تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 9

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1435 / 2014

RÛHU’L-BEYÂN

- Kur’an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

9. CİLT

ERKAM YAYINLARI

Erkam Yayın No: 287

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Dr. Ali Namlı

Tercüme Kontrol:
Dr. Hüseyin Kayapınar

Tercüme (9. Cilt):
Doç. Dr. Murad Sülün

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-337-1

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2014

ERKAM YAYINLARI

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ يُوسُفَ

12-YÛSUF SÛRESİ

Yusuf sûresi, 111 âyet olup, 1, 2 ve 3. âyetler Medine'de, diğerleri Mekke'de inmiştir. Sûrenin başından sonuna kadar Yusuf Peygamber'den bahsedildiği için bu adı almıştır.

YÛSUF SÛRESİ

Yûsuf sûresi, Mekke'de nâzil olmuştur. Yüzonbir âyettir.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Übey b. Ka'b'dan Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "*Kölelerinize Yûsuf sûresini öğretiniz. Çünkü hangi müslüman onu ailesine ve kölelerine yazdırır ve öğretirse, Allah Teâlâ ölüm sekerâtını kendisine kolaylaştırır, ona kuvvet verir ve hiçbir müslümana hased etmemeyi bahşeder*."[1] *et-Tibyân* tefsirinde de böyle denilmektedir.

Bunun sebebi şudur: Yûsuf (a.s.) kardeşlerinin hasedine, kuyunun ve zindanın sıkıntılarına mübtelâ olunca Allah Teâlâ ona Cebrâil (a.s.)'ı gönderdi, onu üns ve huzûr makamına ulaştırarak teselli etti ve bu sıkıntılarını hafifletti. Daha sonra da ona güç, izzet ve hükümdarlık bahşetti. Böylece Yûsuf (a.s.) çeşitli cefâlardan sonra safâya ulaştı. İşte kim Yûsuf sûresini okumaya ve mânâlarını dikkatlice düşünmeye devam ederse Yûsuf (a.s.)'ın ulaştığı türlü sevinçlere ulaşır. Nitekim **İbn Atâ** (r.h.) şöyle der: "Üzüntülü kimse Yûsuf sûresini dinlerse mutlaka rahatlar." *el-Kevâşî Tefsiri'*nde böyle geçmektedir. Bütün uzaklıklardan kurtulup rahata ermeyi Allah'tan niyaz ederiz.

Rivâyet edilir ki Yahûdi bilginleri müşriklerin elebaşlarına: "Yâkub (İsrâil) oğullarının Şam'dan Mısır'a niçin gittiklerini, Yûsuf'un başından neler geçtiğini Muhammed'e sorun." dediler. Müşrikler de sordular. Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu.

---

[1]. *İbn Kesîr*, Tefsir, II, 446

KISSALARIN EN GÜZELİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿١﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ الْغَافِل۪ينَ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.
1. Elif Lâm Râ. Bu, apaçık Kitâb'ın âyetleridir.
2. Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.
3. ***(Ey Muhammed)*** **Biz sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce** ***(bu haberleri)*** **elbette bilmeyenlerden idin.**

"Elif Lâm Râ" Yani, 'Ben, Allah'ım; onların bu kıssayı sana sorduklarını görüyor ve duyuyorum.' ya da 'Ben Allah'ım, Yûsuf'un kardeşlerinin ona neler yaptıklarını, nasıl davrandıklarını biliyorum.' yahut 'Ben Allah'ım, yaratılanların gördüklerini de görmediklerini de görüyorum.' mânasındadır.

"*Elif Lâm Râ"* harflerinin meydan okumak maksadıyla sayıldığı da söylenmiştir. Ya da 'Bu sûre, Elif Lâm Râ'dır,' yani bu adla adlandırılmıştır, demektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hurûf-i mukattaa, ehil olmayanlara ifşâ edilmesi haram olan gizli sırlardandır. Bazı âlimlerin: 'Bu harfler, Kur'ân'ın müteşâbihlerindendir. Onların mânâsını ancak Allah bilir.' şeklindeki sözleri, bu konudaki en sâlim yoldur ve işi ehline bırakmaktır. Ancak Allah Teâlâ'nın onların mânâsını kâmillerin kalbine akıtması, O'nun keremi açısından hiç de uzak bir ihtimal değildir. Şu kadar var ki kâmiller, kendilerinden alınan ahdi muhâfaza etmek ve zayıf akıllılardan sakınmak için bu mânâların hakîkatlerini açıkça belirtmeksizin remz ve işaret yoluyla anlatırlar.

Cevherin kadrini madem ki cevherci bilir
Öyleyse hırdavatçıyı dükkana niçin korsun?

Hâfız der ki:

Pahalı incinin kıymetini avam ne bilir?
Ey Hâfız, yekpare mücevheri havâstan başkasına verme.

Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Ebü'l-Kasım (s.a.)'in ağzından

duyduklarım(ın tamamını) size söyleyecek olsaydım 'Ali, yalancıların en yalancısı ve fâsıkların en fâsığıdır.' diyerek yanımdan çeker giderdiniz." Nitekim *Mesnevî Şerhi*'inde böyle geçmektedir.

Attâr (k.s.) Hazretleri şöyle der:

İlâhî sırlar cevheriyle dolu bir gönlü bilirim
Fakat söylemeye ruhsat yok; çivilenmiş dilim

Hz. Mevlânâ (k.s.) ise şöyle der:

İşin sırlarını kime öğrettilerse,
Ağızlarını mühürlediler, diktiler

İsimleri söylenerek okunan bu harflerin (el-hurûfü'l-mebsûta), lügatte veya örfte bilinen bir kullanımının olmaması, hakîkatte hakîkî mânâlarının da olmadığını göstermez. Çünkü bu harfleri bu şekilde vaz'eden, kullanan Allah Teâlâ'dır. O'nun bu harflerde hâlis kulları için mâlum olan mânâlar vaz'etmiş olması muhtemeldir. Hatta harflerin babamız Âdem (a.s.)'a indirilmiş olması belli bir mânâ için vaz'edildiklerini kesin olarak ortaya koyar ki bu da bu ihtimali ortadan kaldırır. Bu bakımdan âlimlerin "Bu harfler, meydan okumak için sayılıp sıralanmıştır." şeklinde görüşlerinin pek bir mânâsı yoktur. Çok iyi anla.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Rabbim*" miraç gecesi "*bana sordu, fakat O'na cevap veremedim. Bunun üzerine keyfiyetsiz ve sınırsız bir şekilde elini*" yâni kudret elini, çünkü Allah uzvu olmaktan münezzehtir. "*iki omuzumun arasına koydu. Elinin soğukluğunu hissettim. Bu esnâda beni öncekilerin ve sonrakilerin ilmine vâris kıldı. Bana türlü ilimler öğretti. Bunlardan bazılarını gizli tutmak konusunda benden söz aldı. Çünkü böyle bilgileri benden başkasının taşıyamayacağını biliyordu. Bir ilim de öğretti ki başkalarına öğretip öğretmemem konusunda beni muhayyer bıraktı. Bir ilim de öğretti ki onu da ümmetimin avâmına ve havâssına tebliğ etmemi emir buyurdu.*"[2] O'nun ümmeti ise insanlar, cinlerdir. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

"Bu" sûre, *"apaçık"* Allah katından ve mûcize olduğu apaçık ya da içindeki hükümleri ve şer'î esasları, mülk ve melekûtun gizliliklerini, iki dünyanın esrârını ve bunlardan başka hikmet, mârifet ve kıssaları açıklayan *"Kitâb'ın"* yani Kur'ân'ın *"âyetleridir."*

Burada sûreye, uzak bir şeye işaret için kullanılan bir zamirle (تِلْكَ) diye işaret edilmiştir. Çünkü sûre, gönderenden gönderilene ulaştığı için uzak bir şey gibi sayılmıştır. Ya da zihinde mevcut bir şeye işaret edildiğinden işaret alanından uzak oluşuna îmâ için bu zamir kullanılmıştır. Çünkü işaret zamiri hissedilen ve görülen varlıklar için kullanılır.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilir: *el-Kitâbü'l-mübîn* (apaçık Kitap), Levh-i mahfûz'dur.

Onun apaçık olması ise olacak her şeyin onda yazılıp açıklanması demektir. Böylece o, kendisine bakanlara her şeyi apaçık gösterir.

Kitap zâtî şerefine delâlet eden apaçık olma sıfatıyla tavsif edildikten sonra, peşinden izâfî şerefine delâlet eden bir sıfat (arapça olması) zikredilerek şöyle buyrulmuştur:

إِنَّآ أَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾

2. Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.

"Anlayasınız" yani mânâlarını anlayasınız, muhtevasını tam olarak kavrayıp onun insan tâkatinin dışında olduğuna, bütün güç ve kudretin Yaratıcısı tarafından indirildiğine muttali olasınız *"diye biz onu"* yani Yûsuf kıssasını ve diğer hususları ihtivâ eden Kitab'ı *"Arapça bir Kur'an olarak"* sizin dilinizde *"indirdik."*

Arapça olması, Kur'an lâfzının ayrılmaz bir vasfı değil, sadece nisbet sıfatıdır. Çünkü Kur'an nâzil olmadan önce de Kur'an idi. Arapların diliyle indirildiği için Arapça'ya nisbet edildi. Nitekim *el-Kevâşî*'de böyle geçmektedir.

Akletmek, sözün mânâsını idrâk etmek demektir. " لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (anlayasınız diye)" ifadesindeki illet, teşbih ve istiâreye göredir. Çünkü Ehl-i sünnet'e göre Allah'ın hiçbir fiiline illet (sebep, gerekçe) aranamaz.

Bahru'l-ulûm'da der ki: " لَعَلَّ " lafzı, Arapların Kur'ân'ın mânâsını mülâhaza etmeleri için "irâde" manâsında kullanılmıştır. Ya da "umma" mânâsınadır. Bu durumda mânâ şöyledir: Arapların, Kitâb'ın mânâsını akledip kendilerini neye dâvet ettiğini anlamalarını ve böylece bize karşı dile getirebilecekleri bir delilleri olmamasını, ayrıca peygamberlerine: 'Bu, bize hitâp etmiyor!' dememelerini istediğimiz için Kitâb'ı Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Eğer biz onu, yabancı dilde bir Kur'ân yapsaydık "Âyetleri açıklanmalı değil miydi?" derlerdi."*** (Fussılet, 41/44)

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Elif Lâm Râ,"* Elif Allah'a, Lâm Cebrâil'e, Râ da Rasûl'e işaret etmektedir. Yâni, Allah Teâlâ'nın Cebrâil lisânıyla Rasûlü'nün kalbine indirdikleri, Sevilen'den sevene gönderilen Kitâb'ın delâletleridir. Böylece seven, bunların beyânıyla Sevilen'e yol bulacaktır. Mânâlarının, esrârının, kalıplarının ve işaretlerinin hakîkatlerini bu lisan sayesinde *"anlayasınız diye"* Biz o Kitab'a -okunabilmesi için- Arapça kisvesi giydirdik. Çünkü o sizin dilinizdir. Nitekim Tevrat'ı da o dili konuşanlara İbranîce, İncil'i ise Süryanîce indirmiştik.

Bu ifade, Allah Teâlâ'nın hakîkatinin kelâm olma bakımından harflerin, seslerin ve dillerin kisvelerinden münezzeh olduğuna işaret ediyor. Ancak yaratılanlar, onun mânâsını anlayabilmek için harf ve dil kisvelerine ihtiyaç duyarlar."

Bu âyetlerde Arapça'nın şerefli bir dil olduğuna delil vardır. Fakihler şöyle derler:

“Araplar en değerli millettir. Çünkü Kur’an’ın ilk muhatapları onlar olduğu gibi din de Arapların içinde gelişip büyümüştür.”

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Şu üç sebepten dolayı Arapları seviniz: Çünkü ben bir Arabım, Kur’an Arapça’dır, cennetliklerin dili de Arapça’dır*.”[3]

Bir hadiste de şöyle buyrulur: “*Kıyamet günü, Livâü’l-hamd / Hamd sancağı benim elimde olacak ve o gün benim sancağıma en yakın Araplar olacaktır*.”[4] Başka bir hadiste şöyle buyrulur: “*Arap zelil oldu mu İslâm da zelil olur*.”[5]

Yine bir hadiste şöyle buyrulur: “*Allah Teâlâ, mahlûkatı yarattığı zaman Cebrâil’i onlara gönderdi. O da insanları ikiye ayırdı. Arapları bir grup, Arap olmayanları da başka bir grup yaptı. Allah’ın en seçkin kulları Arapların arasındaydı. Sonra Arapları da ikiye ayırıp Yemen’i bir grup, Mudar’ı da başka bir grup yaptı. Allah’ın en seçkin kulları Mudarlılar’ın arasındaydı. Mudar’ı da ikiye ayırdı. Kureyş bu iki gruptan birini oluşturmaktadır. Allah’ın en seçkin kulları yine Kureyşliler arasındaydı. Sonra Allah Teâlâ Ben’i, mensûb olduğum bu kabilenin en hayırlısından ortaya çıkardı*.”[6]

O Yesribli bir Arab, kalbi Mekkeli, nesebi Hâşimî
Vahiy sarayında münzevî, ‘ümmetî, ümmetî’ diyen ümmî

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber (s.a.) bir Arap olduğu için O’nun en kâmil vârisi de Araplardan zuhûr etmiştir. O da: Şeyh-i Ekber, Misk-i Ezfer ve Kibrit-i Ahmer **Muhyiddin ibn Arabî** (k.s.) Hazretleridir. İbnü’l-Arabî’nin en mükemmel vâris olduğuna onun Hz. Muhammed’e has velâyetin hâtimesi olduğu için hükmediyoruz. O, bu mertebenin en kâmil mazharlarındandır. Başka hiç kimsede zâhir olmayan üstünlük onda zuhûr etmiştir. Onun dışındakiler, bu konuda onun sofrasında misâfir gibidirler. Bu mânâyı kinâye yoluyla değil açıkça ifade ediyoruz. Kötü itikaddan Allah’a sığınırız.

❀

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَۗ

وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِه۪ لَمِنَ الْغَافِل۪ينَ ﴿٣﴾

3. *(Ey Muhammed)* Biz sana bu Kur’an’ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce *(bu haberleri)* elbette bilmeyenlerden idin.

Ey Muhammed “*Biz sana bu Kur’an’ı vahyetmekle kıssaların en güzelini”* haber ve söz olarak anlatılan şeylerin en güzelini *“anlatıyoruz.”* haber veriyor, bildiriyor ve açıklıyoruz.

Bu kıssa Yâkub âilesinin kıssasıdır. Bu ifadelerden anlaşılan onun kendi sâhasında en güzel kıssa olduğudur. Nitekim ‘Falanca, insanların en bilgilisi ve en üstünüdür.’ denildiği zaman kendi saha ve branşında en üstün olduğu kasdedilir. *Bahru’l-ulûm*’da

böyle geçmektedir. Bu mezkur kıssanın iki cihanın ve tüm Peygamberlerin Efendisi (s.a.)'in kıssasından daha üstün olduğu anlamına gelmez.

"Onlara gösterdiğimiz her mucize diğerinden (kardeşinden) daha büyüktü." (ez-Zuhruf, 43/48) âyetinde olduğu gibi '*kıssaların en güzeli*' ifadesiyle sadece bir yönden üstünlük mânâsı kasdedilmiş de olabilir. **Müfti Sa'di**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

Muhyi's-sünne şöyle der: "Allah Teâlâ Yûsuf Kıssası'na "*kıssaların en güzeli*" adını verdi. Çünkü bu kıssada ülke ve hükümdarların gidişâtı, kadınların hîleleri, düşmanların eziyetlerine sabretme ve suçlarının cezasını verme gücüne sahipken bağışlama gibi insanın hem dîni hem de dünyası açısından faydalı olan ibretler, hikmetler, nükteler ve öğretici hususlar vardır."

Bâzıları da şöyle der: Kıssanın 'en güzel' olarak adlandırılmasının sebebi, Yûsuf (a.s.)'ın İsrailoğulları'nın en güzeli (yakışıklısı) ve soyunun en güzel soy olmasından ileri gelmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)'in buyurduğu gibi o "*Kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu kerim; İbrahim oğlu İshak oğlu Yâkub oğlu Yûsuf'tur.*"[7] Kerem, övünülecek her türlü sıfatı kendisinde toplayan bir isimdir. Yûsuf (a.s.), peş peşe peygamber olan üç zatın oğlu olmanın yanı sıra peygamberlik şerefini sûret güzelliği, rüya tâbiri, dünyevî reislik, kıtlıkta ve çeşitli belâlar sırasında tebaasını güzelce yönetebilme vasıflarını kendisinde toplamış bir zattır. Kim böyle birinden daha çok kerem ehli ve üstün olabilir!?

Bâzıları ise şöyle der: "Bu isim, Yûsuf (a.s.)'ın yaptığı şu duânın en güzel duâ olmasından ileri gelmiştir**:** " تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَ اَلْحِقْنِى بِالصَّالِحِينَ ***"Beni müslüman olarak vefat ettir ve beni sâlihler arasına kat."*** (Yûsuf, 12/101) Yûsuf (a.s.) ölerek Allah'a kavuşmayı temennî eden ilk zattır.

Gafiller ölümden mühlet isterler
Âşıklar ise 'Yok yok, çabuk gel' derler.

Yûsuf (a.s.)'ın evlenmesi de en güzel evlenmedir. Onun evlenme kıssasında firkat-vuslat, sıla-gurbet, lütuf-şiddetle muamele, aşk-âşık-mâşuk; hapis-hapisten kurtuluş, kölelik-azad oluş, tanışma-bilmezlikten gelme, ikbal-kaçış, takdim ve cezbe, işaret, müjde, tâbir, tefsir, zorlaştırma ve kolaylaştırma sıfatları vardır. Onun kıssasına başka kıssalara verilmeyen; ruhları rahatlatıcı, bedenleri heyecanlandırıcı latifeler ve türlü muâmeleler ihsan edilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Yûsuf kıssasının Hz. Peygamber'i tesellî etme konusunda Hûd suresinde zikredilen kıssaların en güzeli olduğunun söylenmesi zor değildir. Aynı zamanda bizzat kendisi de kıssaların en güzelidir. Çünkü sevgili ile ilgili her şey de sevgilidir. En güzelden haber veren şey de en güzeldir. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

İmdi güzellerin kıssası gönül çekicidir, bu meyanda

Sen Yûsufsun; kıssan da kıssaların en güzeli

Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Yûsuf (a.s.)'ın güzellik ve cemallerinin mukayesesi ileride zikredilecektir.

Bazıları şöyle der: Bu kıssa, Hz. Peygamber (s.a.)'e indirilen ilk kıssadır. Lafızları çok veciz ama mânâları açısından çok muhtevâlıdır. Aslında bu kıssa, veraset, hilafet, kalb, ruh, çeşitli kuvvetler ile nefs-i emmarenin tasfiyesini ortaya koymaktadır. Bu nefs-i emmâre ilk olarak Züleyhâ sûretinde ortaya çıkmış, emmâreliği yüzünden Yûsuf'u arzuladıktan sonra müslüman olup rızâ ve itmînân makamına ulaşana kadar kendini tezkiye etmiş ve teslim olmuş; nefsânî kuvvetlerinin, kardeşleri sûretinde boyun eğişinden sonra da Yûsufî ruhla bir araya gelmiştir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye***'**de şöyle denilir: Bu kıssa, insanın çeşitli halleriyle ve Allah'a dönüp vasıl olmasıyla benzerlik ve uygunluk arz ettiği için en güzel kıssa adını almıştır. Şöyle ki, bu kıssa insanın ruh, kalb, sır ve nefisten mürekkep olduğuna, insanın beş duyusuna, altı adet bâtınî gücüne, bedene ve bedenin dünyaya mübtelâ oluşuna, ayrıca insanın en yüce mertebeye ulaşana kadar olan çeşitli hallerine işaret etmektedir. Yûsuf kalbe, Yâkub rûha, Rahil nefse, Yûsuf'un kardeşleri kuvvet ve duyulara işarettir.

Kur'an-ı Kerim böylesine eşsiz kıssaları ihtiva etmesine rağmen kâfirler basiret sahibi olmadıkları için ona dil uzatmışlardır.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Allâh'ın kitabına da bu sözler söylendi.
Kâfirler, onu da böyle kınadılar.
Dediler ki: Bunlar, eskilerin hikâyeleri ve efsâneleri,
Onda öyle derin bahisler, yüce hakîkatlere dair sözler yok.
Yûsuf ve onun kıvrım kıvrım zülüfleri
Yâkub ile Züleyhâ'nın gam ve kederleri...

Şeyh Sa'dî ne güzel söylemiş:

Bir kimse eğer inkar gözüyle bakarsa
Yûsuf'un sûreti ona çirkin gelir
Eğer şeytana sevgi kasdıyla bakarsa
Ona büyük bir melek gibi görünür

"Gerçek şu ki, sen bundan önce" yani sana bu Kur'an'ı vahyetmemizden önce *"elbette bilmeyenlerden idin."* Bir şeyden gaflet etmek, o şeyin akla gelmemesi demektir. Yâni bu kıssadan gâfil olanlardan idin; bu kıssa ne aklına gelmişti, ne de bu kıssayı duymuştun.

Bu ifade, Hz. Peygamber'in vahye mazhar olan bir kişi oluşunun delîlidir. Bu konuda

bilgisi olmamasının “gaflet” ile ifade edilmesi -*el-İrşâd*’da belirtildiği üzere- Hz. Peygamber’in şanını yüceltmek içindir. Yoksa buradaki gaflet insanlar arasında bilinen gaflet değildir. Allah Teâlâ Habîbine istediği şekilde hitab edebilir.***“Sen bundan önce ne yazıyı bilirdin ne de îmanı.”*** (eş-Şûra, 42/52), ***“Seni şaşırmış bir vaziyette buldu…”*** (ed-Duhâ, 93/7) ve bunlara benzer ifadeleri görmez misin? Böyle ifadeler, sadece Allah Teâlâ’nın kullandığı ifadelerdir. Araplar bu sözleri akıllarına hiçbir eksiklik gelmeksizin bilip anladılar. Bizim de Hz. Peygamberle ilgili meseleleri anlatırken, her ne kadar bu asır ve bu asrın insanları gelip geçtiyse de o günler tarih sahnesinden çekilip gittiyse de edebe riâyet ederek güzel ifadeler kullanmamız gerekir.

Allah’ım, bizi beyanın inceliklerine hidâyet ettiğin, her işin ve meselenin edebe uygun olanını yapmaya muvaffak kıldığın kimselerin arasına koy. İhsan eden ve istekleri lütfeden Sensin!

---

[2]. Bk. *Tirmizî*, Tefsir (38), 2-4

[3]. *Münâvî,* I, 178

[4]. *Tirmizî,* Menâkıb, 1; *İbn Mâce,* Zühd, 37; *Dârimî,* Mukaddime 8; *Müsned,* I, 281, 295; III, 144

[5]. *Münâvî,* I, 348

[6]. *Beyhakî,* Delâil, I, 170-172

[7]. *Buhârî,* Enbiya 19, Menâkıb, 13; *Tirmizî,* Tefsir (12), 1; *Müsned,* II, 96. 332, 416

YÛSUF'UN RÜYASI

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾ قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ
عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ
﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

4. Hani bir zaman Yûsuf babasına demişti ki: "Babacığım, ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm."

5. Babası: "Yavrucuğum, rüyânı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır." dedi.

6. "İşte böylece Rabbin seni seçecek ve sana rüyaların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."

❀

Ey Muhammed, hatırla o zamanı *"Hani bir zaman Yûsuf babasına"* İbrahim oğlu İshak oğlu Yâkub (a.s.)'a *"demişti ki:"*

Yûsuf lafzı, İbrânîce'dir. Âdem (a.s.)'ın konuştuğu dil Süryânîce olduğu gibi İbrânice de İbrahim (a.s.)'ın dilidir.

Süyûtî der ki: "Süryânî lafzı, Nuh (a.s.) ile kavmi tufanda boğulmazdan önce yaşadıkları bölgenin adı olan Süryâne'ye mensub demektir. Dili Arapça olan Cürhüm adlı şahsın dışında bu kabilenin hepsi Süryanîce konuşurdu.

Envâru'l-meşarık'ta şöyle der: "Güzel tesadüflerden biri de sözlükte esef lâfzının hüzün, esif lâfzının da köle mânâsına gelmesidir. Her ikisi de tesâdüfen Yûsuf kelimesinde toplanmıştır."

Bu isimlerin türetilmiş (müştak) olduğu görüşüne meyleden bazıları şöyle der: "Yâkub'a bu ismin verilmesinin sebebi şudur: Yâkub ile Iys/Esav ikizdiler. Analarının karnında kavga ettiler. Çünkü Yâkub önce çıkmak istedi, fakat Iys buna mâni oldu ve: 'Benden önce çıkacak olursan anamın karnında deprenirim ve onu öldürürüm.' dedi. Bunun üzerine Yâkub geri çekildi ve Iys çıktı. Yâkub da onun ökçesini tutarak ondan sonra çıktı. Bu sebeple "Yâkub" adını aldı. Iys'a da isyan edip Yâkub'dan önce çıktığı için "Iys" adı verildi.

Iys çok kıllı bir adam iken Yâkub öyle değildi. Babası daha çok Iys'ı, annesi daha çok Yâkub'u severdi. Iys avcıydı, Yâkub'un ise koyunları vardı. İshak (a.s.) yaşlanıp gözü görmez olunca bir gün Iys'a:

"Yavrum bana bir av eti getir, böylece bana daha yakın olursun, ben de sana babamın bana ettiği duâyı ederim." dedi. Bu duâ peygamberlik duâsıydı.

Her peygamberin mutlaka kabul edilen bir duâsı vardır. Bizim Peygamberimiz ise duâsını en büyük şefaat için kıyamet gününe bırakmıştır.[8]

İşte bu söz üzerine Iys avlanmak üzere yola çıktı. Bunu duyan annesi de Yâkub'a: "Koyunlarının yanına gidip bir tanesini kes, etini kızart, derisini giy ve bu eti kardeşinden önce babana takdim et. Takdim ederken de 'Ben oğlun Iys'ım' de. Böyle dersen belki kardeşine edeceğini vaad ettiği duâyı sana eder." dedi. Yâkub kızarmış eti babasına getirdi ve "Babacığım buyur ye." dedi. Babası "Sen kimsin?" deyince de "Ben oğlun Iys'ım." diye cevap verdi. Yâkub'a şöyle bir dokunan babası: "Dokunduğum zaman Iys'a benziyor ama koku Yâkub'un kokusu." dedi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şu şekilde anlatılması hatadan daha sâlimdir: Anneleri "Oğlun sana kızarmış et getirdi sen de ona duâ et." diyerek eti İshak (a.s.)'ın önüne koydu. İshak (a.s.) da bunu getirenin Iys olduğunu zannederek etten bir parça yedi, sonra da eti getirene "Allah onun zürriyetinden peygamberler ve hükümdarlar getirsin" diye duâ etti. Bu duâ üzerine Yâkub gitti. Bir zaman sonra Iys gelip: "Babacığım, istediğin avı getirdim." deyince İshak (a.s.) işin aslını anladı ve şöyle dedi:

"Yavrum kardeşin seni geçti, ama gel senin için de bir duâm kaldı, onu da sana edeyim." Ardından Iys'ın zürriyetinin toprak kadar çok olması için duâ etti. Allah Teâlâ da ona çok sayıda nesil ihsan etti.

Yâkub (a.s.) babasının vasiyeti üzerine dayısı Lavan oğlu Nahor'un yanına gitti ve dayısının yanında ikamet etmeye başladı. Dayısının iki kızı vardı. Büyüğünün adı *Lea*, küçüğünün adı *Rahil*'di.

Yâkub (a.s.) dayısının bu iki kızını herbiri için yedişer yıl hizmet etmek karşılığında nikahı altına aldı. O zaman iki kız kardeş aynı anda bir kimsenin nikahında olabiliyordu. Bu durum Mûsa (a.s.)'ın gönderilmesine dek sürdü.

Rahil'in senelerce çocuğu olmadı. Sonra o da hamile oldu ve Yâkub (a.s.) doksan bir yaşındayken Yûsuf'u doğurdu. Yâkub (a.s.) bütün maiyyetiyle birlikte babası İshak'ın yurduna hicret etmeyi istedi.

Yûsuf'un altından putları olan bir dayısı vardı. Lea, Yûsuf'a: "Gidip oradan bir put çalmaya çalış, belki ondan nafakamızı sağlarız." dedi. O da gidip oradan bir put aldı.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu putun Yâkub'un aynı zamanda kayınpederi de olan dayısı tarafından çeyiz olarak verildiğini söylemek hatadan daha uzak olur. Nitekim bu, bazı kitaplarda geçmektedir.

Yâkub yurduna duyduğu iştiyak neticesinde Ken'an'a doğru yola çıktı. Bu sırada Allah, kardeşi Iys'ın kalbindeki düşmanlığı söküp atmış bulunuyordu.

Küfür îman oldu ve şeytan İslâm buldu,
O bakış ki o hesapsız nûr buldu

İki kardeş karşılaşır karşılaşmaz en içten duygularla birbirlerine sarıldılar. Göç sırasında Rahil Bünyamin'e hamile kaldı. Onu doğurduktan sonraki nifas döneminde öldü. Yûsuf iki yaşındaydı ve Yâkub'un en çok sevdiği çocuğuydu. Yedi yaşına geldiğinde rüyasında on bir uzun sopanın bir daire oluşturacak şekilde yere çakılmış olduğunu gördü. Küçük bir sopa da bu sopalarla didişiyor, onları yerden sökmeye çalışıyor ve sonunda söküyordu. Yûsuf bu rüyayı babasına anlatınca babası: "Bu rüyayı sakın kardeşlerine anlatma!" dedi.

Sonra Yûsuf bir Cuma gecesinde on iki ya da on yedi yaşında iken Allah Teâlâ'nın hikaye ettiği şu rüyâyı gördü:

"Babacığım, ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm." Denilir ki Yûsuf babasının kucağında uyuyordu. Ansızın aklı karışmış olarak uyandı. Yâkub (a.s.): "Ey oğul sana ne oldu." dedi Yûsuf: "Babacığım, tuhaf bir rüya gördüm. Ben yüksek bir dağın başında idim. O dağın etrafında akar sular ve yeşil ağaçlar var idi…" dedi.

el-Kevâşî'de der ki: Rüyâ uykuda, rü'yet (görme) gözde, re'y (görüş) kalbdedir.

Güneş ile ayın yıldızlara atfedilmesi, tahsis için, yani öteki parlak gök cisimlerine nazaran daha şerefli olduklarını ortaya koymak içindir. Tıpkı Rûh (Cebrâil)'un meleklere atfedilmesi gibi (bk. el-Kadr, 97/4).

Daha sonra 'Peki onları nasıl gördün?' şeklindeki mukadder soruya cevaben yeni bir cümle başlıyor: *"Onları bana secde ederlerken gördüm."* Bu yıldızlar, güneş ve ay aşağı geldiler. Benim onlara baktığımı, onların da bana secde ettiklerini gördüm. Buradaki secde, ibadet için olan secde değil, selamlama maksadıyla yapılan secdedir.

Şeyhzâde şöyle der: "Sücûd (secde etmek)" lâfzı, alnı yere koyma mânâsında kullanılır, ister tâzim ve değer verme maksadıyla olsun ister ibadet maksadıyla olsun fark etmez. Bu lâfiz ayrıca tevâzu ve boyun eğmek mânâlarına da kullanılır. Âyette gök cisimleri hakkında akıllı varlıklar için kullanılan zamirlerin kullanılması bunların akıllı varlıklara âid bir özellik olan secde etme ile tavsif edilmelerinden ileri gelmiştir.

❀

Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir: "Yahûdinin biri Rasûlullah (s.a.)'e gelerek: Ey Muhammed, bana Yûsuf'un gördüğü yıldızların hangileri olduğunu haber ver." dedi. Bu soru üzerine Nebî (a.s.) sustu. Bir müddet sonra Cebrail gelip meseleyi haber verdi. Hz. Peygamber de adama:

"*Onları sana bildirirsem müslüman olur musun?*" diye sordu. Yahudi "Evet." deyince şöyle buyurdu:

"*Yûsuf; Cereyan, Tarık, Zeyyal, Kabis, Amûdân, Felîk, Mısbâh, Daruh, Ferağ, Vesâb ve Zü'l-ketifeyn'i gördü. Güneş ile Ay da gökten inip ona secde ettiler.*"

Bu cevabı alan yahudi: "Vallahi, söylediğin isimler o yıldızların isimleridir." dedi.[9]

❀

Bilesin ki Yûsuf'un kardeşlerini yıldız şeklinde görmesi, tıpkı yıldızlarla yol bulunduğu gibi kardeşlerle aydınlanıp yol bulmasından ileri gelmiştir. Babasıyla teyzesi Lea'yı da güneş ve ay şeklinde gördü. Teyzesi dememizin sebebi annesinin yukarıda geçtiği üzere Bünyamin'in nifasında vefat etmiş olmasıdır. Bunların Yûsuf'a secde etmelerinden maksad, kıssanın sonunda geleceği üzere Yûsuf'un saltanatı altına girip ona boyun eğmeleridir.

el-İrşad'da der ki: "Âyette güneş ile ayın yıldızlardan sonra zikredilmesi, Yûsuf'un babası ve teyzesiyle kardeşlerinden sonra görüşeceğine işaret etmiş olması uzak bir ihtimal değildir."

On bir yıldızla işitme, görme, koklama, tatma ve dokunmadan ibaret beş zâhirî duyu ile müfekkire, müzekkire, hafıza, muhayyile, vâhime ve müşterek histen ibaret altı bâtınî kuvveye işaret vardır. Çünkü bu his ve kuvvelerden her biri kendisine uygun olan mânâların idrâkine yarayan ışık saçan birer yıldızdır. Bunlar, kalb Yûsufunun kardeşleridir. Çünkü ruh Yâkubu'nun nefis Rahiliyle izdivacından doğmuşlardır. Hepsi bir babanın çocuklarıdır.

Güneş ile ay ruh ve nefse işarettir. Buna göre insanın kemaliyet makamı, tıpkı meleklerin Âdem'e secde etmesi yani ona boyun eğip onun emri altına girmesi gibi kalbin ruh, nefis, hisler ve kuvvelerin secde ettiği bir sultan olmasıdır. İşte Nasr sûresinin işaret ettiği mutlak feth budur. Bu kemaliyet makamının varisleri için bu makamın hakikati ile tahakkuktan sonra genellikle dünyada bakâ söz konusu değildir. İyi anla. Ulu ve ekmel şeyhimiz (Atpazârî Osman Fazlî Ef.) de bu kısımdandı. Allah Teâlâ ruhunu dinlendirsin, fethlerini bize akıtsın. Onlar, arzularının son noktasına kavuştukları zaman Rablerinin yanındaki makamı tercih ederler. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Eğer bana dünya ve âhireti arz etseler
Ben Sen'in kapının eşiğini ikisine tercih ederim.

İndiyyet makamında bulundukları için onlara en uygun durum ölümdür. Çünkü berzahtaki tafsîl dünyadaki tafsîlden daha çoktur. Yoksa onlar ne hayatlarında, ne de ölümlerinde, ne dünyada ne de ukbâdadırlar.

Sonra bilesin ki rüya, uyanık olarak değil de uykuda görülen nesnenin sûretinin kalb aynasında resm ve nakşolunmasından ibârettir. Bu bakımdan rüya da ilim elde etme yollarındandır. Her ilmin bir mâlumu, her mâlumun da bir hakîkati vardır. İşte bu hakîkat, onun sûretidir. İlim de bu sûretin kalbe ulaşıp orada iz bırakmasıdır. Bu ister uykuda olsun, ister uyanıkken olsun fark etmez. Onun kalbden başka bir yeri yoktur. Ruhlar âlemi, var olma ve mertebe bakımından cisimler âleminden önce olduğu için cisimlere ulaşan rabbânî yardım, ruhların cisimlerle Hak arasında vâsıta olmalarına bağlıdır.

Cisimlerin idaresi ruhlara verilmiştir. Mürekkeb varlıklarla basit varlıklar arasında

zâtî-sâbit farklılık bulunduğu için ruhlarla cisimler arasında irtibat imkansızdır. Çünkü cisimlerin tamamı mürekkebdir, ruhlar ise basittir. Onun için aralarında münâsebet ve irtibat yoktur. İrtibat olmayınca tesir etme ve etkilenme, yardım etme ve yardım isteme söz konusu değildir. İşte bu yüzden Allah Teâlâ bu iki alemden her biri diğeriyle irtibat kurabilsin diye misal âlemini ruhlar alemi ile cisimler âlemini bir araya getiren bir berzah olarak yarattı. Böylece tesir etme ve tesirlenme, yardım etme ve yardım isteme gerçekleşir, yardım ve idâre imkânı hâsıl olur.

İşte insan ruhunun, idâre edip, ilim ve amel bakımından kapsadığı cismi ile ilişkisi de bu şekildedir. Çünkü insanın ruhuyla bedeni arasında farklılık olduğu sâbittir. Ruh ile beden arasında, idâre ve yardım irtibatı da imkansızdır. Onun için Allah Teâlâ insanın hayvânî nefsini, bedeniyle ruhu arasında bir berzah olarak yaratmıştır. Bu şundan dolayıdır:

İnsanın hayvânî nefsi, akledilebilir (makul) bir kuvve olması açısından bedenden ayrı, ruha uygun düşen karmaşık bir varlıktır. Öte yandan bedenin çeşitli bölgelerine yayılmıştır. Onun üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunur. Biyolojik kalbin sol tarafındaki boşlukta yer alan buhar ile taşınan çok sayıda kuvveye bizzat şâmildir. İşte bu sebeplerle unsurlardan oluşan karışıma (yani bedene) uygun bir varlık olmaktadır. Böylece hem etkilenme hem de tesir etme hasıl olmakta ve yardım meydana gelmektedir.

Şunu da bilesin ki bu âlemin bir nüshası olan insanın yaratılışında bulunan hayâl gücünün kuvve-i hayâliyye mutlak misal âlemine nisbeti, parçanın bütüne olan nisbetine ve kanalın nehire nisbetine benzer. Kanalın nehir tarafındaki kısmı, nehire bitişik olduğu gibi insanın hayâl âlemi de üst tarafı itibariyle misal âlemine bitişiktir.

Misal âlemi de mutlak ve mukayyed olmak üzere iki kısımdır. Mutlak olanı, her şeyi kuşatan Arş'ın kapsadığı dünyevî ve uhrevî bütün eserlerdir. Mukayyed olanı ise iki türdür. Bir türü uykuyla mukayyeddir. Ötekisi ise sûfîlerin meşhur vâkıalarında olduğu gibi uykuyla sınırlı olmayıp hissin kaybolmasına ve bir müddet gitmesine bağlıdır.

Peygamberlerin ilk gördükleri, uyku ve hayâlde görülen misâlî sûretlerden ibarettir. Daha sonra mutlak veya mukayyed misal âleminde uyku halinin dışında meleği görünceye dek yükselirler. Yalnız bu görüş, bir nevi his kaybıyla birlikte gerçekleşir. Peygamberlerin vahiy esnasında dünyadan geçmeleri, akıl ve temyiz kabiliyetleri yok olmadan gerçekleşir. Bu sebeple o esnada abdestleri bozulmaz. Ayrıca onların kalbi değil, gözleri uyur. Çünkü bâtınları Allah'ın sıfatlarıyla bezenmiş, O'nun ahlâkı ile ahlâklanmıştır. Kemalin zirvesine nisbetle açık bir noksanlık olan hırs, âcizlik, emel ve zaaf gibi beşerî sıfatlardan uzaktır. Bunlardan uzak olduklarına göre uykudan haydi haydi uzaktırlar. Çünkü uyku âcizlik, zaaf ve âfettir. Bir peygamberin kalbine böyle bir âfet girecek olursa vahiy hakkında vehme düşme, vahyi unutma, aklına getirememe ve üzerine düşen görevleri yapmaktan korkma gibi diğer âfetlerin girmesi de mümkün olur.

Bâzıları şöyle der: Allah Teâlâ, hikmetli misaller getiren bir meleği rüya işleriyle görevlendirmiştir, Âdemoğullarının Levh-i mahfuzda bulunan kıssalarına muttali kılmıştır. Melek oradan istinsah eder ve her bir kıssa için bir misal getirir. İnsanlar

işlerini basiret üzere yürütsünler diye uyurlarken müjde, azarlama veya korkutma maksadıyla melek hikmet üzere bu şeyleri onlara temsilî olarak gösterir.

Şerhu's-Şir'a'da şöyle denilir: Levh-i mahfuz, sûretlerin göründüğü bir aynaya benzer. Bir aynanın karşısına bir ayna daha konulup aradaki perde kaldırılsa bu aynanın sureti de öbüründe görülür.

Kalb ise ilimlerin resimlerini kabul eden bir aynadır. Kalbin şehevî arzular ve hislerinin muktezası olan şeylerle uğraşması, kalb ile kalbin melekût âleminin bir parçası olan bu Levh'i mütalaa etmesinin arasına salınmış bir perde gibidir. Şâyet rahmet rüzgarı eserse bu perdeyi oynatıp kaldırır. Böylece kalb aynasında melekût âleminden şimşek gibi bir görüntü zuhûr eder. Bu görüntü, bazen devamlı ve sabit de olabilir.

İnsan uyanık olduğu sürece -Allah tarafından desteklenmiş olanlar hariç- hislerin şehadet âleminden toplayıp getirdiği şeylerle meşguldür. Hisler uyku esnasında donuklaşır. Kalb de meşgalelerinden ve hayalden kurtulur. Cevheri itibariyle saf hale gelir ve perde ortadan kalkar. İşte o zaman kalbde sıfatları nisbetinde Levh'ten bazı görüntüler ortaya çıkar. Şu kadar var ki uyku, hayâlin bir şeyler yapmasına ve hareket etmesine mâni olmaz.

Kalbde Levh'den gelen bir görüntü ortaya çıkar çıkmaz hayal hemen onu alır, ona yakın bir misâlle anlatır. Böylece tahayüllât hâfizada diğerlerine göre daha fazla yer eder. İnsan uykudan uyandığı zaman sadece bu hayali hatırlar. Bu sebeple rüya görenler, bu hayalin hangi mânâyı aksettirdiğini firasetleri sayesinde bakıp görmeleri için rüya tabircilerine ihtiyaç duyarlar. Bu sırdan dolayıdır ki rüya gören kimsenin bunu başkalarının iyiliğini düşünen bir âlime anlatması sünnettir.

Rüya üç çeşittir:

1- Hadîsü'n-nefs/nefsin konuşması: Bir iş veya sanatla meşgul olan birinin kendisini o işi yaparken görmesi, âşığın mâşukunu görmesi gibi.

2- Şeytanın korkutması: Şeytan bazı kimselerle oynayıp korkutur, onu üzecek şeyler gösterir. Gusletmeyi gerektiren ihtilam da şeytanın insanlarla oynaması kabilindendir. Bu iki rüya çeşidinin yorumu yoktur.

3- Allah Teâlâ'dan olan tebşîrât: Rüyâ meleği Ümmü'l-kitâb'dan, yani Levh-i mahfûz'dan bir bilgi getirir. Sahih olan rüya budur. Öteki rüyalar ise karışık ladgasü ahlâm rüyâlardır.

❀

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰٓى اِخْوَتِكَ فَيَكٖيدُوا لَكَ كَيْدًاۜ
اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبٖينٌ ﴿٥﴾

5. Babası: "Yavrucuğum, rüyânı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır." dedi.

Bu âyet, “Bu tuhaf rüyayı duyan Yâkub ne yaptı?’ şeklindeki muhtemel bir soruya cevap cümlesidir.

“Babası: “Yavrucuğum, rüyânı” ne tamamını ne de bir bölümünü *“kardeşlerine anlatma.”*

“ يَابُنَيَّ / yavrucuğum” kelimesi, Yâkub (a.s.)’ın Yûsuf’a duyduğu şefkat ve sevgiden, Yûsuf’un küçük bir çocuk oluşundan dolayı söylenmiştir. Çünkü geride geçtiği üzere o sıralar Yûsuf on iki yaşındaydı.

el-İrşâd’da şöyle denilir: “Yâkub (a.s.) bu rüyadan Allah Teâlâ’nın Yûsuf’u hikmetten büyük bir rütbeye ulaştıracağını, tıpkı değerli atalarına yaptığı gibi peygamberlik makamına seçeceğini ve onu iki cihan şerefiyle müşerref kılacağını anlayınca kardeşlerinin ona hased edip bir kötülük yapmalarından korktu. Onları böyle bir davranışa düşmekten, Yûsuf’u da meşakkatlere katlanmak ve üzüntülere göğüs germekten korumak için böyle söyledi. Gerçi Allah Teâlâ’nın bunu gerçekleştireceğine güveni tamdı. Ama bu rüyanın hiç meşakkat çekilmeden gerçekleşmesini arzuladığı için böyle dedi.

Yûsuf’un kardeşleri, meşhur görüşe göre onun baba bir olan on kardeşidir. Çünkü Dina’nın erkeklerden sayılması yanlıştır. Çünkü en doğru olan daha önce geçtiği gibi onun Lea’nın kızı olmasıdır. *İrşâdü’l-akli’s-selîm*’de geçen “Burada Yûsuf’un kardeşlerinden maksad diğer hanımlardan olan ve Yûsuf’a karşı komplo hazırlayacaklarından ve bir gâile çıkaracaklarından endişe edilen on bir çocuktur. Yûsuf’un ana-baba bir kardeşi olan -ki anneleri Rahil’dir- Bünyamin ise burada dile getirilen ‘rüyâ anlatma yasağı’na dahil değildir. Çünkü onun Yûsuf’a bir zarar vereceği düşünülemez, böyle utanç verici bir hale düşmesinden endişe edilemez. Ayrıca rüyâda öteki kardeşlerle birlikte sayılmış da değildir. Çünkü Yûsuf’a kıssanın sonunda anlatılan secdede onların yanında değildir.” şeklinde görüş güzel bir görüş değildir. Hatta doğru bile değildir. Çünkü bu kardeşlerin arasında -**Müfti Sâdî**’nin *Hâşiye*’sinde de belirtildiği üzere- Dina adlı bir çocuk yoktur. Ayrıca Bünyâmin’in rüyâda kardeşleriyle beraber dâhil olmamasından çoğunluk dikkate alınarak onlardan olmaması da gerekmez. On birinci kardeş odur.

“sonra sana” yani senin için, seni ortadan kaldırmak için, anlayamayacağın ve kendini koruyamayacağın gizli *“bir tuzak kurarlar.”*

Her ne kadar Yâkub bunların, rüyânın gerçekleşeceğine delâlet ettiği şeyi değiştiremeyeceklerini biliyorsa da onun bu ifadesi sakındırma makamına en uygun ifadedir.

“Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır, dedi.” Bu ifade mukadder bir soruya cevaptır. Sanki Yûsuf’un şöyle sorduğu var sayılıyor: “Peygamberlik evinde doğup büyümüş olan kardeşlerimden böyle bir fiil nasıl sâdır olur?” Bu soruya şöyle cevap veriliyor: ‘Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır ya da düşmanlığını açıklayandır. Onun düşmanlığı hem sana, hem de ebnâ-i cinsin olan insanlığa karşı apaçıktır. Zira anne babanız Âdem ve Havva’yı cennetten çıkaran, üzerlerindeki nûrdan elbiseyi çekip

atan ve insan nev'i için her türlü tuzağı hazırlayacağına yemin eden, onları dâima en zararlı olana iten şeytandır. Hâlen de insanları sapıtmak için çalışmaya devam etmektedir.

Yâkub (a.s.)'ın Yûsuf'a koyduğu bu yasaktan, Yûsuf'un kardeşlerinin de rüyâ yorumunu bildikleri ortaya çıkıyor. Onun için Yâkub (a.s.) bu sözü söylemiştir.

Âriflerden biri şöyle der: "Yâkub (a.s.) kendi çocuklarını böyle bir tuzağı hazırlamaktan uzak bularak bu suçu şeytana yükledi. Çünkü o bütün fiillerin Allah'tan olduğunu biliyordu. Şeytan, Mudıl/dalâlete düşüren isminin mazharı olduğu için de tuzak hazırlamaya sebep olan fiili şeytana izâfe etti. Bu fiili ona izâfe etmek de esâsen bir tuzak ve mekrdir. Çünkü hakîkatte fâil, dalâlete düşürme fiilinin mazharı olan şeytan değil Allah Teâlâ'dır.

Hak fâildir, Hak'dan başka ne varsa vâsıtadır
Vâsıtaların te'sir etmesi ise muhaldir

❀

وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

6. "İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana rüyaların yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yâkub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."

"İşte böylece" yani senin şerefine, değer ve büyüklüğüne delâlet eden bu rüyâ için kardeşlerin arasından seni tercih edip seçtiği gibi *"Rabbin seni seçecek"* peygamberlik gibi bu rüyâdan daha büyük bir husus için seni tercih edip seçecek, bu rüyânın doğruluğunu şehâdet âleminde ibraz edecek. Çünkü dünyanın tamamı hayâlden ibaret olsa da misâl âleminde görülen her suretin şehâdet âleminde gerçekleşecek bir hakîkati vardır. Bu konu ileride incelenecektir.

Cihânın cümle hayâlini yakîn gözünün nûruyla
Hakîkat denizinin yanında serap görürüm

"Sana rüyaların yorumunu" yani rûyâ tabiri ile ilgili ilimlerden *"öğretecek"* ve sen bu dediklerimin gerçek olduğunu kavrayacaksın. Çünkü Allah Teâlâ böyle bir rüyâ görmeye muvaffak kıldığı kimseyi, mutlaka onu tâbir etmeye de muvaffak kılacaktır. Çünkü tâbir ilmi, genellikle seçilmiş olmanın ayrılmaz vasıflarındandır.

"*Te'vilü'l-ehâdis*"ten maksad, rüyâların tâbiridir. Rüyâlar sâdık/doğru iseler meleğin sözleridir. Böyle olmadıkları takdirde nefsin ve şeytanın sözleridir.

Rüyâ tâbirine, "*te'vil*" denilmiştir. Çünkü rüyâ dönüp dolaşıp rüyâyı yoran kimsenin aslı budur diye zikrettiği şeye dönüp varır.

"*Ehâdîs*" kelimesi, hadis lafzının çoğuludur. Hz. Peygamber (a.s.)'ın hadisleri ifadesi de buradan gelir. Hadis lügatte "yeni" demektir. Genel kullanımda kelâm/söz mânâsınadır. Hadis bilginlerinin kullanımına göre Hz. Peygamber'den hâdis olan, meydana gelen sözler manâsınadır. Bu isimlendirmede hadisin Kur'an'dan farklı olduğu göz önünde bulundurulmuş gibidir. Çünkü Kur'an kadîm iken, hadisler hâdistir. *es-Sıhâh*'da şöyle der: Hadîs, kadîmin zıddıdır. Az veya çok söz için de hadîs kelimesi kullanılır. Çünkü söz yavaş yavaş yenilenmektedir.

Ey Yûsuf *"ve daha önce"* yani bu vakitten önce ya da senden önce *"iki atan İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi"* İbrâhim ve İshâk, Yûsuf'un babaları değil, biri dedesinin babası, diğeri ise babasıdır. Ama burada Yûsuf'un bu değerli peygamberlerle son derece irtibatlı olduğunu göstermek için onlara da "baba" denilmiştir.

el-Kevâşî'de der ki: "Dede, aslında babadır. İki kişi arasında çok sayıda baba olduğu halde 'Falanca falancanın oğludur.' denilir."

Allah'ın nimetini İbrahim'e tamamlaması, onu dost edinmesi, kendisini ateşten ve çocuğunu kesmekten kurtarması ile gerçekleşmiştir. İshak'a olan nimetini tamamlaması ise Yâkub (a.s.)'ı ve torunlarını onun sulbünden çıkarması ile olmuştur. Bütün bunlar, peygamberlik nimetini tamamlayan büyük nimetlerdir.

Âyetteki benzetme/teşbih tam olarak gerçekleşmesi için, bu nimetlerin müşebbehün bihte (kendilerine benzetilenlerde, yani İbrahim ve İshak'da) vâki olduğu gibi her yönden müşebbehde (benzetilen Yûsuf'ta) bulunması gerekli değildir.

"Sana ve Yâkub soyuna da nimetini tamamlayacaktır." Yâkub soyu, Yâkub'un ev halkı ile diğer yakınlarıdır. "*Sana*" kelimesi, "sana olan nimetini" şeklinde nimete; "nimetini sana.... tamamlayacaktır." şeklinde tamamlamaya da bağlı olabilir. Yâni "seçme" ifadesinden anlaşılan peygamberliğe hükümdarlığı da ekleyerek onu peygamberliğin tamamlayıcısı kılacaktır.

"Öğretecek" ifadesinin arada (seçme ile nimetini tamamlama arasında) getirilmesi, bunun şehâdet âleminde gerçekleşme sırasına riâyet etmek içindir.

Yûsuf'un kardeşlerini, saçtıkları ışıklarla yol bulunan yıldızlar şeklinde görmesi, onların da sonunda nübüvvete ereceklerine delâlet ettiği için Allah'ın onlara bahşettiği bir nimet olmaktadır. Böylece kuvveden fiile çıkan her şey bu nimeti tamamlamak için meydana gelmiş olmaktadır.

Müfti Sa'dî der ki: "Yûsuf'un kardeşlerini yıldız şeklinde görmesi delâlet etse etse sadece onların insanları doğru yolu ileteceklerine delâlet eder. Bunun mutlaka peygamber olarak olması gerekmez. Öyle görünüyor ki Yâkub (a.s.) bunu vahiy yolu ile öğrenmiştir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Belki de Yâkub (a.s.) onların yıldız şeklinde

görülmelerinden peygamber olacakları mânâsını çıkarmıştır. Zira doğru yola iletme konusunda en kâmil ferd peygamberdir. Bu yüzdendir ki Allah Teâlâ peygamberler hakkında şöyle buyurmuştur: ***“O peygamberleri emrimizle doğru yola ileten önderler kıldık.”*** (el-Enbiyâ, 20/73) İyi anla.

İşârî mânâ ise şöyledir: Kalb Yûsufuna nimetin tamamlanması, ona tecellî ve istivâ edilmesiyledir. Çünkü kalb başkası için değil, sadece Rab Teâlâ için gerçek bir arştır. Nitekim bir hadîs-i kudsîde şöyle buyrulmuştur: “*Beni ne yeryüzüm ne de gökyüzüm ihâta edebilir. Beni ancak mü’min kulumun kalbi ihâta edebilir*.”[10]

Şaşılacak şeydir ki mü’minin gönlüne sığarım
Eğer Beni dilersen o gönüllerde ara.

Bu istihkak sayesindedir ki güzelliğin kemâli kalb Yûsufuna has kılınmıştır. Allah Teâlâ kalbe tecelli ettiği zaman bu tecellînin nurları kalb aynasından ruh Yâkubunun ailesi olan hisler, kuvveler ve diğerlerinden ibâret olan ruhun tüm çocuklarına akseder.

“Çünkü Rabbin,” bütün bunları yapacaktır. Çünkü O, *“çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”* Hem de ne bilen ve ne hikmet sahibi! Yani Rabbin, ilmi çok geniş olan ve engin hikmet sahibi bir Rab olarak kimin seçilmeye lâyık olduğunu bilir. Nimetini de ancak müstehak olana tamamlar. Ya da Rabbin, yaptığı her şeyi hikmet ve doğru neyi gerektirirse ona göre yapar.

Bilesin ki Allah Teâlâ, bazı âyetlerde Hakîm ismini Alîm isminden önce getirirken burada olduğu gibi bazı âyetlerde aksini yapmıştır. Hakîm’in öne alınışı, ilim makamı itibariyledir. Çünkü a‘yâna ve ilmî hakîkatlere taalluku îtibariyle ilim, hikmete tâbidir.

İlmin hikmete tâbi olması, mâlûma tâbi olmasından ibârettir. Çünkü bu makamda ilim mâlûma, kendisinin mâlûma verdiği şekle taalluk eder. Alîm isminin önce gelişine gelince, bu da ayn’ın makamı itibariyledir. Çünkü muayyen sûretlere ve taayyünlere taalluku îtibariyle hikmet, ilme tâbidir. Hikmetin ilme tâbi olması ise mâlûmun ilme tabi olmasından ibarettir. Çünkü bu makamda hikmet, bu taayyünlere -yine birinci durumda olduğu gibi- ilmin mâlûma kendisinden verdiği şey îtibariyle taalluk etmektedir.

Öyleyse hiç şüphesiz hangi mertebede olursa olsun kendisine tâbi olunan şeyin bir öncelik hakkı, tâbi olan için de gerçekten bir geri kalış söz konusu olacaktır. Şüphesiz nazar-ı itibara alınan şey, mâlûmların birinci makamda ilmin kendilerine bizzat taallukundan önce gelmesi, ikinci durumda ise ilimden sonraya kalmasıdır. Hikmet, bu mâlûmların kendi mertebelerinde sıralanması ve hangi hazrette (makamda) olurlarsa olsunlar, yerlerine konulmalarıdır. Öyleyse hangi mertebede olursa olsun bu tertib ve koyuş (vaz’) gerek bu mâlumların küllî-ezelî istidadları gereğince, gerekse bu mâlumların dünyaya, berzaha, haşre, neşre, cennete, cehenneme, cismânî oluşa, rûhânî oluşa ve diğer yaratılışlardaki cüz’î-ebedî kabiliyetlerinin istekleri (istîdâd) ölçüsünde gâh Hakîm, Alîm’den, gâh Alîm Hakîm’den önce gelmektedir anla! Allah, seni kendisinden anlamaya hidâyet etsin.

Yüce Şeyhimiz ve kâmil mürşidimizin bâzı yazılarında böyle geçmektedir. Allah temiz nefsini takdis eylesin, rûhunu bütün mekânlarda ferahlatsın. Âmin.

---

[8]. bk. Buhârî, Deâvât 1.
[9]. *Süyûtî,* ed-Dürru'l-mensûr, IV, 498
[10]. *Aclûnî,* I, 255

YÛSUF'A KURULAN TUZAK

لَقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ وَاِخْوَتِهِ اٰيَاتٌ لِلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ
وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلَى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾
اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا
مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ
فِى غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

7. Andolsun Yûsuf ve kardeşlerinde soranlar için ibretler vardır.

8. *(Kardeşleri)* demişlerdi ki: "Yûsuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatiz. Babamız açık bir yanlışlık içindedir."

9. "Yûsuf'u öldürün ya da onu bir yere atın da babanızın teveccühü yalnız size kalsın. Ondan sonra da sâlih bir topluluk olursunuz."

10. İçlerinden bir sözcü: "Yûsuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın, kervanlardan biri görüp onu alsın; eğer yapacaksanız *(böyle yapın)*." dedi.

❀

"Andolsun Yûsuf ve kardeşlerinde" yâni Allah'a yemin olsun ki Yûsuf kıssasında ve onun on bir kardeşinin hikâyesinde *"soranlar"* kıssalarını soran ve öğrenen herkes *"için ibretler"* yani Allah'ın kahredici gücüne ve yüce hikmetine delâlet eden çok büyük alâmetler *"vardır."* Çünkü Yâkub'un büyük oğulları en küçük oğlu olan Yûsuf'u zelil kılmaya ittifakla karar verdikten ve yaptıklarını yaptıktan sonra Allah Teâlâ Yûsuf'u peygamberliğe ve hükümdarlığa seçmiş, onları da ona boyun eğen ve hükmünü yerine getiren kimseler kılmıştır. Yûsuf'a duydukları kıskançlığın vebâli kendi başlarına dönmüştür. İşte bu, Allah'ın kahredici gücüne ve yüce hikmetine delâlet eden en büyük ibretlerdendir.

Tefsîr-i Fârisî'de şöyle denir: "Rivâyet edilir ki Yûsuf mezkûr rüyâyı babasına anlatınca babası rüyâyı gizlemesini tavsiye etti. Allah'ın kendisini seçeceğini ve nimetini tamamlayacağını ona müjdeledi. Kardeşlerinin hanımlarından bazısı bu müjdeyi işitti. Akşam kocaları evlerine gelince durumu onlara anlattılar. Yûsuf'un kardeşlerinin hased damarları kabardı. Ciddi bir plan kurmakla meşgul oldular."

Yahuda, Rubil ve Şimon Yûsuf hakkında şöyle dediler: "Anne babası da kendisine secde etmeden, sadece kardeşlerinin kendisine secde etmesine razı olmuyor! Onu aradan kaldırmak için bir plân yapın!" Nitekim onların sözleri şöyle hikâye edilmiştir:

❀

اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلَى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا

لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍۚ ﴿٨﴾

8. ***(Kardeşleri)* demişlerdi ki: "Yûsuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatiz. Babamız açık bir yanlışlık içindedir."**

Kardeşleri *"demişlerdi ki: "Yûsuf ve kardeşi"* yani ana-baba bir kardeşi olan Bünyamin *"babamıza bizden daha sevgilidir."* Âyetin başındaki ibtidâ lâmı cümlenin ihtivâ ettiği bilginin gerçek olduğunu göstermek ve bu muhtevâyı pekiştirmek için getirilmiştir. 'Babamızın bu ikisine çok fazla sevgi beslediği kesindir, bu konuda hiç şüphemiz yok.' demektir.

Âyette, hem annenin hem de babanın en çok sevdiği kardeşin Yûsuf olduğuna işaret etmek için Bünyâmin ismi zikredilmemiştir. Zâten bu yüzden Bünyâmin'e hiç dokunmazlarken Yûsuf'u öldürmek ve uzaklaştırmak için plan yaptılar.

Âriflerden birisi şöyle der: "Yâkub Yûsuf'a on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiği ile ilgili rüyâsında onun küllî istidâdının kemâli ortaya çıktığı için meyletti. Yâkub bu rüyadan Yûsuf'un bütün kardeşlerinin istidâdlarını toplayarak hem babasının hem de dedesinin mirâsına vâris olacağını anladı. Onu her zaman bağrına basmaya başladı. Onu görememeye dayanamıyordu. Bu yüzden kardeşlerinin kıskançlığı had safhaya vardı ve sonunda ona saldırmaya karar verdiler."

Denilir ki: Allah Teâlâ Yâkub'u Yûsuf'a karşı duyduğu kalbindeki bu sevgi ile imtihan etti. Bu imtihanı daha da şiddetlendirmek için Yûsuf'u ondan uzaklaştırdı. Çünkü ilâhî sevgi çok kıskançtır. Çünkü sevgi sultanı kendi mülkünde ortak istemez. Güzellik de kemâl de Allah'a âiddir. Bu yüzden kimse O'nun dışındakilerle (mâsivâ) perdelenmemelidir. Evlâd tuzağından daha güçlü bir tuzak yoktur. İşte Nuh'un durumu ortada. Kâfirlere bedduâ ettiğinde Allah Teâlâ kâfirleri boğarken hiç kalbi yanmadı. Ama boğulma sırası oğluna gelince sabredemeyerek: ***"Şüphesiz ki oğlum da benim âilemdendir."*** (Hûd, 11/45) diye bağırmaya başladı.

"Oysa biz bir cemaatiz." Biz her işi çekip çevirmeye muktedir bir cemaat olarak sevilmeye daha lâyıkız. İki zayıf küçüğün on tane güçlüye tercih edilmesinin ne mânâsı var!

" عُصْبَةٌ ", on yahut daha fazla sayıdaki erkekler topluluğu anlamına gelir. Bu topluluğa *'usbe'* denilmesi birtakım olayların bunları birbirleriyle kaynaştırıp kenetlediği (asb) içindir. Üç ilâ beş kişiye nefer, beş ilâ on kişiye de *"raht"* adı verilir.

Bunlar küçük ve az olmaları açısından son derece yetersiz oldukları, biz ise bunlardan üstün olduğumuz halde onları bize tercih ederek *"babamız açık bir yanlışlık içindedir." "Yanlışlık"* diye tercüme edilen *"dalâl"*in asıl mânâsı, doğrudan sapmaktır. Yani uygun olan adâlet yolundan sapmak ve her birimize hak ettiğini vermekten yüz çevirmektir.

Böyle söylerken Yûsuf'un görüntüsüne bakıyorlar, mânâ ve mâhiyetini tam olarak kavrayamayıp böyle konuşuyorlardı. Yûsuf'un hakîkat bakımından kendilerinden daha

büyük olduğunu anlayamıyorlardı.
Mesnevî'de şöyle denilir:

Ârifin biri, ihtiyar bir papaza sordu
"Sen mi daha yaşlısın, sakalın mı?"
Papaz dedi ki: "Ben ondan önce doğmuşum,
Sakalım yokken dünyayı görmüşüm, nice seneler yaşamışım."
Ârif dedi ki: "Sakalın ağarmış, eski halini terk etmiş,
Fakat kötü huyun değişmemiş, olduğu gibi duruyor."
Sakalın senden sonra doğduğu halde, seni geçmiş,
Sen ise tirit sevdasında olduğun yerde kalmışsın.
Sen hâlâ doğduğun renktesin,
O renkten bir adım bile ileriye atamamışsın.
Hâlâ kaptaki ekşi ayransın
Hâlâ o yoğurdun yağını ayıramamışsın.

el-Kevâşî'de şöyle der: " اَلسَّائِلِينَ " kelimesinden " صَالِحِينَ " kelimesine kadar vakıf yoktur. Çünkü burada kardeşlerinin sözleri aktarılmaktadır." Yani bu sözün başı ile sonu arasında mânâ yönünden alâka bulunduğu için orada durulmaz. Ancak nefes kesilerek mecbûr kalınması durumunda, durduğu yerin öncesinden alınarak sözün parçaları yine birbirine eklenmelidir. Böyle yapılmadığı takdirde günahkâr olunur. *el-Cezerî*'nin şerhlerinden birinde de böyle denilmektedir.

❀

اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا

مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ ﴿٩﴾

9. "Yûsuf'u öldürün ya da onu bir yere atın da babanızın teveccühü yalnız size kalsın. Ondan sonra da sâlih bir topluluk olursunuz."

"Yûsuf'u öldürün" Eğer "Kıskançlık, büyük günahların önde gelenlerindendir. Özellikle de Yûsuf'un kardeşleri hased yüzünden öldürme ve benzeri fiillere yönelmişlerdir. Oysa bütün bunlar peygamberliğe ve ismete aykırı şeylerdir.' Dersen, şöyle cevap veririm: İsmet; yani günahtan korunmada mûteber olan, peygamberlere peygamberliğin verildiği zaman mâsum olmalarıdır. Peygamberlik verilmeden önce ise mâsûm olmaları gerekmez. İmam (**Fahreddîn Râzî**) de böyle demektedir.

Şerhu'l-Akâid'de şöyle denilir: "Peygamberler peygamberlik verilmeden önce de sonra da küfürden ve kasden büyük günah işlemekten korunmuşturlar."

et-Teysîr'de şöyle rivâyet edilir: Şeytan onların bu sözlerini işitince onlara bir ihtiyar

sûretinde zâhir oldu ve: “Yûsuf sizi kendisine kul etmek istiyor.” dedi. Yûsuf’un kardeşleri: “Ey ihtiyar, çare nedir?” diye sordular. O da: “Yûsuf’u öldürün.” dedi.

“ya da onu” yırtıcı hayvanların yemesi veya orada ölmesi için yerleşim yerlerinden uzak bilinmeyen ıssız *“bir yere atın da”*

“ أَرْضًا ” kelimesinin nekre ve mübhem bırakılmasının mânâsı budur. Yoksa neresi olursa olsun bir yere bırakın denmek istenmiyor.

Burada sürgüne göndermenin öldürme ile eşdeğer olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim şu âyet de bunu göstermektedir: ***“Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, onlara dünyada mutlaka azap ederdi.”*** (el-Haşr, 59/3)

Zamane sultanları da başta şeyhler olmak üzere âlimleri uzak memleketlere sürgüne göndererek, onları yavrularından ve tâbilerinden ayırarak sanki öldürmüş gibi olmaktadırlar. Genellikle bu sürgünleri gerektirecek bir sebep olmadan yapıldıklarından dolayı böyle olmaktadır. Allah Teâlâ bizi de onları da ıslâh eylesin.

“babanızın teveccühü yalnız size kalsın.” Sizden başkasına iltifat etmeden tamamen size yönelsin, size karşı sevgisi artsın.

Âyette “ وَجْهُ (yüz)” kelimesinin zikredilmesi, Yâkub’un kendilerine yönelmesini tasvir etmek içindir. Çünkü insan bir şeye yöneldiği zaman yüzüyle yönelir. Yalnız buradaki yüz ile Yâkub’un zâtının kasdedilmiş olması da mümkündür.

“Ondan” yani Yûsuf’tan ya da onun işini bitirdikten *“sonra da sâlih bir topluluk olursunuz.”* Yani babanızın yanındaki durumunuz iyileşir ya da yaptığınızdan dolayı Allah’a tevbe edersiniz.

Bu da İblis’in hîlelerindendir. Emel sahrâsında sabredemeyenleri gelecekten ümitlendirerek şöyle der:

Bugün günah işle yarın eyle tevbe.

Sonunda tefekkür ederler ki yarın özür dilemek için yarının ömrü gerekir. Halbuki ömre güven yoktur.

Bugünün işini yarına bırakma zinhar
Çünkü yarına erişince yarının başka işi olur

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hikmet ehlinden birinin: “İşte mü’min böyle olur, günahı işlemeden tevbeyi hazırlar.” sözünden maksad, kendisine beşerî yönünün galip gelmesi yüzünden sâdır olacak zelleler için tevbe etmeye daha baştan kesin olarak karar vermektir. Yoksa temiz bir elbiseyi kirletip ondan sonra temizlemenin mânâsı yoktur. Zehirlenen nice kimseler vardır ki panzehire (tiryak) ulaşamadan ölür gider. Panzehir zehrin zararını yok eder zannıyla zehir içmek selim kalb ve düzgün akıl sâhiplerinin işi değildir.

❀

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ

بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

10. İçlerinden bir sözcü: "Yûsuf'u öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın, kervanlardan biri görüp onu alsın, eğer yapacaksanız *(böyle yapın)*." dedi.

Bu âyet mukadder bir soruya cevap cümlesidir: 'Acaba görüşlerine sunulan bu iki şıkkı ittifakla benimsediler mi, yoksa içlerinden biri karşı mı çıktı?' Bu soruya cevaben şöyle buyrulmuştur: *"İçlerinden bir sözcü"* diğerleri Yûsuf'u öldürmeyi câiz gördükleri halde onlara bu konuda yardım etmeyişinden anladığımız kadarıyla en güzel görüşlüleri olan Yahuda *"Yûsuf'u öldürmeyin."* Çünkü hiç suçu yokken onu öldürmeniz büyük bir suçtur. Onu ıssız bir yere de atmayın. Çünkü bu da öldürmekle eşdeğerdir.

"Onu kuyunun dibine atın." " غَيَابَةِ الْجُبِّ " kuyunun dibi ve en karanlık yeri olan aşağı kısmıdır. Kuyunun dibi, bakanların görüşünden gaib kaldığı içindir ona *"gayâbe"* denmiştir. *"Cübb"* ise suyu çekilmiş olan kuyuya denir. Çünkü böyle bir kuyuda toprak parçalarından ve yarıklarından başka bir şey yoktur. Kuyu su verdiği zaman ise *"bi'r"* adını alır. *"kervanlardan biri"* kervan, yeryüzünde gidip gelen grup demektir. *"görüp"* zâyi ve telef olmaktan kurtarmak üzere *"onu alsın."* Yâni yoldan geçen bazı kimseler oraya ulaşırlar ve Yûsuf'u başka bir yere götürürler. Siz de ondan kurtulursunuz.

Buradaki " اِلْتِقَاط " fiilinde zâyî olmasına ramak kalmış birini alıp kurtarmak mânâsı vardır.

"eğer" görüşüme uygun olarak bir şeyler *"yapacaksanız"* böyle yapın *"dedi."* Yâni sizin garazınız Yûsuf'u aranızdan uzaklaştırmaksa böyle yapmak gerekir. Bu sözcü, sözünü onlara kesin bir karar olarak ifade etmedi. Aksine onları da kendi görüşüne çekmek; kalblerini bu düşünceye ısındırmak, kendisiyle alay etmelerini, baskıyla ve kendi başına hareket ettiğini söylemelerini önlemek için bu düşünceyi onların da görüşüne arz etti.

Müfti Sa'dî şöyle der: Bu sözü söyleyen bu fikir onların dile getirdiği fikirlere göre tedbire daha muvafık olduğu için söyledi. Çünkü Yûsuf'u alacak olan kervan onu uzak bir yere götürecek ve böylece kendileri bir şey yapmadan maksadları hâsıl olacaktı. Öteki fikirlerin uygulanması durumunda belki babaları onu götürmelerine izin vermeyebilir, belki de maksadlarını anlayabilirdi.

Şu kardeşlere bakın! En merhametlisi bile Yûsuf'un kuyunun dibine atılmasından başkasına râzı olmuyor. Günümüz kardeşleri ve evlâtları da böyle. Çünkü dilleri her türlü şerri telâffuz ediyor da hiçbir hayır söylemiyor!

Ey Câmî, zamâne çocukları hak sözden sağır ve dilsizdir
*Onlar Hakk katında "**hayvanların en şerlisi**"nden*[11] *başka değildir*
Dostluk libâsında düşmanlık işi görürler

Mümkün oldukça onların hîlelerinden kaçınmak vâcibdir
Şekilleri insan şekli, işleri yırtıcı hayvan işidir
Onlar elbise içinde kurtturlar ya da kurt içinde elbisedir

Âyette işaret vardır ki his ve kuvveler hevâ bıçağı ile kalb Yusuf'unu öldürmeye çalışırlar. Çünkü kalbin ölümü hevâdandır. Hevâ, kalbi öldüren zehirdir. Ya da bütün his ve kuvveler kalbi beşeriyet yurduna atmaya çalışırlar. Çünkü kalbin ölümünden sonra ruh, şehvet ve arzularını elde edebilmek için yüzünü his ve kuvvelere çevirir. Böylece kalbin ölümünden sonra bütün bu his ve kuvveler, hayvânî-nefsânî nimetlerden kâm almak için uygun bir topluluk hâline gelirler. İçlerinden bir sözcü -ki bu Yahuda yerinde olan müfekkiredir- şöyle der: Yûsuf'u öldürmeyin, beden (kalıp) kuyusunun dibine ve beşeriyetin derinliğine atın. Eğer bunu yapar, bu uğurda çalışırsanız nefsânî hâdiseler kervanı onu alıp götürür. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle denilmektedir.

Şu halde hakîkî hayat, ancak kalbin hayatı ile gerçekleşir. Kalb Allah Teâlâ'nın evi ve üzerinde istivâ ettiği yerdir.

Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Fazl der ki: "Allah'ın evine ve Haremi'ne -orada peygamberlerin izleri var diye- ulaşmak için çölleri, vâdîleri ve yolları aşanlar nasıl oluyor da bizzat Mevlâlarının izleri bulunan kendi kalblerine ulaşmak maksadıyla Allah için nefis ve hevâlarını aşamıyorlar?! Ona ulaşmanın yolu ise Allah'ı zikretmektir."

Şeyh Hakîm Tirmizî (Ebû Abdullah Muhammed b. Ali) der ki: "Allah'ı zikretmek, kalbi tazeleştirip yumuşatır. Zikrullahtan uzak bulunan kalbe ise şehevî arzuların ateşiyle nefis harâreti musallat olur. Böylece kalb katılaşır, kurur ve âzâları itâat etmekten meneder. Kalbi uzatıp gerdiğinizde ise kuru bir ağaç gibi kırılıverir. Ancak kesilmeye yarar ve cehennem ateşi için yakıt olur. Allah bizi böyle bir duruma düşmekten korusun.

---

[11]. Bk. el-Enfâl, 8/22

KARDEŞLERİNİN YÛSUF'U BABALARINDAN İSTEMESİ

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾
أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ إِنِّي
لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ
﴿١٣﴾ قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

11. "Dediler ki: "Ey babamız, neden Yûsuf'u bize güvenmiyorsun? Oysa biz sadece onun iyiliğini düşünenleriz."
12. "Yarın onu da bizimle beraber gönder, bol bol yesin, oynasın; biz onu elbette koruruz."
13. *(Babaları)* Dedi ki: "Onu götürmeniz beni üzer. Siz ondan habersizken onu kurt yemesinden korkarım."
14. "Dediler ki: "Biz bir topluluk olduğumuz halde, onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız."

❀

Rivâyet edilir ki Yûsuf'un kardeşleri Yahuda'nın görüşü üzerinde ittifak ettiler. Babalarının yanına gelip şöyle dediler: "Bahar geldi, her taraf yeşerdi. Ne olur Yûsuf'u bizimle kıra gönderseniz de bir gün etrafı temâşâ etse, gezip dolaşsa." Yâkub (a.s.): "Yûsuf'un yanağındaki baharın güzelliğinden ayrı kalarak bülbül gibi benim gözümün hazan olmak istemesi revâ değildir. Siz gülzara gidin, ben hicran dikeni hanesinde tutulup kalayım, öyle mi?" diye cevap verdi.

Dostlar zevk u safâ baharında gülerler
Ben gam bucağında dertliler gibi kederli ve mahzun

Oğulları Yâkub (a.s.)'ın sözleri karşısında diyecek bir şey bulamadılar. Yûsuf'un yanına varıp şöyle dediler:

Gül mevsimi iki üç gündür, ganîmet bilin
Ki başka vakit hazan yağması olmak ister

Yûsuf temâşâ sözünü işitince onun mübârek hâtırı kıra gitmeyi arzu etti. Kardeşleri ile birlikte babasının önüne geldi. Babasının izin vermesini ricâ etti. Kardeşlerinin kendisine söylediği sözün mazmûnunu Yâkub (a.s.)'a arz etti.

Bu dar halvetteyim, gönlüm sahrâya gitmeyi çeker
Çünkü seher rüzgârı bostandan hoş haber getirir

Yâkub (a.s.) uzun ve derin düşüncelere daldı. İşte o zaman oğulları *"Dediler ki: "Ey babamız,"* kendileri ile babaları arasındaki nesep bağını harekete geçirmek ve Yûsuf'la aralarındaki kardeşlik râbıtasını hatırlatmak için bu şekilde hitâb ettiler. Böylece kıskançlık ve kötülük etme emâreleri gördüğü için Yûsuf'u kendilerinden koruyup sakınma fikrinden vazgeçirmeye çalışıyorlardı.

Sen bizim babamız, biz senin oğulların, o da bizim kardeşimizken *"neden Yûsuf'u bize güvenmiyorsun?"* Bize güvenmemekteki, yani endişe etmekteki mazeretin nedir? *"Oysa biz sadece onun iyiliğini düşünenleriz."* Yani, oysa biz onun hakkında hayır dileyen, ona karşı şefkatli kişileriz; aramızda onun iyiliğini düşünmeyecek bir kişi bile yok, demektir.

❀

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

12. "Yarın onu da bizimle beraber gönder, bol bol yesin, oynasın; biz onu elbette koruruz."

"Yarın onu da bizimle beraber" kıra *"gönder, bol bol yesin,"* yani meyveler yesin, lezzetli şeylerden bol bol yararlansın. Kâfirlerle savaşma taktiklerini öğretmek için oynanan harp ve yarışma oyunları *"oynasın"*

Kardeşler, bu tip hareketler görünürde oyun oldukları için onları 'oyun' diye isimlendirdiler. Ayrıca o gün hiçbiri peygamber değildi. Yine oynamaktan maksad gönül genişliği elde etmek için mübah hareketlere yönelmek de olabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)'in Cabir'e şöyle buyurduğu rivâyet edilir: "*Bakire alsaydın ya* (bakire ile evlenseydin ya); *sen onunla oynaşırdın, o da seninle oynardı*."[12]

Ebü'l-Leys der ki: "Burada dinen yasaklanmış olan bir oyunu kasdetmiyorlardı. Kasdettikleri sadece günah olmayacak şekilde şakalaşarak hoşça vakit geçirmektir." Burada şakalaşmakta bir mahzur olmadığına delil vardır.

Mü'minlerin emîri **Hz. Ali** (r.a) der ki: "İnsanın, asık suratlı biri olmaktan kurtaracak latîfeler yapmasında sakınca yoktur."

Rivâyet edilir ki Adamın biri bir adamın yakasına yapışarak Hz. Ali'ye getirdi. "Bu adam, benim annemle rüyasında ihtilam olduğunu iddiâ ediyor. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: "Öyleyse bu adamı güneşe çıkar, sonra da gölgesini döv."

"Biz onu" başına bir kötülük gelmesinden *"elbette koruruz."*

Sonra, "Peki Yâkub (a.s.) onlara ne cevap verdi?" şeklindeki soruya cevap olarak yeni bir cümle başlıyor:

❀

قَالَ اِنّ۪ي لَيَحْزُنُن۪ٓي اَنْ تَذْهَبُوا بِه۪ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾

13. ***(Babaları)*** **Dedi ki: "Onu götürmeniz beni üzer. Siz ondan habersizken onu kurt yemesinden korkarım."**

Babası *"Dedi ki: "Onu götürmeniz beni üzer."* Bunun sebebi ondan ayrı kalmanın bana çok sıkıntı vermesi ve onun başına bir şey gelmesine sabredemememdir. Bunun yanında *"Siz ondan habersizken"* temâşâya dalıp ondan bihaber olduğunuzda *"onu kurt yemesinden korkarım."* Çünkü o bölgede çok kurt vardı. "*Hüzün*/üzülme", sevilenin elden gitmesiyle kalbin duyduğu elemdir. "*Havf*/korku" ise kötü bir şey gerçekleşeceği için nefsin rahatsızlık duymasıdır. Bu mânâ farkından dolayı âyette Yâkub (a.s.)'ın Yûsuf'la beraberlik ve birlikteliğinin devam etmesini engelleyen 'götürme' fiili 'hüzn'e isnâd edilirken, Yûsuf'un başına gelmesi (sadece) beklenti dahilinde olan 'kurt yemesi' 'korku'ya isnâd edilmiştir.

Kurdun gelip onu yemesinden gafil olmanızdan korkarım
Gafletten onun ne halde olduğunu görmezsiniz
Bu mihnetli köhne evde, sahrâda
Eski kurt onun üzerinde dişlerini keskin eder

Rivâyete göre Yâkub (a.s.) rüyasında kendisini bir dağın başında; Yûsuf'u ise bir sahrâda gördü. On bir tane kurt Yûsuf'a saldırdı. Yûsuf aralarından kayboldu. İşte bu sebeple Yâkub (a.s.) oğullarını, kurdun yemesine karşı dikkatli olma konusunda uyarmıştır. Ancak buna rağmen yine de Yûsuf'u onlara teslim etmiştir. Çünkü " إِذَا جَاءَ الْقَضَاءُ عَمِيَ الْبَصَرُ Geldiği zaman kader/Kör olur bütün gözler."

Bu da ilâhî hükmün ve kaderin tesirindendir
Kuyuyu görürsün, ondan sakınmaya kâdir olamazsın

❀

قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّٓا اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

14. "Dediler ki: "Biz bir topluluk olduğumuz halde, onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız."

"Dediler ki:" Vallahi *"biz bir topluluk olduğumuz halde"* halbuki biz güçlü bir topluluk ve oldukça mücessem adamlarız ki bizden her birimiz on aslanla muhârebede mukavemet etmesi mümkündür, *"onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız."* Doğrusu biz kardeşimiz Yûsuf'u kurda verirsek elbette ziyan işlemiş oluruz. Zaaf, beceriksizlik ve acizlikten helak olmuş oluruz.

el-Kevâşî'de şöyle der: "Kardeşler, hem babalarına hem de kardeşlerine karşı göstermeleri gereken hürmeti terk ettikleri için aldanmışlardır."

Burada sadece babalarının 'Yûsuf'un kurt tarafından yenilebileceği' endişesine cevap verip birinci mazeretini (ondan ayrılmak istemeyişini) cevapsız bırakıyorlar. Çünkü göndermemekteki güçlü sebep Yâkub'un üzülmesi değil, Yûsuf'un kurt tarafından yenmesidir. Çünkü gûyâ Yûsuf'u çok yakında getirecekleri için babalarının üzüntüsü çok fazla sürmeyecektir.

Sahabeden birisi der ki: "Kişinin hasmına kendi aleyhine kullanacağı bir delili telkin etmesi doğru olmaz. Çünkü Yûsuf'un kardeşleri, babaları söyleyene kadar kurdun insan yediğini bilmiyorlardı. Bu sözüyle Yâkub (a.s.), onlara Yûsuf için kuracakları komplonun illetini bir nevi telkin etmiş oldu."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Belâ, ağızdan çıkan söze bağlıdır. 'Vallahi şu şeyi yapmayacağım." diye yemin eden bir kul, her şeyi şeytana bırakmış olur. Böylece şeytan bütün maharetini kulun 'yapmayacağım' dediği şeye teksif eder ve sonunda istediğini ona yaptırır*."[13]

Yine bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Bazen olur ki nefsim bana bir şey fısıldar. Onu söylemekten beni alıkoyan sadece onunla mübtelâ kılınma endişesidir*."[14]

❀

Anlatılır ki lügat âlimlerinden **İbnü's-Sikkît**, bir gün halîfe Mütevekkil'le birlikte otururken Mütevekkil'in iki oğlu Mu'tez ile Müeyyed geldi. Mütevekkil ona:

"Oğullarımı mı daha çok seviyorsun yoksa Hasan ile Hüseyin'i mi?" diye sordu.

İbnü's-Sikkît:

"Vallâhi, Ali (r.a.)'ın kölesi Kanber bile senden de şu iki oğlundan da daha hayırlıdır." diye cevap verdi. Bunun üzerine Mütevekkil:

"Şunun dilini kökünden kesin!" dedi.

İbnü's-Sikkît'in dilini kestiler, o gece öldü. İşin ilginç tarafı, İbnü's-Sikkît hocalık ettiği Mütevekkil'in oğullarına bundan önce şu şiiri söylemişti:

İnsanoğlunun başına gelen her felaket
Ayak kaymasından değil, dil sürçmesinden gelir.
Dil sürçmesi kelleyi götürüverir.
Ayak sürçmesinin yarası ise iyileşir yavaş yavaş

❀

Âyetin işârî yorumu şöyledir: Kalb ruhun gözetimi altında olduğu müddetçe organlar ve kuvvelerle meşgul olmaz. Ruh Yâkub'unun gıyabında eğlenmek için kalb Yûsuf'unu kendileriyle birlikte hayvânî zevklerden kâm almaya götürme izni alamazlar. Ruh Yâkub'u, kalbi o duyu ve güçlerle göndermeye güvenemez. Çünkü ruh onların komplolarına ve kalb için iyilik düşündüklerinin, onu koruyacaklarının sadece bir iddia

olduğundan haberdardır. Kalb, ruhtan ve onun gözetiminden uzaklaştıkça, şeytan kurduna yaklaşır. Bu kurt onu tasarrufu altına alıp helak eder. İnsanın bütün organları kalbin helak olmasıyla zarar görür. Selâmeti ile de kazançlı çıkar.

Şu halde akıl sahipleri, çocuklar gibi dünya ile oynamamalı, onun fitne ve âfetlerinden sakınmalı, hevâ kuyusuna düşmekten sakınarak nefsin yularını bırakmayı düşünmemeli, hevâyı mahvetmeye ve Allah dışındaki varlıklara/mâsivâya meyli defetmeye çalışmalıdır.

Alâkayı kesmeden vuslat müyesser olmaz
Birinci kesilme cümle mâsivâdan kesilmektir

Allah Teâlâ bizi de sizi de nefis ve şeytanın sözüne kulak vermekten korusun. Bizi ve sizi kendisinden ayrı, uzak ve yüzüstü bırakılmayı gerektiren davranışlardan muhafaza eylesin. Çünkü O son derece cömert, son derece iyiliği ve vermeyi sevendir.

---

[12]. *Buhârî,* Büyü, 34, Vekalet, 8, Cihâd, 113; Nikâh, 10, 121-122; *Müslim,* Rada, 54-56, 58; *Ebû Dâvud,* Nikâh, 3; Nesâî, Nikâh, 10; *İbn Mâce,* Nikâh, 7; *Müsned,* III, 294, 302, 308

[13]. *Aclûnî,* I, 343

[14]. *Aclûnî,* I, 344

YÛSUF'U KURT YEMİŞ!

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فٖى غَيَابَتِ الْجُبِّۚ وَاَوْحَيْنَٓا
اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَٓاؤُ۫ اَبَاهُمْ
عِشَٓاءً يَبْكُونَۜ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ
عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقٖينَ
﴿١٧﴾ وَجَٓاؤُ۫ عَلٰى قَمٖيصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍۜ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ
اَمْرًاۜ فَصَبْرٌ جَمٖيلٌۜ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

15. Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman, biz Yûsuf'a: Andolsun ki sen onların bu işlerini onlar *(işin)* farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin, diye vahyettik.
16. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.
17. "Ey babamız! Biz yarışmak üzere gittik. Yûsuf'u eşyâmızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın!" dediler.
18. "Gömleğini üzerindeki sahte bir kanla getirdiler. *(Yâkub)* dedi ki: "Hayır, aksine nefisleriniz size *(kötü)* bir işi güzel gösterdi. Artık *(bana düşen)* güzelce sabretmektir. Anlattığınız karşısında *(bana)* yardım edecek olan, ancak Allah'tır."

❀

"Onu götürüp de..." Bu ifade hazfedilmiş bir ibareye bitişik olup takdiri şu şekildedir: 'Babası Yûsuf'a izin verdi ve kardeşleriyle birlikte gönderdi nihâyet onu götürüp...'

Kıssanın tafsîlâtı şöyledir: Yâkub (a.s.) Yûsuf'un kardeşlerinin sahraya Yûsuf'la birlikte çıkma konusundaki ısrarını, yeminlerle verdikleri sözleri ve Yûsuf'un da gezip dolaşmaya meyil ve arzusunu görünce, kazaya razı olup izin verdi. Yûsuf'un Cebrail'in Hz. İbrahim'e İsmail'e fidye olarak getirdiği koçun kanının içine akıtıldığı leğende yıkanmasını, saçlarının taranmasını ve Cebrail'in İsmail için getirdiği yağla yağlanmasını gözlerine de sürme çekilmesini emretti. Bütün bunlar yerine getirildi.

Rivâyete göre İbrahim (a.s.) elbiseleri soyularak ateşe atıldığı sırada Cebrail kendisine cennet ipeğinden mamul bir gömlek getirip vermiş ve bu gömlek İbrahim (a.s.)'dan İshak (a.s.)'a, ondan da Yâkub (a.s.)'a kalmıştı. İşte Yâkub (a.s.) bu gömleği bir bohçaya koyup bohçayı Yûsuf'un boynuna astı.

el-Kâşifî der ki: "Yâkub (a.s.) Yûsuf'un koluna muska bağladı. Kenan şehrinin büyük kapısının üzerinde olan "Şeceratü'l-vedâ" denilen yerin dışına kadar çıkıp oğullarını

uğurladı. Yûsuf'u kucağına alıp ağlayarak vedâ etti.

Gönül senden ayrılmak istemez ama ne edeyim
Günler gönlün isteği gibi devretmez
Rüzgar, gemilerin istediği yönden esmez.

Yûsuf: "Babacığım, ağlamanın sebebi nedir?" dedi. Babası: "Ey Yûsuf, senin bu gidişinden gönlüme büyük bir kederin kokusu geliyor. İşin sonu nereye varacak bilmiyorum. Hiç olmazsa sen beni unutma, ben seni aslâ unutmam." dedi.

Unutmak, dostluğun şartlarından değildir. Dostlar unutmazlar. Yâkub (a.s.) Yûsuf'un korunması konusunda oğullarına fazlasıyla ısrar ederek tembihledi. Yûsuf'a ikram olsun diye ve sevinçlerini göstermek için omuzlarında taşımaya başladılar. Böylece onu alıp götürdüler. Yâkub (a.s.) onların ardından baktı. Kıymetli oğluyla tekrar buluşma arzusuyla ağlıyordu.

Servi boylu sevgilim henüz gözden uzaklaştı.
Gönül senin uzaklığını düşünüp söğüt ağacı gibi titremektedir.

Oğulları gözünün önünden kaybolunca Yâkub (a.s.) Kenan'a geri döndü. Kardeşleri, Yûsuf'u gözlerden ırak bir yere götürünce babalarının tavsiyelerini bir kenara bırakıp Yûsuf'u yere attılar ve "Ey yalancı rüyanın sahibi! Nerede sana secde ettiklerini gördüğün on bir yıldız? Haydi gelsinler de bugün seni bizim elimizden kurtarsınlar." diyerek Yûsuf'a eziyet etmeye, onu dövmeye başladılar. Hangi kardeşine sığındıysa, ondan dayak yedi. Kızgınlık ve kinleri gittikçe artarken, Yûsuf da ah u figan etmeye başladı ve "Ah babacığım, sana verdikleri sözü ne kadar da çabuk unuttular! Tavsiyelerini ne çabuk göz ardı ettiler! Keşke şu cariyelerin çocuklarının oğluna yaptıklarını bilseydin!" dedi.

Kâşifî der ki: Yûsuf (a.s.)'ı kardeşleri hor ve hakirlik toprağında aç ve susuz yüzüstü sürüdüler. Neredeyse helâk olacaktı.

Bazıları der ki: Rubil, Yûsuf'u yakalayıp yere çarptı ve göğsüne oturdu. Niyeti onu öldürmekti. Levi boynunu kırmak için uğraşırken Yûsuf kendisine karşı en merhametli kardeşi olan Yahuda'ya: "Ey Yahuda, Allah'tan kork da beni öldürmek isteyene mâni ol!" diye bağırdı. Yahuda'yı bir rikkat ve acıma tuttu. Bunun üzerine: "Siz bana onu öldürmeyeceğinize dair söz vermemiş miydiniz!?" diye çıkıştı. "Evet, vermiştik." dediler. "Öyleyse size bundan daha iyi bir şeyi tavsiye ederim: Onu kuyuya atın!" Bunun üzerine öfkeleri dindi ve bu tavsiyeye göre hareket ettiler.

"Kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman" Yûsuf'u kuyunun dibine atmaya kesin karar verdikleri zaman yapacakları eziyeti yaptılar.

Bu kuyu, Yâkub (a.s.)'n Ürdün civarında bir yerleşim birimi olan Ken'an'daki evinden üç fersah uzaktaydı. Şeddad bu kuyuyu Ürdün şehirlerini imar ederken

açtırmıştı. Kuyunun üstü dar; altı genişti.

Kâşifî der ki: Kuyunun derinliği yetmiş arşın veya daha fazlaydı.

Yûsuf'u bu kuyunun başına getirdiler. Yûsuf kardeşlerinin elbiselerine tutunmaya çalışıyor, kardeşleri ise elbiselerini onun elinden çekip alıyordu. Yûsuf'u beline bağladıkları bir iple aşağı sarkıtmak isterlerken o, kuyunun ağzına tutunmaya çalışıyordu. Bunun üzerine ellerini bağladılar. Babasını aldatmak üzere yalandan bir kana bulamaya karar verdikleri için gömleğini de çıkardılar.

Buna karşılık Yûsuf: "Ah kardeşlerim! Gömleğimi bari geri verin de yaşarken bedenimi örteyim, öldükten sonra da kefenim olsun." diye yalvardıysa da bunu yapmadılar. Yûsuf kuyunun ortasına geldiğinde belindeki ipi koparıp ölsün diye attılar. Kuyuda su olduğu için suya düştü. Sonra da kuyunun yan tarafında bulunan bir kayaya sığındı, ağlayarak kayanın üzerine çıktı. Kardeşleri kendisine bağırınca, acıdıklarını sanarak cevap verdi. Yaşadığını anlayınca üzerine taş atmak istedilerse de Yahuda buna mâni oldu.

Kâşifî der ki: "Hazret-i Mele-i A'lâ'dan sidretü'l-müntehâda olan Cebrâil (a.s.)'a "Cibrîl, kuluma yetiş!" diye hitap ulaştı. Yûsuf kuyunun dibine ulaşmadan Cibrîl ona ulaştı. Yûsuf'u mukaddes kanadıyla tuttu. Kuyunun dibinde olan bir taşın üzerine oturttu. Ona cennet yiyecek ve içeceklerinden verdi. Yâkub (a.s.)'ın koluna muska gibi bağladığı Hz. İbrahim'in gömleğini çözüp üzerine örttü."

Hasan (**Basrî**) der ki: "Yûsuf kuyuya on iki yaşındayken atıldı. Babasına seksen sene sonra kavuştu. Yûsuf atıldığında on yedi ve on sekiz yaşında olduğuna dair rivâyetler de vardır.

Rivâyete göre kuyuda yaşayan haşereler birbirlerine 'Yuvalarınızdan çıkmayın. Çünkü civarınıza bir peygamber misafir gelmiş bulunuyor.' dediler. Yılan dışındakiler buna uyarak ortada dolaşmadı, ancak yılan Yûsuf'a doğru yöneldi. Cebrail (a.s.) ona bağırınca yılan sağırlaştı ve bu sağırlık yılan neslinde devam edegeldi.

Yûsuf kuyuya atılınca şöyle duâ etti:

يَا شَاهِدًا غَيْرَ غَائِبٍ وَيَا قَرِيبًا غَيْرَ بَعِيدٍ وَيَا غَالِبًا غَيْرَ مَغْلُوبٍ

اِجْعَلْ لِى مِنْ اَمْرِى فَرَجًا وَمَخْرَجًا

"Ey gâib olmayan şâhid! Ey uzak olmayan yakın! Ey mağlûb olmayan gâlip! Şu içinde bulunduğum durumdan kurtulup çıkmamı nasip eyle!" Bir rivâyete göre ise *"Beni bu içinde bulunduğum durumdan kurtar."* diye duâ etti. Onun için kuyuda fazla kalmadı.

Kevâşî der ki: "Yûsuf kuyuda üç gün kaldı. Bir saat içinde oradan çıktığı da söylenmiştir."

Cebrail (a.s.) Yûsuf'a kuyudayken şu duâyı öğretti:

اَللّٰهُمَّ يَا كَاشِفَ كُلِّ كُرْبَةٍ وَيَا مُجِيبَ كُلِّ دَعْوَةٍ وَيَا جَابِرَ كُلِّ كَسِيرٍ
وَيَا مُيَسِّرَ كُلِّ عَسِيرٍ وَيَا صَاحِبَ كُلِّ غَرِيبٍ وَيَا مُونِسَ كُلِّ وَحِيدٍ
يَا لَآ اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اَسْئَلُكَ اَنْ تَجْعَلَ لِى فَرَجًا وَمَخْرَجًا
وَاَنْ تَقْذِفَ حُبَّكَ فِى قَلْبِى حَتّٰى لَا يَكُونَ لِى هَمٌّ وَلَا ذِكْرٌ غَيْرَكَ

وَاَنْ تَحْفَظَنِى وَ تَرْحَمَنِى يَآ اَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

"Allah'ım, ey bütün sıkıntıları gideren, ey bütün duâlara icâbet eden, ey bütün kırıkları saran, ey bütün zorlukları kolaylaştıran, ey bütün gariplerin sahibi, ey her garibin sâhibi, ey kendisinden başka ilah bulunmayan, Seni her türlü noksandan tenzih ederim. Senden bir çıkış ve kurtuluş yolu niyaz ediyorum. Sevgini kalbime öyle yerleştir ki hiç bir tasam kalmasın, senden başkasını anmayayım. Beni korumanı ve bana acımanı niyaz ediyorum, ey merhametlilerin en merhametlisi!"

❀

Rivâyet edilir ki Yûsuf kuyuya atılınca Allah'ı güzel isimleriyle (esma-i hüsna) zikretmeye başladı. Bunu duyan melekler:

"Ya Rab, kuyudan güzel sesler duyuyoruz, bize mühlet ver de bir müddet dinleyelim' dediler.

Allah Teâlâ: ***"Yeryüzünde bozgunculuk edecek birilerini mi yaratacaksın!"*** (el-Bakara, 2/30) diyenler siz değil miydiniz?!" buyurdu.

Allah'ın verdiği izin üzerine melekler Yûsuf'un etrafını çevirdiler Yûsuf da onlara ünsiyet peyda etti.

İşte mü'minler Allah'ı zikretmek üzere toplandıkları zaman da melekler 'İlahımız bize biraz mühlet ver de onlarla beraber olalım, yakın olalım.' derler.

Allah Teâlâ da onlara: ***"Yeryüzünde bozgunculuk edecek birilerini mi yaratacaksın!"*** (el-Bakara, 2/30) diyenler siz değil miydiniz?!" Şimdi ise onlara yakın olmak istiyorsunuz." der. Buradan anlaşıldığına göre mukarreb melekler zikrin şerefi sebebiyle inerler. *Nefâisü'l-mecâlis*'te böyle denilmektedir.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Şu yeryüzünde, şu gökyüzünde ne varsa, zerre zerre
Her şey, kehribar gibi kendi cinsini kendine çekmektedir
Zıt, nasıl olur da, zıttı ile beraber bulunur?
Halkın imamı olan bir zat nerede, maymun nerede?
Biz bu kadar söyledik, ötesini sen düşün.
Fikrinde durgunluk varsa, Allâh'ı zikret.
Çünkü zikir, düşünceyi harekete getirir,
Zikri şu uyuşmuş düşünceye güneş yap da onu canlandır!

"Biz Yûsuf'a: Andolsun sen onların bu işlerini" sana yaptıklarını *"onlar"* şimdiki durumunla o günkü durumunun arasında büyük bir farklılık bulunacağı için senin Yûsuf olduğunun *"farkına varmadan kendilerine haber vereceksin"* kardeşlerine bildirecek, anlatacaksın. Farkında olamayacaklar, çünkü o gün yüce bir şânın, büyük bir otoriten olacak, o günkü durumun akıllarının ucundan bile geçmeyecek; ayrıca aradan uzun bir zaman geçtiği için şekilleri ve görünüşleri değişecek.

Kardeşleri Yûsuf'un huzuruna çıktıkları vakit onlar onun Yûsuf olduğunu bilemedikleri halde o, onları tanımıştı. Su tasını getirtip elinin üstüne koydu. Sonra tasa şöyle bir vurdu ve tastan bir ses çıkınca şöyle dedi: "Bu tasın bana bildirdiğine göre sizin Yûsuf adlı sadece baba bir kardeşiniz varmış, babanız ona sizden fazla yakınlık duyarmış, siz de onu götürüp kuyunun dibine atmış, sonra da babanıza varıp 'onu kurt yedi' demişsiniz."

"diye vahyettik." Böyle vahyedilmesinin sebebi, onu son durumu ile müjdelemek, yalnızlığını gidermek ve onu ünsiyet ettirmekti.

Buradaki vahiy, muhakkık âlimlerin görüşüne göre nübüvvet ve risalet vahyidir. Allah Teâlâ'nın Yahya ve İsa (a.s.)'a bülûğa ermeden önce vahyettiği de doğrudur. Şöyle ki Allah Teâlâ Şeyh Sehl (k.s.) gibi bazı fertlere daha küçük yaşta velâyet-i hâssa kapısını açmıştır. Nasıl ki küçükken velilik kapısını açıyorsa, peygamberlik kapısını açması çok daha normaldir. Çünkü peygamberler, son derece istîdadlı insanlardır. Bu bakımdan her ne kadar Allah'ın genel kanunu üzere peygamberlerin çoğu kırk yaşından sonra peygamber olmuşlarsa da velilik ve peygamberlik ne bülûğa, ne de kırk seneye muhtaçtır. Kalbime bu şekilde zâhir oldu.

Kâşifî şöyle der: "Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: Biz Yûsuf tarafına vahiy gönderdik ki gamlanmasın, onu kuyunun dibinden dışarıya ulaştırırız, kardeşlerini muhtaç olarak senin yanına getiririz.

Âyetin işârî yorumu şöyledir: Ruh'un kalıba taallukunun husûsiyetlerinden birisi de ruhtan ulvi bir kalb, süflî bir nefis, çeşitli kuvvetlerin ve duyuların doğmasıdır. Ruh ile kalbin meyli ve kavgası hep rûhânî aleme doğrudur. Nefis, kuvvetler ve duyguların meyli hayvânî âleme doğru olur. Şâyet insan kendi tabiatına bırakılırsa nefis ile beden, ruh ile kalbe galebe çalar ki şakîlerin durumu budur. Fakat ezelî inâyetin gerçekleşmiş olması sayesinde kalb kalıp kuyusunun derinliklerinde vahiy ile desteklenirse, ruh ile kalb nefse ve bedene karşı galip gelir ki saîdlerin durumu da budur.

İşte gerek peygamberler, gerekse veliler -cefa çekiyormuş ve celâl sıfatının mazharıymış gibi görünseler de- Allah Teâlâ katından vahiy, ilham, sabır ve tahammül ile desteklenirler. Allah Teâlâ Yâkub (a.s.) ile Yûsuf'a da bütün bu şiddetli gamları, büyük kederleri musallat etti ki bunların acılığına sabretsinler, Allah'a mürâcaatları daha çok olsun, Allah Teâlâ'dan başka her şeye (mâsivâ) düşüncelerinin taalluku kesilsin. Böylece büyük mihnetlere katlanmadan ulaşılması mümkün olmayan yüksek bir dereceye ulaşsınlar. Nitekim büyüklerden biri şöyle demiştir: "Yûsuf'un on iki sene zindanda hapsedilmesinin sebebi, babasının yanında iken kendisine müyesser olan

kemâli, meşakkatli riyâzatlar, halvet ve mücâhedelerle tamamlamaktır. Peygamberler ile velilerin yurtlarından uzaklaştırılması da bu makamdandır.

Molla Câmî der ki:

Ey gönül, sabra gayret et, ayrılık gününde sabrın faydası nedir?
Tabip acı şerbeti faydalı olsun diye yaptı, verdi.

Bâzıları şöyle der: Yâkub (a.s.), şu sebepten dolayı oğlunun ayrılığı ile imtihan edildi. Bir haberde vârid olduğuna göre Yâkub (a.s.) bir oğlağı annesinin gözleri önünde kesti. Allah da bundan razı olmayarak kana karşı kan akıtmış, ayrılığa karşı ayrılık vermiştir. Çünkü peygamberlik makamının şânına uygun hareket etmek de çok büyük ve zor bir görevdir. “ حَسَنَتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ *Ebrâr için iyilik olan davranışlar mukarrabîne göre kötülük sayılır.*” ifadesi de bu mânâdadır.

Bazıları ise şöyle söyler: Yûsuf doğunca Yâkub (a.s.) onun için câriye bir süt anne satın aldı. Ancak bu süt annenin henüz emmekte olan bir yavrusu vardı. Yâkub (a.s.) Yûsuf’un içeceği süt daha da artsın diye kadının yavrusunu satınca, kadın ağlayıp sızlayarak şöyle niyazda bulundu: “Ya Rab! Yâkub beni yavrumdan ayırdı. Sen de oğlu Yûsuf’u ondan ayır!” Allah da bu duâyı kabul buyurdu ve Yâkub (a.s.) oğluna ancak bu câriye kendi oğluna kavuştuktan sonra kavuşabildi.

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Hiçbir ana, yavrusu kendisinden ayrılmak sûretiyle feryâd ettirilmemelidir*.”[15] *el-Cevherî*’de de belirtildiği üzere bu (genellikle) esir edilen kadınlar için söz konusudur.

el-Makâsıdü’l-hasene’deki hadislerden biri şöyledir: “*Kim bir anneyi yavrusundan ayırırsa, Allah Teâlâ da kıyamet günü onu sevdiklerinden ayırır*.”[16]

Her ne kadar bu tip davranışlar peygamberler açısından uzak ihtimaller ise de kaza hükmünü icrâ ederek yapacağını yapmaktadır.

إِذَا جَآءَ الْقَضَآءُ عَمِيَ الْبَصَرُ

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: “Hak Teâlâ ayağını sürçtürmek sûretiyle bir kulunun bütün fiillerinde ***“Allah’ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.”*** (Ahzâb, 33/38) âyetinin hükmünü infaz etmek istediği zaman, kaderi istediği şekilde icra eder. Ancak bu kul inâyet ve vusûl ehlinden ise sonunda onu kendi makamına iâde eder.”

Bâyezid (k.s.)’a: “Ârifler de isyan eder mi?” diye soruldu. **“*Allah’ın emri mutlaka yerine gelecek yazılmış bir kaderdir.*”** (el-Ahzâb, 33/38) diye cevap verdi.

Hâfız der ki:

Âdem Safiyyullâh’ı isyan şimşeği vurduğu yerde
Günahsızlık iddiası bize nasıl yaraşır?

Buraya kadar anlatılanlar Yâkub (a.s.) ve onun imtihan edilmesi ile ilgiliydi. Yûsuf (a.s.)'a gelince, onun imtihan edilme sebebi olarak şu anlatılmaktadır:

Yûsuf bir gün eline bir ayna alıp kendisine bakınca güzelliği ve yakışıklılığı pek hoşuna giderek şöyle dedi: "Köle olsam ve beni satsalardı, herhalde paha biçemezlerdi."

İşte Yûsuf bu sözünden ötürü kölelikle ve düşük bir fiyata satılmakla imtihan edildi. Babasından ayrılmasının sebebi de buydu.

Burada bütün cemâl ve kemâlin Allah Teâlâ'ya âid olduğuna işaret edilmektedir. Bunlar, mecâzen bir kula isnâd edildiğinde, o kulun Allah dışındaki tüm varlıklardan/mâsivâ âzâd oluncaya kadar çalışması, izâfetlerden ve kayıtlardan kurtulmaya gayret etmesi, her şeyi Allah'tan bilmesi ve Allah'ın tam ve gerçek bir kulu olması gereklidir.

Molla Câmî der ki:

Efendilerin elbisesi ve pâdişahların hil'ati neye yarar?
O kimse ki kölelik örtüsü omuzu üzerindedir.

Hülâsa bu tasfiye/arınma yolu, zor bir yoldur. Edeb ve mihnet de onun sebeplerindendir. "*Bana eziyet edildiği gibi hiçbir peygambere eziyet edilmedi*."[17] Yâni benim arındırıldığım kadar hiçbir peygamber arındırılmadı, mânâsındaki hadis bu sebeple vârid olmuştur.

Bu yüce yolda çekilen zerre miktarı mihnet bir çok keşf ve kerâmetten daha üstündür. Allah Teâlâ kendi zatı ve kendine kulluk için seçtiği kişiler hariç hiçbir kimseyi arındırdığı kişiler (asfiya) kadar belâ ve mihnete sokmamıştır. Bunu anla. Hakîkatlere ileten sâdece Allah'tır.

❀

وَجَاؤُ اَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾

16. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.

"Akşamleyin" yani gündüzün sonunda *"ağlayarak"* yani ağlıyormuş gibi yaparak *"babalarına geldiler."* Âyetteki " عِشَاءً " lafzı, gündüzün sonundan gece yarısına kadar olan zaman dilimidir. *Ebü'l-Leys Tefsiri*'nde ikindiden sonra geldikleri ifade edilmektedir. *el-Kevaşî*'de ise şöyle der: "Bir mazeretleri bulunduğunu en güzel bir şekilde anlatabilmek için akşamleyin geldiler."

Rivâyet edilir ki bir kadın, kocasıyla anlaşmazlığa düşerek **Kadı Şüreyh**'in huzuruna çıkar. Bu esnada ağlamakta olduğu için Şa'bî, Kadı'ya:

–"Ey Ebû Ümeyye, sanırım bu kadına haksızlık edilmiş, nasıl ağladığını görmez misin." dedi. Bunun üzerine Şüreyh şöyle dedi:

–“Yûsuf’un kardeşleri zâlim oldukları halde ağlayarak gelmişlerdi. Bize düşen, ancak sünnette nasıl kadılık yapmamız emredildiyse ona uygun olarak kadılık yapmaktır.

Mesnevî’de şöyle der:

Susuz ve âciz kimsenin ağlayışı mânevîdir, doğrudur.
Soğuk soğuk ağlayışsa o azgının yalanından ibârettir.
Yûsuf’un kardeşlerinin ağlamaları hîleden ibârettir.
Çünkü içleri hasedle, illetle doludur.

Rivâyete göre Yâkub (a.s.) çocuklarının seslerini duyunca, korktu ve şöyle dedi:

–“Size ne oldu böyle, koyunlarınızla ilgili olarak başınıza bir musibet mi geldi?!”

Çocuklar:

–“İş bundan da büyük.” diye cevap verince

–“Peki ne oldu, Yûsuf nerede?!” diye sordu. Onlar da şöyle cevap verdiler:

❀

قَالُوا يَا اَبَانَا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا
فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

17. “Ey babamız! Biz yarışmak üzere gittik. Yûsuf’u da eşyâmızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın!” dediler.

“Ey babamız! Biz” koşu veya ok atmada *“yarışmak üzere gittik. Yûsuf’u da eşyâmızın”* yani istifade ettiğimiz elbise, yiyecek, içecek gibi şeylerin *“yanında bırakmıştık.”*

Lügatte kendisinden yararlanılan her şeye “ مَتَاعٌ ” denir. Ancak esas itibariyle şu andaki yararlanma مَتَاعٌ sayılır. Yalnız bu sûrenin 65. âyetinde gelecek olan *“metâ”*dan maksad yemek kaplarıdır.

Eşyâmızın yanında bıraktıktan hemen sonra, normal olarak gelip kontrol edebileceğimiz kadar bir vakit geçmeden *“onu kurt yemiş. Ama biz”* sana göre, senin inancına göre *“doğru söylesek de”* doğruluk ve güvenilirlik vasıflarıyla muttasıf bulunsak da *“sen”* Yûsuf’a karşı aşırı sevginden dolayı *“bize inanmazsın!” dediler.”* Söylediklerimizin doğruluğunu kabul etmezsin! Ama zaten sözümüze güvenmeyen, bize karşı kötü zan besleyen biri olduğuna göre, hiç inanmayacaksın demektir.”

Sıdk/doğruluk: Bir şeyi, nasılsa o şekilde haber vermek demektir. Kizb/yalan ise bir şeyi olduğu şeklin dışında göstermektir. “Dil ile tasdik” demek, söyleyen kişinin doğru olduğunu bildirmek demektir. “Kalb ile tasdik” ise bunu anlayıp kabul etmek mânâsınadır. Kalb ile tekzîb ise bunun zıddıdır.

❀

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَٓاؤُ عَلٰى قَم۪يصِه۪ بِدَمٍ كَذِبٍ ۖ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراً ۖ

18. "Gömleğini üzerindeki sahte bir kanla getirdiler. *(Yâkub)* dedi ki: "Aksine nefisleriniz size *(kötü)* bir işi güzel gösterdi. Artık *(bana düşen)* güzelce sabretmektir. Anlattığınız karşısında *(bana)* yardım edecek olan, ancak Allah'tır."

"Gömleğini üzerindeki sahte bir kanla getirdiler." Yani 'gömleğinin üstünde bulunan bir kanı getirdiler ya da kanlı bir gömlek getirdiler' demektir.

" بِدَمٍ كَذِبٍ (yalancı, sahte) kelimesi, kanı mübâlağa ile vasfeden bir masdardır. Sanki tamamen yalan olan bir şeyi getirmişler demektir. Nitekim yalancı birisine: 'O yalanın bizzat kendisidir, o tamamen palavradır.' denir. Ya da 'yalandan uydurulmuş bir kan' demektir. Çünkü kardeşlerinin getirdiği kan Yûsuf'un kanı değildi.

Âişe (r.anhâ) bu *"kezib"* lafzını bulanık veya taze mânâsında olmak üzere " كَدِبٍ " olarak okumuştur.

Rivâyete göre kardeşler bir tavşan keserek kanını Yûsuf'un gömleğine bulaştırdılar, fakat gömleği parçalamayı unuttular. Yâkub (a.s.) Yûsuf'un başına gelenleri duyunca bütün gücüyle bağırdı ve: "Nerede o gömlek!" diye sordu. Gömleği eline alıp yüzüne sürerek ağladı. Öyle ki yüzü gözü kana bulandı. Bu arada da şöyle diyordu: "Bugüne kadar böyle yumuşak bir kurt görmedim, oğlumu yemiş, fakat gömleğini parçalamamış."

Sanki "Peki bu esnada Yâkub söyledikleri şeylerle ilgili olarak bunları tasdik etti mi?" diye bir soru sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir:

Yâkub *"Dedi ki: Hayır"* böyle olmadı. *"Aksine nefisleriniz size"* kötü *"bir işi güzel gösterdi."* **İbn Abbâs** (r.anhümâ)'nın söylediğine göre süsledi, kolaylaştırdı.

Ezherî şöyle der: *"et-Tevsîl"* bir şeyler istemek anlamındaki fiilinin tef'îl sıygasıdır. Bu 'şeyler' kişinin talep ettiği kuruntulardır. Bunları taleb eden kimseye bâtıl ve benzer davranışlar ona güzel gösterilir.

Yâkub (a.s.) onların yalancı olduklarını ve istedikleri şeyi Yûsuf'a yaptıklarını iki şeyden çıkardı. Şiddetli kıskançlıkları ve gömleğin sağlam kalmış olması. Çünkü gömlekte ne bir yırtık, ne de bir diş izi vardı. *"Hayır, aksine nefisleriniz size bir şeyi güzel gösterdi."* ifadesi, *"onu kurt yemiş"* şeklindeki sözlerini reddetmektedir.

"Artık" bana düşen *"güzelce sabretmektir."* Bu, insanlara şikâyet edilebilecek bir durum değildir. Çünkü Yâkub (a.s.) âyette; ***"üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ederim."*** (Yûsuf, 12/86) demişti.

Kemal Hocendî şöyle der:

Benim azîzim, Yûsuf'un sohbetine ermek için acele et.
Güzelce sabretmezsen yârin cemâlini göremezsin.

Büyük ve kâmil şeyhimiz Osman Fazlî Efendi der ki: "Bilesin ki, mahlûkata şikâyet

bulunmadığı zaman sabır güzelleşir. Bununla birlikte şikâyet sadece Allah'a yapılırsa sabır daha da güzel olur. Çünkü böyle bir sabırda, mahlûkata şikâyet edilmediği için zâhiren ubûdiyyet hakkı gözetilmiş olur. Şikâyet sadece Yaratan'a yapıldığı için de bâtınen ubûdiyyet hakkı gözetilmiş olur. İşi Allah'a havâle etmek/tefvîz güzeldir. Sadece O'na şikâyette bulunmak daha da güzeldir."

Şeyh Ömer ibnü'l-Fârız *Tâiyye*'sinde şöyle der:

Güçlüye sertlik göstermek güzeldir, amma
Aczden başkası çirkin kaçar, sevilenler yanında.

Yani mutlak olarak mihnet dalgalarına karşı sabır ve celâdet göstermek güzel olmaz. Aksine bunların düşmanlara karşı gösterilmesi güzel olur. Nitekim Rasûlullah (s.a.) gazâ ve (hac) menâsikinde güç gösterisinde bulunmuştu. Sevilenlerin yanında ise yalnız âcizlik göstermek güzel olur. Çünkü onların yanında sertlik göstermek çirkin kaçar. Nitekim **Semnûn** bir münacatında bunu şöyle ortaya koyar:

Senin dışında hiçbir şeyden haz alamam,
Artık dilediğin gibi imtihan et beni.

Bu celâdet gösterisinin ardından Semnûn'a bevletme zorluğu belâsı musallat edilerek te'dîb olundu. Aczini îtiraf etti ve çocuklara ücret verip kendisi hakkında onları 'yalancı' diye bağırtarak Bağdad sokaklarında dolaştı.

Fakir ve hasta olarak senin dergâhına geldim, merhamet eyle!

Bâzıları der ki: Güzel sabır, belâyı geniş bir kalble ve güler yüzle karşılamaktır.

Ayetteki ifadenin tefsiri sadedinde şöyle denilmiştir: "Sizlerle asık ve kızgın bir suratla muâmele etmeyeceğim. Aksine önceden nasılsam, öyle davranacağım." Çünkü gerçek muvahhid, vasıta ve sebep yaygılarını dürerek her konuda tesiri sadece Allah'tan bilir. Ayrıca görmezlikten gelmek de yüce karakterli insanların huylarındandır. Affedip bağışlamak, mazereti kabul etmek hayırlı kimselerin âdetlerindendir.

Kabul et özrünü, mazeret bildirerek gelen herkesin
İster doğru olsun kanaatince, ister yalan söylesin.

Yûsuf'un haliyle ilgili olarak *"anlattığınız karşısında"* anlattıklarınızı açığa çıkarması ve bütün anlattıklarınızın yalan olduğunu beyan ederek onun kurtulduğunu göstermesi konusunda bana *"yardım edecek olan ancak Allah'tır."* Yani böylesi durumlarda kendisinden yardım istenecek yegâne varlık O'dur. Bu ifade, zaten devam etmekte olan yardım dileme fiilini pekiştirmektedir. Yâkub (a.s.)'ın bu sözünden sanki onların yalan söylediklerini bildiği anlaşılıyor.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Senin izzet sahibi Rabbin onların isnâd etmekte***

***oldukları vasıflardan yücedir.*”** (es-Saffat, 37/180)

Beyzâvî der ki: “Şâyet onların peygamber oldukları şeklindeki rivâyetler doğru ise mezkur suçlarının peygamber olmazdan önce meydana geldiği söylenmelidir.” Çünkü Eş’arîler’e göre vahiy gelmeden önce peygamberlerden büyük günah sadır olmasının imkansız olduğu hakkında bir delil yoktur.

Beyzâvî’nin ‘Şâyet... doğru ise’ sözü, Yûsuf’un kardeşlerinin peygamber olduğu konusunda şüphe ettiğini gösteriyor. Bu konuda Beyzâvî haklıdır. Çünkü peygamberler durumlarına uygun olmayan insanları kendilerinden soğutacak davranışlardan peygamberlik geldikten sonra mâsum oldukları gibi gelmezden önce de korunmuşlardır. İleride geleceği üzere Yûsuf’un (Züleyhâ’yı) arzulaması; kardeşlerinin kendisine duydukları kıskançlık hissi, onu dövmeleri, kuyuya atmaları ve hiç te’vilsiz kasden yalan söylemeleri gibi değildir.

‘*Sana ve Yâkub soyuna nimetini tamamlayacaktır.*’ (Yûsuf, 12/6) ifadesine gelince, bu ifade Yûsuf’la birlikte, kardeşlerinin de peygamber olacağını göstermez. Çünkü Yâkub soyuna nimetin tamamlanması için peygamberlik zincirinin hiç kesintiye uğramadan onun zürriyetlerinden devam etmesi yeterlidir. Nitekim Allah Teâlâ kelime-i tevhid hakkında: **“*Bu sözü, peşinden geleceklere de kalıcı bir kelime olarak bıraktı.*”** (ez-Zuhruf, 43/28) buyurmaktadır. Bu söz, gâyet açık olarak anlaşıldığı üzere bazı torunlarının müşrik olmasıyla çatışmamaktadır.

Ayrıca bu kardeşlerin yıldız şeklinde görülmesi de peygamber olduklarına delalet etmez. Çünkü Yâkub (a.s.), peygamberlik ve insanları dâvet edip Allah Teâlâ’ya götürme konularında taayyün eden bir güneş mesabesinde olunca, çocukları da bu güneşe ve aya tabi olan yıldızlar mesabesinde olmaktadır.

İmdi, bunların hepsi birden peygamber olmuş olsaydı, -hepsi de peygamberliğe vâris olacakları için- ta başından beri Yâkub (a.s.)’ın hepsini eşit derecede sevmesi gerekirdi. Ancak Yûsuf’un kardeşlerinden daha üstün olduğu açıkça ortaya çıktığına göre Âdem (a.s.)’ın oğulları arasında Şis (a.s.) ne ise, Yûsuf da Yâkub (a.s.)’ın oğulları arasında o mertebeyi kazanmıştır. Fakir (**Bursevî**)’nin -Allah, kendisini te’yid eylesin- kalbine bu şekilde zâhir oldu.

Bu âyetlerde peygamberlere bile âid olsalar his ve kuvvelerin yaratılış gereği insanı günaha soktuğuna, birtakım işlere sürükleyip bu işleri güzel gösterdiğine; felsefî tahayyüllerine; yalan, hîle, komplo ve tuzaklarına, bir takım vehimlere sürüklediğine ve bazı şeyleri öyleymiş gibi gösterdiğine işaret edilmektedir.

Âyetler ayrıca îman nûruyla desteklenmiş ruhun nefse, sıfatlarına, his ve kuvvelerin cibilliyetlerine vâkıf olduğuna ve onların bazı şeyleri süsleyip yapmaya teşvik etmesini kabul etmediğine, her şeyi Allah katından ve O’nun ezelî hükümlerinden bildiğinden dolayı bunlara güzel bir şekilde sabrettiğine de işaret edilmektedir.

Güzel bir şekilde sabretmek demek, Allah Teâlâ’nın kadim irâdesiyle irâde ettiği şeylerin ortaya çıkışına sabretmek, onlara teslim olmak ve rızâ göstermek demektir. *“Anlattığınız karşısında (bana) yardım edecek olan, ancak Allah’tır.”* ifadesi, Allah’ın

kazâ ve kaderiyle ilgili olarak cereyan eden her konuda güzel bir şekilde sabretmenin ardından sadece O'ndan yardım isteneceğine işaret etmektedir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir. Allah bizi onlardan faydalandırsın.

---

[15]. *Münâvî,* VI, 423
[16]. *Tirmizî,* Büyü, 52, Siyer, 17; *İbn Mâce,* Ticaret, 46; Dârimî, Siyer, 38; *Müsned,* V, 413, 444
[17]. *Tirmizî,* Kıyamet, 34; *İbn Mâce,* Mukaddime, 11

KUYUDAN MISIR'A

وَجَٓاءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُۜ قَالَ يَا بُشْرٰى هٰذَا
غُلَامٌۜ وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةًۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ
بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍۚ وَكَانُوا فٖيهِ مِنَ الزَّاهِدٖينَ ﴿٢٠﴾
وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمٖي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا
اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًاۜ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ
تَأْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِۜ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُٓ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًاۜ وَكَذٰلِكَ
نَجْزِي الْمُحْسِنٖينَ ﴿٢٢﴾

19. Bir kervan geldi ve sucularını *(kuyuya)* gönderdiler, o da *(gidip)* kovasını sarkıttı. *(Yûsuf'u görünce)* "Müjde! İşte bir oğlan!" dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilendir.

20. *(Kafile Mısır'a vardığında)* onu değersiz bir pahaya, birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.

21. Mısır'da onu satın alan adam karısına: "Ona değer ver ve iyi bak! Umulur ki bize faydası dokunur ya da onu evlat ediniriz." dedi. İşte böylece *(Mısır'da adaletle hükmetmesi)* ve kendisine *(rüyada görülen)* olayların yorumunu öğretmemiz için Yûsuf'u o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

22. *(Yûsuf)* tam erginlik çağına erişince, ona *(isâbetle)* hükmetme *(yeteneği)* ve ilim verdik. İşte biz, güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız.

❀

Medyen taraflarından Mısır'a doğru gitmekte olan *"bir kervan"* bir kafile *"geldi"* ve Yûsuf'un bulunduğu kuyuya yakın bir bölgede konakladı. Bu, Yûsuf'un kuyuya atılışından üç gün sonra oldu. **Kâşifî**: "Dördüncü gün Yûsuf'a kurtuluş müjdesi ulaştı." der.

Semerkandî *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: "Bu kuyu yerleşim yerlerinin uzağında bir çukurda olup sadece çobanların işine yarıyordu. Kervandakiler buraya yollarını kaybettikleri için gelmişler ve kuyunun yakınlarında konaklamışlardı."

Ancak bu izah, 10. âyetteki *"kervanlardan biri görüp onu alsın"* ifadesine zıttır. Çünkü bu ifade, kuyunun emin ve işlek bir yerde olmasını, bu kervanın da kendi yolunda

olmasını gerektirir.
"sucularını" kendilerine su getirmesi için kuyuya *"gönderdiler"* Sucularının adı, Malik b. Zu'r el-Huzâî idi. *"O da"* gidip *"kovasını sarkıttı."* Sucu kovasını kuyuya doldurmak için sarkıtmıştı. Yûsuf'a kovanın ipine tutunması vahyedildi.
Ey Yûsuf, nihâyet netice senindir, işte bu kova kuyuya gelmiş
Meâlim'de rivâyet edilir ki kuyunun duvarları Yûsuf'un ayrılığına göz yaşı döktüler. Çünkü cansız varlıklarda da ancak Allah'ı bilenlerin bilebileceği hakkânî bir hayat vardır. Bu kuyu da, zikre, tesbîhe ve ehl-i Hakk'a yakın olmaya alışmıştır. Rasûlullah (s.a.)'in insanlara vaaz ederken dayandığı hurma kütüğünün minberin yapılmasından sonra Hz. Peygamber kendisinden ayrılınca âdemoğullarının inlediği gibi inlemiştir.[18]
*Mesnevî***'**de der ki:

Hannâne direği, Rasûl'ün ayrılığından ötürü,
Akıl sâhipleri gibi inledi, feryad etti
Peygamber: "Ne istiyorsun, ey direk?" diye sordu.
Direk: "Senin ayrılığın yüzünden canım, kan kesildi." dedi.

Yûsuf bütün güzelliğiyle -ki tüm güzelliğin yarısı ona verilmişti- kuyudan çıkıp da Mâlik kendisini görünce, hem kendisini hem de arkadaşlarını müjdeleyerek *"Müjde! İşte bir oğlan!" dedi."* Sanki canlı bir varlıkmış gibi müjdeye seslenerek, nadir rastlanan bir nimet, hem de bütün mübahlığıyla sudan çıkmış bir nimet bulduğu için sanki müjdeye nidâ ederek: "Gel, işte bu senin gelmen gereken zamandır!" demiş oluyor. "**Büşra** (müjde)" kelimesinin sucunun Yûsuf'u çıkarmak için yardıma çağırdığı bir arkadaşının ismi olduğu da söylenmiştir. Nitekim **Kâşifî** şöyle demektedir: "Kafile ehline seslendi ve: "Burada kovaya yapışan bir çocuk var. Kova ağır oldu, çıkaramıyorum." dedi. Ona yardıma geldiler ve Yûsuf'u kuyudan çıkardılar.

Cihanı süsleyen o ay parçası yukarı gelince
Sucunun canından "Müjde" nidası yükseldi
"Müjde ki böyle karanlık kuyudan
Cihanı aydınlatan bir ay yukarı geldi."

Çünkü âb-ı hayat ancak karanlıklarda bulunur. Nitekim ilahi ilim de şu kalb ve kalıbın karanlıklarında bulunur.
*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye***'**de şöyle denilir: "Bu âyet işaret etmektedir ki, kalbe cezbenin ulaşması ve kuyudan kurtulma müjdesi olduğu gibi kalbe ulaşması sebebiyle cezbeye de müjde ve kuyudan kurtuluş vardır. İşte bu, "***O onları sever, onlarda O'nu***" (el-Maide 6/54) âyetinin sırlarından biridir.
"Onu bir ticâret malı olarak" yâni ticâret metâı olarak *"sakladılar."* Yani sucuyla arkadaşları, kafilenin öteki fertleri de ortak olduklarını iddiâ etmesinler diye Yûsuf'u

gizlediler.
“Allah onların yaptıklarını çok iyi bilendir.” Sırları O’na gizli değildi.

❀

وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

20. ***(Kafile Mısır’a vardığında)*** **onu değersiz bir pahaya, birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.**

Kafile Mısır’a vardığında Mâlik ve arkadaşları *“onu değersiz bir pahaya”* ayarı düşük akçeye... **Kâşifî**’nin belirttiğine göre ‘düşük ve itibarsız bir fiyata’ sattılar.

Paranın ‘değersiz’ olarak tavsif edilmesi, ya sahte ve değersiz olmasından ya da ağırlığının eksik olmasından ileri gelmiştir. **Şeyhzâde**’nin *Hâşiye*’sinde böyle geçmektedir.

Bazıları ise “*değersiz bir pahaya”* ifadesini haram ve eksik para olarak tefsir etmiştir. Çünkü hür bir insan satılarak kazanılan para haramdır. Buna göre haram paranın bereketi kaldırıldığı için değeri düşük olmuş oluyor. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

“birkaç dirheme” yani tartılı olmayan bir kaç tane dirheme *“sattılar.”* Bu ifade, alınan paranın aslında eksik olduğunu beyân ettikten sonra miktar olarak da az olduğunu açıklıyor. Çünkü bu insanlar, kırk dirhem değerindeki ukıye’yi tartarlar, daha aşağı değerdekileri ise sayarlardı. **İbn Abbas**’tan bu paranın yirmi dirhem olduğu rivâyet edilmiştir. **Süddî**’den bunun yirmi iki dirhem olduğu da rivâyet edilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) -Kudret sahibi Allah kendisini te’yid etsin- der ki: Bunlar Yûsuf’u bir alış veriş malzemesi yaparak değerini takdir etmediler. Çünkü onun kim olduğunu bilmiyorlardı. Ya Allah Teâlâ takdir edilen şeyin meydana gelmesi için onlara Yûsuf’un kim olduğunu sormayı unutturdu ya da durumunu sordukları halde dili İbrânîce olduğundan bir şey anlamadılar. Bu konu ile ilgili iltifat edilmemesi gereken oldukça zayıf rivâyetler vardır. Gerçi müfessirlerden büyük bir çoğunluk bunları benimsemiştir. **Ebüssuûd Efendi**’nin *İrşâd*’ında takındığı tavır ise şâyân-ı takdirdir.

Anlatılır ki Hz Peygamber (s.a.) mescide giderken çocuklar çevresini kuşatarak “Hasan’la Hüseyin’e ikrâm ettiğin gibi bize de et. Sizi esir aldık.” deyince Peygamber Efendimiz Bilâl’e: “Eve git de kendimi bunların elinden satın alabilmem için ne bulabilirsen getir.” buyurdu. Bilâl de gidip sekiz tane ceviz getirdi. Hz. Peygamber bunların karşılığında kendisini kurtardı (satın aldı) ve şöyle buyurmuşdu: “*Kardeşim Yûsuf’u az bir pahaya birkaç paraya sattılar, beni ise sekiz cevize sattılar*.” *Ravzatü’l-ahbâr*’da böyle geçmektedir.

“Onlar” yani satıcılar *“zâten ona”* Yûsuf’a *“değer vermemişlerdi.”* Zühd ve zâhidlik, bir şeye rağbet etmemek demektir. Yani onlar ellerinde bulunan şeylere fazla rağbet etmeyen kimselerdi. Bu sebeple de Yûsuf’u zikredilen az pahaya sattılar. Bunun

sebebi Yûsuf'u bulmuş olmalarıydı. Bir şeyi bulan, ona fazla değer vermez yahut bulduğu şeyde hakkı olan birisi çıkıp da onu elinden alabilir diye kendine fazla güvenmez. Dolayısıyla da ilk müşteriye hem de çok az bir değer karşılığında veriverir. Üstelik Yûsuf bu kadar güzelken!…

Burada zâhir güzelliğin Allah katında hiçbir değeri olmadığına ve esas güzelliğin batınî güzellik olduğuna işaret vardır. Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza değil, kalblerinize ve amellerinize bakar*."[19] Yani kalbleriniz ve sâlih amelleriniz varsa mutlaka makbulsünüzdür. Güzel bir sûrete, fazla mala ister sahip olun ister olmayın, fark etmez. Ama bunlar yoksa makbûl olamazsınız.

Yûsuf'un az bir pahaya satılması, sizin nefislerinizi az bir şehvet karşılığında satmanızdan daha hayret verici değildir. Şu halde kendini tutmak, korunmak ve kanaat sahibi olmak lâzımdır.

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Kim ki kanaat hazinesini dünya hazinesine değişti
Mısırlı Yûsuf'u çok az pahaya sattı demektir.

Abdullah b. Ömer'in âzadlısı **Nâfi**, **İmam Şâfiî**'nin üstadıydı. Nâfi, ölüm vakti "Burayı kazın." dedi. Kazdılar. Oradan bir testi içinde otuz bin dirhem çıktı. "Cenazemden döndüğünüzde bunu fakire verin." dedi. Ona:

"Ey şeyh, senin gibi bir kimse para biriktirir mi?!" dediler. Şöyle cevap verdi:

"Bu dar vakit (ölüm vakti) hakkı için bu paranın zekatı benim boynumda değildir (yani zekatını eda ettim). Asla ailemi ve çocuklarımı sıkıntı içinde bırakarak bu parayı biriktirmedim. Fakat bir şey arzu ettiğimde, ileride paraya ihtiyacım olduğunda başkasından istemek gerekir diye o parayı biriktirdim ki önüme çetin bir gün gelir de çok muhtaç bir duruma düşersem beyinsizlerin kapısına gitmek lazım gelmesin."

Bu hikâyede nefis ve tabîat ile mücâhedeye delâlet eden hususlar vardır.

Birincisi; bu malı gizleyip hazine yapmak için değil, sarf etmek için biriktirmiştir.

İkincisi; tabiatının gereklerine ve arzularına mâni olmuştur. Hisler ve kuvveler kalbin kadrini bilmez ve nefsin elde edeceği çok az bir fani haz karşılığında kalbi satıverir. Çünkü bunlar, fani dünya nimetlerinden zevk alma istidadında iken, kalb bâkî olan uhrevî nimetlerden zevk alma, hatta rabbânî şâhidleri görmekten haz alma istidâdındadır. Kalbe temiz bir içecek içirildiği zaman cemâl ve celâl tecelli eder, bu suyun fazlası nefis, kuvve ve hislerin arzına dökülür, onlar da bundan nasiplenirler. Çünkü 'Asil, cömert kimselerin kadehinden toprağın da payı vardır.'

❀

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمٖي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ

نَتَّخِذَهُ وَلَدًاۜ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ
الْاَحَادِيثِۜ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

21. Mısır'da onu satın alan adam karısına: "Ona değer ver ve iyi bak! Umulur ki bize faydası dokunur ya da onu evlat ediniriz." dedi. İşte böylece *(Mısır'da adaletle hükmetmesi)* ve kendisine *(rüyada görülen)* olayların yorumunu öğretmemiz için Yûsuf'u o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

"Mısır'da onu satın alan adam" Mısır'ın mâliye ve melikin ordularının komutanı, adı Kıtfir olan ve Aziz adıyla anılan kimse...

Kamus'ta şöyle denir: "Azîz", hükümdar demektir. Çünkü hükümdarlar kendi ülkelerinin halkından üstün ve onlara galip olurlar. Bu kelime, İskenderiyye'yi de içine alan Mısır ülkesinin hükümdarlarının unvânı olmuştur."

Yûsuf'u satın alan bu zâtın Mısırlı olduğunun açıkça söylenmesi, onun Yûsuf'u bulanlardan çok az bir pahaya satın alan kişiden başka biri olduğunu göstermek içindir. Nitekim *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.

Kâşifî ise şöyle der: "Yûsuf'u Mısırlılardan satın alan kimse dedi ki ...." Böyle derken Aziz'i kastediyor.

Zamanın hükümdarı Amalika'ya mensup olan ve Yûsuf'a îman ettikten sonra Yûsuf'un sağlığında vefat eden Reyyân b. el-Velid idi. Bu zâttan sonra Kâbûs b. Mus'ab hükümdar olmuş, Yûsuf (a.s.) kendisini İslâm'a dâvet ettiği halde o bu dâveti reddetmiştir.

Bu Kâbus, yazısının güzelliği hakkında: 'Bu, Kâbûs'un yazısı mı yoksa Tâvûs'un kanadı mı?' denilen Kâbus değildir. Çünkü bu Kâbus, 403 senesinde vefat eden büyük bir hükümdardır. Nitekim *er-Ravza*'da böyle denilmektedir.

Mûsâ (a.s.) zamanındaki Firavun, Yûsuf (a.s.) zamanındaki Firavun'un neslindendir. Bu bakımdan ***"Andolsun ki (Mûsa'dan) önce Yûsuf da size açık deliller getirmişti."*** (Gâfir, 40/34) âyeti, çocuklara atalarının durumu hatırlatılarak hitap etmek kabilindendir.

Kâşifî şöyle der: "Medyen'den gelen kervanın haberi Mısır'a ulaşınca azizin memurları kervanın yolunun başına geldiler. Yûsuf'u görünce onun cemalinin parlaklığına âşık ve hayran oldular. Mısır'ın azizine haber verdiler. O da daha Yûsuf'u görmeden kulaktan âşık oldu."

Aşık olur kulak bâzen gözden önce...

Yûsuf'un sâhibinden, onu satışa sunmasını ricâ ettiler. O da Yûsuf'u süsleyerek pazara götürmek üzere dışarı çıkardı. Mısırlılar onu görünce hayran kaldılar.

O sevgili bezenmiş, süslenmiş pazara geldi
Kapıdan ve duvardan bile feryat yükseldi

Yûsuf'un açık artırma yoluyla satılması üç günden fazla sürdü. İnsanlar fiyat artırma yarışına girdiler. Sonunda fiyat, hiç kimsenin erişemeyeceği bir miktara ulaştı.

Diğer alıcıların ağzı bağlandı
Sonunda sessizlik dizine oturdular

Nihâyet Mısır'ın azizi, Yûsuf'u ağırlığı kadar misk, ağırlığı kadar inci, ağırlığı kadar altın, ağırlığı kadar gümüş, ağırlığı kadar ipek vererek satın aldı. Yûsuf, dört yüz rıtl ağırlığındaydı.

Hikâye edilir ki yaşlı bir kadın da bir parça ip getirerek Yûsuf'u satın almak istedi. İşte **Molla Câmî**, şu sözleriyle buna işaret etmektedir:

Âriflerin sırrına mazhar olmayı aklından geçirme
Bu bir tutam pamuk ipliği ile Yûsuf'u almaya tâlib olma

Burada isteğine ulaşmak için herkesin elindeki tüm imkânları sarf etmesi gerektiğine işaret vardır. Çünkü böyle bir davranış âşıkların alâmetlerindendir.

Herkes kendi yüksek himmetinden
Kendisine lâyık kumaş ve metâdan fayda görür

❀

O zaman Yûsuf on yedi yaşındaydı. Zindanda kaldığı müddeti de eklersek azizin evinde kaldığı süre on üç senedir. Otuz bir yaşında Reyyân kendisini vezir edindi. Allah Teâlå, Yûsuf'a ilim ve hikmet verdiğinde otuz üç yaşındaydı. Yûsuf (a.s.) yüz yirmi yaşında vefât etti. Kâğıt kullanan ilk kişi Yûsuf (a.s.)'dır.

❀

"karısına: "Ona değer ver ve iyi bak!"

et-Tibyân'da belirtildiği üzere karısı, Raâyîl ya da Heygâhervân'ın kızı Râîl'dir. *Aynü'l-maânî*'de geçtiği üzere bu kadının lakabı Züleyhâ'dır. Halk dilinde Zelîha diye meşhur olmuştur.

Bu cümle 'yaşayacağı yeri kendisinin hoşnut kalacağı, güzel ve değerli bir yer yap' demekse de sonuçta yeme, içme ve diğer hususlarda ona iyi bak mânâsına gelmektedir. Buna göre âyetteki ifade, Yûsuf'a değer vermek ve ona iyi bakmaktan kinâye olmaktadır. Nitekim yüce makam dendiğinde de kinâye olarak sultandan söz edilmiş olmaktadır.

İmam Gazzâlî der ki: "Şeref sahibi birinden cenâb, hazret ve meclis kelimeleriyle kinâye yapılarak ***"es-selâmü alâ hadratihi'l-mübâraketi ve meclisihi'ş-şerif"*** (mübârek hazret (huzur)larına ve şerefli meclislerine selâm olsun!) denilir. Maksad selâmın o kişi üzerine olmasıdır. Ancak o kişiyi daha da yüceltmek için kendisiyle

alâkalı bir şey zikredilerek kinâye yapılır."

"Umulur ki" ihtiyacımız olan bazı konularda *"bize faydası dokunur"* önemli bazı işlerimizi görür. Eğer bize faydası olursa tarla, çiftlik ve akar işlerinde işlerimizin sonunda bize bir faydası olur *"ya da onu evlat ediniriz."* onu evlatlık alır, kendi çocuğumuz yerine koyarız *"dedi."* Çünkü karısının hiç çocuğu yoktu. Şüphesiz ki aziz, Yûsuf'taki olgunluk ve yüceliğin farkına varmıştı. Bu sebepledir ki şöyle denir: "En firâsetli insanlar şu üç kişidir: Mısır'ın azizi, Şuayb'ın; 'babacığım Mûsâ'yı işçi tut' diyen kızı ve Ömer'deki kabiliyetin farkına vardığı için kendisinden sonra yerine onu halife bırakan Hz. Ebû Bekir."

"İşte böylece" Mısır'da adaletle hükmetmesi *"ve kendisine"* rüyada görülen *"olayların yorumunu öğretmemiz için Yûsuf'u o yere yerleştirdik."* Yani ona orada bir yer bahşettik. Böylesine eşsiz bir yer verişle Yûsuf'u Mısır mülküne yerleştirdik ve onu aziz tarafından sevilen, azizin evinde değer verilip rağbet edilen biri yaptık ki azizin karısıyla arasındaki mâcerâ gerçekleşsin. 'O yer' den maksad, Mısır'dır.

'Yerleştirme'den maksad azizin kalbinde ya da evinde yerleştirmekten ibarettir. Bunun o yerde yerleştirme olması, azizin Mısır'da söz sahibi olması dolayısıyladır. Hiçbir yerleştirme ona benzemez.

Yûsuf'u, başta hükümdarın rüyası ile iki zindan arkadaşının rüyası olmak üzere bazı rüyaları yormaya muvaffak kılalım da bu doğru yorumları onu büyük başkanlığa götürsün. Nitekim Allah Teâlâ, Yûsuf (a.s.)'dan naklen şöyle buyurmaktadır: ***"Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir'*** (Yûsuf 12/37)

Ebü'l-Leys Tefsiri'nde şöyle denilir: *"olayların yorumunu"* derken rüya tabiri ve bunun dışındaki bâzı ilimler kastedilmektedir."

"Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir.." Yani hiçbir şey Allah'a karşı koyamaz. Gerek Yûsuf'la gerekse başkalarıyla ilgili olarak dileyip hükmettiği hiçbir konuda kimse O'na karşı çıkamaz. Aksine **"*Bir şey yaratmak istediği zaman O'nun yaptığı 'Ol' demekten ibârettir, hemen oluverir*."** (Yâsin, 36/82) *"Fakat insanların çoğu"* işin böyle olduğunu *"bilmezler."* Yaptıkları şeylerde bir rolleri olduğunu iddia ederek bir şeyler yapar ve terk ederler. Oysa onlarla hiç alâkası yoktur.

Herkesin başka türlü fikri olur
Ancak Allah'ın dediği olur

Bâzı haberlerde Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu ifade edilmiştir: "*Âdemoğlu, sen bir şey istersin, ben de bir şey isterim. Ancak benim istediğim olur. Eğer benim istediğime teslim olursan, senin istediğini sana veririm. Eğer benim istediğim konusunda bana karşı gelirsen, istediğiniz şey hususunda sana zorluk çıkarırım. Sonunda yine benim dediğim olur*."[20]

Kulun Allah Teâlâ ile olan edebi, O'nun ızhâr ettiği şeye hemen o anda boyun eğip teslim olmak ve O'dan başkasını ortaya koymayı istememektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Kervandakiler Yûsuf'u tabiat kuyusundan çıkarıp şeriat Mısır'ına getirince *"Mısır'da onu satın alan adam"* şeriat Mısır'ının azizi, yani onu hakîkat âlemine ulaştırmak için tarikat caddesi üzerinde terbiye edip yol gösteren kişi *"karısına"* -ki bu da dünyadır- *"Ona değer ver ve iyi bak!"* yani ona ihtiyaç duyduğu kadar cesed evinde hizmet et *"Umulur ki"* kendisine şeriat verilip dünya hükümdarlarından biri olduğu zaman peygamberlik iksiri ile hakkımızda tasarruflarda bulunur, şeriat hakikate, dünya da âhirete dönüşür de *"bize faydası dokunur ya da onu evlat ediniriz." dedi."* Yani şu âdî dünyadan ayırarak şeriat ve tarikat memelerinin sütü ile büyütürüz.

"İşte böylece (Mısır'da adaletle hükmetmesi) *ve kendisine* (rüyada görülen) *olayların yorumunu öğretmemiz için Yûsuf'u o yere yerleştirdik."* Bu ifade, kalb Yûsuf'unun beşeriyet arzında yerleştirilmesinin rüya tâbiri ilmini, yâni peygamberlik ilmini öğretmek için olduğuna işaret etmektedir. Ağacın kökü yerde sağlamca yerleştiği zaman ancak ağaç meyve verdiği gibi kalb ağacında dinî ilimler ve rabbanî müşâhedelerin meyvelerinin ortaya çıkması için kalbin ayağının insan tıynetinde sâbit olması gerekir.

"Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir." Bu ifade iki şekilde açıklanabilir: Birincisi, kalbin işlerinde Allah'ın galip olmasıdır. Yani kalb genellikle Allah'ın emri üzere bulunur, daima O'nu sever, O'nu arar. İkincisi, kalbi, kendisinden fânî, Allah ile bâkî olma yolu üzerinde tutmak için kalbe inâyet cezbelerinin galip olmasıdır. İşte o zaman kalb tüm tasarruflarında Allah ile, Allah için ve Allah'ta olmuş olur. Çünkü o kişi O'nun hüviyeti ile bâkî ve nefsinin benliğinden fânîdir.

"Fakat insanların çoğu" bu kemâli kabul edecek istîdadda yaratılmış olduklarını *"bilmezler."* ve istîdadlarını kendilerine eksiklik ve hüsran kazandıracak tutum ve davranışlara yönlendirirler."

Allah Teâlâ bu âyette ilmi övmüş ve cehâleti yermiştir. Allah Teâlâ *"kendisine... öğretmemiz için"* buyurarak ilmin bahşedilen bir nimet olduğunu ifade ederek onu övmüştür. Cehaleti de *"Fakat insanların çoğu bilmezler."* buyurarak kötülemiştir. Buradan insanların azının bildiği anlaşılmaktadır.

İlim, şeriat ilmi ve hakîkat ilmi olarak ikiye ayrılır. Bunlardan her biri kendi makamları îtibariyle bir üstünlüğe sahiptir. Bir rivâyete göre "Ey Allah'ın Rasûlü, en üstün amel hangisidir? diye soruldu. "*Allah'ı bilmektir*." buyurdu. "Mertebe ve derece bakımından hangisi hangisi daha yüksektir?' diye soruldu. Yine: "*Allah'ı bilmektir*." cevabını verdi. Bunun üzerine "Biz amellerden soruyoruz, siz ilimden cevap veriyorsunuz!" dediler. Hz Peygamber (a.s.) şöyle cevap verdi: "*Bilerek yapılan az amel fayda verir, bilmeyerek yapılan çok amel fayda vermez!*"[21]

Allah'ı bilmek ise ancak bâtını tasfiye ve kalb aynasını telciye (parlatmak) ile müyesser olur. Büyükler, kalıpların ve dış görünümlerin ıslahına değil, kalblerin ve iç âlemin ıslâhına önem verirlerdi. Çünkü dış görünüş mahlûkatın nazargâhı iken iç âlem Hakk'ın nazargâhıdır. Hak Teâlâ ile ilgili şeylerin ıslâh edilmesi yaratılmışlarla ilgili

şeylerin ıslâhından daha önemlidir.

Kâbe, binâsıyken Halil-i Azer'in
Kalb nazargâhıdır Celil-i Ekber'in

❀

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُٓ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

22. *(Yûsuf)* tam erginlik çağına erişince, ona *(isâbetle)* hükmetme *(yeteneği)* ve ilim verdik. İşte biz, güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız.

Yûsuf *"tam erginlik çağına erişince"* ki bu çağ, *Kamus*'ta belirtildiğine göre on sekiz-otuz yaş arasındaki devredir. Tefsirciler der ki: "Bu çağ, onun cisim ve gücünün kuvvet bulmasının, akıl ve temyiz kabiliyetinin sağlamlaşmasının en son raddesidir. Bu çağ, otuz ile kırk yaş arasındaki vukûf devresidir.

Akıl sâhipleri, insanların ömürlerini dört mertebe olarak tesbit ettiler:

1- Doğup büyüme devresi. Bu devre otuz yaşına kadar sürer.

2- Gençlik devresi de denen vukûf çağı. Bu devrenin sonu ömrün kırk senesi tamamlanana dek sürer.

3- Yaşlılık devresi. Bu devre, pek belli olmayan hafif çöküş devresidir. Bu devrenin tamamlanması altmış yaşına kadardır.

4- İhtiyarlık devresi. Bu devre, açıkça belli olan büyük çöküş devresidir. Tabiplere göre bu devrenin tamamlanması yüz yirmi yaşına kadardır.

"*Tam erginlik çağı*" sûfîlerin fütüvvet makamı dedikleri, hilkatin perdelerinden soyutlanarak ilk fıtrata ulaşmanın nihâî noktasıdır.

et-Ta'rifât'ta şöyle der: "Fütüvvet, sözlükte cömertlik ve kerem demektir. Ehl-i hakîkatin ıstılahında ise hem dünyada hem de âhirette başkalarını kendine tercih etmek demektir.

"O'na hüküm ve hikmet verdik." yani ona, kendisini insanlar arasında hakka göre hükmedip onları idâre edebilecek kabiliyete ulaştıran ilim ve amel olgunluğu verdik.

Kuşeyrî der ki: "Allah'ın Yûsuf'a verdiği hükmetme kabiliyetinin tezâhür ettiği durumlardan birisi, Yûsuf'un kendi nefsine hükmedip (hâkim olup) şehvetini dizginleyerek Züleyhâ'nın kendisinden kâm alma isteğine karşı koymasıdır. Kendi nefsine hükmedemeyen bir kimsenin hükmü başkalarına da geçmez.

İmam Râzî, Hasan Basrî'den naklederek diyor ki: *"Tam ergenlik çağına erişince ona... verdik."* ifadesinden anlaşıldığına göre Yûsuf kuyunun dibine atıldığı andan itibaren peygamber olmuştur. Bu sebeple Mûsâ kıssasında ***"Mûsa tam erginlik çağına erişip olgunlaşınca..."*** (el-Kasas, 28/14) buyrulurken bu kıssada *'olgunlaşınca'* ifadesi kullanılmamıştır. Çünkü Mûsâ (a.s.)'a, güçlülük ve olgunluk çağının sona erdiği bir devrede -ki bu devre kırk yaşıdır- peygamberlik verilmişken, Yûsuf (a.s.)'a bu çağın

başlangıcında, yani on sekiz yaşında vahyedilmiştir.”

Buradaki *‘hüküm’*den maksadın amelî hikmet, ‘*ilim’*den maksadın ise nazarî hikmet olduğu söylenmiştir. Şöyle ki riyâzat ve mücâhede erbâbı kişiler, önce amelî hikmete ulaşır, sonra buradan nazarî hikmete yükselir. Fikir ve aklı esas alan zâhiri ilim erbâbı ise önce nazarî hikmete ulaşır, sonra da buradan amelî hikmete iner. Yûsuf (a.s.)’ın yolu birinci yoldur. Çünkü o istenmedik şeylere, belâ ve mihnetlere sabrettiği için Allah da kendisine mükâşefe kapılarını açmıştır.

Hâfız der ki:

Taleb yolunda kederden şikâyetçi olma
Zahmet çekmeyen kimse bir rahata erişmedi

Yine o şöyle der:

Bülbüller kıştan ne çok cefalar çektiler
Yine ilkbahar geri gelecek ümidi ile

Hâsılı Yûsuf’un yolu, sâlik meczûbun yolu değil meczûb sâliklerin yoludur. Allah’ın peygamberleri ve velileri hakkında çoğunlukla sünnetullah böyledir. Öyleyse, âyetteki *‘hüküm ve ilim’* ifadesinde nefsin amelî ve nazarî kuvveleri bakımından kemâle ermesine işaret vardır.

Hasan Basrî’nin şöyle dediği rivâyet edilir: “Kim gençliğinde Rabbine güzelce ibâdet ederse Allah yaşlılık hâlinde ona hikmeti ihsan eder.” Bu sözde, itâatkârlara hikmet pınarlarının açılacağına işaret edilmekte, aradan ne kadar süre geçerse geçsin ilâhî ihsanın vakti geldiğinde mutlaka kula ulaşacağına dikkat çekilmektedir. Bu bakımdan Hak tâlibine düşen Allah Teâlâ’nın ihsânını beklemek ve aslâ ümitsizliğe düşmemektir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Ümmetimin en üstün ameli, Allah’ın kendilerine bir çıkış yolu açmasını beklemeleridir*.”[22]

Nasr der ki: “Yûsuf, Allah’ı veya onun emrini, yasaklarını kavrayıp edeb şartları üzere istikâmet üzere olunca Allah ona rüya tâbirleri hususunda gayba hükmetmeyi ve hevâya karşı koyma hususunda nefsini bilmeyi bahşetti.”

Büyüklerden birisi şöyle der: “İlmî kemal, amelî kemalden daha üstündür. İlim bakımından eksik olmak da amel bakımından eksik olmaktan daha kötüdür. Çünkü güzel bir akide ve dupduru bir düşünce ilim ve kemal sayesinde gerçekleşir. İlmin bu şerefi sebebiyledir ki Allah Teâlâ, Peygamberlerin Efendisi’ne -Allah’ın salat ve selâmı hepsinin üzerine olsun- ilmini artırmasını taleb etmesini emrederek şöyle buyurmuştur: “***De ki: Rabbim ilmimi artır.***” (Tâhâ, 20/114)”

İşâret ehlinin bildirdiğine göre Âdem (a.s.) meleklerin kendisine secde etmesi makamına isimleri bilmesi sayesinde ulaşmıştır. Süleyman (a.s.) o büyük saltanatı,

anlayışı ve kuşdilini bilmesi sayesinde elde etmiştir. Yûsuf (a.s.) da kurtuluş, şeref ve izzeti, rüyâ tâbiri ilmi sayesinde kazanmıştır. O halde nasıl olur da tevhid ilmini bilenler cehennemden kurtulamaz, nimet yurdunda Allah'a kavuşma şerefine nail olamaz?!

"İşte biz, güzel davrananları" amellerini güzelce yapan herkesi *"böyle"* yani Yûsuf'u böylesine güzel bir şekilde mükâfatlandırdığımız gibi *"mükâfatlandırırız."*

Mezkûr mükâfatın *'güzel davrananlar'*a bağlanmasıyla mükâfata güzel davranmanın sebep olduğuna işaret edilmektedir. Allah'ın Yûsuf (a.s.)'a hüküm ve ilmi, amellerini güzelce yaptığı ve gençliğinde muttakice davrandığı için verdiğine dikkat çekilmektedir. ***'İyiliğin karşılığı iyilikten başka ne olabilir.'*** (er-Rahman, 55/90)

Büyüklerden birisi bu ifadeyi şöyle açıklıyor: Taleb, irâde, uğraşma ve riyâzat konularında kendilerine karşı güzel davranan muhsinleri mükâfatlandırırız. Kendisini ehl-i ihsâna dâhil eden kimseye Allah Teâlâ en güzel mükâfatı verir ve onu sever. Nitekim O: "***Allah, güzel davrananları sever***." (Âl-i İmrân, 3/134) buyurmuştur.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah Teâla bir kulunu sevdi mi Cebrâil'e nidâ ederek: "Allah falancayı seviyor, sen de sev." buyurur. Cebrâil de o kulu sever ve semâdakilere: "Allah falancayı seviyor, siz de sevin." der. O kulu semâdaki varlıklar da sever. Daha sonra da bu kulun dünyadakiler tarafından güzel bir şekilde kabul edilmesi temin edilir*."[23]

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Kalb Yûsuf'u *"tam erginlik çağına"* ulûhiyyet feyzini kabul etme istîdadının son kemal noktasına *"erişince, ona hüküm ve ilim verdik."* ilâhî hikmet ile ledünnî ilmi sağanak halinde akıttık. Kalbe fazl u keremimiz sayesinde hak ettiği hikmet ve ilmi akıttığımız gibi *"işte biz, güzel davrananları"* yani başlıca uzuvları ve organları, yaptıklarını şeriat ve tarikat temeli üzere güzelce yapmaları ve huylarını güzelleştirmeleri durumunda *"böyle"* en güzel bir şekilde *"mükâfatlandırırız."* Bu mükâfat ise hakikat makamına ulaştırmaktır."

Buna göre verilen karşılığın, amelin bittiği an esas alınarak verilmesi gerekir. Bu bakımdan karşılıklar bazen bütün amellerin bitmesinden sonra ortaya çıkar, bazen de biten her amel için bir karşılık ortaya çıkar. Bu durum verilen karşılıkların sonuna ulaşana dek sürer. Bu durumda, hükümdarın ve iki zindan arkadaşının rüyalarını yormak bilgisi Yûsuf (a.s.)'a zindanda verilmiştir. Külli bir takım ilimlerin de eklenmesiyle birlikte bu tâbir ilminin tamamlanması ise başına gelen belâların sona ermesinden sonradır. Burasını çok iyi anlayıp sözün inceliklerini algılayabilecek bir basiret üzere ol.

---

[18]. *Buhârî,* Cuma, 26; Büyü, 32; *Tirmizî,* Cuma, 10; Nesâî, Cuma, 17; *İbn Mâce,* İkame, 199

[19]. *Müslim,* Birr, 33; *İbn Mâce,* Zühd, 9; *Müsned,* II, 285, 539

[20]. Bk. *İbn. Hacer,* Kâfî, II, 506
[21]. *Kenzu'l-Ummâl,* X, 144
[22]. *Aclûnî,* I, 239
[23]. *Buhârî,* Bed'ül-Halk 6; Edeb, 41; Tevhîd, 33; *Müslim,* Birr, 157; *Tirmizî,* Tefsir (19), 7, *Muvatta,* Şear, 15; *Müsned,* II, 267, 341

ZÜLEYHÂ'NIN TUZAĞI

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ
رَأَ بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ
عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

23. Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murâd almak istedi, kapıları iyice kapattı ve "Haydi gel!" dedi. O da: "Allah'a sığınırım! Doğrusu *(senin kocan)* benim efendimdir, o bana güzel baktı. Gerçek şu ki zâlimler iflâh olmaz!" dedi.

24. Andolsun ki kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülüğü ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için *(işaretimizi gösterdik)*. Şüphesiz o ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandır.

❀

"Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murâd almak istedi."

" مُرَاوَدَةٌ /murâd almak istemek, birinden bir şey istemek mânâsındadır. Bir kimse, bir şey istemek için gelip gittiğinde kullanılır. Bu mânâ, tek yanlı bir isteği ifade etmekle birlikte bu isteğin sebebi, karşısındaki kişiden kaynaklandığından dolayı karşılıklı istemeyi ifade eden bir kalıp (müfâale) seçilmiştir. Çünkü kadının murâd almak istemesi, Yûsuf'un cemâlinden ileri gelmişti. Bu kelime, " مُدَاوَاةُ الطَّبِيبِ (hekimin tedavi etmesi)" ifadesine benzer. Hekim esasında hastayı değil, onda bulunan hastalığı iyileştirmektedir.

Âyette murâd edilen mânâ şudur: Züleyhâ, maksadına nâil olmak için Yûsuf'un nefsini kullanarak ona tuzak kurdu. Yani birisinin elinde bulunan ve elinden çıkarmak istemediği bir şeyi hîle yoluyla ondan almak isteyen birinin o kişiye yaptıklarını yaptı. Bu da, o kadının, Yûsuf'u kendisiyle cinsî ilişkiye girmesi için kurduğu tuzaktan ibarettir.

Âyette kadının açıkça zikredilmeyip *'evinde bulunduğu kadın'* diye ifade edilmesi, murâd alma isteğinin gerçekten var olduğunu göstermek içindir. Çünkü Yûsuf'un kadının evinde kalması onda böyle bir isteğin uyanmasına çağıran sebeplerden birisidir.

Bir kadına: "Seni şu bulunduğun hayırsız duruma sürükleyen şey nedir?' diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Yastığın yakın, gecenin de uzun olması."

Bu mesele ayrıca Yûsuf'un nezâhetinin kemâlini ortaya koymak içindir. Çünkü kadının güzelliğini devamlı görmesine rağmen ona meyletmemesi ve onun mülkiyetinde olmasına rağmen ona karşı koyması Yûsuf'un iffet ve nezâhetin en üst mertebesinde

bulunduğunu göstermektedir.

❀

Anlatılır ki Züleyhâ, kadınların en güzellerinden olup Mağrib Sultanı Taymus'un kızıydı. Bir gece rüyasında düşünülebilecek en ileri güzellik ve yakışıklılıkta bir delikanlı görüp kim olduğunu sordu. Delikanlı: "Ben, Mısır'ın aziziyim." dedi. Rüyadan uyanan kız, gördüklerinin etkisinde kaldı. Bu rüya, kızın halinin değişmesine sebep oldu, fakat uzun süre durumunu herkesten gizledi.

Sırrını daralan gönlünde gizli tutardı
Kırmızı yakut madeni gibi yakutu taş gönlünde saklardı.

Sonra evlerinde bulunanlar, komşular ve diğer insanlar kıza bir şeyler olduğunu anladılar. Bazıları nazar değdiğine, bazıları büyü yapıldığına, bazıları cin çarptığına, bazıları da âşık olduğuna hükmettiler.

Âşık olduğumu anladı da herkes
Kime olduğunu anlamadı kimse.

Kızın durumu iyice araştırılınca, sebebin aşktan başka bir şey olmadığı anlaşıldı.

Züleyhâ aşkını örtülü tutardı
Göğsüne aşk tohumunu gizli ekerdi
Fakat o aşk her vakit bir yerden baş gösterirdi
Devamlı olarak dışarıdan neşv ü nemâ ederdi
Akıllı kimselerin söylediği şu nükte ne hoştur:
Aşkın miskini gizlemek mümkün değildir
Miski yüz kat perde içine koysan da
Yüz kat perdeden yine kokusunu ifşâ eder

Civar ülkelerin hükümdarları kendisiyle evlenmek istemişse de o bunları reddedip sadece Mısır Azizi'nin teklifini kabul etti. Bunun üzerine babası, sayılamayacak kadar köle, cariye, mal ve mülkü çeyiz yaparak maiyetiyle birlikte Mısır'a gönderdi. Aziz de kalabalık bir grupla gâyet süslü elbiseler giyinmiş olarak kızı karşıladı. Züleyhâ Aziz'i görünce onun rüyasında gördüğü kişi olmadığını anladı ve istediğine varamamanın üzüntüsüyle ağlamaya başladı.

Rüyada gördüğüm o değil
Onu aramak taramak için bu meşakkati çektim
Hudâ hakkı için ey felek benim arzumu bahş eyle
Benim yüzüme muhabbet kapısını aç

Benim gibi elsiz ayaksızı gamdan yakma
Benim hazinem üzerine bu ejderhayı verme

Hâtiften şöyle bir ses duydu: "Üzülme ey Züleyhâ! Çünkü senin maksudun bu adam vâsıtasıyla hâsıl olacak."

Züleyhâ'ya gaybdan bu müjde erişince
Şükrâne olarak başını yere sürdü

Daha sonra Mısır'a girince, Züleyhâ'ya değer verip saygı göstererek Aziz'in evine yerleştirdiler. O ise bu esnada ayrılık ve elemlerden dolayı için için kahroluyordu.

Zâhiren onlarla konuşur söylediklerine kulak verirdi
Fakat gönlünü başka yerde rehin tutardı
Bülbülün önüne yüz deste reyhan koyma
Onun gönlü gülün kokusundan başkasını istemez

Bu durum senelerce sürdü. Aziz cinsî ilişkiye gücü yetmeyen iktidarsız biri olduğu için de bakire olarak kaldı.

Ey Câmî, gel de himmet edelim
Kenan'dan Kenan'ın ayını getirelim
Züleyhâ gönülden ümidvârdır
Ana yolda beklemektedir

Bu arada Yûsuf'un kardeşlerinin kıskançlığı baş gösterdi ve Yûsuf köle olarak Mısır'a geldi. Züleyhâ Yûsuf'u görür görmez onun rüyasındaki kişi olduğunu anladı ve şöyle dedi:

Rüyada gördüğüm güzel yüzlü ortaya çıktı
Âşık olan canda sabır ve karar kalmadı
Bu iklimde onun sevdasına düştüm
Bu memlekette onun temennâsına düştüm

Yûsuf, Aziz'in evine gelince aşk sultanı eşyasını Züleyhâ'nın kalb hânesine getirdi. Yûsuf'un güzelliğinin askerleri Züleyhâ'nın sabır ve sükûnunu yağmaladı.

Züleyhâ Yûsuf'un yüzüne gözlerini açınca
Önceden aşkına düştüğünü görür görmez yine aşkına düştü
Sûretinin güzelliğinden ve şemâilinin letâfetinden
Bir gönül ile değil yüz gönül ile onun esiri oldu

Maşuklardan Yûsuf gibi kimse olmadı
Onun cemâli güzellerin hepsinden fazlaydı
Âşıklardan kimse Züleyhâ gibi olmadı
Züleyhâ aşkta herkesten öndeydi
Çocukluğundan ihtiyarlığına kadar aşkı seçti
Şahlıkta ve esirlikte aşkı seçti

Aşk son haddine vardıktan ve şevk nihâyetine ulaştıktan sonra Yûsuf ile olan hali ortaya çıktı.

❀

Rivâyet edilir ki Yûsuf, Allah'a ibadet etmek için Züleyhâ'nın sarayında bulunan bir bahçeye çekilirdi. Gündüzleri üçte birini namaz ve niyaza, üçte birini ağlamaya, üçte birini de Allah'ı tesbih ve zikretmeye ayırmıştı. Büluğ çağına ulaştığında Züleyhâ Yûsuf'un kendisinden murâd almasını istemeye başladı. O, Züleyhâ'dan bu bahçeye kaçıyordu. Bu iş böyle sürüp giderken Züleyhâ'nın rengi değişti, yüzü sarardı, yanına gelen nedimelerinden birine meseleyi açtı.

Nedime de Yûsuf için kendisiyle yakınlaşmasını sağlayacak olabildiğince süslü ve hoş kokulu bir köşk yaptırmasını tavsiye etti. Ustalar köşkü bitirince Aziz'i dâvet etti. Aziz köşke girdi ve güzel bir mîmarî üsluba sahip köşkü beğendi. "Bu köşke dâru's-sürûr/sevinç köşkü adını ver." dedi ve köşkten ayrıldı.

Züleyhâ da bunun üzerine Yûsuf'un getirilmesini istedi. Görevliler Yûsuf'u mümkün olduğu kadar süslediler. Züleyhâ bembeyaz çok güzel bir kadın olup gözlerinin arasında güzellikten parıldayan bir ben vardı. Saçlarını dört örgü yapıp inci ve yakutlarla bezedi. Üzerinde yedi kat giysi vardı ve kolyelerini göğüslerine sarkıtmıştı.

Onun ziynetlere ihtiyacı yoktu
Fakat süslenmesi daha da çekici olmak içindi
Gülün güzelliği bostanda destan oldu
Fakat gül şebnem ile daha da güzel olur

Nihâyet Yûsuf'u getirdiler.

Ansızın kapıdan ay gibi geldi
Utarit (merkür) heybetinde güneş görkeminde
Vücudu, su ve toprağın özelliklerinden uzak
Alnının parlaklığı nur üzerine nur

Yûsuf köşkün ilk bölümünde Züleyhâ'nın huzuruna çıkınca Yûsuf'u aldattı, kapıyı kilitledi ve her türlü yola başvurarak ondan kâm almak istedi. Sonra onu bitişiğindeki bölüme soktu ve kapıyı kilitleyerek yine mümkün olan her yolla ondan kâm almak istedi.

Fakat Yûsuf ona iltifat etmedi. Züleyhâ'yı olanca gücüyle kendinden uzaklaştırdı. Bu durum köşkün yedinci bölümüne kadar devam etti. Züleyhâ onun kapısını da kilitledi. İşte bu durum âyette şöyle anlatılıyor:

"kapıları" kendisinin ve Yûsuf'un üzerine *"iyice kapattı ve "Haydi gel!"* Çabuk önüme gel, ben seninim. *"dedi."* Kapılar yedi adet olduğu için kilitleme fiili de çokluğa delalet eden sıygada (tef'il) gelmiştir.

İbn Abbas'tan rivâyet edilir ki: Yûsuf gülümsediği zaman dişlerinde bir nur görülürdü. Konuştuğu zaman o nurun parıltıları sözlerinin arasından çıkıp önünden gittiği görülürdü. Hiçbir insan onun güzelliğini anlatamazdı."

❀

Züleyhâ, Yûsuf'a: "Ey Yûsuf bu süslü köşkü senin için yaptırdım."

Yûsuf: "Ey Züleyhâ, sen beni haram olan bir fiile çağırıyorsun. Oysa Yâkub'un oğullarının yaptıkları bana zaten yetiyor. Onların bana giydirdikleri, sadece hüzün ve zillet gömleğidir. Ey Züleyhâ, 'sevinç köşkü' diye adlandırılan bu köşkün benim için hüzün, helâk köşkü ve cehennem köşelerinden bir köşe olmasından korkarım."

Züleyhâ: "Ey Yûsuf, ne güzel gözlerin var."

Yûsuf: "Cesedimden toprağa ilk akacak olan onlardır."

Züleyhâ: "Ne güzel yüzün var."

Yûsuf: "Yüzüm toprağındır, toprak onu yiyecek."

Züleyhâ: "Saçların ne güzel."

Yûsuf: "Bedenimden ilk olarak o dağılıp gidecek."

Züleyhâ: "İşte ipek yatak hazır, gel de ihtiyacımı gör."

Yûsuf: "Şâyet bunu yaparsam cennetteki nasibim gider."

Züleyhâ: "Gözlerim senin sevginden dolayı sarhoş oldu. Sen de gözünü kaldırıp güzelliğime ve cemâlime baksana!"

Yûsuf: "Güzelliğinden ve cemalinden istifade etmeye kocan benden daha layıktır."

Züleyhâ' *"Haydi gel!" dedi. O da:*

"Allah'a sığınırım!" Beni dâvet ettiğin bu isyan ve hıyanetten Allah'a sığınırım, dedi.

❀

Daha sonra bu hıyanetten niçin imtina ettiğini şöyle belirtti:

"Doğrusu" senin kocan, beni satın alan Aziz "*benim efendimdir, o bana güzel baktı."* sana da iyi bakmanı emrederek haklarımı çok güzel bir şekilde koruyup çok güzel davrandı. Bunun karşılığı, tabii ki onun haremine hıyanet ederek ona kötülük etmek değildir.

"Gerçek şu ki zâlimler iflâh olmaz!" dedi." yani kim olursa olsun hiçbir zalim felah ve zafer dairesine giremez.

Allah'ın iyiliğine, onun emirlerine karşı gelip kötülük ederek karşılık verenlerin tamamı bu hükmün şümûlüne dâhildir.

Yûsuf, hal lisanıyla Züleyhâ'ya şöyle diyordu:
Ne güzel utangaçlıktır ki kıyâmet gününde
Zinâkârlar üzerine borç olur
(Burada mahcub olmak orada mahcub olmaktan iyidir)
O cefâ çekenlerin alacağı karşılığı yazarlar
Bizi onların defterinin başına yazarlar

Bu âyette, yapılan iyiliği bilmenin vacip olduğuna delalet vardır. Çünkü Yûsuf mezkur işten, iki sebeple imtina etti: Birincisi, bu iş bir masiyet ve zulüm olduğundan. İkincisi kocası, kendisine iyi davranmış olduğundan.

Câmî der ki:

Sıra yedinci hâneye gelince
Züleyhâ canından geçip feryâd etti:
"Ne zamana kadar bu mihneti bana lâyık görürsün?
Ki şefkat gözünü benim yüzüme kapadın!"
(Yûsuf) dedi: "Bana mâni olan iki şeydir:
Hakk'ın itâbı, Azîz'in kahrı, gazabı"
Züleyhâ dedi: "O düşmandan (Aziz'den) endişe etme,
Ki oyun eğlence zamanı ben onun önüne otururum,
Ona öyle bir kadeh veririm ki can çekişir,
Sarhoşluktan kıyamete kadar ayılamaz.
Sen "Benim Rabbim kerimdir."
"Dâimâ günahkârlara merhamet eder" dersin.
Benim altından ve mücevherden yüz hazinem var,
Burada gizli bir yerde hepsi gömülüdür,
Senin günahının affı için hepsini feda ederim,
Ki Cenâb-ı Hak'dan günahına özür talebi olur."
Yûsuf dedi ki: "Ben öyle bir kimse değilim
Ki başka birisine benden zarar, ziyan gele.
Rabbimin kimsenin hakkını zâyî etmesi mümkün değildir,
O mağfiret edici Allah'a rüşvet vermek nasıl mümkün olur?!"
Züleyhâ Yûsuf'un keremini talepte,
Böylece tereddüd sebeplerine asıldı kaldı
Züleyhâ'nın gönlü incinin elmas ile delinmesini isterdi,
Fakat Yûsuf'u ısmet hükmü mahfuz kıldı

Nitekim bu husus sonraki âyette ifade edilmiştir.

❀

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖۚ وَهَمَّ بِهَاۚ لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖۜ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّٓوءَ وَالْفَحْشَٓاءَۜ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

24. Andolsun ki kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülüğü ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için *(işaretimizi gösterdik)*. Şüphesiz o ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandır.

"Andolsun ki kadın ona meyletti."

" اَلْهَمُّ (meyletmek)", hayırlı veya şerli herhangi bir fiili yapmadan önce kalbin o fiili yapmaya karar vermesi, ona yönelmesidir. Burada Züleyhâ'nın Yûsuf'la birleşmeyi arzu ettiği anlatılmak isteniyor. Çünkü şahısların bizzat kendilerine meyledilmez. Yâni Züleyhâ bu birleşmeyi kolaylaştıracak şartları hazırladıktan sonra birleşmeye kesin olarak karar verip bu fiile yöneldi. Ondan kâm alma, kapıları kilitleme ve 'Haydi gel!' diyerek Yûsuf'u kendisine dâvet etme gibi fiilleri de yerine getirdi. Belki de o sırada kollarını açmak, kucaklamaya çalışmak ve Yûsuf'u kapıya doğru kaçmaya mecbur edecek başka fiiller de yapmıştır.

Yeminle sözün te'kid edilmesi, Yûsuf'un önce geçen sözlerindeki engelleyici ifadeler sebebiyle Züleyhâ'nın teşebbüsünden vazgeçmiş olabileceği şeklindeki muhtemel düşünceyi bertaraf etmek içindir.

"Eğer Rabbinin" zinanın çirkinliğini gösteren apaçık *"işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına"* onunla birleşmeye *"meyletmişti."* Yani beşerî tabiatı ve gençliğinden ileri gelen şehveti gereği yaratılışında var olan meyil ile meyletti. Bu meyil, ihtiyarî bir yönelme olmayıp neredeyse mes'ul bile tutulmayacak bir meyil idi. Çünkü Yûsuf bu çirkin işin, bu bâtıl davranışın bizzat kendisini irtikab etmekten uzak olduğu gibi harama meyletmekten de uzaktır. Yûsuf'un bu durumunun 'meyil' olarak ifade edilmesi, Züleyhâ'nın meyline benzediğinden değil, sırf -müşâkele[24] metodu ile- Züleyhâ'nın arzulamasının yanında zikredilmesinden ileri gelmiştir. Zaten âyette "İkisi de birleşmeye meyletti." veya "Her biri diğerine meyletti." buyrulmayarak bu iki arzulamanın birbirinden farklı olduğuna işaret edilmiştir.

Şeyh **Üftâde** (k.s.) hazretleri der ki: *"O da kadına meyletmişti."* demek, Yûsuf beşerî tabîatına saldırarak onun gerektirdiği şeyi yok etti, onun hükmettiği şeyi yapmadı, demektir. Çünkü beşerî tabîatın böyle bir talebde bulunmaması bir eksikliktir. Bilakis kemâl, son derece istekli olmakla birlikte bu tabîatın hükmüne karşı koyabilmektir. İnsan böylece terakkî eder, Rahman'ın katında yüce mertebelere nail olur. Siz hiç iktidarsız birinin cinsî münâsebeti terk ettiği için medhedildiğini gördünüz mü?"

Mesnevî'de şöyle denilir:

Kendine gel de kendini hadım etme, papaz olma.
Çünkü iffet, şehvetin zıddıdır
Hevâ olmadan 'hevâdan çekinin' denmesi mümkün değildir
Ölülere gazilik taslanmaz ya!

Bir haberde rivâyet edildiğine göre Zekeriyya (a.s.)'ın oğlu Yahya (a.s.) hariç hiçbir peygamber yoktur ki hata etmiş ya da hatalı bir davranışa azmetmiş olmasın. Ancak onlar çirkin davranışlardan masumdurlar. Haşviyye[25] mensuplarının söyledikleri gibi zinaya azmetmek ve benzeri çirkin davranışları kim peygamberlere isnad ederse kâfir olur. Çünkü, bu onları kötülemek mânâsına gelir. Nitekim *el-Kunye*'de böyle geçmektedir.

❀

Hal ehli bir zat diyor ki: Kıssacılardan birisinin meclisinde idim. Adam: "Hevâdan hiç kimse kurtulmamıştır, falanca da dahil." diyerek şânının yüceliğinden dolayı burada adının zikredilmesi uygun olmayan bir zatı da diline doladı. Ona:

–"Allah'tan kork." dedim.

Bunun üzerine "O, "*Bana... sevdirildi*"[26] buyurmadı mı?' diye sordu.

–"Yazıklar olsun sana! O, "Ben sevdim." demiyor ki! "*Bana ... sevdirildi*." buyuruyor." dedim ve üzüntüyle oradan ayrıldım.

(O gece rüyamda) Hz. Peygamber'i gördüm. Bana:

–"Üzülme. Biz onun canına okuduk." buyurdu. Hakikaten de bu kıssacı bir köye doğru yola çıkmış ve eşkıyalar tarafından öldürülmüştür.

❀

Âyetteki Yûsuf (a.s.)'ın Rabbinin işaret ve îkazını görmesinden maksad, onun kemal üzere kesin bir inançla ona inanması (îkan) ve ayne'l-yakîn mertebesine ulaşan bir müşahedeyle onu görmesinden ibarettir. Ayne'l-yakîn mertebesinde ise varlıkların hakîkatları hakîkî sûretleri ile ortaya çıkar ve içinde bulunduğumuz şu yaratılışta görülmekte olan emanet sûretlerinden sıyrılırlar. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) bunu şöyle ifade buyurmuştur: "*Cennet hoşa gitmeyen şeylerle, cehennem ise arzu edilen şeylerle kuşatılmıştır*."[27] İşte sanki Yûsuf (a.s.) bu apaçık işaret ve îkaz sayesinde zinâyı asıl itibariyle ne kadar çirkin ise o haliyle müşâhede etmiştir.

Âyetteki "*görmeseydi*" şartının cevabı, hazfedilmiştir. Nitekim söz buna delâlet etmektedir. Takdîri şu şekildedir: 'Eğer zina konusunda Rabbinin işaretini görmeseydi, zâhirî bir engel bulunmadığı için yaratılışının gereği olan meyline uyacaktı. Fakat o, bu işareti önceden gördüğü için, onun gereği olan hareket tarzını seçmiştir.

Burada şart cümlesinin faydası, şu hususu beyan etmektir: Yûsuf (a.s.)'ın mezkur ilişkiyi reddetmesi, tabîatının müsaade etmediği için değildir. Aksine böyle bir tabîatın hükümlerinin ortaya çıkmasını gerektiren birçok dâhilî sebep ve hâricî mukaddimenin yanında sırf iffet ve nezahetinden kaynaklanmıştır.

Gramer âlimleri, bu gibi yerlerdeki "lev (eğer)" edatının sıyga açısından değil, mânâ açısından mutlak bir hükmü kayıtlamak için geldiğini söylerler. Nitekim ***"Şâyet tanrılarımıza inanmakta sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı."*** (el-Furkan, 25/42) âyetinde de durum aynıdır. İşte

böyle düşünülürse Yûsuf (a.s.) için hiçbir meyil gerçekleşmemiştir.

❀

Yûsuf (a.s.)'ın gördüğü işaretle ilgili olarak müfessirler şunları söylüyorlar: Bu işaret, Yûsuf (a.s.)'ın köşkün bir köşesinde gördüğü **'*Zinaya yaklaşmayın.*'** yazısıdır.

Ya da bir meleğin Yûsuf (a.s.)'a: 'Peygamberler divanında yazılı olduğun halde sefihlerin fiiline meylediyorsun, öyle mi?!' demesidir.

Yahut köşkün tavanının yarılıp babası Yâkub (a.s.)'ı ellerini ısırır vaziyette görmesidir. Yâkub (a.s.) Yûsuf'u küçükken böyle korkuturdu.

Yahut da kendisine: "Ey Yûsuf, sağ tarafına bak." diyen bir şahıs görmüş ve sağ tarafına bakınca olabildiğince büyük bir ejderha görmüştür. Adam: 'İşte bu yarın zina edenlerin karnında olacak." demiştir.

"İşte böylece" Bu ifade, *'**Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi**.'* ifadesinin delalet ettiği gösterme fiiline işaret etmektedir. Yani bu gösterme ve tanıtmaya benzer şekilde işaretimizi ona tanıttık ki böylece *"biz, kötülüğü"* efendiye hıyanet etmeyi *"ve fuhşu"* yani çirkinliğin son raddesinde olan zinâyı *"ondan uzaklaştırmak için"* delilimizi gösterdik.

Burada, Yûsuf'un masiyeti işlemeye karar vermediğine ve masiyete asla yönelmediğine dair apaçık bir işaret ve kesin bir delil vardır. Böyle olmasaydı, *'onu kötülük ve fuhuştan çevirmek için'* işaretimizi gösterdik, denirdi.

Bu arzulama ve meyil, Yûsuf (a.s.)'a dışarıdan yöneltildi. Allah Teâlâ da onun içinde bulunan iffet ve masumiyetin gereği olarak onu bu yönelişten alıkoydu. Nitekim *el-İrşâd*'da böyle denilmektedir.

❀

"Şüphesiz o" Allah Teâlâ'nın kendisine itaati engelleyen şeylerden tamamen arındırdığı ve sadece itaate yönlendirdiği *"ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandır."*

Burada şeytanın Yûsuf (a.s.)'ı kandırmaya kesinlikle bir yol bulamadığına delil vardır. Çünkü İblis'in şu ifadesi herkesin malumudur: **"*Senin mutlak kudretine andolsun ki, onların hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan ihlâslı kılınanlar hariç." dedi.*"** (Sâd, 38/82-83)

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Bilesin ki Allah Teâlâ Yûsuf'un bu günahtan uzak olduğuna şahitlik etmiş ve onu güzel davrananlardan (muhsinlerden), ihlasa erdirilmiş kullarından olmakla övmüştür. Bu durumda herkese gereken onun nezaheti, namus ve iffetini koruduğu, ayakların kaydığı böylesi durumlarda sapasağlam ayakta kaldığı konusunda tereddüd etmemektir.

Hasan Basrî şöyle der: "Allah Teâlâ size anlattığı peygamber kıssalarını onları ayıplamak için değil, rahmetinden ümit kesmeyesiniz diye anlatmıştır. Çünkü peygamberlerin yaptıkları hata gibi görünen davranışlar, başkalarının aynı türden davranışlarına göre çok daha ağırdır. Böyle olmasına rağmen tevbeleri kabul ediliyorsa,

başkalarının tevbesinin kabul edilmesi daha çabuk gerçekleşir. Yûsuf (a.s.)'ın tevbe ettiğinin zikredilmemesi, onun günah işlemediğinin delilidir. Çünkü Allah Teâlâ bir peygamberin zellesinden bahsettiği zaman bu günah ne kadar küçük olursa olsun o peygamberin bu günahtan tevbe ettiğini mutlaka belirtir. Âdem, Nuh, İbrahim, Dâvud ve Süleyman (aleyhimü's-selam)'da olduğu gibi.

❀

Yukarıdaki âyetlerin işârî yorumu ise şöyledir: Kalb Yûsuf'u hakikat makamındaki en yüksek mertebelere ulaşsa, benlik sıfatlarından fânî olsa ve hüviyyet sıfatları denizinde müstağrak olsa bile evinde bulunduğu sürece dünya Züleyhâ'sının onun üzerindeki tasarrufları son bulmaz. Züleyhâ'nın evi cesede işarettir. Çünkü cesed, kalbin dünyadaki evidir.

Buna göre âyetin tefsiri şöyledir: Kalb Yûsufunun *"evinde"* yani dünyalık cesedde *"bulunduğu kadın,"* yâni dünya Züleyhâ'sı, kalbin cesede taallukunu görünce dünyevî hazlardan faydalanmak, onların da kendisinden faydalanması için *"onun"* yani kalb Yûsufunun *"nefsinden murâd almak istedi,"* şeriatın temel esaslarından ibaret olan *"kapıları iyice kapattı"* yani dünya, kalbe haz ve şehvetlerinin kapılarını açınca, rahmet ve hidâyet nurları ile lütuf ve inâyet esintilerinin girdiği şeriat kapılarını kilitledi *"ve"* dünya *"Haydi gel!"* Hak'tan yüz çevirip bana yönel, *"dedi."*

"O da:" yâni nefsinden kurtulup Rabbiyle bâkî olan kalb ise: *"Allah'a sığınırım!"* yâni Allah'tan başka varlıklardan ancak O'na sığınırım *"Doğrusu, benim efendimdir,"* O rubûbiyyet lütuflarıyla beni terbiye etti *"O bana güzel baktı."* hakikat âlemindeki makamımı güzel kıldı, O'ndan yüz çeviremem. *"Gerçek şu ki"* dünyaya yönelip Mevla'dan yüz çeviren *"zâlimler iflâh olmaz!" dedi."*

❀

"Andolsun ki kadın ona meyletti." Yâni dünya, kalbe, insanî olarak zarureten muhtaç olduğunu görünce ona meyletti. *"Eğer"* kalb *"Rabbinin işaret ve ikazını"* sâdıkların kalbine inâyet nazarının ulaşmasının netîcelerinden olan kanaat nurunu *"görmeseydi o da kadına meyletmişti."* yani dünyaya ve lezzetlerine aşırı düşkün olan nefsin kendisine ortak olduğu kalb de dünyaya karşı zaruri ihtiyacından daha fazla meyledecekti.

"*İşte böylece biz"* inâyet nazarıyla kalbden *"kötülüğü"* dünyaya karşı aşırı düşkünlüğü *"ve fuhşu"* yani dünya sevgisinin kendisine tasarrufunu *"ondan uzaklaştırmak için (işaretimizi gösterdik)."*

"Şüphesiz o" kâmil kalb, bizim dışımızdaki varlıklardan (mâsivâ) *"ihlâsa erdirilmiş"* yani mecazi varlıktan kurtarılmış ve hakîkî varlığa ulaştırılmış, ayrıca ne dünyanın ne de başkasının değil bizim *"kullarımızdandır."*

İşte bu kalbin kemâl makamıdır. Kalbin mâsivâdan hür, kendi varlığının sıfatlarından fânî ve Rabbinin sıfatlarıyla bâkî olarak Allah'ın kulu olmasıdır. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

❀

Ali b. Hasan (r.anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir: "O sırada odada bir put vardı. Züleyhâ kalkıp bir elbiseyle putu örttü. Yûsuf ona: "Bunu niçin yaptın?" diye sorunca: "Beni günah işlerken görmesinden utandığım için." dedi.

Putun olduğu yeri perde ile örttüm
Ki benden tarafa nazarı ilişmesin
Benden dinsizlik âyini görmesin
Benim gördüğüm bu işimi o görmesin

Bunun üzerine Yûsuf şöyle dedi: "Hem duymayan hem görmeyen hem de anlamayan bir şeyden mi utanıyorsun?! Öyleyse ben, beni yaratan, hem de en güzel şekilde yaratan Rabbimden utanmaya daha lâyıkım."

et-Tibyân'da der ki: "Yûsuf o işareti görür görmez, hemen kapıya doğru kaçtı. Züleyhâ da peşinden koştu." Nitekim bu husus aşağıdaki âyette açıklanmaktadır.

---

[24]. Bir kelimenin aynı cümle içinde iki ayrı mânâsını kullanarak yapılan kelime oyunu.

[25]. Dini konularda akıl yürütmeyi reddeden, nasların zâhirine bağlı kalarak teşbih ve tecsîme kadar varan telakkîleri benimseyenlere verilen ad.

[26]. *Nesâî,* İşretü'n-nisa, 1; *Müsned,* III, 128, 199, 285

[27]. *Müslim,* Cennet, 1; *Ebû Dâvud,* Sünnet, 22; *Tirmizî,* Cennet, 21; *Nesâî,* Eyman, 3; *Dârimî,* Rikak, 117; *Müsned,* II, 260, 333,354, 380

GÖMLEK NEREDEN YIRTILMIŞ?

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِۜ
قَالَتْ مَا جَزَٓاءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُٓوءًا اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَاۚ
اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾
وَاِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾
فَلَمَّا رَاٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّۜ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ
﴿٢٨﴾ يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِۚ اِنَّكِ كُنْتِ
مِنَ الْخَاطِئِينَۚ ﴿٢٩﴾

25. İkisi de kapıya doğru koştu. Kadın Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında kadının kocasına rastladılar. Kadın: "Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka bir şey değildir!" dedi."

26. Yûsuf: "Asıl o benim nefsimden murâd almak istedi!" dedi. Kadının ailesinden birisi şöyle şahitlik etti: "Eğer Yûsuf'un gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o ise yalancılardandır."

27. "Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalancıdır, o doğru söyleyenlerdendir."

28. *(Kadının kocası Yûsuf'un gömleğinin)* arkadan yırtılmış olduğunu görünce *(kadına)*: "Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür." dedi.

29. "Ey Yûsuf! Sen bundan *(olanları söylemekten)* uzak dur. *(Ey kadın!)* Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun."

❀

"İkisi de kapıya doğru koştu." Buradaki kapı, cümle kapısı olduğu içindir ki daha önce kapılar şeklinde çoğul sıygası kullanılırken burada tekil sıygası kullanılmıştır.

Yûsuf'un koşması, Züleyhâ'dan kaçmak içindi. Züleyhâ'nın koşması ise onun kapıyı açıp çıkmasını engellemek içindi.

"Kadın Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı." Yani gömleği Yûsuf'un arkasından çekti gömlek de uzunlamasına iki parçaya ayrıldı. Buna " اَلْقَدُّ " denir. Enine ikiye ayırmaya ise " اَلْقَطْعُ " denir.

"Kapının" cümle kapısının *"yanında kadının"* içeri girmek üzere gelen ya da

Züleyhâ'nın Yemliha adlı yeğeniyle birlikte oturmakta olan *"kocasına"* Kıtfir'e (Aziz'in adı) *"rastladılar"* görüp tesadüf ettiler. Kadının kocası hakkında 'efendisi' denilmektedir, 'ikisinin efendisi' denilmemiştir. Çünkü Yûsuf gerçekten köle değildi. Gerçek mânâda onun efendisi yoktu.

Ka'b'dan rivâyet edilmiştir ki Yûsuf kaçarken bütün kapılardan çıkana kadar kilitler kendiliğinden teker teker açılıp düşmeye başladı." Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Yûsuf hızlı adımlarla geri döndü,
Çıksın diye her kapı ona yol verdi.
Açılsın diye her kapıya geldiğinde,
Kapının kilidi yerinden uçup düştü.
Züleyhâ onun gittiğini görünce takip etti.
Kasrın son kapısında Yûsuf'a yetişti.
Geri gelsin diye Yûsuf'un eteğini çekti.
Gömleğinin arka tarafını yırttı.
Kendisine gam ulaşan Yûsuf dışarı çıktı.
Gonca gibi gömleği yırtılmıştı.
Dışarıya Aziz'in önüne geldi.
Seçkin adamlarından bir grup oradaydı.

Âyetin devamında sanki 'kapının yanında Aziz'e rastlayınca ne oldu?' diye bir soru sorulmuş ve buna şöyle cevap verilmiştir: *"Kadın"* kendisini temize çıkararak: *"Senin ailene kötülük"* zina vb. şeyler *"yapmak isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka bir şey değildir!' dedi."* Yani bunun cezası zindana atılmak veya kırbaçlanma ve buna benzer acı verici bir işkenceden başka bir şey değildir. "Böyle birine verilecek ceza, bunlardan başka ne olabilir?"

Aziz: "Kim benim aileme kötülük yapmak isteyebilir?" diye sorunca Züleyhâ şöyle dedi: "Yatakta uyuduğum sırada şu İbrânî delikanlı gelip elbiselerimi açtı ve nefsimden kâm almak istedi."

(Züleyhâ:) O, hırsızlar gibi yastığımın başına geldi
Fulya çiçeği harmanımı yağmalamaya geldi
O benim kendisinden haberdar olmadığımı zannetti
Benim gülistânımın haremine yol uğrattı
Bahçıvandan izin almaya ihtiyaç duymadı,
Ki sümbül ve gülü yağma eylesin.

Bunun üzerine Yûsuf'a yönelen Aziz: "Ey delikanlı, sana yaptığım iyiliklerin karşılığı beni böyle üzmek mi?' diye azarladı.

Bu âfetlerle dolu hanede lâyık değildir,

İyilik yapana iyilikten başka mükâfât.
Benim hakkıma tecâvüz ettin, riâyet etmedin.
Tuzu yedin, tuzluğu kırdın.

❀

قَالَ هِىَ رَاوَدَتْنِى عَنْ نَفْسِى وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَا اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾

26. Yûsuf: "Asıl o benim nefsimden murâd almak istedi!" dedi. Kadının ailesinden birisi şöyle şahitlik etti: "Eğer Yûsuf'un gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o ise yalancılardandır."

Sanki "Peki o zaman Yûsuf ne dedi?" diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir:

"Yûsuf:" kendini savunmak ve namusunun temiz olduğunu ifade etmek için: *"Asıl o benim nefsimden murâd almak istedi!"* Benimle birleşmeyi isteyen kendisidir. Yoksa dediği gibi ben ona bir kötülük yapmak istemiş değilim! *"dedi."*

Züleyhâ her ne söylüyorsa yalandır
Onun yalanı zıyasız mum gibidir
Kadın sol eğriden yaratıldı
Kimse soldan sağ olduğunu görmemiştir

Aziz ise: "Sen bana bir delil getirmedikçe sözünü doğru kabul etmem" diyordu. Bir rivâyete göre Aziz, Züleyhâ'nın sözlerinin zâhirine ve kendisini haksızlığa uğramış göstermesine îtibar ederek Yûsuf'un zindana atılmasını emretti. İşte o zaman Yûsuf da suçsuzluğunu gösteren bir şey göndermesi için Allah'a duâ etti.

Züleyhâ'nın dayısının daha beşikte bulunan üç, dört ya da altı aylık bir oğlu vardı. Cebrail bu çocuğa gelerek onu beşiğinde oturttu ve "Yûsuf'un suçsuz olduğuna şâhitlik et!" dedi. Çocuk da beşiğinden kalkıp koşmaya başladı ve Aziz'in önüne kadar geldi. Bu çocuk Aziz'in yanında kalıyordu.

Beşikteki sabî 'Ey Aziz, yavaş ol.' diye figan etti
'Yûsuf'u cezalandırmakta acele etme'
'Yûsuf'a ceza lâyık değildir'
'Yûsuf ziyâdesiyle lütuf ve merhamete lâyıktır'
Aziz çocuğun söylediklerine şaşırıp kaldı
Çocuğun sözüyle edeb kanunu üzere hareket etti
'Ey ağzında süt kokan sabî!' dedi.
'Allah hakkı için güzel söz telkin eyle.'
'Bu ateşi kimin alevlendirdiğini açıkça söyle'

‘Ki o ateşten benim izzet ve şerefim yandı’

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *“Kadının ailesinden birisi”* Yani Züleyhâ’nın dayısının henüz beşikte olan bebeği *“böyle şahitlik etti,”*

Allah Teâlâ Züleyhâ’nın ailesinden birine şahitlik ettirmiştir ki Züleyhâ aleyhinde daha susturucu, Yûsuf’un suçsuzluğunu daha kesin ve güvenilir biçimde ortaya koyucu, üzerindeki töhmeti daha kaldırıcı bir delil olsun.

el-İrşâd’da şöyle denilir: “Meydana gelen hâdiseyi beyan etmek için bu şâhidin Züleyhâ’nın ailesinden olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu şâhid onun ailesinden olsaydı da olmasaydı da durum değişmeyecekti.”

❀

Bilesin ki beşikteyken konuşan bir kaç kişi vardır:

1- Yûsuf (a.s.) lehine şahidlik eden bu bebek.

2- Peygamber Efendimiz (s.a.). Çünkü o doğumunun ilk günlerinde konuşmuştur: Söylediği ilk söz de şunlar olmuştur:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ كَبِيرًا وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ بُكْرَةً وَ اَصِيلًا

“Allah, büyük te büyüktür. Allah’a çokça hamd olsun. Sabah akşam Allah noksanlardan münezzehtir!”

3- İsa (a.s.). Onun beşikteyken söylediği sözler Meryem sûresinde (24-26; 30-33) gelecektir.

4- İsa (a.s.)’ın annesi Meryem.

5- Yahya (a.s.).

6- İbrahim (a.s.). Çünkü İbrahim (a.s.) doğduğunda ayakları üzerinde dikilip şunları söylemiştir:

لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ اَلْحَمْدُ
لِلّٰهِ الَّذِى هَدَانِى لِهٰذَا

“Allah’tan başka ilah yoktur. O tektir, ortağı yoktur, mülk O’nundur, hamd O’nadır. Hamd, bizi buna hidâyet eden Allah’adır.”

7- Nuh (a.s.). O da doğumunun ardından hemen konuşmuştur. Annesi hem kendisi hem de Nuh için endişe duyarak Nuh’u bir mağarada doğurmuş, sonra oradan ayrılmak istediğinde ‘Ah benim Nuh’um!’ deyince Nuh (a.s.) anasını şöyle teselli etmiştir: “Anneciğim, benim için kimseden endişelenme. Çünkü beni yaratan korur.”

8- Mûsa (a.s.). Annesi kendisini dünyaya getirince, doğrularak oturmuş ve Fir’avn’u kastederek şöyle demiştir: “Anneciğim korkma. Çünkü Allah bizimle beraberdir.”

9- Yûsuf (a.s.) annesinin karnında konuşarak şöyle demiştir: “Ben uzun süre babamın

gözünden uzak kalarak kaybolacağım." Bunu duyan annesi durumu babasına haber verince: "Bu meseleyi gizli tut" demiştir.

10- Yine bir çocuk henüz annesinin karnında iken annesinin aksırmasına "yerhamükellah" diyerek cevap vermiş ve mecliste bulunanların hepsi, annesinin karnından gelen bu sesi duymuştur.

11- Zina etmekle suçlanan bir kadının kendisine getirildiği başka bir kadının çocuğu, kadının suçsuz olduğuna şahitlik etmiştir.

12- Ateşle dolu hendeğe atılan müminlerden (ashâbü'l- uhdûd) birisinin çocuğu.

13- Fir'avn'un kızının saç bakımını yapan kadının çocuğu. **İbnü'l-Cevzî**'den rivâyet edilmiştir ki Fir'avn'un kızının saç bakamını yapan kadın müslüman olunca, kız durumu babasına ihbar etti. O da bu kadının (Mâşıta) ve çocuklarının bakırdan kaynar bir kazana atılmasını emretti. Sıra henüz süt emme çağında olan son çocuğuna gelince, çocuk annesini "Sabret anneciğim, sen hak üzeresin." diye teselli etti.

14- Mübârekü'l-Yemame. Ashâbdan birisi şöyle anlatmıştır: Mekke'de bir eve girdim. Allah Rasûlünü de orada gördüm ve ondan insanı hayrete düşürecek şeyler duydum. Bir adam, çocuğunu daha doğduğu gün bir beze sarıp kendisine getirmişti. Hz. Peygamber (a.s.) çocuğa:

"*Ben kimim?*" diye sordu. Çocuk da açık bir lisanla:

"Sen Allah'ın Rasûlüsün." diye cevap verdi. Hz. Peygamber (a.s.):

"*Doğru söyledin, Allah seni mübarek eylesin*." buyurdu.

Çocuk bundan sonra tek bir kelime bile konuşmadı. Bu çocuğa "Mübârekü'l-Yemâme (Yemâme'nin bereketlisi)" adını verdik. Bu kıssa, Veda Haccı sırasında meydana gelmiştir.[28]

15- **Rahip Cüreyc** kıssasındaki çocuk. Rahip Cüreyc bir mabedde ibadetle meşguldü. İsrailoğulları'ndan bir kız: 'Bu adamı baştan çıkaracağım.' diyerek kendisini Rahib'e sundu. Ancak o kıza iltifat etmedi. Kız da gidip koyunlarıyla birlikte Cüreyc'in manastırının dibinde barınak bulmuş bir çobanla zina yaptı. Bir çocuk doğurdu ve "Bu çocuk Cüreyc'den oldu." dedi. Halk da Cüreyc'i dövdü ve mabedini yıktı. Bunun üzerine Cüreyc Allah'a niyazda bulunarak çocuğun yanına vardı. Elini çocuğun başına koyarak: "Seni Yaratan'ın hakkı için söyle, senin baban kim?" dedi. Çocuk da Allah'ın izniyle konuşarak: "Benim babam, falanca çobandır." dedi. Cüreyc'den özür dilediler ve mabedini yeniden inşa ettiler.

16- Şeyh **Muhyiddin İbnü'l-Arabî** (k.s.)'un anlattığı şu olay da bu gruptandır: Bir keresinde henüz süt emme çağında ve yaklaşık bir yaşında olan kızım Zeyneb'e: 'Hanımı ile ilişkide bulunup da menisi gelmeyen bir adam hakkında ne dersin?' diye sordum. Kızım: 'Gusletmesi gerekir.' deyince oradakiler hayrete düştü. Daha sonra bu kızımdan ayrıldım ve bir yıl Mekke'de ondan uzak kaldım. Annesine de haccetmesi için izin vermiştim. Annesi bir Şam (Suriye) kafilesiyle birlikte çıkageldi. Kendilerini karşılamak üzere çıktığımda devenin üzerinden annesini emerken beni gördü. Daha annesi beni görmeden: 'İşte babam.' dedi ve gülerek üzerime atıldı." Nitekim *İnsânü'l-*

uyûn’da böyle geçmektedir.

“Eğer Yûsuf’un gömleği önden yırtılmışsa” Burada ‘söyledi’ fiilinin var olduğu kastedilerek bu şart ifadesi kullanılmıştır. Sanki şöyle denmiş oluyor: ‘Kadının ailesinden bir şahit de şahitlik etti ve şöyle söyledi: ‘Eğer Yûsuf’un gömleği...’

Bu ifadenin mânâsı: “Eğer gömleğin önden yırtılmış olduğu bilinirse...” şeklindedir. Dolayısıyla şart cümlesi lafiz açısından geçmiş zaman ise de neticede geniş zaman mânâsı ifade etmektedir.

Eğer: “Şeriat ıstılahına göre şahitlik, ‘şâhidlik ederim ki…’ ifadesiyle bir kişinin başka biri üzerinde hakkı bulunduğunu haber vermekten ibâret olduğu halde şarta bağlanarak söylenen bu söze nasıl şâhidlik denilebilir?” dersen, buna şöyle cevap veririm: Bundaki şartlı ifade Yûsuf’un doğruluğunu Züleyhâ’nın söylediklerinin de asılsız olduğunu isbat ettiğinden şahitlik yerine geçmiş ve onun görevini icra etmiştir.

“kadın doğru söylemiştir” Züleyhâ söylediklerinde hiç şüphesiz doğrudur, *“o ise”* sözünde *“yalancılardandır.”* Çünkü Züleyhâ’yı istediği zaman, Züleyhâ kendisini üzerinden itmiş ve iterken gömleği önden yırtılmıştır. Yahut da Züleyhâ’yı yakalamak için arkasından koşarken ayağı kendi elbisesinin eteğine dolanarak sürçmüş ve elbisenin yakası yırtılmıştır.

❀

وَاِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾

27. “Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalancıdır, o doğru söyleyenlerdendir.”

“Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın” söylediklerinde *“yalancıdır, o doğru söyleyenlerdendir.”* Çünkü bu, kadının onun peşinden gidip elbisesini çekerek yırttığını gösterir.

❀

فَلَمَّا رَاٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ ۜ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

28. ***(Kadının kocası Yûsuf’un gömleğinin)*** **arkadan yırtılmış olduğunu görünce** ***(kadına)*****: “Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür.” dedi.**

Kadının kocası Aziz, Yûsuf’un gömleğinin *“arkadan yırtılmış olduğunu”* dolayısıyla da Yûsuf’un suçsuz ve doğru olduğunu *“görünce”* kadına: *“Şüphesiz bu,”* yani üzerinde anlaşmaya düşülen şu iş *“sizin tuzağınızdır.”* Ey kadınlar! Bu, sizden başkasının değil, sizin hîle ve tuzaklarınız cinsindendir.

Nitekim **Câmî** şöyle anlatır:

Aziz çocuktan bu sözü dinleyince
Gitti gömleğin durumunu inceledi
Gömleğin arkadan yırtıldığını görünce
O hîlekar kadını kınadı

Bu söz üzerine Züleyhâ ne yapacağını bilemeyerek öylece kalakaldı. Burada tüm kadınların muhatap alınmasında tuzak kurmanın kadınların rûhuna işlemiş bir huy olduğuna dikkat çekilmektedir.

"Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür." dedi." Çünkü sizin tuzağınız, erkeklerin kalbini fazlasıyla sarıp esir almakta, nefislerine çok daha fazla tesir etmektedir. Yani sizin tuzağınız erkeklerin tuzağından daha büyüktür. Bu mânâya göre kadınların hîlesinin büyüklüğü erkeklerinkine nisbetledir. Ayrıca şeytan gizlice vesvese verirken kadınlar erkeklerle yüz yüze gelerek vesvese verdikleri için kadın hîlesi, şeytan hîlesine göre de büyük olmaktadır.

Âlimlerden birinin şöyle dediği nakledilir: "Ben şeytandan korkmadığım kadar kadınlardan korkarım. Çünkü Allah Teâlâ şeytan hakkında: ***"Şüphesiz şeytanın hîlesi zayıftır."*** (en-Nisâ, 4/76) buyururken, kadınların hîlesi hakkında *"Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür."* buyurmuştur.

Kadın hîlesinden erkeklerin gönlü iki bölüktür
Kadınların hîleleri pek büyüktür
Azizleri kadınların hîlesi hor ve hakir eder
Kadın hîlesi âlimi belâya giriftar eder
Kadın hîlesinden Allah kimseyi âciz kılmasın!
Hilekar kadın hakikatte asla olmasın!

❀

يُوسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا وَاسْتَغْفِر۪ي لِذَنْبِكِۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخَاطِـ۪ٔينَ ﴿٢٩﴾

29. "Ey Yûsuf! Sen bundan *(olanları söylemekten)* uzak dur. *(Ey kadın!)* Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun."

Aziz dedi ki: *"Ey Yûsuf! Sen bundan"* yani bu olan işten, onu başkalarına anlatmaktan *"uzak dur."* meseleyi örtbas et ki milletin ağzına düşüp de beni ayıplamasınlar.

Gammazlamak düşüncesini aklından geçirme
Ki perde çekmek, perdeyi yırtmaktan iyidir

Ey Züleyhâ! *"Sen de"* kendinden sâdır olan ve aleyhine sâbit olan şu *"günahının affını dile! Çünkü sen"* yaptıkların sebebiyle *"günahkârlardan"* hatâ ve günaha kesin

karar veren kimselerden *"oldun."*

" خَاطِئِينَ (günahkârlar)" kelimesi, erkekler öne çıkarılarak müzekker kılınmıştır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Her insan hatâ eder. Hatâ edenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir*."[29]

Aziz, yumuşak huylu bir kimse olduğu için Züleyhâ'yı bu kadar ayıplamakla yetindi. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Aziz bu sözü söyledi ve evden dışarı çıktı
Onun güzel ahlâkı zamanında destan olmuştu
Gönül tahammül etmek ister, fakat bu kadar değil
İyi huy güzeldir, fakat bu kadar değil
Kadının güzel huyu sebebiyle erkek onun yükünü çeker
Kadın güzel huyu fırsat bilip işi kötü yüzlülüğe çeker
Kadın ne yaparsa o kadar sabır gösterme
Yoksa kıskançlık seddine zarar gelir

Azizin karısını fazla kıskanmayan biri olduğu da söylenir.

Rivâyet edilir ki Aziz kırk gün Züleyhâ'nın yanına gitmeyeceğine yemin etti. Yûsuf'u Züleyhâ'nın yanından çıkararak kendi hizmetleriyle meşgul etmeye başladı. Züleyhâ da Yûsuf'u görememeye başladı.

(Züleyhâ:) Yazık o ava ki tuzağımdan kurtuldu,
Yazık o süzülmüş bala ki damağımdan gitti.
Bir örümcek bir gün çıktı gitti
Ki kendisi için rızık toplasın
Bir yerde bir doğanın oturduğunu gördü
Şahların elinde esir olmaktan kurtulmuş
Örümcek doğanın etrafını ağıyla örmeye başladı
Ki doğanın kanadını bağlasın da uçamasın
Bir müddet onun etrafına tellerini dokudu
Onu sarmak için elinden gelen oyunu oynadı
Doğan kendisini örümceğin tellerinden bir kenara atınca
Geriye birkaç parça telden başka bir şey kalmadı
İşte âh u figan edip incinen o örümcek benim
Kendi murâdımdan uzak düşmüş
Örümceğin ağı gibi benim de can damarım koparılmış
Ümit kuşu ona av olmadı
Her işten ve güçten tellerim kesilmiş
Elimde koparılmış tellerden başka bir şey yok.

❀

Yukarıdaki âyetlerin işârî yorumu şöyledir:

Kalıp Yûsuf'u, Rabbinin işaretini -ki bu işaret meyvelerinden birisi de kanaat olan inâyet nûruna nazardır- görünce dünyâ Züleyhâsından onun ziynet ve şehvet tuzağından kaçınca dünya Züleyhâsı kalb Yûsuf'unun peşine düştü.

"İkisi de kapıya doğru koştu." Buradaki kapı ölümdür. Çünkü ölüm, dünya ile âhiret arasında bir kapıdır. Herkes bu kapıdan girecektir. Dünya yurdunun kapısından uzaklaştırılan herkes âhiret yurdunun kapısından girer. Çünkü ölen kişinin kıyameti kopmuş demektir. Dünya Züleyhâsı, şehvetleri vâsıtasıyla hakiki ölüm kapısından çıkmadan önce kalb Yûsufu'nun beşeriyet gömleğinin eteğine yapıştı.

"Kadın Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı." Böylece kalbin beşeriyet gömleği yırtılmış oldu. Kalb Yûsufu, beşerî ve hayvânî sıfatların ölümü kapısından çıkıp dünya Züleyhâsı da arkasından gelince *"kapının yanında kadının kocasına rastladılar"* ki o kalb Yûsufu'nu terbiye etme görevini üstlenen dünya Züleyhâ'sının eşidir. O, dünyâ Züleyhâsı'nın seyyidi (efendisi, kocası) adıyla anılmıştır. Çünkü velâyet sâhipleri, hem dünyanın hem de âhiretin efendileridir. Onlar, kocanın hanımı üzerindeki tasarrufuna benzer biçimde dünya üzerinde tasarrufta bulunan gerçek erlerdir.

"Kadın: Senin âilene kötülük yapmak isteyenin cezâsı," şeriata muhâlif ve tabîata uygun olarak dünyada kötü tasarrufta bulunan bir kalbin cezâsı, o kötülenmiş nefsânî sıfatların *"zindana atılmaktan veya"* Allah'tan uzak ve ayrı kalmanın elemiyle cezalandırılmak gibi *"elem verici bir işkenceden başka bir şey değildir!" dedi."*

Kalb *"Yûsuf"*u dünya Züleyhâsı'nın beşeriyet gömleğini yırtmasından; kendisinin de bu sebeple beşeriyetinin gerektirdiği özelliklerden ölüp kurtulmasından ibâret olan kapıdan çıkmasından sonra dünyâ Züleyhâ'sına düşmanlık göstererek: *"Asıl o benim nefsimden murâd almak istedi!" dedi."* Çünkü "*Ey dünyâ bana hizmet edenin hizmetçisi ol!*"[30] buyruğu gereğince bana hizmet etmekle emrolunmuştu. Ben ise **"*Allah'a kaçın.*"** (ez-Zâriyat, 51/50) buyruğu gereğince dünyadan kaçıyordum!" dedi. *"Kadının ailesinden birisi şöyle şahidlik etti:"* Kalb Yûsufu ile dünya Züleyhâsı arasında bir hâkim de şöyle hükmetti:

Bu hâkim mücerred akıl değil, tabiî akıldır. Çünkü tabiî akıl dünyaya âid iken mücerred akıl âhirete âiddir. Bu durumda mânâ şöyle olmaktadır: Dünya Züleyhâsı'nın âilesinden olan tabiî akıl hâkimi de şöyle hükmetti: *"Eğer Yûsuf'un gömleği önden yırtılmışsa,"* Yani kalb Yûsufu'nun beşeriyyet gömleği önden yırtılmışsa bu, takip edenin hevâ ve hırs ayakları üzere giden kalb Yûsufu olduğuna delâlet eder. Böylece kalb, sırat-ı müstakiminden sapmış, beşeriyyet gömleği de önden yırtılmış olur ki bu durumda *"kadın doğru söylemiştir."* Yani dünya Züleyhâsı, peşinden koşulanın kendisi olduğu iddiâsında doğrudur. *"o ise"* kalb Yûsufu ise 'O benden murâd almak isteyerek peşime düştü.' iddiasında *"yalancılardandır."*

"Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın" yani dünya Züleyhâsı, peşinden koşulanın kendisi olduğu iddiasında *"yalancıdır, o doğru söyleyenlerdendir."* Yani, kalb Yûsufu, 'dünya Züleyhâsı'nın kendisinden murâd almak istediği ve peşinden koşulanın kendisi

olduğu şeklindeki iddiâsında doğrudur.

Kadının kocası Yûsuf'un gömleğinin *"arkadan yırtılmış olduğunu görünce"* akıl hâkimi, dünya Züleyhâsı'nın kalb Yûsufu üzerinde ancak onun beşeriyyet gömleği vasıtasıyla tasarruf imkânı bulacağını anlayınca *"Şüphesiz bu"* yani, beşeriyyet gömleği ile kalb Yûsufu'na yapışmak *"sizin tuzağınızdır"* yani dünya ve şehevî arzuların tuzağındandır. *"Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür!" dedi."* Çünkü siz büyük bir konuda tuzak kuruyorsunuz. Bu ise kalb-i selim üzere Yüce Allah'a varma yolunu kesmektir.

"Ey Yûsuf! Sen bundan uzak dur." Ey kalb Yûsufu, sen dünya Züleyhâsı'ndan yüz çevir. Çünkü çok anmak, muhabeti doğurur. Dünya sevgisi ise bütün hatâların başıdır.

Ey dünya Züleyhâsı! *"Sen de günahının affını dile! Çünkü sen"* sahip olduğun ziynet ve şehevî arzuları kullanarak Allah'a giden yolu kalb Yûsufu'na kapaman yüzünden hem kendi yolunu şaşıran hem de birçoklarını saptıran *"günahkârlardan oldun." et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir. Allah cümlemizi bu eserin hakîkatlerinden istifade ettirsin.

---

[28]. *Kenzu'l-Ummâl,* XII, 380
[29]. *Tirmizî,* Kıyamet, 50; *İbn Mâce,* Zühd, 30
[30]. *Deylemî,* hadis no: 8064

MISIRLI KADINLAR VE ZÜLEYHÂ

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِى الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهٖۚ
قَدْ شَغَفَهَا حُبًّاۜ اِنَّا لَنَرٰيهَا فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ
بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ
مِنْهُنَّ سِكّ۪ينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّۚ فَلَمَّا رَاَيْنَهُٓ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ
اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَراًۜ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا مَلَكٌ كَر۪يمٌ ﴿٣١﴾
قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذ۪ى لُمْتُنَّن۪ى ف۪يهِۜ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِه۪ فَاسْتَعْصَمَۜ
وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَٓا اٰمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِر۪ينَ ﴿٣٢﴾

30. Şehirdeki bazı kadınlar: “Azizin karısı, uşağının nefsinden murâd almak istiyormuş! Sevdâ onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz!’ dediler.

31. *(Kadın)* onların dedikodusunu işitince onlara dâvetçi gönderdi. Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Onlardan her birine de bir bıçak verdi. Yûsuf’a da: “Çık karşılarına!” dedi. Kadınlar onu görünce, büyüklüğünü anladılar. *(Şaşkınlıklarından)* ellerini kestiler ve: “Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil… Bu ancak üstün bir melektir!’ dediler.

32. Kadın dedi ki: “İşte hakkında sizin beni kınadığınız kişi budur. Ben onun nefsinden murâd almak istedim. Fakat o, *(bundan)* şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır.”

❀

“Şehirdeki bazı kadınlar” yani kadınlardan bu topluluk şunlardır: Vezirin fırıncısının, şarap sunucusunun, hayvanlarıyla ilgilenen seyisinin, zindanlarına bakan kişinin ve hâcibinin karılarından oluşan beş kadındır.

Rivâyet edilir ki Aziz gerçi bu hikayeyi örtbas etti, ama aşk sözü nasıl gizli kalır? Bütün bu olanların kokusu avamın diline düştü.

Züleyhâ’nın sırrı gül gibi açılıp yayıldı
Dünya onu ayıplamakta bülbül kesildi

Mısır’ın bazı kadınları türlü türlü sözlerle Züleyhâ’yı ayıplayıp ona dil uzattılar. Aşk olan yerde yerilme kavgası eksik olmaz. Aşkta bu sıkıntılardan selâmet sevdâsı da olmaz.

Hâfız şöyle der:

Yûsuf'un ömrü artıran o güzelliğinden bildim ki,
Aşk Züleyhâ'yı mâsûmiyet perdesinden dışarı çıkarır.

Câmî de şöyle der:

Aşk, selâmet köşesi bucağı aramaz
Hoştur o rüsvâlık, aynı şekilde kınama
Onlar kınayarak aşkın gamını tazelerler
Bu kavgayı yüksek sesle ederler

Kâşifî ise şöyle der: Kadınlar, Mısır/Kahire şehrinde Ayn Şems denilen yerde beraber oturup konuştular. Sözlerinin muhtevâsı şuydu:

"Azizin karısı, u*şağının nefsinden murâd almak istiyormuş!"* Bu uğurda her türlü yola başvurup tuzaklar hazırlayarak uşağının kendisiyle ilişkide bulunmasını arzulamış!

Aziz kelimesi, Arapça'da hükümdar demektir. Buradaki "*Aziz*"den maksad, Reyyân'ın bakanı Kıtfîr'dir. "Karısı" ifadesiyle kastedilen de Züleyhâ'dır. İnsanların sultan, vezir ve benzeri kişilerle bunların yakınlarından bahsederken âdet edindikleri gibi, kadınlar onun ismini açıkça söylememişlerdir.

Müfti Sa'dî de şöyle der: Kadınların, Züleyhâ'yı "Azizin karısı" diyerek vezire nisbet ederek anmaları, olayın çirkinliğini mübâlağa ile göstermek içindir. Çünkü nefisler, önemli kişilerle ilgili haber ve mâcerâları duymaya daha çok düşkündür.

Ayetteki "≈فَتًى (uşak)" kelimesi aslında genç demektir. Ama istiâre yoluyla kölelere de "≈فَتًى " denilir. Tıpkı çocuk anlamında olan "≈غُلَامٌ (hizmetçi)" kelimesinde olduğu gibi bunlar da ne kadar yaşlanırlarsa yaşlansınlar yine de "fetâ" denilir. Âyette kastedilen mânâ da budur.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"*Hiç kimse (eli altındakilere) 'kölem, câriyem' demesin! Çünkü hepiniz Allah'ın kölelerisiniz. Bütün kadınlarınız da Allah'ın kullarıdır. O zaman herkes, 'yavrum, kızım, delikanlı!' desin*."[31]

İbnü'l-Melek der ki: "Hz. Peygamber bir efendinin 'kölem' demesini kerih görüyor. Çünkü bu hitap tarzında kendini büyük görme vardır. Ayrıca o köle hakîkatte Allah'a âiddir."

Efendinin böyle hitap etmesinin sadece köleyi incitip onurunu kıracak tarzda kullanılması durumunda mekrûh olacağı da söylenmiştir. Aksi halde Kur'an'da şöyle buyrulmazdı: **"*…köle ve câriyelerinizden sâlih olanları...*'** (en-Nur, 24/32)

"Sevdâ onun kalbine işlemiş!" Doğrusu dostluk cihetinden muhabbet Züleyhâ'nın gönlünün zarfını yarmıştır, yâni Yûsuf'un muhabbeti Züleyhâ'nın gönlüne girmiştir.

Bu ifade Züleyhâ'nın bedeni ile ilgili durumları gibi kalbiyle ilgili durumlarının da

karmaşık olduğunu haber vermektedir. Yâni Yûsuf'a duyduğu sevdâ, Züleyhâ'nın kalbinin dış zarını yarıp geçerek gönlüne (fuâd) ulaştı, bağrını yaktı.

Bilesin ki "mahabbet (sevgi)", güzel bir şeye meyletmek demektir. Bu meyil aşırı bir hâl aldığı zaman "aşk" adını alır. Aşk da aşırı olduğu zaman sekr/sükr ve heyemân adını alır. Aşırı aşk sahibi, mâzur görülür ve kınanmaz. Çünkü böyle bir aşk, delilik ve hastalık gibi semâvî bir âfettir. Var etmenin asıl sebebi de muhabbettir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim*."[32]

Kâşânî der ki: "Aşk muhabbetten daha özel bir kavramdır. Çünkü o, aşırı muhabbettir. Allah'ın sıfatlarında aşırılık olmadığı için Allah hakkında 'aşk' kelimesi kullanılmaz."

Cüneyd şöyle der: "Cehennem ateşi: "Yâ Rab! Eğer sana itâat etmeseydim, bana da benden daha şiddetli bir şeyle azab eder miydin?" diye sordu.

Allah Teâlâ:

"Evet, sana en büyük ateşimi musallat ederdim." buyurdu.

Cehennem ateşi:

"Benden daha büyük bir ateş var mı ki?' deyince

"Evet, var: Mü'min veli kullarımın kalbine yerleştirdiğim muhabbetimin ateşi.' buyurdu. *Fethul'l-karîb*'te böyle geçmektedir.

Yahyâ b. Muâz da şöyle der: "Şâyet azap melekleri benim emrime verilecek olsaydı, hiçbir âşığa aslâ azâb etmezdim. Çünkü aşk ihtiyârî değil, mecbûren düşülen bir durumdur."

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Âşık olup da iffetli davranan ve bunu gizleyerek bu hal üzere ölen kimse şehid olarak ölür*."[33]

Hâfız der ki:

Âşık ol, yoksa bir gün cihanın işi son bulur
Varlık dükkanından maksad onun nakşını okumamaktır

Züleyhâ'nın aşkı, mecâzî bir aşk olsa da hakîkate ve doğruya bu aşk sayesinde erdiği için kendisini esas maksûda çekip götürdü. Sonunda iş mecâzdan hakîkate dönüştü. Çünkü mecâz, hakîkatin köprüsüdür.

Attâr, *Mantıku't-tayr*'da şöyle der:

Kim aşkta sâdık olursa
Mâşuku o âşığın başı üzeredir
Eğer aşk sıdk ile önüne gelirse
Aşkın kendi mâşukunu sana getirir

"Biz onu, gerçekten açık" yani ya sapıklık olduğu hiç kimseye gizli olmayacak kadar açık ya da kendisinin insanlar arasındaki durumunu ortaya koyan *"bir sapıklık"* bir hata; olgunluk ve doğruluk yolundan uzaklaşma *"içinde görüyoruz!"* Yani uşağına karşı

aşırı bir sevgi besleyip ondan kâm alma şeklindeki davranışının sapıklık olduğunu gözle görme ve müşâhede etme derecesinde kesin olarak biliyoruz. *"dediler."*

"O, açık bir sapıklık içindedir' değil de *"Onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz."* demeleri, verdikleri bu hükmü rastgele değil, bir bilgi ve görüşe dayanarak verdiklerini göstermek içindir. Aynı zamanda kendilerinin Züleyhâ'nın yaptığı davranıştan uzak ve münezzeh olduğunu ihsâs etmiş oluyorlar. Bu yüzden Allah Teâlâ bu kadınları başka birine attıkları mezkûr suçla imtihan etmiştir. Çünkü hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

مَنْ عَيَّرَ اَخَاهُ بِذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتّٰى يَعْمَلَهُ

'Kim kardeşini bir günahla ayıplarsa, mutlaka ölmezden önce o günahı işler.'[34]

Halkın kınaması ve sapık sayması, muhabbetin kemâlinin alâmeti ve neticesidir. Çünkü Allah Teâlâ, bir kulunu kendi zâtı için seçtiği zaman, o kulunu başkalarından kıskandığı için başkalarının gönlünden onun sevgisini alır.

Bu yüzden hal ve mükâşefe sahibi kimselerin çoğunlukla kötülenip ayıplanarak anıldığını görürsün. Çünkü bu zâtlar, herkesin bulunduğu sınırı aşmışlar ve kan içindeki misk gibi olmuşlardır. Nasıl misk, fazladan sahip olduğu bu vasfı sayesinde kan cinsinden olmaktan çıkmışsa, âşıklar da içinde bulundukları olgunlukların kendilerinde bir araya gelmesi (cem'iyyet-i kemâliyye) hâli sayesinde ayrılık ve eksiklik illetleriyle mâlul kulların arasından çıkmışlardır. Bir cins ise başkasına değil, ancak kendi cinsinden olana meyleder. Şu halde konunun hakîkatini anla! Gönlüme doğan budur.

❀

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَاً وَاٰتَتْ كُلَّ
وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكّ۪ينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّۚ فَلَمَّا رَاَيْنَهُ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ
اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَراًۜ اِنْ هٰذَا اِلَّا مَلَكٌ كَر۪يمٌ ﴿٣١﴾

31. *(Kadın)* onların dedikodusunu işitince onlara dâvetçi gönderdi. Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Onlardan her birine de bir bıçak verdi. Yûsuf'a da: "Çık karşılarına!" dedi. Kadınlar onu görünce, büyüklüğünü anladılar. *(Şaşkınlıklarından)* ellerini kestiler ve: "Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil… Bu ancak üstün bir melektir!' dediler.

Kadın *"onların dedikodusunu"* kendisi hakkında 'Aziz'in karısı, Kenanlı kölesine âşık olmuş, kölesi ise ondan nefret ediyormuş.' şeklindeki sözlerini ve ayıplamalarını *"işitince, onlara"* ziyâfet verip ikramda bulunmak bahanesiyle onlara tuzak kurdu. Çünkü kadınların Yûsuf'u görür görmez dehşet ve hayret içinde ona vurulacaklarını biliyordu. Bu yüzden kendisini mâzur görmeleri için onlara *"dâvetçi gönderdi."* Züleyhâ'nın yukarıda isimleri geçen beş kadının da aralarında bulunduğu kırk kadını

dâvet ettiği söylenir.

‘Dedikodu’ diye tercüme edilen “*mekr*” kelimesi tuzak ve hîle demektir. O kadınlar bu sözleri başkalarına açıkça söylüyorlarsa da Züleyhâ açısından tuzak kuran birinin tuzağı gibi gizli olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.

“Onlar için” refah ve bolluk içinde yaşayanların âdeti üzere yeme ve içme sırasında *“dayanacak yastıklar”* minderler ve yastıklar *“hazırladı.”* Bu sebepledir ki sol elle ve yaslanarak yemek yasaklanmıştır.

“Dayanacak şey” anlamındaki (مُتَّكَأً) kelimesi, (مُتْكًا) şeklinde de okunmuştur ki o zaman turunç yahut zümâverd mânâsına gelir. Zümaverd, Arapça’ya sonradan girmiş bir kelime olup yumurta ve etten yapılan bir yemeğe denir. Halk bu yemeğe ‘bizmaverd’ der. Nitekim *el-Kamûs*’ta böyle denilmektedir.

“Onlardan her birine de” yerlerine oturup yaslandıktan sonra önlerine konup takdim edilen et, meyve ve benzeri şeyleri keserken kullansınlar diye *“bir bıçak verdi.”* Kadınları böyle ellerinde birer bıçakla yaslanmış vaziyette oturtmaktaki gâyesi, Yûsuf’u gördükleri zaman kendilerinden geçerek dehşet ve hayrete kapılmaları, dolayısıyla ellerinin dolanıp kesmeleri idi. Çünkü yaslanmış vaziyetteki bir kimse, bir şeye çok hayret ettiği zaman elleri birbirine dolanır.

Rivâyete göre Züleyhâ, kadınlar için anlatılamayacak derecede türlü türlü yiyecek ve içecekten meydana gelen büyük bir ziyâfet hazırladı.

Köleler ve câriyeler her tarafa gittiler
Hizmet için tavuslar gibi iki tarafa salındılar
Mısır’ın peri yüzlü kadınları toplandılar
Altın ile süslenmiş sedirlere güzelce oturdular
Sofra onların önünden kaldırılınca
Züleyhâ onlara teşekkürle medh ü senâ etti
Züleyhâ fen dolu hîleleri düzüp meydana koydu
Her kadının eline birer turunç ile birer bıçak verdi.

Kadınlar bıçaklarını kullanarak ellerindeki meyve ve benzeri şeyleri kesmekle meşgul iken *“Yûsuf’a da:”* Ey Yûsuf! *“Çık karşılarına”* şunlara bir görün! *“dedi.”*

Molla Câmî şöyle der:

Züleyhâ yürüyerek Yûsuf’un tarafına gitti
O kâşânede diz dize Yûsuf’un yanına oturdu
İnleyerek “Ey iki gözümün nûru!” dedi.
“Bu mihnetle kirlenen gönlüm senden bir şey ister:
Senin yüzünden insanların diline düştüm,
Senin yüzünden insanlar arasında rüsvâ oldum
Ben tuttuğum o işle senin gözünde hor ve hakir oldum

Senin yanında çok îtibarsızım
Bu hor ve hakir görmeyi ve îtibarsızlığı sürdürme
Mısır'ın kadınları yanında beni mahcub etme."
Züleyhâ kerem ile Yûsuf'a böyle pek çok efsunlar eyledi
Yûsuf'un gönlü dışarı çıkmaya yumuşadı
Süslenmek için Yûsuf rüzgar gibi kalktı
Servi gibi onu yeşil elbiselerle süsledi
Amberli saçlarını aşağı salıverdi
Elbisesinin önüne yaş amber gibi giysilerini döktü
Yûsuf'un kıl gibi ince olan beline
Ziynet olsun diye altın kemeri bağladı
Başına mücevherlerle süslü tâcı koydu
Her cevherden onun bin lütfu zâhir olurdu
Ayağına yakut ve cevherlerle dolu ayakkabılar giydirdi
O ayakkabıların tasmaları üzerine inci işlenmişti
Yûsuf da karşılarına çıkıp göründü. "Kadınlar onu görünce:"
Halvethâneden o saklı hazîne,
Açılmış gül gibi dışarı çıktı.

"Büyüklüğünü anladılar" Gözlerinde onu büyüttüler, onu yücelttiler ve üstün güzelliği ve eşsiz cemâli karşısında donup kaldılar. Çünkü onun güzelliği, dolunayda ayın diğer yıldızlardan üstün olması gibi her güzelin güzelliğinden daha üstündü. Bu konuda daha fazla açıklama gelecektir. Ya da Yûsuf'u görünce şiddetli arzudan dolayı hayız gördüler. Bu mânâ " أَكْبَرْنَهُ " ifadesinde hazfedilmiş " أَكْبَرْنَ لَهُ " bir "lâm" olduğu düşünüldüğünde geçerlidir.

Ya da bu ifade, *el-Kevâşî*'de geçtiği üzere 'aşırı şehvetlerinden dolayı menileri/kadınlık suyu geldi' demek de olabilir.

eş-Şir'a'da şöyle denilir: Bir zevcede **Hz. Ali**'nin söylediği şu huyların bulunması güzel olur: "Kadınlarınızın en hayırlısı iffetli, istekli ve eşine itâatkâr olandır."

Şaşkınlıklarından *"ellerini kestiler"* içine düştükleri aşırı dehşetten ve organlarının ihtiyârî ve normal hareket etmemesi yüzünden ne yaptıklarını bilemez bir halde bıçaklarıyla ellerini yaraladılar. Nitekim *et-Tibyân*'da böyle denilmektedir.

Vehb der ki: "Bu kadınlardan bir kısmı ölmüştür." Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Kadınlardan her birisi o cemâli görünce
Kendi turunçlarını kesmeyi temenni ettiler
Turunçlarının ellerinden düştüğünü bilmediler
Kendi ellerini kesmeye başladılar
Birisi kalem yontar gibi parmaklarını kesti
Kalemi kesti, vefâ harfini gönlüne yazdı

Birisi avucunu, elinin iç tarafını kesti
Birisi avucunun içine çizik çekip kanlar çıktı
Her çizikten seller aktı
Kendi haddinin dışına taştı
Bir grubu avucunun içini kesti
Aklı, sabrı, şuuru ve gönlü uçup gitti.
Yûsuf'un aşkının kılıcından canlarını kurtaramadılar
Canını ısmarlamadan kimse o meclisten gitmedi
Bir kısmı da akıldan bîgâne (mecnun) oldular
O perinin aşkından dîvane oldular
Bir kısmı sonunda geri kendisine geldi
Fakat aşkın dert ve ateşiyle dost oldu
Yûsuf'un cemali bir küp şaraptan çok geldi
Hepsi kendi miktarınca Yûsuf'tan nasip aldı.

Dehşete düştükleri için "*ellerini kestiler*." Çünkü dehşete düşen kimse ne yaptığını fark edemez. Züleyhâ ise ellerini kesmedi. Çünkü onun hâli, nihâyet makamlarının ehli gibi muhabbette temkin idi. Öteki kadınların durumu ise bidâyet makamlarının ehli gibi telvin makamında idi. Her makamın telvini, temkîni, bidâyet ve nihâyeti vardır.

❀

Kâşânî der ki: "Yûsuf kadınların karşısına ansızın çıkınca, onun güzelliğini görerek kendi vasıflarını unuttuklarından dolayı başlarına gelen bu hayranlık yüzünden ellerini kestiler." Nitekim şöyle denilmiştir:

Avuçlarının içini kesen o kadınların sıfatları kayboldu
Yaratılmışlar içinde eşsiz olan o Yûsuf'u gördüklerinde

Şüphesiz Züleyhâ, Yûsuf'u bunlardan daha çok sevmesine rağmen müşâhede hâlinin kalbinde iyice yerleşmesi sebebiyle onun cemâlini görünce aklı başından gitmedi." Kâşânî'nin sözü burada bitiyor.

❀

Sülemî'nin Hakâik'ında şöyle denilir: "Hak Teâlâ bu âyet ile muhabbet iddiasında bulunanlara şöyle sitem etmektedir: Bir mahlûk bir mahlûku görmekle o mertebeye eriyor ki elini kestiğini hissetmiyor. Siz Hâlık'ın cemâlini müşâhedede olduğunuza göre kimsenin belâ ve meşakkatinden elem duymamanız gerekir."

Gerçi bir an sana sarılmak mümkündür
Senin haksızlığını unutabilmek kolaydır

Hikem-i Atâiyye Şerhi'nde şöyle denilir: Muradlarını kaybedip alıştıkları şeylerde bir karışıklık olduğunda kalblerin duyduğu hüzün ve tasalar, gözle görmelerinin (ıyân) engellenmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kalbler bu fiillerin Fâili'nin cemâlini görecek olsa, ondan uzak kalma acısı bile kendilerine güzel gelir. Nitekim aynı duruma ellerini kesen kadınların kıssasında da rastlanmaktadır."

"ve: "Hâşâ Rabbimiz!" yâni böyle bir mahlûku yaratan Allah Teâlâ acz sıfatından uzaktır. "Hâşâ" harfi, istisnâ konusunda tenzih ve kusurdan uzak olma mânâsı ifade eder. "Lillâh"daki lâm, suçsuz ve münezzeh olanın kim olduğunu açıklamaktadır.

"Bu bir beşer değil…" bu bizim gibi bir insanoğlu değil. Çünkü böyle bir güzellik bir insanda görülmedik bir durumdur. *"Bu ancak üstün bir melektir!"* Yani *Ebü'l-Leys Tefsiri*'nde de belirtildiği üzere bu Rabbi için oldukça değerli bir melektir. *"dediler."*

Bu ifade, Yûsuf'un bir melek değil de insan olduğuna inanan dinleyicilerin hükmünü değiştiren bir hasr ifade etmektedir. Kadınlar Yûsuf'un bir insan olduğunu bildikleri halde bu sözleriyle onun melekten başka bir şey olmadığını ifade ediyorlar. Çünkü insanların nefislerinde meleklerden daha mükemmel ve güzel bir mahluk olmadığı kanaati yerleşmiştir. Yani akıllarda meleklerden daha güzel canlı olmadığı şeklinde bir düşünce vardır. Nitekim herkeste şeytandan daha çirkin bir varlık olmadığına dair de bir kanaat vardır. Bu sebepledir ki son derece güzel ve son derece çirkin varlıklar hep bunlara benzetilegelmiştir. Kadınların bu sözlerinden maksadları ise Yûsuf'u güzellik ve cemal mertebelerinin zirvesinde olma vasfı ile tavsif etmektir.

Gördüler ki Yûsuf'dan değerli cevher yok,
Onlardan "Bu beşer değil" sadâsı yükseldi
"Bu, Âdem gibi su ve çamurdan yoğrulmamış,
Olsa olsa semâdan gelmiş kudsî bir melek

Bâzıları şöyle der: "Melekleri yaratıldıkları surette görmememiz Allah'ın bize lütfundandır. Çünkü melekler en güzel surette yaratıldıkları için onları bu halde görmüş olsaydık, sûretlerinin güzelliği yüzünden gözlerimiz yuvalarından fırlar, ruhlarımız bedenimizden ayrılırdı. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.), Cebrâil (a.s.)'a alışsın diye vahiy, önce sâdık rüyalar şeklinde başlamıştır. Çünkü beşerî kuvveler, melekleri ânîden görmeye tahammül edemez. O, bi'setin ilk yıllarında Cebrâil (a.s.)'ı aslî sûretiyle görmüş ve baygın düşmüştür. Onun için Cebrâil (a.s.) insan sûretinde nâzil olmaya başlamıştır. *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

Dediklerine göre Yûsuf (a.s.) Mısır sokaklarında gezerken yüzünün parıltısı, güneşin gökyüzündeki aydınlığı gibi görülürdü. Yûsuf (a.s.) Âdem'in ilk yaratıldığı günkü sûretine benzerdi! Annesi Rahil ile ninesi Sâre de gerçekten çok güzeldiler.

Onun güzelliğini nasıl vasf ve târif edeyim
Ki huri ve periler ona emsal olamazdı

Neden ve nasıl kaydından mukaddes bir nurdu
Başını 'nasıl' örtüsünden dışarı çıkarmıştı
O nasılsız olan Yûsuf bu nasılda karar kıldı
Yüzünü örtüp gizlemek için adını Yûsuf eyledi
Züleyhâ öyle bir Züleyhâ idi ki hûr-i ıyn ona gıbta ederdi
Mağrib'de ısmet perdesinde oturmuş idi
Onun yanağı güneşin aydınlığını hiç görmemişti
Rüyada Yûsuf'un cemâline giriftar oldu

Kâşifî farsça tefsirinde şöyle der: "*Vasît* sâhibi, kendisine isnâd ile Câbir Ensârî'den nakleder ki Hz. Risâlet (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Cebrâil (a.s.) bana geldi ve: "Allah Teâlâ sana selam ediyor ve "Habîbim, Ben Yûsuf'un güzelliği için kürsînin nûrundan kisvet verdim. Senin güzelliğinin kisvetini ise Arş'ın nurundan olmasına karar kıldım. Senden daha güzel bir mahlûk yaratmadım." buyuruyor." dedi."

Yûsuf'da cemâl vardı, o Hz. Rasûl'de ise kemâl. Yûsuf'un cemâlini gören kadınlar ellerini kestiler. Muhammedî kemâlin zuhûrunda ise kâfirler zünnarlarını kesip attılar.

Yûsuf'un güzelliğinden el kesmek kolaydır
Benim Sevgilimin ayağında başlar kesilmiştir

Hz. Peygamber (s.a.)'in cemâli hakkında **Hz. Âişe**'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Züleyhâ'yı kınayanlar O'nun (s.a.)'in alnını görselerdi,
Ellerinin yerine kalblerini kesmeyi tercih ederlerdi.

Mısır'ın kadınları, Yûsuf cemâlini gösterince
Kendilerinden geçip ellerini kestiler
Muhakkak ki kalblerini parça parça ederlerdi
Ey gözümün nuru, eğer Sen'in cemâlini görselerdi

❀

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Allah Teâlâ'nın gönderdiği peygamberlerin tamamı güzel yüzlü ve güzel sesliydiler. Peygamberiniz ise onların en güzel yüzlüsü ve en güzel seslisidir*."[35]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bâzı peygamberlerin birbirlerinden bâzı konularda üstün olduğu açıktır. Cildin beyaz oluşu mânâsındaki bir güzellik, Yûsuf (a.s.)'a has kılınmış bir özelliktir. Rasûl-i Ekrem (s.a.) ise esmer tenliydi, ancak tam bir yakışıklılık arz ediyordu. Böyle bir esmerlik O'nun güzel olmasına ters düşmez. **Hâfız**'ın şu sözü buna işaret etmektedir:

O kara yağız ki âlemin tatlılığı O'nunladır,

Şarap renkli göz, gülen dudaklar ve şâd gönül O'nunladır.

Molla Câmî'nin şu sözleri de O'na işaret etmektedir:

Sun'-i ilâhî kâtibi senin yanağının etrafına yazmış,
Misk suyuyla ki: "Güzellik ve şirinlik sana âiddir." diye.

Güzel olmak ayrı bir şeydir, zarif ve şık olmak ayrı bir şeydir. Hz. Peygamber (s.a.) de yakışıklılığı ile Yûsuf (a.s.)'dan üstündür. **Camî**'nin şu ifadesi de böyle değerlendirilir:

Senin güzelliğini her yerde hikâye edip söylerler,
Mısırlı Yûsuf'un hikâyesi onun yanında masal kalır.

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "*Cebrâil bana: "Şu yeryüzündekilerin Yûsuf (a.s.)'a en çok benzeyenine bakmak istersen, Osman b. Affan'a bak." dedi*."

Şöyle bir hadis de vârid olmuştur: "*O (Hz. Osman), deden İbrahim ile baban Muhammed'e en çok benzeyen kişidir*." Burada hitap Hz. Osman'ın zevcesi Rasûlullah kızı Rukıyye'yedir. **Rukıyye** de eşsiz bir güzelliğe sahipti. Bu yüzden kadınlar Hz. Osman'la Rukıyye'yi: 'İnsanın görüp göreceği en güzel şey Rukıyye ile kocası Osman'dır.' güfteli şarkılarla överlerdi.

Yine **Hz. Aişe**'nin annesi **Rûman** hakkında şöyle bir hadis vâriddir: "*İri gözlü hurilerden olan bir kadına bakmak isteyen Rûman'a baksın*."[36] Bu ifadede gâyet açıktır ki onun güzelliği ve cennetliklerden olduğu beyan edilmektedir.

❀

Âyetlerin (30 ve 31) işârî yorumu şöyledir:

"Şehirdeki" yani cesed şehrinde behîmîlik, vahşîlik ve şeytanîlikten ibaret bulunan ve *"bazı kadınlar"*a benzeyen nefsânî beşeriyyet sıfatları, *"azizin karısı,"* yâni, dünya *"uşağının nefsinden murâd almak istemiş!"* Kölesi olan kalbden murâd almak istemiş!

Kalb, başlangıçta kendisini büyütüp terbiye etmesine muhtaç olduğu için dünyanın kölesiydi. Kalb kâmil bir hâle gelip beşeriyyet pisliğinden kurtularak ilâhî nazara elverişli hâle gelince Rab Teâla ona tecelli etti. Böylece kalb O'nun cemâl ve celâl nuru ile pürnûr oldu. İşte o zaman dünya da dahil her şey kalbe muhtaç oldu ve kendisine secde edip boyun eğdi.

"Sevdâ onun kalbine işlemiş!" yani dünya Hakk'ın cemâl izlerini kalbin üzerinde gördüğü için kalbe karşı sonsuz bir muhabbet beslemeye başladı.

Kadınlara benzeyen nefsânî beşeriyyet sıfatları, Kalb Yûsufu'nun böylesine güzel olduğundan habersiz oldukları için kalbe olan sevgisinden dolayı dünyayı kınayarak:

“Biz onu gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!” dediler.”

Dünya Züleyhâsı, “*onların”* kadınları kendisini kınayan bu *“dedikodusunu işitince onlara”* yani bu sıfatlara *“dâvetçi gönderdi. Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı.”* her sıfat için uygun olan yiyeceği hazırlattı. *“Onlardan her birine de bir bıçak”* zikir bıçağı *“verdi. Yûsuf’a da:”* Dünya Züleyhâsı Kalb Yûsufu’na: *“Çık karşılarına! dedi.”* Bu ifade, kalbin hâllerinin beşeri sıfatlara gâlib geldiğine işaret etmektedir. *“Kadınlar onu görünce”* yani sıfatlar, kalbin güzellik ve olgunluğuna vâkıf olunca, kalbin sahip olduğu bu güzelliği bir beşer güzelliği olamayacak kadar gözlerinde büyüttüler, *“büyüklüğünü anladılar”* zikir bıçağı ile *“ellerini”* mâsivâya bağlanmaktan *“kestiler ve: “Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer”* güzelliği *“değil… Bu ancak üstün bir melektir!”* onun güzelliğidir *“dediler.”* “Melek” kelimesini “Melik” diye okuyanlara göre mânâ: ‘Kerîm bir Melik olan Allah Teâlâ’nın cemâlinin mazharı ve güzelliğidir.’

❀

قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذ۪ي لُمْتُنَّن۪ي ف۪يهِۜ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِه۪ فَاسْتَعْصَمَۜ
وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَٓا اٰمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِر۪ينَ ﴿٣٢﴾

32. Kadın dedi ki: “İşte hakkında sizin beni kınadığınız kişi budur. Ben onun nefsinden murâd almak istedim. Fakat o, *(bundan)* şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emrettiğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır.”

“Kadın dedi ki: “İşte hakkında sizin” ‘işte’ derken Yûsuf’a, siz lâfzı ise kadınlara işaret ediyor. Yûsuf orada hazır bulunduğu halde onun güzellik derecesini yüceltmek maksadıyla bu (hâzâ) denilmeyip uzağı gösteren ism-i işaret (zâlike) kullanılmıştır.

“Beni kınadığınız kişi budur.” İşte şimdi hem onun kim olduğunu, hem de hakkımızda söylediklerinizi kavramış oldunuz.

Kâşifî der ki: “Züleyhâ kadınlara: ‘Şimdi benim haklı olduğumu anladınız ve bildiniz.’ dedi.”

Sa‘dî şöyle der:

Bizi istediğin kadar yer, ayıpla,
Çünkü rengi siyah olanı yıkamak mümkün değildir.

Gülistan adlı eserinde ise şöyle der: “Arap meliklerinden birisine Leyla-Mecnun hikâyesini anlattılar. Mecnun’un perişan olan halinden haber verdiler ki onun kemâl-i fazl ve belâgati ile beraber sahrâlara düşmüş ve irâde ve ihtiyar dizginini elinden bırakmıştır. O melik Mecnûn’un getirilmesini emretti ve getirdiler. Melik onu ayıplayarak: “İnsan nefsinde olan şerefte ne eksiklik gördün de hayvan huyuna giriftar

oldun ve insanlarla münâsebeti kestin?" dedi. Mecnûn âh u figan etti ve şöyle dedi:

Leyla'yı sevdiğim için beni kınayan onca dostum
Onu bir kez görüp de bana 'Onu sevmekte haklısın' deseydi!"
Keşke benim ayıbımı araştıranlar,
Ey gönül alıcı dilber, seni göreydiler.
Hatta sana bakarken turunç yerine,
Habersiz ellerini kesselerdi.

Böylece mânânın hakîkati, dâvânın sûreti üzerine şöyle şâhidlik eder: "*İşte hakkında sizin beni kınadığınız kişi budur.*"

Kasîde-i Bürde'de şöyle denilir:

"Ey özrî aşktan dolayı beni kınayan, bir mâzereti var,
Sen de biraz insaflı olsaydın kınayıp durmazdın böyle beni."

Özrî aşk, Özreoğulları'na nisbet edilen şiddetli kara sevdâya denir. Özreoğulları, Yemen'de aşk illetine çok fazla yakalanması ile meşhur bir kabiledir. Bu kabilenin gençlerinin çoğu bu illetten dolayı helâk olur. Nitekim anlatıldığına göre bir kimse, onlara sevgi ve aşk vâdîlerine bu kadar dalmalarının ve kara sevdâdan ölmelerinin sebebini sorunca şöyle cevap vermişler: Bunun sebebi kalblerimizin hafif, kadınlarımızın ise afif (iffetli) olmasıdır.

❀

Asmaî şöyle der: Bir vakit sefer sırasında Özreoğulları kabilesine misafir oldum. Çadırdayken bir kız gördüm. Gâyet güzel ve cemâl sâhibi idi. Bir gün dolaşmak için olduğum yerden dışarı çıktım. Dolaşırken bir genç gördüm. Hilalden daha zayıftı. Şu beyti okuyor ve gözünden katreler döküyordu:

Ne sensizliğe sabrım var, ne sana varmak için bir çarem
Ne sensiz olmam mümkün, ne de senden kaçacak yerim var
Sahip olsaydım şâyet iki kalbe, biriyle yaşardım,
Ötekini de yalnız bırakırdım aşkınla azap çeksin diye.
Hepsinin yolunu bildiğim bin kapım var,
Lakin kalbim olmadan nereye gidebilirim?

Oradaki topluluğa: "Bu delikanlı kimdir ve hali nedir?" diye sordum. "O delikanlı, senin evine misafir olduğun kıza âşık olmuş. O kız onun amcasının kızıdır. On senedir birbirlerini görmezler." dediler.

Eve döndüm. O delikanlının durumunu kıza anlattım. Ona:

"Şüphesiz Araplar'da yabancı misafirlere hürmet vardır. Şu ricamı kabul edersen

hürmet ve ikramın fazlasıyla tamam olur: Ne olur bugün cemâlini o gence göster." dedim. Kız:

"Bu, onun iyiliğine olmaz." dedi.

Kızın cemalini göstermekte cimri davrandığı için beni geri çevirdiğini zannettim.

"Misafirin hatırı için bir iki adım at da cemâlini görüp biraz rahat bulsun." dedim. Kız:

"Amcamın oğluna cemalimi göstermemi ümit edersin, benim onun hakkında şefkat ve merhametim bundan daha çoktur. Fakat bilirim ki onun maslahatı beni görmekte değildir. Ama madem ki benim sözlerimi tasdik etmezsin sen önden git, ben de arkandan gelirim." diye cevap verdi.

Gittim o gencin önüne oturdum. "Sevgilini görmeye hazır ol. Benim ricamla geliyor ki huzûruyla senin evini nurla dolduracak." dedim.

Ben bu sözleri söylerken kız uzaktan göründü. Eteği yere sürünüyor ve yerden toz kaldırıyordu. Genç bunu görünce nara attı ve yere düştü. Vücudunun birkaç yeri yanmıştı. Eve döndüğüm zaman kız beni ayıpladı ve:

Bugün onun başına ne geldiyse senin yüzünden geldi
Neyi ucundan gördüyse senin peşine düşerek gördü

O eteğimizin çıkardığı toza bile bakmaya güç yetiremiyor, cemâlimizi görmeye ve bizimle buluşmaya nasıl dayansın?!" dedi.

❀

Züleyhâ kadınlara Yûsuf'u gösterince onlar da Züleyhâ gibi Yûsuf'a âşık oldular. İşte böylece kendisinin dedikodusunu yapmakta haksız olduklarını ispatladıktan ve kendisinin mazur olduğunu açıkladıktan sonra onlara sırrının geri kalanını da açıkladı. Çünkü âşıklar kimsenin ayıplamasına bakmadan, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmadan, hiçbir engellemeyi önemsemeden ve kendilerinin hâlini anlamadan ileri geri konuşan câhillerin beyinsizliğine aldırmadan kalblerindeki hisleri birbirlerine açıklarlar.

Züleyhâ şöyle diyor: *"Ben onun nefsinden murâd almak istedim"* sizin dediğiniz gibi onun nefsinden kâm almama imkan vermesini istedim. *"Fakat o,"* bundan *"şiddetle sakındı."* Yani kendisini korudu ve başını benimle aynı yastığa koymadı. Gayr-i meşrû ilişkiden fazlasıyla imtina ederek Allah'tan kendisini korumasını istedi. Çünkü buradaki fiil fazlasıyla imtina etme ve şiddetli bir korunmaya delâlet eder. Sanki o zaten korunuyormuş da bunun artırılmasını ısrarla istiyormuş gibi.

Buradaki Yûsuf (a.s.)'ın *'Allah'a sığınırım'* sözüyle Allah'dan kendisini korumasını istemesi, ondan Züleyhâ'yı arzu etmek ve benzeri bu durumu ihlal eden bir şeyin sâdır olmadığına apaçık delil vardır.

"Andolsun, eğer o kendisine emrettiğimi yapmazsa" yani kendisine emrettiğim,

istediğime ram olma fiilini gerçekleştirmezse *“mutlaka zindana atılacak ve elbette”* zindanda *“sürünenlerden olacaktır.”* Züleyhâ’nın “*atılacak*” diye meçhûl (edilgen) bir fiili tercih etmesi, hükümdarların konuşma üslûbuna uymasından ileri gelmiştir.

Câmî der ki:

Bir başka seferinde de benim murâdımı vermezse
Bundan sonra zindanın bucağını onun yeri yaparım
Vahşi kuş bundan fazla boyun eğmez
Kafeste birkaç zaman dinlensin bakalım

Züleyhâ’nın bir sürü te’kid ifadesiyle dolu bu tehdidi bir grup kadının önünde yapması, bu konuyu kimseden saklamadığını ve kimseden korkmadığını Yûsuf’un bilmesi içindir. Ta ki böylece bir kaçış yolu bulamasın, kadınlar da Yûsuf’a Züleyhâ’ya râm olması konusunda nasîhat ve telkinde bulunsunlar.

Câmî şöyle der:

Kadınlar ona: “Ey ömrü mükerrem olan!” dediler.
İyi nâm için gömleği yırtılmış,
Bu bostanda gül dikenle çift olmuş,
Senin gibi dikensiz gül eksik açılmıştır
Ey pâk olan, Züleyhâ yolunun toprağı oldu
Böylece eteğini bu toprak üzerine çek.
Mecbur kalan dosttan sakın
Hakaret ederek dostun derisini yüzer
Çünkü hatırı sayılır sel başını aşar
Ana çocuğunu ayağının altına koyar
Her lahza Yûsuf’u zindan ile tehdid eder
Ki orada makbul olmayan kalacak yerler vardır
Nasıl böyle mihnet ve meşakkat sarayı layık olur?
Ki senin gibi gönlü cezbeden birinin yeri olur?!
Allah hakkı için kendi vücuduna lütuf ve merhamet eyle
O Züleyhâ’nın yüzüne muhabbetten bir kapı aç
Eğer Züleyhâ’dan usanacak olursan
Ki ne kadarız, görmüyor musun cemâlimizi?
Mâdem Züleyhâ’dan kendini korursun bizimle dost ol.
Bizim gizli dost ve sırdaşımız ol.
Her birimiz güzellikte emsalsiziz
Güzellik feleğinin ışık saçan ayıyız
Şeker çiğneyen dudaklarımızı açtığımızda
Utancından Züleyhâ’nın dudağı aşağı kalır

Biz böyle şirin ve şeker çiğneyici iken
Bizim olduğumuz yerde Züleyhâ'nın ne kıymeti olur
Yûsuf onların masallarını dinleyince
Züleyhâ'nın murâdına yardım için
Din ve akıl yolundan geçtiler
Yalnız Züleyhâ için değil kendileri için masal okudular

---

[31]. *Buhârî,* Itk, 17; *Müslim,* Elfaz, 13, 15; *Ebû Dâvud,* Edeb, 75; *Müsned,* II, 316, 423, 463, 484, 491, 508
[32]. *Aclûnî,* II, 173
[33]. *Aclûnî,* II, 345
[34]. Tirmizî, Kıyamet 53.
[35]. *Tirmizî,* eş-Şemâil, s. 154
[36]. *İbn Sa'd,* VIII, 277

ZİNDAN DAHA İYİDİR

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي اِلَيْهِۚ وَاِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّۜ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حِينٍۜ ﴿٣٥﴾

33. "Yûsuf dedi ki: "Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların hîlelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve câhillerden olurum."

34. Rabbi onun duasını kabul etti ve onların hîlelerini ondan uzaklaştırdı. Çünkü O çok iyi işiten, pek iyi bilendir.

35. Sonunda *(Aziz ve arkadaşları)* kesin delilleri gördükleri halde yine de onu bir süre zindana atmaları kendilerine uygun geldi.

❀

"Yûsuf" Rabbine yalvararak *"dedi ki: "Ey Rabbim! Bana"* Züleyhâ'nın beni atmakla tehdit ettiği *"zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir."* Yani bana göre zindan Züleyhâ'nın istediğine râm olmaktan daha tercîhe şayandır. Çünkü birincisi için güzel bir âkıbet vardır, ama ikincisi için böyle bir şey yoktur.

Onların işlerinden hayrete düştüm
Bana zindan onların cemâlinden iyidir
Yüz yıl zindanda oturmam daha iyidir
Bir an onların yüzünün güzelliğini görmekten
Nâmahreme bakmak gönlü kör eder
İlâhî yakınlık devlethânesinden uzak eder

İşte o zaman melekler Yûsuf'a acıyarak ağladılar. Cebrail Yûsuf'a inerek şöyle dedi: "Ey Yûsuf! Rabbin sana selam edip şöyle buyuruyor: "Sabret, çünkü sabır kurtuluşun anahtarıdır, sabrın sonu selamettir, övgüye layıktır."

'Bunların benden istediklerinden' ifadesinde isteme/çağırma fiili bütün kadınlara isnâd edilmiştir. Çünkü onların hepsi Yûsuf'a nasihat (!) ederek Züleyhâ'ya karşı gelmekten sakındırmaya çalışmışlardı. Bu isnâdın sebebi, -yukarıda zikredildiği üzere- bütün kadınların Yûsuf'u kendilerine râm olmaya çağırmaları da olabilir.

❀

Hikmet ehlinden birisi şöyle der: “Şâyet Yûsuf: ‘Rabbim, âfiyet ve esenlik bana göre daha iyidir.’ demiş olsaydı, Allah Teâlâ kendisine esenlikler bahşederdi. Ne var ki o dinini kurtarınca, Allah için başına gelen musibetlere aldırış etmedi. Halbuki “ اَلْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ ” “belâ, ağızdan çıkan söze bağlıdır.”

❀

Muaz b. Cebel (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir adamın “Allah’ım bana sabretme gücü ver.” şeklinde duâ ettiğini işitince şöyle buyurmuştur: “*Allah’tan sana belâ vermesini istemiş oluyorsun, sana esenlikler vermesini niyaz et*.”[37]

Şeyh Sa‘dî *Gülistan*’da der ki: “Deniz kenarında bir âbid gördüm. Kendisini aslan yaralamış olduğu halde yarasını hiç tedavi etmemişti. Nice müddettir o elem ve meşakkat içindeydi. Dâimâ Cenâb-ı Hakk’a şükrediyordu. O âbide ne için şükrettiğini sordular. “Mâsıyete değil de böyle bir musibete dûçar olduğuma şükrediyorum. Evet, Allah erleri musîbeti mâsıyete tercih ederler. Böyle bir durumda Yûsuf-i Sıddîk ne söyledi görmez misin?! “*Yûsuf: “Ey Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir…*” dedi.

Eğer eziyet vererek öldürürse o değerli yar
O ölüm sırasında canımın gamlı olduğunu söyleme
“Bu miskin kuldan ne günah sâdır oldu ki” derim
“O cânânın gönlü benden incinmiş” işte gamım o olur benim

“Eğer onların hîlelerini benden çevirmezsen” eğer benden onların hîle ve aldatmacalarını geri döndürmezsen, beni ismetinle muhâfaza etmezsen, şehevî kuvvenin hükmüne ve tabiatımın gereğine uyarak *“onlara meyleder...”* yani kendi kasıd ve ihtiyarımla onlara meylederim.

Bu sözü ile Yûsuf (a.s.), peygamberlerin ve sâlihlerin sünnetlerine uyarak Allah’ın lütuflarına sığınmış olmaktadır. Onların sünneti ise hayırlara ermeyi ve şerlerden kurtuluşu sadece Allah’tan bilmek ve kendisinde hiçbir güç ve kuvvet görmemektir. Yine Yûsuf (a.s.)’ın kendisini savunacak tâkati olmadığını ortaya koyarak o kadınların hîlelerini kendisinden uzaklaştırması konusunda Allah’ın lütfunu mübâlağa ile taleb vardır. Bu tıpkı imdad dileyen bir kimsenin ‘Yetişin, yoksa boğulacağım.’ demesi gibidir. Çünkü o, nefsinde bu kadınların hevâsına çağıran bir çağırıcı olmasına rağmen Allah’tan kendisini ismet ve iffete mecbur etmesini, zorlamasını niyaz etmektedir.

“ve” bildikleriyle amel etmeyen *“cahillerden olurum.”* Çünkü bildiği ile amel etmeyen birisiyle câhil eşittir. Ya da beni çağırdıkları o fiili irtikâb etmek suretiyle akılsızlardan olurum! Çünkü hikmet ehli kişiler böylesi çirkinliklerde bulunmazlar.

Bu âyette, günah ve mâsıyetlerin sırf câhillik ve beyinsizlikten ileri geldiğine, zinâ edenlerin de cehâletleri sebebiyle yalancılar zümresine dâhil olduklarına apaçık bir

delil bulunmaktadır.

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۜ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

34. Rabbi onun duasını kabul etti ve onların hîlelerini ondan uzaklaştırdı. Çünkü O çok iyi işiten, pek iyi bilendir.

"Rabbi onun" 'eğer onların hîlesini benden çevirmezsen...' niyazını da ihtivâ eden *"duâsını kabul etti"* Çünkü bu sözde, Allah'tan bu kadınların hîlelerini kendisinden uzaklaştırması isteği mevcuddur *"ve onların hîlelerini ondan uzaklaştırdı."* Nefsini ismet ve iffet üzere sabit-kadem kıldı. Öyle ki zindana ve onun zorluklarına göğüs germeye razı oldu. Zindanı içinde masiyet olan lezzetlere tercih etti.

"Çünkü O" kendisine yalvarıp yakaranların duâsını *"çok iyi işiten"* onların durumlarını ve bu durumlara en uygun çarelerin neler olduğunu *"pek iyi bilendir."*

Şeyh **Ebû Bekr Dakkâk**'ın şöyle dediği nakledilir: Mekke'de yirmi sene kaldım. Bu zaman zarfında süte karşı müthiş bir istek duyuyordum. Sonunda nefsim bana galip geldi ve Mekke'ye iki konaklık bir mesafede bulunan Usfan'a giderek bir Arap oymağından beni misafir etmelerini istedim. Bu arada gözüm güzel bir kıza ilişti. Gönlümü kendisine esir eden bu kız bana şöyle dedi:

"Ey Şeyh! Eğer bana duyduğun bu sevgi doğruysa sende süte karşı hiçbir arzu kalmamış olmalıdır."

Kızın bu sözü üzerine Mekke'ye döndüm ve Beytullah'ı tavaf ettim. O gece rüyamda Yûsuf-i Sıddık (a.s.)'ı gördüm. Kendisine:

"Ey Allah'ın nebîsi, Züleyhâ'dan kurtulduğun için gözün aydın!" deyince bana şöyle cevap verdi:

"Ey mübârek, asıl o Usfanlı kızdan kurtulduğun için senin gözün aydın!" Ardından Yûsuf (a.s.): ***"Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır."*** (er-Rahman, 55/46) âyetini okudu. Şâir der ki:

Bakışlarını kalbine delil yaparsan bir gün,
Yoracaktır, elbet seni gördüklerin.
Gördüklerinin hepsini elde edemezsin
Azına da sabredemezsin.

Bâzıları şöyle der: "Nefisten yine nefis ile kurtulmak mümkün değildir. Nefisten kurtuluş ancak Allah ile mümkün olabilir."

Şeyh Ebû Türab Nahşebî ise şöyle der: "Kim Allah'tan Allah ile meşgul olarak uzak kalırsa, ilahi buğz onu anında yakalar. Allah'ın özel koruması (ismeti) kadar hiçbir şey insanı koruyamaz."

❀

Âyetin işârî yorumu şöyledir: Kalb, dünyanın emrine ve nefsinin heveslerine uymadığı, beşerî isteklerinin çağrılarına icabet etmediği zaman şeriatın ve Allah'ın özel korumasının zindanında hapsedilmiş demektir. Bir kalb herhangi bir peygamberin kalbi kadar kâmil bile olsa, kendi tabîatıyla baş başa bırakıldığı takdirde -eğer Allah kendisini dünyanın tuzaklarından, beşeri arzuların âfetlerinden, nefsin fısıltılarıyla şeytanın vesveselerinden korumazsa- bütün bunların kendisini dâvet ettiği şeylere meylederek son derece zâlim ve câhil nefisler gürûhundan olur. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Hâfız der ki:

Allah'ın lütfu yar olmazsa şeytanın tuzağı çok çetindir,
Yoksa Âdem şeytan-ı racîme zor ve hîle ile gâlib olamaz

Cenab-ı Mevlâ'dan zâhirî ve batınî düşmanlarımıza karşı bize güç ve zafer ihsan etmesini niyaz ederiz. Çünkü yegane yardımcımız O'dur.

❀

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حِينٍ ﴿٣٥﴾

35. Sonunda *(Aziz ve arkadaşları)* kesin delilleri gördükleri halde yine de onu bir süre zindana atmaları kendilerine uygun geldi.

"Sonunda" Aziz ve aklı başında arkadaşları *"kesin delilleri"* yani küçük bir sabînin şâhidliği, gömleğin arkadan yırtılmış olması ve bunlar gibi Yûsuf'un suçsuz olduğuna şâhidlik eden şeyleri *"gördükleri halde yine de"* 'Vallahi onu zindana atacağız.' diyerek *"onu bir süre zindana atmaları kendilerine uygun geldi."* Buradaki '*sonra*' kelimesi, Yûsuf hakkındaki önceki kanâatlerinin değiştiğini gösteriyor.

*"Bir süre"*den maksad, insanların dedikoduları bitene kadar demektir. Bu izah, Aziz'in ve onun has adamlarının aklına ilk anda gelen görüştür. Züleyhâ'ya göre *"bir süre"*nin mânâsı, zindan onu iyice alçaltıp boyun eğdirinceye kadar ve herkes suçlunun o olduğu iddiasına kanıncaya kadar, demektir.

Böylece Yûsuf zindanda beş ya da yedi sene kaldı. Ancak bu konudaki meşhur görüş, **'*birkaç sene daha zindanda kaldı*'** (Yûsuf, 12/42) âyetinin tefsirinde belirtileceği üzere on iki sene kaldığıdır.

Şeyhzâde der ki: "Bu âyette Yûsuf'un hapsedildiği müddeti gösteren bir şey yoktur. Bilinen tek şey, **"*uzun bir zaman sonra (Yûsuf'u) hatırladı*'** (Yûsuf, 12/45) âyetinden anlaşıldığı kadarıyla uzun bir müddet hapsedilmiş olduğudur.

Âyetteki " حِينٍ *(bir süre)"* kelimesi, lügatçilere göre başı sonu belli olmayan bir zamandır. Çok uzun süreler için kullanıldığı gibi kısa süreler için de kullanılır. Fakihlere göre ise biri aklından herhangi bir vakit geçirmeksizin: 'Vallahi, falanca ile

bir süre veya bir zaman konuşmayacağım!' diye yemin etse, bu söz yarım seneye hamledilir. Aklından herhangi bir vakit geçmesi durumunda da o vakte hamledilir.

Âyetin bir bölümü hazfedilmiş olup takdîri şöyledir: 'Yûsuf hakkındaki görüşleri değişip de onu hapse atmayı uygun görünce, hapse attılar.' Çünkü *'Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi.'* ifadesi bunu göstermektedir.

Kadının eşi, Yûsuf'un suçsuz olduğuna iyice kanaat getirince, şüphesiz Yûsuf'a bir şey yapmadı. Ancak kadın başka bir yola başvurarak: "Bu İbrâni köle insanlara karşı beni rezil etti' dedi.

"Bu sözde erkek ve kadın ittifak ettiler
Ki ben ona candan âşık olmuşum."

Nitekim Yûsuf: ***'O benim nefsimden kâm almak istedi'*** (Yûsuf, 12/26) demişti. Ben bu konuda özrümü ortaya koyamıyorum. dolayısıyla en uygun çözüm yolu, insanlar bu meseleyi zikretmekten vazgeçinceye kadar onu hapse atmandır."

Aziz dâimâ karısının sözünü dinlerdi. Âdetâ yuları karısının elinde bulunan uysal bir deve gibiydi. Bu sebeple gördüğü apaçık delilleri unutarak karısının sözüne aldandı ve onun görüşüne göre davranarak kadının Yûsuf'u tehdid ettiği şekilde onu süründürdü.

Kâşifî der ki: "Rivâyet edilir ki kadınlar Yûsuf'tan ümidi kesince Züleyhâ'ya: "Onun ıslâhı onu iki üç gün zindanda bırakmandır. Bu eziyet sebebiyle boyun eğer, nimet ve rahatın kıymetini bilir. Senin fermanına baş eğer." dediler.

Kadınlar: Onu sıcak ocağa benzeyen zindana at
O ocak onun demirini yumuşatır
Çünkü çelik tabiatlı olan şeyi ateş yumuşatır
O zaman mümkün olur ustaya ondan bir nesne yapmak
Sıcaklık ile yumuşamayanı mümkün değildir yumuşatmak
Sert olan demiri dövenden ne hasıl olur ki?!"
Züleyhâ'ya o cadı lisanlı kadınlar böyle söyleyince
Zindan ona cânâna ulaşma ümidi oldu
Kendi rahatı için onun elem ve meşakkatini istedi
O viranede Yûsuf'un hazîne gibi olan vuslatını istedi
Âşığın aşkında bir kemal olmayınca
Murâdını hayâlden başkasına bağlamaz
Tufeylî kendisi kendisine yâr olmak ister
Onun murâdı kendi işinin olmasını istemektir
Mâşukun bostanından bir gül kokusu için
Yüz gam dikeni mâşukun canı üzere durur

Aziz'in üç tane zindanı vardı: İşkence zindanı, ölüm zindanı ve esenlik zindanı.

İşkence zindanı, yere kazılmış ve içinde yılanların, akreplerin bulunduğu bir çukurdu. Gece ile gündüz fark edilemeyecek kadar karanlıktı.

İdam zindanı da kırk arşın (yaklaşık 28 m.) derinliğinde bir çukurdu. Kral birine kızdığında bunları buraya baş aşağı attırırdı. Çukurun dibine düştüğünde de mutlaka ölmüş olurdu.

Esenlik zindanı ise yerin üstünde olup Aziz'in sarayına yakın bir yerde bulunuyordu. Aziz, kendi maiyetinde bulunanlardan birine kızdığı zaman onu bu zindana attırırdı.

Züleyhâ Yûsuf'u zindana atmaya karar verince, bu esenlik zindanının gardiyanlarını çağırtarak Yûsuf'a özel bir yer hazırlamalarını emretti. Sonra da Yûsuf'a şöyle dedi: 'Beni gerçekten yorup usandırdın, sana erişmek için artık hiçbir çare düşünemiyorum. Seni işkencecilere teslim edeceğim, bana işkence ettiğin gibi onlar da sana işkence etsin. Giydiğin şu ipek elbiselerden sonra yünden giysiler giydirteceğim ki bedenini rahatsız edip derini kemirsin, sana demir prangalar vurduracağım ki ayaklarını zedelesin.

Züleyhâ bu sözün peşinden Yûsuf'un üzerindeki giysileri çıkarttırdı ve yünden bir aba giydirdikten sonra demir bir prangaya vurdurdu. Nitekim **Molla Câmî** (k.s.) şöyle der:

Onun gümüş ayaklarına demirden pranga vurdular
Boynuna teslimiyet halkasını geçirdiler
Îsâ (a.s.) gibi eşeğin üzerine oturttular
Mısır'ın her köyünde o eşeği dolaştırdılar
Bir münâdî şöyle seslenerek eşeği geçirdi:
"Her dikbaşlı, utanmaz gözlü köle
Ki hürmetsizlik şivesini önde tutar
Efendisinin yatağına ayak koyar
Böyle makbul olmayanlara lâyık olan budur."
Bu horluk ve hakaretle onu zindana doğru sürdüler
Halk her taraftan onun bu hâlini seyrederdi
Cümlesi şöyle derdi: "Hâşâ sümme hâşâ,
Bu iyi yüzden kötü iş gelsin!
Bu gönül cezbeden, gönül incitsin!
Melektir, bu yüz defa pâklik ile yoğrulmuş
Melekten şeytan işi sâdır olmaz
Böyle kötüden (şeytandan) iyilik gelmez
İyiden de kötü huy görülmez."
Bu hâl ile Yûsuf'u zindana ittiler
Onu hîlekâr adamların arasına koydular

Yûsuf zindanın kapısına yaklaşınca, başını öne eğdi. 'Bismillah' diyerek içeri girdi ve bir yere oturdu. Zindandakiler Yûsuf'un etrafına toplandıklarında o ağlıyordu. Cebrail

(a.s.) gelerek: “Zindanı kendin seçtiğin halde bu ağlayışın neden?” diye sordu. Şöyle cevap verdi: “Bu ağlayışım, sadece zindanda namaz kılabileceğim temiz bir yer bulunmamasından dolayıdır.” Bunun üzerine Cebrail (a.s.): ‘Namazını dilediğin yerde kılabilirsin. Zira Allah Teâlâ zindanın içinden ve dışından kırk arşınlık bir bölgeyi senin için temiz kıldı.’ dedi. Böylece dilediği yerde namaz kılmaya başladı. Cuma gecelerinde ise zindan kapısının yakınında namaz kılıyordu.

Molla Câmî der ki:

O kalbi diri olan Yûsuf zindana gelince
Oradaki ölmüş cesedlere sanki can geldi
O mihnet sarayında olanlara coşku düştü
O belâ ve mihnete yakalananlara huruş geldi
Onların gamlı, kederli gönülleri şâd oldu
Onların dağ gibi olan gam samanı eksildi
Her yeri gül yüzü yâre çevirdi
O yer külhan bile olsa gülzâr eyledi

Anlatıldığına göre Yûsuf (a.s.) zindandakiler için şöyle duâ etti: “Allah’ım! Hayırlı kimselerin bunlara şefkat ve merhametle muâmele etmelerini sağla. Haberleri bunlara gizli bırakma!” Bu duânın bereketiyle onların her haberi en iyi bilen kimseler oldukları söylenir.

Yûsuf zindanda rahatını elinden kaybedince
Züleyhâ gardiyanlara haber gönderdi:
Bundan sonra ona hiç mihnet ve meşakkat vermesinler
Boynundan bukağıyı, ayağından zinciri çözsünler
Onun gümüş tenini zindan abası giydirip zedelemesinler
Sırmalı hulle ile onun servi gibi vücûdunu bezesinler
Kederin tozundan onun başını yıkayıp pâk eylesinler
Onun başına haşmet tacını koysunlar
Onun için ayrı, başka bir oda hazırlasınlar
Onun yerini diğerlerinden ayrı bir yer eylesinler
Oturduğu zemini altın işlemeli ipek kumaşla döşesinler
Sırmalı kadifeden gönül alıcı yatak döşesinler
O hânede yer edinince Yûsuf,
Allah’a kulluk yatağını serdi Yûsuf.
Âdeti olduğu üzere yüzünü ibâdet tarafına çevirdi,
O menzilde ibâdet mihrâbına.
Hak erleri gibi sabır makamında oturdu,
Kadınların hîlelerinden kurtulduğuna şükrâne olarak

Cihanda bir kimse bir belâya düşmez ki,
O belâdan atâ ve ihsân-ı ilâhî kokusu gelmeye.
Belâya esir olan adam korkar
Atâ ve ihsân-ı ilâhî kokusu onun güçlüğünü kolay eder

Bir ara ayrılık Züleyhâ'nın canına tak etti ve ayrılık ateşi onu yakıp tutuşturdu.

Yûsuf nimetin kadrini tanımayıp emrine itâat etmeyince,
Züleyhâ uzaklık dağıyla eridi.
Sarayı gözünde kendisine zindanın ta kendisi oldu.
Züleyhâ'nın gönlüne o saray zindanı dar geldi
O çetin ayrılık yüzünden biri yüz oldu
O gülzarda huzur ve rahatı kalmadı
Çünkü o gül eşyasını bağlayıp gitti, geride diken kaldı
Kan olan gönülden yazı yüzüne böylece vurdu
Hasret ile elini dizlerine böylece vurdu durdu
Bu işi ki ben eyledim, başka kim eyler?!
Bunca zehri ki ben yedim, başka kim yer?!
Bu mihnet sarayında aşkı meslek edinmiş kimse,
Benim gibi kendi ayağına keseri vurmadı.

Bazen canına kıymak için sarayın üstünden kendisini atmayı ya da zehir içip ölmeyi düşünüyordu. Ancak kendisini tesellî eden ve sabra teşvik eden bir dadısı vardı.

Dadı: Benden dinle ki bu işin pîri benim
Bu işin idaresi sabır ile olur
Sabır ile sedef içinde yağmur inci olur
Sabır ile yakut ve cevher mâdeni dolar

Bir gün sabrı tükendi ve o gece dadısı ile birlikte zindana giderek uzaktan Yûsuf'un güzelliğini temâşâ etti.

Yûsuf'u uzaktan seccâde üzerinde gördü
Güneş gibi parlak, nura gark olmuş olarak
Bazen mum gibi ayak üzere durmuş
Zindanda olanlara yanağından nur saçarak
Bazen yeni ay gibi eğilmiş, iki kat olmuş
Döşeğinin üzerine yüzünden ışık vererek
Bazen kusurundan özür dilemek için başını yere koymuş
Taze gül fidanı gibi gece rüzgarından
Bazen tevazu göstererek kendini bırakmış

Menekşe gibi baş aşağı oturarak

Sabahleyin de sarayın bir penceresinden zindan tarafına doğru bakmaya başladı.

Züleyhâ hiç bu işi bırakmadı
Bazen duvar gördü, bazen cemâl
Hoş nimetlerden her lâhza bir şey
Mahremi olan bir câriyenin avucuna koyardı
Yûsuf tarafına zindana gönderirdi
Ki bunlara karşılık Yûsuf'un yüzünü görsün
Bir gün Züleyhâ'nın keyfi kaçıp hasta oldu
Neştere, kan aldırmaya ihtiyaç duydu
Kanından yere damladı da kimse görmedi,
Sadece 'Yûsuf Yûsuf' nakşından başkasını
Eli hafif üstadın neşteri, kalemi,
Toprağın levhine ancak bu harfi nakşeyledi
Dostun muhabbeti damarlara ve derilere te'sir eder
Posttan/deriden dosttan başkasının ismi duyulmaz
Benlikten kurtulan kimse hoş ve güzeldir
Âşinâlık rüzgârını kendisinden bulur
Kendisinden ne bir koku, ne bir renk olur
Ne bir kimse ile sulhü ne de cengi olur
Kendisini insandan saymaya gelmez
Aşktan başka hiçbir şey işini ilerletmez

---

[37]. *Tirmizî,* Deavât, 93

ZİNDAN ARKADAŞLARININ RÜYALARI

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ اَحَدُهُمَا اِنّي اَرٰيني اَعْصِرُ خَمْرًا
وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنّي اَرٰيني اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسي خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ
نَبِّئْنَا بِتَاْويلِه اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَاْتيكُمَا طَعَامٌ
تُرْزَقَانِه اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْويلِه قَبْلَ اَنْ يَاْتِيَكُمَا ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَني
رَبّي اِنّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَاءي اِبْرٰهيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ مَا
كَانَ لَنَا اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى
النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ
ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِه اِلَّا اَسْمَاءً سَمَّيْتُمُوهَا اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ
سُلْطَانٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدّينُ
الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّا
اَحَدُكُمَا فَيَسْقي رَبَّهُ خَمْرًا وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ
رَاْسِه قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذي فيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذي ظَنَّ
اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْني عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّه فَلَبِثَ
فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنينَ ﴿٤٢﴾

36. Onunla beraber iki genç daha zindana girdi. Onlardan biri dedi ki: "Ben rüyamda şarap sıktığımı görüyorum." Öteki de: "Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların ondan yediğini görüyorum. Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz." dedi.

37. *(Yûsuf)* şöyle dedi: "Size rızık olarak verilen yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan, âhireti de inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim.

38. Atalarım İbrahim, İshak ve Yâkub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmak bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır.

Fakat insanların çoğu şükretmezler.

39. "Ey benim zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?"

40. "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

41. "Ey zindan arkadaşlarım! *(Rüyalarınıza gelince)*, biriniz *(daha önce olduğu gibi)* efendisine şarap sunacak; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından *(beynini)* yiyecek. Yorumunu sorduğunuz iş *(bu şekilde)* kesinleşmiştir."

42. Onlardan kurtulacağını sandığı kimseye şöyle dedi: "Beni efendinin yanında an, *(umulur ki beni çıkarır)*." Fakat şeytan ona, efendisine söylemeyi unutturdu. Dolayısıyla *(Yûsuf)*, birkaç yıl daha zindanda kaldı.

❀

"Onunla beraber iki genç daha zindana girdi." Yani Yûsuf'un zindana atılmasıyla Mısır kralı Reyyân b. Velid'in hizmetkârı olan iki kişinin zindana atılması aynı zamana rastladı. Bunlardan birisi kralın şarapçısı Ebruha ya da Yuna'ydı. Diğeri ise kralın fırıncısı Galip veya Mahleb idi.

Rivâyete göre bazı Mısırlılar bunlara kralın yemeğine ve içeceğine zehir katarak kralı zehirlemeleri karşılığında bir servet garantisi vermiş, onlar da teklifi kabul etmişlerdi. Ancak daha sonra içecek işlerine bakan kişi kralı zehirlemekten vazgeçerken fırıncı kararından vazgeçmeyerek ekmeğe zehir kattı. Yemek hazırlanınca sâkî: "Hükümdarım, ekmeği yemeyin. Çünkü zehirli!" dedi. Fırıncı da: "Hükümdarım, asıl şarap içmeyin. Çünkü zehirli!' dedi. Bunun üzerine kral sâkiye: "İç bakayım şunu!" dedi. Sâki de içti, ama kendisine bir şey olmadı. Fırıncıya: "Sen de şunu ye bakalım!" dedi. Fırıncı ayak sürüdü. Kral ekmeği bir hayvana yedirip deneyince hayvan ölüverdi. Bu sebeple kral ikisinin de zindana atılmasını emretti. İşte onların zindana atılışı Yûsuf'unki ile aynı zamana rastlamıştır. Sanki "Yûsuf'la birlikte zindana girince ne yaptılar?" diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir:

"Onlardan biri" -ki bu kralın sâkîsidir- *"dedi ki: "Ben rüyamda"* sanki bir bahçedeyim. Bir bakıyorum çok güzel bir çardağın dibindeyim. Ağacın üç dalı var. Her dalda da üç üzüm salkımı bulunuyor. Bu salkımları koparıyorum. Elimde kralın kadehi var. Üzümleri kadehe sıkıyor ve krala sunuyorum. O da içiyor, *"şarap"* yani üzüm *"sıktığımı görüyorum"* ifadesinin mânâsı budur. Sıkılan şey üzüm olmasına rağmen nihâyetinde şarap yapmayı hedeflediği için ileride dönüşeceği madde ile isimlendirilerek *'şarap sıkıyorum'* demiştir.

"Öteki de:" -ki bu da fırıncıdır- *"Ben de"* sanki kendimi kralın mutfağında *"başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların ondan yediğini görüyorum"* yâni sanki başının

üstünde üç tane sele var. Bu selelerde ekmek ve çeşitli yemekler mevcud. Bu arada yırtıcı kuşların en üstteki selede bulunan ekmekleri yediğini görüyorum.

Bu iki kişi herhangi bir rüya gördü mü, yoksa Yûsuf zindana girdiğinde: 'Ben rüyaları yorumlarım' dediği için onu denemek maksadıyla rüyâ görmüş gibi mi davrandılar, yoksa kurtulacak olan kimse bir rüyâ gördü de asılacak olan görmedi mi bu konular ihtilaflıdır.

"Bunun" yani mezkûr rüyâlardan her birinin *"yorumunu"* yani netice ne demek olduklarını *"bize haber ver!" dedi."*

Esasen her biri gördüğü rüyânın neye işaret olduğunu öğrenmek için 'Rüyânın yorumunu bana bildir' demiştir. *"Bize haber ver"* şeklindeki ifade ise onların sözlerinin hikâye edilmesinden dolayıdır. Yoksa onların böyle demeleri söz konusu değildir. Bu tıpkı **"*Ey peygamberler! Temiz ve helâl yiyeceklerden yiyin.*"** (el-Mü'minûn, 23/51) âyetinin üslûbuna benzemektedir. Çünkü bu emir peygamberlere bir defa da topluca verilmiş değildir. Aksine her peygamber kendi zamanında ve kendine has müfred (tekil) bir sıyga ile bu emre muhâtap olmuştur.

"Çünkü biz seni" zindandakilere *"güzel davrananlardan görüyoruz."* Yani, güzel rüyâ tâbir edenlerden olduğunu görüyoruz. Şâyet mümkünse şu bizim tasamızı kaldırarak bize de iyilik et. *"dedi."*

Çünkü görüyorlardı ki zindandakilerden bazıları gelip rüyasını anlatıyor, Yûsuf da bunları güzel bir şekilde yorumluyordu. Gerçekten onun dediği gibi çıkıyordu.

'Görüyoruz' ifadesinin normal gözle görmek mânâsında olması da kalble görmek mânâsında olması da câizdir.

Molla Câmî şöyle der:

Zindan, zindanda tutulanlara
Yûsuf'un dîdârından gülen bir bağ oldu
Hepsi onun teşrifinden şâd oldu
Dert ve sıkıntı bağlarından âzâd oldu
Boyunlarındaki bukağı ikbal gerdanlığı oldu
Ayaklarındaki zincir mübârek halhal oldu
Zindanda olanların birisi hasta olsa
Derde düşse ve bakıma muhtac olsa
Yûsuf o hastanın tedâvîsi için kendini adardı
Onu tedâvî edip iyileştirir, hastalıktan kurtarırdı
Eğer zindandakilere bir yer dar olursa
O yeri dar olan adamın işinin halline çalışırdı
Yûsuf çare aradığı için o adamın yüzü gülerdi
Yüzü darlıktan genişliğe açılırdı
Eğer bir müflis geçim sıkıntısına düşse
Müflislikten onun ilk günü ayın son günü gibi olsa

Yûsuf zenginlerden para alıp onlara verirdi
Onların üzerinden geçim darlığını kaldırırdı
Eğer bir adam rüyada bahtının dar olduğunu görse
Malı mülkü belâ girdabına düşse, kötü bir rüya görse
Yûsuf'un dudağından o rüyanın güzel tâbirini işitirdi de
O adamın malı mülkü girdaptan kurtulurdu.

Zindanda her şeyden ümid kesmiş uzun süredir kederli olan insanlar vardı. Yûsuf (a.s.) onlara: 'Size müjdeler olsun, sabredin ki mükâfât kazanasınız.' demeye başladı.

Ümidine maya olur senin sabretmek,
Ebedî devlet getirir sana sabretmek.

Zindandakiler Yûsuf'a: "Allah mübârek kılsın, ne kadar güzel yüzün var! Ne kadar güzel ahlâkın var! Senin yakınında olduğumuz için gerçekten biz de bereketlenmiş bulunuyoruz. Söyle ey genç, Allah aşkına kimsin sen!?' dediler.

Yûsuf (a.s.) şöyle cevap verdi: Ben *İbrahim* Halîlullah'ın oğlu *İshak* Zebîhullah'ın oğlu *Yâkub* Safiyyullah'ın oğlu *Yûsuf*'um.

Bunun üzerine zindan müdürü Yûsuf'a: "Keşke elimde olsa da seni serbest bırakabilsem! Ama seni burada çok güzel ağırlayacağım. Zindanda dilediğin hücrede kalabilirsin." dedi.

Rivâyet edilir ki bu iki genç Yûsuf'a: "Seni gördüğümüzden beri sana muhabbet besliyoruz." deyince Yûsuf (a.s.) şöyle dedi: "Allah aşkına bana muhabbet beslemeyin. Çünkü bana muhabbet besleyen herkesin bu muhabbeti yüzünden mutlaka başıma bir belâ geldi.

Halam beni çok severdi, bu sevgisi yüzünden bir belâya dûçâr oldum. Babam da bana büyük muhabbet besledi, onun muhabbetinden dolayı da başıma bir belâ geldi. Sonra efendimin karısı beni sevdi, onun bu sevgisi yüzünden de başıma bu belâ geldi. Bu bakımdan siz beni sevmeyin. Allah ikinizi de mübârek eylesin."

Bâzıları der ki: "Yûsuf (a.s.) kölelik ve zindana atılma belâlarına, Mısır'ın kralı ve halifesi olduğunda köleler ve mahbuslara acısın diye mübtelâ edildi. Yakınlarının ve hasedcilerin cefâsına ise yakın uzak herkesten gelen eziyetlere tahammül edebilsin diye dûçâr edildi. Gurbetle mübtelâ edilmesi ise gurbette kalanlara merhamet etmesi içindi.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kıyamet günü bir köle getirilerek: 'Seni bana kulluk etmekten alıkoyan neydi?' diye sorulur. Köle: "Beni mübtelâ kıldın, başıma bir çok efendi verdin. Onlar da beni sana kulluk etmekten alıkoydular.

Bu cevap üzerine Yûsuf (a.s.) köle olarak getirilir ve "Senin köleliğin mi daha sıkıntılıydı, yoksa bununki mi?" diye sorulur.

O köle de: "Hayır, Yûsuf'unki daha sıkıntılıydı." diye cevap verir. "Peki, onun köle

oluşu bana kulluk etmesine niçin mâni olmadı?" denir.

Daha sonra bir zengin getirilip: "Seni bana kulluk etmekten alıkoyan neydi?' diye sorulur. Zengin cevaben: "Bana çok mal verdin." der ve tâbi tutulduğu imtihanı anlatır.

Bunun üzerine Süleyman (a.s.) getirilerek adama sorulur: "Sen mi daha zengindin yoksa bu mu?"

Zengin:

"Hayır, o daha zengindi." diye cevap verince; "Peki bu, zenginliği onu bana kulluk etmekten neden alıkoymadı?" denir.

Sonra bir hasta getirilip: "Seni bana kulluk etmekten alıkoyan neydi?" diye sorulur. Hasta: 'Bana şöyle şöyle belâlar verdin' der.

Bunun üzerine Eyyûb (a.s.) getirilir ve hastaya: "Sen mi daha çok zarar görüp belâya uğradın, yoksa bu mu?" diye sorulur. Hasta: "Hayır, o." deyince: "Peki bu hastalığı onu bana kulluk etmekten neden alıkoymadı?" denir.

Sonra isyanı sebebiyle Allah'ın rahmetinden ümîd kesen biri getirilip: "Niçin rahmetimden ümid kestin?" diye sorulur. Adam: "Çok isyan ettiğim için" der. Bunun üzerine Fir'avn getirilerek: "Sen mi daha isyankârdın, yoksa bu mu?" diye sorulur. Adam: "Hayır, o." deyince: "Ama o her şeyi kuşatan rahmetimden ümid kesmemiş, boğulurken bile lisânıyle kelime-i tevhîdi söylemişti" denir."

Hulâsa kölelik belâsına dûçâr edilip de Allah'ın emir ve yasaklarında kusuru bulunanlar aleyhine Yûsuf (a.s.), krallarla zenginler aleyhine Süleyman (a.s.), çeşitli sıkıntılara mârûz kalanlar aleyhine Eyyûb (a.s.), ümidsizliğe düşenler aleyhine ise Fir'avn bir hüccettir. Bütün bu durumlardan insanların Rabbine sığınırız.

Fir'avn'ın üzerinde ittifak edilen görüşe göre gerçekten kâfir olduğu halde onun delil getirilmesi, sırf zâhirî durum itibariyledir. Peygamberlerin ve velilerin başlarına gelen mihnet, sıkıntı ve belâlar ise onlara verilmiş cezâlar değil hediye ve armağanlardır. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: إذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا صَبَّ عَلَيْهِ الْبَلَاءَ صَبًّا "*Allah bir kulunu severse belâları üzerine döker de döker*."[38]

Ey Câmî, aşk yolunda gönlünü gam ve derde koy.
Aşk yolunda dert çekmeyen kimse yol adamı değildir

❀

Âyetin işârî yorumu şöyledir: Kalb Yûsuf'u şerîat zindanına girince, onunla birlikte iki delikanlı daha oraya girdi. Onlar rûh melikinin iki kölesi olan nefis sâkîsi ile beden fırıncısıdır. Bunlardan biri kralın içecek işlerine, diğeri ise yiyecek işlerine bakmaktadır.

Nefis, kralın içecek işlerine bakarak ruh kralının yararına olan içecekleri hazırlar. Çünkü uhrevî bir varlık olan ulvî ruh, süflî bir varlık olan bedende, ancak nefsin içtiği şeyleri içerek bir takım amellerde bulunabilir.

Beden de ruhun gıdalanması için uygun düşen sâlih amelleri ruha hazırlayan yemekçi başıdır.

Ruh, ancak bâkî kalacak olan rûhânî gıdalarla bâkî kalabilir. Nitekim cisim de ancak cismânî gıdalarla bâkî kalabilir. Nefis ile bedenin şerîat zindanında hapsedilmeleri de sırf ruh kralının yiyecek ve içeceğine zehir katarak onu helâk etme suçuyla itham edilmiş olmalarından kaynaklanmıştır. Bu zehir, hevâ ve mâsıyet zehridir. Dolayısıyla nefis ve beden şerîat zindanında hapsedilince ruh kralı onların şerlerinden emin olmuş olur.

Nefis de beden de dünyaya âid varlıklardır. Dünya ehli ise uykudadırlar, öldükleri vakit uyanırlar. Dünya ehlinin yaptığı bütün ameller, uyuyan birinin gördüğü rüyâlar mesâbesindedir. Ölmek suretiyle uyandıkları zaman bu rüyaların âhirette zuhûr edecek yorumları olacaktır.

Kalb Yûsuf'u ise dünya ehlinin makâmlarının yorumunu bilir. Çünkü o muhsinlerdendi. Yâni Mevlâları'nın katında hazır bulunan kalblerle, Rablerine bakıp parıldayan yüzlerle Allah'a rü'yet ve müşâhede üzere ibâdet edenlerdendir.

İşte onlar bu hazretten sâdır olan her hükmü gayb âlemine inmezden önceki hallerinde olduğu gibi müşâhede ederler. Bu hükümlerin gayb âlemine geçişi sırasında, muhayyile kuvvesi onlara mânâlarına uygun kisveler giydirir.

İşte rüyâ sâhibi, eğer hayallerin dilinden anlayanlardansa onu tâbir eder. Hayal lisanı ile tercüme edip de ilâhî hazretten sâdır olan hükmü ona haber vererek kendisine tercüman olması için rüyâ tâbir eden bir kimseye arz etmez. Bu sebeple sâlih rüya peygamberliğin bir parçası olmuştur. Rüyâ tâbiri de aynı şekilde peygamberlikten bir parçadır. Çünkü o Allah Teâlâ'nın dilediği kullarına öğrettiği ledünnî bir ilimdir.

❀

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهٖٓ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَا ۜ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنٖى رَبّٖى ۜ اِنّٖى تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

37. ***(Yûsuf)*** **şöyle dedi: "Size rızık olarak verilen yemek gelmeden önce onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan, âhireti de inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim.**

Yûsuf *"şöyle dedi: "Size rızık olarak verilen yemek"* yani âdetinize uygun olarak burada yediğiniz yemek *"gelmeden önce"* yani henüz size ulaşmadan önce *"onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim."* Yani, hiçbir durumda size yemek gelmez. Ancak ben size o yemeğin ne tür olduğunu, miktarını, rengini, tadını ve diğer özelliklerini bildirdiğimde gelir.

Böyle bir bildirme fiiline 'yorum' denmesi ise istiâre yoluyladır. Çünkü bilinmeyen bir yemeğin haber verilmesi, tıpkı uykuda görülen rüyânın yorumlanması

mesâbesindedir ve ona benzemektedir.

Yûsuf (a.s.) gençleri, kendileri için sorduklarından daha önemli ve daha uygun olan tevhîde dâvet etmek istedi. Onları îmâna irşâd etmek ve onu güzel gösterip süslemek istedi. Zâten yaradılanlara karşı şefkat, onları irşâd ve hak yola götürmek konusunda peygamberlerin ve sâlih âlimlerin metodu budur. İşte Hz. Yûsuf, karşısındakileri îmâna çağırmadan önce, dâvetindeki sadâkatine delil olsun diye önce mûcize olmak üzere gaybden haber vermiştir.

Yûsuf (a.s.) da İsâ (a.s.) gibi gaybdan haber verirdi. Nitekim Îsâ (a.s.): ***"evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi de size haber veririm."*** (Âl-i İmran, 3/49) buyurmuştur.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Bu beden hekimleri pek bilgilidirler,
Senin hastalığını senden daha iyi bilirler!
Senin hâlini, idrarına bakar anlarlar,
Sen, hastalığını onlar kadar bilemezsin!
Hem nabzından, benzinden, hem de kanından
Her çeşit hastalığın kokusunu alırlar!
Peki nasıl olur da cihandaki ilâhî hekimler,
Ağızla, dille söylemeden senin halini anlamazlar?
Onlar da senin nabzından, gözünden, renginden
Sendeki yüzlerce hastalığı bulur, anlarlar.
Zaten beden hekimleri hekimliği yeni öğrenmişlerdir,
Hastalığı teşhis için böyle belirtilere muhtaçtırlar.
Kâmiller uzaktan senin adını duydular mı,
Varlığının ta derinliklerine inerler.
Hattâ sen doğmadan yüzlerce sene önce,
Onlar, senin hâllerini bile görürler.

Ey delikanlılar! *"Bu"* yorum ve gâibden haber verme gücü *"Rabbimin"* vahy ve ilham yoluyla *"bana öğrettiklerindendir."* ne kâhinlik ne de müneccimlik kabilindendir.

Yûsuf (a.s.)'ın bu şekilde konuşmasının sebebi şudur: Yûsuf (a.s.) bu iki delikanlıya zindanda getirilecek olan yemekleri daha onlara gelmeden haber verip özelliklerini sayarak 'Bugün size şu şu özellikleri taşıyan yemekler gelecek ve şu kadar yiyeceksiniz' deyip de onlar da hakikaten onun dediği gibi çıktığını görünce: 'Bu, falcı ve kâhinlerin işidir. Sen bu ilmi kimden öğrendin!?' dememeleri içindir. İşte bu yüzden Yûsuf (a.s.): "Ben kâhin değilim. Bu, tamamen Rabbimin bana öğrettiği bir ilimdir." buyurmuştur.

Âyet Yûsuf (a.s.)'ın başka ilimlere de sâhip olduğuna delâlet etmektedir. Onların işittikleri onlardan bir parçası ve büyük bir ağaca benzeyen bu ilimlerin sadece birkaç dalı idi.

Burada sanki: "Peki Rabbin bütün bu eşsiz ilimleri sana niçin öğretti?" diye bir soru

sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir:

“Şüphesiz ben, Allah’a inanmayan, âhireti de” ve âhirette her şeyin karşılığının verileceğini *“inkâr eden bir kavmin”* ister Mısırlılar olsun ister başka bir kavim olsun *“dinini terk ettim”* reddettim.

Burada ki *“terk etmek”*ten maksad, işin başından tümüyle onlardan imtinâdır. Yoksa onların arasına karıştıktan sonra terk değildir. Buna rağmen böyle denilmesi, zâhirî açıdan ve gençlerin ona tâbî olmaları için daha etkili olduğu içindir.

Onların başka şeyleri değil de özellikle Allah’ı ve âhireti inkâr etmeleri, inkârda çok ileri gitmelerinden ileri gelmektedir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Yûsuf (a.s.)’ın kendisine ilim verilmesini, inkâr edenlerin dinini terk etmekle illetlendirmesi, -Hânefîlerin dediği gibi- Allah Teâlâ’nın fiillerinin kullarının faydasına olarak gerçekleştiğine en açık delilîdir. Şu kadar var ki kul için en uygun olanı yapmak Allah için vâcib değildir. Diyorlar ki: Allah’ın fiillerinin kulların faydasına bağlı olmadığını söyleyen kimsenin sözü, hakîkatten ne kadar uzaktır! Çünkü peygamberlerin gönderilmesi insanları hidâyete sevk etmek, mûcize göstermeleri de doğruluklarını kabul ve tasdik etmelerini sağlamak içindir. Yine Allah Teâlâ yaptıklarını bir gâyeye mebnî olarak yapmamış olsa, abesle iştiğal etmiş olur. Allah Teâlâ ise bundan son derece uzaktır.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Yûsuf son ifadesiyle şunu kasdetmiştir: ‘Bu dini terk edince, Rabbim bana öğretti.’ Burada kalbin nefis, hevâ ve tabîatın dînini terk ettiği nisbette Allah’ın kendisine hakîkat ilmini öğreteceğine işaret edilmektedir. Onların dini ise Allah’a inanmayan bir kavim olmalarından ibarettir. Çünkü, Fir’avn’ın nefsinin: **“*Sizin en yüce Rabbiniz benim!*”** (en-Nâziat, 79/24) demesinden de anlaşıldığı üzere nefis Rablık iddiâsındadır. “***Hevâsını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü!***” (el-Furkan, 25/43) âyetinden anlaşıldığı gibi, hevâ da tanrılık iddiâsındadır. Tabiat ise zâten şerîatın zıddıdır.”

❀

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَٓائ۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ مَا كَانَ لَنَٓا اَنْ نُشْرِكَ
بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

38. Atalarım İbrahim, İshak ve Yâkub’un dinine uydum. Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmak bize yaraşmaz. Bu, Allah’ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

“Atalarım İbrahim, İshak ve Yâkub’un dinine uydum.” Yûsuf (a.s.) gençlerin kendisini daha bir iştiyakla dinleyip kendisine duydukları güvenin artması için nesebinin ne kadar şerefli olduğunu ve peygamberler sülâlesinden geldiğini belirtmiştir.

İbrahim, İshâk ve Yâkub'un fazîleti tüm dünyada meşhurdu. Bu sebeple kendisinin bunların evlâdı olduğu anlaşılınca, ona tâzim ederek gözlerinde büyüttüler ve söylediklerini benimsediler.

Bu yüzden bir âlimin ilimdeki derecesi bilinmediği zaman, tanınıp kendisinden istifade edilmesini sağlamak maksadıyla kendisini tanıtması, özelliklerini belirtmesi câiz görülmüştür.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Şüphesiz Allah insana malının fazlasından soracağı gibi ilminin fazlalığından da soracaktır*."[39]

Yûsuf (a.s.) atalarının dinine tâbi olduğunu zikretmeden önce kâfirlerin dinini terk ettiğini ifade etmiştir. Çünkü tahliye -hı ile- (boşaltıp temizleme), tahliyeden -hâ ile- (süslemeden) önce gelir.

Yûsuf'un sözünde tâbi olmanın kemâlatı kazanmak ve bütün istekleri elde etmek için tevessül edilmesi gereken bir sebep olduğuna işaret edilmektedir.

Burada ayrıca İbrahim (a.s.)'ın dininin sır, İshâk'ın dininin hafâ gizlilik; Yâkub'un dininin de rûh, tevhid ve marifet olduğuna işaret vardır.

Bırakın ne faydası ne de zararı bulunan donuk maddeleri, insan, cin ve melekleri, hulâsa *"Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmak"* peygamberler olarak çok güçlü nefislere ve geniş ilimlere sahip olduğumuz için *"bize yaraşmaz."* Bu fiili irtikâb etmek bir yana bizim için bunu düşünmek bile doğru ve mümkün olmaz.

"Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmak bize yaraşmaz." ifadesinin delâlet ettiği *"Bu,"* tevhid akidesi, *"Allah'ın bize"* vahiy yoluyla ve bütün *"insanlara"* da bizim aracılığımız ve onları irşâd için gönderilmemiz vasıtasıyla *"olan lütfundandır."* Çünkü gözü görmeyen bir kimse için rehberlik eden birinin var olması Allah'ın bir rahmetidir. Hem de ne rahmet! *"Fakat"* kendilerine peygamber gönderilen *"insanların çoğu"* buna *"şükretmezler"* Tevhidden yüz çevirirler ve yaptıklarından vazgeçmezler.

Oysa gerek peygamberler gerekse kâmil veliler Allah Teâlâ ile yarattıkları arasında vâsıta oldukları için kulluğun pekiştirilmesi ve hikmetin hakkının verilmesi bakımından onlara teşekkür edilmesi gerekir.

❀

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

39. "Ey benim zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?"

"Ey benim zindan arkadaşlarım!" Yani, ey benim zindandaki arkadaşlarım! Yûsuf (a.s.) mensûbu olduğu dosdoğru dini kendilerine açıklayınca gençlerin kavminin içinde bulundukları putlara tapmaya dayalı dinin fâsid olduğuna delil getirme konusunda yumuşak ifadeler kullandı. Sevginin hâlis, nasîhatin samîmî olduğu o zorlu ortamda onlara "arkadaş" diye hitâb etti.

“Çeşitli” altından, gümüşten, demirden, ağaçtan, taştan ya da *et-Tibyân* da belirtildiği üzere küçük, büyük ve orta *“tanrılar mı”* sizin için *“daya iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan”* her şeye galip gelen ve hiçbir zaman mağlub olmayan *“bir tek”* yani ilâhlıkta tek olan gerçek mâbûd *“Allah mı?”*

Burada işaret vardır ki Allah’ın vahdeti (birliği) kesrete (çokluğa) galibdir. Dünya, hevâ ve şeytana tâbî olanların iddiasına göre onlarda bir hayır olsa da onlar Allah katında sırf şerdir. Çünkü onlar en yüce isteği ve en şerefli hedefi elde etme yolundan saptıran varlıklardır.

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّٓا اَسْمَٓاءً سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُۜ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾

40. “Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah’a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”

“Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın” tamamen sapıklık ve bilgisizlik sebebiyle *“taktığı”* dış dünyada hiçbir karşılığı bulunmayan mücerred *“birtakım isimlerden başka bir şey değildir.”* Çünkü isim takılan bu varlıkların gerçeklikleri yoktur. Çünkü onların hiçbir varlığı yoktur. Böyle olunca onların ibâdetleri sadece bu isimleredir. Burada hitap, bu iki gence ve onların dininden olanlaradır.

“Allah onlar hakkında” bunlara tapınmasına sebep olan bu isim verme konusunda bu isim vermenin doğruluğuna delâlet edecek *“herhangi bir delil indirmemiştir.”* Bu isim verme üzerine bina edilen tapınma hususunda *“hüküm sadece Allah’a âiddir.”* Çünkü ibâdete bizzat lâyık olan yegâne varlık O’dur. Çünkü O, her şeyi yoktan var eden, her şeyin hükümranlığını elinde bulunduran, varlığı bizâtihi, zorunlu (Vâcib bi’z-zât) yegâne varlıktır!

Burada sanki “Bu konuda Allah neye hükmetti?” diye bir soru sorulmuş ve cevap olarak şöyle buyrulmuştur:

“O size” peygamberlerinin diliyle, bir çok delilin var olduğuna delâlet ettiği *“kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte”* ibâdeti Allah’a tahsis etmekten ibâret olan *“dosdoğru din”* yani sâbit veya müstakim din *“budur.”* Kendisinde eğrilik bulunmayan İslâm dinidir. Oysa siz sâbit olanı olmayandan, eğriyi de doğrudan ayırt edemiyorsunuz!

Allah Teâlâ: ***“Allah nezdinde hak din İslâm’dır.”*** (Âl-i İmran, 3/19) buyurur. Dinler aslî kuralları itibariyle bir, fer’î hükümleri itibariyle ise farklıdır. Ümmetlerin istidâdlarına göre şer’î hükümlerdeki ârızî çokluk onların birliğine halel getirmez.

“Fakat insanların çoğu bilmezler.” ve bilgisizlikleri içinde bocalayıp dururlar.

Bilesin ki Allah Teâlâ dışındaki bütün varlıklar (mâsivâ) geçici gölgelerdir. Akıllı

kimse ise bu gölgelere değil, bunları yaratana tâbi olur. Bunları yaratan da Allah Teâlâ'dır. O'na tâbi olmak, buyurduklarını bir din olarak benimsemek demektir. Gizli ve açık şirkten kaçınarak kulluğu sadece Allah'a tahsis etmek de bu benimseme cümlesindendir. Melik ve Allâm olan Allah'a ulaştıran tam ihlâs işte budur.

Fazîlet ehlinden birisi şöyle der: "İmanı ve itâati arzulamak sadece bunlara sırf îman ve itaat oldukları için arzu duyulduğu zaman fayda verir. Bunları sevab ümidiyle veya cezâ korkusuyla arzulamak ise faydasızdır."

❀

Anlatılır ki bir kadın bir topluluğa: "Size göre cömertlik nedir?" diye sordu. Oradakiler:

"Malı bolca vermektir." diye cevap verdiler. Kadın:

"Bu, dünya ehlinin ve avâmın cömertliğidir. Ben size havâssın cömertliğini soruyorum." dedi. Bunun üzerine:

"Bütün gayretini tâate sarfetmektir." dediler. Kadın ise

"Sevap bekleyerek değil mi?" diye sordu. Oradakiler:

"Evet" deyince: "Cenab-ı Hakk'ın ***"Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır."*** (el-En'âm, 6/160) âyetine göre bire karşı on alıyorsunuz, cömertlik bunun neresinde?!" dedi. Bunun üzerine:

"Peki mâdem öyle, sana göre nedir?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi:

"Cömertlik, cennet ve cehennem için değil, sevab ümidiyle ve cezâ korkusuyla değil, sadece Allah için amel etmek demektir. Bu da ancak tecrîd, tefrîd ve varlığın hakîkatine ermekle mümkün olur. İnsan ancak böyle bir amelle Allah'a erer ve murâd ettiği şeylerde Allah'ı kendisine daha arzulu bulur. Bütün âlemler -Allah'ın izniyle- onun avucunda olur ve böylece Allah'ın hükmü ile hükmedip Allah'ın bilgisiyle bilir. Gaybden olan şeylerden de haber verir. Nitekim bunlar Yûsuf (a.s.) hakkında gerçekleşmiştir.

❀

Ebu Bekir Kettânî der ki: "Hızır bana şöyle bir olay anlattı: "San'a mescidinde bulunurken oradakiler (büyük hadis âlimi) Abdürrezzâk'tan hadis dinliyorlardı. Mescidin bir köşesinde ise murâkabe hâlinde duran bir genç vardı. Bu gence:

"Sen niye Abdürrezzak'ın dediklerini dinlemiyorsun?' diye sordum. Genç:

"Ben Rezzâk'ın kelâmına kulak veriyorum, sen ise beni Rezzâk'ın kulunu dinlemeye dâvet ediyorsun." dedi. Bunun üzerine: "Eğer sözünde sâdıksan benim kim olduğumu söyle." dedim. "Sen Hızır'sın." dedi.

Allah'ın, fânî hayâtı, bâkî hayatla değiştiren kulları vardır. Bu ise gerçek varlığı elde etme uğrunda bütün varlığını elden çıkarıp ifnâ etmekle gerçekleşir. Böyle insanlar, iki cihan kaygılarını bir tarafa bırakarak Allah için ve Allah hakkında amel ederler. Böylece varlıkların (oluşların) sûretleri ile gerçek mânâları kendilerine keşfolunur."

❀

Âriflerin önderi **Şeyh Abdullah Kureşî** (r.h.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Her şeyin fiyatının büyük oranda arttığı günlerde Mısır'a gittim. Bu pahalılığın kaldırılması için Allah'a duâ ve niyazda bulunmaya karar verdim. Ancak bana, bundan imtinâ etmem işaret edildi. Ardından Suriye'ye doğru yola çıktım. Halilullah (a.s.)'ın mezarına yaklaştığım zaman, Halil (a.s.) beni karşıladı. "Yâ Halilallah, Mısırlılar'a duâ edersen beni ağırlamış olacaksın." dedim. Bunun üzerine Halil İbrahim (a.s.) onlar için duâ etti ve Allah üzerlerindeki bu sıkıntıyı kaldırdı."

İmam Yâfiî şöyle der: Şeyh Abdullah Kuraşî'nin; 'Halil (a.s.) beni karşıladı' sözü, haktır. Onların göklerin melekûtunu müşâhede ettiklerinde kendilerine vârid olan halleri bilmeyenlerden başkası bunu inkâr etmez.

Şunu da bilesin ki bütün peygamberler, îman etmekle ve hâlisâne kulluk etmekle memur olmuşlardır. İman da eskiyip pörsüyebilir. Nitekim Hz. Peygamber'in şu sözü de buna delâlet eder: "*Lâ ilâhe illallah (Allah'tan başka ilâh yoktur.) diyerek îmanınızı tazeleyin*."[40]

İmanın eskiyip pörsümesi, muhabbetin yok olmasından ileri gelmektedir. Bu sebeple kalb tarafından yapılan sözleşmenin kelime-i tevhid ile yenilenmesi lâzımdır.

Kelime-i tevhid, nefy ve isbâttan oluşur. Mâbud dışındaki bütün varlıkları yok sayar. (Nefy), sonra da Maksûd'un varlığını isbât eder. Böylece muvahhid müşâhedenin kemâline erer. Bunun meydana gelmesi de telkinin, sıdk ve yakîn ehli ile beraber bulunmanın nûru ile olur. En azından bu zâtların meclislerinden ayrılmamak ve kalbini bunlardan birine bağlamak gerekir.

Allah Teâlâ'dan bizi şeklen onlarla aynı mecliste olduktan sonra mânevî münâsebeti elde etmeye de muvaffak kılmasını niyaz ederiz. Çünkü bol bol ihsanlarda bulunan, mânâ ve hakîkatleri bol bol akıtan O'dur.

❀

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقٖى رَبَّهُ خَمْرًاۚ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَاْسِهٖۜ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذٖى فٖيهِ تَسْتَفْتِيَانِۜ ﴿٤١﴾

41. "Ey zindan arkadaşlarım ! *(Rüyalarınıza gelince)*, biriniz *(daha önce olduğu gibi)* efendisine şarap sunacak; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından *(beynini)* yiyecek. Yorumunu sorduğunuz iş *(bu şekilde)* kesinleşmiştir."

"Ey zindan arkadaşlarım!" Rüyalarınıza gelince *"biriniz"* yâni, şarap sunan delikanlı daha önce olduğu gibi, eskisi gibi *"efendisine şarap sunacak;"* İfadenin genel akışı bu kimsenin kim olduğunu gösterdiği için kimliği belirtilmemiştir.

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.) bu delikanlıya şöyle dedi: "Gördüğün o üzümler krala, bu üzümlerin güzelliği ise senin hâlinin iyi olacağına delâlet ediyor." Şöyle dediği de rivâyet edilir: "Ne güzel bir rüyâ! Çardağın güzelliği, hâlinin, güç ve kuvvetinin iyileşeceğini gösteriyor. Üç salkım ise zindanda geçireceğin üç gün demektir. Bu günler biter bitmez kral sana adam gönderecek ve eski işine iâde edecek. Böylece eskisi gibi, hattâ daha da iyi bir mevkiye sahip olacaksın.

"Diğeri ise" yâni fırıncı *"asılacak ve kuşlar onun başından"* beynini *"yiyecek."*

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.) fırıncıya da şöyle dedi: "Ne kötü bir rüyâ görmüşsün! Mutfaktan çıkman, yapmakta olduğun bu vazifeden ayrılacağını gösteriyor. O üç sele de geçecek olan üç güne delâlet ediyor. Bu günler biter bitmez kral seni yanına çağırtacak, sonra astıracak, kuşlar da başından yiyecek.

el-Kevâşî'de şöyle geçer: "Kuşların başının tepesinden yemeleri fırıncının üçüncü günde zindandan çıkarılacağını gösteriyor."

"Yorumunu sorduğunuz iş" îzâhını ve yorumunu istediğiniz iş bu şekilde *"kesinleşmiştir."* bu şekilde bitirilip hükme bağlanmıştır.

Âyette bahsedilen 'iş' gençlerin gördükleri rüyâlardır. 'Kesinleşme' fiili 'iş'e isnad edilmiştir. Halbuki bu iş, onların birinin kurtulup ötekinin ölmesinden ibâret olan durumlarının varacağı sondur. Çünkü bu iş hakîkatte o sonun tâ kendisidir. Misal âleminde bu sûrette zâhir olmuştur.

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.) onların rüyâlarını tâbir edince bunu inkâr ederek: "Biz rüyâ falan görmedik." dediler. Yûsuf (a.s.) da şöyle cevap verdi: "İster doğru, isterse yalan söylemiş olun bu gerçekleşecek!"

Burada sözü edilen inkâr herhalde fırıncıdan gelmiştir. Çünkü sâkînin inkâr etmesini gerektiren bir şey yok. Ancak böyle olmasına rağmen inkâr eden delikanlının durumu dikkate alınarak her ikisinin de inkâr ettiği ifade edilmiştir.

Neticede Yûsuf'un dediği aynen çıkmıştır. Şöyle ki kral sâkîlik yapan delikanlıyı zindandan çıkartarak eski mevkiine getirmiş; hil'at giydirerek iyi muamelede bulunmuştur. Çünkü onun emin biri olduğunu anlamıştı. Fırıncıyı ise zindandan çıkartmış üzerindeki giysileri soydurarak ölünceye kadar kamçılatmıştır. Çünkü onun da hâin biri olduğu ortaya çıkmıştır. Sonra da herkesin uğradığı bir yolda astırmıştır. Bir grup siyah kuş da gelip başından yemeye başlamıştır. Bu kral asma cezâsını ilk tatbik eden hükümdardır. Bu cezâyı daha sonra Musâ (a.s.)'ın kendisine gönderildiği Fir'avn da uygulamıştır. Nitekim Kur'an'da onun şu sözü nakledilir: ***"Sizi hurma dallarına asacağım!"*** (Tâhâ, 20/71)

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.) Bedir savaşından Medine'ye dönerken Irku'z-zabye'ye uğradı. Irku'z-zabye, altında gölgelenilen bir ağacın adıdır. Orada esirler arasındaki Ukbe b. Ebî Muayt'ı astırdı. İslâm tarihinde asılan ilk kâfir budur. Ukbe, Mekke'de iken Hz. Peygamber'e iftiralarda bulunurdu. Hatta bir keresinde yüzüne tükürmüştü.

Asılarak ölmek nefesin bedene iyice sıkışıp hapsolmasından ötürü ölüm yollarının en

zorudur. Hâkim, çok şiddetli bir cezâ olarak insanlara ibret olsun diye bazı suçlular hakkında bu cezâyı verebilir.

Âyetin işareti şöyledir: Nefis ruha aklı gizleyip örten bir şarap içirir. Bu şarap bazen nefsânî şehvet ve lezzetlerden olur. Bazen de muâmele ve mücâhedelerin kadehleriyle rabbanî keşf ve müşâhedelerin şarabı olur. Nefis ebediyyen ruh kralının hizmetindedir. Beden ise ölüm ipiyle asılır, kralın yardımcısı olan kuşlar bedenin başındaki dimağda toplanan bozuk hayalleri yiyip yok ederler.

Bilesin ki ölüm en şiddetli şeydir. Ölüm sırasında insanın her şeyle alâkası kesilir. Geriye sadece şu üç sıfatı kalır: Kalb temizliği, Allah'a zikretmeye karşı kazandığı ünsiyet ve Allah sevgisi. Âşikardır ki kalbin dünyâ kirlerinden arıtılıp temizlenmesi, ancak marifetle mümkündür. Marifet de ancak zikir ve tefekküre devam etmekle mümkün olur. En hayırlı zikir ise kelime-i tevhid zikridir. Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Allah'ı zikretmek îmanın alâmeti ve nifaktan kurtuluştur. Şeytandan ve cehennemden korunmadır*."[41]

Molla Câmî şöyle der:

Gönlün Allah Teâlâ'yı gösteren bir aynadır
Senin aynanın yüzü neden bulanıktır?
O aynaya bir cilâ al, cilâ vur
Aynan aydınlık olsun
Eğer bilmezsen onun cilâsı,
Lâ ilâhe illallah'dan başkası değildir

❀

ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِى السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾ وَقَالَ لِلَّذِى ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسيهُ الشَّيْطَانُ

42. Onlardan kurtulacağını sandığı kimseye şöyle dedi: "Beni efendinin yanında an, *(umulur ki beni çıkarır)*." Fakat şeytan ona, efendisine söylemeyi unutturdu. Dolayısıyla *(Yûsuf)*, birkaç yıl daha zindanda kaldı.

Yûsuf *"Onlardan kurtulacağını sandığı"* kani olduğu ve bildiği *"kimseye"* o iki gençten sâkî olana *"şöyle dedi:"*

"ظَنَّ (zannetmek, sanmak)", zıt anlamlı fiillerdendir. Şüphe için de kesin bilgi için de kullanılır. Burada ise *'iş kesinleşmiştir'* ifadesinin de gösterdiği üzere vahye dayalı bir rüyâ tabiri söz konusudur. Çünkü Yûsuf (a.s.)'ın cevabı sâdece tâbire dayansaydı, *'iş kesinleşmiştir'* demezdi. Zîrâ rüyâ tabiri zanna dayanır. Kazâ ise kesin bir zorunluluk ve zanna göre verilmesi câiz olmayan kat'î bir hükümdür.

"Beni efendinin yanında an" ve: "Zindanda haksız yere mağdur olan bir genç var. Uzun süredir hapiste" de. Belki bana acır da beni bu kötü durumdan kurtarır.

Söyle ki: "Zindanda bir garip var
Şâhın adâletinden uzak düşmüş bir nasipsiz
Şâh böyle günahsızın incinmesine râzı olmaz
Çünkü bu adâlet yolundan uzaktır"

Genç zindandan çıkıp melikin yakınına gidince mansıp ve devlet kadehinden sarhoş oldu. Zindanı ve oradakileri unuttu.

"Fakat şeytan ona," yani sâkîye verdiği vesveselerle ve Yûsuf'u hatırlatmaktan alıkoyan bir takım meşgalelerle zihnini doldurarak *"efendisine söylemeyi"* efendisinin yanında Yûsuf'dan bahsetmeyi *"unutturdu."* Şeytan'ın unutturması böyle bir takım meşgaleler vermesi demektir. Yoksa unutturma fiili gerçekte Allah Teâlâ'ya âiddir. " فَأَنْسَيهُ " ifadesinin başındaki fâ sebep bildirir. Çünkü Yûsuf (a.s.)'ın sâkiye yaptığı bu tavsiye, Allah'tan başkasından yardım dilemek anlamını da içerdiğinden zikredilen unutturmaya sebep olmuştur.

Molla Câmî der ki:

Böylece o tavsiye sâkînin hatırından çıktı
Öyle ki nice yıllar hatırına gelmedi
Onun verdiği sözün fidanı ümitsizlik getirdi
Belâ zindanında mahpusluk getirdi
Evet, o kimseyi Cenâb-ı Hak seçer
Mâşukluk izzeti yüksek mevkiinde oturur
Muhtaçlık sebeplerinin yolunu ona bağlar
O kimseyi ona buna rehin vermez
Onun elinin kimsenin eteğinde olmasını istemez
Kendi tuzağının esiri olmasını ister, o kadar.

Bazı kıssalarda Züleyhâ'nın Aziz'den Yûsuf'u zindandan çıkarmasını istediği, fakat Aziz'in buna yanaşmadığı rivâyet edilir. Böylece Allah bunlara Yûsuf'u unutturdu. Onu hatırlamadılar.

"Dolayısıyla" sâkînin efendisine onu hatırlatması unutturulduğu veya bu sözü ona söylediği için Yûsuf**,** *"birkaç yıl"*; yani beş seneden sonra yedi sene *"daha zindanda kaldı."* Nitekim Nebî (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah kardeşim Yûsuf'a rahmet eylesin, "**Efendinin yanında beni an**." dememiş olsaydı zindanda beş yıl kaldıktan sonra yedi yıl daha kalmayacaktı*."[42]

el-Feth'de der ki: "Yûsuf (a.s.) " اُذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ " ifadesindeki harflerin sayısı kadar; yani on iki sene zindanda kaldı. Yûsuf'la birlikte zindana giren iki arkadaşı zindanda beş sene kaldıktan sonra bu beş senenin bitmesine üç gün kala mezkûr rüyâları gördüler. Bu on iki rakamında eksiksiz bir güç ve tesir vardır. Tıpkı on iki burç sayısınca olan on iki imam örneğinde olduğu gibi. On iki burcun melekleri de âlemin imamlarıdır. Âlem

bunların kuşatması altındadır. Haberde bu rakamın gücüne mânâ olarak işaret vardır. Çünkü on iki bin kişi, hiçbir zaman azlık yüzünden mağlup olmaz. Bu sebepledir ki bu sayıda oldukları zaman ordunun sebât göstermesi vâcip olur. "Lâ ilâhe illallah" da "Muhammedü'r-rasûlullah" da on ikişer harftir. Her harfin bin tane kapısı vardır. Buna göre kelime-i tevhidin on iki bin kapısı olmaktadır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Allah Teâlâ, hem yerdekilerin hem de göktekilerin kemâlâtı ile kendi varlığını kemâle erdirsin diye Yûsuf (a.s.)'ı on iki sene zindanda hapsetti. Bu rakamda Yûsuf ile birlikte on bir kardeşine işaret edilmektedir Kemâli kendinde toplama kuvveti ise ona âiddir, anla!

Bâzıları ise şöyle der: *"Fakat şeytan ona, efendisine söylemeyi unutturdu."* ifadesinin mânâsı şudur: 'Şeytan Yûsuf'a Rabbini hatırlamayı unutturdu. Yûsuf da O'ndan başkasından yardım istedi.' Bu ise kandırma mânâsında değildir ki '***İhlasa erdirilmiş kulların hariç*** (herkesi kandıracağım)' (el-Hicr, 15/40) âyetine ters olsun. Çünkü şeytanın Yûsuf'a bunu unutturması, sadece saptırma, hatta evlâ olanı terk etmesine sebep olma mânâsına gelmektedir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Bazı sıkıntılı durumlarda Allah'tan başkasından yardım dilemek genelde övülecek bir tutum olmasına rağmen, mahlûkatın en üstünü ve terakkî ehli olan peygamberlerin makamına uygun düşmez. Böyle bir yardım dileme, evlâ ve efdal olanı terk etme kabilinden olduğundan tenezzüldür, mânen irtifâ kaybetmektir. Şüphesiz başkalarının büyük günahlardan dolayı azarlandığı gibi peygamberler de küçük günahlardan dolayı azarlanır. Nitekim *el-Kevâşî*'de böyle geçmektedir.

Hz. Âişe'den rivâyet edilen şu hadis yukarıda anlatılanlara ters düşmez: "Bir gece Rasûlullah (s.a.)'i uyku tutmadı. Ashâbından birisinin kendisini korumasını temennî ediyordu. Nihâyet Sa'd (r.a.) geldi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) uyudu. Hatta Hz. Âişe O'nun nefesinin sesini işitti."[43] Çünkü burada başa gelen bir sıkıntının kaldırılması için Allah'tan başkasından yardım isteme söz konusu değildir. **Müftî Sa'dî**'nin *Hâşiye*si'nde böyle geçmektedir.

❀

Hikâye edilir ki Cebrail zindanda Yûsuf (a.s.)'ın yanına vardı. Yûsuf (a.s.) onu görünce tanıdı ve şöyle dedi:

–"Ey uyarıcı peygamberlerin kardeşi! Bana ne oluyor da seni hatâ edenlerin arasında görüyorum." Bunun üzerine Cebrail:

–"Ey temizler temizi, Allah bana seninle ve atalarınla konuşmayı bahşetti. O Sana selâm ederek şöyle diyor: "Benden başkalarından yardım istemeye utanmadın mı? İzzetime yemin olsun ki seni zindanda birkaç sene daha bekleteceğim."

Yûsuf:

–"Ey Cebrâil, peki Rabbim benden razı mıdır?" diye sordu.

Cebrâil:

–"Evet." dedi. Bunun üzerine Yûsuf:

–“Öyle ise önemli değil.” dedi.
Yûsuf’a gereken Allah’tan başkasının yardımını istemeyi terk konusunda dedesi İbrahim (a.s.)’a uymaktı. Nitekim rivâyet edildiğine göre İbrahim (a.s.) ateşe atılırken Cebrail:
–“Bir ihtiyacın var mı?” diye sormuştu da o:
–“Sana olan ihtiyacımı soruyorsan, yok.” demişti. Cebrail (a.s.):
–“Öyleyse Rabbinden iste.” deyince:
–“O’nun şu durumumu biliyor olması istememem için yeterlidir!’ buyurmuştu.

❀

Mâlik b. Dînar’ın şöyle dediği rivâyet edilir: Yûsuf (a.s.) melikin sâkîsine: *“Beni efendinin yanında an”* deyince, Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:
–“Ey Yûsuf! Benden başkasını vekil edindin. Ben de hapislik müddetini uzatacağım.” Bunun üzerine Yûsuf ağlayarak şöyle dedi:
–“Ya Rab! Başıma gelen hüzün ve belâlar kalbimi katılaştırdığı için böyle bir söz söyledim. Artık böyle bir şey söylemeyeceğim.”
Rivâyete göre **Hasan Basrî** bu âyeti okuduğu zaman ağlar ve şöyle derdi: “Bizim başımıza bir iş geldiğinde korkuya kapılarak insanlara koşarız.”
Kemal Hocendî şöyle der:

Kim lâyıktır ki dost onun gönlünün feryadına erişe
O kimsedir ki dostun cevr ve siteminden feryâd etmez
Ey âbid mihraba güvenip dayanma
Eğer dayanacaksan neden o dostun keremine dayanmazsın?

❀

Âyetin işârî mânâsı şöyledir: Beşerî sıfatlar zindanına hapsedilmiş olan kalb Yûsuf’u, nefse: ‘Ruh’un yanında beni an.’ dedi. Bu ifade işaret ediyor ki, hapsedilmiş durumdaki kalb işin başında nefse güzel ve şer’î davranışlarla kendisini ruhun yanında anmasını ilham eder. Bunu ruh bu güzel davranışlarla güçlensin ve beş duyudan kaynaklanan gaflet uykusundan uyanıp rabbânî lütuflardan yardım isteyerek rûhânî davranışlarda bulunsun ve kalbi bu beşerî sıfatların esâretinden kurtarmaya çalışsın diye yapar. Şeytan ise verdiği vesveselerle kalbin nefse verdiği ilhamların izini yok eder ki nefse ruhun bu davranışları anmasını unuttursun.
Burada başka bir mânâ daha vardır: Şeytan kalbe Rabbini anmayı, yani Allah’ı zikretmeyi unutturmuştur. Nihâyet kalb, kendisini ruha hatırlatsın diye nefisten yardım dilemiştir. Oysa Allah’tan yardım dilemiş olsaydı o anda kurtulacaktı.
“Dolayısıyla birkaç yıl daha zindanda kaldı.” Bu ifade, kalbin kendileri yüzünden hapsedildiği yedi beşerî sıfata işaret ediyor. Bu sıfatlar şunlardır: *Hırs, cimrilik, şehvet, hased, düşmanlık, öfke* ve *kibir*.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de böyle geçmektedir.

---

[38]. *Münâvî,* I, 245; Aclûnî, I, 80
[39]. *Deylemî,* hadis no: 548; *Münâvî,* II, 302
[40]. *Müsned,* II, 359
[41]. *Kenzu'l-Ummâl,* I, 417
[42]. Taberî, Câmî, Beyrut 1405, XII, 223
[43]. Bk. *Buhârî,* Temennî, 4; *Müslim,* Fedailu's-sahabe, 39, 40

KRALIN RÜYASI

وَقَالَ الْمَلِكُ اِنّ۪ٓى اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ
وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍۜ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُون۪ى ف۪ى
رُءْيَايَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ وَمَا
نَحْنُ بِتَاْو۪يلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِم۪ينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذ۪ى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ

بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا۬ اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْو۪يلِه۪ فَاَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

43. Kral dedi ki: Ben *(rüyada)* yedi zayıf ineğin yediği yedi semiz inek gördüm. Ayrıca yedi yeşil, yedi de kuru başak gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız.

44. *(Yorumcular)* dediler ki: "Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz."

45. *(Zindandaki)* iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra *(Yûsuf'u)* hatırlayarak dedi ki: "Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen *(zindana)* gönderin."

❀

Bir gün Mısır *"Kral"*ı Reyyan b. Velid *"dedi ki: Ben"* rüyada *"yedi zayıf ineğin yediği yedi semiz inek gördüm."*

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.)'ın zindandan çıkış vakti yaklaşınca Allah Teâlâ oradan çıkabilmesini sağlamak için akla hayale gelmeyen bir sebep yarattı.

Anahtarı ortada olmayan birçok kilit vardır
Hangi yolla açılacağı da belli değildir
Onu hemen açacak usta bir el ortada yoktur
Hiçbir ustanın onun açılması konusunda tahmini yoktur
Onun açılması gaybdan gelip zâhir olmalıdır
Senin her murâdın onun açılmasına bağlıdır
Yûsuf kendi hîlelerinden gönlünü koparınca
Tedbir iplerinden olan ayak bağı kesildi
Cenâb-ı Hak'tan başka kalmadı sığınağı,
Ki belâ ve musîbetlerde dayanacağı O ola.
Kendi zannından ve aklından kurtuldu.
İşte şimdi Hakk'ın lütfunun feyiz eli imdâdına yetişti.

Şöyle ki en büyük kral, her sene Nil nehri kenarında bir bayram yapmayı âdet haline getirmişti. İnsanları sâhile toplar, en güzel yemeklerle onları doyurur, en lezzetli içeceklerden ikram ederdi. Bu esnada kendisi de tahtında oturur ve halkını seyrederdi. Cuma gecesi, rüyasında yedi tane semiz ineğin kuru bir nehirden ya da -*el-Kevâşî*'de belirtildiği üzere- denizden çıktıklarını gördü. Onların hemen peşinden son derece çelimsiz, sıska yedi inek daha çıkmış ve bu semiz inekleri yutmuştu. Semiz inekler çelimsiz ineklerin karınlarına girmiş ve kendilerinden eser bile kalmamıştı.

"Ayrıca yedi yeşil, yedi de" yeşilliği gitmiş, hasad zamanı gelmiş, yeşillere galebe çalan *"kuru başak gördüm."*

Kral, ineklerin durumunu anlattığından dolayı, başakların durumunu anlatmaya, kuruların tazeleri yediğini belirtmeye ihtiyaç duymadı.

Kral uykusundan uyandığında, eksik ve zayıf olan bir şeyin tam ve güçlü olanı ele geçireceğini gördüğü için çok rahatsız oldu. Kral'ın fıtratı bu rüyanın, ülkesinde meydana gelecek büyük bir belânın görüntüsü olduğuna şâhidlik etmesine rağmen durumun nasıl olacağını anlayamadı. Rüyasını yordurarak neler olacağını anlamak istedi. Bunun için de ülkesinin ileri gelen düşünür ve bilginlerini toplayarak şöyle dedi:

"Ey ileri gelenler!" Bu hitab, önde gelen düşünür ve bilginlere yahut büyücü, falcı, müneccim ve benzerlerinedir. Nitekim *Kâşifî* şöyle der: "Yani, kâhinler, yorumcular ve kavmin ileri gelenleri…" *"Eğer rüya yorumluyorsanız"* rüyaların anlatmak istediğini her zaman biliyorsanız, bu *"benim rüyamı da bana yorumlayınız."* Düşümü tabir edip hükmünü ve varacağı sonucu bildirin.

Rüya tâbiri, uykuda müşâhede edilen hayâlî sûretlerden, bu sûretlerin dışta meydana gelecek olan âfâkî ve enfüsî hususların sûretlerine intikal etmektir. Bu bakımdan tâbir, geçmek mânâsındaki "ubûr"dan müştak olup gördüğü şeyin sûretinden başka bir şeye geçmek demektir.

Bilesin ki rüya yoruma ihtiyaç duyar. Çünkü ifade ettikleri mânâlar, hissî sûretler şeklinde hayal mertebesinde ortaya çıkarlar. İbrahim (a.s.) oğlunu boğazlamasıyla ilgili rüyanın zâhirine göre davrandı. Çünkü O'nun gibi birinin ruhsatla değil, azîmetle amel etmesi gerekiyordu. Eğer böyle yapmasaydı, hem kendisinin hem de oğlunun Hak Teâlâ'nın emrine ne kadar teslim oldukları hiç kimse tarafından anlaşılamayacaktı.

❀

Hikâye edilir ki hadis sahasında *el-Müsned* müellifi **İmam Taki b. Mahled** rüyasında Hz. Peygamber (s.a.)'in kendisine süt içirdiğini gördü. Uyanır uyanmaz kusmaya çalıştı ve süt kustu. Yani o hem gördüğü bu rüyanın hem de Hz. Peygamber (s.a.)'in şu sözünün gerçek olup olmadığını anlamak için böyle yaptı: "*Kim rüyâda beni görürse uyanıkken görmüş gibi olur. Çünkü şeytan benim sûretime giremez*."[44]

Şâyed rüyasını yorumlamış olsaydı, o süt ilim olacaktı. Bu sebeple Allah Teâlâ içip kustuğu o süt kadar ilimden kendisini mahrum bıraktı. Sütün ilme delâlet etmesi şöyle açıklanabilir: Süt canlılık suretinde ortaya çıkan ilk şeydir. İşte nasıl ki ilim, kişinin

kendisi sayesinde belirginleştiği ve âlim olduğu ilk şey ise süt de canlının kendisi sayesinde gıdalanıp diri olduğu ilk şeydir.

Bir kimse Rasûl-i Ekrem (s.a.)'i vefât ettiği sûrette organlarında hiçbir eksiklik ve görünüşünde değişiklik olmamış olarak rüyasında görse, kendisine emrettiği, yasakladığı veya haber verdiği bilgileri hiçbir yoruma tâbi tutmadan alması gerekir. Tıpkı dünya hayatında iken kendisine yetiştiği takdirde şer'î hükümleri alması gerektiği gibi. Ancak bazı nebevî ifadeler mücmel olabilir ki bunları da te'vil eder. Eğer rüyasında kendisine bir şey verirse, bu şeyin yorumlanması gerekir. Hayal âleminde görüldüğü gibi his âleminde ortaya çıkan rüyanın yorumuna gerek yoktur.

❀

Hikâye edilir ki sâlihlerden birisi rüyasında Hz. Peygamber (s.a.)'e tokat attığını gördü ve dehşet içinde uyandı. Hz. Peygamber'in kendi yanındaki yüce mevkiinden dolayı bu rüyasından korkuya kapılarak bir şeyhe gitti ve rüyasını anlattı. Şeyh şöyle dedi: "Hz. Peygamber senin ve senden başkalarının el kaldıramayacağı kadar büyük olduğunu biliyorum. Senin gördüğün Peygamber (s.a.) değil, O'nun şerîatıdır. Sen de şeriatın bir hükmünü ihlâl etmişsin. Tokadın yüze vurulması ise büyük bir günah işlemiş olduğunu gösteriyor."

Bu cevap üzerine adam şöyle bir düşündü, fakat büyük bir günaha teşebbüs ettiğini bile hatırlayamadı. Oldukça da dindar biriydi. Şeyhin yaptığı yorumlarda ne kadar isâbetli olduğunu bildiği için de yanlış olabileceğine ihtimal vermedi. Bu düşüncelerle üzüntülü bir şekilde evine gitti. Hanımı niçin bu kadar üzgün olduğunu sorunca, gördüğü rüyayı ve şeyhin yaptığı yorumu anlattı. Hanımı bu işe şaşarak tevbe etti ve: "Seni tasdik ediyorum. Sen dostlarından falanca adamın evine girersem boş olacağıma yemin etmiştin. Bir gün kapılarının önünden geçerken, beni ısrarla dâvet ettiler. Bana yemin verdiler, ben de ısrarlarından utanarak yanlarına gittim. Böylece senden boş olmuş oldum. Fakat olanları sana anlatmaya korktum ve durumu gizledim." Bunu duyan adam tevbe ve istiğfar edip Hak Teâlâ'ya yalvarıp yakardı. Kadın da iddetini bekledi ve nikahlarını tazelediler.

❀

Hak Teâlâ'yı delillerin kabul etmeyeceği bir sûrette görenlerin O'na eksiklik getiren bu sûreti yorumlayarak şerîatın getirdiği kemal sûretine hamletmeleri îcâb eder. Cenab-ı Hakk'ın isimlerinde olduğu gibi sahip olmadığı bir sıfat da O'na isnad edilemez. Şeriat'ın Allah hakkında kullanmadığı isimleri de O'na isnad etmeye hakkımız yoktur. Delillerin kabul etmeyip yorumunu gerekli kıldığı böylesi sûretler, ya bu merdud sûretle münâsebeti bakımından rüyayı görenin durumu hakkındadır, ya rüyayı gördüğü mekan hakkındadır, ya da her ikisi hakkındadır.

Anlatıldığına göre batı memleketlerinde sâlih bir zât rüyasında Allah'ı, evinin dehlizinde gördü. O'na hiç iltifat etmediği gibi bir de tokat vurdu. Uyandığında dehşet

ve hayret içerisinde kalarak gördüğü rüyayı ve rüyada yaptıklarını Şeyh-i Ekber (k.s.)'a anlattı. Şeyh-i Ekber adamdaki büyük rahatsızlığı görünce: "O'nu nerede gördün?" diye sordu. "Satın aldığım evde gördüm." deyince: "Orası gasbedilmiş bir mülktür. Allah meşrû hakkı temsil etmektedir. Sen burasının durumuna bakmadan, şerîatın hakkını tam yerine getirmeden burayı satın almışsın." Adam durumu iyice araştırıp öğrendi ki burası mescidin vakfına âidken gasp yoluyla satılmış. Ama o bunu araştırıp öğrenmemiş. İşin aslı anlaşılınca, orayı mescidin vakfına iâde etti ve istiğfarda bulundu.

Herhalde Şeyh-i Ekber bu rüyayı gören kişinin sâlih bir kimse olduğunu ve çok rahatsız olduğunu bildiği için, bu rüyanın görenle ilgili olmadığını anladı ve Allah'ı nerede gördüğünü sordu. İşte böyle bir rüya görüldüğü zaman, tevil edilmesi gerekir.

Ancak Allah'ın tecellîsi, güneş ve benzer cisimlerin beyaz, yeşil ve sâir nurlar gibi nurlu bir görüntü şeklinde olursa, görülen bu sûreti gördüğümüz hal üzere bırakırız. Tıpkı Hak Teâlâ'yı âhirette göreceğimiz zamanda olduğu gibi. Çünkü bu görme bizim istîdadımız kadar olur. Mertebe ve makamları iyi anla ki zâhir ve bâtına riâyet konusunda ayakların kaymasın.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Hak eksiklik ifâde eden bir sûrette tecellî edince onu inkâr ederler, kemal ve azamet ifade eden bir sûrette tecellî ettiği zaman da O'nu kabul eder ve O'na secde ederler*."[45]

İster makbûl bir sûrette ister merdûd bir sûrette olsun, tâbir edilmeye muhtaç rüyâların kendi hâlinde bırakılmayıp yorumlanması gerekir. Çünkü rüyanın vatanı (mevtın) misâl âlemidir ki tâbir edilmeyi gerektirir. Bu sebeple Mısır kralı: *"Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayınız."* demiştir.

❀

قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾

44. *(Yorumcular)* dediler ki: "Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilenlerden değiliz.

Bu cümle, açıklama yapmak için olan başlangıç cümlesidir. Sanki "Bu ileri gelenler krala ne cevap verdiler?" diye bir soru sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir:

Yorumcular *"dediler ki: "Bunlar karmakarışık"* yani doğruyu göstermeyen, bâtıl *"düşlerdir."* Ya nefsin telkîni ya da şeytanın vesvesesidirler. Çünkü bir hadiste vârid olduğu üzere *"Rüya üç çeşittir: Allah'tan olan rüya, şeytandan olup insanı üzen rüya, kişinin kendi kendine yaptığı telkînlerin sonucu görülen rüya."*[46]

" اَضْغَاثٌ ", ضِغْثٌ kelimesinin çoğuludur. *el-Kamûs*'ta şöyle denilir: " اَلضِّغْثُ ", kurusu yaşına karışmış bir demet ota denir. " اَضْغَاثُ الْاَحْلَامِ " ise karışık olduğu için yorumlanması doğru olmayan rüyalardır.

" حُلْمٌ ", " اَحْلَامٌ " ve " حُلُمٌ " kelimesinin çoğuludur. Aslı ve hakîkatı olmayan yalancı

rüya demektir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Rüya Allah’tan, hulüm ise şeytandandır*.”[47]

Görülen rüya bir tane olmasına rağmen, onun son derece boş bir rüya olduğunu göstermek amacıyla “ ضِغْثٌ ” kelimesi çoğul olarak kullanılmıştır. Çünkü çoğul sıygaları varlıkların çokluğuna delâlet ettiği gibi vasıflarındaki fazlalığa da delâlet eder. Mesela sadece bir tane ata binen biri için: “Falanca atlara biner.” denilmesi gibi. Ya da rüyanın yedi semiz yedi de çelimsiz inek, yedi taze ve yedi kuru başağı ihtivâ etmesinden kaynaklanmış olabilir.

Âyetteki “اَضْغَاثُ (demetler)” kelimesi yukarıda belirtilen lügat mânâsı ile yaşı ve kurusuyla başaklar (سُنْبُلَاتٌ) kelimesinin birlikte ne kadar güzel kullanıldığını bir düşün. Gerçekten çok nefis bir üslub!

“Biz böyle düşlerin” aslı olmayan boş rüyaların *“yorumunu bilenlerden değiliz.”* Ancak bu tür rüyaların bir yorumu var da biz bilmiyor değiliz. Bunların yorumu olmadığı için bilmiyoruz. Yorum sadece sâdık rüyalarda yapılır.

Bu sözleri ile bu tür karışık rüyaların bir yorumu bulunmakla birlikte böylesi yorumlarda çok uzman olmadıklarını ve bilgilerinin eksik olduğunu itiraf ediyor da olabilirler. Bu durumda sanki şöyle demiş oluyorlar: Bu rüyada çok şey birbirine karışmış vaziyettedir. Dolayısıyla buradaki birtakım muhayyel şeylerden aklî ve rûhânî gerçeklere intikal edebilmek kolay değildir. Biz de rüya yorumlama bilgisinde uzman değiliz ki böyle rüyaları tâbir edebilelim.

Bu ileri gelenlerin bu konuda bilgilerinin eksik olduğunu, kralın *“Eğer rüya yorumluyorsanız”* şeklindeki sözü de göstermektedir. Çünkü içlerinde bir uzman bulunmuş olsaydı, kral sözünü böyle bir şarta bağlamaz ve kesin bir ifade kullanırdı. Benim gönlüme doğan budur. Rüya yorumunda son derece ileri olduklarını kabul ettiğimiz takdirde, Allah’ın Yûsuf’u hapisten kurtarmak ve kemâlini ortaya çıkarmak için onların basîretlerini köreltmiş ve cevap vermekten âciz bırakmıştır.

❀

وَقَالَ الَّذٖى نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوٖيلِهٖ فَاَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

45. *(Zindandaki)* iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra *(Yûsuf’u)* hatırlayarak dedi ki: “Ben size onun yorumunu haber veririm, beni hemen *(zindana)* gönderin.”

Zindandaki *“iki kişiden”* Yûsuf’un zindandaki arkadaşlarından *“kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra”* yani birçok günden oluşan uzun bir süre sonra Yûsuf’u *“hatırlayarak”* demektir.

Bu süre, yedi yıllık bir süredir. Nasıl ümmet büyük bir topluluktan meydana geliyorsa, uzun bir süre de gün ve saatlerin bir araya gelmesinden oluşan bir ümmet gibi olmaktadır.

Kâşifî der ki: “Melik Reyyan b. Velîd, onların cevabından hayrette kaldı. Düşünce deryasına daldı. ‘Acaba benim bu sıkıntımı kim giderir, bu rüyanın tâbirinin yolunu kim gösterir?’ dedi.”

Yâ Rab, benim bu karışık rüyâmın tâbiri nedir?

Sâkî kralı düşünceli görünce Yûsuf’un hâli hatırına geldi. Yâni hapisten kurtulan adam Yûsuf’u ve Yûsuf’un hem kedisinin hem de arkadaşının rüyalarını tâbir etmesini, sonra da kendisini kralın yanında anmasını rica ettiğini hatırladı. Kral’ın önünde diz çökerek *“dedi ki: “Ben size onun yorumunu haber veririm,”* Sâkî, krala tazim maksadıyla ‘siz’ diye hitâb etti. *“Beni hemen”* zindana *“gönderin.”* Çünkü orada Yâkub oğullarından Yûsuf adlı çok hikmet ehli bir adam var. Rüya tâbirini bilir. Daha önce bizim rüyalarımızı da tâbir etmişti.

(Sâkî:) “Her rüyanın tâbirinde o (Yûsuf) uyanık olur
Onun gönlü bu deryaya dalıp cevherler bulur
Git dersen bu sırrı ona açayım
Senin rüyanın tâbiriyle geri geleyim.”
(Melik:) “Şimdi izin istemenin sırası değil benden,
Köre zıyalı gözden daha büyük ihsan ne olur ki?
Benim aklımın gözü şu anda kördür.
Bu sırrı bilmekten çok uzaktır.”

Bunun üzerine sâkîyi Yûsuf’un yanına gönderdiler. Yûsuf’un yanına vardı ve özür dileyerek şöyle dedi:

---

[44]. *Buhârî,* İlim, 38, Tabir, 10; *Müslim,* Rüya, 11; *Ebû Dâvud,* Edeb, 88; *Tirmizî,* Rüya, 4, 7; *Müsned,* II, 232, 261, 342, 410

[45]. Bk. *Terğib,* V, 368, 371-372

[46]. Bk. *Buhârî,* Tabir, 26, Rüya, 6; *Tirmizî,* Rüya, 1, 7, 10; *İbn Mâce,* Rüya, 3; *Dârimî,* Rüya, 6; *Müsned,* II, 395

[47]. *Buharî* Tıbb 39, Bed’ü’l-Halk 11, Ta’bir 3, 4, 10,14, 46; *Müslim,* Rüya 5; *Tirmizî,* Rüya 4; *Ebu Dâvud,* Edeb 96

YÛSUF (A.S.)'IN RÜYA TÂBİRİ

يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدّٖيقُ اَفْتِنَا فٖى سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ
عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَاُخَرَ يَابِسَاتٍۙ لَعَلّٖى اَرْجِعُ
اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنٖينَ دَاَبًاۚ
فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فٖى سُنْبُلِهٖٓ اِلَّا قَلٖيلًا مِمَّا تَاْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ
يَاْتٖى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَاْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلٖيلًا
مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَاْتٖى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فٖيهِ يُغَاثُ النَّاسُ

وَفٖيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

46. *(Yûsuf'un yanına gelerek dedi ki:)* Ey Yûsuf, ey doğru sözlü kişi! *(Rüyada görülen)* yedi zayıf ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan *(başaklar)* hakkında bize yorum yap. Ümid ederim ki, insanlara *(isabetli yorumunla)* dönerim de belki onlar da doğruyu öğrenirler.

47. Yûsuf dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında *(depo edip)* bırakınız.

48. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar *(tohumluk)* hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.

49. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara *(Allah tarafından)* yardım olunacak ve o yılda *(meyve suyu ve yağ)* sıkacaklar.

❀

Yûsuf'un yanına gelerek dedi ki: *"Ey Yûsuf! ey doğru sözlü kişi!"* Sâkînin Yûsuf'u bu şekilde tavsif etmesi, hem kendisinin hem de arkadaşının rüyalarını tâbir ederken onun durumunu tecrübe etmiş, doğru söylediğini anlamış olmasından kaynaklanıyor.

Rüyada görülen *"Yedi zayıf ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan* (başaklar) *hakkında bize yorum yap."* Yani bize bu rüyayı tâbir et. Çünkü bu rüyayı kral gördü. Rüyanın tâbirini isteyen bir kişi olduğu halde sâkînin 'Bize yorum yap.' demesi, bu rüyanın kendisiyle değil, halkın işlerine bakan, onlarla ilgilenen diğer kişilerle ilgili olduğuna; kendisinin ise sadece bir elçi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca sâkî çok isabetli bir şekilde kralın lafızlarını değiştirmeden olduğu gibi aktarmıştır. Çünkü bazı rüyaların ne anlama geldiği ancak lafızlarından çıkarılabilir.

"Ümid ederim ki insanlara" isabetli yorumunla, *"dönerim de belki onlar da*

doğruyu öğrenirler.” yâni, ola ki rüyanın tam cevabıyla o adamların, yani melik ve ileri gelenlerinin yanına dönerim de onlar senin berekâtınla bu rüyanın yorumunu öğrenirler.

❀

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ
إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾

47. Yûsuf dedi ki: Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında *(depo edip)* bırakınız.

Sanki “Peki Yûsuf rüyayı nasıl yorumladı?” diye bir soru sorulmuş ve cevap olarak şöyle buyrulmuştur: *“Yûsuf dedi ki: “Yedi sene”* ziraat konusundaki *“âdetiniz üzere”* sıkı bir şekilde çalışıp çabalayarak *“ekin ekersiniz.”*

“ اَلْحَرْثُ ” ve “ اَلزَّرْعُ ” fiilleri arasında şöyle bir fark vardır: “el-Hars”, toprağı hazırlayarak tohumu atmak demektir. “ez-zer‘ ” ise atılan bu tohumu bakıp gözeterek yerden bitirmek demektir. Bu sebeple bir âyette şöyle buyrulmuştur: ***“Şimdi bana ektiklerinizi haber verin; onları siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?”*** (el-Vakıa, 56/63, 64) Görüldüğü üzere âyet ekme fiilini (el-hars) insanların yaptığını, bitirme fiilini yapanın ise onlar olmadığını ifade ediyor. Bu bakımdan “ez-zer‘ ” daha geneldir. Çünkü bu fiil hem tohum atmak mânâsına hem de Allah’ın bu tohumu bitirmesi mânâsına gelmektedir. Nitekim *el-Kamus*’ta böyle geçmektedir.

Yûsuf (a.s.) bu sözüyle onlara, yedi sene gâyet verimli bir şekilde ekip biçmeye devam edeceklerini ifade etmiş oluyor. Çünkü rüyadaki yedi semiz ineğin doğru karşılığı ve te’vili ancak böyle bir bollukla gerçekleşecektir. Yûsuf (a.s.) ayrıca kendileri açısından faydalı olacak bu işi çok yapmaları gerektiğini göstermek üzere şöyle diyor:

“Sonra da” bu yıllarda da *“yiyeceklerinizden az bir miktar hariç,”* ihtiyaç duyduğunuz kadarını alırsınız ve ihtiyaç duyduğunuz vakitte tüketirsiniz. Bu sözüyle, onlara az yemelerini ve ekinlerin tohumluk olarak ayırdıkları kısmında değil, sadece yemek için ayırdıkları kısımda kesintiye gitmelerini salık veriyor. Çünkü tohumlukta kesinti yapmamaları gerektiği ‘yedi sene ekersiniz.’ ifadesinden anlaşılıyor.

“Biçtiklerinizi” o başaklardan her ne biçerseniz *“başağında”* depo edip “*bırakınız.”* Yani Mısır havâlisindeki çiftçilerin yaptığı gibi haşarâtın ekini yememesi için başaklarından çıkarmayıp üstünde bırakınız.

Bunu, muhtemelen rüyadaki yedi taze başaktan yola çıkarak söyledi. Mısırlılar böyle bir şeye alışık olmadıkları içindir ki bunu emretti. Ekip biçme alışkanlıkları ise zaten var olduğundan dolayı ekip biçmeyi vukua gelmesi kesin bir şey olarak gördüğü için emretmedi. Bu yedi sene ekip biçmeyi, mezkûr rüyadaki yedi semiz ineğin karşılığı olarak görüp rüyayı bu şekilde yorumladı.

Onlara bu şekilde davranmalarını tavsiye ettikten sonra bu tavsiyenin hikmetinin ne

olduğunu ortaya koyan rüyanın geri kalan yorumuna başlayarak şöyle dedi:

❀

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيلًا

مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾

48. Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar *(tohumluk)* hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir.

"Sonra bunun" yani mezkur senelerin *"ardından saklayacaklarınızdan az bir miktar"* tohumluk olarak sakladıklarınız "*hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir."* Yani başaklarında bıraktığınız bu hubûbatı o yıllarda yaşayanlar yerler. Bu ifadesiyle Yûsuf, verdiği bu emrin zarûret zamanı için geçerli olduğuna dikkat çekmektedir.

Hubûbatı o yıllarda yaşayan insanlar yedikleri halde âyetin 'yeme' fiilini yıllara isnad etmesi, tıpkı "Onun gündüzleri oruçludur." örneğinde olduğu gibi mecâzîdir. Burada ayrıca bu ifadenin rüyadaki o zayıf ineklerin yeme tarzlarının tâbiri olduğuna işaret vardır. Yani bir nevi başaklarda biriktirilen hubûbat, -tıpkı gelen misafirlere takdim edilen ikram gibi- hazırlanıp yıllara takdim edilmiş oluyor. Oysa bu hubûbat gerçekte o yıllarda yaşayan insanlara takdim edilecektir.

❀

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

49. Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara *(Allah tarafından)* yardım olunacak ve o yılda *(meyve suyu ve yağ)* sıkacaklar.

"Sonra bunun" yani kuraklık ve insanların biriktirilen hubûbatı yiyeceği vasıflarla anlatılan bu yılların *"ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara bol yağmur yağdırılır"* ya da kuraklıktan ve sıkıntıdan kurtarılırlar *"ve o yılda"* sıkılabilme özelliği olan üzüm, susam, zeytin, kamış ve çeşitli meyvelerden çok olacağı için bol bol meyve suyu ve yağ *"sıkacaklar."*

"Fîhi" ifadesinin tekrarlanması, yağmur yağdırma veya kurtarma fiillerinin Allah'a, sıkma fiilinin ise insanlara âid olmasından ileri gelmiştir.

Bu bereketli kılınan seneyle ilgili hükümleri Yûsuf (a.s.) kralın rüyasından çıkarmamış, sırf vahiy yoluyla elde etmiş ve bunları insanlara müjdelemiştir.

Yûsuf (a.s.) semiz ineklerle yeşil başakları verimli seneler olarak, zayıf ineklerle kuru başakları da kurak seneler olarak yorumlamıştır. Zayıf ineklerin semiz inekleri yemesini ise bu bolluk senelerinde biriktirilen mahsûlün kurak senelerde yenmesi şeklinde tâbir etmiştir. Bu şöyle izah edilebilir: Hayvan cinsleri arasında çelimsizlik vasfı taşıyan,

acı-tatlı bütün otlardan yiyebilen, temiz-pis tüm sulardan içebilen yegane hayvan sığırdır. Nitekim yıl da hem arzulanan işleri hem de istenmeyen işleri içine alır, güzel-çirkin bütün hâdiseler seneler içinde cereyan eder.

Yine rüya tâbiri konusunda esas kabul edilen şey o rüyayı gören kişinin sözleridir. Kral da rüyasını sığırlar ve başaklarla dile getirmiştir. İşte Yûsuf (a.s.) büyük zatların yaptıkları gibi birinci kelimeden iştikâk-ı kebir[48] yoluyla gelecek şeylerin yakın olduğunu, ikinci kelimeden ise belâ senelerinin geleceğini hissedip anladı. Belâ kelimesi (Arapça'da) hayır ve şer için müşterek olarak kullanılır. " اَلْخُضْرُ " kelimesinde " اَلْخَيْرُ " kelimesinden iki harf vardır. Hem de " اَلضَّوْءُ (ışık, aydınlık)" kelimesinin dad harfi onda zuhur etmiştir. " اَلْبَاعِثُ ", "el-Bâis (fakir, sıkıntı içinde olan)" demektir. **Müeyyidüddîn Cündî**'nin *Şerhu'l-fusûs*'unda böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: Rüyada özellikle sığır ile başağın görülmüş olması, sığırın yeme konusunda alem/remiz olmasındandır. Buğday ise insanların en çok istifade ettikleri tahıl cinsidir. Böylece bu rüya, insanların en büyük gıdaları ve temel yiyecekleri olan buğday yönünden geçim ve yaşama sıkıntısına düşeceklerine işaret etmektedir. Diğer tahıl cinslerinde de kıtlık görülmesi buna ters düşmez.

❀

Yukarıdaki âyetin işareti ise şöyledir: *"Yedi semiz inek"*; hırs, cimrilik, hased, şehvet, düşmanlık, gasp ve kibirden ibaret bulunan yedi beşerî sıfattır.

"Zayıf inekler" ise bu beşerî sıfatların zıddı olan kanâat, cömertlik, gıpta, iffet, şefkat, hilim ve tevâzudan ibaret olan rûhânî sıfatlardır.

"Kral" ruhtur. Ruh, beden şehrinin kralıdır. *"İleri gelenler ise"* iç ve dış organlar, his ve kuvvelerdir. Melekût âleminde tasarrufta bulunmak ve burada görülebilecek olan şeyleri öğrenmek de bunların yapabileceği bir şey değildir.

"Zindandan kurtulan" nefs-i mülhemedir. Nefs-i mülheme, melekût âleminde cereyan eden herhangi bir şeyi öğrenmek istediği zaman, tefekkür kuvvesiyle kalbe başvurarak ondan haber ister. Kalb de ona bunu bildirir. Çünkü kalb melekûtu görmekte ve burada görülebilecek şeyleri mütâlaa etmekte kalb lisanıyla bunlara vâkıf olmaktadır. Kalb rûhânî şeylerle nefs-i mülheme arasında tercümanlık ederek rûhânî gayb lisanından anlayabildiklerini nefse tâbir eder ve anlatır. Bazen hayal lisanıyla, bazen selim düşünce ile, bazen de ilhâm yoluyla anlatır.

"Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz." ifadesi bu yedi beşerî sıfatın âdet ve tabîatla terbiye edilmesine işaret ediyor. Böyle bir terbiye, âkıl ve bâliğ olup mükellefiyet kaleminin çalışmaya başlamasından önce çocukluk devrelerinde olur.

"Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar" yani hayatınızı sürdürmeye yarayacak kadarı *"hariç"* kemâle erdiği zaman bu sıfatlardan *"biçtiklerinizi"* kullanmayınız. Onları yerlerinde *"bırakınız.* Bu miktar ise ergenlik sınırına varıp akıl nuru sır lambasında, kalb camından parlak bir yıldız gibi zuhur edene kadar bedenin ayakta

durmasını sağlayacak gıdalar mesabesindedir. Böylece akıl nuru ergenliğe ulaştıktan sonra, şer'î tekliflerin nurlarıyla pekiştirilmiş, nefsin günahını ortaya koymada Hakk'ın ilhamıyla müşerref olmuş olur. Nefsin günahından maksad, yedi beşerî sıfattır. Takvâsından maksad ise bu sıfatlardan arınıp mezkûr yedi rûhânî sıfatla bezenmektir.

Rüyada yedi zayıf yedi semizi yemişti. Rûhânî sıfatlardan *"yedi zayıf"* diye bahsedilmesi, onların ruhlar âleminden olmasından ileri gelir. Bu âlem ise latîf bir alemdir. Beşeriyyet sıfatlarına gelince, bunlar cesedler âleminden neş'et etmiştir. Yoğun oldukları için de "*semiz*" diye ifade edilmişlerdir.

Rûhânî sıfatların galip gelmesi durumunda da beşerî sıfatlardan ancak insanların bedenlerinin yaşamasını ve sûretlerinin bakâsını temin edecek kadarı kalır. Rûhânî sıfatların galip gelip beşerî sıfatların yok olmasından sonra öyle bir makam ortaya çıkar ki, mürid bu makamda inâyet-i ilâhiyyenin cezbelerine nâil olur. Bu makamda kul kendi muâmelelerinden uzaklaşır, varlığının hapsinden ve benliğinin perdelerinden kurtulur. Sığınağı ve koruyucusu Hak Teâlâ olur. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle denilmektedir.

Kemal Hocendî der ki:

Elbiseyi ver canı satın al, yüzünü ziyandan çevirme
Sermâyesiz âşığa fayda ziyanın ta kendisidir
Fenâ sırrını dinle, bakâ kadehini iç
Söylemeye ihtiyaç yok ki ademden geldi vücûd

Allah'ım, cümlemizi fenâ ve baka sahiplerinden ve Seninle buluşacaklardan eyle.

---

[48]. İştikâk-ı kebir; bazı âlimlere göre aynı harfleri ihtivâ eden ama harf tertibi aynı olmayan iki kelime arasındaki mânâ irtibâtıdır. Burada söz konusu olan her iki kelimede de; Arapça harfler vardır. Ama dizilişleri farklıdır. (H.K.) (*Keşşafu istilahat'ıl-fünûn*: s.867)

HAZRET-İ YÛSUF’UN BERÂETİ

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ
فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰت۪ي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبّ۪ي بِكَيْدِهِنَّ عَل۪يمٌ
﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِه۪ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ
مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُٓوءٍ قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَز۪يزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ
اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِه۪ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٥١﴾ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنّ۪ي لَمْ
اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي كَيْدَ الْخَٓائِن۪ينَ ﴿٥٢﴾ وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْس۪ي
اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّٓوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبّ۪ي اِنَّ رَبّ۪ي غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥٣﴾

50. ***(Adam bu yorumu getirince)*** **kral: “Onu bana getirin!” dedi. Elçi, Yûsuf’un yanına gelince** ***(Yûsuf):*** **“Efendine dön de ona: ‘Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?’ diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hîlesini çok iyi bilir.” dedi.**

51. ***(Kral kadınlara):*** **Yûsuf’un nefsinden murâd almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?” dedi. Kadınlar: “Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik.” dediler. Azizin karısı da dedi ki: “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murâd almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir.”**

52. ***(Yûsuf dedi ki):*** **Bu, azizin yokluğunda ona hâinlik etmediğimi ve Allah’ın hainlerin hîlesini başarıya ulaştırmayacağını** ***(herkesin)*** **bilmesi içindir.”**

53. “*(Bununla beraber)* nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder, Rabbimin acıyıp koruduğu başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”

❀

Elçi bu yorumu getirince, Mısır *“Kral”*ı Reyyan: *“Onu”* yani Yûsuf’u *“bana getirin!” dedi.”* Şöyle ki: Sâkî, mezkûr rüyanın yorumu ile birlikte ileri gelenlerin de mecliste bulunduğu bir sırada kralın yanına döndü. Yûsuf’un rüyasına getirdiği bu yorum kralın çok hoşuna gitti. Onun çok bilgili ve faziletli biri olduğunu anlayarak ona ikramda bulunmak, yakınına getirterek mezkûr tâbiri bizzat kendi ağzından duymak istedi.

Dosttan getirdiğin bu söz şekerdir
Fakat kendi bizzat söylerse daha hoştur

Bu sebepledir ki; ‘Yûsuf’u bana getirin’ dedi. Bunun üzerine sâkî tekrar Yûsuf (a.s.)’a döndü. *“Elçi,”* zindandan çıkarmak için *“Yûsuf’un yanına gelince”:*

Ey Kudüs cennetinin servisi salınarak
Şâhın sarayı bostanı tarafına yürü

“Kral seni dâvet ediyor.” dedi. Yûsuf (a.s.) onunla beraber çıkmaktan imtinâ ederek elçiye: *“Efendine dön de ona:”* -yukarıda genişçe anlatıldığı üzere- Züleyhâ’nın meclisinde *“Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?” sor”* İyice araştırıp soruştursun.

(Yûsuf) dedi ki: Ben şah tarafına neden geleyim?
Çünkü benim gibi kimsesiz ve günahsızı
Zindanda yıllarca mahpus eylemiştir
Keremin âsârından ümidsiz kılmıştır
Eğer benim dışarı çıkmamı isterse
Bu gam evinden, söyle ona fermân etsin
Ki onlar ki benim yüzümü görünce
Hayretten avuçlarını kestiler
Ki benim suçum ne idi, benden ne gördüler?
Niçin benim eşyamı zindan tarafına çektiler
Bunları onlardan sorsun, bu sır şâha âşikâr olsun
Çünkü benim eteğim hıyânetten pâktir
Hazinelere delik açmak (hırsızlık) benim için daha güzeldir
Hâin hânesinin yatağında olmamdan

Gerek efendilik hukukuna ve edebe riâyet ederek, gerekse tuzağından çekinerek sâhibesinin adını anmadı. Çünkü onun kendisine karşı düşmanca hisler beslemekte olduğuna inanıyordu. Öteki kadınların ise gerçeği açıklayacaklarını ve sâhibesinin kendi nefsinden murâd almak istediğine, kendisinin ise bundan uzak durduğuna dair yaptığı îtirafa şahidlik edeceklerini ümid ediyordu.

Âlimler derler ki: Yûsuf (a.s.)’ın kralın kendisiyle kadınlar arasında cereyan edenleri iyice araştırmadan zindandan çıkmaması, işin hakîkatinin kral katında özellikle aziz katında ortaya çıksın, azizin kendisini haksız yere hapsettirdiğini anlasın ve böylece kıskançlar kendisini kınayamasın diyedir. Yûsuf (a.s.)’ın böyle davranmasının bir sebebi de akıl, sabır ve vakarının son derece olgun olduğunun ortaya çıkmasını sağlamaktır. Çünkü on iki sene zindanda kalan bir kimse kral tarafından zindandan çıkarılma emri verilerek çağrılıyor. Fakat o, azize ve hanımına ihânet etmediği iyice ortaya çıkana kadar sabrederek zindandan çıkmakta acele etmiyor. Bu tutum, o kişinin her türlü töhmetten uzak olduğuna ve hakkında yapılan dedikoduların yalan ve iftiradan ibâret olduğuna delâlet eder.

Burada töhmetleri ortadan kaldırmaya ve töhmete sebep olacak yerlerden sakınmaya çalışmak gerektiğine delil vardır. Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa kendisini töhmet altında bırakacak yerlerden uzak dursun*."[49] Peygamberimiz îtikafta iken bir ara yanına hanımlarından birisi gelmişti. O sırada yanına uğrayanlara, Hz. Peygamber (a.s.)'ın töhmeti kaldırmak için: "*Bu kadın, falanca eşimdir*."[50] buyurması bu kabildendir.

Kral kendisini dâvet ettiği halde zindandan çıkmakta acele etmeyerek büyük bir iç güven ve sabırla hareket eden Yûsuf (a.s.)'ın bu tutumunu Hz. Peygamber (s.a.)'in çok beğendiği ve şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "*Yûsuf'a, keremine ve sabrına hayret ediyorum. Allah kendisini bağışlasın, kendisine o semiz ve zayıf ineklerin neyi gösterdiği sorulduğunda onun yerinde olsaydım, beni zindandan çıkarmalarını şart koşmadan bir şey söylemezdim. Yine elçi kendisine gelip de elçiye: 'Efendine dön ve ona... sor' demesine de hayret ediyorum. Ben onun yerinde olsaydım ve onun kadar zindanda kalsaydım, hemen cevap verir, kapıya koşardım. Mazeretimi anlayıp anlamamalarına önem vermezdim. Yûsuf gerçekten hilim sâhibi ve teennî ile hareket eden biriymiş*."[51]

İbnü'l-Melek der ki: "Bu hadis Peygamber Efendimiz (s.a.)'in sabırsız ve aceleci olduğunu göstermez. Aksine burada Yûsuf (a.s.)'ın itham edildiği ağır suç kralın kalbinden zâil olsun ve kendisine şüpheci gözlerle bakmasın diye zindandan çıkmakta acele etmemesi ve sabretmesi medhedilmektedir."

Tıybî der ki: Rasulullah (s.a.)'in bu ifadesi, tevâzû îcâbı söylenmiş bir sözdür. Yoksa O teennî ile hareket etmeyen aceleci biri olduğu için böyle konuşuyor değildir. Tevâzu ise ne büyük birini küçültür ne de yüce birini alçaltır. Aksine tevazu, sahibi için bir fazîlettir, onu yüceltir ve kıymetini artırır.

"Şüphesiz benim Rabbim" olan Allah *"onların"* kadınların "Sâhibine itâat et" derken kurdukları *"hîlesini çok iyi bilir" dedi."*

Bu ifadede kendisinin suçsuz olduğuna, kadınların ise kendisine tuzak kurduğuna Allah'ın bilgisini şâhid tutmak söz konusudur. Sanki şöyle demiş oluyor: 'Onu araştırmaya sevk et. İşte o zaman suçsuz olduğum ortaya çıkar. Çünkü Allah olanların kadınların hîlesinden ibâret olduğunu biliyor.'

O yiğit bu sözü şâha söyleyince
Mısır'ın kadınlarına haber verdiler,
Onları pâdişâhın önüne topladılar
Hepsi o mumun pervanesi oldular

❀

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا

عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ ۚ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْـٰٔنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ ۖ

اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾

51. *(Kral kadınlara)*: Yûsuf'un nefsinden murâd almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?" dedi. Kadınlar: "Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik." dediler. Azizin karısı da dedi ki: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murâd almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir."

Kadınlar oraya gelince kral kadınlara: *"Yûsuf'un nefsinden murâd almak istediğiniz"* ve ona tuzak kurduğunuz *"zaman durumunuz neydi?"* Hiç onun size meylettiğini hissettiniz mi? *"dedi."*

Âyetin zâhiri, sadece azizin karısının değil, bütün kadınların Yûsuf'un nefsinden murâd almak istediklerini gösteriyor. Bu bakımdan bir delil olmadığı sürece kadınların da ondan murâd almak istemedikleri söylenemez.

(Kral kadınlara:) O can harîminin mumundan ne gördünüz?
Ki ona kötü nam kalemini çektiniz
Onun yüzüyle bahar ve bağ oldunuz da
Ona zindan yolunu gösterdiniz?
Bir sevgili ki onun teni gülden incinir
Onu bilen nasıl boynuna bukağıyı lâyık görür
Bir gül ki onun gece rüzgarına kudreti yoktur
Ayağına zindancı nasıl zincir vurur, yazık!

"Kadınlar" krala cevap vererek şöyle dedi: *"Hâşâ! Allah için,"* Bu ifade daha önce geçtiği gibi böylesine iffetli birini yaratan ilâhî kudrete duyulan hayranlık ve bu kudreti noksanlıktan tenzih etmek anlamındadır. Yâni Yûsuf gibi hâlis/temiz bir kişi yaratmaktan âciz olmaktan Hak Teâlâ pâktir, uzaktır.

"Biz ondan hiçbir kötülük" günah ve hıyanet "görmedik." dediler."
(Kadınlar:) Biz Yûsuf'tan temizlikten başka bir şey görmedik.
İzzet ve şeref sâhibi olmaktan başka bir şey görmedik.
Cevher sadefinde onun gibi pâk olmaz.
Cihanın cânı olan Yûsuf töhmetten pâktir.

"Azîzin" o mecliste hazır bulunan *"karısı"* Züleyhâ *"da dedi ki:"*

Kâşifî der ki: "Züleyhâ doğruluktan başka çare olmadığını görünce Yûsuf'un temiz olduğunu ikrar etti."

"Şimdi gerçek ortaya çıktı." kalblerde ve nefislerde iyice yerleşip apaçık bir şekilde ortaya çıktı ki: *"Ben onun nefsinden murâd almak istemiştim."* Yûsuf'u ben taleb

eyledim. Onunla vuslat arzusuna ben düştüm. O benim nefsimden murâd almak istemiş değildi *"Şüphesiz ki o",* "O benim nefsimden murâd almak istedi" şeklindeki sözünde *"doğru söyleyenlerdendir."*

"Şimdi" derken, kadınların şâhidlik ettikleri zamanı değil, kendisinin yaptığı konuşma ânını kastetmektedir.

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Kendi cürmünü mutlak olarak ikrâr eyledi
Ondan "Şimdi gerçek ortaya çıktı" sadâsı yükseldi
"Yûsuf'un günahı yoktur" dedi.
Onun aşkıyla yolu şaşıran benim
İlk olarak onu kendi vaslıma ben çağırdım
Murâdımı vermeyince onu huzûrumdan sürdüm
Zindana benim cevr ve zulmümden düştü
O gamlara benim gamlarım yüzünden düştü
Benim gamım had ve sınır tanımayınca
Onun canına benim hâlim sirâyet eyledi
Benim eziyet ve cefamdan ona bir cefâ ulaştıysa
Şimdi ona bunu telâfî etmek vâcibdir
İyi işli şâhtan gelen her ihsânın
Böyle nice yüzlercesine Yûsuf lâyıktır."

Şeyhzâde şöyle der: "Züleyhâ, Yûsuf'un kendi adını vermeksizin sadece o kadınlardan bahsederek *"Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?"* demek sûretiyle kendisini gözettiğini öğrendi. Halbuki bütün fitneler kendi başının altından çıkmıştı. Bunu sırf kendisine saygı duyduğu ve meseleyi örtbas etmek istediği için yaptığını kesin olarak anladı. İşte bu yüzden Yûsuf'un bu güzel davranışını mükâfatlandırmak istedi ve günahın tamamen kendisinden kaynaklandığını, Yûsuf'un ise tüm günahlardan uzak olduğunu îtirâf etti.

❀

Rivâyet edilir ki bir kadın mehrini vermesini isteyerek kocasıyla birlikte mahkemeye gelir. Kadı, şâhidler kadının yüzünü görüp şâhidlik edebilsinler diye kadına yüzünü açmasını emreder. Fakat kocası: "Buna gerek yok, ben onun iddiâsında doğru olduğunu kabul ediyorum." der. Bunun üzerine kadın şöyle der: "Sen bana bu derece değer verdiğine göre herkes şâhid olsun ki sende ne kadar hakkım varsa hepsinden vazgeçiyorum!"

el-İrşad'da şöyle der: "Ey insaf sâhipleri! Bundan daha yüce bir nezahet mertebesi görebilir misiniz? Hasımlar bile bu nezâhete şâhidlik etmekten başka çare bulamadılar. Gerçek üstünlük, varlığını hasımların bile kabul ettiği üstünlüktür."

Erbâb-ı te'vilden biri şöyle demiştir: Nefsin kuvvelerine işâret olan kadınların *"Hâşâ, Allah için"* demeleri ve nefs-i emmâre demek olan azizin karısının *"Şimdi gerçek ortaya çıktı."* demesi, nefis ile kuvvelerin Hakk'ın nuruyla pürnûr olduğuna, doğruluk ve insaf sıfatlarıyla muttasıf bulunduğuna işâret ediyor.

Bütün bu güzel sıfatların meydana gelmesi ise yedi yahut on iki ismin halvet zindanında tamamlanmasına bağlıdır. Çünkü bu halvet ve kemâl sayesinde kalb, vahdet (birlik) nûruna vâsıl olur. Nefis için tezkiye ve itmî'nân hâsıl olur. Kalbin üstünlüğünü, doğruluğunu ve suçsuzluğunu ikrar eder. Çünkü nefsin emmâre iken bile günahını îtiraf etmesi ve aşırıya kaçtığı hususlarda bağışlanmayı dilemesi, itmînânın kemâlinden ileri gelir. Davranış ve amellerdeki doğruluk (sıdk), onların her tür gaye ve maksaddan uzak olarak Allah'ın rızâsına uygun olmasıdır. Hallerdeki doğruluk (sıdk) ise hallerin nefsânî sıfatlardan uzak ve Allah'ın rızâsına uygun olması demektir."

❀

ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنّ۪ي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْد۪ي كَيْدَ الْخَٓائِن۪ينَ ﴿٥٢﴾

52. ***(Yûsuf dedi ki)*****: "Bu, azizin yokluğunda ona hâinlik etmediğimi ve Allah'ın hâinlerin hîlesini başarıya ulaştırmayacağını *(herkesin)* bilmesi içindir."**

Yûsuf dedi ki: *"Bu,"* yani suçsuz olduğumun ortaya çıkmasını istemem ya da suçsuzluğumun ortaya çıkması için gösterdiğim bunca gayret.

Kâşifî şöyle der: "Kral: "Kadınlar günahlarını îtiraf etti. Gel de senin huzûrunda onları cezâlandırayım." diye haber gönderdi." Yûsuf (a.s.) buyurdu ki: "Benim maksadım kimsenin cezâlandırılması değildir. Ben bunu şunun için yaptım ki *"azizin"* haremi konusunda *"yokluğunda ona hâinlik etmediğimi"* -çünkü karşı gelmek, hainlik etmek demektir- *"ve Allah'ın hâinlerin hîlesini başarıya ulaştıramayacağını"* yerine yetirmeyeceğini, neticeye erdirmeyeceğini, aksine iptal ve yok edeceğini *"bilmesi içindir."* Nitekim, kendi karısının tuzağını neticeye erdirmemiş ve sonunda karısı eşinin kendisine karşı hissettiği güven duygusuna hıyânet ettiğini ikrâr etmiştir.

"Yokluğunda ona hâinlik etmediğimi" cümlesinden maksad, ben onun gıyabında iken ona hâinlik etmedim veya o benim gıyâbımda iken arkasından hâinlik etmedim, demek olabilir.

Âyette hâinin fiili "hile" diye isimlendirilmiştir. Çünkü hâin yaptığını hîlelere başvurup kafaları karıştırarak yapar. Buna göre âyetteki *"hilesini başarıya ulaştırmayacağını"* ifâdesi, tamamına erdirmez, maksadına ulaştırmaz demektir.

Bu sözüyle Yûsuf azizin karısına, kocasının emanetine hâinlik ettiği târizinde bulunuyor. Azize de kendisinin nezih ve suçsuz olduğunu gösteren delilleri gördükten sonra karısının kendisini hapsettirmesine izin vererek Allah'ın emanetine hâinlik ettiği târizinde bulunmuş oluyor.

Bu ifadenin, kendisinin güvenilirliğini pekiştirmek ve hâin biri olması durumunda

Allah'ın kendisini başarıya ulaştırmayacağını ve böyle güzel bir âkıbet bahşetmeyeceğini te'kid etmek için söylenmiş olması da muhtemeldir.

Burada ayrıca Allah Teâlâ'nın sâdık kullarını gam ve kederden sonra sevince ulaştıracağına, karanlıklardan aydınlığa çıkaracağına işaret vardır.

❀

Bir zât şöyle anlatır: **Şeyh Ebû Hafs**'tan hadis okuyorduk. Yakınımızda da ıtır (esans) satan bir dükkan vardı. Adamın biri gelip attardan on dirhemlik esans aldı, fakat dirhemler attarın elinden düştü. Onları düşürünce adamı bir endişe kapladı. Bunun üzerine:

"Bu kadar az bir dünyalık için mi endişe ediyorsun?" dedik. Adam: "Şâyed dünyalık için endişelenen biri olsaydım, şu kadar değeri bulunan mücevherlerim ve üç bin dinarım düşüp kaybolduğu zaman endişe ederdim. Ancak bu gece bir çocuğum oldu ve gerekli malzemeleri almam gerekti. Oysa bu on dirhemden başka da param yok. Şimdi bunlar da kaybolduğuna göre buralardan kaçıp gitmekten başka çıkar yolum kalmadı. Endişemin sebebi de çoluk çocuğumdan ayrılacak olmamdır." dedi.

Bu arada attarı dinlemekte olan bir asker, attarın tarif ettiği mücevher ve dînar dolu keseyi çıkarıp adama verdi. Kesedeki paralar tastamam yerinde duruyordu. Kulunu önce birtakım sıkıntılarla imtihan edip sonra da bu sıkıntılardan kurtaran zat ne kadar yüce ve münezzehtir!

Molla Câmî der ki:

Bu köhne zamanda eski bir âdettir
Ki acısız tatlı geçim olmaz
Dokuz ay çocuk anasının rahiminde kan yer
Ki ay gibi yanağıyla dışarı çıksın
Çok çetindir ki kırmızı yakut taş içinde görür
Ki güneş onun yanağına renk verir

Bu âyet, emin olma vasfının güzel hasletlerden olduğu gibi hâinlik etmenin de kötü sıfatlardan olduğuna delâlet etmektedir. Mesela namaz, oruç, ölçü-tartı, köleler, cariyeler, verilen emanetler, bütün bunlar bize tevdî edilen emanetlerdir. Yine imamlık, hatiplik, müezzinlik ve benzerleri de idarecilerin bu görevleri hak eden kişilere vermesi gereken emanetlerdir. Ayrıca enfüsi (kendi) varlığımızda da göz, kulak, el, ayak gibi emanetler vardır. Çünkü insan bütün bunlardan sorumludur. Kalb de bir emanettir. O halde onu Mevlâ'dan başkasına (mâsivâ) meyletmekten koru.

Sâib şöyle der:

Seni gönül cevherinin emanetçisi eylemiştir
Hakk'ın emanetini hırsızdan koru, yatma, uyuma.

Allah Teâlâ'nın, yanında hazır ve kendisini gözetmekte olduğuna kesin olarak inanan bir insan bütün çirkin davranışların, özellikle de hıyanetin menbaı olan nefse uyarak O'nun huzurunda edebsizlik etmeye cür'et edemez.

❀

Anlatılır ki çok güzel kokulu bir genç vardı. Kendisine: "Bu kadar güzel koku sana epey pahalıya mâl oluyordur, herhalde." denilince "Hayır, bu bir Allah vergisidir. Bir kadın beni hîle yoluyla evine soktu ve nefsimden murâd almak istedi. Ben de vücudumun her yanını ve elbisemi necâsete buladım. Bunu gören kadın delirdiğimi zannederek beni serbest bıraktı. Allah da benim bu hareketime karşılık bana bu güzel kokuyu bahşetti."

❀

İşte bu genç rüyasında Yûsuf (a.s.)'ı görmüş ve ona: "Ne mutlu sana, Allah seni azizin karısının tuzağından kurtardı." demiş. Yûsuf (a.s.) da ona şöyle karşılık vermiş: "Asıl sana ne mutlu! Allah seni o kadının elinden kurtardı. Üstelik ben azizin karısına beşerî tabîatım îcabı meylettiğim halde, sen bu kadar bile meyletmedin."

Yûsuf (a.s.)'ın meyli beşerî tabîatı îcabı ortaya çıkan bir meyil olup bunun gereği olan davranışlar meydana gelmemiştir. Allah'tan her iki cihanda bizi koruyup başarıya ulaştırmasını niyaz ederiz.[52]

❀

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِيٓ ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓ ۚ
إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾

53. "*(Bununla beraber)* nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder, Rabbim acıyıp korumuş o başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."

Bununla beraber *"nefsimi temize çıkarmıyorum."* Yani nefsimin kötülükten uzak olduğunu söylemediğim gibi tamamen suçsuz olduğuna şâhidlik etmiyorum. Bu söz de Yûsuf (a.s.)'a âiddir. Bu sözü Allah'a karşı alçak gönüllülük etmek ve nefsini ezmek için söylemiştir. Yoksa nefsini tezkiye etmek ve güvenilir bir kimse oluşunu beğenmek için söylememiştir. Hz. Peygamber (s.a.)'in "*Ben âdemoğullarının efendisiyim, ancak övünmek yok.*"[53] şeklindeki sözü de bu kabildendir.

Yûsuf (a.s.)'ın bu sözü kendisini koruyan ve başarılı kılan Allah'ın nimetini anmak (tahdîs-i nimet) için söylediği de düşünülebilir. O zaman mânâ şöyle olur: Nefsimi, bizzat nefis olması îtibariyle temize çıkarmıyorum. Bu fazîletli davranışı da Allah'ın tevfîki olmaksızın sırf nefsimin tabîatının gereği olarak gösterdiğini de söylemiyorum.

"Çünkü nefis" yani, kendi nefsimin de aralarında bulunduğu bütün nefisler, *"aşırı*

şekilde kötülüğü emreder” çirkin ve isyankâr davranışları emreder. Çünkü o bâtıldan ve şehevî şeylerden çok zevk alır. Her türlü kötü davranışa son derece meyyaldir. Böyle olmasaydı mahlûkatın çoğu şehvetini söndürmek için çeşitli çareler bulup çıkarmak hususunda şehvetlerinin esiri olur muydu? Nefislerden bu kadar kötülük sâdır olur muydu? Buna göre denilebilir ki: Aklı tam ve Allah katında değeri yüksek olan herkes nefsinin ayıplarını daha iyi görür. Ayıplarını daha iyi gören kimse ise nefsini daha çok itham eder ve onu daha az beğenir.

“Rabbim’in acıyıp koruduğu başka.” Yani, Allah’ın helâke sürükleyecek davranışlara düşmekten koruduğu nefisler kötülüğü emredici değildir. İşte gerek benim nefsim gerekse diğer peygamberlerin nefisleri, gerekse meleklerin nefisleri bunlardandır. Meleklerin nefisleri böyledir, çünkü onlarda şehvet yoktur.

Peygamberler ise her ne kadar terkiblerinde şehvet varsa da Allah’ın yardımı sayesinde korunurlar ve masumdurlar.

Nefis için akılsız varlıklar hakkında kullanılan “mâ”nın kullanılmasında, nefsin nefis olması bakımından hayvanlara benzediğine işaret vardır.

Âyetteki istisnâ ya nefisten ya da “emmâre” lafzında gizli olarak bulunan zamirden istisnâdır. Sanki şöyle denmiş oluyor: Rabbimin esirgediği nefisler hariç, bütün nefisler daima kötülüğü emreder. O’nun esirgedikleri ise kötülüğü emretmez.

Ya da istisnâ vakit mânâsındadır. Yâni, nefis Rabbimin koruyup esirgediği zaman hariç, dâimâ kötülüğü emreder.

“Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” Rabbim, tabiatları îcâbı nefisleri kaplayan, onlara ârız olan şeyleri çok bağışlayan ve tabîatlarına göre davranmaktan koruyarak onları son derece esirgeyendir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Nefis, tabiat olarak dâimâ kötülüğü emretme cibilliyeti üzere yaratılmıştır. Tabiatı ile baş başa bırakıldığında şerden başka bir şey yapmaz ve sadece kötülüğü emreder. Ancak Rabbi kendisine acıyıp inâyet nazarıyla bakarsa, sıfatlarını değiştirip tabîatını tersine çevirerek emmâriyetini (dâimâ kötülüğü emretmesini) me’muriyete, şerirliğini de hayırlılığa tebdil eder.

Beşeriyyet gecesine hidâyet sabahı doğup kalb semâsının ufku aydınlandığında, nefis yaptığı kötülükler yüzünden kendisinden sâdır olan ‘dâimâ kötülük emretme fiili’nden pişmanlık duyan bir nefs-i levvâme haline gelir. Allah da onun bu tevbesini kabul buyurur. Çünkü “*Pişman olmak tevbedir*.”[54]

İnâyet güneşi hidâyet ufkundan doğduğu zaman ise nefis, mülheme halini alır. Çünkü bu durum nefis, inâyet güneşinin nurlarıyla pürnur olmakta ve bu nurlar kendisine neyin fücûr neyin de takvâ olduğunu ilhâm etmektedir. İnâyet güneşi hidâyet semâsının ortasına vardığı ve yeryüzü Rabbinin nuruyla parıldadığı zaman nefis artık **“*Sen O’ndan hoşnud, O da senden hoşnud olarak Rabbine dön.*”** (el-Fecr 89/28) ifadesinin cezbesi ile Rabbinin hitâbına istîdadlı bir nefs-i mutmainne haline gelmiş olur.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Peygamberlerin sülûkü her ne kadar nefs-i mutmainneden

nefs-i râdıye, mardıyye ve nefs-i sâfiyeye doğru ise de mutlak mânâda -yani ister peygamberlere âid olsun ister başkalarına âid olsun- nefisler dâimâ kötülüğü emretme tabîatı üzeredirler. Şu var ki nefislerin emmâriyet tabiatı üzere bulunmaları peygamberlerde bu emmâriyet izlerinin mutlaka ortaya çıkmasını gerektirmez. İşte bu sebeple Yûsuf (a.s.) *"Nefsimi temize çıkarmıyorum."* dedikten sonra 'Nefsim dâimâ kötülüğü emreder.' demeyip kötülüğü emredenin mutlak olarak nefisler olduğunu ifade etmiş ve mâsum nefisleri emmâriyet vasfından istisna etmiştir. Ancak Allah'ın bu özel koruması (ısmet) olmasaydı, nefis yapacağını onlara da yapardı. Peygamber Efendimiz (s.a.) de bu sebeple şöyle niyazda bulunmuştur: "*Rabbim, beni bir göz açıp kapayana kadar, hatta bundan da az bir süre için bile nefsimin eline bırakma*."[55]

Mutlak olarak nefislerin emmâre olduğunun delili bu âyettir.

Şeyhzâde bu sûredeki: ***'Yûsuf, erginlik çağına erişince, ona*** *(isabetli)* ***hükmetme*** *(yeteneği)* ***ve ilim verdik'*** (Yûsuf, 12/22) âyetini açıklarken şöyle demiştir: "Buradaki "*hüküm"*den maksad, Yûsuf (a.s.)'ın nefs-i mutmeinnesinin nefs-i emmâresine hâkim olması ve onu bastırıp ondan üstün olması olabilir." Böylece Şeyhzâde, Yûsuf'un nefsinde de emmarelik vasfı bulunduğunu söylemiş oluyor.

Müfti Sa'dî de yine bu sûredeki: ***'... onlara meylederim'*** (Yûsuf, 12/33) âyetini açıklarken Beyzâvî'nin: "Tabiatım yüzünden ve şehvetim gereği o kadınlara ya da onların nefislerine meylederim." ifadesindeki "tabiatım" kelimesini 'tabîatım ve dâimâ kötülüğü emreden nefsim sebebiyle' diye açıklamıştır.

Şeyh Necmeddin Dâye (k.s.) de **"*Böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.*"** (el-En'âm, 6/112) âyetini açıklarken şöyle der: "Burada bahsedilen insan şeytanı nefs-i emmâredir. En büyük düşman da budur." Bu hususu, *Te'vîlât*'ının birçok yerinde açıkça ifade etmiştir. Bu konunun bu şekilde anlaşılması gerekir. Çünkü bu makam ayakların sürçtüğü yerlerden biridir. Çünkü ben, gerek mükâşefelerine gerekse Allah'a erdiklerine hükmedilen ve eksiksiz, yaygın bir üne sahip bulunan nicelerinin bu makamda bocalayıp sürçerek endişe ve şüphe çukurlarına düştüklerini gördüm. Bu bakımdan mutmainliğe ulaşıp hîlesinden kurtulana kadar kulun nefs-i emmâresi ile uğraşması lâzımdır. Bu konudaki en güçlü şey tevhiddir. Çünkü tevhid, nefsin hem açık hem de gizli şirkten arınıp temizlenmesini sağlayan en tesirli şeydir.

Nefâisü'l-mecâlis'te şöyle der: "Nefis, inadın ve hâinliğin kaynağı, kötülük ve câniliğin mâdenidir. Bu özelliğiyle o, hem enfüste hem de âfâktaki fitnelerin menşei ve mutlak mânâda zulmün ortaya çıkış sebebidir. Eğer rûh padişahı, akıl veziri ve kalb şeyhulislâmı (müftisi) arasında ittifak olsa, nefsânî ve tabîî kuvvelerin anlaşmazlık ve serkeşliği ortadan kalkar.

❀

Hikâye edilir ki biri sarı, biri gök, diğeri de kara üç öküz aralarında anlaşarak bir dağı ele geçirdiler. Öyle ki kendilerinden başka hiçbir hayvan bu dağda otlayamaz oldu.

Bir gün hayvanlar toplanıp bu konuyu istişâre ettiler. Aslan ortaya çıktı. “Ben bu işi hallederim!” diyerek dağın yamacına geldi. Aslan öküzlere saldırınca onu engellediler. Aslan onlara şöyle dedi: “Öküz kardeşler, bırakın sizinle beraber olayım. Böylece benim sâyemde gücünüz artmış olur.” Öküzler aslanın aralarında yaşama ve kardeşlik teklifine râzı oldular.

Bir gün aslan, sarı ve gök öküze: “Kardeşlerim, bizimle şu kara öküz arasında hiçbir münâsebet olmadığını görmüyor musunuz? Onun çaresine baksak iyi olacak!” dedi.

İki öküz:

“Ne yapalım?” dediler.

Aslan:

“Eğer izniniz olursa ben düşündüğümü yapayım. Siz ses çıkarmayın yeter.” dedi. Onlar da:

“Dilediğini yap.” dediler.

Aslan otlamakta olan kara öküzün yanına varıp ona saldırdı. Öküz iki kardeşinden yardım istediyse de dönüp bakmadılar bile. Böylece aslan öküzü parçalayıp yedi.

Bir süre sonra aslan bu sefer sarı öküzün yanına vararak: “Kılların benimkilere benziyor. Seninle benim aramızda tam bir münâsebet var. Fakat şu gök öküzle bizim aramızdaki münasebet nedir? Haydi gel şunu ortadan kaldıralım da dağ ikimize kalsın.’ dedi.

Sarı öküz:

“İyi madem istediğini yap!’ diye cevap verdi.

Gök öküz otlarken aslan ona saldırmak isteyince böğürerek can havliyle sarı öküzden yardım istedi. Fakat o hiç oralı olmadı. Böylece aslan onu da yedi.

Aradan bir süre daha geçti. Aslan sarı öküze: “Hazırlan, seni yiyeceğim. Çünkü kardeş olmamız için aramızda hiçbir münâsebet göremiyorum.” dedi.

Öküz yalvarıp yakardı ama aslan onu dinlemedi.

Öküz: “Kardeşim kara öküzün başına gelenlerin bir gün benim başıma da geleceğini düşünmeliydim.” diye cevap verdi. Aslan üzerine atlayıp onu da yedi.

İşte nefis tıpkı bu aslan gibidir. Varlık dağında meydana çıktığı zaman tüm kuvvelere galebe çalar ve onları yer. Bu temsilde düşünenler için bir çok öğütler vardır.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî der ki:

Benim evim ev değil iklimdir
Latîfem latîfe değil tâlimdir

---

[49]. *Irakî,* Muğnî, III, 36

[50]. *Buhârî,* Ahkam, 21, İtikaf, 11, 12; *Ebû Dâvud*, Savm, 78; *İbn Mâce*, Sıyam, 65; *Dârimî*, Rikak, 66; *Müsned*, III, 156, 285, 309; VI, 337

[51]. *Münâvî*, IV, 305-306
[52]. On ikinci cüz, 20 Cemâziye'l-evvel 1103/8 Şubat 1692'te tamam oldu.
[53]. *Tirmizî*, Tefsiru'l-Kur'ân, 18, Menâkıb, 1; *İbn Mâce*, Zühd, 37; *Müsned*, III, 2
[54]. İbn Mâce, Zühd, 30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 376, 423
[55]. *Ebû Dâvud*, Edeb 110; *Müsned*, V, 42

MISIR HAZİNELERİNE TÂYİNİ

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۚ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ
الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۚ إِنِّي
حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ ۚ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا
حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ
﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

54. Kral: "Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim" dedi. Onunla konuşunca da: "Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin." dedi.

55. *(Yûsuf Kral'a:)* "Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben *(onları)* çok iyi korurum ve bu işi bilirim." dedi.

56. Ve böylece Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zâyi etmeyiz.

57. İman edip de *(kötülüklerden)* sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.

❀

Rivâyet edilir ki Mısır kralına sâki Yûsuf'un sözlerini söyleyince kral da onun yüzünü görme arzusu arttı. *"Kral: "Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim" dedi."* Kendime has kılayım.

Müfti Sa'dî şöyle der: "Kral, Yûsuf'u önce rüyâ yorumunu bildiği için çağırttı ve bu sebeple sadece *'onu bana getirin'* dedi. Yûsuf sonra bu yaptıklarını yapıp da güvenilir olduğu, sabrı, himmeti, düşüncesinin üstünlüğü, ilk çağrısında kendisine gelmekte acele etmemesi ortaya çıkınca kralın gözünde değeri arttı. Kral ikinci olarak: *"Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim."* diyerek çağırdı.

"Onunla konuşunca da" yâni görevliler Yûsuf'u krala getirip de kral onunla konuşunca ondaki olgunluk ve dehâyı, yani isâbetli ve ileri görüşlülüğü müşâhede edince: Ey dosdoğru sözlü kişi! *"Bugün sen yanımızda"* huzurumuzda *"yüksek makam"* yüce mevki ve yüksek mertebe *"sahibi ve güvenilir"* kendisine her şey emanet edilebilir *"birisin." dedi."*

Buradaki "*bugün"* lâfzı Yûsuf'un mevkiinin süreceği müddeti değil, konuşmasının yapıldığı ânı gösteriyor. Maksad, makam sâhibi ve güvenilir olmanın bir süre sonra başlayacağı ihtimalini bertaraf ederek başlayacağı zamanı tâyin etmektir.

Rivâyet edilir ki elçi, yani sâkî Yûsuf'a gelip: "Kral'ın çağrısına icâbet et." dedi. **Hâfız** der ki:

Benim Kenanlı ayım, Mısır tahtı senin oldu
Vakit zindana vedâ etme vaktidir

Molla Câmî de şöyle der:

Yûsuf'un karanlık gecesi az kaldı
Sabahın doğuşu onun işini yoluna koydu
Onun canında gam dağ gibi ağır oldu
O gam dağının arkasından güneş doğdu

Zindandakilere veda ederek oradan çıktı. Çıkmadan önce oradakiler için şöyle duâ etti: "Allah'ım, sâlih kullarının kalblerini bunlara karşı şefkatli kıl, haberleri bunlardan gizli tutma." Yûsuf'un bu duâsı sayesinde haberler diğer insanlara ulaşmadan önce, zindanda bulunanlara ulaşır olmuştur. Yûsuf zindan kapısına da şunu yazdı: "Burası belâlar evi, yaşayanların mezarı, düşmanların sevindiği, dostların denendiği yerdir."

Daha sonra Yûsuf yıkanıp zindanın kirinden pasından temizlendi ve yeni elbiseler giydi. *Teysîr*'de denilir ki: Kral yedi hâcibini süslenmiş yedi hayvan ile krallara mahsus tâc ve elbise ile zindana gönderdi.

Yûsuf kral tarafına gittiği zaman
Krallara mahsus hil'atlerle gitti
Yûsuf'un bindiği hayvan baştan aşağı
Bir dağ gibi inci ve cevhere garkolmuştu
Her yere tablalarla misk ve amber konmuştu
Her tarafta altın ve cevher dolu para keseleri
Onun binitinin geçtiği yola saçtılar
Fakirleri fakirlikten kurtardılar

Yûsuf kralın yanına varınca kral ona tam hürmet gösterdi, onu ayakta karşıladı.

Kral, Yûsuf'un yaklaştığını haber alınca
Onu karşılamak için talih gibi acele etti
Onu kendi yanına oturttu
Servi boylu, gül yanaklı ve şimşir ağacı gibi gül renkli
Kral onu kendi yanına tahtın üzerine oturttu
Kralın hoş sorularına Yûsuf cevap verdi

Rivâyet edilir ki Yûsuf (a.s.) kralın huzuruna çıkınca şöyle duâ etti:
"Allah'ım! Senin hayrın sayesinde ondan da hayır bekliyor, şerrinden de Senin izzet

ve kudretine sığınıyorum.” Sonra krala selâm verip İbrânîce duâlar etti.

Yûsuf (a.s.) yetmiş iki dil biliyordu. Kral, Yûsuf’un konuştuğu İbrânîce’yi anlayamadı ve bu hangi dildir? diye sordu.

Yûsuf (a.s.) da cevâben: “Atalarım İbrahim, İshak ve Yâkub’un dildir.” dedi. Sonra Arapça konuştu, fakat kral yine anlamadı.

“Peki bu hangi dildir?” diye sorunca şöyle demiş:

“Amcam İsmail’in dilidir.”

Kral ise yetmiş dil biliyordu. Bütün bu dillerle konuştu. Yûsuf (a.s.) da her birine karşılık verdi. Bunu gören kral hayretler içinde kaldı.

Burada keşf ehli ile hicâb ehli arasındaki farka işaret vardır. Şöyle ki hakîkat ehli olanlar, şeriat olsun, tarikat olsun, mârifet olsun hakîkat olsun bütün mertebelerde konuşabilirken zâhir ehli sadece şerîat mertebesinde konuşabilir. İki ilim bir ilimden elbette daha hayırlıdır.

Kral, Yûsuf’a: “Ey doğru sözlü kişi, rüyâmın tâbirini bir de senden duymak isterim” deyip rüyâsını tekrar anlattı. Yûsuf da güzel bir şekilde tâbir etti ve kralın sorduğu her şeye hayret verici bir üslubla cevap verdi.

Yûsuf’un cevabı gönül çekici ve sözü gâyet hoş idi
Böylece onun sözlerinden kralın gönlü açıldı

Bu âyette iki işaret vardır:

1- Ruh, varlıkların hakîkatlerinin ortaya çıkması husûsunda sadece kendisine âid olması için kalbi, beşeriyet sıfatları zindanından kurtarmaya çalışır. Oysa ruh bilmez ki kalb, ister rûhânî, isterse cismânî olsun kendi ülkesinin halkının maslahatına olan işleri yapmak için yaratılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: “*İnsanoğlunun cesedinde öyle bir et parçası vardır ki o sâlih olduğu zaman onun sayesinde bütün cesed de sâlih olur. O bozuk olduğu zaman da onun yüzünden tüm cesed bozulur. Dikkat edin o et parçası kalbdir*.”[56]

2- Allah Teâlâ kralın, Yûsuf’u zindandan kurtararak iyilik yapmasını beğendi ve ona îman etmeyi nasîb ederek inkâr ve bilgisizlik zindanından kurtardı. Onu dünyayı ve dünyanın süslerini terk eden, âhireti ve âhiretin derecelerini taleb eden, kendisine has bir kul yaptı.

Mücâhid der ki: “Kral, Yûsuf’un ve büyük bir insan topluluğunun önünde müslüman oldu. Çünkü Yûsuf aralarında bulunduğu bu kavme peygamber olarak gönderilmişti.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Yûsuf’a karşı yapılan bu iyilik ve ikram îmâna ve irfâna nâil olmayı gerektiriyorsa, yaşadığı müddetçe Hz. Peygamber’e (s.a.) kol kanat geren, şefkatle davranan amcası Ebû Tâlib için neleri gerektirmez!? Bu sebeple en doğru görüş -daha önce de geçtiği üzere- Ebû Tâlib’in îman etmesi için Allah’ın tekrar hayat bahşettiği kişilerden olduğudur.

Bilesin ki lütuf ve kerem ezelî saâdetin eserlerindendir. Bir kâfirin lütufkâr ve kerim

biri olduğu görüldüğü zaman, bu vasıfların onu îman ve tevhîde dâvet etmesi, sonunda kurtuluş ve başarıya ermesi ümid edilir. Bu özellikler ehl-i inkârdan tasavvuf ehlini reddedenlerden sâdır olduğu zaman ise onların özel tevfik saâdetine ulaşmalarını sağlar. Bu konu müşâhede ehline gizli değildir.

❀

قَالَ اجْعَلْنِى عَلٰى خَزَٓائِنِ الْاَرْضِۚ اِنّ۪ى حَف۪يظٌ عَل۪يمٌ ﴿٥٥﴾

55. ***(Yûsuf Kral'a:)*** **"Beni ülkenin hazinelerine tâyin et. Çünkü ben** ***(onları)*** **çok iyi korurum ve bu işi bilirim." dedi.**

Yûsuf, krala: *"Beni ülkenin"* Mısır'ın *"hazinelerine tâyin et";* yani ülkenin gelir-giderini düzenleyen göreve tâyin et. Beni para, yiyecekler ve hazîneden sorumlu kıl. *"Çünkü ben"* hazineleri ehil olmayan kişilerden *"çok iyi korurum ve bu işi"* yönetme metotlarını iyi *"bilirim." dedi."*

Yûsuf (a.s.) kralın rüyâsını tâbir ederek kıtlık senelerinin geleceğini haber verince kral: "Peki ey Yûsuf ne yapalım?" diye sordu. Yûsuf (a.s.) da şöyle cevap verdi: "Bütün tarlaları ekin. İnsanların bolluk senelerinde elde ettikleri ürünlerin beşte birini alıp bu mahsûlün tamamını başaklarında bulunmak şartıyla depolayın. Kıtlık senelerinde bunlar hem size hem de Mısırlılar'a yetecektir."

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: Yûsuf, krala dedi ki: "Size düşen yiyecek maddelerini ambarlarda biriktirmektir. O seneler gelip çatınca dünyanın her yanından insanlar yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için gelecekler. Böylece senden önce kimseye nasîb olmayan büyük bir hazinen olacak." Bunu duyan kral: "Peki benim için bu hazineleri kim idâre edecek?" diye sorunca Yûsuf, yukarıdaki teklifte bulundu.

Fakat her işe bir kefil gerekir
Ki ilimden ona bir delil ola
İlim ile o adam o işin sonunu bilir
İşi bilince onu yapmaya kâdir olur
Âlemde mümkün olan her işi bulur, yapar
Fakat benim gibi bilen bir kefil zor bulunur
Bu işin idaresini bana bırak
Ki başkaları benim gibi idare edemez

Bu teklifte bulunmasının sebebi şudur: Yûsuf kralın gördüğü bu rüyâdan insanların başına büyük bir kıtlık belâsının geleceğini anladığı için kıtlıktan dolayı telef olmalarından endişe etti. Allah'ın kullarına acıyarak ihtiyaç duydukları esnâda kendilerine yardım etmek için hazineleri idare etmek istedi. Allah'ın kullarına acımak halifelerin ahlâkındandır. Yûsuf (a.s.)'ın Mısır fir'avnlarına hizmet etmesi de bir mûcizedir. Bu sebepledir ki kendi devrindeki fir'avn Feyyûm kentini inşâ edince ona:

‘Bu, gökyüzünün melekûtundandır.’ demiştir. Defter tutan, çeşitli kalem ve harflerle geometri ve hesap ilmini ortaya koyan ilk kişi odur.

Bu âyette görev isteyen kişi âdil davranmaya ve şeriat hükümlerini icrâ etmeye muktedirse görev taleb etmesinin câiz olduğuna delil vardır.

Âlimler derler ki: Vakıflara bakma işini üstlenmeyi istemek tıpkı kumandanlık ve kâdılık istemekte olduğu gibi mekruhtur.

Rivâyet edilir ki bir gurup, Hz. Peygamber (s.a.)’e gelerek kendilerini bir göreve getirmesini talep ettiler. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: “*Biz vereceğimiz göreve, onu isteyeni getirmeyiz!*”[57]

Çünkü Allah Teâlâ matlûb olarak bir göreve getirilene yardım eder, işlerini düzeltir. Görevi kendisi isteyen kişiyi ise kendi başına bırakır. Bu tür görevler ağır işler oldukları için insan bu görevlerin hukukuna riâyet edemez. Biri, komutanlığa ya da kadılık gibi görevlere tâyin edildiği zaman bu görevleri kabul etmelidir. Çünkü bu görevler farz-ı kifâye olmaları hasebiyle ihmâl edilmeleri câiz olmaz. Yûsuf (a.s.) ise o gün için mezkûr tedbirleri almaya en lâyık kişiydi. Âlemin ıslâhı için o günkü vaziyet de onun bu görevi isteyip üstlenmesini gerektirmişti.

Bu âyette ayrıca kâfir ve zâlim sultanlardan görev alınabileceğine delâlet vardır. Ancak bu, sadece bâtılı bertaraf edip hakkı kaim kılarak Allah’ın emriyle hükmetmenin, bu sultanlardan yardım almadan mümkün olamaması durumunda söz konusudur. Selef de haddi aşan kimselerden kadılık görevini alırlar ve bunu câiz görürlerdi.

❀

Şeyh Allâme İbnü’ş-Şıhne anlatıyor: Timurleng’in âlimleri sırf zor duruma sokup ayaklarını kaydırmak maksadıyla sorular sorduğu ve düştükleri zor durumu da tıpkı Haccâc gibi kendilerini öldürtmek veya işkence etmek için vesile kıldığı söylenirdi. Haleb’i zorla ele geçirerek birçok müslümanı esir edip öldürdü. Şehrin yöneticileri ile seçkin kişileri kaleye çıktılar. Daha sonra âlimleri ve kadıları da çağırttı. Biz de yanına çıktık ve bir müddet önünde bekledik. Bize oturmamızı emretti.

Kendi gözünde ehl-i ilmin en ileri geleni olan **Mevlâ Abdülcebbâr b. Allâme Numânüddîn Hanefî**’ye şöyle dedi: “Şunlara söyle, kendilerine daha önce Semerkand, Buhârâ, Herât ve fethettiğim diğer şehirlerin âlimlerine sorduğum, fakat açık bir cevap alamadığım bir mes’ele soracağım! Bunlar da onların durumuna düşmesin! Sadece en bilgili ve en üstün olanları hangisi ise o cevap versin. Söylediklerini de iyice tartarak söylesin!”

Timur’un bu emri üzerine Abdülcebbâr bana dedi ki: “Sultanımız diyor ki: Dünkü savaşta bizden ve sizden bir sürü insan öldü. Bizim ölülerimiz mi şehiddir yoksa sizinkiler mi?”

Allah Teâlâ aklıma güzel ve hoş bir cevap getirdi. Şöyle cevap verdim: “Bir bedevî Hz. Peygamber (a.s.)’a gelerek şöyle sormuş: “Bazıları ganimet için savaşıyor, bazıları şan şöhret için savaşıyor, bazıları da Allah yolundaki mevkii görülsün diye savaşıyor.”

İşte hem bizden hem de sizden Allah kelimesini yüceltmek için savaşanlar şehiddir.'
Bunu duyan Timurleng: "Hoş, hoş" dedi. Abdülcebbâr da: "Çok güzel söyledin." dedi.

❀

Rivâyet edilir ki kral, Yûsuf'u hazinelere bakma görevine tayin ettiği gecede Aziz Kıtfîr vefat etmiştir. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Hak Yûsuf'a bu şeref ve izzeti verince
Bu yükseklik ve şeref kadar
Mısır'ın azîzinin devleti zayıf ve zebun oldu
Onun haşmet sancağı baş aşağı oldu
Onun gönlü bu zarar ve ziyana dayanamadı
Ecel okuna hedef olup vefât etti
Züleyhâ yüzünü gam duvarına çevirdi
Yûsuf'un hicranı yükünden beli büküldü
Ne azizin yerinde hânesi âbâd
Ne Yûsuf'un gamından hatırı âzâd
Feleğin muhabbeti geç, kini tezdir
Bu mahrumiyet sarayında onun işi yoktur
Birisini güneş gibi feleklere çeker
Birisini gölge gibi toprak üzerine düşürür
O feleğin işini gücünü bilen kimse hoştur
Ki onun işinden ibret alır
Ne onun ikbâlinden kendisini büyük görür
Ne de işlerin ters gitmesine canını sıkar

Anlatılır ki Züleyhâ kocası Kıtfîr'in vefatından sonra dünyadan el etek çekti. Mısır'daki harap evlerden birini senelerce mesken tuttu. Kocasının görev yaptığı zamanda biriktirdiği çok sayıda mücevheri vardı. Yûsuf'la ilgili bir şey ya da Yûsuf'un adını duyduğu zaman ona olan sevgisinden dolayı mücevherlerini dağıtırdı. Nihâyet bütün mücevherleri bitti.
Bazıları der ki: Kıtlık senelerinde herkesin başına gelen sıkıntı ve açlık Züleyhâ'nın da başına geldi. O da ipek elbiselerini, altın ve mücevherlerini, hâsılı sahip olduğu her şeyi satmak zorunda kaldı. Zenginliği elden gitti. Yûsuf'a karşı duyduğu arzu ve iştiyaktan dolayı devamlı ağlardı. Sonunda iyice yaşlandı.

İhtiyar feleğin çarkından gençliği bulandı
Siyah saçı süt gibi beyaz oldu
Sabah oldu, gece devrini tamamladı
Misk gibi saçlarına kâfur (beyaz) yağdı

Kamburu çıktı, başını önüne eğdi
Hareketleri azaldı, ömür sermâyesi az kaldı

Meşakkat onu değiştirip bu harâbede yalnız başına yaşamanın sıkıntılarına katlanmak durumunu zora sokunca, Yûsuf'un geçiş yolu üzerinde kamıştan yapılmış bir kulübede yaşamaya başladı. Yûsuf bazı vakitler bir bineğe binerdi. Kişnemesi iki mil öteden duyulabilen bir atı vardı. Bu at sadece Yûsuf üzerine bindiği zaman kişner, insanlar da Yûsuf'un ata bindiğini anlardı. Züleyhâ ise yolun kenarında durur, Yûsuf oradan geçerken var gücüyle bağırırdı. Fakat sesler birbirine karıştığı için Yûsuf onun sesini duymazdı.

Her yerden kulaklara ses gelirdi
Yûsuf'un hava alan hayvanlarının kişnemesi
Hayvanların kişneme sesi her taraftan göğe yükselirdi
Çavuşların borularından savulun sesleri çıkardı
O gürültüden kimse Züleyhâ'nın hâline vâkıf olmadı
Kimsenin görüp dayanamayacağı bir hâle düşmüştü
O hayran ve terkedilmiş Züleyhâ işittiği zaman,
Çavuşlardan 'Uzaklaşın uzaklaşın' sesini
'Ben bir ömürdür uzağım' diye feryad etti
'Yüz mihnetle ondan uzaklığa sabrediyorum.
Cânândan daha ne zamana kadar uzak kalayım
Çok iyi öyleyse ben kendimden uzak olayım.'
Böyle söylerdi ve baygın düşerdi
Kendinden geçerek yere düşerdi

Birgün hiç yanından ayırmayıp tapındığı putunun karşısına geçip: "Sana da, sana secde edene de yazıklar olsun! Yaşlılığıma, körlüğüme, fakirliğime ve gücümün kuvvetimin azalmasına acıman gerekmez miydi? Bugünden itibaren seni inkâr ediyorum işte!" dedi.

Böyle söyledi ve putunu sert bir taşa vurdu
Halîl (İbrâhim) gibi putu parça parça etti.
Hakk'a yalvardı ve yüzünü toprağa sürdü
Pâk olan Hakk'ın dergâhına yalvarıp yakardı
Eğer yüzümü puta çevirdiysem, ey Allah'ım,
O sebepten kendime cefâ ettim, ey Allah'ım.
Kendi lütfunla benim cefâmı affeyle
Hata ettim, benim hatamı affeyle
Hata yolunu çok katettiğimden,

Görme cevherini benden aldın.
Madem ki o hatamı yaydın
Benden aldığını geri ver
Gönül esef dağından kurtulur
Yeter ki Yûsuf'un bağından lâle toplayayım

Ve Yûsuf (a.s.)'ın Rabbi'ne îman etti. Sabah akşam Allah'ı zikretmeye başladı. Bundan sonra yine bir gün Yûsuf mezkûr bineğine bindi. Atı kişneyince, herkes onun ata bindiğini anlayarak gerek ihtişamını görmek, gerekse cemâlini seyredebilmek için toplandı. Kişnemeyi Züleyhâ da duyarak kamış kulübesinden çıktı. Tam Yûsuf oradan geçerken şöyle bağırdı:

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ الْمُلُوكَ عَبِيدًا بِالْمَعْصِيَةِ وَ جَعَلَ الْعَبِيدَ مُلُوكًا بِالطَّاعَةِ

"Günahları yüzünden kralları köle, tâatleri sayesinde de köleleri kral yapanı tesbih ederim, o noksanlardan yücedir!"

Allah Teâlâ rüzgara bu sözü Yûsuf'un kulağına götürmesini emretti. O da bu sözü Yûsuf (a.s.)'ın kulağına ulaştırdı.

Bu söz Yûsuf'a tesir etti ve ağlamaya başladı. Sesin geldiği tarafa döndü ve ihtiyar kadını gördü. Kölesine:

"Git şu kadıncağızın ihtiyacı neyse hallet." dedi. Köle:

"Neye ihtiyacın var." deyince kadın:

"Benim ihtiyacımı ancak Yûsuf halleder." cevabını verdi.

Bunu duyan köle, kadını Yûsuf'un kasrına götürdü. Yûsuf ise daha önce kasra gelir gelmez krallık giysilerini çıkararak kıldan mâmûl bir gömlek giymiş ve ibâdethânesine girip Allah'ı zikretmeye başlamıştı. Yaşlı kadını hatırlayarak kölesini çağırdı ve:

"O yaşlı kadına ne yaptın?" diye sordu. Köle:

"O kadın derdine sizden başkasının derman olamayacağını iddiâ ediyor." deyince: "Onu bana getir." dedi.

Köle, kadını onun huzuruna getirdi. Yûsuf başını önüne eğmiş bir vaziyette iken kadın ona selâm verdi.

Yûsuf da şefkatli bir şekilde selâmını aldıktan sonra: "Ey yaşlı hanım! Senden bir söz duymuştum. Onu tekrarlar mısın?" dedi.

Kadın:

"Taatleri sayesinde köleleri kral, günahları yüzünden kralları köle yapanı tesbih ederim, o noksanlardan yücedir!" demiştim dedi.

Yûsuf:

"Ne kadar güzel bir söz! Peki senin derdin nedir?" dedi.

Kadın:

"Ey Yûsuf, beni ne kadar da çabuk unuttun?!" deyince Yûsuf:

“Söyle bakalım kimsin? Seni tanıyamadım!” dedi.

Ben oyum ki senin yüzünü görünce,
Cümle âlemden seni seçip beğendim.
Seni almak için bunca hazîne ve cevher saçtım
Gönlümü ve canımı senin aşkına vakf eyledim
Gençliğimi senin gamınla rüzgara verdim
Gördüğün bu ihtiyarlığa düştüm
Kıymetli mülkü kucağına almışsın
Sen beni birden bire unutmuşsun

Kadın: “Ben Züleyhâ’yım.” diye cevap verdi. Bunu duyan Yûsuf:
“Diriltip öldüren Allah’tan başka hiçbir tanrı yoktur. O diridir, ölmez. Ey fitnenin başı ve başıma gelen belâların sebebi, sen hâlâ yaşıyor musun?!” dedi.
Züleyhâ:
“Ey Yûsuf, demek dünya hayatını bile benden kıskanıyorsun!” deyince Yûsuf ağladı ve: “Güzelliğine, cemâline ve malına ne oldu?” diye sordu.
Züleyhâ:
“Seni zindandan çıkarıp bu mülkü sana bahşeden, bütün bunları elimden aldı.” dedi.
Yûsuf:
“Peki ihtiyacın nedir?” diye sorunca,
“Söylersem yerine getirecek misin?’ dedi.
Yûsuf:
“Evet, İbrahim’in yaşlılığı hakkı için yerine getireceğim.”
Züleyhâ:
“Üç isteğim var:
Birinci ve ikincisi, bana gözümü, gençlik ve güzelliğimi iâde etmesi için Allah’a duâ etmendir. Çünkü senin için ağlaya ağlaya gözlerim kör oldu, bedenim güçsüz kaldı.”
Bu istek üzerine Yûsuf (a.s.) duâ etti ve Allah Züleyhâ’nın gözlerini, gençlik ve güzelliğini geri verdi.

Saçının beyazlığı misk gibi siyah olup ona cilâ verdi
Gözünün siyahlığına ışık geldi
İhtiyarlığına gençlik hâle oldu
Kırk yaşından sonra on sekiz yaşında oldu

Bazıları Züleyhâ’nın o gün doksan yaşında olduğunu söyler.
Züleyhâ: “Üçüncü istediğim de benimle evlenmendir” deyince Yûsuf sükût edip başını uzun süre önüne eğdi. Cibrîl (a.s.) gelerek:
“Ey Yûsuf, Rabbin sana selâm ediyor; ve istediği şey konusunda ona cimri

davranma!” dedi.

Çünki biz Züleyhâ’nın aczini gördük
Onun sana ettiği niyâzı işittik
Onun gönlünü ümidsizlik kılıcıyla kesip
Yüce arşda nikâh akdedip sana bağladık

“Onunla evlen, çünkü senin dünyalık ve âhiretlik hanımın odur!”.

Yûsuf’a Cenâb-ı Hak’tan ferman geldi ki:
Züleyhâ ile nikah akdeyle ve alâka kur

Yûsuf Mısır kralını ve bütün ileri gelenleri dâvet etti ve onlara ziyâfet verdi.

İbrâhim Halîl’in kanunu ve Yâkub dîni ile
Güzel âyin ve güzel âdet üzere
Yûsuf Züleyhâ’yı kendisine nikahladı
Onu nikâhlayarak eşsiz bir cevher almış oldu.

Melekler de Züleyhâ ile yaptığı bu evliliği kutlamak için indiler ve şöyle dediler: “Allah sana bahşettikleri ile seni kutluyor. İşte kuyudayken Rabbinin sana vaad ettiği buydu.

Bunun üzerine Yûsuf (a.s.):

“Bana nimetler veren ve ihsanda bulunan Allah’a hamdolsun. O merhametlilerin en merhametlisidir.” dedi. Sonra şöyle duâ etti:

İlâhî Senden bu nimeti tamamına erdirerek bana Yâkub’un yüzünü göstermeni, onun da bana bakarak gözünün aydın olmasını, kardeşlerimin benim yanımda toplanmalarını kolaylaştırmanı niyâz ediyorum. Sen şüphesiz ki bu duâmı duyuyorsun ve sen her şeye kâdirsin!’

Züleyhâ odasına gönderildi. Câriyeler onu çeşit çeşit ipek ve mücevheratla karşıladı. Bunlarla güzelce süslendi. Gece olup da Yûsuf Züleyhâ’nın yanına gelince:

“Böylesi, daha önce senin istediğinden daha hayırlı değil mi?” diye sordu.

Züleyhâ:

“Ey doğru sözlü, beni kınama! Çünkü ben mal-mülk içinde yüzen son derece güzel bir kadındım. Eşim ise kadınlara bir şey yapamayan iktidarsız biriydi. Sen de Allah’ın sana bahşettiği o muhteşem güzelliğe sahip bulunuyordun. Bu yüzden nefsim bana galebe çaldı...” dedi.

(Züleyhâ:) Senin cemâline sabretmek elimde değildi
Beni mâzur gör, kötülüğümü affet
Benim cürmüm aşkımın kemâlindendir

Mâşuk âşığa nasıl inâd eder

Yûsuf, Züleyhâ'nın bâkire olduğunu gördü. Neticede Züleyhâ Yûsuf'tan hâmile kaldı. *Efrâyim* ile *Mişa* adlı ikiz çocukları oldu. Bu çocuklar güzellikte güneş ve aya benziyorlardı. Allah onların güzelliğiyle yedi kat semânın meleklerine karşı övünmüştür.

Yûsuf Züleyhâ'yı çok sevdi. Daha önce Züleyhâ'nın Yûsuf'a karşı olan sevgi ve aşkı şimdi tersine döndü. Öyle ki Yûsuf Züleyhâ'sız yapamaz oldu.

Züleyhâ'nın sadâkati fevkalâde olduğundan
Sonunda bu Yûsuf'a da sirâyet etti.

Allah Teâlâ Züleyhâ'nın mecâzî aşkını hakîkî aşka çevirdi. Meylini tâat ve ibâdete yönlendirdi. Birgün Yûsuf Züleyhâ'yı arzuladı. Züleyhâ ise Yûsuf'tan kaçtı. Yûsuf da onun peşinden gitti ve gömleğini arkadan yırttı. Bunun üzerine Züleyhâ: "Daha önce ben senin gömleğini yırtmıştım, şimdi de sen benim gömleğimi yırttın. Böylece ödeştik." dedi.

Bu işte birbirimizden farkımız kalmadı
Gömlek yırtmakta beraber olduk
Yûsuf Züleyhâ'nın yüzünü kölelikte görünce
O niyetten onun gönlünü zindelikte gördü
Züleyhâ'nın nâmına altından bir köşk yaptırdı
Köşk değil sanki ibâdethâne binâ eyledi

Yûsuf inşa ettiği bir eve mücevherlerle süslenmiş bir taht koydurdu. Züleyhâ'nın elinden tutarak onu tahta oturttuktan sonra şunları söyledi:

'Burada otur, Hakk'a şükrü edâ eyle
Hakk'a yapışırsan her kılına bir ihsan var
Fakirlikten sonra seni zengin eyledi
Gözünün nuru gitmişti, sana nur verdi
Sonra senin yüzüne rahmet kapısını açtı
Ömründe sana her gamı tattırmıştı
Benim vuslatımın tiryâkını sana ulaştırdı.'
Züleyhâ da Allah'ın muvaffak kılmasıyla
Padişahlık tahtına oturdu
Bu ibâdet sarayında kanâat edip ibâdetle meşguldü
Yûsuf'un visâli, Hakk'ın fazl u keremi ile

Yûsuf'la Züleyhâ'nın vefatları ile ilgili mâlumat sûrenin sonlarında verilecektir.

❀

Ey insaf sahibi! İşte dünya onları Allah'tan meşgul etmedi. İç ve dış organlarını Allah Teâlâ'nın hizmetinde kullandılar.

Burada ehl-i işârete göre: Kalb Yûsuf'u ruh kralına şöyle dedi: "Beni cesed ülkesinin hazînelerine tâyin et." Çünkü cesedin iç ve dış organlarından her biri için Allah'ın kahır ve lütuf hazinelerinden biri vardır. Her hazinede de bir başka nimet mevcuddur.

Meselâ gözde görme nimeti vardır. Şâyet insan bu nimeti Allah'ın âyet ve mârifetlerini görmek için kullanırsa lütuf hazinesini bulmuş ve ondan faydalanmış olur. Ama bu nimeti gözle elde edilen lezzetler için, nefsin şehvetleri için kullanırsa ve kendini bundan korumazsa kahır hazînesini bulmuş olur. Bu da kendisine zarar verir. Diğer organları da bu misâle kıyas et.

İşte Yûsuf, bu sebeple şöyle diyor: *"Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim, dedi."* Yani nefsimi ona zarar verecek şeylerden korur; nefsimin faydasına ve zararına olan şeyleri, nefsimi faydalı ve zararlı işlerde nasıl kullanacağımı bilirim.

❀

وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِى الْاَرْضِۚ يَتَبَوَّاُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَٓاءُۜ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَٓاءُ وَلَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

56. Ve böylece Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zâyi etmeyiz.

"Ve böylece Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek" Mısır'ın dilediği şehrinde konaklamak, dilediği yeri konak edinebilmek *"üzere ülke içinde yetki verdik."*

"Ve böylece" sözü, Allah Teâla'nın Yûsuf (a.s.)'a ihsân ettiği zindan sıkıntılarından kurtarma ve Kral Reyyân'ın kendisini özel dost edinmesi nimetlerine işaret etmektedir. Yani onu zindan sıkıntılarından kurtarıp krala özel dost yaparak Mısır ülkesinde bir yer sahibi kıldık.

O günkü Mısır, *el-İrşâd*'da belirtildiğine göre 40x40 fersah (yaklaşık 102.400 km2) genişliğindeydi.

el-Medârik'te şöyle denilir: " اَلتَّمْكِينُ ", güç kudret vermek demektir.

Bu ifade Yûsuf (a.s.)'ın Mısır üzerindeki tasarruf gücünün kemâlini ve bir kimse kendi evinde dilediği gibi tasarrufta bulunduğu gibi onun da Mısır'da sanki kendi eviymiş gibi tasarrufta bulunup otoritesi altına girdiğini ortaya koymaktadır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah kardeşim Yûsuf'a rahmet eylesin. Şâyet: "**Beni ülkenin hazinelerine tâyin et.**" demeseydi, kral onu hemen bu işle görevlendirecekti, oysa böyle dediği için bir sene geciktirdi.*"[58]

İbn Abbas (r.anhümâ)'nın şöyle dediği rivâyet edilir: "Yûsuf'un vezirlik işini istemesinin üzerinden bir yıl geçince kral onu dâvet edip teveccüh gösterdi. Mührünü

ona teslim etti. Kendi kılıcını onun beline taktı. Onun için inci ve yakut kaplı bir taht yaptırdı. Bu tahtın uzunluğu otuz, genişliği ise on arşın olup üzerinde otuz döşek vardı. Yûsuf (a.s.):

"Bu taht ile hükümranlığınızı pekiştireceğim. Bu mühür ile işlerinizi çekip çevireceğim. Ancak taç benim de atalarımın da kıyafetinden değildir." dedi.

Kral şu karşılığı verdi: "Bu tacı, senin yüceliğini ve üstünlüğünü göstermek için başına koydum."

Bunun üzerine Yûsuf (a.s.) tahtın üzerine oturdu. Civar ülkelerden hükümdarlar gelip onu kutladılar. Kral da devlet işlerini ona bıraktı. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Pâdişah Yûsuf'ta bu iş görücülüğü gördü
Mısır mülkünü Yûsuf'a vererek onu seçkin kıldı
Asker Yûsuf'un fermânının kulu oldu
Yeryüzünü ona takdim eyledi, onun meydanı oldu

Ne güzel söylemişler:

Felek ihtiyardır ve senin bahtının yıldızı tâzedir
Ne güzel ki ihtiyarlık kendi sırasını gençliğe verdi

❀

et-Tibyân'da belirtildiğine göre Yûsuf (a.s.) o zaman otuz yaşındaydı. Mısır'da adâlet üzere hükmeden Yûsuf'u hem erkekler hem de kadınlar severlerdi.

Yûsuf tüm köylü ve şehirlilere bütün işlerini bırakıp ekin ekmekle meşgul olmalarını emretti. Halk da ekmedik bir yer bırakmadı. Vâdîlere ve dağ tepelerine varıncaya kadar yedi sene boyunca her yeri ektiler.

Yûsuf halka mahsûlâtı başaklarında bırakmalarını emrediyor, ürünün beşte birini alıyor ve ambarlara koyduruyordu. Aynı şeyleri hükümdarın ekip biçtirdiği mahsûlât için de uyguluyordu.

Sonunda kıtlık seneleri gelip çattı. Allah, gökten yağmur yağmasını, yerden de bir şey bitmesini engelledi. Öyle ki bir tek dâne bile bitmez oldu. Bunun üzerine insanlar toplanıp Yûsuf (a.s.)'ın huzuruna gelerek:

"Ey Yûsuf, evlerimizdeki yiyecek maddeleri tükendiği için senin elinde bulunanlardan satın alma zarureti belirdi." diye mârûzâtta bulundular. Yûsuf da ambarların açılmasını emretti.

Bütün bu kıtlık seneleri boyunca yiyecek maddelerini Mısırlılar'a birinci yıl dirhem ve dînar, ikinci yıl ipek ve mücevherleri, üçüncü yıl hayvanları, dördüncü yıl köle ve câriyeleri, beşinci yıl güzel koku ve emlâkleri, altıncı yıl çocukları, yedinci yıl ise kendi hürriyetleri karşılığında sattı. Nihâyet bütün Mısırlılar Yûsuf'un kölesi hâline geldi. Halk: "Ondan daha büyük ve daha yüce bir kral görmedik!" demeye başladı.

Yûsuf (a.s.) krala:

“Rabbimin yaptığını görüyor musun? Bana ne kadar büyük bir ihsanda bulundu?” deyince, kral:

“Ben de senin gibi düşünüyorum, hepimiz sana âidiz artık!” diye cevap verdi.

Yûsuf (a.s.) da krala şöyle mukabelede bulundu:

“Bütün Mısırlıları âzâd ettiğime ve mallarını-mülklerini kendilerine iâde ettiğime Allah’ı ve sizi, şâhid tutuyorum.”

❀

Kâşifî şöyle der: Bunun hikmeti şuydu: Mısırlılar Yûsuf’un alınıp satıldığı vakitte onu kölelik kıyâfetinde görmüşlerdi. Ezelî kudret onların hepsini onun köleleri eyledi ki kimse onun hakkında söyleyecek sözü olmasın.

Yûsuf (a.s.) insanlar arasında adâleti gözetmek için hiç kimseye bir deve yükünden fazla yiyecek sattırmazdı. Bütün bu kıtlık yılları boyunca açları unutma korkusuyla karnını tam olarak doyurmamıştır.

Sa‘dî der ki:

Rahat ve nimet içinde yaşayan kimse
Açın hali nedir o ne bilir
Âcizlik hâlini o kimse bilir
Ki kendi hâli âcizliktir

“Biz” rahmet vermeyi *“dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz.”* Dînî, dünyevî, sûrî ve mânevî olarak kendi rahmetimizi ulaştırırız. Hiçbir şey bu konuda bize mâni olamaz. *“Ve güzel davrananların”* amellerini güzel yapanların *“mükâfâtını zâyi etmeyiz.”* Aksine dünyada da âhirette de tam olarak veririz.

Süfyan b. Uyeyne’nin şöyle dediği rivâyet edilir: “Mü’mine yaptığı güzel davranışlar için gerek dünyada gerekse âhirette karşılık verilir. Fâcirlerin iyi davranışlarına ise dünyada güzel bir karşılık verilir. Ancak onların âhirette hiçbir nasipleri yoktur.” Ardından yukarıdaki âyeti okudu ***“Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zâyi etmeyiz.”*** (Yûsuf, 12/56)

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*İyilik yapanlar için, hattâ kendi âilesine ve tâbîilerine iyilik yapanlar için bile cennette konaklar vardır*.”[59]

İhsân, pek çok şeye şâmil ise de gerçek mânâsı, müşâhede ve gözle görmedir. Ancak bu görme Yüce Yaratıcı’yı gözle görme mânâsına gelmez. Bununla kasdedilen, mâsivâdan tam anlamıyla yüz çevirme; dilinde, kalbinde ve düşüncesinde Allah’tan başka bir şey kalmayacak şekilde O’na tam teveccüh alışkanlığı kazanıldığında hâsıl olan bir hâldir. Basîret, Allah Teâlâ’yı müşâhede ettiği için bu hâle “müşâhede” denilmiştir. Nitekim âriflerden birisi buna şöyle işaret etmektedir:

Hayâlin gözümde, yâdın dilimde
Sevgin kalbimdeyken nasıl uzak sayarım seni?

❀

وَلَأَجْرُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

57. Îman edip de *(kötülüklerden)* sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.

"Îman edip de" kötülüklerden, küfür ve çirkinliklerden *"sakınanlar için âhiret mükâfâtı";* yani onların âhiretteki ödülü, bitmek tükenmek bilmeyen ebedî nimetler *"daha hayırlıdır."* Çünkü hem hadd-i zatında daha üstün, daha büyük ve daha devamlıdır. Yûsuf (a.s.) da ihsânı, güzel davranması ve takvâsı sayesinde kuyunun dibinden pâdişahlık taht ve mansıbına ulaştı.

Dünyada ve âhirette kim kadr u kıymet bulduysa
O kimse sabır ve takvâ tarafına koştu

Âyette mü'min ve müttakîden başkası için âhirette hiçbir nasip olmadığına işaret vardır.

Âriflerden birisi şöyle der: "Dünya fânî bir altın, âhiret ise bâkî bir çömlek olsaydı bile âhiret dünyadan daha hayırlı olurdu. Kaldı ki dünya fânî bir çömlek iken, âhiret bâkî bir altındır."

Ebû Hüreyre (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir:

Biz bir gün:

–"Yâ Rasûlallah! Cennet neden yaratılmıştır?" diye sorduk. Hz. Peygamber (a.s.):

–"*Sudan.*" buyurdu.

–"Bize cennetin yapısından haber ver." dedik. Buyurdular ki:

–"*Cennetin tuğlaları altın ve gümüş, harcı ise keskin kokulu misk, toprağı safran, kumu inci ve yakuttur. Oraya giren nimetlere erer, ebedî olur ve ölmez. Ne elbiseleri eskir, ne de gençliği elden gider. Cennetlikler dünyadayken nasıl gün geçtikçe yaşlanıyor idiyseler burada günden güne daha da güzel ve cemâl sâhibi olurlar.*"[60]

Öyleyse tâatlerde bulunmak gereklidir. Çünkü tâat, derecelerin tohumu mesâbesindedir ki karşılığı cennetlerdir.

❀

Hikâye edilir ki **İbrâhim b. Edhem** bir gün hamama girmek istedi. Fakat hamamcı ücret ödemeden içeri girmesine mânî oldu. Ağlayarak şöyle dedi: "Şeytanın evine bile bedava girmeme izin verilmiyorsa, peygamberlerin ve sıddîkların evine girmeme nasıl olur da ücretsiz izin verilir?"

❀

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şâyet peygamberlerin eviyle cenneti kasdediyorsa oraya

girmek için sâlih ameller lâzımdır. Yok eğer kalbi kastediyorsa oraya girmek için hâllerinin sâdık olması gerekir. Her iki takdirde de ubûdiyet, kulluk gereklidir. Çünkü kulluk hikmetin gereğidir. Bu sebeple âyette: *"Îman edip de* (kötülüklerden) *sakınanlar için"* buyrulmuştur. Bu bakımdan kulluğu olmayana göre âhiret dünyadan daha hayırlı değildir. Çünkü âhiretin hayırlı olduğunu gerçek mânâsıyla bilen bir kimse, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmak sûretiyle Allah'a kulluk etmeye uğraşır.

Allah Teâlâ, mülk ve melekût âleminde tasarrufta bulunabilme kâbiliyetini şerîata muvafik, tabîata muhâlif davranmaya bağlamıştır. Bu ise mücâhedeyi gerektirir. Mücâhede ise nefsi hoşlanmadığı şeyleri yapmaya zorlamak ve şehvetleri terk etmektir. İşte Yûsuf (a.s.) tabîatına ve bu tabîatın muktezâsına muhâlefet edip nefsine hevâyı yasakladı. Kuyunun, zindanın, köleliğin sıkıntılarına sabredip göğüs gererek Mevlâ'nın taksîmine râzı oldu. Allah da onu Mısır'ın sultanı yaptı, onun mekânını genişletti. Bu, kuyunun ve zindanın darlığına karşı bir mükâfat oldu. Köle olmasına karşılık olarak da Mısır halkını onun emrine âmâde kıldı. Tabîatını, bu tabîatın muktezâsı olan davranıştan alıkoyduğu için de onu Züleyhâ ile evlendirdi.

Hem nimet ehline hem de mihnet ehline takvâ lâzımdır. Nimet ehlinin takvâsı, şükretmektir. Çünkü şükür, nankörlükten koruyan bir kalkandır. Mihnet ehlinin takvâsı ise sabretmektir. Çünkü sabır, insanı sızlanmaktan ve huzursuzluktan korur.

Şu halde akıl sahibine düşen, takvâ kulpuna sımsıkı yapışmaktır. Çünkü takvâ kulpu hiçbir zaman kopmaz. Âkıbeti de güzeldir. Takvâ kulpu dışındaki kulplar kopup ayrılabilir. Defalarca görüldüğü gibi faydalı bir sonuçları da yoktur.

Allah'ım, hidâyet yolunda ayaklarımızı kaymaktan koru! Nefis ve hevâlarımıza tâbi olmaktan muhafaza buyur! Cümlemizi Sen'i hakkıyla bilip emirlerine riâyet eden, Sana yönelerek Sen'den başkasına sevgi beslemeyenlerden eyle!

---

[56]. *Buhârî*, Cuma, 11; *Müslim*, İmare, 20; *Ebû Dâvud*, İmare, 1, 13; *Tirmizî*, Cihâd, 27; *Müsned*, II, 5, 54, 55

[57]. *Buhârî*, İcare, 1; *Müslim*, İmare, 15; *Ebû Dâvud*, Akdiye, 3; *Müsned*, IV, 409

[58]. *İbn Hacer*, Kâfî, IV, 90; *Elbânî*, Silsile, I, 335

[59]. bk. Taberî, Câmî, Beyrut 1405 XIV, 61

[60]. *Tirmizî*, Cennet, 2; *Dârimî*, Rikak, 100; *Müsned*, II, 305, 445

YÛSUF’UN KARDEŞLERİ MISIR’DA

وَجَٓاءَ اِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾
وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْۚ اَلَا تَرَوْنَ
اَنِّٓي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ
لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفَاعِلُونَ
﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَٓا
اِذَا انْقَلَبُٓوا اِلَٓى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

58. Yûsuf’un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler, *(Yûsuf)* onları tanıdı, onlar ise onu tanımıyorlardı.
59. *(Yûsuf)* onların yüklerini hazırlayınca dedi ki: “Baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.
60. Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek *(erzak)* yoktur, bana hiç yaklaşmayın!”
61. Dediler ki: “Onu babasından istemeye çalışacağız, mutlaka bunu yapacağız.”
62. *(Yûsuf)* uşaklarına dedi ki: “Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki geri gelirler.”

❀

“Yûsuf’un kardeşleri gelip” Yûsuf bütün ziynet ve ihtişamı ile hükümet işleriyle uğraştığı mecliste bulunurken *“onun huzuruna girdiler.”*
Rivâyete göre kıtlık Kenan memleketine ve Şam beldelerine kadar ulaştı. Yâkub (a.s.)’ın oğullarının işi de iyice daraldı. Babalarına: “Ey babamız, Mısır’da bir kral var ki kıtlığa uğrayanların hepsine iltifat ve ihsan edermiş. Gariplerin, yolcuların arzularını yerine getirirmiş” dediler.

Onun ihsânından genç-ihtiyar rahata ermiş
Ondan garip ve fakirin gönlü hoş olmuş
Onun ihsânı bahar bulutundan daha fazla
Onun kemal sıfatlarının had ve nihâyeti yok

Eğer buyurursan gidelim Kenan’ın açları için yiyecek getirelim.” Yâkub (a.s.) onlara

izin verdi. Bünyamin'i kendisine hizmet etmesi için yanında bıraktı. Diğer on evladının her biri bir deve ve binit üzerinde verilecek zahireye karşılık verilecek kumaş ve yük ile diğer emtiayı hazırladılar. Yüzlerini yola çevirdiler. Bir deve de Bünyamin için hazırlayıp onun mallarıyla beraber yola çıktılar.

❀

Ulemâdan birisi der ki: Suriye bölgesindeki şehirlerde kuraklık baş gösterip temel gıda maddelerinin fiyatları artınca, Yâkub (a.s.) oğullarını toplayıp şöyle dedi:

–"Oğullarım, içinde bulunduğumuz şu kıtlığı görüyorsunuz, değil mi?

Oğulları: –"Evet, baba görüyoruz. Ancak bundan kurtuluşun yolu nedir?" dediler.

Yâkub (a.s.): –"Mısır'a gidip azizden yiyecek satın alın." dedi.

Oğulları: –"Ey Allah'ın nebîsi, düşman olduklarını bile bile bizi Mısır fir'avnlarına göndermeye gönlün nasıl râzı oluyor. Bize bir kötülük etmeyeceklerinden emin değiliz!" dediler.

O zaman Mısır'da çok fazla zulüm ve işkence yaşandığı için bu ülkeye zorbalar ülkesi deniyordu. Bunun üzerine Yâkub (a.s.) şöyle dedi:

"Oğullarım, duyduğuma göre Mısır'ı âdil bir kral yönetiyormuş. Ona gidin ve selâmımı söyleyin. O sizin istediğinizi yerine getirecektir. Böyle konuştuktan sonra Yâkub (a.s.) on oğluna gerekli yol hazırlıklarını yaptırıp Mısır'a gönderdi. İşte *"Yûsuf'un kardeşleri"* yiyecek maddesi satın almak için *"geldiler."* ifâdesinin mânâsı budur.

❀

Derler ki: Yâkub'un Yûsuf'la karşılaşma zamanı yaklaşıp ayrılık vuslata, elem de gönül huzuruna dönüşmeye başlayınca Allah, mahlûkatı kıtlığa mübtelâ etti ki Yâkub oğullarının geçimlerini temin etmek için memleketlerinden çıkmalarına vesile olsun. Memleketlerinden çıkmaları da tanışmaya ve kavuşmaya vâsıta olsun.

Mısır ile Kenan arasında sekiz konaklık mesâfe vardı. Ancak Allah Teâlâ, Yâkub (a.s.)'a Yûsuf'un mekânını kapalı bıraktı. Yûsuf (a.s.)'a da Allah katında belirlenmiş vakit gelene kadar kendi durumunu Yâkub (a.s.)'a açıklaması için imkân vermedi.

İşte Yûsuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelme sebebi buydu.

Yûsuf (a.s.) *"onları"* hemen ilk görüşte *"tanıdı."* Bunun sebebi Yûsuf (a.s.)'ın güçlü bir kavrayışa sahip olması ve kardeşlerinin daha önceki hallerinin o günkü hâllerinden pek farklı olmamasıydı. Çünkü onlar kendilerinden ayrılırken yetişkin insanlardı. İki durumdaki kılık ve görünüşleri de birbirine benziyordu. Ayrıca Yûsuf (a.s.) bütün dikkatini kardeşlerinin durumlarını -özellikle kıtlık zamanındaki durumlarını- öğrenmek üzere teksif etmişti. Çünkü kardeşleri kendisini kuyuya attıklarında Allah: **"*Andolsun ki sen onların bu işlerini onlar farkında olmadan kendilerine haber vereceksin*"** (Yûsuf, 12/15) diye haber vermişti.

Bu vahiy sayesinde Yûsuf (a.s.), kardeşlerinin kesin olarak yanına geleceklerini

biliyordu. Bu sebeple kardeşlerinin yanına gelecekleri zamanı bekliyordu.

Dolayısıyla onları gördüğünde tanıdı. *“onlar ise onu tanımıyorlardı.”* Yani o, onları tanırken -aradan uzunca bir süre geçtiğinden dolayı- onlar onu tanımıyorlardı. Nitekim **İbn Abbas** (r.anhümâ) kardeşlerinin Yûsuf’u kuyuya atmaları ile Mısır’da huzuruna çıkmaları arasında kırk senelik bir zaman olduğunu söyler.

Yûsuf’un kardeşlerinden ayrılması çocukluk yıllarına rastlar. Onu tanımamalarının bir sebebi de Yûsuf’un öldüğüne inanmalarıdır. Ayrıca Yûsuf’u akıllarına ara sıra getirmeleri; en son kuyuya atılmış, çok az bir paraya satılmış biri olarak bıraktıkları Yûsuf’un şu anda gördükleri güç ve nüfûz sahibi hükümdar olamayacağını düşünmeleri, bir de heybetinden ve büyüklüğünden dolayı o anda fazla akıl yürütememeleri bu konudaki diğer sebeplerdir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der:

Yûsuf onları ma’rifet ve nübüvvet nuruyla tanıdı, oysa onlar onu tanımıyorlardı. Çünkü gerek mâsıyetlerinin gerekse tevbe ve istiğfarın nurundan mahrum olmalarının karanlığı hâlâ sürmekteydi. Zaten Yûsuf’u hakkıyla tanımış olsalardı az bir paraya satmazlardı.

❀

وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ

أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾

59. *(Yûsuf)* onların yüklerini hazırlayınca dedi ki: “Baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.

Yûsuf *“onların yüklerini hazırlayınca”* yani azık ve yolcunun ihtiyaç duyacağı diğer şeyleri tamamlayıp satın almak için geldikleri zahîreyi de bolca hayvanlarına yükletince *“dedi ki: “Baba bir kardeşinizi de bana getirin.”*

Yûsuf (a.s.), kardeşlerini tanımadığına onları daha fazla inandırmak için “ بِأَخِيكُمْ ” dememiş, “ بِأَخٍ لَكُمْ ” demiştir. Yûsuf (a.s.)’ın bu sözü muhtemelen şu sebepten söylemiştir: Kardeşleri, Bünyamin için normalden fazla pay isteyince doğru söyleyip söylemediklerini anlamak için yapıyormuş gibi o kardeşlerini getirmelerini de şart koşarak istedikleri payı vermiştir. Yûsuf (a.s.) insanlar arasında yiyecek maddelerini eşit dağıtabilmek amacıyla normalde herkese tek bir yük verirdi.

Kâşifî şöyle der: “Her birinin bir devesine bir yük verdiler. Yâkub (a.s.)’ın oğulları “Babımızın hizmetinde olan kardeşimiz için de bir deve yükü verin.” dediler. Yûsuf (a.s.):

“Ben adamları sayıp veririm, develeri saymam.” dedi. Onlar da ısrarla istemeye

devam edince:

“*Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin*” dedi.”

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Yûsuf (a.s.) ile kardeşleri arasında daha önce mutlaka bir giriş konuşması geçti ki söz bu konuya geldi.

❀

Rivâyete göre kardeşlerini görüp de kendisiyle İbrânîce konuşunca Yûsuf (a.s.) onlara:

–“Kim olduğunuzu, işinizi bana haber verin. Çünkü sizin durumunuzu yadırgadım.” dedi.

Kardeşleri:

–“Biz Şam bölgesinden bir grup çobanız. Kıtlığa dûçâr olduk. Zahîre satın almak için buraya geldik.”

Yûsuf (a.s.):

–“Peki ya ülkemin gizli sırlarını araştıran casuslarsanız!”

Kardeşleri:

–“Allah korusun! Biz baba bir kardeşleriz. Babamız yaşlı, doğru sözlü bir peygamber olup adı Yâkub’dur.”

Yûsuf (a.s.):

–“Kaç kardeşsiniz?”

Kardeşleri:

–“On iki kardeştik, fakat içimizden biri öldü.”

Yûsuf (a.s.):

–“Peki burada kaç kişisiniz?”

Kardeşleri:

–“On kişi.”

Yûsuf (a.s.):

–“Öyleyse on birinciniz nerede?

Kardeşleri:

–“Ölen kardeşimizin yerine babamızı tesellî etmesi için memlekette bıraktık.”

Yûsuf (a.s.):

–“Sizin casus olmadığınıza ve dediklerinizin doğru olduğuna kim şâhidlik edecek?”

Kardeşleri:

–“Öyle bir ülkedeyiz ki burada bizi tanıyıp şâhidlik edecek kimse yok!”

Yûsuf (a.s.):

–“Madem öyle, içinizden birini yanımda rehin bırakın, siz de baba bir kardeşinizi bana getirin. O kardeşiniz de babanızdan bir mektup getirsin. Ancak o zaman doğru olduğunuzu kabul ederim!”

Bunun üzerine kura çektiler. Kura Şimon’a çıkınca onu Mısır’da bırakıp gittiler.

❀

“Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum” payınızı size tam olarak veriyorum.

Kâşifî şöyle der: “Yâni ben ölçeği tam ölçerim, kimsenin hakkını eksik vermem.”

“Ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.” Ayrıca ben sizi ağırlayıp misafir etme konusunda iyilikseverliğin zirvesindeyim. Hakîkaten de kardeşlerini dediği gibi ağırlamıştı. Yûsuf (a.s.) bu sözü, yaptığı iyilikleri kardeşlerinin başına kakmak için değil, kendilerine emrettiği şeyi yapmalarını teşvik etmek için söylemiştir.

❀

فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِى بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِى وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

60. Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek *(erzak)* yoktur, bana hiç yaklaşmayın!”

“Eğer onu” o kardeşinizi *“bana getirmezseniz, artık”* bundan sonra yani ileride *“benim yanımda size”* bırakın ölçüyü tam olarak vermeyi *“verilecek bir ölçek”* erzak bile *“yoktur.”* Sizi ağırlayıp misafir etmek şöyle dursun ülkeme girmek suretiyle *“bana hiç yaklaşmayın”* bile! Yâni eğer onu bana getirmezseniz, (ölçüden) mahrum kalır ve bana yaklaşamazsınız.

Derler ki: Allah Teâlâ Yûsuf’a, Bünyamin’i getirtmeyi, babasının kendisinden ayrılarak kazandığı mükâfatları artırmak için emretmiştir.

el-İrşâd’da der ki: “Âyet, Yûsuf (a.s.)’ın kardeşlerinin defalarca zahîre alma imtiyazı elde etme niyetinde olduklarına ve bu niyetin Yûsuf (a.s.) tarafından bilindiğine delâlet etmektedir.”

❀

قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾

61. Dediler ki: “Onu babasından istemeye çalışacağız, mutlaka bunu yapacağız.”

“Dediler ki: “Onu babasından istemeye çalışacağız,” Bünyamin’i babasının elinden alma hususunda çeşitli çare ve hîlelere başvuracağız, bu konuda gayret göstereceğiz. Bu ifadeyle istenen şeyin ne kadar değerli, onu elde etmenin ise ne kadar zor olduğuna dikkat çekilmektedir. *“Mutlaka bunu”* hem aşırıya düşmeden hem de ağır davranmadan *“yapacağız.”*

Burada, güzel ve hoş çarelerin murâda ermek için vesîle olduğuna, böylesi hîleler yapmanın avâmmın özelliği olduğu gibi, Allah’ın tüm kullarını eşit olarak terkib ettiği beşer olmanın gereği olarak havâssın da özelliği olduğuna işaret edilmektedir.

❀

وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِى رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا
إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

62. ***(Yûsuf)*** **uşaklarına dedi ki: "Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki geri gelirler."**

Yûsuf *"uşaklarına"* yani ölçme işleriyle görevli kölelerine *"dedi ki: "Sermayelerini yüklerinin içine koyun."* çuvallarına fark edilmeyecek şekilde yerleştirin. *"Olur ki ailelerine döndüklerinde"* çuvallarını açtıkları zaman *"bunun"* yani sermayelerinin kendilerine verilerek ne kadar cömert davranıldığının *"farkına varırlar da belki geri gelirler."* Ancak bunu anlamaları memleketlerine dönüp yüklerini açmalarına bağlıdır. Bunun farkına varmaları belki kardeşleri Bünyamin'le birlikte bize tekrar gelmelerini sağlar. Çünkü hem zahîrenin hem de ücretinin, yâni özellikle sermâyelerini iâde edilerek ihsanda bulunulması geri gelmeleri için çok güçlü bir sebep teşkil edecektir.

Yûsuf (a.s.) kardeşlerinden her birinin yükünü hazırlayan görevlilere yüklerin içine yiyecek maddelerini satın aldıkları sermayeleri yerleştirme görevini verdi. Sermayeleri ise pabuç ve deri idi. Sermayelerinin dirhem olduğu da söylenir. Yûsuf (a.s.) bunu hem kardeşlerine iyilik olsun diye, hem de geri gelmeleri için babasının elinde başka sermaye olmaması endişesiyle yapmıştır.

BÜNYAMİN'İN GÖNDERİLMESİ

فَلَمَّا رَجَعُوا اِلَى اَبِيهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَا
اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا
كَمَا اَمِنْتُكُمْ عَلَى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ اَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ
اِلَيْهِمْ قَالُوا يَا اَبَانَا مَا نَبْغِى هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

63. Babalarına döndüklerinde dediler ki: "Ey babamız! Erzak bize yasaklandı. Kardeşimizi *(Bünyamin'i)* bizimle beraber gönder de *(onun sayesinde)* ölçüp alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız.

64. *(Yâkub)* "dedi ki: "Daha önce kardeşi *(Yûsuf)* hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! Allah en hayırlı koruyucudur. O, merhametlilerin en merhametlisidir.

65. Yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte sermâyemiz de bize geri verilmiş. *(Onunla yine)* ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu *(seferki aldığımız)* az bir miktardır.

❀

Mısır'dan Ken'an'daki *"babalarına döndüklerinde"* yüklerini açmakla uğraşmazdan önce *"dediler ki: "Ey babamız! Erzak bize yasaklandı. Kardeşimizi"* Bünyamin'i *"bizimle beraber"* Mısır'a *"gönder de"* onun sayesinde dilediğimiz kadar erzak *"ölçüp alalım. Biz onu"* başına herhangi bir kötü durum gelmesinden *"mutlaka koruyacağız."* Onu sana geri getirmeyi taahhüd ediyoruz.

Bu sözleriyle erzakın kendilerinden menedilmesinin sebebinin Bünyamin'in onlarla birlikte gitmemesi olduğuna işaret ediyorlar. Âyet Yûsuf (a.s.) ile kardeşleri arasında defalarca zahîre almak üzere yapılmış bir anlaşma olduğuna delâlet etmektedir.

Kâşifî der ki: Yûsuf (a.s.)'ın kardeşleri, Yâkub (a.s.)'a: "Eğer Bünyamin'i götürmezsek Mısır meliki bize artık zahîre ölçüp vermemeye hükmetti." dediler. Kardeşleri, babalarına azizin kendilerine ne kadar iyi davrandığını da şöyle anlattılar: "Biz öyle bir adamın yanına gitmişiz ki bizleri Yâkub oğullarından birinin bile yapamayacağı ihsân ve ikrâmlarla misafir etti." Şimon'u rehin alarak yanında alıkoyduğunu da zikrettiler.

❀

قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَٓا اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخ۪يهِ مِنْ قَبْلُۜ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظاًۖ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ ﴿٦٤﴾

64. Yâkub "dedi ki: "Daha önce kardeşi *(Yûsuf)* hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! Allah en hayırlı koruyucudur. O, merhametlilerin en merhametlisidir.

Yâkub *"dedi ki: "Daha önce kardeşi"* Yûsuf *"hakkında size ne kadar güvendiysem, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim!"* Yani size güvenemem. Yûsuf hakkında da çok şeyler söylemiş, fakat sonra yapacağınızı yapmıştınız. Dolayısıyla ne size ne de sizin korumanıza güvenirim! Meseleyi sadece Allah Teâlâ'ya havâle ederim. Çünkü *"Allah en hayırlı koruyucudur."* O, benden de sizden de daha iyi korur. *"O"* hem yeryüzündeki hem de gökyüzündeki *"merhametlilerin en merhametlisidir."* Bu özelliği sayesindedir ki Bünyamin'i koruyarak bana merhamet edeceğini ve başıma aynı anda iki musibet vermeyeceğini umuyorum.

Bu ifade Yâkub (a.s.)'ın bir maslahat olduğu görüşüne vararak Bünyamin'i götürmelerine izin verme eğiliminde olduğunu gösteriyor.

Ka'b der ki: Yâkub (a.s.) *"Allah en hayırlı koruyucudur."* deyince Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "İzzetim hakkı için sen bana tevekkül ettikten sonra iki oğlunu da sana geri vereceğim!"

Şu halde Allah'a tevekkül etmek, başkalarının korumasına değil sadece Allah'ın korumasına güvenmek gerekir. Çünkü O'nun dışındaki varlıklar bir şeyi korumak için sebeplere ve vâsıtalara muhtaçtır. Allah Teâlâ ise zâtı itibâriyle ihtiyaçsızdır, hiçbir konu ve hiçbir durumda vâsıtaya muhtaç değildir. Bu sebeple de Yûsuf (a.s.)'ı ve Danyal (a.s.)'ı kuyuda iken korumuştur.

Buhtunnasr, Danyal (a.s.)'ı kuyuya attırdı, üzerine de iki aslan bıraktırdı. Fakat aslanlar ona zarar vermedi, onu yalamaya ve ona sürünmeye başladılar. Ona bir elçi gelip:

–"Ey Danyal!" deyince

–"Sen de kimsin?" diye sordu.

Elçi:

–"Ben Rabbinin elçisiyim. Benimle sana yiyecek gönderdi." deyince Danyal (a.s.):

–"Kendisini zikredeni unutmayan Allah'a hamdolsun!" dedi.

Yine Allah Teâlâ'nın örneklerinden birisi de **İbn Abbas** (r. anhümâ)'dan rivâyet edilen şu hâdisedir:

Rasûlullah (s.a.) hâcetini gidermek istediği zaman uzaklaşırdı. Bir gün yine bir ağacın altına gitti. Ayakkabılarını çıkardı. Daha sonra ayakkabılarından birini giydi. Tam öbürünü de giyecekken bir kuş gelip onu alıp götürdü. Onunla havada bir daire çizdi. Ayakkabının içinden kapkara bir yılan aşağıya düştü. Bunun üzerine Nebî (a.s.) şöyle

buyurdu: “*Bu Allah’ın bana lütfettiği bir ikrâmıdır.*

يَمْشِى عَلَى اَرْبَعٍ وَمِنْ شَرِّ مَنْ يَمْشِى عَلَى بَطْنِهِ اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَنْ يَمْشِى عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْ شَرِّ مَنْ

Allah’ım, iki ayak üzerinde yürüyen canlıların şerrinden, dört ayak üzerinde yürüyen canlıların şerrinden ve sürünerek giden canlıların şerrinden sana sığınırım!”[61]

❀

Enîsü’l-vahde adlı eserde anlatılan şu hâdise de nükteli haberlerdendir: “Bir adamın güzel bir hanımı vardı. O adam, muhabbetin ayrılmaz özelliklerinden olan aşırı kıskançlığından hanımının zülfünün ucundan rüzgarın bile geçmesine, cihan güneşinin bile yüzüne dokunmasına dayanamazdı.

Rüzgarın eğer âşığın kıskançlığından haberi olaydı
Korkusundan o hanımın zülfünün ucundan geçmezdi

Adam evin etrafını ve çevresini öyle koruma ve kontrol altına almıştı ki başkalarının nazarından dâimâ uzak ve kapalıydı. Kadın birkaç gün o dar evde kaldıktan sonra ev ona dar gelmeye başladı. Kocasına: “Beni daha ne zamana kadar böyle bağlı tutacaksın?

Nerede tutulmuş bağlanmış biri varsa kafesten kaçmak ister.

Beni daha fazla bağlı tutma. Kadın eğer kötü işli ve habis olursa hiçbir mahluk onu hıfz edip tutamaz. Eğer âbide, afîfe ve iyi işli olursa cihanda olan her şeyden hatta gökteki aydan bile mahcub olur ve başını öne eğdirecek fiil işlemez. Bu bağ ve hapisten elini kaldır, beni benim örtülü oluşuma ısmarla ki; benim iffetim beni emsalsiz olarak korur ve benzersiz olarak görüp gözetir.”

Kadın bu türlü ne kadar söz söylediyse kocasına dinletemedi. Adam kadının muhâfazasında fazlasıyla gayretli idi. Kadın kocasına bir delil göstermek istedi.

Hanımın civarında yaşlı bir kadın vardı. Zaman zaman kapının deliğinden onunla konuşurdu. Bir gün o yaşlı kadını çağırdı. Yaşlı kadınla aynı evde kalan bir genç vardı. Ona haber gönderdi ve “Ben bir müddettir aşka tutulmuşum. Senin aşkınla inliyorum. Sana ulaşmak devletini ve sana kavuşmak saâdetini istiyorum.” dedi.

Yaşlı kadın elçilik görevini tebliğ eyledi. Genç o hanımın güzelliğinin ve cemâlinin medhini işitmişti. Sevincinden sıçrayıp raks etti. Neşe ve coşkusundan aşk havasında şahin gibi kanatlandı. Genç şöyle haber gönderdi:

Cânânım, sanki benim dilimden söz söylersin
Ya da kendi lisanından söz söylersin
Senin kendi canı olmasını istemeyecek kimse yoktur

“Bundan sonra bu işin üzerinde olacağım. Senin aşkını canımla satın alacağım. Ama kocan çok kıskanç bir adam. Onun için sana ulaşmak uzak bir düşüncedir.”

Kadın gence şöyle haber gönderdi:

Bizim kavuşmamız âşıklarınki gibidir
Eğer sende rağbet varsa murâdına erersin

Maslahat odur ki sefere gitmeye azmedip gerekli hazırlıklara başla. Büyük bir sandık hazırla ve kocama gönder. Ona şöyle de:

“Yolculuğa çıkıyorum. Bir sandık dolusu kıymetli eşyam var. Senden başka güvenecek kimsem de yok. Senin evine getirmek ve sana emanet etmek istiyorum. Eğer kabul ederseniz yerinde bir lütufta bulunmuş olursunuz ve size minnettar olurum.”

Kocama vedâ et ve git. Sonra sandığın içine gir. Kölen o sandığı bizim eve getirsin. Kocam evden dışarı gittikçe sen sandıktan çıkarsın. Devamlı olarak cemâlim ile huzur bulursun.”

Bu plan gence güzel geldi. Kadının söylediklerini yerine getirdi. Sandığı kadının evine gönderince kocası sandığı belli bir yere koydu. Kadın kocasının önüne geldi ve:

“Bu da ne? Bu kimin sandığı?” diye sordu. Kocası durumu ona anlattı. Kadın:

“Sandıkta ne olduğunu biliyor musun?” dedi. Kocası:

“Bilmiyorum.” diye cevap verdi. Kadın:

“İçinde ne olduğunu bilmediğin kilitli bir sandığı evine getirmen akıldan uzak bir davranıştır. Eğer yarın adam gelir de “Bunun içinde türlü mücevherler ve inciler vardı.” derse ve iş dediğinin aksine olursa bu işin üstesinden nasıl geleceksin? Doğrusu şudur ki o yolculuğa çıkan adamın evinden bir kişi getirirsin ve etraftan birkaç kişi toplarsın. Sandığın kapağını açarsınız ve içinde ne olduğunu görürsünüz. Böylece emaneti geri istedikleri vakit dedikodu kapısı kapanır.” dedi.

Kocası onun sözünü makbul saydı ve bunda salah gördü. Yolculuğa giden adamın kölesiyle birkaç cemaati hazır ettiler. Sandığın kapağını açtılar ve orada kabuğun içindeki fıstık gibi oturmuş olan genci gördüler. Çok fazla utandığından lisanı bağlanmıştı. Cemal sâhibi kadının kocası kıskançlığın hararetinden terledi ve şaşkına döndü.

Kadın: “Efendi, bu gencin hiç günahı yok. Bu iş bana âid ve ben yaptım. Bundan maksad şudur: Sen beni devamlı bağlı ve eziyet içinde tutuyorsun. Sana hanımları muhâfaza edip tutmanın aslâ mümkün olmadığını göstermek istedim. Esas hanımın kendisi örtülü ve iyi namlı olması lâzım. Eğer senin sakındığın şeye benim meylim ve iltifâtım olsaydı ya da iffetim o hale mâni olmasaydı, sen kendi elinle bir yâr getirmiş olurdun. Ama benim maksadım delil göstermek ve kendi iffetimi ortaya koymaktır. Şimdi beni kendi iffetime ısmarla, benim üzerimden muhâfaza ve gözetme elini kaldır.”

Kocası bu durumu görünce onu muhâfaza ve gözetmekten el çekti. Ondan sonra hanımı bağlı bırakmadı. Onu Hakk’ın muhâfazasına havâle etti.

❀

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا
نَبْغِي هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا وَنَزْدَادُ
كَيْلَ بَعِيرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

65. Yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler. Dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermâyemiz de bize geri verilmiş. *(Onunla yine)* ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu *(seferki aldığımız)* az bir miktardır.

Mısır'dan yükledikleri *"yüklerini açtıklarında sermayelerinin"* fazl u kerem olarak *"kendilerine geri verilmiş"* melik (Yûsuf) tarafından teslim edilmiş *"olduğunu gördüler."* Durum bunu gösteriyordu.

Âyette geçen " مَتَاعٌ " kelimesi aslında kendisinden faydalanılan her şeydir. Burada ise mecâzî olarak yiyecek kapları, yâni onların yükleri kastedilmiştir. Bu mecâz bir bütünün bazı parçalarının bütünün tamamı yerine kullanılması kabilindendir. Bazıları bu tür mecâza eksik hakikat (hakîkat-ı kâsıra) adını verir.

❀

el-İrşâd'da belirtildiği üzere herhalde Yâkub (a.s.) oğulları yüklerini açtıklarında orada bulunuyordu. *el-Kısas*'daki şu bilgi de bunu destekler mahiyettedir: Yâkub (a.s.) oğullarına: "Yüklerinizi getirin de bereketli olması için duâ edeyim." dedi. Oğulları da yüklerini getirip babalarının önünde açtılar ve sermayelerinin yüklerinin üstüne konulmuş olduğunu gördüler."

Sözün burasında sanki "O zaman ne dediler?" diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir:

İşte bunu görünce babalarına *"dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz?"* Böyle bir iyiliğin ötesinde daha ne isteyebiliriz ki? *"İşte"* karşılığında bize buğday sattıkları *"sermayemiz de bize geri verilmiş."* Yani bize yapılan bunca büyük ihsanlardan sonra biz farkında olmadan bir ikram olarak bize iâde edilmiş. Daha ne isteyelim ki!

Yûsuf (a.s.)'ın emrini yerine getirmek ve daha fazlasını elde etmek için tekrar onun yanına gitmek gerektiği konusunda bu yaptıklarının yeterli olduğunu söylemek istediler.

Onunla yine *"ailemize yiyecek getiririz,"* Yani yine kralın yanından âilemize yiyecek getiririz. Sermayelerimiz de bize geri verilmiş olduğuna göre, alım gücümüz artmış demektir. Öyleyse kralın yanına bir kez daha gidebilir ve yiyecek maddesi getirebiliriz.

"Kardeşimizi" açlık, susuzluk ve sair kötülüklerden *"koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız."* Yâni kardeşimiz sayesinde bize bir deve yükü yiyecek daha ölçülüp verilir. Çünkü azîz adam başına bir deve yükü yiyecek veriyordu.

Sanki “Peki fazla yiyecek almaya ne gerek var?” diye bir soru sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir: *“Çünkü bu”* seferki aldığımız, yani develerimizin taşıdığı yük, bizim azığımız olamayacak kadar *“az bir miktardır.”*

---

[61]. Bk. *Deylemî*, hadis no: 1869

BÜNYAMİN MISIR YOLCUSU

قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُونِ مَوْثِقاً مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّن۪ي بِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ يُحَاطَ
بِكُمْۚ فَلَمَّٓا اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَك۪يلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا
بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍۜ وَمَٓا اُغْن۪ي
عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُۚ وَعَلَيْهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْۜ مَا
كَانَ يُغْن۪ي عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً ف۪ي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَاۜ
وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

66. *(Babaları)* dedi ki: "Hepiniz kuşatılıp engellenmedikçe mutlaka onu bana getireceğinize dâir Allah adına sağlam söz vermeden onu asla sizinle göndermem!" Ne zaman ki sözlerini verdiler, "Söylediğimize Allah vekildir." dedi.

67. Sonra şöyle dedi: "Oğullarım! *(Şehre)* hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan *(gelecek)* hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm, yalnız Allah'ındır. Ben sadece O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler."

68. Babalarının kendilerine emrettiği yerden *(çeşitli kapılardan)* girdiler. Gerçi bu Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı. Ancak Yâkub içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.

❀

Babaları *"dedi ki: "Hepiniz kuşatılıp engellenmedikçe mutlaka onu bana getireceğinize dâir Allah adına sağlam"* yani Allah adıyla ve yeminle pekiştirilmiş îtimâda şâyân bir *"söz vermeden"* yaptığınız şeyleri gördükten sonra *"onu asla sizinle göndermem!"*

Yâkub (a.s.) oğullarının vereceği sözün Allah adına güvenilir bir söz olmasını şart koşuyor. Çünkü sözlerin Allah adı anılarak pekiştirilmesi, Allah tarafından izin verilmiş olması demektir.

"Mutlaka onu bana getireceğinize dâir" Hepiniz kuşatılıp engellenmediğiniz müddetçe her hâlükârda onu bana getireceğinize yemin etmedikçe *"onu asla sizinle göndermem!"*

Hepsinin kuşatılıp engellenmesi, ya kardeşlerini getirmeye hiçbir biçimde güçleri yetmeyecek bir durumda mağlup ve ezilmiş bir hâle düşmelerinden kinâyedir, ya da

hepsinin ölüp helâk olmasından kinâyedir. Her taraftan kuşatılmak, esâsen düşmanın yapacağı iştir. Çünkü düşman tarafından kuşatılanlar mağlup olup murâdlarını yerine getirmekten âciz kalırlar ya da tamamen helâk olurlar.

Yûsuf kıssası, “ اَلْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ *Belâ ağızdan çıkan söze bağlıdır.*” şeklindeki yaygın sözü doğru çıkarmaktadır. Çünkü Yâkub (a.s.) ilk olarak Yûsuf hakkında: ***“Onu kurt yemesinden korkarım.”*** (Yûsuf, 12/13) demiş ve bu sözü ile ilgili bir belâya dûçâr olmuştur. Nitekim çocukları ***“Onu kurt yedi”*** (Yûsuf, 12/17) demişlerdir. Burada da “*Hepiniz kuşatılıp engellenmedikçe, mutlaka onu bana getireceğinize dâir….”* şeklinde bir söz sarf etmiş, yine ileride görüleceği üzere bununla imtihân edilerek çocukları kuşatılmış ve zorla tutulmuşlardır.

Kâşifî der ki: “*Tibyân*’da şöyle denilir: Yâkub (a.s.) şöyle dedi: “Nebîlerin hâtemi ve rasullerin efendisi Muhammed (s.a.) hakkı için yemin etmedikçe onu size vermem. Onlar kabul gösterdiler. Bünyamin hakkında vefâsızlık etmeyeceklerine dâir Peygamberimiz’in mertebesine yemin ettiler.”

“Ne zaman ki sözlerini verdiler,” babaları Yâkub’un istediği şekilde Allah adına söz verdiler Yâkub (a.s.): *“Söylediğimize Allah vekildir.” dedi.”* Yani taraflardan birinin sağlam bir söz istemesi, diğerinin de bu sözü vermesi şeklindeki konuşmalarımıza Allah vekildir. Bu konuşmalardan haberdârdır ve bizleri kontrol etmektedir.

Bu sözleriyle Yâkub (a.s.) Allah’a olan güvenini göstermek ve oğullarını verdikleri sözü yerine getirmeye teşvik etmek istemektedir.

Âyette tevekkülün; işi iyice sağlama aldıktan sonra yapılması gerektiğine işaret vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven!”*** (Al-i İmran, 3/159)

el-Kevâşî’de der ki: Yâkub (a.s.)’ın: *“onu asla sizinle göndermem”* sözünde zâhirî sebeplere bağlanmanın câiz olduğuna ve bu durumda tevekkülün geçerli olduğuna delil vardır.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Tevekkül ediyorsan işte, çalışmada et
Kazan da sonra Cebbâr’a dayanıp güven

Bu bakımdan insanoğlunun hem bu âlemdeki mûteber sebepleri göz önünde bulundurmalı hem de bu sebeplere sadece kulluk maksadıyla riâyet edip güvenmelidir. Daha da ötesi kalbini Allah’a ve O’nun takdirine bağlayıp O’nun dışındaki varlıklardan ümidi keserek sadece O’na ve O’nun takdîrine güvenmelidir. Sebebi terk etmemek mesele değildir. Esas mesele Allah seni tecrîd makamına erdirmişken sebebi ve sebepleri irâde etmeyi terk etmendir. Bu ise yüce himmetten bir düşüştür. Çünkü tecrîd, Allah’tan vâsıtasız alan kişilerin hâlidir. Bu halde kendini tecrîd eden kimse, bir hükümdarın kendisine rızâ kaftanı giydirmesine rağmen çobanlık etme isteğiyle yanıp tutuşan kimseye benzer.

Meşâyıhtan birisi şöyle der: Sebeplere bağlanan tecerrüd ehlinin durumu, bir hükümdarın iki kölesinin durumuna benzer. Hükümdar bunlardan birisine: “Çalış ve alnının teriyle kazandıklarını yiyerek karnını doyur.” derken diğerine: “Sen benim yanımdan ayrılma. Ben sana ayıracağım payla geçimini temin ederim.” der. İşte bu kölelerden hangisi efendisinin kendisinden istediğinin dışına çıkarsa edepsizlik etmiş, gazab ve helâk sebeplerini harekete geçirmiş olur. Bu sebepler de türlü türlüdür.

Denilir ki: Bir kimse hiçbir yiyecek ve içecek bulamayacağı bir yere düşüp de *“es-Samed”* ismini zikretmeye devâm ederse bu ona kâfî gelir. Samediyyet, yeme ve içmeden müstağnî olmak demektir.

Bir zat Allah’tan başka hiç kimseden bir şey istemeyeceğine dâir Allah’a söz vererek tecrîd kademi üzere hac yolculuğuna çıktı. Yolun bir kısmını katettiği zaman bir müddet beklediği halde hiçbir şey feth olunmadı. Artık yürümeye bile mecâli kalmadı. Sonra kendi kendine:

“Bu durum, yoldan kalmaya götürecek bir zaaf sebebiyle insanı tehlikeye götüren bir zarûret hâlidir. Allah Teâlâ ise insanın kendisini tehlikeye atmasını yasaklamıştır.” dedi. Sonra birilerinden bir şeyler istemeye karar verdi.

Tam buna karar verdiği sırada: “Ölürüm de Allah’la yaptığım sözleşmeyi bozmam.” diyerek bundan vazgeçti. Oraya bir kafile uğradı. O ise her şeyden el etek çekerek ve ölümü beklemek üzere kıbleye doğru yattı.

O bu durumdayken bir atlı gelip başına dikildi. Elinde bir matara vardı. Hemen ona su içirdi. Böylece zaruret hali ortadan kalkmış oldu. Atlı: “Kafileye ulaşmak ister misin?” diye sorunca,

–“Kâfile bana ne kadar mesâfede?” dedi. Atlı:

–“Ayağa kalk.” dedi. Kalktım, birkaç adım attıktan sonra:

–“Sen burada dur, kervan buraya geliyor.” dedi.

Ben de durup bekledim. Bir de baktım bu atlıdan sonra o kervan bana doğru geliyor.

Bak işte bakâ, fenânın bir fer’idir. Bir kimse için varlıktan fenâ hâsıl olmadıkça feyz ve kerem sâhibi Allah’tan bakâ bulamaz.

Varlık harmanından bir arpa tanesi kaldırmak mümkün değildir
Kim ki fenâ köyünde Hak yolunda dane ekmemişse

❀

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ۜ
وَمَٓا اُغْن۪ي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۜ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۜ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۚ
وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

67. Sonra şöyle dedi: “Oğullarım! *(Şehre)* hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı

kapılardan girin. Ama Allah'tan *(gelecek)* hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm yalnız Allah'ındır. Ben sadece O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler."

"Sonra" oğullarını hep birlikte göndermeye karar verince, onlara nasihat ederek *"şöyle dedi: "Oğullarım!"* şehre, Mısır'a "*hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan"* farklı yollardan ve değişik sokaklardan *"girin."* Mısır'ın dört giriş kapısı vardı ve Yâkub (a.s.) oğullarına nazar değmesinden korktuğu için böyle buyurdu. Çünkü hem nazar hem de sihir haktır. Yani nazar edilen ve büyülenen kişilerde bunların etkisi görülür.

Yâkub oğulları Mısır'da yakışıklı ve güzel, azîze yakın kişiler olarak meşhur olmuşlardı. Bu sebeple Yâkub (a.s.) tek bir grup halinde Mısır'a girdikleri takdirde nazar değeceğinden korkmuştu.

Mısır'a ilk girişlerinde ise böyle bir tavsiyeye gerek duymamıştır. Çünkü o zaman ikinci girişlerinde olduğu gibi güzel ve yakışıklı oldukları fark edilmiyor ve Mısırlılarca tanınmıyorlardı.

Yâkub (a.s.)'ın böyle bir tavsiyede bulunmasının altında yatan bir gerekçe de Bünyamin için duyduğu endişeydi.

Letâif'de rivâyet edilir ki Yâkub (a.s.) önce baba sevgi ve şefkatini, sonra da kulluk aczini ızhâr etti ve şöyle dedi:

"Ama" aldığım tedbirle *"Allah'tan"* ve O'nun hükmünden, kazasından gelecek *"hiçbir şeyi sizden savamam."* Bu hususta size hiçbir faydam dokunmaz. Zira korkunun ecele faydası yoktur.

Ben dâim cehd ederim, kaza ise şöyle söyler:
Bu çalışma sana kâfî gelmez, iş başkadır.

Bu sözüyle Yâkub (a.s.) tedbiri tamamen elden bırakın demek istememektedir. Allah Teâlâ: ***"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."*** (el-Bakara, 2/195) ve ***"yine de tedbirinizi alın"*** (en-Nisâ, 4/102) buyururken nasıl böyle bir istekte bulunmuş olabilir? Onun maksadı yaptığı bu tavsiyenin, istediği neticeyi mutlaka meydana getirecek şeylerden olmadığını, aksine sadece bir tedbir olduğunu, bu tedbirin herhangi bir tesiri olmasının ve bir menfaat sağlamasının mutlak galib ve her şeye gücü yeten Allah'a âit olduğunu beyan etmektir. Bu sözlerinin kadere karşı savunmak değil, aksine Allah'tan yardım dileyerek Allah'tan yine Allah'a kaçmak mânâsına geldiğini anlatmaktır.

Mutlak mânâda *"hüküm, yalnız Allah'ındır."* Bu konuda hiç kimse O'na ortak olamaz. Hiçbir şey bu hususta O'na karşı gelemez. O'nun dışında hiçbir varlık herhangi bir kötülüğe ve başka bir şeye hükmedemez. *"Ben"* her konuda onun dışındaki herhangi bir varlığa değil *"sadece O'na tevekkül ettim."* Bu ifade, sebepleri göz önünde bulundurmanın tevekkülü bozmayacağına delildir.

“Tevekkül edenler de” başkasına değil, yalnızca *“O’na tevekkül etsinler.”* Peygamberlerin davranışları kendilerine uyulması için sebeptir.

Sehl b. Abdullah Tüsterî (k.s.) der ki: “Kullarla ilgili üç husus Allah’a âiddir: üzerindedir: Onları mükellef tutması, ecellerini tâyin etmesi ve işlerini üzerine alması. Allah’ın da kullar üzerinde üç hakkı vardır: Kendisine tevekkül etmeleri, peygamberlerine tâbi olmaları ve bunlara ölünceye dek sabretmeleri.”

Bunun mânâsı şudur: İlk üç hususta kulun herhangi bir müdahalede bulunması, bir zorlama olacaktır. Çünkü bunların kuldan kaynaklanması düşünülemez. Bunlar Allah’tandır. Ancak O’nun açısından hiçbir şey mecbûrî değildir. Diğer üç hususu ise kulun yerine getirmesi gerekir. Çünkü bu konularda sebeplere bağlanmak zarûrîdir.

Bilesin ki en eski zamanlardan beri âlimlerin tecrübeleri nazar değmesine şâhidlik etmiştir. Peygamberlerin lisanları da bunun gerçek olduğu hususunda onlara uygun düşmektedir.

Kemal Hocendî der ki:

Senin gözünün kan dökmesini akıl bâtıl sayar
Zâhirde o “Nazar değmesi haktır” nüktesinden habersizdir

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Nazar adamı mezara, deveyi de tencereye sokar*.”[62]

Hz. Ali (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre bir keresinde Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.)’e geldiğinde tasalı olduğunu gördü.

–“Yüzünde gördüğüm bu tasanın sebebi nedir?” diye sordu.

Hz. Peygamber (a.s.):

–“*Hasan’la Hüseyin’e nazar değdi*.” buyurdu.

Bunun üzerine Cebrail (a.s.):

–“Doğru söyledin. Şüphesiz göz değmesi haktır.” dedi.[63]

Nazar değmesinin hakikati şudur: Herhangi bir şey ancak kemal noktasına erdikten sonra nazar olur. Her kemalin peşinden de kadere bağlı olarak bir eksilme gelir. İlahi kaza göz değmesinden sonra ortaya çıktığı için kader gereği ortaya çıkan eksilme bu nazara izâfe edilir. Nazarın hemen ardından meydana gelen tesir, Allah’ın fiilinden başka bir şey değildir. Ancak bu fiil ilâhî âdet üzere cereyan etmektedir. Çünkü ehl-i sünnetin görüşüne göre hakîkat bakımından nazarın hiçbir tesiri yoktur.

Bazıları der ki: Bir müessirin başka bir şeye tesir etmesinin mutlaka maddî/cismânî kuvvetlere bağlı olması gerekmez. Aksine bu tesir bazan tamamen nefsânî (psikolojik) olabilir. Şu durum buna delildir: İnce bir levha yere konulduğu zaman insan üzerinden yürüyebilir. Ancak aynı levha iki yüksek duvar arasına konulduğunda üzerinde yürüyemez. Bunun sebebi sadece insanın içindeki düşme korkusudur. Bu da onun düşmesine sebeb olur. Bu anlatılanlardan cismânî kuvvetlerin hiçbir rolü olmadan nefsânî tesirlerin mevcud olabileceğini anlıyoruz. Aynı şekilde insan birisinin kendisine eziyet vereceğini düşündüğü zaman kalbinde bir öfke duyar ve bu öfke yüzünden

vücûdunu ateş basar. Bunun kaynağı, nefsânî tasavvurdan başka bir şey değildir. Çünkü bedenî hareketlerin kaynağı da nefsânî tasavvurlardan başka bir şey değildir. İşte nefsin tasavvuru, kişinin kendi bedeninin değişmesine sebeb olduğuna göre başka nefislerin tesirlerinin de başka bedenlere geçmesi uzak bir ihtimal olamaz.

Böylece bazı nefislerin başka bedenlere tesir etmesinin aklen imkansız olmadığı ortaya çıkmış oluyor. Çünkü nefsin cevherleri mâhiyetleri açısından farklıdır. Bu bakımdan görüp şaşırmak/beğenmek şartıyla bazı nefislerin başka bir canlının bedeninde tesir icra etmesi mümkündür.

Bazılarına göre ise nazar değmesinin açıklaması şudur: Bir kimse bir şeye bakıp onu beğenir. Fakat bu kemali Allah'tan bilmez ve O'nun tarafından yaratıldığını düşünmez. İşte o zaman Allah, bakan kişinin gâfilâne bakışı yüzünden bakılan o nesnede bir illet ihdâs eder. Allah bunu, hak ehlinin nazarı Allah'tan bilmesi, diğerlerinin ise başka varlıklardan bilmesi için kullarını denemek üzere yapar. Nazar edeni ise sebep olduğu için cezâlandırır.

Bazıları der ki: Nazarı değen kimse, bir şeyi görüp beğendiği zaman -onun mükellef tutulması için uygun olan- Allah'ın o şeyi değiştirmesidir. Ta ki bu sayede mükellefin kalbi ona bağlı kalmasın.

Nazar değmesinin îzâhı sadedinde bazıları da şöyle demiştir: Bazı insanların gözlerinden gözle görülmeyen latîf cevherlerin çıkıp bakılan şeye ulaşarak onun helak olmasına veya zarar görmesine sebep olması uzak bir ihtimal değildir. Nitekim bu durum, bazı yılanlar için de geçerlidir. Çünkü bazı yılan türlerinin bakışları, insanın gözüne isâbet ettiği zaman o insan derhal ölmektedir. Ancak buradaki tesir, cisimle ilgili temaslardan kaynaklanmamaktadır. Aksine bazı tesirler karşı karşıya gelmekten ve görmekten ileri gelir. Bazıları ise karşı karşıya gelmeye ihtiyaç duymaz. Bilakis ruh ona ve onun tarafına yönelir.

Kendisinden Allah'a sığınılan hasedçi kimse de bu kabildendir. Hatta bir âlim şöyle demiştir: Nazarı değen bazı kimselerin nazarı, görmeye bağlı değildir. Öyleleri vardır ki kör olsalar dahi bir şey kendilerine anlatılınca o şeyi görmeksizin sırf bu tavsif yüzünden nefisleri o şeye tesir eder.

Kazvînî der ki: Bazı nefislerde yaratılışından gelen garib bir özellik vardır ki başkaları onların yaptığını yapamaz. Meselâ Hindistan'da yaşayan bir grup insan, bir şeye önem verdikleri zaman insanlardan uzak bir yere giderek bütün dikkatlerini o şeye teksif ederler. O şey onların istediği şekilde meydana gelir."

Gazneli Mahmud (m. 970-1030) ile ilgili olarak anlatılan şu hâdise de bu kabildendir: Gazneli Mahmud, Hind diyarında savaşırken bir şehri fethetmeye ne zaman yönelse hastalanmış. Bunun sebebini sorunca kendisine şöyle denilmiş: "Bu şehir ahâlîsinin arasında bir takım hindular var. Dikkatlerini sizin hasta olmanız yönünde teksif ettiklerinde onların bu himmetine uygun olarak hasta olursunuz." Sultanın komutanlarından birisi, onların dikkatlerini dağıtmak için çok sayıda davul çaldırıp boru üfletmesini teklif etti. Böyle yapılınca hastalık gitti ve şehri fethettiler.

Sevginin tesir etmesine gelince; anlatıldığına göre birisi Bedreddin adlı bir gence tutkunmuş. Olacak bu ya Bedreddin, dolunay (bedr) olan bir gece vefat etmiş. Gece olup dolunay iyice çıkınca sevgilisinin onun üzüntüsünün şiddetinden dolunaya bakacak gücü kalmamış ve ona şöyle hitap etmiş:

Kardeşini lahdinde örtüp kaybettiler
Onun ardından sen hâlâ parlıyorsun!
Sen niçin tutulmadın ki, bu tutulma
Onun kaybı için matem elbisesi olurdu!

O saat ay tutulmuş. Şu sevginin doğruluğuna ve aya bile tesir etmesine bir bakın. “Sevgi, kalblerin mıknatısıdır.” diyen doğru söylemiş.

Ruhların cisimlere tesir etmesi, hissedilen ve görülen bir durumdur. Tesir, ruhlara âid ise de ruhlar ile gözler arasında çok sık bir irtibat olduğundan bu tesir göze isnâd edilmiştir.

Hikmet ehlinden birisi şöyle der: Bunun delili şudur: Zehirli hayvanlar soktuktan sonra öldürülürse sokmanın tesiri azalır. Çünkü cesed zehrin keyfiyetini alır ve bozulmaya müsâid hâle gelir.

Bütün bunların aslı nazar edenin bir şeyi beğenmesine dayanmaktadır. O şeyi beğenmesinin ardından habis nefsinin keyfiyeti gelir. Bu da zehrinin göz yardımıyla o şeye nüfûzuna yardım eder. Bazen insanlar istemeden kendilerine de nazar ederler. Böylesi nazarın en aşağı şeklidir.

Nazar insanlara mahsus bir şey olmayıp cinlerde de olduğunu bilmek gerekir. Hatta cinlerin gözleri mızrak uçlarından bile keskin olduğu söylenmiştir.

Ümmü Seleme (r.anhâ)’dan rivâyet edildiğine göre kendisinin evinde Hz. Peygamber (a.s.), yüzünde sarılık olan bir kız gördü. “*Ona okuyun, çünkü nazar edilmiş!*”[64] buyurdu. Bununla kasdettiği cinlerin ettiği nazardı.

Fakihler der ki: Bu özelliği ile tanınan kişilerin devlet başkanı tarafından hapsedilmesi ve ölünceye kadar nafakasının ödenmesi gerekir.

Nazar değmesinin kaynağı kişinin bir şeyi beğenmesi ve güzel bulması olduğu için Hz. Osman güzel bir çocuk gördüğü zaman: “Nazar değmemesi için çenesinin ortasını siyah bir şey sürün.” diye tavsiyede bulunmuştur.

Tarla ve kuyulara kafatası dikilmesi de bu kabildendir. Bu şöyle izah edilebilir: Uğursuz bakışlar önce böyle şeylere yönelir. Böylece keskinliğini kaybedeceği için tesiri de görülmez. Allah Teâlâ her hastalık için bir devâ yarattığı gibi her şeyin zıddını da yaratmıştır. Duâlar ve güzel nefesler, habis nefislerden ve bozuk duyulardan hâsıl olan tesire karşı koyup onu izâle eder.

Ubâde b. Sâmit (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilir: Günün ilk saatlerinde Rasûlullah (s.a.)’in huzuruna çıktığımda onu şiddetli ağrılar içerisinde gördüm. Günün sonunda yanına döndüğümde ise sağlık ve âfiyet içerisinde olduğunu gördüm. Bana şöyle dedi:

“Cebrâil (a.s.) geldi ve bana şöyle bir nazar duâsı okudu:

بِسْمِ اللهِ اَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ كُلِّ عَيْنٍ وَ حَاسِدٍ اَللهُ

يَشْفِيكَ

“Bismillâhi erkıyke min külli şey’in yü’zîke, min külli aynin ve hâsidin Allâhu yeşfîke *(Sana eziyet veren her şeyden Allah’ın adıyla seni rukye yapıyorum, bütün nazarlardan ve hasedcilerden (onların kötülüklerinden) Allah sana şifâlar versin!*” Hz. Peygamber (a.s.) şöyle devam etti: “*Bunun ardından hemen ayıldım.*”[65]

Bu hadiste ve mezkûr Ümm-i Seleme hadisinde rukye yapmanın (tedavi maksadıyla Kur’ân okumanın) câiz olduğuna delil vardır. Ulemânın geneli bu görüştedir. Ancak bu cevâz, okunan şeylerin Kur’ân’dan veya bilinen zikirlerden olması halinde geçerlidir. Mânâsı bilinmeyen şeylerin okunması ise mekruhtur.

Hz. Âişe (r.anhâ)’dan rivâyete göre Peygamber Efendimiz (s.a.) kendisine: “*Muska (rukye) öğrensen ya!*” demiştir.[66]

Bâzıları der ki: Bunda, muska kullanmanın mekruh olmadığına delil vardır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Âişe’nin bunu yapmasını kerih görmemiştir.

Bir grup âlim ise Ebû Dâvud’un *Sünen*’indeki şu merfu hadisi delil getirerek muskayı mekruh görmüşlerdir: “*Muska, şeytanın amellerindendir*.”[67]

Ancak bu ‘muska’, anlaşılmaz birtakım isimleri ihtiva eden, duâ ve efsunlarla birlikte yapılan muskalara hamledilmiştir. Nitekim **Mutarrizî** *el-Muğrib*’de böyle demektedir.

Rukye ancak Arapça olmadığı ve mahiyeti anlaşılmadığı zaman mekruh olur. Belki de bu muskalarda küfür ve sihir ifadeleri vardır.

Kur’ân ve dualardan olan rukyede bir beis yoktur. Denenmiş bir duâ olan eûzüyü veya denenmiş bazı âyetleri yahut da Allah’ın bazı isimlerini belâları defetmek maksadıyla asmakda da bir beis yoktur. Fakat helâya girerken ve kadınlara yaklaşırken bunların çıkarılması lazımdır. Nitekim *Tatarhâniyye* (fetvaların)’da böyle geçmektedir.

Bazılarına göre ise bir şeyle örtülü ise çıkarılmayabilir. Ancak evla olan çıkarmaktır.

Hz. Peygamber (s.a.), Hasan ve Hüseyin (r.anhümâ)’yı şu sözleriyle Allah’ın korumasını niyaz ederdi: “*İkinizi her şeytandan, haşerâttan ve dokunan her kötü gözden Allah’ın tam olan kelimelerine sığındırırım.*” ve eklerdi: “*Siz de Allah’ın çocuklarınızı bu kelimelerle korumasını niyaz edin. Çünkü İbrahim (a.s.) da Allah’ın İsmail ve İshak’ı bunlarla korumasını niyaz ederdi*.”[68]

“*Allah’ın kelimeleri*” Allah Teâlâ’nın peygamberlerine indirilen kitapları ya da izzet, kudret ve diğer sıfatlarıdır. Onların tam ve eksiksiz oluşu ise noksanlık ve kopukluktan uzak olmalarındandır.

Ahmed b. Hanbel, “*Allah’ın tam olan kelimelerine*” ifadesini Kur’ân’ın mahluk olmadığına delil gösterir ve şöyle der: “Rasûlullah (s.a.) hiçbir mahluka sığınmaz.

Mahluk olan bütün kelamlarda mutlaka eksiklik vardır. “Tam”lıkla tavsif edilen bir kelam mahluk değildir ve Allah Teâlâ’nın kelamıdır.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Ali (r.a.)’ın şu sözünde mahluka istiâzede bulunulduğu görülür: “Yırtıcı hayvanların saldıracağından korktuğunuz bir vadide bulunduğunuz zaman; ‘Aslanların şerrinden Danyal’a ve kuyuya sığınırım.’ deyin.”

Bu ifade şöyle açıklanabilir: ***“En iyi koruyan Allah’tır ve O merhametlilerin merhametlisidir.”*** (Yûsuf, 12/64) âyetinin tefsîrinde zikrettiğimiz üzere Danyal (a.s.) (kuyuya atılıp üzerine iki aslan bırakılmak sûretiyle) yırtıcı hayvanlarla yüz yüze gelmişti. İşte Allah onun bu konuda kendisine sığınmasını, karşı konamayacak bir kötülüğün ulaşmasına mâni kılmıştır. *Hayâtü’l-hayevân*’da böyle geçmektedir.

Bâzıları der ki: Bu, içlerinde Allah’tan başkasına karşı hâlâ bir iltifat kalanların makamıdır. Varlıkta Allah’tan başkasını görmeyecek şekilde tevhid denizinde gark olanlara gelince, onlar Allah’tan başkasına sığınmazlar, Allah’tan başkasına ilticâ edip sığınmazlar. Nebî (a.s.) bu makamdan terakkî edince “*Sen’den sana sığınırım*.”[69] buyurmuştur.

el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’de şöyle der: “Harflerden ve Cenab-ı Hakk’ın isimlerinden hâsıl olan tesir bir cins keramettir.” Yani, kerâmet yoluyla onların özelliklerini ortaya çıkarmak türündendir. Çünkü herkes eşyanın husûsiyetlerini ortaya çıkaramaz.

Hasan Basrî’den rivâyet edildiğine göre nazar değmesinin devası

وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ۘ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

“***O inkar edenler zikri*** *(Kur’ân’ı)* ***işittikleri zaman neredeyse gözleriyle seni devirivereceklerdir. Hâlâ da: “Hiç şüphe yok o bir delidir” derler. Oysa o*** *(Kur’ân)* ***âlemler için ancak bir öğüttür.***” (el-Kalem, 68/51-52) âyetlerinin okunmasıdır. Nazar değmesini savuşturmak için bu âyetten daha faydalı bir şey yoktur.

Hz. Âişe (r.anhâ)’dan rivâyet edildiğine göre “Rasûl-i Ekrem (s.a.) her gece yatağına yattığı zaman avuçlarını birleştirerek onlara İhlas sûresi;

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۚ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۚ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۙ ﴿٣﴾ وَلَمْ

يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ﴿٤﴾

“De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.” (el-İhlâs, 112/1-4)

Muavvizeteyn sûrelerini; Kul eûzü bi-rabbi’l-felak;

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۙ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۙ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ

إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ

إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

"De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım!" (el-Felak, 113/1-5)

ve Kul eûzü bi-rabbi'n-nâs'ı;

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ اِلٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ
الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ اَلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

"De ki: İnsanların kalplerine vesvese sokan, (insan Allah'ı andığında) pusuya çekilen cin ve insan şeytanının şerrinden insanların Rabbine, insanların Melîkine (mutlak sahip ve hâkimine) insanların İlâhına sığınırım!" (en-Nâs, 114/1-6)

okuyup üfler, başından, yüzünden ve vücudunun ön tarafından başlayarak ulaşabildiği yerlere kadar ellerini sürer ve bunu üç defa yapardı."[70]

Böyle yapmanın sihir, nazar değmesi, çeşitli haşereler ve diğer hastalık ve yaralardan emin olmaya vesile olduğu söylenmiştir.

Bir şey görüp de ondan hoşlanan ve nazar değmesinden endişe eden kimsenin " مَاشَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ Allah'ın dediği olur ve kuvvet ancak Allah'ın lütuf ve ihsânıyladır demeleri sonra da " بَارَكَ اللّٰهُ فِيكَ وَ عَلَيْكَ Allah sana mübarek eylesin, hayır ve bereket versin!" diyerek bereket dilemesi sünnettir.

❀

Dünyada canlıların en tuhafı şu üçüdür:

1- *Hayâtü'l-hayevân*'da belirtildiği gibi güzel olduğu için nazar değebilir endişesiyle gündüzleri ortalarda gözükmeyen baykuş. Kendisinin en güzel hayvan olduğunu düşündüğü için sadece geceleri ortaya çıkar.

2- Yere iki ayağıyla değil de bir ayağıyla basan turna. Ayağını bastığı zaman da yerin çökeceği endişesiyle ağırlığını ayağına vermez.

3- Nehir ve kaynak sularının yakınlarında yaşayan, turnaya benzer "Mâlik hazîn" adlı bir kuştur. Su biter korkusuyla doyasıya su içmez. Bu yüzden susuzluktan ölür.

Bunun bir benzeri de Taberistan'da yaşayan bir böcektir. Gündüz bir-üç miskal ağırlığında olur. Gece mum gibi ışık saçar. Gündüz uçar ve aslında iki kanadı olmadığı halde yeşil ve düz kanatları varmış gibi görünür. Toprakla beslenir. Fakat toprak biter de açlıktan helak olurum korkusuyla doyasıya toprak yemez.

❀

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu kuş ile bu böcek servet sahibi olup da haris ve cimri olanların hâline işarettir. Çünkü böylesi zenginler de bir yığın servete sahip oldukları halde malları tükenecek korkusuyla yedikleri yemekle, hatta kuru ekmekle bile karınlarını tam doyurmazlar. Biz bu durumdan Allah'a sığınırız.

Buraya kadar yukarıda geçen konuyu, *İnsânü'l-uyûn*, **İbnü'l-Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık*, **İbnü's-Seyyid**'in *Envâru'l-Meşârık* üzerine yazdığı *Şerhu's-Şir'a*, **Muhammed Kürdî**'nin *Şerhu't-tarîka*'sı ile *el-Esrâru'l-Muhammediyye*, *Luğatü'l-Muğrib*, *Hayâtü'l-hayevân*, *Şerhu'l-Hikem*, **Şeyhzâde** ve **Müfti Sa'dî**'nin *Hâşiye*'lerinden aldım.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنٖى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ
مِنْ شَيْءٍ اِلَّا حَاجَةً فٖى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا وَاِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا
عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

68. Babalarının kendilerine emrettiği yerden *(çeşitli kapılardan)* girdiler. Gerçi bu Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı. Ancak Yâkub içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.

Şehre *"babalarının kendilerine emrettiği yerden"* yani değişik kapılardan *"girdiler. Gerçi bu"* Yâkub'un tavsiyesi ve şehre ayrı yerlerden girmeleri *"Allah'tan gelecek"* O'nun hükmettiği *"hiçbir şeyi onlardan savamazdı. Ancak Yâkub içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu."*

Yâkub (a.s.)'ın oğullarının farklı kapılardan girmesi şeklindeki görüşü ve oğullarının da bu konuda ona tâbi olmaları, Allah'ın kendileri hakkında takdir ettiği hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıracak değildir. Fakat Yâkub (a.s.) bu görüşüyle oğullarına nazar değmesinden sakınma ve onlara acıma duygularını ızhâr etmiş ve mezkûr tavsiyede bulunmuştur. Yani tedbirin takdîri değiştirmekte tesiri olduğuna inanmamak şartıyla tedbirin havâtırı uzaklaştırmaktan başka faydası yoktur. Yâkub (a.s.)'ın oğullarının nazara uğramaları takdir edilmediği için onlara nazar değmemiştir. Yoksa onlara nazar değmesi takdir edilip de Yâkub (a.s.)'ın tedbiri sayesinde bundan kurtulmuş değillerdir.

Mesnevî'de şöyle der:

Âlemin zerreleri birbirine girse yine
Allah'ın kaza ve kaderine karşı hiçtir hiç!
Gökten yeryüzüne ne yağarsa yağar
Yeryüzü ne kaçabilir, ne de çare ve sığınak bulabilir

Hileler, tedbirler ejderha olsalar bile
“İllallâh”ın önünde onların hepsi “lâ” dır.

“Şüphesiz o,” Yâkub, yüce bir *“ilim sahibiydi, çünkü ona”* vahiy yoluyla ve delilller serdederek *“biz öğretmiştik.”* Bu sebepledir ki ***“Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam.”*** (Yûsuf, 12/67) demişti. Çünkü onlara nazar değmesi takdir edilmişse toplu halde girdiklerinde değdiği gibi ayrı ayrı girdiklerinde de değecekti.

“Fakat insanların çoğu” kaderin esrârını *“bilmezler”* ve tedbirin kadere fayda edeceğini zannederler.

Kul tedbir alır, fakat tedbiri bilmez
Cenâb-ı Hakk’ın takdîri tedbir ile kalmaz

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: *“Fakat”* sûret ehli, has kullarımızın üzerinde cereyan eden şeylerin bizim vahyimiz, ilhamımız ve öğretmemiz sayesinde olduğunu *“bilmezler.”* Onlar sadece kendilerine emrettiklerimizi bilirler. Biz ise hikmetimiz gereğince dilediğimizi yaparız.”

---

[62]. *Sehâvî*, Mekasıd, s. 300; *Münâvî*, IV, 397
[63]. İbni Kesir, Tefsir, Beyrut 1401, IV, 492
[64]. Müslim, Selâm, 59
[65]. *Müsned*, V, 223
[66]. *Buhârî*, Edeb, 56
[67]. *Ebû Dâvud*, Tıb, 9; *Müsned*, III, 294
[68]. *Buhârî*, Enbiya, 10; *Ebû Dâvud*, Sünnet, 20; *Tirmizî*, Tıb, 18; *İbn Mâce*, Tıb, 36; *Müsned*, I, 236, 270
[69]. *Müslim*, Salât 222. *Ayrıca* bk. *Ebû Dâvûd*, Salât 148; *Nesâî*, Tatbîk 71, İsti‘âze 62
[70]. *Buhârî,* Fezâilü’l-Kur’ân 14, Tıb 39; Ayrıca bk. *Ebû Dâvûd,* Edeb 98; *Tirmizî,* Daavât 21

YÛSUF BÜNYAMİN BULUŞMASI

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنّ۪ي اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ ف۪ي رَحْلِ اَخ۪يهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْع۪يرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ بِه۪ حِمْلُ بَع۪يرٍ وَاَنَا بِه۪ زَع۪يمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِق۪ينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهُ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِب۪ينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ ف۪ي رَحْلِه۪ فَهُوَ

جَزَٓاؤُهُۜ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ ﴿٧٥﴾

69. Yûsuf'un yanına girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı ve "Bilesin ki ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme!" dedi.
70. *(Yûsuf)* onların yükünü hazırladığı zaman su tasını kardeşinin yükünün içine koydu. *(Kafile hareket ettikten)* sonra bir tellal: "Ey kafile! Siz hırsızsınız!" diye seslendi.
71. *(Yûsuf'un kardeşleri)* onlara dönerek: "Ne arıyorsunuz?" dediler.
72. "Kralın su tasını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü *(buğday)* var." dediler. *(İçlerinden biri:)* "Ben buna kefilim." dedi.
73. *(Kardeşler:)* "Allah'a andolsun ki, bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz." dediler.
74. *(Yûsuf'un adamları)* dediler ki: "Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir?"
75. *(Onlar:)* "Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa işte o *(şahsa el koymak)* onun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız." dediler.

❀

"Yûsuf'un yanına girdiklerinde" Yâkub'un oğulları Yûsuf'un yanına varıp tahtgâhına ulaştılar. Yûsuf taht üzerine oturmuş ve yüzünden perdeyi kaldırmıştı. Yûsuf onlara:
–"Kimsiniz?" diye sordu.
Onlar:
–"Kenanlıyız. Bize biraderimizi getirmemizi buyurmuştunuz. Onu babasından istedik. Onu koruyacağımıza söz verip yemin ederek getirdik." dediler.
Yûsuf onlara:
–"Güzel bir davranışta bulundunuz, benden de aynı karşılığı göreceksiniz. Buyurun

oturun.” dedi.

Kardeşleri ortadaki halının etrafina oturdular. O da kendilerine ikramda bulundu. Sonra onları ikişer ikişer oturtup iki kişi bir tastan yiyecek şekilde oturtarak ziyâfet verdi. *et-Tibyân*’da onların sofraya oturtulduğu ifade edilir.

Kâşifî şöyle der: Yûsuf, bir ana ve babadan olan her iki kardeşin bir sofradan yemek yemesini ve bir sofraya oturmasını emretti. Bünyamin yalnız kaldı, gözleri yaşardı ve ağladı. Hatta baygın düştü de Yûsuf’un emriyle yüzüne gülsuyu serpildi. Ayılınca Yûsuf ona:

–“Ey Kenanlı genç, sana ne oldu ki bayıldın?” diye sordu.

Bünyamin:

–“Ey melik, siz herkesin öz kardeşiyle yemek yemesini ferman buyurdunuz. Benim Yûsuf adlı ana baba bir kardeşim hatırıma geldi. Kendi kendime: “Eğer kardeşim Yûsuf hayatta olsaydı, beni yanına oturturdu.” dedim. Bu hâlin şevkinden tâkatsiz düştüm. Ağlamamın ve bayılmamın sebebi buydu.” dedi.

Yûsuf:

–“Gel öyleyse ben senin kardeşin olayım ve seninle bir sofrada oturayım.”

Yûsuf emretti, onun sofrasını yukarı kaldırdılar ve perdenin arkasına getirdiler. Bünyamin’i de çağırdılar. İşte bu bahane ile *“öz kardeşini”* Bünyamin’i *“yanına aldı”.*

Aynı şekilde kalacakları ve geceleyecekleri yer konusunda da onlardan her ikisini bir evde misafir etti. Kardeşini ise yanına aldı. Ona:

–“Evlendin mi?” diye sordu.

Bünyamin:

–“Evet, evlendim, on tane de çocuğum var. Hepsinin ismini de ölen kardeşimin adından yola çıkarak koydum.” dedi.

❀

el-Kısas’ta şöyle anlatılmaktadır:

Bünyamin: “Üç erkek çocuğum oldu.”

Yûsuf: “İsimleri nedir?’

Bünyamin: Birisinin adı Zi’b; yani Kurt’tur.”

Yûsuf: “Sen bir peygamber oğlusun, çocuğuna nasıl vahşî bir hayvan adı verdin?’

Bünyamin: “Ağabeylerim kardeşimi kurt yediğini iddiâ ettiği için oğluma Zi’b Kurt adını verdim. Onu çağırdığımda kardeşimi yâd edip ağlıyorum.”

Bunu duyan Yûsuf da ağladı ve: “Peki ötekinin adı nedir?” dedi.

Bünyamin: “Dem Kan”

Yûsuf: “Bu adı niçin verdin?”

Bünyamin: “Ağabeylerim kardeşimin gömleğini kana bulanmış bir vaziyette getirmişler. Oğluma bu adı verdim ki onu çağırdığımda kardeşimi yâd edip ona gözyaşı dökeyim.”

Yûsuf yine ağladı ve: “Üçüncüsünün adı nedir?” diye sordu.

Bünyamin: “Üçüncüsünün adı da Yûsuf’tur. Bu adı verdim ki onu her çağırışımda kardeşimi yâd edip ona gözyaşı dökeyim.

Bu cevap üzerine Yûsuf (a.s.) bir kez daha ağladı ve kendi kendine şöyle dedi: “Rabbim! Kardeşimi böylesine üzüntülü görüyorum, kim bilir babam Yâkub ne hâldedir?! Allah’ım dünyadan ayrılmadan önce benimle onu bir araya getir.”

Daha sonra kardeşine yöneldi ve: “Ölen kardeşinin yerine sana kardeş olmamı ister misin?” diye sordu.

Bünyamin: “Senin gibi bir kardeş dünyada bulunmaz. Ancak sen ne Yâkub’un ne de Rahil’den dünyaya geldin.” dedi.

Bunun üzerine Yûsuf ağladı, kalktı onu kucakladı, kendini ona tanıttı. İşte o zaman: *“Bilesin ki ben senin öz kardeşinim,”* Yûsuf’um,” dedi.

❀

Kâşifî der ki: Yûsuf yüzünü örtmüştü. Elini yemeğe uzatıyordu. Bünyamin Yûsuf’un elini görünce ağladı. Yûsuf Bünyamin’e niçin ağladığını sordu. Bünyamin: “Ey melik, senin elin tıpkı kardeşimin eline benziyor.” dedi. Yûsuf bu kelimeyi işitince tâkati kalmadı. Yüzünden perdeyi kaldırdı. Bünyamin’e: “Senin kardeşin benim.” dedi.

el-Kısas’ta şöyle denilir: Yemeğe başlayan Bünyamin bir taraftan yiyor öte taraftan da lokmalarını zorla yutarak Yûsuf’u süzüyordu.

Yûsuf:

“Bana çok dikkatli baktığını görüyorum?” deyince Bünyamin:

“Kurdun yediği kardeşime ne kadar benziyorsun!” dedi.

Bunun üzerine Yûsuf: “Ben senin kardeşinim.” cevabını verdi.

❀

“Onların” geçmişte bize *“yaptıklarına üzülme!”* Çünkü Allah Teâlâ ihsanda bulunarak bizi buraya getirdi.” *dedi.”* Yûsuf, ayrıca Bünyamin’e bu meseleyi ağabeylerine açmayıp gizli tutmasını emretti.

Burada, bazı yerlerde merâmın gizli tutulup saklanmasının güzel bir davranış olduğuna ve maksadları elde etmeye yardımcı olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu sebeple bir hadiste (eserde) şöyle buyrulmuştur: “*İhtiyaçlarınızın giderilmesi için onları gizli tutarak yardım isteyiniz*.”[71]

Yine Yûsuf (a.s.)’ın verdiği ziyâfette, yemek yedirmenin büyük peygamberlerin sünnetlerinden olduğuna işaret vardır. İbrahim (a.s.) da çok misafirperverdi. Misafir olmadan yemek yemezdi.

Câbir (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilir: “Hz. Peygamber (s.a.)’in yanındaydık. “*Size cennetin odalarından bahsedeyim mi?*” diye sordu.

“Babalarımız analarımız sana fedâ olsun, evet bahset yâ Rasûlallah!” dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

“*Cennette çeşitli mücevherlerden yapılmış öyle odalar vardık ki içlerinden dışları,*

dışlarından içleri görülür. Bu odalarda hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir insanın aklına-hayaline gelmeyecek nimetler, lezzetler ve sevinçler vardır."

Câbir (r.a.) diyor ki:

"Bu odalar kimlere âiddir, yâ Rasûlallah!" diye sordum.

Şöyle cevap verdi:

"*Selâmı yayan, yemek yediren, oruca devam eden ve herkes uyurken gece namazı kılanların olacaktır*."[72]

"Onların yaptıklarına üzülme!" ifadesinde, Allah'ın kıskançların tuzaklarını iyi sona ulaştırmayacağına, aksine ilâhî yardımın ve rabbânî desteğin sâlihlerle berâber olduğuna işaret vardır. İşte bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) mağara arkadaşına: **"*Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir!*"** (et-Tevbe, 9/40) buyurmuştur.

Görüldüğü üzere Yâkub'un oğulları gerek Yûsuf'a gerekse kardeşine kıskançlık besleyerek eziyet etmişler, fakat emellerine nâil olamamışlardır. Aksine Allah Teâlâ bir süre sonra da olsa iki kardeşi bir araya getirmiş, yine Yâkub (a.s.)'la Yûsuf (a.s.)'ı birbirine kavuşturmuştur.

❀

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِى رَحْلِ اَخِيهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ

اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾

70. *(Yûsuf)* onların yükünü hazırladığı zaman su tasını kardeşinin yükünün içine koydu. *(Kafile hareket ettikten)* sonra bir tellal: "Ey kafile! Siz hırsızsınız!" diye seslendi.

Yûsuf *"onların yükünü hazırladığı zaman su tasını kardeşinin"* Bünyamin'in *"yükünün içine koydu."*

" اَلْجِهَازُ /yük " metâ, mal demektir. Metâ ise kendisinden fayda sağlanan her şeydir. Yâni Yûsuf (a.s.) ölçeklerini ölçtürüp kardeşlerinden her birine bir deve yükü verdi. Yolculukları sırasında ihtiyaç duyacakları azıklarını da hazırlattı.

el-Kısas'ta şöyle geçer: Yûsuf (a.s.) kardeşlerine "Babanıza hemen dönmek ister misiniz?" diye sorunca kardeşleri: "Elbette" dediler. Bunun üzerine ölçek işlerine bakan görevliye yiyeceklerini ölçmesini emredip: "Bir deve yükü de fazladan ver!" dedi. Sonra yüklerini en güzel şekilde hazırlattı ve yola çıkmalarını emretti.

❀

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.) kendisini kardeşi Bünyamin'e tanıtınca Bünyamin'in aklı başından gitti. Sonra kendine gelince Yûsuf'un boynuna sarıldı. Hâl lisânıyla ona şöyle dedi:

Gördüğüm şu hâl uyanıklık mıdır rüyâ mı?
Kendimi bu kadar azabdan sonra böyle rahatta görmek

Bünyamin: “Artık senden ayrılmam!” diyerek eteğine sarılınca Yûsuf (a.s.):
“Babamın benden dolayı ne kadar gam ve kederlere gark olduğunu biliyorsun. Seni yanımda tutacak olursam, gamı iyice artar. Seni yanımda bırakmanın tek yolu seni yüz kızartıcı bir suçla teşhir etmemdir.” dedi.
Bünyamin:
“Tamam, bunun önemi yok, nasıl düşünüyorsan öyle yap.” deyince de:
“Su tasımı senin yüküne saklayacağım. Sonra da seni bana iâde etmelerini sağlamak için kardeşlerinle beraber giderken su tasını senin çaldığını söyleyeceğim.” dedi.
Bünyamin de: “Tamam” dedi.

❀

“ اَلسِّقَايَةَ ”, maşraba, su kabı demektir. Yiyeceklerin ölçüldüğü bir kap hâline getirilmiştir. Gümüş kaptan içmek önceki şeriatlarda mubah olduğundan gümüşten, veya billurdan yahut yeşil zümrütten ya da kırmızı yakuttan yapılmıştı. İki yüz bin dinar değerindeydi ve Yûsuf (a.s.) da bu tastan su içerdi.
el-Kevâşî’de şöyle der: “Bu kap mücevherlerle süslü altından bir kaptı. Yûsuf (a.s.) kardeşlerine değer verdiğini göstermek için yiyeceklerini bu kapla ölçtürdü.”
Kâşifî der ki: “Melik o kapla su içerdi. Yemeğin îtibar ve nefâseti cihetiyle o kadehi sofraya koymuştu.”
Mısır’dan Suriye’ye doğru ayrıldıkları sırada Yûsuf kardeşlerini durduracak birilerini gönderdi. Onlar da durdular.
Kafile hareket ettikten *“sonra bir tellâl”* yani Yûsuf (a.s.)’ın görevlilerinden Efrâyim adlı münâdî: *“Ey kafile!”* Ey kervandakiler! *“Siz hırsızsınız!” diye seslendi.*
“ اَلْعِيرُ (kafile) ”, Üzerinde yük bulunan develer seferlere gidip geldikleri için onlara “el-ıyr” adı verilmiştir. Ancak maksad kafile değil, kafiledekilerdir.
Bazıları der ki: Onlara böyle hitap edilmesi, Yûsuf (a.s.)’ın emriyledir. Yûsuf (a.s.) ‘hırsızsınız’ derken onların kendisini babalarından çalmış olmalarını kastediyor olmalıdır. Bünyamin’inin de onlara dâhil edilmesi, ifadenin çoğunluk dikkate alınarak söylendiği içindir. Bu ifade, teşbihde mübâlağa kabîlindendir. Yâni Yûsuf’u babasından tıpkı hırsızlar gibi hâinâne bir şekilde alanlar sizsiniz, demektir. Böylesi târiz; yani söz dokundurma ve tevriyeler peygamberlerden de sâdır olmuştur.

❀

Rivâyet edilir ki Rasûlullah (s.a.) Bedir’e yakın bir yerde konaklayınca Ebû Bekir (r.a.) ile birlikte develerine binip Süfyan adlı yaşlı bir Arab’ın yanına vardılar. Peygamber Efendimiz (a.s.) ona Kureyş hakkında, Muhammed ve ashabı hakkında neler bildiğini sordu. İhtiyar:

“Bana kim olduğunuzu haber vermeden size bir şey söylemem.” dedi.
Hz. Peygamber (a.s.):
“*Sen bize haber verdiğin zaman biz de sana kim olduğumuzu söyleriz.*” buyurdu.
Adam da onlar hakkında kendisine ulaştığı kadarıyla bildiklerini söyledi. Sözünü tamamlayınca:
“Peki söyleyin bakalım sizler kimsiniz?’ diye sordu.
Hz. Peygamber (a.s.) da:
“*Biz atılan sudanız*.” diyerek Irak suyundan oldukları intibaı verdi.[73]
Burada tevriye vardır. Irak bölgesi çok sulak olduğu için su bu bölgeye nisbet edilmiştir.

❀

Yine rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) hicret sırasında mağaradan çıkıp Medine’ye yöneldiğinde Ebû Bekir (r.a.) da onun terkisindeydi. İşte o zaman bir adam:
“Bu yanındaki kim?” diye sordu. Ebû Bekir (r.a.):
“Bu zat bana yol gösteriyor.” dedi.[74] O bu sözüyle hayır yolunu kastediyordu. *İnsânü’l-uyûn*’da böyle geçmektedir.
Müftî Sa‘dî’nin *Hâşiye*’sinde der ki: “Bir maslahat içerdiği zaman yalana ruhsat verilmiştir.”

Daha hayırlıdır, maslahata mebnî bir yalan
Milletin arasına fitne sokan bir doğrudan

Bazıları der ki: “Siz hırsızsınız” şeklindeki hitap, münâdînin kendi düşüncesine binâen söylenmiştir. Çünkü Yûsuf (a.s.) su kabına kardeşinin yüküne herkesten gizli olarak ya bizzat kendisi koymuş ya da en güvendiği birine koydurmuştu.
el-Kısas’ta der ki: Su kabını koydurduğu kişi kendi oğluydu. Bu durumu herkesten gizli tutmasını sıkı sıkıya teNbihledi.
Yûsuf (a.s.)’ın adamları su kabını aradılar ve bulamadılar. Yûsuf’un kardeşlerinin bulunduğu kervandan başka yeni yola çıkan kimse de yoktu. Onun için su tasını alanın onlar olduğu zannı onlarda kuvvetlendi. Aralarından biri de kendi zannına göre: *“Siz hırsızsınız”* diye bağırdı.

❀

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾

71. *(Yûsuf’un kardeşleri)* onlara dönerek: “Ne arıyorsunuz?” dediler.
Yûsuf’un kardeşleri *“onlara dönerek:”* yâni su tasını arayanlara yönelerek *“Ne arıyorsunuz?” dediler.”* Bu ifade, onların böyle bir şeyden uzak oldukları için

işittikleri şeyden rahatsız olduklarını göstermektedir.

❀

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَاَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾

72. “Kralın su tasını arıyoruz. Onu getirene bir deve yükü *(buğday)* var.” dediler. *(İçlerinden biri:)* “Ben buna kefilim.” dedi.

Yûsuf’un kardeşlerine cevaben: *“Kralın su tasını arıyoruz.”* Yûsuf’un adamları, yine de kardeşlerin önceki durumlarını bildiklerinden ötürü edebe riâyet edip onların yükü arasında tesadüfen kalmış olabileceği izlenimini vererek şöyle dediler: *“Onu”* biz arama yapmadan kendisi ortaya çıkararak *“getirene” el-Bahr*’da belirtildiğine göre su tasını çalanı gösterip rezil edene *“bir deve yükü”* buğday *“var.” dediler.”*

İçlerinden biri: *“Ben buna kefilim.” dedi.”* ‘Tası getirip iâde edene bunu ödeyeceğim. Çünkü kral bu konuda beni suçluyor.’ Bu ifade münâdîye aittir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Burada, hayvan yiyeceğinden ibaret olan deve yükünü taşımaya ehil olanların hükümdarların su kaplarından birini taşımaya ne zaman hak kazanacaklarına işaret ediliyor.

❀

قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾

73. *(Kardeşler:)* “Allah’a andolsun ki, bizim yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz hırsız da değiliz.” dediler.

Kardeşler: *“Allah’a andolsun ki, bizim yeryüzünde fesad çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz.”*

“ تَاللّٰهِ ” ifadesi, kendilerine böyle bir fiilin isnâd edilmesinden duydukları şaşkınlığı dile getiren bir kasemdir. Yâni söylediklerinize şaşmamak mümkün değil. Dindar ve son derece emin kişiler olmamızdan ötürü, bize isnâd ettiğiniz bu suçtan ne kadar uzak olduğumuzu apaçık bir sûrette anlamış olmalısınız. Bu durumda nasıl olur da bize: ***“Siz hırsızsınız”*** diyebilirsiniz.

“*Fesat çıkarmak için*” ifadesi, ‘hırsızlık yapmak için’ mânâsındadır. Çünkü hırsızlık, fesad türlerinin en büyüklerindendir.

“Biz hırsız da değiliz.” dediler.” Yani biz hırsızlık fiiliyle hiçbir zaman anılmadık.

Onlar görevlilerin bunu bildiklerine hükmettiler. Çünkü kendilerinin görünen hallerini biliyor olmaları, gizli hallerini de bilmelerini gerektirir.

❀

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾

74. ***(Yûsuf'un adamları)*** **dediler ki: "Peki, siz yalancıysanız bunun cezası nedir?"**

Yûsuf'un adamları *"dediler ki: "Peki, siz"* su tasının sizde olmadığı ve hırsız olmadığınız konusunda *"yalancıysanız bunun"* yani bu tası çalmanın size ve şerîatınıza göre *"cezası nedir?"*

❀

قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾

75. ***(Onlar:)*** **"Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa işte o** ***(şahsa el koymak)*** **onun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız." dediler.**

Onlar: *"Onun cezası, kayıp eşya"* su tası *"kimin yükünde bulunursa"* tası kim çalmış ise onun alıkonulmasıdır. *"İşte o"* şahsa el koymak *"onun cezasıdır."* Bu son ifade, mezkûr hükmü pekiştirmektedir. İşte onun karşılığı böyle alıkonulmaktır, demektir.

Yâkub (a.s.)'ın şeriatında hırsızın cezası bizim şeriatımızdaki el kesmenin yerine bir sene alıkonulmak idi.

"Biz" hırsızlık eden *"zâlimleri böyle"*sine âdli bir ceza ile *"cezalandırırız." dediler."*

Bu ifade, hırsızlığın çirkinliğini beyan ve tekid etmenin ardından anılan hükmü pekiştirmektedir. Ancak bu sözleri, kendilerine yapılandan habersiz bir vaziyette suçsuz olduklarından emin olarak sarf ettiler.

---

[71]. *Münâvî,* I, 493
[72]. *Münâvî,* II, 465
[73]. Kurtubî, Camî, XII, 291
[74]. İbn Sa'd, Tabakât, Beyrut, 1401 I, 235

BÜNYAMİN’İN MISIR’DA ALIKONMASI

فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَٓاءِ اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخِيهِ
كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ
يَشَٓاءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾
قَالُٓوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ
وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾
قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ لَهُٓ اَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُ اِنَّا
نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا
مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓ اِنَّٓا اِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

76. Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini *(aramaya)* başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yûsuf’a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamayacaktı. Ancak Allah’ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.

77. *(Kardeşleri)* dediler ki: “Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı.” Yûsuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. *(Kendi kendine)* dedi ki: “Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir.”

78. Dediler ki: “Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.”

79. Dedi ki: “Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah’a sığınırız. O takdirde biz gerçekten zâlimler oluruz!”

❀

“Bunun üzerine Yûsuf,” yüklerinin aranması için kendisine gelmelerini müteakip *“kardeşinin”* Bünyamin’in *“yükünden önce”* yani onu arayıp taramadan önce, töhmet altında kalmamak için işe *“onların”* öteki on kardeşinin *“yüklerini”* aramakla *“başladı.”*

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.)’ın adamları onlara “Develerinizi çöktürün, yükünüzü arayacağız” deyince suçsuz olduklarından emin bir şekilde develerini çöktürdüler. Adamlar işe en büyüklerinden başlayıp hepsinin yükünü sırayla teker teker aradıktan sonra, arama sırası Bünyamin’e gelince Yûsuf (a.s.): “Bunun bir şey almış olacağını

zannetmiyorum.” dedi. Bunu duyan öbür kardeşleri: “Onun yüküne de bakmadıkça peşini bırakmayız. Böylesi hem sizin hem de bizim gönlümüzün ferahlaması bakımından gâyet yerinde olacaktır.” dediler.

Kardeşlerin bu teklifi üzerine Bünyamin’in yükünü açıp araştırınca kralın tasını oradan çıkardılar. *“Sonra da onu kardeşinin yükünden çıkarttı”* sözünün manâsı budur.

Tas, Bünyamin’in yükü arasında gizlenmiş vaziyette bulunup da oradan çıkarılınca, sesleri solukları kesilerek başlarını eğdiler. Tasla birlikte Bünyamin’i Yûsuf’a teslim ettiler. Bir yandan da İbranîce çirkin sözler sarf ederek:

“Hırsız herif, sana kim kralın tasını çal dedi?! Rahil’in diğer oğlu (Yûsuf) yüzünden başımıza gelenler şimdi senin yüzünden de gelecek!” diye bağırdılar.

Bünyamin: “Aksine Rahil’in iki oğlu hiç kimseden çekmediğini sizden çekti. Yûsuf’a yapacağınızı yaptınız! Şimdi de kalkıp beni hırsızlıkla itham ediyorsunuz!” diye cevap verdi.

“Peki öyleyse tası senin yükünün arasına kim koydu? Tas senin yükünden çıkmadı mı?” dediler.

Bünyamin: “İlk gelişinizde (iâde edilen) sermayelerinizi siz çaldıysanız, yüklerinizin arasına sizler koyduysanız, tamam tası çalıp yükümün arasına koyan da benim!” dedi.

Rubil: “Gerçekten doğru söylüyor.” dedi.

Bünyamin, Yûsuf’un sırrını açıklamayı düşündüyse de kendisine yaptığı tavsiyeyi hatırlayarak bundan vazgeçti.

“İşte biz Yûsuf’a böyle bir tedbir” böylesine ilginç bir çare *“öğrettik”* yâni maksadını elde etsin diye tas gizleme ve daha sonraki tertipleri yaptık’ demektir. Bu çare de kardeşlerini böyle fetva vermeye iterek -fetva isteyen adamları vasıtasıyla beklemedikleri şekilde- bizzat kendi ağızlarından almış olmasıdır.

“ اَلْكَيْدُ ” esasen hîle, aldatmak ve tuzak demektir. Başkasını içinde gizlediğinin tersi vâki imiş vehmine düşürmendir.

“Yoksa kralın kanuna göre” Yûsuf *“kardeşini alıkoyamayacaktı.”*

Bu ifade, mezkûr çarenin ve yapılmasının illetini açıklamaktadır. Sanki: “Yûsuf bu hîleye niçin başvurdu?” diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir: Çünkü Kral’ın hırsızlarla ilgili kanunlarına göre davrandığı takdirde böyle bir suç işleyen kardeşini alıkoyması mümkün olmayacaktı. Yani Mısır kralının hüküm ve kazasına göre kardeşini ancak böyle bir çare ile alıkoyabilirdi. Çünkü kralın kanunlarına göre hırsızın cezası, dayak ve çaldığı şeyin iki katını ödemekti. Yâkub (a.s.)’ın şerîatında olduğu gibi köle yapmak değildi.

“Ancak Allah’ın dilemesi hariç.” Yâni ancak Allah’ın bunu dilemesi durumu dışında, demektir. Allah’ın dilemesi ise bu çareyi irâde etmesinden ibârettir. Ya da bu şekilde onu alıkoymayı dilemesi durumu hâriç, demektir.

el-Kevâşî’de der ki: Babasının şerîatı olmasaydı kardeşini yanında alıkoyamayacaktı.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Böyle bir hîlenin hükmü, başvurulduğu takdirde birtakım dînî menfaat ve maslahatlar elde edilen şer’î hîlelerin hükmü gibidir. Meselâ Cenab-ı

Hakk'ın Eyyûb (a.s.)'a yeminini bozmadan karısını dövebileceği bir yolu göstermek için: ***"eline bir demet al!"*** (Sâd, 38/44) buyurması bu kabildendir. Yine Hz. İbrahim (a.s.)'ın karısını kâfirin elinden kurtarmak için: "O benim kız kardeşimdir!" demesi de böyledir.

Bütün şerîatlar, insanları fesâda düşmekten kurtarmak için vazedilmiş maslahat ve yollardır. Allah Teâlâ şüphesiz, Yûsuf (a.s.)'a telkin ettiği bu hîlede büyük maslahatlar olduğunu biliyordu. Bu sebeple mezkûr hîleyi bu maslahatları elde etmek için vesîle kıldı. Böylece bu hîle çok güzel bir hasene haline geldi ve üzerinde çirkinlikten eser kalmamış oldu.

"Biz kimi dilersek" yani hikmetimizin gerektirdiği ve maslahatın icâb ettiği şekliyle yüceltmeyi dilediğimiz kişileri, Yûsuf'u yücelttiğimiz gibi *"derecelerle yükseltiriz."* İlmin birçok yüce rütbelerine erdiririz.

Mahlûkattan *"Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen"* yani ilimde ondan daha yüksek olan *"birisi vardır."* Yâni ilim Allah Teâlâ'ya ulaşana kadar hiçbir âlim yoktur ki ondan daha çok bilen birisi olmasın.

Mesnevî'de şöyle denilir:

El elden üstündür… Nereye kadar?
Allah'a kadar! Çünkü, en son varılacak O'dur!
Çünkü Cenâb-ı Hak, dibi ve kıyısı olmayan bir derya gibidir
Bütün denizler, O'nun huzûrunda bir selden ibârettir.

Muhammed b. Kâ'b'dan rivâyet edildiğine göre bir adam **Ali** (r.a.)'a bir mesele sordu. O da bir cevap verdi. Fakat adam: "Bunun cevabı böyle değil, şöyle olacak!" deyince Hz. Ali:

"Haklısın ben hatâ ettim. *"Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.*" dedi.

et-Te'vîlâtü'n-Necemiyye'de şöyle denilir: "*Biz"* kullarımızdan *"kimi dilersek"* kendilerine rubûbiyet tevfîki sayesinde beşeriyyet derekesinden ubûdiyyet zirvesine yükselmenin ilmini vermek sûretiyle *"derecelerle yükseltiriz."* Kendisine verdiğimiz bu yükselme ilmine sahip olan *"her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır."* O, bu bilgi sahibini yaratılmış bir ilimle yükseldiği o mertebeden, ancak kadîm bir ilimle yükselebileceği bir dereceye yükseltip çeker. İşte bu, Allah'da Allah ile ve Allah'a seyrdir (seyr fillah billah ilallah). Bu öyle bir kaptır ki insanlık kabı onu içine alamaz."

❀

قَالُوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ ۚ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فٖى نَفْسِهٖ
وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا ۚ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

77. ***(Kardeşleri)*** **dediler ki: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı." Yûsuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı.** ***(Kendi kendine)*** **dedi ki: "Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir."**

Kralın su kabı Bünyamin'in yükünden çıkınca, kardeşleri rezil rüsvây olup utanarak başlarını önlerine eğdiler. Kendilerinin suçsuz olduğunu ifade etmek için *"dediler ki: "Eğer o"* Bünyamin *"çaldıysa,"* hiç şaşmamak lâzım, çünkü *"daha önce onun kardeşi de çalmıştı."* Bu sözleri ile Yûsuf'u kastediyorlardı.

Ağabeylerinin Yûsuf (a.s.)'a isnâd ettikleri bu hırsızlık konusu ihtilâflıdır: Bir görüşe göre Yûsuf (a.s.) çocukluk çağında annesinin babası olan dedesinin bir putunu çalmıştır. Dedesi Harran'da putlara tapardı. Annesi Rahil Yûsuf'a: "Şunun putunu al da kır, belki ona tapmaktan vazgeçer." dedi. Yûsuf da putu alıp kırdı ve yolda bulunan pisliklerin içine attı. Bu konuyla ilgili en sağlam rivâyet budur. Çünkü *el-Firdevs*'te zikredildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Yûsuf annesinin babası olan dedesinin altın ve gümüşten mâmûl putunu çalarak kırmış ve yolun ortasına atmıştır*."[75] İşte ağabeyleri bunun için Yûsuf (a.s.)'ı ayıplamışlardı.

Burada insân-ı kâmilin ilk başlarda hırsızlık töhmeti altında kalabileceğine işaret vardır. Bu töhmet, dünyevî-nefsânî arzulardan çalmaktır. Nihâyette ise tamâmen uhrevî-rûhânî özelliklere sahip olur. Şu halde işin başı ile sonu arasında çok fark vardır.

Hırsızlık meselesi ile ilgili bir görüş de şöyledir: "Hz. İbrahim'in bir kuşağı vardı. Bu kuşak devamlı çocuklarından en büyük olanlara mîrâs kalırdı. İlk olarak İshâk'ın tevârüs ettiği bu kuşak ondan sonra çocuklarının en büyüğü olan kızına kaldı. Bu hanım, annesi Rahil'in vefatından sonra halası olarak Yûsuf (a.s.)'ı terbiyesine alıp büyüttü. Yûsuf (a.s.)'ı öyle seviyordu ki ondan az bir müddet bile ayrı kalmaya tahammül edemiyordu. Yûsuf (a.s.), gençlik çağına gelince Yâkub (a.s.) onu halasından almak istedi. O da bunun üzerine bir çare bularak kuşağı uyumakta olan Yûsuf (a.s.)'ın beline bağladı. "Babam İshak'ın kuşağı kayboldu. Onu kimin aldığını bir araştırın." dedi. Arayınca Yûsuf'un elbesinin altına bağlı olduğunu gördüler. Halası 'Kuşağı Yûsuf çaldığına göre artık onun bana âid olması gerekiyor!' dedi. Onların şerîatının hükmüne göre hırsızlık yapanlar köle olarak alıkonulurdu. Yâkub (a.s.) da o ölene kadar Yûsuf'u onun yanında bıraktı."

"Yûsuf bunu" yani onların sözlerinin hâsıl ettiği öfkeyi, *el-Kevâşî*'de belirtildiğine göre ise ağabeylerinin: "Kardeşi de çalmıştı." sözlerini *"içinde sakladı"* gizledi.

Bu ifade, **"*Onlarla gizli gizli konuştum*."** (Nuh, 71/9) âyetinde olduğu gibi bazı adamlarına gizlice söyledi mânâsında değildir.

"Onlara açmadı." ağırbaşlılık ve hoşgörüsü sebebiyle gerek sözlü olarak gerekse davranışlarıyla bunu onlara hissettirmedi.

Sanki "Peki meseleyi içinde gizlerken kendi kendine ne dedi?' şeklinde bir soru sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir: Kendi kendine *"dedi ki: "Siz daha kötü durumdasınız!"* Hem kardeşinizi babanızdan çalıyor hem de suçsuz birine iftirâ atmaya kalkıyorsunuz!

❀

İbn Abbas (r.anhümâ)'nın şöyle dediği rivâyet edilir: "Yûsuf (a.s.)'a üç yerde cezâ verilmiştir:

1- Züleyhâ'yı arzuladığı için zindana atılmıştır.

2- ***"Beni efendinin yanında an."*** (Yûsuf, 12/42) dediği için zindanda birkaç yıl daha kalmıştır.

3- *"Siz hırsızsınız."* dediği zaman kardeşleri *"Daha önce onun kardeşi (Yûsuf) de çalmıştı."* diyerek bu suçlamayı kendisine iâde etmiş oldular."

❀

"Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir!" Yani, Allah bu meselenin sizin anlattığınız şekilde olmadığını, ikimizin de hırsızlık etmediğimizi, bunun bir iftirâdan ibaret olduğunu, ilim mertebelerinin en yükseğine varan bir bilgiyle bilmektedir. Bu mânâya göre *'çok iyi bilir'* ifadesi sâdece mübâlağa içindir. Yoksa Cenâb-ı Hakk'ın ilminin onların ilminden üstün olduğunu göstermek için değildir. Çünkü bu konuda onların hiçbir bilgileri yoktur.

el-Bahr'de der ki: Bunun anlamı şudur: "Allah sizin anlattığınızın iç yüzünü sizden daha iyi bilir. Çünkü O her şeyi aslî hüviyeti ile bildiği gibi Bünyamin'in hırsızlığını kendisine bağladığınız kardeşinin hırsızlığı meselesinin mâhiyetini de bilir."

Buna göre "daha iyi bilir" lâfzı üstünlük mânâsında olmuş oluyor. Eğer: "Onların hiçbir bilgisi olmadığı halde Allah'ın ilmini onlarınkinden üstün tutmak, ilim konusunda onların Allah'la ortak olmaları anlamına gelmez mi?" diye sorulursa şöyle cevap veririz:

Onların ilim sahibi olduklarına dâir bir iddiâ taşımaları bile mezkûr ortaklık için yeterlidir. Çünkü onlar bu konuda bilgi sahibi olduklarını iddia etmektedirler. Bakın nasıl kesin bir ifade ile: *"Daha önce kardeşi de çalmıştı."* diyorlar. Nitekim **Müftî Sa'dî** *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

❀

Rivâyete göre onlar Bünyamin'in serbest bırakılması husûsunda azîzle konuştular. Rubil bedenindeki kıllar diken diken olmuş ve giysilerinden dışarı çıkmış bir vaziyette şöyle dedi:

"Ey melik, ya kardeşimizi bize iâde edersiniz ya da öyle korkunç bir sayha atarım ki Mısır'daki hâmile kadınlar çocuklarını düşürürler!"

Yâkub (a.s.)'ın oğulları bir şeye öfkelendikleri zaman onlara kimse karşı koyamazdı. Ancak onlardan öfkelenen birine kendilerinden birisi dokunduğunda teskîn olurdu.

Bunun üzerine Yûsuf (a.s.) oğluna:

"Şunun yanına git de dokun!" veya "Elini tut!" dedi.

Oğlu dokununca Rubil'in öfkesi dindi.

Rubil:
“Burada Yâkub’un tohumlarından bir tohum (çocuklarından bir çocuk) var!” dedi.
Yûsuf (a.s.):
“Yâkub da kim!” diye sordu.
Rubil bir kere daha öfkelendi. Bunun üzerine Yûsuf (a.s.) ona doğru kalktı. Ayağıyla çelerek yakasından tuttuğu gibi yere düşürdü. Ona şöyle dedi:
“Siz İbrânîler topluluğu sizden daha güçlü kimse yok zannediyorsunuz.”

Cenâb-ı Hak yukarı ve aşağı yaratmıştır
Her elden üstün el yaratmıştır

Sa‘dî der ki:

Gerçi horoz cenkte neşeli olur
Ama tunç tırnaklı şahinin önünde ne yapabilir
Fare tutmakta kedi aslandır
Lâkin kaplanların savaşında kedi fare olur

❀

قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ لَهُٓ اَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهُۚ
اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

78. Dediler ki: “Ey aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.”
Bünyamin’i kurtarmanın bir yolu olmadığını anlayan kardeşler, çaresiz boyunlarını büküp kendilerine acındırarak *“dediler ki: Ey aziz! Gerçekten onun”* kendisinden ayrı durmaya dayanamayacak *“çok yaşlı bir babası var.”* O, sevgili oğlu Yûsuf’un helâkinden sonra bu oğluna ünsiyet ve ülfet etti. Dolayısıyla *“onun yerine”* ister rehin olarak ister köle olarak *“bizim birimizi alıkoy.”* Çünkü babamız hiçbirimize bunun kadar şefkat ve muhabbet beslemiyor. *“Zira biz seni,”* ölçüde ve misâfirperverlikte bize *“iyilik edenlerden görüyoruz.”* Bu nimeti de bize bağışlayarak ihsânını tamamla!

❀

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَاْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُٓۙ
اِنَّٓا اِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

79. Dedi ki: “Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah’a sığınırız. O takdirde biz gerçekten zâlimler oluruz!”
Yûsuf: *“Dedi ki: “Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden”* yâni su kabı yükünden

çıkan kişiden *“başkasını alıkoymaktan Allah’a sığınırız.”* Çünkü onu alıkoymamız sizin verdiğiniz fetvâya uyularak gerçekleştirildi. Biz bu fetvânın gereğini ihlâl edemeyiz! *“O takdirde”* yani eşyamızın yanında bulunmadığı birini kendi rızâsıyla dahi olsa alıkoyduğumuz takdirde -bizim için çok önemli değil ama- sizin görüşünüze göre *“biz gerçekten zâlimler oluruz!”*

Bu anlatılan, zâhirî mânâdır. Bir de bâtınî mânâsı vardır. O da şudur: “Cenab-ı Hak bana vahiy yoluyla kendisinin bildiği maslahatlardan dolayı Bünyamin’i alıkoymamı emretti. Ondan başkasını alıkoyduğum takdirde vahyin hilâfına hareket etmiş ve zulmetmiş olurum.”

Burada ilhâmın hilâfına hareket etmenin de zulüm olduğuna işaret vardır. Çünkü Allah tarafından gelen her vârid ile nebî ve velînin amel etmesi, onu Allah’ın tâyin ettiği yere koyması lâzımdır. Bu bakımdan peygamberler ve veliler her hâdisede Allah’ın emrini beklerler. Kendilerine emredilmeyen, haber de verilmeyen hususları ise ne doğrularlar ne de peşinden giderler.

❀

Seriy Sakatî’nin bir müridesi vardı. Bu müridenin de bir hocadan ders alan bir çocuğu vardı. Bir gün hoca bu çocuğu değirmene gönderdi. Çocuk da suya girerek boğuldu. Hoca hemen Seriy’i meseleden haberdar etti. Seriy de: “Haydi annesine gidelim!” dedi. Beraberce anneye gittiler.

Seriy anneye önce sabırla ilgili şeyler söyledi. Sonra da rızâdan bahsetti. Bunun üzerine anne:

–“Ey üstâz, bütün bunlarla ne söylemek istiyorsun?” deyince, Seriy:

–“Oğlun boğulmuş.” dedi.

Kadın:

–“Benim oğlum mu?” diye sordu.

Seriy:

–“Evet” deyince kadın:

–“Hiç şüphem yok ki Allah böyle bir şey yapmadı.” dedi.

Seriy de sabır ve rızâ konusundaki konuşmasına tekrar başladı.

Kadın:

–“Haydi, o halde gidip bir bakalım” dedi.

Beraberce gittiler. Sonunda nehre vardılar.

Kadın:

–“Nerede boğuldu?” diye sorunca, “Şurada” dediler.

Bunun üzerine kadın:

“Oğlum Muhammed!” diye bir sayha attı. Bunun üzerine çocuk:

–“Buyur anneciğim!” diyerek ortaya çıktı. Kadın suya inerek çocuğun elinden tuttu ve evine götürdü. Bu arada Seriy, Cüneyd’e döndü:

–“Bu ne iştir?” diye sordu.

Cüneyd:
–“Söyleyeyim mi?” dedi.
Seriy:
–“Söyle tabî” deyince şunları söyledi:
–“Bu kadın, Allah’ın kendisi üzerindeki haklarına çok iyi riâyet eden bir kadındır. Allah’ın üzerlerindeki haklarına riâyet edenlerin hükmü ise meydana gelen tüm hâdiselerden haberdar olmalarıdır. Kadıncağız bu hadiseyi bilmediği için: “Rabbim böyle bir şey yapmadı!” diyerek onu inkâr etti.”

Zulmün birçok çeşidi vardır. Allah’ın hükmettiğinin dışında bir şeyle hükmetmek zulümdür. Zulmü istemek, zulümdür. Hemcinsleri dışındakilerle beraberlik etmek zulümdür.

Gerek zulme gerekse sâir günahlara dûçar olanların hemen peşinden tevbe ve istiğfarda bulunmaları gerekir.

❀

Sehl der ki: Allah bir kulunu sevdiği zaman işlediği günahı kendisine büyük gösterir. Üns bahçelerine girsin diye ona bir tevbe kapısı açar. Bir kulunu da sevmedi mi günahını küçük gösterir. Böylece de ne kadar te’dib etse de o öğüt almaz. Allah’tan tevbe niyâz ederiz.

---

[75]. *İbn Kesîr,* Tefsir, II, 486

KARDEŞLERİNİN ÇARESİZLİĞİ

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ
قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ ۚ
فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتّٰى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِي ۚ وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ اِرْجِعُوا إِلَى أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ
وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسْئَلِ
الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

80. Ondan ümitlerini kesince, *(meseleyi)* gizli görüşmek üzere ayrılıp *(bir kenara)* çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden Allah adına kesin söz aldığını, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en hayırlısıdır."

81. Babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahidlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz."

82. *(İstersen)* içinde bulunduğumuz şehre *(Mısır halkına)* ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz."

❀

"Ondan ümidlerini kesince" yani hiçbir umutları kalmayınca, **Kâşifî** der ki: "Yani Yûsuf'tan ümidlerini kesip kardeşleri Bünyamin'i kendilerine vermeyeceğini anlayınca" nasıl geri döneceklerine ve kardeşleri hakkında babalarına ne söyleyeceklerini kendi aralarında *"gizli görüşmek üzere ayrılıp"* yanlarında yabancı biri olmadan tek başlarına kalacak şekilde bir kenara *"çekildiler."*

Yaşça *"büyükleri"* olan Rûbil veya akılca büyükleri olan Yahuda, ya da başkanları olan ve kardeşlerine sözünü dinletebilen Şimon, bu gizli konuşma sonunda hep beraber geri dönme fikri üzerinde ittifak ettikleri sırada buna rıza göstermedi, vardıkları bu kararı beğenmeyerek *"dedi ki: "Babanızın sizden Allah adına kesin"* güvenilir bir *"söz aldığını,"*

Bu söz, Allah'ın adını anarak yemin etmeleridir. Sözün Allah'tan olması ise O'nun izniyle söz verilmiş olmasıdır.

Kâşifî şöyle der: Yâkub (a.s.)'ın oğullarından birisi diğerlerine: "Babam Bünyamin'e zulmetmeyeceğinize dâir âhir zaman nebîsi Muhammed (a.s.) adına yemin ettirdi. Şimdi ise bu iş ortaya çıktı, dedi."

"Daha önce" yani bundan önce *"de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru"* ve babanıza

verdiğiniz sözü tutmadığınızı *“bilmiyor musunuz?”* O zaman ***“Oysa biz onun iyiliğini istemekteyiz.” “Biz onu mutlaka koruruz.”*** (Yûsuf, 12/11, 12) demiştiniz. Bu bakımdan Yûsuf’un başına gelenlerden dolayı zâten töhmet altında iken böylesine kötü bir durumdan kurtulmamız mümkün değildir. *“Babam bana”* kendisine dönmem için *“izin verinceye”* -Öyle anlaşılıyor ki Yâkub’un izni olmadan geri dönmemek üzere yemin etmişlerdi.- *“veya benim için Allah”* verdiğim sözü bozmayacak şekilde Mısır’dan çıkmama ya da bir sebep halk edip Bünyamin’in kurtulmasına *“hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım.”* Mısır arazisinden ayrılıp gitmeyeceğim.

“O hükmedenlerin en hayırlısıdır.” Çünkü ancak hak ve adâlet üzere hükmeder. **Kâşifî** şöyle der: O’nun hükmünde meyil ve müdâhene yoktur.

❀

ارْجِعُوا إِلَى أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾

81. Babanıza dönün ve deyin ki: “Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz.”

“Babanıza dönün ve deyin ki: “Ey babamız!” Görünüşe göre *“Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. “Biz”* onun hırsızlık ettiğine *“bildiğimizden başkasına şâhidlik etmedik.”* su tasının onun yükünden çıktığına şâhid olduk.

“Biz gaybın” bu durumun içyüzünün *“bekçileri değiliz.”* İş gerçekten bizim gördüğümüz gibi midir, yoksa tersine midir bilmiyoruz.

Yani zâhirde Bünyamin’in hırsız olduğunu gördük. Ama işin aslından haberdar değiliz ki ona töhmet edelim. Melikin su tasını Bünyamin’in yüküne mi koydular, yoksa kendisi mi bu işe girişti bizce meçhuldür.

Ayrıca onlar Yûsuf’un başına gelenler yüzünden töhmet altında olduklarından büyükleri, bu töhmeti üzerlerinden izâle etmek için mübâlağalı konuşmalarını ve şöyle demelerini emretti:

❀

وَسْئَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

82. *(İstersen)* içinde bulunduğumuz şehre *(Mısır halkına)* ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.”

Babanıza deyin ki: İstersen *“İçinde bulunduğumuz şehre”* Mısır halkına bir adam gönder, hikâyenin aslını onlara sordur ki bizim doğru olduğumuz sana âşikâr olsun *“ve beraber geldiğimiz kervana sor.”* Kervan, üzerlerinde yük bulunan develere denir. Yani

kendileriyle beraber buraya geldiğimiz kervandakilere sor, demektir. Kervandakiler, Yâkub'un komşuları olan Kenanlı bir grup idi.

"Biz gerçekten doğru söylüyoruz." Büyükleri daha sonra yanlarından ayrıldı ve Yûsuf'un huzûruna girdi. Yûsuf (a.s.): "Niye geldin?" deyince: "Kardeşimi rehin aldınız, bâri beni de onunla birlikte alıkoyun:" dedi. Bunun üzerine Yûsuf onu da kardeşinin yanına aldı ve onlara çok güzel davrandı.

SABR-I CEMİL

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْراًۜ فَصَبْرٌ جَمِيلٌۜ عَسَى اللّٰهُ اَنْ
يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعاًۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ
وَقَالَ يَٓا اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ
﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضاً اَوْ تَكُونَ
مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَٓا اَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِٓي اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ
مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ
وَاَخِيهِ وَلَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِۜ اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ
اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

83. "*(Yâkub)* dedi ki: "Hayır, aksine nefisleriniz size *(böyle)* bir işi süsledi. Artık bana düşen güzelce sabretmektir. Umulur ki Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O, çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir."

84. Yüzünü onlardan çevirdi, "Ah Yûsuf'um ah." diye sızlandı ve üzüntüden gözleri ağardı. Artık yutkunuyor da yutkunuyordu."

85. *(Oğulları:)* "Allah'a andolsun ki sen hâlâ Yûsuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!" dediler.

86. *(Yâkub:)* Ben üzüntü ve kederimi sadece Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından *(vahiy ile)* biliyorum." dedi.

87. Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.

❀

Oğulları yanına dönüp büyüklerinin kendilerine söylediği şekilde konuşunca babaları Yâkub *"dedi ki: "Hayır, aksine"* Bu söz, oğullarının sözünün ihtivâ ettiği Bünyamin'in başına gelenlere sebebiyet verenin kendileri olmadığı, bu duruma sürükleyen söz ve davranışların kendilerinden sâdır olmadığı iddiâsını reddetmektedir. Sanki şöyle demiş oluyor: İş hiç de sizin anlattığınız gibi değil, bilakis *"nefisleriniz size"* isteyip de yaptığınız böyle *"bir işi süsledi"* onu size kolaylaştırdı.

Bu iş, "Hırsızın cezâsı alıkonulup köle yapılmasıdır." şeklindeki verdiğiniz fetvâdır. Yoksa kral hırsızın alıkonulup köle yapılacağını nereden bilecekti?! Çünkü böyle bir cezâ, kralın dininden değil Yâkub (a.s.)'ın dinindendir. Sizin fetvânız olmasa ve ona öğretmeseydiniz kral böyle bir hüküm vermeyecekti!

Böylece Yâkub (a.s.) tıpkı daha önce Yûsuf hakkında olduğu gibi yine oğulları hakkında sû-i zanda bulunmuş oldu. Ancak önceki sû-i zannı doğru çıktıysa da bu sû-i zannı gerçekleşmedi.

Sa'dî der ki: "Yalan söylemek kalıcı darbeye benzer. Yarası iyileşir, ama onun izi kalır. Yûsuf'un kardeşleri yalanla meşhur olduklarından doğru söylediklerinde bile onlara îtimad kalmadı." Nitekim Allah Teâlâ: "*Hayır, aksine nefisleriniz size* (böyle) *bir işi süsledi*" buyurmuştur.

Bir kimsenin ki âdeti doğru söylemek olur
O kimse eğer hatâ ederse onun hatasından geçerler
Eğer doğru söylememekle namlı olursa
Doğru söylese bile kimse onu tasdik etmez

"Artık bana düşen güzelce sabretmektir." Sabr-ı cemîl/güzelce sabır, hiçbir konuda yaratılmışlara şikâyette bulunmamaktır.

❀

Ebûl'l-Hasan'dan nakledilmiştir: Bir sene Beytullah'ı haccetmek üzere yola çıktım. Tavaf ettiğim sırada gözüme yüzü parıl parıl parlayan çok güzel bir kadın ilişti. Vallahi bugüne kadar böylesine güzel ve parlak bir kadın görmedim. Bu olsa olsa üzüntü ve tasasının azlığındandır." dedim.

Kadın söylediklerimi duydu ve: "Be adam, nasıl böyle konuşabiliyorsun! Vallahi ben, üzüntü kendisini terk etmeyen, kalbi gam ve keder dolu bir kadınım. Bu konuda hiç kimse bana denk olamaz!" dedi.

–"Peki bu kadar üzüntülü olmanı gerektiren şey ne?" diye sorunca, şöyle cevap verdi:

–"Kocam bir koyun boğazlamıştı. Benim de ikisi henüz oyun çağında, biri de emme çağında üç çocuğum vardı. Yemeklerini hazırlamak üzere kalkıp yanlarından ayrılınca, büyük oğlum küçüğüne:

–"Babamın koyuna ne yaptığını göstereyim mi sana?" demiş. Küçük de:

–"Olur." deyince, çocuğu yatırıp boğazlamış. Sonra korkarak dağa kaçtı. Onu da kurt yedi. Babası onu aramaya çıktı, o da susuzluktan öldü.

Benim bebeği bir kenara koyarak babası ne yapıyor diye bakmak için dışarı çıktığım sırada yavrum emekleyerek gitmiş ve ateşin üzerindeki tencereye elini sokmuş ve içindeki kaynar suyu üzerine devirmiş. Kaynar su da etini kemiğinden ayırmış. Bu durum eşinin yanında bulunan kızımın kulağına gidince, kendini yere atmış ve bu sırada eceli geldiğinden o da oracıkta ölmüş.

–"Bu kadar musîbete nasıl sabrettin" dedim. Kadın şöyle dedi:

–"Sabır ile sızlanmayı birbirinden ayıran kimse yoktur ki bunlar arasında farklı bir yol bulunduğunu anlamasın. Dıştan güzel ve üzüntüsüz görünerek sabretmenin âkıbeti çok güzeldir. Sızlanan kimseye ise verilecek hiçbir güzel bedel yoktur." Sonra kadın şu

şiiri okuyarak uzaklaştı:

Sabrettim, en güzel dayanaktır sabır
Ben de ederdim, olsaydı âh u vâh etmenin faydası.
Öyle şeylere sabrettim ki, şâyet bir kısmı
Yüklenmiş olsa heybetli dağlara çatırdarlardı.
Göz yaşlarımı tuttum, verdim onları sonunda
Bana baksana, esas gönül gözümden yaşlar akıyor.

❀

"Umulur ki Allah onların hepsini" Yûsuf'u, Bünyamin'i ve Mısır'da kalan öteki kardeşlerini *"bana getirir."* Çünkü Yâkub'un oğulları kıra ilk gittiklerinde on iki kişiydiler. Yûsuf zâyî olunca on bir kişi kaldılar. Yâkub (a.s.) onları Mısır'a ikinci gönderişinde Yûsuf, Bünyamin'i orada alıkoyduğu ve *"bu yerden ayrılmayacağım!"* diyen büyük kardeşleri de orada kaldığı için geriye dokuz kişi olarak döndüler. Yâkub (a.s.)'ın yanından ayrılanlar böylece, üç kişi olduğundan Yâkub bunlar için çoğul sıygası kullanmıştır.

"Çünkü O," benim üzüntülü ve esefli hâlimi *"çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir."* Bana verdiği bu dertleri de büyük bir hikmete mebni olarak vermiştir.

Bilesin ki üç çeşit belâ vardır:

1- Kulun cezâsının acele olarak verilmesidir.

2- Rabbinin katında sahip olduğu derece herkes tarafından anlaşılsın ve içinde olanlar ortaya çıksın diye mihnete ve sıkıntıya tâbi tutulmaktır.

3- Allah katındaki yakınlık ve değeri (kerâmeti) daha da artsın diye ihsân edilen kerâmettir.

Cezânın hemen verilmesi şeklinde belâ, Yûsuf (a.s.)'ın arzu ve isteği yüzünden zindana atılması ve ***"Beni efendinin yanında an."*** (Yûsuf, 12/42) demesi yüzünden zindanda bir süre daha kalmasında görülür.

Yâkub (a.s.)'ın başına gelenler de bu belâ çeşidine örnektir. Nitekim **Vehb** der ki:

"Allah Yâkub'a:

–"Yûsuf'u senden seksen yıl uzak tutarak seni niçin cezalandırdığımı biliyor musun?" diye vahyetti.

Yâkub:

–"Hayır, Allah'ım." cevabını verdi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ:

–"Bir oğlak kızartmış, fakat komşuna cimrilik ederek kendin yediğin halde ona yedirmemiştin!" buyurdu.

❀

Rivâyete göre Yâkub (a.s.)'ın bu belâya dûçar olmasının sebebi, bir buzağıyı

annesinin gözleri önünde böğürte böğürte kesmesidir.

Yine denilir ki Yâkub (a.s.) çocuklu bir câriye satın almış, fakat çocuğu sattığı için câriyenin ağlamaktan gözleri kör olmuştu.

❀

Bir diğer rivâyete göre ise Yâkub (a.s.)'a şöyle vahyetti: Bütün bu dertleri başınıza şunun için getirdim: Bir koyun kesmiştiniz, bir miskin kapınıza dikilmişti de ona bir parça et bile vermemiştiniz.

❀

Mihnet verme şeklindeki belâya gelince Eyyûb (a.s.)'ın başına gelenler, buna örnektir. Allah Teâlâ buyurur ki: ***"Gerçekten biz Eyyûb'u sabırlı bulduk. O ne iyi bir kuldu! Daima Allah'a yönelirdi!"*** (Sâd, 38/44)

❀

Kerâmet şeklindeki belâya gelince, buna örnek Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın başına gelenlerdir. Yahyâ (a.s.) hiç hata işlememiş, işlemeye de tevessül etmemiş olduğu halde koyun gibi boğazlanmış ve başı İsrâiloğulları'nın zorbalarından birine hediye edilmişti.

Bütün bu belâ çeşitlerinin karşılığında sabredip ızdırabını belli etmeyenlere büyük ecir ve sevaplar verilecektir.

Bir kimse, virdini yapmak üzere gece kalktı. Kendisini soğuk çarptı ve soğuğun şiddetinden dolayı ağladı. O sırada hafif bir uykuya daldı. Uykusunda birisi kendisine: "Herkesi uyuturken seni kaldırmamızın karşılığı bize böyle ağlamak mı?!" deyince hemen uyanıp mağfiret diledi.

❀

Ebü'l-Kasım Kuşeyrî şöyle der: "Üstaz Ebû Ali Dekkak'ın hastalığının iyice arttığı âhir ömründe şöyle dediğini işittim: "Hüküm vakitlerinde tevhîdi korumak ilâhî te'yide mazhar olduğunuzu gösteren emârelerdendir."

Sonra da içinde bulunduğu hâli ve böyle durumlarda kendisinin nasıl hareket ettiğini açıklarcasına şöyle dedi: "Bu, hükümlerin uygulandığı zamanlarda kudret makaslarıyla lime lime doğranmanız, fakat bu sırada ölü gibi sessiz ve sâkin durabilmeniz demektir."

Hâfız şöyle der:

Eğer dostun lütfu âşıkların cehenneminde olmamamı beğenirse
Aç gözlüyüm eğer kevser çeşmesine nazar edersem

❀

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَى عَلَى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ
مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾

84. Yüzünü onlardan çevirdi, "Ah Yûsuf'um ah." diye sızlandı ve üzüntüden gözleri ağardı. Artık yutkunuyor da yutkunuyordu."

Yâkuboğullarından duyduğu sözlerden hoşlanmayarak *"yüzünü onlardan çevirdi."*

Kâşifî şöyle der: "Yâkub (a.s.) son derece kederlenip hüzünler evine Yûsuf'un kaybolmasından sonra inşa ettirip bu ismi verdiği eve yöneldi."

Câmî şöyle der:

Ey arkadaş, sen git dostlarla eğlence meclisinde hoşça yaşa
Beni terk et ki bu hüzün evinde yalnız kalıp öleyim

"Ah Yûsuf'um ah" diye sızlandı" " ٱلْأَسَفُ ", hüzün ve hasretin daha şiddetli hâlidir.

Bu sözü ile Yâkub (a.s.): "Ey benim tasam! Haydi gel, şimdi tam senin zamanın" diyerek tasasını çağırmaktadır.

Câmî der ki:

Eğer Yûsuf gibi birden kaybolursan
Yâkub gibi bize "yâ esefâ" demek düşer

Hâfız ise şöyle der:

Benim aziz Yûsuf'um gitti ey biraderler, bana acıyın
Onun gamından Kenanlı ihtiyarın hâlini tuhaf görüyorum

Hâdise Yûsuf'un iki kardeşinin, yâni Bünyamin ve onunla birlikte Mısır'da kalanın başına gelmiştir. Yeni meydana gelen bir şey nefse daha fazla acı verir. Buna rağmen Yâkub (a.s.) Yûsuf için esef etmektedir. Bunun sebebi, Yûsuf'un gidişine duyduğu esefin hâlâ devam ettiğini göstermek ve aradan ne kadar süre geçmiş olursa olsun, bunun kendisi açısından hâlâ taptaze ve canlı olduğunu anlatmak, bütün bu musîbetlerin temelinde Yûsuf'un başına gelenlerin yattığını göstermektir. Ayrıca iki kardeşin hâlen hayatta olduklarını, hatta nerede yaşadıklarını kesin olarak bildiği ve döneceklerine ümid beslediği halde, Yûsuf'a kavuşma konusunda Allah'ın fazl u rahmetinden başka bir ümidi olmadığı için Yûsuf'un yokluğuna esef etmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Birinin ölümü üzerine söylenen " إِنَّا لِلّٰهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (Şüphesiz biz Allah'a âidiz ve yine O'na döneceğiz.) ifadesi Muhammed ümmetinden başka hiçbir ümmete verilmemiştir.*"[76] Görüldüğü üzere Yâkub (a.s.) başına gelen musîbetler karşısında böyle dememiş, "Ey Yûsuf üzerindeki tasam/Ah Yûsuf'um ah!" demiştir.

Ebû Meysere'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Şâyet Allah benim cennete girmemi nasîb ederse ebeveynine yaptıklarından dolayı Yûsuf (a.s.)'a çıkışacağım! Gam ve kederini teskin etmek için babasına tek satır bir şey yazarak durumunu bildirmemiş!"

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu söz; meselenin zâhirine bakılarak zühûl eseri söylenmiş bir sözdür. Çünkü ileride gelecek olan sahîh bir hadiste vârid olduğu üzere Yûsuf (a.s.) Cebrâil vâsıtasıyla Allah Teâlâ'dan aldığı emre göre böyle yapmıştır. Yoksa peygamberlerden akrabalık hukukuna riâyetsizlik etmeleri nasıl düşünülebilir? Hem de Mısır'la Kenan arası sekiz konaklık bir mesafe iken...

"ve" kendisini ağlatan *"üzüntüden gözleri ağardı."* Zira çok fazla düşünme gözün kara kısmını yok edip beyaza çevirir, hatta bazen kör bile eder. Nitekim Şuayb (a.s.)'ın Allah'a olan sevgisinden dolayı çok ağlaması sonucu kör olduğu, fakat Allah'ın yine ona görme gücünü iâde ettiği söylenir. Aynı şekilde Yâkub (a.s.)'ın gözü de kör olmuştu. **"*Derhal gözü görür oldu.*"** âyetinden (Yûsuf, 12/96) anlaşıldığı üzere bu konudaki sahih görüş budur.

Kemâl Hocendî şöyle der:

Çok ağlamaktan göz bebeği yuvasından
Aşağı gider, hicran gecesinde yaşın çok akmasından,

Rivâyet edilir ki Allah'a göre yeryüzünde Yâkub (a.s.)'dan daha değerli bir kimse olmadığı halde Yûsuf'tan ayrıldığı günden ona kavuşuncaya kadar tam seksen sene Yâkub (a.s.)'ın göz pınarları hiç kurumamıştır.

"Yâkub (a.s.)'ın görme gücü Yûsuf (a.s.)'tan ayrılması ve ona son derece iştiyâk duyması yüzünden neden gitti?" diye sorarsan şöyle cevap veririm: Çocuklarına bakarak hüznü artmasın diye ve cemâli müşâhede sırrından dolayı. Çünkü Hz. Peygamber'in Cebrâil'den, Onun da Allah Teâlâ'dan rivâyet ettiği kudsî bir hadiste şöyle buyrulmaktadır:

"*Allah Teâlâ: "Ey Cibril! En değerli iki varlığını*" yani gözlerini "*aldığım kişiye nasıl bir karşılık vereceğimi biliyor musun?*" diye sordu.

Cibril Allah'a şöyle cevap verdi: "Seni her türlü noksanlıktan tenzih ederim. Senin bize öğrettiklerinden başka hiçbir bilgimiz yoktur."

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

"*Böylelerinin karşılığı, Benim yurdumda ebediyyen kalarak vechime (yüzüme) bakmalarıdır*."[77]

Bir haberde vârid olduğuna göre "*Cennette Rabbin yüzüne ilk bakacak olanlar âmâlardır.*"[78]

Büyüklerden birisi der ki: "Yâkub (a.s.)'ın görme kabiliyetinin gitmesiyle ortaya çıkan bu körlük, ona (mânâ âleminde) mutlak cemâl mazharlarından bir mazhar olan Yûsufî cemâle bakma özelliği kazandırdı. Çünkü Hak Teâlâ, Yûsuf (a.s.)'a cemâl nûru ile tecellî etmiştir. Bu yüzden babası Yûsuf'u çok sevmiş, Mısırlılar da perdeler arkasından O'nun sevgisine mübtelâ olmuşlardır."

Burada işaret vardır ki ârif, kevne ve şehâdet âlemine âid gözlerinden fânî olmadıkça mutlak cemâli müşâhedeye erişemez.

Her mihnet bir rahatlığın mukaddimesi olur
Hak ile hem lisan olunca Kelîm'in lisânı Fir'avn'un ateşinden yandı

Bu bakımdan ârif, insan varlığı Mısırında sır gözüyle mutlak cemâli müşâhede eder, bütün kuvvetler ve hisler de ona boyun eğer.

Bu âyet, başa bir belâ geldiğinde eseflenip ağlamanın câiz olduğuna delil getirilmiştir. Çünkü bunu yasaklamak, Allah'ın kullarını mükellef tuttuğu şeylere girmez. Çünkü böyle sıkıntı durumlarında kendine hâkim olan insan az bulunur.

❀

Enes (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.)'le beraber oğlu İbrahim'in süt babası olan Ebû Seyf el-Kayn'ın yanına vardık. Rasûlullah (s.a.) İbrahim'i kucağına aldı, öpüp kokladı. Sonra yanına bir daha girdik. İbrahim rûhunu teslim ediyordu. Hz. Peygamber'in gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Bunu gören Abdurrahman b. Avf:

–"Sen de mi ağlıyorsun ey Allah'ın Rasûlü?!" deyince Rasûlullah (s.a.):

–"*Ey Avf'ın oğlu, şüphesiz bu bir rahmettir.*"

Sonra gözlerinden bir damla daha yaş aktı ve şöyle buyurdu:

–"*Şüphesiz ki göz yaş döker, kalb de hüzünlenir. Ancak sadece Rabbimizin hoşnud olacağı şeyleri söyleriz. Ey İbrahim! Senin ayrılığından dolayı pek mahzûnuz.*"[79]

er-Ravza'da şöyle der: "Hz. Peygamber (a.s.)'ın oğlu İbrahim Medine'de on sekiz aylık iken vefat etmiştir."

Böyle durumlarda câiz olmayan, câhillerin yaptığı gibi bağırıp çağırmak göğsünü ve yanaklarını tokatlamak, üstünü başını yolmak ve elbiselerini parçalamaktır.

❀

Rivâyete göre Hz. Peygamber (a.s.), ruhunu teslim etmek üzere olan bir kızının oğlu için de ağlamıştır. Kendisine:

–"Ey Allah'ın Rasûlü, bize ağlamayı yasakladığın halde sen ağlıyorsun." denilince:

–*"Ben size ağlamayı yasaklamadım. Sevinç ve üzüntü ânında çıkarılan o iki ahmak sesi yasakladım."* buyurmuştur.[80]

el-Muğrib'de şöyle der: Ahmaklık, akıl noksanlığı demektir. Feryâd figan sesi ile eğlenceli anlarda çıkarılan sevinç çığlıklarına ahmak denilmesi, bu sesleri çıkaranların ahmak olduğu içindir.

Üç türlü ağlama vardır: Allah'tan, Allah üzerine ve Allah'a

1- Allah'tan ağlamak, O'nun tehdîd ve kınamasından dolayı ağlamaktır.

2- Allah'a ağlamak, O'na karşı duyulan sevgi ve arzudan dolayı ağlamaktır.

3- Allah üzerine ağlamak ise O'ndan ayrılma korku ve endişesinden dolayı ağlamaktır.

Allah Teâlâ Yûsuf'u babasından, kendisini çok sevdiği ve ona çok meylettiği için ayırdı. Çünkü sevilen, mihneti de beraberinde getirir.

❀

Peygamberlerden âmâ olanlar İshâk, Yâkub ve Şuayb (a.s.)'dır.

Eşraftan âmâ olanlar ise Abdulmüttalib b. Hâşim, Ümeyye b. Abdişems, Mut'im b. Adiy ve Zühre b. Kilâb'dır.

İster Hz. Peygamber (s.a.)'in devrinde olsun, isterse onun vefâtından sonra olsun âmâ olan sahâbîler şunlardır:

Berâ b. Âzib,
Câbir b. Abdullah,
Hassan b. Sâbit,
Hakem b. Ebi'l-Âs,
Sa'd b. Ebî Vakkas,
Saîd b. Yerbû,
Sahr b. Harb,
Ebû Süfyan,
Abbas b. Abdulmuttalib,
Abdullah b. Erkam,
Abdullah b. Ömer,
Abdullah b. Abbas,
Abdullah b. Umeyr,
Abdullah b. Ebî Evfa,
İtbân (veyâ Utbân) b. Mâlik,
Utbe b. Mes'ûd el-Hüzelî,
Osman b. Âmir,
Ebû Kuhâfe,
Akîl b. Ebî Tâlib,
Müezzin Amr b. Ümmi Mektûm ve
Katâde b. Numan (r.anhüm ecmaîn).

"Artık yutkunuyor da yutkunuyordu." Yani oğullarına karşı öfke doluydu, ama bunu içinde tutuyordu.

Bu sînede ne dertler var ki söylemeye imkânım yok

❀

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ
مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾

85. ***(Oğulları:)*** **"Allah'a andolsun ki sen hâlâ Yûsuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!" dediler.**

Oğulları: "Allah'a andolsun ki sen hâlâ" kendisi için ağlayıp sızlayarak *"Yûsuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın"* ölümle yüz yüze gelen hastaya döneceksin

“ya da büsbütün helâk olacaksın!” yani öleceksin *“dediler.”*

Âyette sevenlerin insanlar (halk) tarafından mutlaka kınanacağına işaret vardır. Şu âlemde ilk kınanan zat, meleklerin: **“*Orada fesad çıkaracak, kan dökecek birisini mi halîfe yapacaksın?*”** (el-Bakara, 2/30) diyerek kötüledikleri Âdem (a.s.)’dır. Ancak meseleye biraz daha dikkatlice baktığınızda ilk serzenişin, gerçekte Allah Teâlâ’ya olduğunu görürsünüz. Çünkü **“*orada ... halîfe yapacaksın*?”** diyorlar. Şöyle ki Allah Teâlâ, sevgi iddiasında bulunan ilk ‘muhib/seven’dir. Bunu **“*O onları sever*”** (el-Mâide, 5/54) âyeti dile getirmektedir. Gamsız kedersiz insanlar, sevenleri kınayıp dururlar. Muhabbet ehlinin alâmetlerinden biri de Allah’la ilgili olarak hiçbir kınayanın kınamasından korkmamalarıdır.

Beni istediğin kadar ayıpla ve yer
Ki zenciden siyah rengi yıkayıp çıkaramazsın

❀

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

86. *(Yâkub:)* “Ben üzüntü ve kederimi sadece Allah’a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından *(vahiy ile)* biliyorum.” dedi.

Yâkub: *“Ben üzüntü ve kederimi”* Allah’ın cenabına sığınarak, bunları uzaklaştırmak hususunda O’nun kapısında yalvarıp yakararak *“sadece Allah’a arz ediyorum.”*

“ اَلْبَثُّ ”, sahibinin sabredemeyip başkalarına yaydığı üzüntülerin en zor olanıdır. Sanki oğulları onu tesellî etmek ve şikâyetine çare bulmak için ona söyleyeceklerini söylediler. Yâkub (a.s.) da onlara şöyle demiş oluyor: “İçimdeki acıları size veya başkalarına şikâyet etmiyorum ki beni tesellî etmeye kalkasınız.

Halka sırrımı söyleyeyim de hor hakîr mi olayım?
Sana söyleyeyim ki büyüklük sâhibi olayım.

Hüzün, tasadan daha geneldir. Husûsî olan kelimeye (bess) atfedildiği zaman onun dışında kalan ferdler kasdedilmiş olur. Buna göre mânâ şöyle olmaktadır: “Büyük hüznümü de az hüznümü de ancak Allah’a arz ederim.”

Şâyed: “Yâkub (a.s.): *“Artık bana düşen güzelce sabretmektir.”* dedikten sonra *“Ah Yûsuf’um ah”* diyor, sonra da *“Ben üzüntü ve kederimi sadece Allah’a arz ediyorum”* diyor. Bu durumda sabır nasıl şikâyetle beraber oluyor?” diye sorulursa şöyle cevap verilebilir:

Bu sözler, nefsi Yaratıcısına şikâyet etmekten öte bir anlam taşımaz. Bu câizdir. Nitekim Eyyûb (a.s.) da: **“*Yâ Rab! Başıma bu dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!*”** (el-Enbiya, 21/83) şeklinde niyazda bulunarak hâlinden şikâyet

ettiği halde Cenâb-ı Hak onun hakkında şöyle buyuruyor: ***“Gerçekten biz Eyyub’u sabırlı bulduk. O ne iyi kuldu!”*** (Sâd, 39/44) Çünkü O, Allah’ı yine Allah’a şikâyet etmiş, O’nun verdiği dertten yine O’na ağlamıştır. Bu ise Allah katında mâzûrdur. Çünkü sabrın hakîkati ve gerçek mânâsı, nefsi Allah’tan başkalarına şikâyette bulunmaktan men ve hapsetmek; O’ndan başkasına az da olsa meyletmemek, O’nun kazâ ve kaderinden geldiği için bütün eziyet ve belâlara göğüs germektir. Nitekim hakîkat lisanıyla şöyle denilmiştir:

Güzeldir güzelden gelen her şey,
Lâkin ona karşı sabretmek güzel değildir.

Ayrıca şöyle bir söz daha vardır:

Kötüyken âkıbeti, sensizliğe sabretmenin
Bunun dışındaki her şeye sabretmek güzeldir.

Çünkü, seven sevdiğinden ayrı kalmaya sabredemez. Devamlı olarak hâlini ve ihtiyacını onun huzûruna arz eder. Aşk lisânı, sızlanma ve şikâyet lisânı değil yalvarıp yakarma ve hâlinden bahsetme lisânıdır. Nitekim âşık Mevlâna şöyle der:

Dinle ney’den şikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede.

Yani, şikâyet ediyormuş gibi görünen âriflerin şikâyeti, aslında hallerini anlatmak, yalvarıp yakarmak ve sevdiğine muhtaç olduğunu ifade etmekten ibarettir.

❀

Enes (r.a.) Hz. Peygamber’den -merfû olarak- rivâyet etmiştir:
“*Bir adam Yâkub (a.s.)’a: “Gözlerini kör edip belini büken şey nedir?” diye sordu.*
Yâkub (a.s.) şöyle cevap verdi:
–“Gözlerimi kör eden Yûsuf’a ağlamamdır. Belimi büken ise kardeşi Bünyamin’e üzülmemdir!”
Bu söz üzerine Cebrail (a.s.) gelip:
–“Allah’tan başkasına şikâyette mi bulunuyorsun?” dedi.
Yâkub (a.s.):
–“Ben üzüntü ve tasamı yalnızca Allah’a arz ediyorum.” diye cevap verdi.
Cebrail (a.s.):
–“Allah, söylediklerini senden daha iyi bilmektedir.” diyerek gitti.
Yâkub (a.s.) da evine girdi. “Ya Rab! Şu yaşlı ihtiyara merhamet et. Gözlerim kör oldu, belim büküldü. Bari koklama duyumu artır da o ikisinin kokusunu bir kez olsun hissedeyim. Ondan sonra bana ne istersen yap!’ diye duâ ve niyazda bulundu. Ardından

Cebrail (a.s.) tekrar geldi ve:

–"Ey Yâkub, Rabbin sana selam edip şöyle diyor: Müjdeler olsun! Onlar ölmüş bile olsalardı, gözün gönlün aydınlansın diye senin için ikisini de diriltirdim."

Rabbin yine şöyle diyor:

"Gözlerinin niçin kör olduğunu, belinin niçin büküldüğünü, Yûsuf'un kardeşlerinin ona yaptıklarını niçin yaptıklarını biliyor musun?"

Yâkub:

–"Hayır" deyince şöyle buyurdu:

–*"Yanına karnı aç ve oruçlu bir miskin gelmişti. Sen ve âilen de bir koyun kesmiş, karnınızı doyurmuş, fakat ona bir şey vermemiştiniz. Oysa ben yarattıklarımın arasında yetimler ve miskinler kadar hiç kimseyi sevmedim. Öyleyse bir yemek hazırlat da miskinleri dâvet et!*"

Enes (r.a.) diyor ki: Hz. Peygamber anlatmaya devamla şöyle buyurdu:

"*Bundan sonra Yâkub'un görevlendirdiği münâdî her akşam: "Oruçlu olanlar Yâkub'un yemeğine buyursun!", her sabah da: "Oruçlu olmayanlar Yâkub'un sofrasında karnını doyursun!" diye nidâ etmeye başladı*."[81]

Bu hadis, *et-Tergîb ve't-terhîb*'de zikredilmiştir.

Sa'dî (k.s.) şöyle der:

Gönlünün perişan olmasını istemezsen
Gönlü perişan olanları hatırdan çıkarma
İki dünyada iyilik gören kimse
Allah'ın kullarına iyilik ulaştırır

"Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından" yani O'nun lütuf ve rahmetinden vahiy ile *"biliyorum."* Dolayısıyla da bana merhamet edip lütufkar davranacağını ümid ediyor, bu ümidimi de boşa çıkarmayacağını umuyorum *"dedi."*

Bu ifadenin mânâsı şöyle de olabilir: Allah'tan bir nevi ilham sayesinde Yûsuf'un hayatta olduğu hakkında sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.

Rivâyet edilir ki: Yâkub (a.s.) ölüm meleğini rüyasında gördü ve Yûsuf'u sordu. Melek onun hayatta olduğunu söyledi.

Bir görüşe göre de Yâkub (a.s.) Yûsuf'un rüyasından, kardeşleri ve ebeveyni kendisine secdeye kapanmadıkça onun ölmeyeceğini anlamıştır.

❀

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.) Cebrâil (a.s.)'a:

–"Ey Rûhu'l-emîn, Yâkub hakkında bilgin var mı?" diye sordu.

Cebrail (a.s.) şöyle cevap verdi:

–"Evet, var. Allah ona güzel bir sabır ihsan eyledi. Onu senin için üzülmeye mübtelâ kıldı. Fakat bunu kimseye belli etmiyor."

Yûsuf (a.s.):
–‘Peki benim için ne kadar üzülüyor?’ diye sorunca da şöyle dedi:
–“Çocuğunu kaybeden yetmiş ananın üzüntülerinin toplamı kadar üzülüyor.”
Yûsuf:
–“Peki ne kadar ecir kazanıyor?”
Cebrail (a.s.):
–“Yüz şehid sevabı. Çünkü Allah hakkında bir an bile sû-i zanda bulunmadı!”

Süddî şöyle der: “Çocukları gelip de kendisine melikin davranışlarını anlatınca gönlü ferah buldu, “Bu, herhalde Yûsuf’tur.” diye bir ümide kapıldı.”

❀

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَايْئَسُوا مِنْ
رَوْحِ اللّٰهِ إِنَّهُ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

87. Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf’u ve kardeşini iyice araştırın. Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez.

“Ey oğullarım!” Mısır’a *“gidin de Yûsuf’u ve kardeşini araştırın.”* Bu söz, duyularınız yardımıyla onlarla ilgili bilgi toplayın mânâsındadır. Çünkü tehassüs bir şeyi duyular yardımıyla aramak demektir.

Tehzîbü’l-masâdır’da şöyle der: “Tehassüs de tecessüs gibi bilgi araştırmak mânâsındadır.”

İhyâ’da da şöyle geçer: “Tecessüs birtakım haberler elde etmeye çalışmak, tehassüs gözetleme, kontrol etme mânâsınadır.”

İnsânü’l-uyûn’da ise şöyle der: “Tehassüs, kişinin kendisi ile ilgili haberleri araştırması; tecessüs ise başkalarıyla ilgili haberleri araştırması demektir. Bu kelimelerin her ikisi de Kur’an’da geçmektedir.”

“*Yûsuf’un kardeşi*”nden maksad, Bünyamin’dir. Yâkub (a.s.) ***“Ben bu yerden asla ayrılmayacağım”*** (Yûsuf, 12/80) diyerek Mısır’da kalan üçüncü kardeşi zikretmiyor. Çünkü onun gâibliği ihtiyârîdir. Dolayısıyla izalesi pek zor değildir.

Şeyhzâde şöyle der: “Eğer: “Yâkub onlardan yüz çevirmiş olmasına rağmen nasıl hâlâ böylesine yumuşak sözlerle hitap edebiliyor?” diye sorarsan, bunun cevabı şöyledir: Buradaki “yüz çevirmek”ten maksad onlara veya başka birine şikâyet etmekten yüz çevirip sadece Allah’a şikâyette bulunmaktır. Böyle bir yüz çevirme, başka bir hususta oğulları ile konuşmasına, onlara yumuşak davranmasına mâni olmamaktadır.”

Oğulları Yâkub (a.s.)’a şöyle dediler: “Bünyamin ile ilgili olarak elimizden ne geliyorsa yapmaya çalışırız. Ama Yûsuf öldü, biz ölüleri aramayız. Onu kurt yiyeli çok zaman oldu.” Oğullarının bu cevabı üzerine Yâkub şöyle dedi: *“Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyin.”* Allah’ın size bir kolaylık sağlayıp ferahlık vereceğinden ümidi

kesmeyin.

Asmaî'den nakledildiğine göre " اَلرَّوْحُ (rahmet)", insanın karşılaştığı ve sayesinde sükûnete erdiği güzel rüzgardır. R-v-h harflerinden oluşan kelimeler bir hareket ve sarsılma mânâsı ifade eder. Bu bakımdan insanın zevk duyup varlığı sebebiyle rahatlık hissettiği her şey ravhtır."

el-Kevâşî'de der ki: "Ravh'ın asıl mânâsı, gönlün duyduğu tasadan kurtulup rahata ermesidir. O zaman bu cümlenin mânâsı şöyle olmuş olur: "Allah'tan size gelecek o gönül huzurundan ümid kesmeyin."

"Ravh" kelimesi "ruh" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde mânâ: "Allah'ın kullara hayat bahşeden rahmetinden ümid kesmeyin." olur.

"Çünkü" Allah'ı ve sıfatlarını tanımadıkları için, *"kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümid kesmez."*

Ârif ise ***"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır."*** (el-İnşirah, 94/6) âyetini göz önünde bulundurur. Hiçbir durumda, yani hem rahat hem de darlık hallerinde Allah'tan ümid kesmez. Allah'ın yaptığı hayret vericidir, çıkış yolu açması da yakındır."

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Allah'tan ümit kesmeyen günahkâr, ümit kesen âbidden Allah'a daha yakındır*."[82]

❀

Rivâyete göre adamın biri vefat etti. Allah Teâlâ Mûsa (a.s.)' a: "Benim dostlarımdan biri vefat etti. Git de onu yıka." diye vahyetti. Mûsa (a.s.) oraya gittiğinde mezkûr adamın insanlar tarafından fâsık olduğu için bir mezbeleye atılmış olduğunu görerek:

"Ya Rab, insanların bunun hakkında söylediklerini elbette duyuyorsun." dedi.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

Ey Mûsa! Bu adam ölürken üç şey ile şefâat talebinde bulundu. Bütün günahkârlar benden bunlar aracılığıyla talebde bulunmuş olsalar hepsini bağışlarım.

Bunların birincisi şu sözüdür: "Ya Rab! Biliyorsun ki ben her ne kadar şeytanın ve kötü arkadaşın tesiriyle günahlar işledimse de kalben onları kerih görürdüm."

İkinci sözü şudur: "Her ne kadar ben işlediğim mâsıyetler yüzünden fâsıklarla birlikte bulunuyor idiysem de bana sâlihlerle oturmak daha sevimli gelirdi."

Üçüncü sözü ise şudur: "Bana bir sâlih bir de günahkâr geldiğinde, ben sâlihin ihtiyacını gidermeye çalışırdım."

❀

Vehb b. Münebbih'in rivâyetine göre bu adam şöyle devam etmiş: "Şâyed beni affedecek olursan, nebî ve velîlerin sevinecek, düşmanın şeytan ise üzülecek. Ama bana azâb edecek olursan bunun tam aksi olacak. Hiç şüphesiz dostlarının sevinmesi, sana göre düşmanlarının sevinmesinden daha hayırlıdır. O halde beni affet, bağışla!"

Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Ben de ona acıdım. Çünkü ben başta günahlarını ikrar edenler olmak üzere herkese acır, mağfiret ederim."

Şu halde aklı başında olana düşen, Rabbinin rahmetinden ümid kesmemektir. Çünkü hem dünyada hem de âhirette sıkıntıları gideren Allah Teâlâ'dır.

Hikayeye göre bir adam bir adada azıksız kaldı. Her şeyden ümid kesmiş bir vaziyette şöyle dedi:

Karga beyazlaştığı zaman dönerim âileme
Ya da zift beyaz süt hâline gelirse

Sözünü bitirdiği sırada şöyle bir ses duymuş:

İçine düştüğün bu can sıkıntısının
Ardında vardır yakın bir çıkışı.

Çevresine bakınca bir gemi gördü ve o gemiyle âilesine ulaştı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: Bu âyette işaret vardır ki, her müslüman kalb Yûsufu ile sır Bünyaminini aramakla mükelleftir. Allah'ın rahmetinden, yani onlardan gelecek esintiden ümit kesmemesi gerekir. Ayrıca kalblerini bulanların, orada Rablerini de bulacaklarına işaret edilmektedir. Çünkü Cenab-ı Hak inanan veli kullarının kalblerinde tecellî etmektedir. Allah Teâlâ da kendisini arayanların mutlaka bulacağını vaad ederek şöyle buyurur:

"*İyi bilin ki, beni arayan mutlaka bulur*."[83]

Bunun sırrı şudur: Hak Teâlâ kalıpla değil, kalble aranır ve O ancak kalbde bulunur. Nitekim Hz. Mûsa:

"İlâhî, seni nerede arayayım?" diye sorunca, şu cevabı almıştır:

"*Ben, benim yüzümden yani sevgim yüzünden kalbleri kırık olanların yanındayım*."[84]

"Kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümid kesmez" ifadesinde de Allah'ı bulmaktan ümid keserek O'nu aramayı terk etmenin kâfirlik olduğuna işâret vardır. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den yapılan iktibas burada bitiyor.

Mesnevî'de şöyle denir:

İster yavaş gitsin, ister acele koşsun
Arayan elbette aradığını bulur.
Ey Hak yoluna düşen kişi, isteğine iki elinle sarıl!
Çünkü istek, iyi bir kılavuzdur.
Topal da olsan, sakat da olsan, uyuklasan, edepsizce bile olsan,
Yine O'nun yolunda ol. O'na doğru sürün, O'nu ara!
Bazen söz söyleyerek, bazen susarak,

Her taraftan o hakîkat pâdişahının feyz kokusunu almaya çalış!
Yâkub (a.s.) oğullarına; Yûsuf'u çok arayın!" dedi.
Her duygunuzu hep bu aramaya verin
Onu bulmak için her tarafa koşun, her tarafta onu arayın!"
"Allâh'ın rahmetinden ümid kesmeyin!" dedi.
Oğlunu kaybetmiş bir baba gibi her tarafa gidin, onu araştırın!
Onu ağızla sorup soruşturun,
Dört yana kulak verip sesini duymaya çalışın!
Nereden güzel bir koku gelirse, onu koklayın
Ne taraftan o tanıdığın kokusunu alırsanız o tarafa yürüyün!
Nerede birisinden bir lütuf görürsen
Belki sen o lütfun aslına yol bulursun.
Gördüğün bütün bu güzellikler, sonsuz bir deryadandır
Sen cüz'ü bırak da, külle doğru yüz çevir.

---

[76]. *Deylemî,* Firdevs, hadis no: 5398
[77]. *Zebîdi,* İthaf, IX, 28
[78]. Bk. *Deylemî,* hadis no: 35
[79]. *Buhârî,* Cenâiz, 43; *Müslim,* Fedail, 62
[80]. Bk. *Buhârî,* Cenâiz, 32; *Müslim,* Cenâiz, 11
[81]. *Münzirî,* Terğib, IV, 129
[82]. *Münâvî,* IV, 460
[83]. *Buhârî,* Tevhîd, 50; *Müslim,* Zikr, 1-3,; *Tirmizî,* Deavât, 131; *İbn Mâce,* Edeb, 58; *Müsned* II, 251, 316
[84]. *Sehâvî,* s. 96; *Aclûnî,* I, 234

BUGÜN SİZE KINAMA YOK

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٓا اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا
بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَاۜ اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِى
الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ
اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُٓوا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُۜ قَالَ اَنَا يُوسُفُ
وَهٰذَٓا اَخِىۘ قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ
اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا
لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْۘ وَهُوَ
اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اِذْهَبُوا بِقَمِيصِى هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِى يَاْتِ بَصِيراًۚ وَاْتُونِى بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

88. *(Yâkub'un oğulları tekrar Mısır'a)* Yûsuf'un yanına döndüklerinde dediler ki: "Ey Azîz! Bize ve ailemize darlık dokundu, değersiz de bir sermaye ile geldik. Ama sen bizim için ölçeği tam yap, bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır."

89. Yûsuf dedi ki: "Siz cahil iken Yûsuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?"

90. Dediler ki: "Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun?" O da: "*(Evet)* ben Yûsuf'um, bu da kardeşimdir. Allah bize lütfetti. Doğrusu kim *(Allah'tan)* korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zâyi etmez!" dedi.

91. *(Kardeşleri)* dediler ki: Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik." dediler.

92. *(Yûsuf)* dedi ki: "Bugün size kınama yok, Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin merhametlisidir."

93. "Şu benim gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun da gözü açılsın. Bütün âilenizle birlikte bana gelin."

❀

Yâkub'un oğulları tekrar Mısır'a *"Yûsuf'un yanına döndüklerinde"*

Rivâyet edilir ki Yâkub (a.s.) oğullarından birine şunları yazmasını emretti:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

İbrahim Halîlullah oğlu İshak Zebîhullah oğlu Yâkub İsraîlullah'dan Mısır Azîzi'ne.

Biz, başlarına devamlı olarak belâlar gelen bir âileden geliyoruz. Dedem İbrahim, Nemrud tarafından yakılmak istendi, fakat buna sabretti. Allah, ateşi kendisi için serin ve selâmet kıldı.

Babam İshâk'a gelince, o da boğazlanmakla imtihan edildi, fakat sabretti. Allah büyük bir kurbanlık ile onu kurtardı.[85] Ben de oğlum Yûsuf'u kaybetmekle mübtelâ oldum. Gözlerim kör olup belim bükülünceye kadar ağladım. Hırsız sanarak yanınızda alıkoyduğunuz oğlumla tesellî buluyordum. Biz ne hırsızlık yapan ne de böyle bir suçu işleyenleri dünyaya getiren bir aileyiz! Oğlumu bana iâde ederseniz ne âlâ! Aksi takdirde, size öyle bir bedduâ ederim ki yedi kuşak sonraki çocuklarınıza bile tesir eder... Vesselam."

Yâkub (a.s.) mektubu oğullarına verdi. Değersiz yünden, yağdan ve emsâlinden bir şeyler hazırladı ve onları Mısır'a gönderdi. Oğulları Mısır'a vardılar. Orada olan kardeşleri ile görüştüler. Hepsi birden Yûsuf'un tahtgâhına gittiler. Yûsuf'un huzûruna çıkınca kardeşleri ona *"dediler ki: "Ey Azîz!"* yani ey Mısır'ın sözü her şeye geçen kudretli ve nüfuzlu kişisi *"Bize ve âilemize"* Buradaki âile'den maksad; bunların halefleridir. *"darlık"* fakr u zaruret, âile çokluğu ve yiyecek azlığı *"dokundu"* yani başımıza böyle bir musîbet geldi. *"Değersiz de"* az ve îtibarsız da *"bir sermaye ile geldik."* Yani bütün tüccarların beğenmeyip tahkîr ederek bir kenara atacağı değersiz bir sermaye getirdik.

Sermayelerinin bedevîlerin mallarından olan yün ve tereyağı, veya çam (kozalağı) ve yeşil dane, yani fıstık olduğu, yahut ancak değerinin altında alınacak züyûf/kalp, ayarı düşük akçelerden ibaret olduğu da söylenir.

"Ama sen bizim için ölçeği tam yap"; yani hakkımız olan ölçüyü tamamla. Tam ayarlı dirhemlere karşılıklarını nasıl tam olarak veriyorsan bizim şu züyûf (kalb) akçelerimizin karşılığını da tam ver, bir şey eksiltme.

"Bize bağışta da bulun." Yani bu değersiz sermayemizi kabul buyurarak bize hoşgörü göster. Çünkü tasadduk, mutlak mânâda lütuf ve ikramda bulunmak demektir. Örfte Allah'ın sevabını kazanmak maksadıyla yapılan şeylere has bir isim olmuştur. Bu sebeple "Allah'ım! Bana tasadduk eyle." denmez. Çünkü O'nun kuldan herhangi bir sevap beklemesi söz konusu değildir. Aksine "Allah'ım bana ver, bana ihsanda bulun ve bana acı!" diye duâ edilir.

Âyetteki tasadduk ifadesini muâmelede kolaylık ve hoşgörüye hamletmek, tüm peygamberlerin ve âilelerinin sadaka almasının haram olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre yapılmış bir açıklamadır. Bu haramlığı sadece bizim Peygamberimiz'e (a.s.) has kabûl edenler için ise âyetteki tasadduk ifadesi hakîkî mânâsındadır.

"Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır." Kerem sahiplerini sevap ve karşılıkların en güzeli ile mükâfatlandırır.

Dahhâk şöyle der: "Yâkub (a.s.)'ın oğulları, azîzin mümin olduğunu bilmediklerinden dolayı "Allah seni mükâfatlandırır" demediler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kardeşleri Allah'ın Yûsuf'a güzel karşılık vereceğini belirtseler de belirtmeseler de Yûsuf 'tasadduk edenler' ifadesine dâhildir. Ayrıca verilecek karşılık, uhrevî karşılıkla sınırlı değildir. Aksine bazen dünyevî bir karşılık da söz konusu olabilir. Bu daha geneldir. İyi anla.

❀

Dünyada verilen karşılık ile ilgili olarak **Şeyh Ebü'r-Rebî**'den şöyle bir hâdise nakledilir:

Bir kasabada Allah'ın kendisine hem süt hem de bal veren bir koyun bahşettiği bir kadının yaşadığını işittim. Oraya vardım. Kadın koyunu sağdı. Haberin doğru olduğunu görünce; kadına bunun sebebini sordum. Kadın şöyle dedi:

"Sütü ile geçindiğimiz bir koyunumuz vardı. Bir ara bir misafirimiz geldi. Misafire ikram etmekle emrolunduğumuz için, Allah rızasını kazanmak maksadıyla misafir için koyunu kestik. İşte Allah Teâlâ da onun yerine bu koyunu ihsan etti."

Kadın konuşmasını sürdürerek şöyle dedi: "Bu koyun, müridlerin kalblerinde otluyor." Bu sözüyle şunu kasdediyordu. Kalblerimiz güzel olunca yanımızdakiler de güzel olur. Bu bakımdan kalblerinizi güzelleştirin ki yanınızdakiler de güzelleşsin. Hulâsa doğru inanç, hâlis niyet, güzel düşüncenin hakîkaten tesiri büyüktür.

❀

Hikâyeye göre **Sultan** (Gazneli) **Mahmud** şeker kamışı çok olan bir beldeye uğradı. O zamana kadar şeker kamışı görmeyen sultana bir miktar içi açılarak kamış takdim edildi. Kamışı emince güzel ve çok lezzetli buldu. İçinden şeker kamışını bâc[86] ve haraç gibi bir vergiyle vergilendirip senede belli bir gelir elde etmeyi geçirdi.

İşte aklından böyle bir düşünce geçtikten sonra kamışı bir kez daha emince, kupkuru ve şekersiz bir hal aldığını gördü. O kabîleden yaşlı bir ihtiyar meseleyi duyunca şöyle dedi:

"Hükümdar, ülkesinde bir bid'at ve zulüm işlemek istedi yahut da bunu işledi. İşte bu yüzden kamışın şekeri tükeniverdi."

Bu sözleri duyan Sultan Mahmud içinden tevbe edip hatırına gelen bu düşünceden vazgeçti. Sonra kamışı bir kez daha emdi ve önceden olduğu gibi şeker dolu olduğunu gördü. Bu, tamamen niyet ve maksadın tesirinden ileri gelmiştir.

❀

Sadaka sadece maldan olmaz. Aksine bütün iyilikler sadakadır. İki kişi arasında âdil olmak, yardım etmek, güzel söz söylemek, namaza yürümek, eziyet veren şey; yoldan kaldırmak ve benzerleri de sadakaya dahildir. Yine ehl-i işarete göre nâfile, sadece namazlarla ilgili değildir. Fazladan yapılan tüm hayırlara şâmildir.

Bir kudsî hadiste şöyle buyrulur: "*Kulum bana nâfilelerle yaklaşmaya devam eder. Sonunda onu severim. Bir de sevdim mi artık onun kulağı, gözü olurum.*"[87]

Şu halde akıllı kimseye gereken sadaka ve diğer hayırlarla, nâfilelerle meşgul olmaktır.

Sa'dî (k.s.) şöyle der:

Birisi sahrâda susamış bir köpek buldu

Köpeğin hayatından geriye bir nefes kalmıştı.
Başındaki külâhı kova yaptı o makbul adam
İp gibi kovaya sarığını bağladı
Hizmete belini bağladı ve kolunu açtı
O zayıf, kansız köpeğe bir nefes su verdi
Zamanın peygamberi o adamın halinden haber verdi
Ki Cenâb- Hak onun günahlarını affeyledi
Âgâh ol, eğer cefa edersen endişe eyle
Vefâyı önde tut ve keremi san'at edin
Kişinin köpeğe eylediği iyilik zâyi olmadı
İyi kimseye edilen iyilik nasıl zâyi olur?
Elinden geldiği kadar kerem eyle
Cihânın sâhibi kimseye hayır kapısını kapatmamıştır
Eğer senin sahrada bir kuyun yoksa
Ziyâretgâha bir kandil koy
Kantar ile altın hazînesinden ihsân etmek
Elin zahmeti ile kazanılıp verilen bir kırat gibi olmaz
Herkes rızkını çalıştığı, kendisine lâyık olduğu kadar kazanır
Çekirgenin ayağı karıncaya ağır gelir

"Değersiz de bir sermaye ile geldik..." ifadesinde, Hak tâlibinin ihtiyacını; fakr u zaruretini arz etmesi ve hatalarını görmesi gerektiğine işaret vardır. Çünkü fenâ, sevgiliye sevgilidir. Matlûba ulaşmanın da güzel bir yoludur. Bu sebeple Yûsuf (a.s.) kardeşlerinin bu sözünü duyunca artık daha fazla dayanamayarak onlara acıdı. Gizlilik perdesini aralayarak hepsini ayrılık ve ızdırap eleminden kurtardı.

❀

Bayezid Bistâmî (k.s.)'a söylenen şu ilâhî söz de bu makamdan söylenmiştir: "Hazînelerimiz amellerle doludur. Acziyet, iftikar, tazarru, yalvarıp yakarma nerede?"

Bu durum, ameli terk etmeyi gerektirmez. Çünkü makamında olmak şartıyla amel de son derece lüzumludur. Dikkat edilecek olursa Yûsuf (a.s.)'ın kardeşleri de söylediklerini bir mikdar sermaye getirdikten sonra söylemişlerdir.

Öyleyse Hak tâlibi gücü yettiği kadar amelde bulunmalı, fakat ameliyle gurûra düşmemeli, fenâ ile ve kendini görmeyi terk ederek Hakk'a yaklaşmaya çalışmalıdır. Ta ki bu, mârifet, yakınlık ve vuslata vesîle olsun.

Bayezid Bistâmî (k.s.) şöyle der:

Ey Pâdişah, senin hazînende olmayan dört şey getirdim:
Yokluk, ihtiyaç, acziyet ve niyaz

Yûsuf (a.s.) kardeşlerinin hâlini görünce onlara acıdı ve kendini tanıtmak zorunda kaldı.

Kâşifî der ki: Yâkub (a.s.)'ın mektubunu oğulları Yûsuf (a.s.)'ın tahtının bir köşesine koydular. Yûsuf (a.s.) mektubu okuyunca ağlamaya başladı. Kendini tutamadı ve şöyle dedi:

❀

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾

89. Yûsuf dedi ki: "Siz cahil iken Yûsuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?"

Yûsuf *"dedi ki: "Siz cahil iken Yûsuf'a ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?"* Yani yaptıklarınızın çirkin olduğunu gördükten sonra, tevbe ettiniz mi? Bu mânâya göre âyette sorulan şey, melzum (bilmek) olduğu halde sorunun asıl murâdı bunun lazımı (tevbe) olmuş oluyor.

Onların kardeşi Bünyamin'e yaptıkları şey, onu Yûsuf'tan ayırmış olmaları, ona türlü eziyetlerde bulunmaları ve kendileriyle ancak acziyet ve zillet içinde konuşabilecek derecede alçaltmış olmalarından ibarettir.

"Sizler cahil iken" onun çirkinliğini bilmiyor olduğunuz vakit, demektir. İşte bu yüzden de onu yapmaya cür'et ettiniz. Ya da Yûsuf'un durumunun ileride varacağı, erişeceği mertebeyi bilmiyorlardı.

Yûsuf (a.s.)'ın bu sözü ağabeylerini kınayıp azarlamak maksadıyla değil, sırf Allah'ın hakkını kendi hakkına tercih ederek onlara karşı duyduğu şefkatten dolayı, dînî açıdan iyiliklerini istemek ve tevbeye teşvik etmek için söylenmiş bir sözdür.

Rivâyete göre Yûsuf (a.s.), babasının mektubunu okuyunca ağladı ve ona şöyle bir mektup yazdı:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

Yâkub İsraîlullah'a Mısır Meliki'nden. İmdi ey yaşlı zat, mektubun elime ulaştı. Onu okudum ve ondaki bilgileri tüm yönleriyle öğrendim. Mektubunda sâlih atalarından ve onların belâlara uğradıklarından bahsediyorsun. Madem ki onlar böyle belâlara uğradıkları ve sabrettikleri için zafere erdiler, öyleyse sen de onlar gibi sabret... Vesselam."

Yâkub (a.s.) mektubu alıp okuyunca: "Vallahi bu, bir hükümdar mektubu değil, bir peygamber mektubudur! Bu mektubun sahibi belki de Yûsuf'tur." dedi.

Kâşifî der ki: "Yûsuf (a.s.) yüzünden perdeyi kaldırıp tâcını başından çıkarınca onlar onun şekil ve şemâiline baktılar.

❀

قَالُوا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَا اَخِى قَدْ مَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْنَا اِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾

90. Dediler ki: “Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun?” O da: “*(Evet)* ben Yûsuf’um, bu da kardeşimdir. Allah bize lütfetti. Doğrusu kim *(Allah’tan)* korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zâyi etmez!” dedi.

“Dediler ki: “Yoksa sen Yûsuf musun?” Bu ifade istifhâm-ı takrîrî olup: “Elbette sen Yûsuf’sun. Bu güzellik ve kemâlin başkasında olmasına imkan yok.” dediler.

Senin yanağının güzelliği gibi güzellerde yoktur
Allah sâhip olduğun bu nâzenin yüzü mübârek eylesin

O da: “(Evet) ben Yûsuf’um, bu da” ana-baba bir *“kardeşimdir.”* Kendini daha iyi ve tam olarak tanıtabilmek ayrıca onun da şanını yüceltmek ve *“Allah bize lütfetti”* ifadesine onu da dâhil etmek için kardeşi Bünyamin’i de andı.

Bir bakıma şöyle demiş oluyor: “Bize yaptıklarınıza, bizi birbirimizden ayırma ve zelîl etme fiillerinizi anladınız mı? İşte ben Yûsuf’um, bu da kardeşim. Allah, mübtelâ olduğumuz belâlardan bizi kurtardı. Ayrılıktan sonra bir araya getirdi. Yalnızlıktan sonra ünsiyet ve yakınlık nimetlerini bahşetti.

“Doğrusu kim (Allah’tan) korkar” yani her hâl ü kârda takvâya uygun davranır yahut kendisini Allah’ın öfke ve azâbını harekete geçirecek davranışlardan korur *“ve”* vatan, aşîret ve âileden ayrılmak, zindana atılmak gibi sıkıntılara ya da tâatlerin zorluğuna yahut da nefsin hoşlanıp zevk aldığı mâsıyetlere *“sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfâtını zâyi etmez!” dedi.”* ‘Onlar’ zamiri kullanacak yerde ‘iyilik edenlerin’ şeklinde zâhir isim kullanılmış olması, ihsân ehlinin takvâ ve sabrı kendisinde topladığına dikkat çekmek içindir.

Yûsuf’un kardeşleri onu görüp tanıyınca tahtına yüz sürmek, ayağına kapanmak istediler. Yûsuf tahtından inip onları yanına aldı

❀

قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾

91. ***(Kardeşleri)*** **dediler ki: Allah’a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik.” dediler.**

Kardeşleri *“dediler ki: “Allah’a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kıldı.”* Allah seni seçti. Güzellik, olgunluk, rütbe ve mal bakımından bizden üstün kıldı. *“Gerçekten biz suç işlemiştik.” dediler.”* Yani biz, bu suçları bile bile işleyerek sana karşı elimizden geleni ardımıza koymadık. Bu sebeple de Allah Teâlâ seni azîz; bizi zelîl kıldı.

Kardeşlerin bu sözünden tevbe ettikleri hissedilmektedir. Onun için Yûsuf (a.s.) şöyle dedi:

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

92. ***(Yûsuf)*** **dedi ki: “Bugün size kınama yok, Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin merhametlisidir.”**

(Yûsuf) dedi ki: “Bugün size kınama yok,” Bugün size hiç başa kakma yok. Ben aslâ sizin diğer günahlarınızı da yüzünüze vurmam. Kınanacağınızı sandığınız bugünde size hiçbir kınama olmadığına göre diğer günler hakkında ne düşünürsünüz? Buradaki ‘gün’den maksad, mutlak zamandır.

“ اَلثَّرَابِ ” aslında karnı kaplayan yağ tabakası demektir. “ تَثْرِيبْ ” de bu yağ tabakasının izâle edilmesi anlamındadır. Çünkü, ayıplama ve kınamada ileri gidilmesi, değerli kimselere çok ağır geldiği için onların bedenini ve yağını eritir. *el-Kevâşî*’de böyle geçmektedir.

Şeyhzâde ise şöyle der: “*Takrî*‘ (kınama)”, “*tesrîb*” kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü ikisinde de yırtıp parçalama mânâsı vardır. Azarlama ve kınama, insanın şahsiyetini parçalayıp yüzünün suyunu giderir.”

Yûsuf (a.s.) tekrar söze başladı ve şöyle dedi: *“Allah sizi bağışlasın.”* Böylece onlardan sâdır olan yanlış davranışların bağışlanması için duâ etmiştir.

Âyetin *“Allah, sizi bugün bağışlar.”* şeklinde anlaşılması da mümkündür. Yûsuf (a.s.) onların suçlarını o gün affedince kul hakkı üzerlerinden düşmüştür. Allah’a tevbe ettiklerinden dolayı O’nun hakkı da kalmamıştır. Çünkü Allah Teâlâ kullarının tevbesini kabul buyurur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Yûsuf (a.s.) kardeşlerine daha önce yaptıkları kötülükleri hatırlattı. Fakat bu kötülükler, onun rütbesinin yükselmesini ve büyük bir mülke erişmesini sağladığı için sonra da: *“Allah sizi bağışlasın”* dedi.

Yûsuf (a.s.)’ın ne kadar kerem sâhibi olduğunu gösteren şeylerden birisi de şudur: Kardeşleri kendisine:

“Bizi sabah-akşam yemeğe dâvet ediyorsun. Fakat biz sana yaptıklarımızdan dolayı utanıyoruz.” diye haber saldılar. Onlara şöyle cevap verdi:

“Her ne kadar içlerinde bir köle olduysam da Mısırlılar bana değer verirler ve: “Yirmi dirheme satılan bir köleyi bu mertebeye ulaştıran Allah noksanlardan münezzehtir.” derler.

Şimdi sizin sâyenizde daha da şeref kazandım ve insanların gözünde büyüdüm. Çünkü insanlar sizin benim kardeşlerim olduğunuzu ve benim de İbrâhim (a.s.)’ın torunlarından olduğumu öğrendiler.”

❀

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) Mekke fethedildiği gün, Kâbe kapısının tokmaklarını tutarak Kureyşliler’e şöyle dedi:

“*Size ne yapmamı bekliyorsunuz?*”

Kureyşliler de:

“Kerem sâhibi bir kardeş ve kerem sâhibi bir kardeşin oğlu olarak senden hayır bekliyoruz.

Bununla birlikte her şeyi yapacak güce de sahipsin!” dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuş:

“Size, Yûsuf’un kardeşlerine söylediği sözü söylüyorum: “*Bugün size hiçbir kınama yok!*”[88]

Rivâyet edelir ki Ebû Süfyân müslüman olmak için Hz. Peygamber (a.s.)’ın yanına girmek isteyince, Abbas (r.a.) kendisine: “Hz. Peygamberin yanına girdiğinde ona: *“Bugün size kınama yok”* âyetini oku.” dedi. O da böyle yapınca Hz. Peygamber (a.s.): “*Allah seni de bunu sana öğreteni de bağışlasın*.” buyurdu.[89]

❀

“O, merhametlilerin en merhametlisidir.” Çünkü merhametlilerin merhameti de O’nun merhameti sayesindedir. Ya da merhametlilerin merhameti Allah’ın rahmetinin yüzde birinden bir cüz olduğu için böyle bir ifâde kullanılmıştır. Mahlûk bile merhamet ediyorsa, Hâlık nasıl merhamet etmesin!?

Bir âh, cihan kadar günâhı yakar
Göz yaşıyla içerde olan siyahlığı yıkar
Âciz kalanlara pâdişahlık tahtını verir
Âcizler ne isterse onu ihsân eder

Sa‘dî der ki:

Yûsuf değil mi ki bu kadar belâ gördü ve zindanda kaldı
Hükmü geçici ve kadri yüce oldu
Yâkub âilesinin günahlarını bağışladı
Ki cemâl ve kemâlin mânâsı günahı affetmektir
Onların çirkin ve kötü fiillerine bağlanıp kalmadı
Onların değersiz sermâyelerini reddetmedi
Yâ Rab, biz de böylece senin lütfunu gözleriz
Ey Azîz olan Allah, bu sermâyesize ihsânda bulun.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Mü’min için günah Allah’a yaklaşmak ve ermek için bir sebeptir. Çünkü günah mü’minin tevbe edip Allah’a yönelmesine sebep olmaktadır.”

Ebû Süleyman Dârânî der ki: “Davud (a.s.) kendisi için hatadan daha faydalı hiçbir amel işlememiştir. Hatadan kaçmaya devam ede ede sonunda Allah’a varmıştır.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“O, merhametlilerin en merhametlisidir.”* ifadesinde şuna işaret vardır: “Allah Teâlâ o kadar merhametlidir ki makbul kullarından birisine, başkasına şimdi zararlı, fakat sonuçta faydalı bir işi yaptırır, sonra bu yaptıklarını bağışlaması için hasmını râzı etmeye onu muvaffak kılar. O da Allah’dan da bağışlanma diler ve Allah ona merhamet eder.

Bu ifade, ayrıca Allah Teâlâ'nın mü'min kullarına ana-babalarından ve merhamet sahibi herkesten daha çok acıdığına da işaret etmektedir."

Anlatılır ki ölümle burun buruna gelen bir genç, bir türlü kelime-i şehâdet getiremiyordu. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)'e bildirildi. Hz. Peygamber (a.s.) gencin yanına gelince, şehâdet telkîninde bulundu. Gencin dili bir türlü şehâdete varmıyordu. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (a.s.) şöyle buyurdu:

"*Bu genç namaz kılar, oruç tutar, zekat verir miydi?*"

Oradakiler:

"Evet" cevabının verince Hz. Peygamber (a.s.):

"*Peki anne-baba haklarına riâyetsizlik eder miydi?*" diye sordu.

Bu soruya da "Evet" cevabını verdiler.

Hz. Peygamber (a.s.) annesini getirmelerini emretti. Yaşlı ve tek gözü gören bir kadın olan annesi gelince, kadına:

"*Yavrunu affetsen! Ateşte yanması için mi dokuz ay karnında taşıdın, ateşte yanması için mi iki sene emzirdin? Nerede annelik merhameti!?*" dedi. İşte tam bu sırada gencin dili çözüldü.[90]

Buradaki nükte şudur: Kadıncağız acıması herkesi kuşatan biri (rahmâne) değil de sadece merhametli (rahîme) olduğu halde onun o kadarcık acıması oğlunun ateşte yanmasına razı olmuyorsa, kullarının işlediği günahların zararı kendisine ulaşmayan O Rahman ve Rahîm Allah yetmiş sene kelime-i şehâdet üzere yaşayan mü'min kullarının yanmasına nasıl müsâade eder?!

❀

اِذْهَبُوا بِقَم۪يص۪ي هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَب۪ي يَأْتِ بَص۪يراًۚ وَأْتُون۪ي

بِاَهْلِكُمْ اَجْمَع۪ينَ ﴿٩٣﴾

93. "Şu benim gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun da gözü açılsın. Bütün âilenizle birlikte bana gelin."

Yûsuf kendisini ağabeylerine tanıtıp onlar da tanıyınca "Benim yokluğumda hâli nice oldu?" diyerek babasını sordu. Ağabeyleri de: "Babamız gözlerini kaybetti." diye cevap verdiler. Bunun üzerine gömleğini onlara verip şöyle dedi: Ey ağabeylerim! *"Şu benim gömleğimi götürün."*

Bu gömlek, tevârüs edilegelen gömlekti. Nitekim **Enes b. Mâlik** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şu benim gömleğimi götürün" ifadesinin izâhı şöyledir: Zâlim Nemrûd İbrâhim'i ateşe attırınca, Allah Cibrîl'i cennetten bir gömlek ve bir halı ile İbrahim'e indirdi. Cibrîl de bu gömleği İbrahim'e giydirdi, onu halının üzerine oturttu. Kendisi de onunla birlikte halının üzerine oturdu. İbrahim, bu gömleği İshak'a giydirdi. İshak

Yâkub'a giydirdi. Yâkub da Yûsuf'a giydirdi. Yûsuf ise gömleği gümüş bir mahfazaya koyup astı." Yani nazar değmesi ve diğerlerinden korumak için.

et-Tibyân'da ise gömleği, kardeşlerinden korktuğu için saklayıp astığı zikredilir.

Yûsuf (a.s.) kuyuya atıldığı zaman bu gömlek üzerindeydi. Bu gömlekte cennet kokusu vardı. Bir hastalığa mübtelâ olan birinin üzerine örtüldüğünde mutlaka iyileşip sağlığına kavuşurdu.[91]

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Burada kalb Yûsuf'unun gömleğinin cennet elbiselerinden olduğuna işaret vardır. Bu gömlek Allah Teâlâ'nın cemâl nurlarından giydirdiği bir gömlek olduğu için âmâ olan ruh Yâkubu'nun yüzüne sürülür sürülmez görmeye başlamıştır. Bu sırdan dolayı meşâyıhtan erbâb-ı kulûb olanlar, hırkalarının bereketi müridlerine geçsin, dünya ve dünyada tasarrufta bulunma sevgisinden hâsıl olan körlükleri zâil olsun diye hırkalarını müridlerine giydirirler."

Hadis hâfızlarından biri şöyle der: "Ali (r.a.)'ın Hasan Basrî'ye hırkasını giydirdiğine dâir rivâyet uydurmadır. Çünkü hadis imamları, Ali (r.a.)'ın Hasan Basrî'ye hırka giydirmesini bırakın ondan semâ' yoluyla, yani bizzat işiterek bir şey aldığını bile belirtmemişlerdir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu, meşâyıhın âdetidir. Onlar, hırka giydikleri gibi teberrüken başkalarına da giydirmişlerdir. Onlar bunu Allah'tan aldıkları bir ilham ve işaretle yapmışlardır. Bu bakımdan hiç kimse onun fazlalıklardan ve çirkin bid'atlardan olduğunu iddia edemez.

"Babamın yüzüne koyun da gözü açılsın." görür hâle gelsin. "***Derhal gözü görür oldu.***" ifadesi de buna işarettir.

Ancak cümlenin, şu mânâda olması da mümkündür: Gözlerinin beyâzı kaybolup ziyâsı gelmiş, gören bir kişi olarak bana gelsin, Şu aşağıdaki cümle de bu mânâyı destekler mahiyettedir.

"Bütün âilenizle birlikte" yani kadınlarınız, çocuklarınız ve kölelerinizle birlikte *"bana gelin."* Yani hem siz hem de babam gelsin. Buna göre "*Bana gelin*." Muhatapların çokluğu dikkate alınarak Yâkub (a.s.) onların içinde zikredilmiştir.

Âyetteki " اَلْأَهْلُ (âile)" lâfzı köle ve câriyeler, akrabalar, arkadaşlar ve onların tamâmı için kullanılır.

Rivâyet edilir ki Yahûda gömleği aldı ve: "Kana bulanmış o gömleği babama götürerek onu üzmüştüm. Şimdi de bunu götürerek sevindireceğim!" demiştir. Daha sonra Mısır ile Ken'an arasındaki mesafeyi yalınayak perişan bir vaziyette, elindeki yedi ekmeği bile bitirmeden kat etti.

Kâşifî der ki: "Gömleğini ona (Yahuda'ya) verdi. Babası ve onunla ilgili olan kimseler için yolda gerekli olacak şeyleri hazırlattı ve kardeşlerine teslim etti."

[85]. “Alimlerin çoğunluğuna göre İbrahim (a.s.)’ın kurban etmek istediği oğlu İsmail (a.s.)dır. Bazı müfessirler ise İsmail (a.s.)’ın değil İshak (a.s.)’ın kurban edilmek istendiği görüşündedirler.”
[86]. Genel olarak vergi, özellikle pazar vergisi.
[87]. *Müsned,* IV, 256
[88]. *Beyhakî,* Delâil, V, 58
[89]. bk. İbn Sa’d, Tabakat, IV, 52
[90]. *Terğib,* IV, 110-111
[91]. Herhalde Hz. Yûsuf (a.s.)’ın biri iç biri dış olmak üzere iki gömleği vardı. Daha önce babasına götürülen kanlı gömleği dışına giydiği gömlek burada bahsedilen ise içine giydiği gömlek burada bahsedilen ise içine giydiği gömlek olmalıdır.

YÛSUF'UN KOKUSUNU DUYUYORUM

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّي لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَٓا اَنْ
تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّٓا اَنْ
جَٓاءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيراًۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّٓي
اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَٓا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَٓا
اِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

94. Kervan *(Mısır'dan)* ayrıldığında babaları: "Eğer bana bunak demezseniz, ben Yûsuf'un kokusunu duyuyorum." dedi.
95. "Vallahi sen, hâlâ eski şaşkınlığın içindesin!" dediler.
96. Müjdeci gelip de gömleği yüzüne koyunca derhal görür oldu: "Ben size, Allah'tan sizin bilmediğiniz şeyleri birilim demedim mi?' dedi.
97. *(Oğulları):* "Ey babamız! bizim günahlarımızın bağışlanmasını dile. Gerçekten biz günah işledik." dediler.
98. *(Yâkub:)* "Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir." dedi.

❀

"Kervan" Mısır'dan *"ayrıldığında"* Yani şehrin duvarlarını ve yerleşim bölgelerini geçip şehirden ayrıldığı zaman… **Kâşifî** der ki: "Yani uzaklaşıp Mısır şehrinden çıkıp sahraya ulaştığı zaman"

"babaları" Yâkub yanındaki torunlarına ve başkalarına: *"eğer bana bunak demezseniz,"* Yani beni bunaklığa nisbet etmezseniz.

" اَلْفَنَدُ (bunaklık)", yaşlılıktan dolayı bunama, aklın azalması ve görüşün bozulması demektir.

Ayetteki "Eğer bana bunak demezseniz" şartının cevabı hazf edilmiştir. Takdîri "elbette beni tasdîk ederdiniz." şeklindedir.

Bunama, ne peygamberlerde ne de onların vârislerinde görülür. Çünkü o, noksanlıklardan olan bir tür deliliktir. Oysa onlar, kendilerini alçaltıp kötü gösterecek âfetlerden uzaktırlar.

"Ben Yûsuf'un kokusunu duyuyorum' dedi." Allah Yûsuf'un kokusunu kendisine duyurdu. Yani Allah Teâlâ Yâkub'u Yahuda'nın gömlekle beraber kendisine yöneldiği

sırada Yûsuf'un o kadar uzak mesâfeden gelen kokusunu duyacak seviyeye getirdi.

Ey bana teselli verenler kalkıp siz de âşık olun,
Zira bu, Yûsuf'un kokusudur; teneffüs edin.

Mesnevî'de de şöyle diyor:

Yûsuf'un gömleğinin kokusunu duymadı
Gömleği alıp götüren, ama Yâkub o kokuyu aldı.

Bu beyt, sülûk ve sekr ehlinin, zâhid ve âşıkların durumuna işaret etmektedir. Şöyle ki: Ham zâhid, tıpkı sırtındaki kitapların ne olduğunu bilmeyen eşekler gibi kendi elindekinin ne olduğunu bilmez ki başkalarının elindekini bilsin.

Âşık ise her mazharda (ilâhî) sırlardan bir sırrı teneffüs eder ve bu esnâda genzine öyle rahmânî nefes râyihaları girer ki zâhid normal hâli üzere bin sene yaşayacak olsa, bu râyihaların bir zerresini bile koklayamaz.

Mânâ ehli âlimler şöyle derler: "Allah Yâkub (a.s.)'a, Yûsuf (a.s.)'ın kokusunu, çektiği sıkıntıların bittiği ve rahatlayıp ferahladığı sırada uzak bir yerden ulaştırdı. İki ülke arasındaki mesafe o kadar yakın olmasına rağmen, Yûsuf (a.s.)'ın yaşayıp yaşamadığına dâir hiçbir haber alamamasını sağladı. Bu da kolay olan her şeyin sıkıntı zamanlarında zor olduğunu göstermektedir. Zor olan şeyler de ikbâl anında kolaydır."

Anlatıldığına göre müjdeci gömleği Yâkub (a.s.)'a getirmeden evvel sabâ rüzgârı, Yûsuf (a.s.)'ın kokusunu Yâkub (a.s.)'a getirmek için Rabbinden izin isteyince Rabbi bu izni verdi. O da Yûsuf (a.s.)'ın kokusunu getirdi.

Molla Câmî şöyle der:

Müjdeci geç hareket eder ey rüzgâr, sen Kenan'a geç
Yûsuf'un gömleğinin müjdesini Yâkub'a ilet

Bu sebeple üzüntü duyan herkes sabâ rüzgarıyla rahatlar, sıkıntı içindeki insanlar onu teneffüs ettiklerinde bir ferahlık hissederler.

Sabâ rüzgârı, doğudan gelen yumuşak bir rüzgardır. İnsanın bedenine temas ettiği zaman ona zevk verip yumuşatır. Sevdiklerine duyduğu arzuları ve memleketi için hissettiği şevki harekete geçirir.

Şâir der ki:

Ey Na'man dağları! Allah için serbest bırakın,
Sabâ rüzgarını rahat rahat essin!
Zira öyle bir rüzgardır ki sabâ rüzgarı
Canına okur estiğinde tüm üzüntülerin.

Hâfız ise şöyle der:

Sabâ ile yanağından bir deste gül yolla da bize yoldaş olsun
Ki bostanınızın toprağından bir koku duyalım

et-Tibyân'da şöyle geçer: Rüzgar hareketlendi, gömleğin kokusunu seksen fersahlık mesafeden aldı ve Yâkub (a.s.)'a ulaştırdı. Yâkub (a.s.) cennetin kokusunu hissetti. Dünyada bu gömleğin kokusundan başka cennet kokusu taşıyan bir şey olmadığını biliyordu."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu durum, o gömleğin herhangi bir illete mâruz kalanların üzerine konulduğunda mutlaka iyileşmesini sağlayan bir cennet kokusu taşıdığı şeklindeki görüşe uygundur. Dolayısıyla gömlekteki bu özellik Yûsuf (a.s.)'ın kokusunda değil, cennet kokusundadır. Nitekim **Beyzâvî** de bu görüştedir.

"Yûsuf'un kokusu" ifadesindeki izâfet ise -açıkça anlaşılacağı üzere- ikisinin birbiriyle münâsebeti (mülâbese) sebebiyledir.

İmam Celdekî *Kitâbü'l-İnsan min kitâbü'l-Burhân*'da der ki: "Ömrüme yemin olsun ki insanın tıyneti kesifleşir ve bu kesâfet artarsa, asıl fıtratından zâtına ârız olan bu kesâfetin perdelerinden dolayı algılama hâsseleri azalır. Ama insan zâtının cevheri lâtifleşir ve bu letâfet artarsa, bütün hâsseleri güçlenir ve idrâki fazlalaşır. İnsanların çoğu koklama hâsseleri sayesinde bir ya da birkaç millik mesâfeden güzel kokuları duyabilmektedir. Belki de letâfeti fazlalaşan kimseler bilinen bir kokusu olmayan bazı şeylerin kokularını duyabilmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ Yâkub (a.s.)'dan hikâye ederek: *"Şüphesiz ben Yûsuf'un kokusunu duyuyorum!"* buyurmaktadır. Böyle bir duyum başkalarına değil sadece keşf ehline mahsustur.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Koku, göze nur veren bir devâdır.
Hz. Yâkub'un gözü, bir koku yüzünden açıldı.
Kötü koku, gözü karartır.
Yûsuf'un kokusu ise göze yardımda bulunur.
Gül olmayan yerde, gül kokusu duydun mu?
Şarap olmayan yerde şarabın köpürüp coştuğunu gördün mü?

———

Bayezid'in hikâyesini duymadın mı?
Ebü'l-Hasan doğmadan nasıl onun hallerini gördü.
O takvâ pâdişahı bir gün geçiyordu,
Müridleri ile beraber sahrâ ve kır tarafından.
Birden bire ona çok hoş bir koku geldi,
Rey şehri yöresindeki Harakan köyü tarafından.
Orada iştiyâklı bir feryâd çekti.

Rüzgârla gelen o hoş kokuyu içine çekti.
Onda mestlik belirtileri görününce,
Bir mürid o anda şeyhe sordu:
Ona dedi ki: "Bu hoş haller nedir,
Beş duyu ile altı yönden dışarı?"
Yüzün bazen kızarıyor, bazen sararıyor, bazen de beyazlaşıyor.
Bu hâl nedir, neyi haber veriyor?
Sen bir şey kokluyorsun, fakat görünürde gül yok!
Bu koku gaipten; hakikî güllerin açtığı gül bahçesindendir.
Bayezid dedi ki: "Bana şaşılacak bir koku geldi.
Hz. Mustafa'ya geldiği gibi Yemen'den.
Hz. Muhammed dedi ki: "Sabâ rüzgarının eliyle,
Yemen'den bana ilâhî bir koku geliyor."
Üveys'ten ve Karen'den gelen şaşılacak bir koku
Peygamberi mest etti, neşelendirdi.
Bâyezid dedi ki: "Şu taraftan bana bir dost kokusu geliyor,
Bu köyden, mânevî bir padişah yetişecektir!
Bu kadar yıl sonra, burada bir pâdişah doğacak,
Göklere çadır kuracaktır!
Onun yüzü, Hakk'ın gül bahçesinin gülleri gibi açılıp saçılacak,
Makamca benden de üstün olacak!" dedi.
"Onun adı nedir?" diye sordular da "Adı, Ebü'l-Hasan'dır!" dedi.
Kaşının, çenesinin ne şekilde olduğunu târif etti.
Onun boyunu, rengini, şeklini,
Onun saçını, yüzünü bir bir anlattı.
Onun iç huylarını, mânevî sıfatlarını,
Yolunu, yerini, makamını, varını yoğunu hep açıkladı.

❀

قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِى ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

95. "Vallahi sen, hâlâ eski şaşkınlığın içindesin!" dediler."

Yâkub (a.s.)'ın yanında bulunanlar: *"Vallahi sen, hâlâ eski şaşkınlığın içindesin!" dediler."* Yûsuf'u aşırı sevdiğinden, onu çok andığından ve kırk veya seksen yıl geçtikten sonra onunla buluşmayı umduğun için böyle haller sende zuhur ediyor, dediler. Çünkü onlara göre Yûsuf çoktan ölmüştü.

Burada âşığı mutlaka kınayıp kötüleyenler olacağına işaret edilmektedir.

Sen ey âşıkları kınayıp duran! Senin neyine
Allah'ın şaşırttıklarını irşâda kalkmak?!

Günahkar diye ben mest olmuşu kınama,
Takdîrin kendi başına ne yazdığını kim bilir?

❀

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيرًاۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّٖٓى اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾

96. Müjdeci gelip de gömleği yüzüne koyunca derhal görür oldu: "Ben size, Allah'tan sizin bilmediğiniz şeyleri birilim demedim mi?' dedi.

"Müjdeci" yani Yahuda *"gelip de gömleği"* Yâkub'un *"yüzüne koyunca"* önceki körlüğünden kurtulup *"derhal görür oldu."* Zaaf ve hüzün hâlinden kurtulup kuvvet ve sevinci yerine geldi.

Hüzün evinde Câmî yer tuttu.
Senden ona müjdeci geldi de kurtuldu

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Müjdeci"* kalb Yûsuf'unun huzurundan ruh Yâkub'una cemâl nurlarının gömleği ile *"gelip de gömleği"* ruhun "*yüzüne koyunca derhal görür oldu."* Bu ifade, rûhun ilk fıtratı îtibariyle gören bir varlık iken dünyaya bağlandığı ve onda tasarrufta bulunduğu için körleştiğine, fakat daha sonra kalbden gelen vârid ile eskisi gibi görmeye başladığına işaret vardır.

Müjdeci geldi gözleri aydınlatan haber ile,
Nefisler şifâ buldu, maksadlarına nâil oldu hepsi de
Öyle paylaşmış ki insanlar aralarında sevinci
En fazla pay alan ben olmuşum bu taksimde.

Âyette işaret vardır ki kalb işin başında kemâle ermek için ruha muhtaçtır. Ancak ne zaman ki kalb iki parmağı arasından Hakk'ın feyezânını kabul edebilecek kemâle ve elverişliliğe erer, nihâyette Allah'a yakınlık (kurbet) Mısırı'nda hilâfet hükümranlığına nâil olur. İşte o zaman Hakk'ın nurlarıyla pürnûr olduğu için bu sefer ruh kalbe muhtaç hâle gelir. Çünkü kalb ilâhî nûrunun ateşini kabul konusunda lamba mesâbesinde, ruh ise lambanın yağı mesabesindedir.

Başlangıçta lamba yanmak için yağa muhtaçtır. Sonunda yağ lamba vasıtasıyla yanabilmek için ona ve ona koyulmaya muhtaçtır. Çünkü lamba ve aksâmı olmadan yağ yanmaz. İyi anla.

"Ben size Allah'tan sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi." Yâni, ey oğullarım! Sizi Mısır'a gönderirken etrafı iyice araştırmanızı söyleyip emretmedim mi? Allah'ın rahmetinden ümid kesmenizi yasaklamadım mı? Yûsuf'un hayatta olduğu ve sizin için bir çıkış kapısı açacağı gibi hususlarda sizin bilmediğiniz şeyleri, Allah tarafından bilirim, demedim mi?

Rivâyet edilir ki Yâkub (a.s.) müjdeciye:
–“Yûsuf’un durumu nasıl?” diye sordu.
Müjdeci:
–“O şimdi Mısır’ın meliki” dedi.
Bu sözü duyan Yâkub (a.s.):
–“Dünyâ mülkünü ben ne yapayım. Buraya gelirken sen onu hangi din üzere bıraktın.” dedi.
Müjdeci:
–‘İslâm dini üzere bıraktım’ cevabını verince:
–‘İşte nimet şimdi tamamlanmış oldu’ dedi.

❀

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾

97. ***(Oğulları)*****: “Ey babamız! bizim günahlarımızın bağışlanmasını dile. Gerçekten biz günah işledik.” dediler.**

Oğulları: *“Ey babamız! Bizim günahlarımızın bağışlanmasını dile. Gerçekten biz günah işledik dediler.”* Yani gerek sana gerek Yûsuf’a gerekse Bünyamin’e yaptıklarımız yüzünden günaha girerek kasden hata ve suç işledik. Bize karşı duyduğun şefkat, günahlarımızın bağışlanmasını dilemeni gerektiriyor. Eğer bunu yapmazsan biz gerçekten helak oluruz.

❀

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

98. ***(Yâkub:)*** **“Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir.” dedi.**

“Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir dedi.”

Büyüklerin ve uluların yaptığı vaadlerde kullanılan “ سَوْفَ (ileride)”, “ عَسَى (belki)”, “ لَعَلَّ(umulur ki)” ifadeleri, işin doğruluğunu, muhakkak surette gerçekleşeceğini ve onlar için kesinlik ve katiyyet ifade ettiğini gösterir. Onlar, bu tür ifadelerle vakarlarını ve acele etmediklerini gösterirler. İşte Yâkub (a.s.)’ın vaadi de bu kurala uygun olarak cerayan etmiştir. Sanki Yâkub (a.s.) şöyle demiş olmaktadır: ‘Sizin için hiç şüpheniz olmasın ki biraz gecikse bile, mutlaka af dileyeceğim!’ Nitekim *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçmektedir.

Şa‘bî’den nakledilmiştir: *“Sizin için Rabbimden af dileyeceğim.”* Yâkub (a.s.) dedi ki: “Yûsuf’a soracağım, şâyet o sizi affederse, ben de Rabbimden sizi bağışlamasını

dileyeceğim. Çünkü mazlûmun affetmesi, zâlimin bağışlanması için şarttır."

Yâkub (a.s.) mağfiret dilemeyi, Yûsuf (a.s.)'la bir araya geleceği zamana ertelemiştir. Mısır'a Yûsuf (a.s.)'ın yanına vardıklarında Yâkub (a.s.) âşûre gecesine tesadüf eden bir cuma gecesi seher vakti kalkıp namaz kıldı. Sonra da ellerini açarak şöyle duâ etti:

"Allah'ım! Yûsuf için ağlayıp sızlandığım ve onun yokluğuna sabredemediğim için beni bağışla. Çocuklarımı da kardeşleri Yûsuf'a yaptıklarından dolayı affet." Yûsuf (a.s.) da babasının arkasından 'Âmin' diyordu. Kardeşleri boyunlarını bükmüş, huşû içerisinde duruyorlardı.

Allah ona şöyle vahyetti: "Allah seni de çocuklarını da bağışladı." Yâkub (a.s.) daha sonra ölüm gelip çatıncaya kadar her cuma gecesi yirmi küsür sene çocukları için duâya devam etti."

Bu meselenin gerçek vechesi, şeyhim (**Osman Fazlî Efendi**)'nin bir yazısında geçen şu ifadelerde ortaya çıkmaktadır: "Allah Teâlâ, Yûsuf (a.s.)'ın kardeşlerine söylediği sözü aktarırken *"Allah sizi bağışlar, o merhametlilerin merhametlisidir!"* buyuruyor; Yâkub (a.s.)'ın dediğini aktarırken ise *'Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. O bağışlayandır, esirgeyendir.'* buyuruyor. Çünkü Yûsuf'un kalbinin gaybından, kardeşleri yüzünden nâil olduğu bunca nimet ve lütfa nazar etme, onlar için istiğfar niyet ve irâdesi doğmuştur. Onun için hiç duraklamadan ve beklemeden şöyle demiştir: *"O, merhametlilerin merhametlisidir"* yani O, size benden de babamızdan da diğer merhamet sahiplerinden de daha merhametlidir.

Mağfiret edilmenizi istediğim için sizin davranışlarınızdan dolayı mübtelâ olduğum belâlar sonucu ulaştığım nimetler kadar, hatta daha da fazla size merhamet ve mağfiret edecektir. Çünkü O'nun rahmet ve mağfireti olmasaydı, beni sizinle imtihan etmez ve nâil kıldığı şu gözlerinizin önündeki zâhirî ve bâtınî saltanata, eksiksiz ve noksansız nimete eriştirmezdi."

Yâkub (a.s.)'ın kalbinin gaybından ise böyle bir şey doğmamıştır. Bilakis onların yüzünden Yûsuf'un başına gelen zorluk ve mihnetlere nazar etmek doğmuştur. Yine onun kalbinin gaybından onlar için istiğfar etme niyeti doğmamıştır. Hak Teâlâ tarafından izin verilmiş sâdık bir niyetle onlar için istiğfar etmek için gayb cânibinden bir niyet doğana kadar duraklayıp beklemiştir.

İşte buna işaret etmek ve bu konuya dikkatlerini çekmek amacıyla şöyle demiştir: Aziz ve Gaffar olan Rabbimden bağışlanmanızı istemem için niyet zâhir olduğunda: *"Sizin için Rabbimden af dileyeceğim"* acele etmeyin. *"O, bağışlayandır, esirgeyendir"* Çünkü bütün bu nimetleri bana sizin aracılığınızla mihnet sûretinde musallat ettiği gibi, sizi de bağışlayıp merhamet edecektir. O'nun sizi bağışlayıp merhamet edeceğine dâir iradesi olmasaydı, sizi bu belâya mübtelâ kılmazdı. Fakat bu olanlar, belâ gibi görünen bir nimettir, gazab gibi görünen bir rahmettir. Bize bahşettikleri için Allah'a hamd ü senalar olsun! En cömerd ve merhametli olan O'dur.

Bunun aslı ise Hak Teâlâ'nın Yûsuf'un kardeşlerine, babaları tarafından kabz ve celal ile, kardeşleri Yûsuf tarafından bast ve cemal ile tecelli etmesidir. Böylece birinci

tecellî sayesinde sabır mertebesine, ikinci tecellî sayesinde de şükür mertebesine ulaşsınlar, terbiyeleri iki kabza ve el (cemâl ve celâl) ile olsun, mertebeleri de iki mertebeyi de aynı anda cemetmiş olsun.

Eğer Allah'ın her iki taraftan gelen bu tecellîsi tek bir el ve tek bir kabza ile gerçekleşmiş olsaydı, Cenab-ı Hakk'ın kadîm sünnetine muhâlif olurdu. Çünkü O, iki tecellîgâhtan tecellî buyurduğu herkese mutlaka iki sûrette tecellî eder. Yine O, iki tecellîgâhtan tecellî ettiği iki şahsa da mutlaka iki sûrette tecellî eder.

Görmez misin ki aynı babanın evlâdı olsalar bile bir sûrette olan iki şahıs yoktur. Çünkü ilâhî tecellînin her iki şahısta da tamamen aynı olması, var olan bir şeyi elde etmeye çalışmak demektir. Böyle bir şey ise bir tür abestir. Allah Teâlâ ise abesle meşgul olmaktan çok yücedir."

YÂKUB ÂİLESİ MISIR’DA

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ
شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا
وَقَالَ يَا اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ
اَحْسَنَ بِي اِذْ اَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ
اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ اِخْوَتِي اِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ اِنَّهُ
هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ
تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

99. ***(Hep beraber Mısır’a gidip)*** **Yûsuf’un yanına girdikleri zaman, ana-babasını kucakladı, “Allah’ın irâdesiyle güven içinde Mısır’a girin.” dedi.**

100. Ana babasını tahtın üstüne çıkardı ve hepsi onun için secdeye kapandılar. Yûsuf dedi ki: “Ey babacığım! İşte önceden gördüğüm rüyanın yorumu budur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabbim bana ***(çok şey)*** **lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir. Şüphesiz O çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.”**

101. “Ey Rabbim! Sen bana mülkten ***(nasibimi)*** **verdin ve bana rüyaların yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de sâhibim Sensin! Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat.”**

❀

Hep beraber Mısır’a gidip *“Yûsuf’un yanına girdikleri zaman”*

Rivâyet edilir ki Yûsuf (a.s.) babasına çok sayıda mal ve iki yüz deve göndererek bütün âile fertleriyle birlikte yanına gelmesini rica etti. Yâkub (a.s.) da Mısır’a gitmek üzere hazırlandı.

Hocendî der ki:

Aziz yârin haberi ağzımızı tatlı eyledi
Ki Mısır’dan sana başka bir şeker getirir

Yâkub (a.s.) çocukları ve onların âileleriyle beraber bineklerine binerek Mısır’a doğru yola çıktı. Kafile Mısır’a yaklaşınca durum Yûsuf’a haber verildi.

Sabâ rüzgarı dosttan bizim tarafımıza bir haber getirir.

İki eski arkadaşı bir dostun yerine götürür
Benim zayıf gözümü göz ağrısı tutmuş
Sevgilinin ayağının toprağından sürme getirir

Dört bin asker ya da üç yüz bin süvariyle birlikte Yûsuf (a.s.), Kral Reyyân, ileri gelenler ve bütün Mısırlılar Yâkub (a.s.)'ı karşılamaya çıktı. Her süvârinin elinde gümüşten bir kalkanla altından bir sancak vardı. Böylece bütün sahrâ onlarla süslenmişti. Sıra sıra dizilmişlerdi. Hepsi de Yûsuf'un köleleri ve binitleriydi. Yâkub (a.s.) yüksekçe bir yere çıktı. Çocukları ve torunları da hemen ardından geliyordu. Yâkub (a.s.) sahrânın süvârilerle dolu ve envâi çeşit süsle süslenmiş olduğunu görünce onlara beğenerek baktı. Cebrâil gelerek:

"Gökyüzüne bak! Daha önce senin için tasalanan melekler şu durumunuza sevinerek gelmişler!" dedi. Yani, bu kadar askere ve ziynete şaşırma. Yukarıya bak. Melek ordusu yerden tâ feleklere kadar seyr etmeye geldiler. Senin mutluluğundan dolayı neşeli ve sevinçlidirler. Öyle ki bu kadar zamandır senin gam ve kederinle mahzûn ve sıkıntıda idiler. Sonra Yâkub (a.s.) atlılara bakarak:

–"Hangisi oğlum Yûsuf?" diye sordu.

Cebrâil:

–"Şu başının üzerinde gölgelik bulunan" deyince bineğinden aşağı atladı ve Yahuda'ya yaslanarak yürümeye başladı.

Yol yakın, ama ben çok geç kaldım
Tok oldum bu süvârilikten tok tok
Kendisini deveden yere attı
"Gamdan çok yandım çok" dedi

Cebrâil (a.s.) Yûsuf (a.s.)'a da: –"Ey Yûsuf! Baban Yâkub senin için bineğinden indi sen de kendisine hürmeten in!" buyurdu. Bunun üzerine o da atından indi. Birbirlerine doğru koşmaya başladılar. İyice yaklaştıklarında Yûsuf (a.s.) daha önce selâm vermek istediyse de Cebrâil (a.s.):

–"Yâkub selâm verinceye kadar bekle; Çünkü o hem daha faziletli hem de buna daha lâyıktır" diyerek buna izin vermedi. Nihâyet Yâkub (a.s.) selâm vererek: "Allah'ın selâmı senin üzerine olsun ey tasalarımı gideren!" dedi.

Bülbüller kıştan ne çok cefalar çektiler
Yine ilkbahar geri gelecek ümidi ile

Sevinç gözyaşları dökerek birbirlerine sarıldılar. Gökteki melekler de sevinçten ağlıyordu. Atlılar şöyle bir dalgalandı, atlar kişnemeye başladı. Melekler tesbih getiriyor, defler ve davullar vuruluyordu. Sanki kıyamet kopuyordu.

Dostun yüzünü görmek ne güzel hâldir
Bir ömür sonra birbirine kavuşmak
Gönlün murâdının bir zaman karar kılması ne hoştur
Birbirine söz söylemek ve birbirinden işitmek

Yûsuf (a.s.) dedi ki:
–"Babacığım! Benim için ağlaya ağlaya gözünü kaybetmişsin! Allah Teâlâ kıyamet günü bizi bir araya getireceğini bilmiyor muydun?!"
Yâkub (a.s.):
–"Bilmez olur muyum! Fakat ben sırf dininden uzaklaştırılmandan, bu yüzden aramıza perdeler ve engeller konulmasından endişe ettim."
Allah'tan cümlemizi îman üzere sâbit kılmasını niyâz ederiz. Çünkü O kerimdir, lütfu boldur.

Ölüm nöbeti sana düğün olur,
Eğer son günün iyi olursa.

"Ana-babasını kucakladı." Cumhur, buradaki *"ana babası"* ifadesinden maksadın, babası ve teyzesi Leyyâ olduğu hususunda hemfikirdir. Çünkü annesi Rahil, Bünyâmin'i doğururken vefat etmişti. Bu yüzden ona Bünyâmin adı verilmişti. 'Yâmin' lafzı, onların lisanında doğum sancısı demektir. **Ebü'l-Leys**'in tefsirinde böyle geçmektedir.
Çocuğun terbiyesini üstlenen üvey annesi, anne yerine kaim olması hasebiyle 'anne' diye isimlendirilir. Ya da tıpkı amcanın baba diye adlandırılması gibi teyzeye de 'anne' denebileceği için Yûsuf'un teyzesine de annesi denmiş olabilir.
Sanki Yûsuf (a.s.) ailesini karşıladığında onları orada bulunan bir çadıra ya da bir eve indirmiş, onlar da kendisinin huzuruna bu evde ya da çadırda girmiştir. O da onları kucaklayıp yanına almıştır.
Kâşifî şöyle der: "Burası Mısır'ın yanında bir yerdi. Yûsuf (a.s.) için orada yüksek bir köşk yapılmıştı. Yûsuf (a.s.) oraya indi. O yerde anne ve babası Yûsuf (a.s.)'ın üzerine geldiler. "*ana-babasını kucakladı*", babasına ve halasına bir yer verdi. Halası, annesi yerindeydi. Diğer kerede biraderlerini yanına aldı. Halasının hâl ve hatırını sordu. Biraderlerinin çocuklarını okşadı, onlara iltifat etti.
Onlara: *"Allah'ın irâdesiyle"* korku, açlık ve her türlü çirkinlikten kesinlikle emin olarak *"güven içinde Mısır'a girin." dedi."* Yûsuf (a.s.)'ın böyle konuşmasının sebebi, kendisi vezir olmadan önce İbrânîler'in zâlim ve cebbâr Mısır krallarından korkmaları ve ancak onların izniyle Mısır'a girebilmeleridir.
"Allah'ın irâdesiyle" ifadesindeki meşîet (dilemek) hem 'girme' fiiline hem de güven fiiline bağlıdır. Bu, bir gâziye sen inşâallah sâlimen ve ganimen dön" cümlesine benzer. Burada da meşîet hem sâlimen hem de gânimen/ganimetle gelmekle alâkalıdır.

❀

وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ وَقَالَ يَٓا اَبَتِ
هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّ۪ي حَقًّاۜ وَقَدْ اَحْسَنَ
ب۪ٓي اِذْ اَخْرَجَن۪ي مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ
نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْن۪ي وَبَيْنَ اِخْوَت۪يۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَط۪يفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ
اِنَّهُ هُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿١٠٠﴾

100. Ana babasını tahtın üstüne çıkardı ve hepsi onun için secdeye kapandılar. Yûsuf dedi ki: "Ey babacığım! İşte önceden gördüğüm rüyanın yorumu budur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabbim bana *(çok şey)* lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir. Şüphesiz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."

Mısır'a gelip konakladıklarında *"ana babasını tahtın üstüne çıkardı."* Bu taht, Yûsuf (a.s.)'ın oturduğu yüksekçe bir divandır

Yani, kardeşlerine yaptığından daha fazla bir ikramda bulunarak annesini ve babasını başbakanlık tahtına kendi yanına oturttu. Böylece tüm akrabaları, Yûsuf (a.s.)'ın ülkesine girme hususunda ortak olmalarına rağmen ona yakın olma konusunda farklı oldular.

Yûsuf (a.s.)'a ezâ ve cefâ etmekten uzak olan ana babası onunla birlikte krallık tahtına oturma konusunda diğerlerinden ayrıldılar. Yine gufrân-ı ilâhiye ulaştıklarında cennete girme konusunda hepsi ortak olacaklar, fakat Allah'a yakınlık konusunda birbirinden farklı olacaklar. Böylece bu yakınlığa ermek o gün eğrilik vasfı taşıyanlara değil kalbleri saf ve duru olanlara mahsus olacaktır.

Herkes kendi yüksek himmetinden
Kendisine lâyık kumaş ve metâdan fayda görür

Mısır'a geldiklerinde Yâkub (a.s.)'ın âilesinin tamamı yetmiş iki erkek ve kadındı.

"Ve hepsi" babası, halası ve kardeşleri *"onun için secdeye kapandılar."*

Yâni Yûsuf'u selâmlamak ve saygı göstermek üzere yere kapanarak secde ettiler. Çünkü onların âdetine göre secde, selâmlama ve saygı gösterme anlamı taşıyordu. Tıpkı insanların birbirlerine tâzim ve saygı göstermek maksadıyla ayağa kalkmayı, musâfaha etmeyi, el öpmeyi ve benzerlerini âdet edinmeleri gibi.

Yûsuf (a.s.)'ın ebeveynini tahta çıkarması yere kapanmalarından sonra olmuştur. Çünkü Yûsuf (a.s.) daha tahta oturmadan buluşmalarının başında ona secde etmişlerdir. Çünkü selamlama vakti o zamandır. Ancak böyle olmasına rağmen Yûsuf (a.s.)'ın ana babasına gösterdiği tâzimi vurgulamak için onları tahta çıkarması lafız bakımından öne alınmıştır. Lafızların sırası (tertib-i zikrî) ise meydana geliş sırasının (tertib-i vukûî) aynı olmasını gerektirmez. Bu hususun öne alınmasının bir sebebi de 'rüyânın yorumu olduğu' açıklamasıyla onun bir arada olmasını sağlamaktır.

Kâşifî der ki: Yûsuf (a.s.) o hâli görünce sevinç ve neşe duydu. Bunun üzerine *"Yûsuf dedi ki: "Ey babacığım! İşte önceden"* çocukluk çağımda "*gördüğüm" ve sana anlattığım "rüyanın yorumu budur."* Sizin ettiğiniz bu secdedir.

Bu ifade ile Yûsuf şu sözlerini kastediyordu: ***"Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm."*** (Yûsuf, 12/4)

"Rabbim onu gerçekleştirdi." uyanıklık hâlinde tamamen dosdoğru, aynen gördüğüm gibi meydana getirdi.

Bâzıları şöyle der: "Yûsuf (a.s.)'ın rüyâsı kırk sene sonra gerçekleşmiştir. Zâten rüyalar da kırk seneye kadar gerçekleşmiş olmaktadır. Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu durumda Yûsuf (a.s.)'ın babasıyla seksen yıl sonra buluştuğu görüşü, tercih edilmeyen görüş olmaktadır.

Bilesin ki güzel rüyâların çıkmasının gecikip kötü rüyâların çabuk meydana gelmesinin sebebi şudur: İlâhi kudret, bu rüyâları meydana gelme zamanlarından uzun bir süre önce gösteriyor ki kulun sevinme süresi daha uzun olsun. Yine gizli şerlerle korkutmayı da bu şerlerin meydana gelme zamanına yakın bir vakte kadar erteliyor ki böylece üzüntü ve tasa ile geçirilen zaman kısalmış olsun.

Şeyh **Sadreddin Konevî** (k.s.), "*En sâdık rüyâlar seher vakti görülen rüyalardır*."[92] hadisini açıklarken şöyle diyor: "Bilesin ki seher vakti gecenin sonları ve gündüzün ilk anlarını karşılama zamanıdır. Gece, gayb ve karanlığın mazharıdır. Gündüz ise keşf ve açığa çıkma zamanı, ilâhî ilimde sonra mânâlar ve ruhlar âleminde gayba ait gizli şeyler ile gaybî mukadderâtın seyrinin son merhalesidir.

İşte seher vakti, inkişâf ve tahakkukun kemâlini karşılama zamanının başlangıcı olduğu için o vakit görülen rüyanın ortaya çıkma ve gerçekleşmesi daha yakın olur. Yûsuf (a.s.) da bu hususa: *"İşte önceden gördüğüm rüyanın yorumu budur. Rabbim onu gerçekleştirdi."* sözleriyle işaret etmiştir. Bu demektir ki bir rüyânın gerçek olup olmaması, ancak his âleminde zuhur etmesine bağlıdır. Çünkü rüyâda temsil edilen o suretten kastedilen şey, ancak his âleminde ortaya çıkar ve semereleri olgunlaşır."

Şeyh-i Ekber (k.s.), "*İşte önceden gördüğüm rüyanın yorumu budur. Rabbim onu gerçekleştirdi."* ifadesini şöyle açıklıyor: Yani bir hayal sûretinde olan o rüyayı, his âleminde ortaya çıkardı. Hz. Peygamber (s.a.): "*İnsanlar uykudadır*."[93] buyurur. Yâni O, uyanıklık hâlini de yine bir nevi uyku olarak değerlendirmektedir. Çünkü insanlar uyanıkken gayba âid mânâlardan ve ilâhî hakîkatlerden tıpkı uykudaki birinin gafil olduğu gibi gafildirler. Buna göre Yûsuf (a.s.)'ın; "*Rabbim onu gerçekleştirdi."* sözü, şöyle bir adamın durumuna benzemektedir:

Bu adam, rüyasının içinde gördüğü rüyadan uyandığını görüyor, sonra rüyasını hatırlayıp tabir ediyor. Fakat kendisinin hâlâ rüyada olduğunu bilmiyor. Uyandığı zaman da "Şöyle bir rüyâ görüyorum. Sonra sanki rüyamın içinde uyanıyor ve bu rüyayı şöyle yorumluyorum." diyor. İşte bu, ona benzemektedir.

Nitekim *Mesnevî*'de şöyle diyor:

Sûreti ile var gibi görünen bu dünya için
Peygamber (a.s.) "Uyuyanın gördüğü bir rüyadır." buyurdu.
O adam kendisini uyuyor zanneder.
İkinci bir uykuda olduğunun farkında değildir

Hz. Muhammed (a.s.)'ın idrâki ile Yûsuf (a.s.)'ın hikâyesinin sonunda şöyle dediği zamanki idrâkinin arasındaki farka bakın: "*İşte önceden gördüğüm rüyanın yorumu budur. Rabbim onu gerçekleştirdi."* Rüyanın mânâsını hissedilebilir ve sâbit kıldı. Zâten o hissedilebilir bir şeydir. Çünkü hayâl, ebediyyen hissedilebilir şeylerden başkasını vermez. Hayalin hissedilir şeylerden başka vereceği bir şey yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) hissî sûreti de tıpkı hakkın ve gayba âid mânâların tecellî ettiği hayâlî sûret gibi ele alırken Yûsuf (a.s.) hissedilir sûretleri gerçek ve sâbit kabul ediyor, ama hayalî sûretleri böyle kabul etmiyor. Böylece ona göre his gayba âid mânâlarla hakkın aynası (tecellîgâhı) olurken, hayâl böyle olmamaktadır. Nebîlerin ve Rasûllerin Efendisi (s.a.)'in vârislerinin ilminin ne kadar şerefli olduğuna bir bak. O vârisler, bu esrâra vâkıf kâmil velîlerdir.

Âyetin işareti şöyledir: Yâkub ruhtur. Zevcesi nefistir. Çocukları beşerî vasıflar, kuvve ve hislerdir. Yûsuf da kalbdir. Kalb, arş mesâbesindedir. Hakîkatte arş, Rahman'ın arşıdır. Secde, hakîkatte arşa değil, arşın Rabbinedir. *"Allah'ın irâdesiyle"* buyrulmuştur. Çünkü hiç kimse, Melik ve Aziz'in hazretini temsil eden Mısır'a O'nun irâdesi olmadan ulaşamaz. *"Güven içinde"* sözü ise bu huzurdan kopma endişesinden güven içinde, demektir. Çünkü bu makam ittisal/birleşme, infisal/ayrılma ve inkıtâ/kopma gibi şeylerden münezzehtir.

Şu halde akıl sâhibine düşen, basîreti açılana ve zulmetten kurtulana kadar bu vuslat yolunda çalışmak ve "Nerede kaldı bu vuslat?!' dememektir. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle denilir:

Bu cihan güneşin ve ayın nûru ile dopdolu ve aydınlık iken,
O, başını kuyuya doğru eğmiş,
"Eğer dünyada güneş ve ay varsa, aydınlık nerede?" deyip duruyor
A zavallı, başını kuyudan çıkar da etrafına bak.
Bütün âlem, doğu ve batı, o nûrla nûrlanmış,
Fakat sen kuyuda olduğun için, o nûr seni aydınlatmıyor.

Bu nûrun sıhhati, ancak mâsıyetlere ve şerlere sabredip tabîatını ve nefsini, şeriat ve tarîkat yardımıyla ıslâh etmekle ve hakîkat nuru parlayıncaya kadar halvet evinin karanlığında vücûdunu hapsetmekle hâsıl olur.

Bir bak **Hâfız Şîrâzî** ne diyor:

Bana ihtiyarlık zamanı müyesser olan Yûsuf'un sohbeti

Hüzünler hücresinde eylediğim sabrın mükâfâtıdır

Allah'ım bizi vuslata erenlerden eyle!

"Doğrusu Rabbim bana (çok şey) lütfetti." bana güzel muâmelede bulundu. Doğrusu beni yaratan bana iyilik ve lütufta bulundu.

"Çünkü beni zindandan çıkardı" Kardeşlerini utandırmamak için kuyuyu zikretmedi. Tam olarak affedip bağışlamanın gereği geçmişte olanları anmamaktır. Ayrıca Yûsuf (a.s.), zindanda kâfirlerle birlikte iken kuyuda Cebrâil (a.s.) ile birlikteydi. Kuyuya atıldığında küçük bir çocuktu. Küçük çocukların ise teşekkür etmesi gerekmez. Ayrıca zindana girdiği zaman kuyuya girdiği vakitten daha yakın olduğundan sadece zindandan bahsetti.

Birinci îzah daha tercihe şâyândır. Benzeri bir îzah Yûsuf (a.s.)'ın Züleyhâ hakkındaki şu sözü için de yapılmıştı: **"*Efendine dön de ona: 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' diye sor.*"** (Yûsuf, 12/50) Yûsuf (a.s.) orada da Züleyhâ'nın adını vermemişti.

❀

Lokman (a.s.) der ki: "Ben dört bin peygamberin hizmetinde bulundum. Onların sözlerinden şu sekizini seçtim:

1. Namazda kalbini,
2. Sofrada elini,
3. Başkasının evinde gözlerini,
4. İnsanlar arasında dilini koru.

İki şeyi hatırla ve iki şeyi unut: Hatırlayacağın iki şey Allah ve ölümdür. Unutacağın iki şey ise başkalarına yaptığın iyilik ile başkalarının sana yaptığı kötülüktür."

❀

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "O, beni varlık zindanından çıkardı." Bu sebeple "Beni beşeriyet kuyusundan çıkardı." demedi. Allah'ın Yûsuf'u varlık zindanından çıkarması nimeti ise, beşeriyyet kuyusundan çıkarma nimetinden daha büyüktür."

"Ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan" onları buna teşvik edip dürttükten *"sonra sizi çölden getirdi."*

Yûsuf (a.s.) aralarının bozulmasını şeytana isnâd ederek kardeşlerine gerçekten ihsanda bulunmuştur. Fakir (**Bursevî**) der ki: "Edebe muvâfık olan, kötülüklerin nefse ve şeytana isnâd edilmesidir. Çünkü her ne kadar bunların hepsi Allah'ın yaratmasıyla meydana geliyorsa da kaynak ve menşe'leri nefis ile şeytandır.

el-Kamus'ta şöyle der: " اَلْبَدْوُ ve اَلْبَادِيَةُ (çöl)" şehrin zıddıdır. Sahrâ insanın gözüne apaçık göründüğü için ona bâdiye (apaçık görünen) denmiştir. Çöldekilerin hayvanları ve çadırları olur. Genellikle sulu ve otlak yerlere taşınırlar."

Kâşifî şöyle der: "O yer, Filistin'de Şam bölgesindeydi. Yâkub (a.s.) orada otururdu.

Orası Kenan'ın yakınındaydı. Yûsuf (a.s.) nimete şükür için şöyle buyurdu: "Hak Teâlâ, beni zindandan pâdişahlık tahtına eriştirdi. Sizi bir araya gelelim diye çölden benim yanıma getirdi."

"Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir." Çok ince plan sahibi olup bu sebeple de o derece rıfk sahibidir. Daima hikmet ve doğruluk üzere hareket eder. Hiçbir zorluk yoktur ki O'nun tedbir ve planına göre kolay olmasın.

el-Kevâşî'de şöyle der: "O, dilediklerine karşı lütuf sahibidir. Lütuf ise gizli ihsan, iyilik demektir."

İmam Gazzâlî şöyle der: **"**Latîf ismi, ancak çok ince ve gizli maslahatları, dakik ve latif konuları bilenler, sonra da bu maslahatı hak edenlere gâyet yumuşak bir tarzda ulaştıran kimseler için kullanılır. Fiilde rıfk (yumuşaklık) ile idrâkteki letâfet bir araya geldi mi lütfun mânâsı tam olur. Bunun ilim ve fiilde kemâli ise sadece Allah Teâlâ için tasavvur edilebilir.

Kulun bu isimden hissesi, Allah'ın kullarını Allah'a dâvet ve onları ahiret mutluluğuna iletmek konusunda sertlik, ayıplama, taassub ve düşmanlığa düşmeden, yumuşak ve lütufkâr olmaktır. Bu konudaki lütufkâr muâmelelerin en güzeli, sâlih amel, beğenilen bir karakter ve güzel amellerle örnek olarak insanları hakka çağırmaktır. Çünkü böyle bir dâvet süslü kelimelerle yapılandan çok daha tesirli ve latîftir."

Mesnevî'de şöyle denilir:

Fiilî öğüt halkı daha fazla cezp eder

Çünkü bu öğüdü sağırların can kulağı bile duyar

"el-Alim" ve *"el-Hakîm"* isimlerinin birbirlerinden önce veya sonra gelmesinin altındaki sır, bu sûrenin baştarafında geçti. (bk. Yûsuf, 12/6)

❀

Rivâyet edilir ki Yûsuf (a.s.) Yâkub (a.s.)'ın elinden tutup ona devletin hazînelerini gezdirdi. Önce kağıt ve altın hazinesini, sonra ipek ve elbise hazinelerini, daha sonra da silah ve diğer hazineleri gezdirdi.

Babasını kağıt malzemelerinin bulunduğu hazineye getirdiğinde babası, kağıdı devlet işlerinde ilk kez kullanan Yûsuf (a.s.)'a:

"Yavrum bunca malzemenin içinde bulunduğuna göre sekiz konaklık mesafedeki babana bir şeyler yazıverseydin ya" dedi.

Aşkından hâlim yüz kere başka türlü oldu, bozuldu

Bir kere "Fülân senin halin nice oldu?" demedin.

Yûsuf (a.s.):

"Bunu bana Cebrâil emretti." deyince, Yâkub (a.s.):

"Peki bunu niçin emrettiğini ona sordun mu?" dedi.

Yûsuf (a.s.):

"Sen ona benden daha yakınsın, sen sor." dedi.

Cebrâil (a.s.) ise:

“Senin: ***“Onu kurdun yemesinden korkarım.”*** (Yûsuf, 12/13) şeklindeki sözünden dolayı Allah: “Asıl benden korkmalı değil miydin?” diyerek bunu bana fermân buyurdu.” diye cevap verdi.

Molla Câmî şöyle der:

Züleyhâ Yûsuf’tan gönlünün murâdını bulunca
Yûsuf’un devamlı vuslatından gönlü rahat ve huzur buldu
Onun visâli günleri sona erdi
O devlette kırk senesi Yûsuf ile geçti
Yavaş yavaş o hurma ağacı meyve verdi
Oğulları hatta oğullarının oğulları oldu
Cihanda onun hiçbir murâdı kalmadı
Bütün arzu ve emelleri hâsıl oldu

Yûsuf (a.s.)’ın Rail’den, yani *Züleyhâ*’dan *Efrayim*, *Mişa* ve *Hamme* adlı üç çocuğu oldu. Sonuncusu Eyyub (a.s.)’ın hanımı olmuştur. Efrayim’in de Nûn adlı bir oğlu olup Mûsa-Hızır kıssasında geçen Yûşâ adlı delikanlı bu Nûn’un oğludur.

Yâkub (a.s.) Yûsuf’un sarayında misafir iken, Yûsuf’un çocukları gelip önünde durdular. O da onları görmekten son derece mutlu olarak öpüp kokladı.

Yûsuf (a.s.), babasına Züleyhâ ile yaşadığı mâcerayı da anlattı ve bu çocukların Züleyhâ’dan olduğunu söyledi. Bunun üzerine Yâkub (a.s.) Züleyhâ’yı yanına çağırdı. O da gelip elini öptü. Züleyhâ onun yanlarında kalmasını istedi.

Yâkub (a.s.):

“Sizin bu şatafatlı yaşantınız benim hoşuma gitmez. Bana tıpkı Kenan diyarındaki gibi kamıştan ve hurma dallarından bir çardak yapsanız yeter.” diye cevap verdi.

Yâkub (a.s.)’ın bu isteği üzerine istediği şekilde bir çardak yaptılar. O da büyük bir sevinç ve özen içerisinde bu çardakta yaşamaya başladı.

Süheylî şöyle der: “Peygamber Efendimiz (s.a.)’in odaları da üzerinde çamur bulunan soyulmuş hurma dallarından yapılmıştı. Bazı odaları ise harçla birbirine iyice tutturulmuş taşlardan yapılmıştı. Ancak hepsinin tavanı hurma dallarındandı.”

❀

Hasan Basrî’nin şöyle dediği rivâyet edilir: “Ben henüz küçük bir çocukken Hz. Osman’ın halîfeliği sırasında Nebî (a.s.)’ın eşlerinin odalarına girer ve tavanlarına dokunurdum. Peygamber (a.s.)’ın eşlerinin vefâtından sonra **Ömer b. Abdülaziz** bu odaları yıktırıp Mescid-i Nebevi’ye kattı.”

Bâzıları der ki: “Ben o gün kadar ağlayanların çok olduğu bir gün görmedim. Keşke bu odalar oldukları gibi bırakılıp yıkılmasalardı da insanlar, yeryüzünün bütün hazîneleri elinde olan Allah’ın elçisi için râzı olduğu bu odalara rızâ gösterip bina yapmaktan uzak kalsalardı.” Yani bu insanları çok bina yapmaktan ve onlarla

övünmekten alıkoyan bir şey olurdu.

Bir hadiste: “*Müslüman bir kimsenin malının harcandığı en kötü yer binalardır*.”[94] buyrulmuştur.

❀

Behlül, kardeşi Halife Hârun’un yaptırdığı büyük bir sarayın duvarlarına şöyle yazmıştı:

“Ey Hârun! Dîni alçaltıp tıyni (çamuru) yükselttin, nassı bırakıp cassı (kireci) yükselttin. Şâyet bu sarayı kendi malından yaptırdıysan israf etmişsin. Allah ise müsrifleri sevmez. Başkasının malından yaptırmışsan o zaman da zulmetmişsin. Allah zâlimleri de sevmez.”

❀

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنٖي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنٖي مِنْ تَأْوٖيلِ الْاَحَادٖيثِۚ فَاطِرَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّٖ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنٖي مُسْلِمًا

وَاَلْحِقْنٖي بِالصَّالِحٖينَ ﴿١٠١﴾

101. “Ey Rabbim! Sen bana mülkten *(nasibimi)* verdin ve bana rüyaların yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de sâhibim Sensin! Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!”

Rivâyet edilir ki Yâkub (a.s.) Yûsuf (a.s.)’la birlikte yirmi dört sene yaşadı ve Şam bölgesinde babası İshak’ın yanına gömülmesini vasiyet etti. Sac ağacından mâmûl tabutunu bizzat Yûsuf oraya nakletti. Amcası Iys’ın vefatı da babasının vefatı ile aynı zamana denk geldiğinden aynı kabre defn edildiler. Zaten ikisi de aynı batında doğmuştu. *Ebu’l-Leys’in Tefsiri*’nde belirtildiği üzere ömürleri yüz kırk yedi seneydi.

Yûsuf (a.s.) daha sonra Mısır’a döndü. Babasından sonra yirmi üç sene daha yaşadı. Onun da ömrü yüz yirmi senedir.

Allah sebepleri halk edip iki yakasını bir araya getirince, işleri tam olarak düzene girince, her şeyin artık kemale erdiğini görünce Yûsuf (a.s.) sonunun yaklaştığını, ölmek üzere olduğunu ve dünya nimetlerinin asla sürekli olmadığını anladı. Nitekim şöyle bir söz vardır:

Bir şey tamam olunca yaklaşır sonu,
‘Tamamlandı’ denen şeyin bekle hemen zevalini.

Bu yüzden Yûsuf (a.s.) Allah’tan güzel bir âkıbetle ölmeyi istedi.

Kâşifî şöyle der: Yûsuf (a.s.) babasını rüyada gördü. “Sana kavuşmayı çok arzu ediyorum. Üç güne kadar yanıma gelesin” diyordu. Yûsuf (a.s.) rüyasından uyandı.

Kardeşlerini çağırarak onlara tavsiyelerde bulundu. Yahuda'yı yerine veliyyü'l-ahd yaptı. Oğullarını ona ısmarladı. Münâcâtta bulunarak şöyle dedi:

"Ey Rabbim! Sen bana mülkten" nasîbimi *"verdin"* Yani büyük bir mülk bahşettin. Buradaki mülk, Mısır hükümranlığıdır. Çünkü bütün dünyanın mülkü Yûsuf'a âid değildi.

Hz. Üftâde (k.s.) der ki: "Yûsuf'un vücûdunda saltanat kabiliyeti vardı. Peygamberlerin Sultanı (a.s.) ise fiiller ve sıfatlar cihetinden vücud mülkünde ne varsa hepsini ifnâ etti ve geriye hiçbir şey kalmadı. Ancak bunun yerine tavsîfi imkansız bir şey zuhûr etti ve zat tecellîsi meydana geldi. Bu bakımdan hiçbir şey O'nun (s.a.) mülk ve saltanatına yaklaşamaz. Bu sebeple şâyet biri O'nu küçük düşürmek maksadıyla: "O fakirdi." dese tekfîr olunur."

"Ebîtü" kandilinin ışığı, "Lev denevtü" burcunun yıldızı
Denî (alçak) dîni terk eden, "denâ" mülkünün mâliki

"Ve bana bazı rüyaların yorumunu öğrettin" Yûsuf (a.s.)'a yorum melekesinin verilmiş olması câiz olmakla birlikte tek tek bütün rüyaların yorumu öğretilmiş değildir. Bu ifadeden maksadın öğretilen şeyin cinsini ortaya koymak olduğu da söylenmiştir.

Rüyâ tâbiri demek, rüyânın dış dünyada varacağı yeri açıklamak demektir. Rüyâ tabiri ilmi, büyük ilimlerden olmakla birlikte peygamberlik ve veliliğin şartlarından değildir. Bu sebeple Cenab-ı Hak bu ilmi bazı has kullarına tafsîlatlı bir şekilde öğretirken, bazılarına da icmâlen öğretir.

"Ey gökleri ve yeri yaratan!" Ey gökleri ve yeri yoktan var edip yaratan!

İbn Abbas (r.a.) der ki: Ben " اَلْفَاطِرْ "ın mânâsını bilmezdim. Nihâyet bana her ikisi de bir kuyunun kendi mülkü olduğunu iddiâ eden iki Arap geldi. Onlardan birisi " اَنَ فَطَرْتُهَا (Onu ben kazmaya başladım.)' deyince kelimenin mânâsını anlayabildim."

"Dünyâda da âhirette de sâhibim Sensin!" ben ise senin kulunum. Sen benim işlerimi üstlenensin.

Kâşifî der ki: "Yâni, sensin benim yârim, sensin benim işlerimin mütevellîsi."

Mâlûm ola ki bir ihtiyacı olup da duâ etmek isteyen kimsenin önce Allah Teâlâ'ya senâ edip onu övmesi gerekir. Bu sebeple Yûsuf (a.s.) önce Allah'ı övmüş daha sonra şöyle duâ etmiştir:

"Beni müslüman olarak öldür." Bu ifâde, İslâm üzere ölme talebidir. Çünkü nimet ancak böyle tamam olur. **"*Ancak müslüman olarak can verin.*"** (Âl-i İmran, 3/102) âyeti de buna benzer. Bu ifadenin bir ölüm temennîsi olması da câizdir. O zaman mânâ şöyle olur: 'Beni hâlisâne bir muvahhid olarak kendine al.'

Yûsuf (a.s.)'dan önce de sonra da ölümü temennî eden bir peygamber olmadığı söylenmiştir.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Hak erleri bu dünyadan göçmekten sevinirler,
Çocuklar gibi gâfil olanlar ise burada kalmaktan
Böylece ecel rüzgârı da âriflere,
Yûsuf (a.s.)'tan gelen rüzgâr gibi yumuşak, güzel eser.
Ateş, İbrâhim(a.s.)'a diş geçiremedi.
Çünkü o, Hakk'ın seçkin kulu idi. Onu nasıl ısırabilirdi?

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Ölüm mü'mine bir armağandır.*"[95] Çünkü dünya, mü'minin zindanıdır. Nefsinin isteklerine göğüs gererken onu dünyanın şehvetlerinden korumaya, kendisini şeytandan savunmaya çalışırken dâimî bir zorluk içindedir. Bu bakımdan mü'minin ölmesi, serbestliğe ve rahata kavuşması demektir. Nitekim şöyle denilmiştir: "İdârecilerin ölmesi fitnedir. Ulemânın ölmesi musîbettir. Zenginlerin ölmesi mihnettir. Fakirlerin ölümü ise rahata kavuşmak demektir."

Bir hadiste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kim Allah'a kavuşmak isterse, Allah da ona kavuşmak ister. Kim Allah'a kavuşmak istemezse, Allah da ona kavuşmayı arzu etmez.*" Bunun üzerine:

"Yâ Rasûlallah! Ölümü sevmediği için mi (kavuşmak istemez)? Öyleyse hepimiz ölümü sevmeyiz." dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"*Hayır, öyle değil. Mü'mine Allah'ın rahmeti, rızâsı ve cenneti müjdelendiği zaman Allah Teâlâ'ya kavuşmak ister; işte o zaman Allah da ona kavuşmayı arzu eder. Kâfire Allah'ın azâbı, gazabı haber verildiği zaman Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz; Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.*" buyurdu.[96]

"Allah'ın sevmesi", mü'minlere fazl u keremini akıtması ve çokça ihsanda bulunmasıdır. Sevmemesi ise kâfiri rahmetinden uzaklaştırması ve ondan intikam almayı murâd etmesidir."

Yûsuf'un böyle bir duâda bulunması, yâni müslüman olarak ölmek istemesi, hem kendi kavminin hem de kendisinden sonra gelip de son nefesini nasıl vereceğini bilmeyenlerin kendisine uymasını sağlamak içindir. Bu bakımdan o örnek alınır ve böyle bir duâ terk edilmez. Çünkü peygamberlerin zâhirî hâlleri, muttakîlerin onlara bakarak ne zaman şükredip ne zaman istiğfar edeceklerini öğrenmeleri içindir.

"Ve beni sâlihler arasına kat." Yani cennette, peygamber olarak gönderdiğin atalarımın arasına kat ya da nimet ve değer konusunda bütün sâlih kullarının arasına kat.

"Sâlih" ifadesi, hallerinin kemâli ve tüm hayırlı özellikleri kendilerinde toplamaları sebebiyle peygamberlere verilmiş bir addır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **"*Onları rahmetimize kabûl ettik, onlar hakikaten sâlih kimselerdi.*"** (el-Enbiyâ, 21/86)

Müfti Sa'dî şöyle der: "Bu izâh üzerinde biraz durup düşünmek gerekir. Çünkü Yûsuf büyük peygamberlerdendir. 'Sâlih olmak' ise mü'minlerin ilk mertebesidir. Bu durumda daha işin başında bulunanlara katılmayı istemek Yûsuf (a.s.)'a yakışır mı?"

Sonra şöyle der: "Şöyle demek mümkündür: Yûsuf'un bu duâsı, Hz. Peygamber (s.a.)'in mağfiret dilemesine benzer bir durumdur. Çünkü böylesi tutum ve davranışlar

nefsi kırmak maksadıyla peygamberlerden sâdır olabilmektedir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu ifadeler, işin hakîkatini göz ardı eden, kabul edilemez mânâlardır. Öyle görünüyor ki onun vehmi "***İşte onlar, Allah'ın kendilerine lütufta bulunduğu peygamber, sıddîklar, şehidler ve sâlihler zümresiyle beraberdirler.***" (en-Nisâ, 4/69) âyetindeki sıralamaya takılmış ve sâlihlik mertebesinin bütün bu mertebeleri kendinde toplayan, çok büyük bir mertebe olduğunu anlayamamış. Oysa sâlih, bulunduğu makamdan yükselince şehid adını alır. Sonra sıddîk, sonra da nebî diye adlandırılır. Buna göre meselâ şehidlerin, sâlihlik ile tavsif edilememeleri gerekir. Zira onlara şehid denilmesi, kendilerinde bulunan hâkim sıfat îtibariyledir. Tıpkı insana, yine bir insan olarak kalmakla birlikte sorumluluk ve yetki alanının farklılığına göre önce emîr, sonra da vezir denmesi gibi.

Öyleyse nasıl Allah yolunun başında bulunanlara sâlih deniyorsa yolun sonundakilere de sâlih denir. Nitekim Allah buna şöyle şâhitlik etmektedir: **"*Onlar hakîkaten sâlih kimselerdi.*"** (el-Enbiyâ, 21/86) ve **"*O bütün sâlih kullarını görüp gözetir.*"** (el-A'râf, 7/196)

Bu şöyle izâh edilebilir: Nihâyet bir bakıma bidâyete dönmek demektir. Bu bakımdan *"müslüman olarak ölmek"* fenâ fillâh mertebesine, sâlihlere katılmak bakâ billah mertebesine işarettir. Çünkü işaret ehline göre: *"Beni müslüman olarak öldür"* sözünün anlamı şudur: "Teslim olmuş olarak beni benden seninle fânî kıl. Beni benden müstağnî kılarak ve sana âid ezelî-ebedî bakâ ile bâkî kılarak seninle bâki olabilmek için sâlihlerin arasına kat." İyi anla, Allah seni muvaffak kılsın.

Rivâyet edilir ki: -**Kâşifî**'den nakledildiği üzere- Yûsuf (a.s.) mezkûr rüyâsını Züleyhâ'ya anlatıp bu şekilde de duâ edince o da Allah'ın Yûsuf'un duâsını kabul edeceğini ve birbirlerine kavuşmuşken ayrılacaklarını anlayınca ağlayarak şöyle duâ etmiş:

İlâhî, Yûsuf'un hicrânına ben dayanamam
Onun canıyla benim canımı da tenden çek al.
Vefâ kanuna göre iyi olmaz,
Ki ben dünyada olayım, o olmasın.
Eğer beni ona yoldaş edersen,
Önce benim ruhumu kabzet sonra da onun.
Diğer gün Yûsuf'tan erken sabah vakti
Ki onun gönlü sabah feyzinden şâd oldu
Yûsuf pâdişahlık elbisesini giydi
Yûsuf binitine binmek üzere dışarı çıktı
Ayağının birisini üzengiye koymuştu ki Cibril,
Ona: "Acele etme, öbür ayağını üzengiye koyma.
Ömür eskiten felekten emân olmaz.
Ki eğer diğer ayağını da üzengiye koyarsan,

Emellerden, emândan dizgini kes.
Hayat üzengisinden ayağını çek." dedi.
Yûsuf bu müjdeyi Cebrâil'den duyunca,
Sevinçten kendi varlığını unuttu
Şahlıktan himmet eteğini çekti
Vârislerinden birisini yerine melik eylemek için çağırdı
Kendi yerine onu şah eyledi.
İyi hasletler içinde onu mümtaz kıldı
Ayrıca "Züleyhâ'yı çağırın." dedi.
"Benim vedâ zamanım geldiğini haber verin."
Yûsuf'a: "O gam elinde esirdir" dediler.
Toprak ve kanın arasına düşmüştür,
Onun bu can rüzgârına tâkati yoktur
Kendi hâline bırakın, o olduğu gibi kalsın
Cibril avucunda bir elma hazır tuttu
Ki huld cenneti o elmadan ziynetlenirdi
Yûsuf'un eline o elmayı koyunca
O elmayı kokladı ve can verdi
O kokuyla Yûsuf can verince
Orada bulunanların canından efgan yükseldi
Züleyhâ: "Bu âh u figân nedir?" dedi.
"Yeri göğü dolduran bu kargaşa nedir?"
Ona dediler ki: "O bahtı genç pâdişah,
Şahlık tahtından tahta tabuta yüzünü çevirdi
Dünyanın dar olan kulübesine vedâ eyledi
Lâ mekân burcunun kasrının köşesini vatan tuttu."
Bu sözün korkusuyla o ayağı çabuk servi
Üç gün gölge gibi toprak üzerine düştü.
Dördüncü gün olunca o uykudan uyandı
Yûsuf'un vefatını işitince yine kendinden geçti
Üç kere bunun gibi üç gün kendine mâlik olamadı
Dördüncü kere tekrar kendine geldi
İlk olarak Yûsuf'tan sormaya başladı
Yûsuf'tan başka, ondan öte haber bilmezdi
Ki hazine gibi toprağa gömdüler
Züleyhâ bir hareketle bu gam evinden
Yûsuf'un gittiği yere (kabre) revan oldu
Kâh kabrin baş tarafını kâh ayak tarafını öperdi
Vah bana yazık bana diye gönülden figan ederdi
Sen su gibi aşağı, toprağın içine gitmişsin

Ben diken, çör çöp gibi dışarıda kalmışım
Züleyhâ'nın derd ve hasreti sınırı aşınca
Toprağı öptü ve yere serildi
İki gözüne iki parmağını getirdi
İki nergisi, iki gözünü yerinden çıkardı
Baş kâsesinden Yûsuf'un toprağına bıraktı
Ki toprağa nergis ekmek çok güzeldir
Kan bulaşan yüzünü Yûsuf'un toprağına koydu
Hâlsiz bir şekilde yeri öptü ve can verdi
Hoştur o âşık ki böyle merdin hicrânından,
Cânânının halvetgâhına cânını iletir
İlk olarak cânândan gayrıya nazar etme
Sonra nakd-i cânını onun toprağı üzerine bırak.
Binlerce feyz onun cânı ve teni üzerine olsun
Can gözü cânânı ile aydın olsun.
Adamlar onun hâlini görünce
Felek üzerine feryâd ü figan ettiler
Züleyhâ'nın firkat tozundan yüzünü temizlediler
Yûsuf'un yanında onu toprağa verdiler

el-Kısas'ta der ki: "Züleyhâ Yûsuf'tan önce vefât etti. Yûsuf (a.s.) onun ölümüne çok üzüldü. Ondan sonra kimseyle evlenmedi. Ölüm vaktinin yaklaşığını hisseden Yûsuf (a.s.), oğlu Efrâyim'e insanları yönetmesini vasiyet etti.

Âilesi, çocukları, kardeşleri ve kendisine inananlarla Mısır'dan çıktı. Cebrâil (a.s.) Yûsuf'a inip Nil'den Feyyum bölgesine doğru bir körfez açtı. Birçok insan daha ona katıldı. Yûsuf (a.s.)'a inananlar, burada iki şehir inşa ederek bunlara Haremeyn adını vermişler. Yûsuf (a.s.) da ölünceye kadar burada yaşadı.

Öldüğü vakit Mısırlılar, Nil'in hangi tarafına gömüleceği konusunda anlaşmazlığa düştüler. Herkes gerek mübârek kabriyle bereketlenmek, gerekse kabri bolluğa vesile olsun diye onun Nil'in kendi yaşadıkları tarafına gömülmesini arzuluyordu.

Sonunda savaşmaya bile karar verdiler. Fakat sonra bir sene Nil'in Mısır tarafına bir sene de çöl tarafına defnedilmesi üzerinde anlaşmaya vardılar. Böylece önce Mısır tarafına defnedildi. O tarafta büyük bir verim alındı. Öbür taraf ise verim alamadı. Sonra çöl tarafına nakledildi. Bu sefer de bu taraf verimli öbür taraf kıtlıkta kaldı. Nihâyet onun Nil'in ortasına gömülmesi konusunda uzlaştılar. Nil'in ortasını bir zincirle ölçerek mermer bir sanduka ile oraya defnettiler.

Bir taşı yarıp Yûsuf'un kabri eylediler
Nil'in dibine orta bir yere koydular
Birisi âşinâlık denizinde gark oldu

Birisi ayrılıktan dudağı susuz karada kaldı
Gör hîleyi ki vefâsız felek eyledi,
Ki Züleyhâ öldükten sonra Yûsuf'tan uzak eyledi
Bilmem ki felek neden onlara kin tuttu,
Ki onları toprak altında bile rahat bırakmadı

Urve b. Zübeyr (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilir: "Allah Teâlâ Mûsa (a.s.)'ya İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkarmasını emrederken Yûsuf'un vasiyeti yerine gelsin diye kemiklerini de Mısır'da bırakmayıp beraberinde götürerek mukaddes topraklara gömmesini emretmiştir."

Anlatıldığına göre Yûsuf (a.s.)'ın ölüm ânı gelip çattığında atalarının gömüldüğü yerlere götürülüp defnedilmesi yönünde bir vasiyette bulundu. Fakat Mısırlılar Yûsuf'un vârislerini bundan alıkoydular. Mûsa (a.s.) da Yûsuf (a.s.)'ın defnedildiği yeri bilen birini aramışsa da İsrâil oğulları'ndan yaşlı bir kadıncağız dışında orayı bilen çıkmadı. Bu kadın, Mûsa (a.s.)'a: Ey Allah'ın peygamberi, şâyet beni Mısır'da bırakmaz beraberinde götürüp çıkarırsan seni oraya götürürüm. Onun nerede olduğunu biliyorum." dedi. Mûsâ (a.s.) da: "Tamam" dedi.

Yine zikredilir ki kadın: "Cennette seninle beraber olmak şartı ile..." deyince bu Mûsâ (a.s.)' a biraz ağır gelir gibi oldu. Fakat "Ona istediğini ver." denildiği için o da verdi.

Hz. Mûsâ İsrâil oğulları'na kendilerini ay doğduğu zaman Mısır'dan çıkaracağına söz vermişti. Yûsuf (a.s.)'ın cesediyle ilgili emrini yerine getirebilmek için Rabbinden ayın doğmasını geciktirmesi niyâzında bulundu. Cenab-ı Hak da öyle yaptı.

Bunun üzerine yaşlı kadın, Mûsâ (a.s.)' ı götürüp Yûsuf (a.s.)'ın Nil'in bir bölgesindeki kabrini gösterdi.

Bir anlatıma göre ise kabir bir su birikintisindeydi. Burası da Nil'in bir bölgesindeydi.

Kadın:

"Bu bölgedeki suyu boşaltın." dedi.

Su boşaltılınca "İşte burayı kazın." dedi. Oradakiler de kazıp sandukayı çıkardılar.

Diğer bir anlatıma göre ise kadın Mûsâ (a.s.)'ı Nil'in sâhilinde bir bölgeye götürdü. Bu açıklama, yukarıdaki rivâyetlere ters değildir. Direğin dibinde içinde zincir bulunan demirden bir tünel vardı. Önceki rivâyette geçen kazma işleminin, bu zinciri ortaya çıkarmak için yapılmış olması da muhtemeldir. O zaman rivâyetler arasında bir aykırılık söz konusu olmaz.

Hulâsa, Musâ (a.s.) Yûsuf (a.s.)'ın cesedini Nil'in ortasında, suyun içinde bulunan demir bir sandukada buldu ve onun içindeki mermer bir sandukada bulunan cesedi çıkarttırdı. Yani demir sandukanın içindeki mermer sandukayı çıkarttırıp götürdü.

Yûsuf (a.s.)'ın Mısır'a girdiği tarih ile Mûsa (a.s.)'ın Mısır'dan çıktığı tarih arasında dört yüz senelik bir zaman vardır. Yûsuf (a.s.) da İsrail oğulları arasından gönderilmiş ilk peygamberdir."

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Yûsuf (a.s.)'dan sonra Mısır, Amâlika'dan Fir'avnlara kaldı. İsrâiloğulları da Yûsuf ve atalarının dininin kalıntıları üzere yaşamaya, tâ Allah Musâ'yı gönderip de yardım ve kolaylaştırması sayesinde kendilerini bu Fir'avnların elinden kurtarıncaya kadar devâm ettiler.

Ömer b. Abdülaziz'den rivâyet edilmiştir ki: Bir gece Meymûn b. Mehrân onun yanında kaldı. Kendisinin çok ağlayıp ölümü istediğini görünce şöyle dedi: "Allah sana birçok hayırlı iş nasib etti. Sen sünnetleri dirilttin ve bid'atları öldürdün. Senin dönemin müslümanlar için hayır ve rahatlık oldu. Neden böyle ağlıyorsun?" Bu soruya Ömer b. Abdülaziz şöyle karşılık verdi:

"Allah Teâlâ, gözünü aydın kıldığı ve her istediğini yerine getirdiği halde: *"Beni müslüman olarak öldür ve sâlihler arasına kat."* diyen o sâlih kul, Yûsuf (a.s.) gibi olmayayım mı?"

Cihan mülkü senin yüzüğünün kaşı altında bile olsa
En sonunda senin yerin toprağın altıdır

---

[92]. *Dârimî,* Rüya, 9
[93]. *Aclûnî,* II, 414
[94]. Bk. *Buhârî,* el-Edebü'l-müfred, s. 138; *Irakî,* Muğnî, IV, 235-236
[95]. *Münâvî,* III, 233
[96]. *Müslim,* Zikir 14-17. Ayrıca bk. *Buhârî,* Rikak 41; *Tirmizî,* Cenâiz 67, Zühd 6; *Nesâî,* Cenâiz 10; *İbni Mâce,* Zühd 31

ÂYETLERDEN YÜZ ÇEVİRENLER

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحٖيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُٓوا
اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ
بِمُؤْمِنٖينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ
لِلْعَالَمٖينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ
عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ
مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ اَفَاَمِنُٓوا اَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَأْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

102. *(Ey Muhammed)* İşte bu *(Yûsuf kıssası)* gayb haberlerindendir. Biz onları sana vahyediyoruz. Onlar hîle yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.

103. Sen ne kadar istesen de insanların çoğu îman edecek değildir.

104. Halbuki sen buna karşılık onlardan hiçbir ücret istemiyorsun. O *(Kur'an)* âlemler için ancak bir öğüttür.

105. Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler.

106. Onların çoğu Allah'a ancak şirk koşarak îman ederler.

107. Onlar Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini emîn mi gördüler?

❀

Ey Muhammed! *"İşte bu"* yani Yûsuf (a.s.)'a dair bütün anlatılanlar, *"gayb haberlerindendir."* Bilgisi senin açından gaib olan haberlerdendir. *"Biz onları sana"* Cebrail'in lisanıyla *"vahyediyoruz."*

"Onlar hîle yaparak işlerine karar verdikleri zaman" Babası onu kendileri ile beraber göndersin diye Yûsuf'a ve babasına tuzak kurarlarken, onu kuyuya atacakları hususunda kesin bir karara varırlarken *"sen onların yanında değildin."*

Hz. Peygamber (a.s.)'ın o zaman orada olmadığı hiç şüpheye mahal olmayacak şekilde bilinmesine rağmen, gerek Kureyşliler'den gerekse diğerleri arasından vahyi inkar edenleri susturmak maksadıyla "*sen onların yanında değildin"* buyrulmuştur. Çünkü yalanlayanlar da kesin olarak biliyorlardı ki Peygamberimiz bu ve benzeri sözleri bilenlerden değildi. Ne bir kimseden bir şey okumuş, ne de birinden bir şey duymuştu. Bu kıssayı kavmi de bilmiyordu. İşte böyle olmasına rağmen bu kıssayı haber

verdiğine göre bunun kendisinden kaynaklanan bir şey olmayıp vahiy ile ortaya çıktığı konusunda hiç şüphe kalmamıştır.

Ancak böyle olduğu halde hâlâ inkâr edenlerle alay edilerek şöyle denilmiş olmaktadır: Ey inatçı münkirler! Siz de biliyorsunuz ki O, hiç kimseden bir şey duymamış, kimseden okumamış ve geçmiş milletlerden hiçbirini ne görmüş ne de yanlarında bulunmuştur!"

Rivâyet edilir ki Kureyş kâfirleri ile bir grup yahudi, kendisini sıkıntıya sokmak için Hz. Peygamber (a.s.)'a Yûsuf kıssasını sordular. O da kıssayı Tevrat'takine uygun bir şekilde haber verince yine müslüman olmadılar. Bu durumun Hz. Peygamber'i üzmesi üzerine Cenab-ı Hak kendisini tesellî ederek şöyle buyurdu:

❀

وَمَٓا اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

103. Sen ne kadar istesen de insanların çoğu îman edecek değildir.

"Sen ne kadar istesen" inanmaları için ne kadar arzulu olsan, kendilerine ne kadar delil getirsen *"de yine insanların çoğu"* inatları ve inkârda karar kılmaları yüzünden *"îman edecek değildir."* Bu âyet, Mekkelilere de başkalarına da şâmildir.

Mekkeli münkirlerin inkârda ısrârı, esasen kader sırlarından biridir. Çünkü bu, onların yaratılmadan önceki ezelî istîdâdlarının gereklerinden ve a'yân-ı sâbitelerinin/ İlâhî ilimde sâbit olan hâllerindendir.

"Peki öyleyse, bunun olmayacağı bilindiği halde emredilip mükellef tutulmasının ne faydası vardır?" diye sorulursa, şöyle cevap veririm: Bunun faydası, buna istîdâdı olanların ayrılarak gerek saâdet ve şakâvetin, gerekse bunlara lâyık olanların ortaya çıkmasıdır.

"Allah Teâlâ, yarattıklarını kendisine kulluk etsinler diye yaratmasına rağmen niçin kâfirler daha fazla?" diye sorulursa deriz ki: Maksad, insân-ı kâmilin zuhûr etmesidir. O, bin gibi olan birdir.

❀

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾

104. Halbuki sen buna karşılık onlardan hiçbir ücret istemiyorsun. O *(Kur'an)* âlemler için ancak bir öğüttür.

"Halbuki sen buna" yani peygamberlik veya Kur'ân ile irşâd etmene *"karşılık onlardan hiçbir ücret istemiyorsun."* Sana verecekleri bir maddî karşılık talep etmiyorsun. Oysa haberciler, ücret isterler.

Bu ifadenin maksadı şudur: Seni ücret istemeyen bir tebliğci olarak göndererek yalanlamalarını gerektirecek bir illeti ortadan kaldırmış oluyoruz.

“O” yani Kur’ân-ı Kerim, kurtulmak istemelerini teşvik etmek maksadıyla bütün *“âlemler için ancak”* Allah tarafından gelmiş bulunan *“bir öğüttür”* bir îkazdır.

Burada dâvet, irşad ve diğer hayır işlerinin insanlardan hiçbir menfaat istenmeksizin yapılması gerektiğine işâret vardır. Çünkü bu tür fiiller, Allah için yapılır. Allah için yapılan fiillere ise ne dünyevî ne de uhrevî hiçbir gayenin bulaşması câiz olmaz.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Âşıkların sevinci ve gamı O’dur
Âşıkların el kirası ve hizmetlerinin ücreti O’dur

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: “Âyet, lâhûtiyetin/İlâhî âlemin -her ne kadar kemâle ermeye dâvet etse de- nâsûtiyete/İnsanlık âlemine muhtaç olmadığına işâret ediyor. Çünkü lâhûtiyet kendisi kâmildir, başkalarını da kemâle erdirir.”

❀

وَكَأَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا

مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾

105. Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler.

*“Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki”; y*ani göklerde ve yerde bir yaratıcının var ve bir olduğuna; ilim, kudret ve diğer sıfatları bulunduğuna delâlet eden; güneş, ay, yıldızlar, yağmur, ağaç, yeryüzündeki hayvanlar, denizler, nehirler ve sair deliller vardır.

“Onların yanından” tefekkür edip ibret almaksızın *“yüzlerini çevirerek geçerler.”* Yani bu âyetlerin yanından geçtikleri halde onları müşâhede etmezler.

Bütün bu âyetleri ise Kur’an açıklar. Bu bakımdan Kur’an ahlâkıyla ahlâklanmadığı halde Kur’an okuyanlara Allah şöyle nidâ eder: “Hem benden yüz çeviriyor, hem de kelâmımı okuyorsun! Böyle okumak olmaz! Bana dönmeyeceksen uzaklaş !”

Müşrikler, bu âyeti duydukları zaman: “Biz tüm bu âyetleri yaratan Allah’a inanıyoruz.” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti inzâl buyurdu:

❀

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾

106. “Onların çoğu Allah’a ancak şirk koşarak îman ederler.”

“Onların çoğu Allah’a ancak şirk koşarak îman ederler.” Çünkü Allah’ın mâbûd olma vasfına ortak olan birileri olduğuna inanmaktadırlar. Araplar telbiyelerinde şöyle

derlerdi: ***“Lebbeyke lâ şerîke lek, illâ şerîke hüve lek, temlikühû vemâ melek.*** *Buyur Allahım! Senin hiçbir ortağın yok! Ancak bir takım ortakların var ki, hem onların hem de sahip oldukları şeylerin sahibi Sensin!”*

Mekkeliler “Bizim yegâne Rabbimiz Allah’tır. Melekler de O’nun kızlarıdır,” derken O’nu tek kabul etmiş olmuyor, aksine şirk koşmuş oluyorlardı. Putperestler: “Bizim yegâne Rabbimiz Allah’tır, putlar ise ibâdet edilmeye istihkak hususunda O’nun ortaklarıdır.” diyorlardı.

Yahûdiler: “Yegâne Rabbimiz Allah’tır, Uzeyr de O’nun oğludur.” derken Hristiyanlar: “Yegâne Rabbimiz Allah’tır, Îsâ da O’nun oğludur.” diyorlardı.

et-Te’vîlât’ta şöyle denilir: *“Onların”* yani halkın *“çoğu Allah’a”* ve O’nu talep etmeye *“ancak şirk koşarak”* îman ve taleb fiillerinin Allah’tan değil, kendilerinden olduğunu zannederek *“iman ederler.”* Çünkü sebepleri göz önünde bulunduranlar, müşrik sayılırlar. Sadece müsebbibi göz önünde bulunduranlar muvahhiddirler. Muhavvidlerin nazarında ise Allah’ın zâtından başka her şey helâk olup gidecektir.”

Vâsıtî Nisabur’a vardığında Şeyh Ebû Osman Mağribî’nin müridlerine: “Şeyhiniz size neyi emrediyor?” diye sordu.

Onlar da: “Şeyhimiz bize tâatten hiç ayrılmamayı, bununla birlikte yine de tâati tam yapamadığımızı bilmeyi emrediyor” dediler. Bunun üzerine Vâsıtî şöyle dedi:

“Şeyhiniz size kesinlikle mecûsîliği emretmiş. Keşke bütün bu tâatlerin gerçek menşei ve gerçek çıkış yerini görerek, yaptığınız tâatleri görmezlikten gelmeyi emretmiş olsaydı!”

اَفَاَمِنُوا اَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ

لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

107. Onlar Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini emîn mi gördüler?

“Onlar” yani müşrikler *“Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya”* geleceğinin *“farkında olmadan”* hazırlıkları yokken *“kıyametin ansızın”* yani ortada hiçbir belirti yokken *“kopması karşısında kendilerini emîn mi gördüler?”*

Eğer *“ansızın”* lâfzı, *“farkında olmadan”* ifadesinin verdiği mânâyı verdiğine göre ona gerek yoktur, denirse şöyle cevap verilebilir: Buna gerek olmadığı söylenemez. Çünkü *“farkında olmadan”* ifadesi, ‘dünyalık işlerle uğraşmaktan dolayı gâfillerken’ mânâsınadır. Tıpkı ***“birbirleriyle çekişirlerken onları yakalayıverir.”*** (Yâsin, 36/49) âyetinde olduğu gibi.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Âni ölüm, öfkeli bir yakalamadır*.”[97] Yâni ansızın ölüvermek Allah’ın o kula gazabının bir eseri olarak ortaya çıkar. Hadisteki “âni”den

maksad herhangi bir hastalık ve ölüm sebebi yokken demektir.

Yine bir hadiste Peygamber Efendimiz (a.s.): "*Eşek ölümü gibi bir ölümden nefret ederim*." buyurmuştur.

–"Eşek ölümü nedir?" diye sormuşlar, O da:

–"*Ânî ölümdür*." buyurmuştur.[98]

Hz. Peygamber, mü'minler Rablerine karşı bir mâzeret bulamadan, yaptıkları haksızlıklar için hak helâlliği alamadan ve tevbe edemeden gâfil bir şekilde gitmesinler diye böyle bir ölümü kerih görmüştür.

Rivâyete göre İbrahim, Davud ve Süleyman (a.s.) ansızın ölmüşlerdir.

Ansızın ölmenin sâlihlerin ölüm şekli olduğu da söylenir. Ulemânın çoğu, hadislerdeki ânî ölümü kötüleyen rivâyetleri yapmaları gereken vasiyetler bulunan kimseler açısından düşünmüşlerdir. Bu tür vasiyetlere ihtiyacı olmayıp ölüme hazırlıklı olanların ansızın ölmesini ise onlara yapılmış bir rıfk ve hafifletme olarak görmüşlerdir. *et-Terğîb*'in *el-Fethu'l-karîb* adlı şerhinde böyle geçmektedir.

Seleften birisi, ansızın ölenlerin Hızır (a.s.)'ın canını aldığını söylemiştir. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ *"kıyâmet"* ifadesi ile hiçbir sebebe bağlı olmaksızın sırf Allah'tan kaynaklanan aşka ve sevgiye işaret ediyor."

Aşkın, Allah'ın azâbı olduğu da söylenir. Aşk, muhabbetten daha özel bir kavramdır. Çünkü aşırı muhabbete "aşk" denir.

Aşk, sevgilinin adı geçtiğinde kalbin çarpmasıdır.

Şevk ise kalbin sevgiliye kavuşma arzusu içinde olmasıdır.

Hikmet ehlinden birisi şöyle der: "Şevk sevgi ağacının nuru, aşk ise bu ağacın meyvesidir.

Bir riyazat ehli de şöyle der: "Sevgilinin kalbindeki şevk, kandildeki fitile; aşk ise kandilin yağına benzer.

Molla Câmî der ki:

Aşka esir ol ki âzâd olasın
O aşkın gamını sinene koy ki şâd olasın
Bu senin (mecâzî) aşkın değil ki hararet ve varlık versin
Başka kere de donmak ve kendine tapınmak versin

---

[97]. *Ebû Dâvud,* Cenâiz, 10; *Müsned,* III, 424; IV, 221
[98]. Tirmizî, Cenâiz 8

ALLAH’A BASÎRETLE DÂVET

قُلْ هٰذِهٖ سَبٖيلٖۤي اَدْعُۤوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصٖيرَةٍ اَنَا۬ وَمَنِ اتَّبَعَنٖي
وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَۤا اَنَا۬ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَۤا اَرْسَلْنَا مِنْ
قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖۤي اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى اَفَلَمْ يَسٖيرُوا
فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْا اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰۤى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ
الرُّسُلُ وَظَنُّۤوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَۤاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَۤاءُ وَلَا
يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمٖينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فٖي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ
لِاُو۬لِي الْاَلْبَابِ مَا كَانَ حَدٖيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدٖيقَ الَّذٖي بَيْنَ
يَدَيْهِ وَتَفْصٖيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

108. De ki: “İşte benim yolum budur. Ben ve bana uyanlar, Allah’a basiretle dâvet ederiz. Allah’ın şanı yücedir, ben ortak koşanlardan da değilim.

109. Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler!? Muttakîler için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmıyor musunuz?

110. Nihâyet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirilir. *(Fakat)* suçlular topluluğundan azabımız asla geri çevrilmez.

111. Andolsun onların *(geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin)* kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. *(Bu Kur’an)* uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan *(bir kitaptır)*; îman eden toplum için bir hidâyet ve rahmettir.

❀

“De ki: “İşte benim yolum budur.” Yani benim yolum, îmana ve tevhîde dâvet etmekten ibâret olan yoldur. *“Ben ve bana uyanlar Allah’a”* yani O’nun dînine, tâatine ve diriliş günü verileceği vaad edilen sevaba *“basîretle”* yani hedefe ulaştıran apaçık bir beyan ve delil ile *“dâvet ederiz.”* Allah’a hem ben dâvet ederim hem de bana uyanlar dâvet eder.

Delil, basîret üzere olduğu zaman irşad ve hidâyet edebilir. Basîreti bağlı olduğu zaman ise böyle değildir.

“Allah’ın şânı yücedir.” Allah’ı bütün ortaklardan kesinlikle tenzih ederim. *“Ben*

ortak koşanlardan da değilim.”

Nefâisü'l-mecâlis'te şöyle denilir: *“İşte benim yolum budur.”* Yani zâtî tevhîde dâvet etmek sadece bana verilmiş bir dâvet yoludur. Allah Teâlâ daha sonra bu yolu şu sözlerle açıklıyor: *“Allah'a”* bütün sıfatlarıyla muttasıf bulunan zât-ı ahadiyyet'e *“basîretle dâvet ederim, ben ve bana uyanlar.*” Bu yola dâvet eden herkes, bana uyanlardandır.”

Mesnevî'de der ki:

O Peygamberler pâdişahı da böyle buyurdu:
“Bu kül denizinde, vahdet denizinde kurtuluş gemisi benim.
Yâhut o kurtuluş gemisi benim can gözüme vâris olan,
Doğrulukla benim yerime bana halîfe olan kişidir.”
Biz, o denizde Nûh'un gemisi gibiyiz,
Ey yiğit, gemiden yüz çevirip ayrılma.

Hz. Peygamber (a.s.)'dan önceki İbrahim (a.s.) hâriç tüm peygamberler, mebde' ve meâda ve bir takım ilâhî sıfatlarla muttasıf bulunan zât-ı vâhidiyyet'e dâvet etmişlerdir.

İbrahim (a.s.) ise tevhîdin kutbudur. Bu sebeple Allah Teâlâ: ***“Sonra sana “Bir hanif olarak İbrahim'in dinine uy.” diye vahyettik.”*** (en-Nahl, 16/123) âyeti ile Peygamber Efendimiz (a.s.)'a İbrahim (a.s.)'a uymasını emretmiştir.

O tafsîlatta olmasa da bir bütün olarak İbrahim (a.s.)'a tâbi olanlardandır. Çünkü O'ndan başka, sıfatların tafsîlatını tamamlayan hiç kimse yoktur. Bundan dolayı da O'ndan başka hiçbir peygamber hâtem olamamıştır.

“Allah'ın şanı yücedir.” Başkasının ortak olmasından O'nu tenzih ederim. Aksine zâtına dâvet eden, bizzat kendisidir. *“Ben ortak koşanlardan da”* tevhid makamında başkalarının da var olduğunu kabul edenlerden de *“değilim.”*

Bâzıları der ki: “Allah'a dâvet eden biri, insanları Allah'la dâvet ediyor demektir. Allah'ın yoluna dâvet eden biri ise onları varlığıyla dâvet etmektedir. İnsan tabiatıyla ortak bir yanı olması sebebiyle ikinci dâvete daha fazla icabet edilmektedir.

Tâbi olma, halkın ittibâında olduğu gibi zahiri mânâda bir tâbi olmayı da, havâssın ittibâında olduğu gibi hakîkî mânâda bir tâbi olmayı da içine alır. Basîret üzere dâvet etmek ise ancak söz, davranış ve hâl itibariyle tâbi olduktan sonra mümkündür. Bu da zâhirî olarak tâbi olmanın bir sonucudur.

❀

Hikâye edilir ki bir fakih **Ebû Müslim Mağribî**'yi ziyaret etmeye karar verdi. Ziyareti sırasında onun Kur'an okurken lahn yaptığını (hatalı okuduğunu) duyunca kendi kendine:

“Bu adamın yanına boşuna gelmişim!” dedi.

Teheccüd vakti abdest almaya giden fakîhe Ebû Müslim iki aslan musallat etti. O da korkarak çığlık attı. Ebû Müslim aslanları ondan uzaklaştırarak şöyle dedi:

“Ben Kur’an okumakta lahn/hatâ yapıyorsam, sen de îmanda lahn yapıyorsun. Biz, iç âlemimizi düzeltmeye çalıştığımız için mahluklar bizden korkuyor. Siz ise zahirle uğraştığınız için korkan siz oluyorsunuz.”

❀

Hikayeye göre Reşid’in oğlu bekayı fenâya tercih ettiğinden bir gün babası, “Hükümdarların içinde beni utandırıyorsun.” diyerek onu ayıpladı.

Oğlu da bir kuşu çağırdı. Kuş yanına gelince haydi sen de çağır dedi. Babası çağırdı, fakat kuş gelmedi. Bunun üzerine Reşid’in oğlu babasına:

“Allah dostlarının arasında ben de senden utanıyorum. Şüphem yok ki, sen dünyanın esiri olmuşsun!’ dedi.

❀

Basîret, kudsî bir nurla aydınlanan kalblerin bir kuvvesi olup kalbler bu kuvve yardımıyla eşyanın gerçek ve asıl yüzlerini görürler. Tıpkı eşyanın sûretlerinin ve görünüşlerinin kendisi vasıtasıyla görüldüğü gözler gibi. Filozofların el-akiletü’n-nazariyye ve el-kuvvetü’l-kudsiyye dedikleri güç budur. Esasen bütün insanların kalbleri, fıtratları gereği basîrete mütemayildir. Ne var ki lezzet ve şehvetlerle meşgul olduğu, ibadet ve tâatlerden yüz çevirdiği için kararmışlardır. Belkıs, Fir’avn’ın büyücüleri ve daha başkaları işte bu basiret ve ilâhî tevfik sayesinde îman etmişlerdir.

Bilesin ki büyük mutluluğun yolu ve kurtuluşun kapısı, Hz. Peygamber (s.a.)’e tâbi olmaktır.

Sehl der ki: “Gerçek mânâda Allah’ı sevenler, hem söz, hem davranış, hem de hâllerinde Rasûl-i Ekrem’e tâbi olanlardır.”

Hz. Üftâde (k.s.) anlatıyor: “Bir gün İbrahim Paşa Camii’nin imamı, beni rahatsız etmek maksadıyla **Sülemî**’nin *et-Te’vîlât*’ını sordu. Ben de: “Onu bırakalım, biz bunun ehli değiliz. Sizin niyetinizle sadece *Mesnevî*’yi açsak yeter.” dedim ve *Mesnevî*’yi açtım. Bir de baktık karşımıza şu beyit çıktı:

Tarîkat-ı aliyye sâliklerinin yolu budur
Ki o yol şer‘î hükümlere riâyetle gider

Rahmetli (imam) buna şaşırdı ve bundan sonra evliyâullahı kötülemeyi bıraktı.”

❀

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓى اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰىۜ اَفَلَمْ يَس۪يرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذ۪ينَ اتَّقَوْاۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

109. “Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden

başkasını peygamber göndermedik. Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler!? Muttakîler için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Aklınızı kullanıyor musunuz?”

“Senden önce de şehirler halkından” çöl halkında çoğunlukla cehâlet, katı kalblilik ve kabalık bulunduğu için onlardan değil de şehirlerin halkından…

Buradaki *“şehir”*den maksad, çölün/sahrânın zıddı olan yerleşim birimleri olup büyük şehirleri ve diğer kasaba ve benzerlerini içine alır. Fakat büyük şehirle diğerleri arasında fark çoktur. Peygamberimiz (a.s.) bu sebeple: “*Tenhâ köylerde yerleşmeyin. Çünkü böyle yerlere yerleşenler mezarlara yerleşmişler demektir*.”[99] buyurmuştur.

Hadisteki “köyler” ile kasdedilen büyük yerleşim birimlerinden ve ilim ehlinin toplandığı yerlerden uzak, kenarda köşede kalmış yerlerdir. Çünkü, buralarda yaşayanlarda cehâlet daha yaygındır ve bid’atlara daha çabuk kayarlar.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Köye gitme; köy, adamı ahmak bir hâle sokar
Aklı nursuz, fersiz bir hâle getirir
Peygamber’in sözünü dinle, ey seçilmiş temiz adam!
Köyü yurt tutmak aklın mezarıdır
Köyde sabah akşam bir gün kalan kişinin
Aklı bir ayda yerine gelemez
Tam bir ay onun ahmaklığı gitmez
Köy otlarından da bundan başka ne biçilebilir ki?
Köyde bir ay kalan kişi,
Nice zaman bilgisiz ve kör kalır

“Peki ***“sizi çölden getirdi.”*** (Yûsuf, 12/100) ifadesi hakkında ne diyeceksiniz?” denirse şöyle cevap veririz: Yâkub (a.s.) ve oğulları çöl halkından değildi. Aksine onlar çöle sadece hayvanları için giderlerdi.”

“Yalnız kendilerine” tıpkı sana vahyettiğimiz gibi melek lisanı ile *“vahyettiğimiz erkeklerden başkasını”* melekleri *“peygamber göndermedik.”*

Bu ifade müşriklerin: ***“Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi.”*** (Fussılet, 41/14) şeklindeki sözlerini reddetmektedir. Müşrikler bu sözü, Hz. Peygamber (a.s.)’ın peygamber oluşuna şaşırıp bunu inkâr ettiklerinden dolayı söylemişlerdi. İşte Allah Teâlâ bunun üzerine şöyle buyurmuş oluyor:

“Bizim seni göndermiş olmamıza niye şaşıyorlar? Halbuki senden önceki peygamberler de senin durumunda idi.” Çünkü istifade aynı cinsten olmaya bağlıdır.

İnsan ile melek arasında ise letâfet ve kesâfet bakımından farklılık vardır. Melek gönderilmiş olsaydı, yine bir insan sûretinde gönderilirdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Biz o elçiyi melek yapsaydık yine erkek (bir insan) yapardık.”*** (el-En‘âm, 6/9) Cinlerin durumunu da buna kıyas et. Öyleyse, cinlerden de insanlara peygamber

olmaz.

Âyetteki *“erkekler”* kelimesinde Allah Teâlâ’nın insanlara kadın peygamber göndermediğine delâlet vardır. Çünkü kadınların hâlinin temeli tesettüre dayanır. En son varacakları kemal ise peygamberlik değil, sıddîkalıktır. Âsiye, Meryem, Hadîce, Fâtıma ve Âişe (Allah onların hepsinden râzı olsun) bu makama eren kadınlardandır.

Kâşifî şöyle diyor: Peygamberlik iddiâsında bulunan Secah isimli bir kâhine hakkında şu şiir söylenmiştir:

Kadındır bizim peygamberimiz döneriz etrafında pervane gibi.
Erkek iken Allah Teâlâ’nın bütün peygamberleri

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Risalet makamına, mülk ve cesed kasabalarının ahâlisinden değil, melekût ve ruh şehirlerinin ahâlîsinden olan, vahiy almaya istîdâdı bulunan ermiş erlerden başkası layık değildir. Bu sebeple: “Ricâl/erler şehirlerdendir.” denilmiştir.”

Mesnevî’de şöyle denilir:

Köy nedir? Vâsıl olmamış şeyh,
Ki elini taklid ve huccete atmış
Küllî akıl şehrinin önünde ise bu hisler
Gözleri bağlı değirmen eşeklerine benzer

“Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki”, Acaba kâfirler Şam ve Yemen bölgelerine gitmezler mi, Âd ve Semûd diyarından geçmezler mi? Yâni gidip görsünler *“kendilerinden öncekilerin”* şirkleri ve yalanlamaları yüzünden helak edilen yalanlayıcı müşriklerin *“sonunun nasıl olduğunu”* ibret nazarıyla *“görsünler?!”* de böyle davranışlardan sakınıp uzak dursunlar. Aksi halde onların başına gelenler kendilerinin de başına gelecektir. Çünkü sebeplerin birbirine benzemesi, sonuçların da benzemesini gerektirir.

Şirkten ve mâsıyetlerden sakınan *“Muttakîler için âhiret yurdu”* elbette âhiret sarayı, yâni cennet ve cennet nimetleri, dünyanın fânî lezzetlerinden *“daha hayırlıdır.”* daha iyidir.

Âhiret yurdunun daha hayırlı olduğunu anlamak için *“aklınızı kullanmıyor musunuz?”*

Aşağıda olan kuyunun rûhânî gezinti yeri ile ne alâkası var?
Karanlık külhan pâdişahın has bahçesine benzemez.

❀

Îsâ (a.s.)’ın ashâbına şöyle buyurduğu rivâyet edilir:

–“Ölülerle oturmayın, yoksa sizin de kalbleriniz ölür.”

Ashabı:
–"Ölüler kimlerdir?" diye sorunca şöyle cevap verdi:
–"Dünyaya rağbet edenler ve onu sevenlerdir."

❀

Sahabeden birisi (r.a.) tabiûnun önde gelenlerinden birine şöyle dedi:
"Siz, Rasûlullah (s.a.)'in ashâbından daha çok amel ediyor, daha fazla gayret gösteriyorsunuz. Fakat onlar sizden daha hayırlıdırlar." "Peki bunun sebebi nedir?' diye sorulunca şöyle cevap verdi:
–"Çünkü onlar, dünyaya karşı sizden daha zâhid, âhirete karşı daha arzulu idiler."

❀

حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَاۙ
فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾

110. Nihâyet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirilir. *(Fakat)* suçlular topluluğundan azabımız asla geri çevrilmez.

"Nihâyet peygamberler ümitlerini yitirip de" yâni inkârcıların ikbâl günlerinin böyle devam edip gitmesi kendilerini aldatmasın. Çünkü daha öncekilere de belirli bir süre tanınmıştı. Öyle ki peygamberler kendilerine dünyada verilecek destekten ya da bu kâfirlerin îman edeceklerinden ümid kestiler. Çünkü onlar debdebe içerisinde şımarıp azarak kendilerini bundan caydıracak birisi de olmaksızın mütemâdiyen küfre dalmışlardır.

"Kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız" ansızın hiç hesaplamadıkları bir şekilde *"gelir"* yâni inkarcılara verilen mühlet uzadıkça, peygamberler dünyada kendilerine yardım edilmeyeceğini, zafer bahşedilmeyeceğini zannederler. İşte o zaman ortada hiçbir alamet yokken yardımımız geliverir.

"Ve dilediğimiz kimseler" peygamberler ve onlara îman edip tâbi olanlar *"kurtuluşa erdirilir."* Allah'ın dilediği kimselerin kim olduğu, kurtulmaya lâyık olanların sadece onlar olduğunu ve bu hususta hiçbir ortakları bulunmadığını göstermek amacıyla sarâhaten zikredilmemiştir.

"Yalancı çıkarılan", gerçeğe uygun olmayan bir söze muhâtap olarak hakkında yalan haber verilen kimsedir. Yâni onlara nefisleri muzaffer olacaklarını söylediği zaman nefislerinin kendilerine yalan söylediğini zannettiler.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Onlar zayıf düşüp mağlûb olduklarında Allah'ın kendilerine vaad ettiği yardımı yapmayacağını sandılar. Çünkü onlar da beşerdi." Ardından şu âyeti okumuştur: ***"Onlar öyle sarsıldılar ki nihâyet peygamber ve ona îman edenler: "Allah'ın yardımı ne zaman***

***gelecek?!" dediler.*"** (el-Bakara, 2/214)

Âyetteki "zan (sanmak)" ile beşer olmaları gereği gönle gelen ve kalbe doğan, muhtemel iki şıkkından birini diğerine tercih edemediği vesveseye benzer durumlar kasdedilmiştir. Çünkü başka bir tür bir zan, müslümanlar için bile câiz değilken, mahlûkat arasında Rablerini en iyi tanıyan ve O'nun verdiği sözden caymaktan münezzeh olduğunu en iyi bilen peygamberler için nasıl câiz olur?

Fakat *"suçlular topluluğundan azâbımız"* başlarına geldiği zaman *"asla geri çevrilmez."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: *"Nihâyet peygamberler ümidlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkarıldıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirilir"* ifadesi, Allah'ın yardımının peygamberleri sıkıntıdan kurtaracağına, yalanlayan ümmetleri ise azabla helak edeceğine işarettir. Sonra bu mânâ, şu ifadeyle te'yid edilmiştir: "*(Fakat) suçlular"* yani yalanlayıcılar *"topluluğundan azabımız asla geri çevrilmez."* Tersinden mânâsı ise 'Bizim azabımız itaatkar kullarımızdan geri çevrilir.' şeklindedir."

❀

لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُو۬لِى الْاَلْبَابِۜ مَا كَانَ حَد۪يثًا يُفْتَرٰى

وَلٰكِنْ تَصْد۪يقَ الَّذ۪ى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْص۪يلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً

لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

111. Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. *(Bu Kur'an)* uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan *(bir kitaptır)*; îman eden toplum için bir hidâyet ve rahmettir.

"Andolsun onların" peygamberlerin ve ümmetlerinin *"kıssalarında"* yani haberlerinde *"akıl sahipleri için"* yani duyulara hislere meyil ve ülfet etme şâibesinden uzak akıl sahipleri için *"ibret vardır."*

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: Yâni kendilerinden sonra gelecek akıl sahiplerinin öğüt alacağı bir ibret vardır. Onlar bu sayede Allah'ın öncekileri helak ve azab etmesine sebep olan benzer davranışlara cür'et edemezler. Aksine benzerlerini yapmaktan uzak dururlar. Çünkü kendileri de benzer bir davranışta bulundukları zaman aynı ceza kendi başlarına da gelecektir. Böylece geçmiş ümmetlerin durumunu ve onların Allah karşısında ne kadar değersiz olduklarını işittikleri zaman, O'nun yardımına ve kurtarışına sebeb olacak şeyleri elde etmeye çalışırlar.

Hâsılı Yûsuf (a.s.)'ın kardeşlerinin hikâyesinde akıl sâhipleri için inceden inceye düşünme imkânı vardır. Şöyle ki Mısırlı birinin kölesi durumuna düştükten sonra Yûsuf (a.s.)'ı aziz ve Mısır'a hükümrân kılan Allah, Muhammed (s.a.)'i de aziz ve muzaffer

kılmaya muktedirdir.

Kâşifî şöyle der: "Sülemî, Câfer Sâdık'tan nakleder ki " أُولِى الْأَلْبَابِ " dan maksad ilâhî sırların sâhipleridir. Bu kıssalardan ibret almak, ilâhî sırların sâhipleri içindir. İlâhî kelâmın hakîkatleri onların kin ve kötü niyet bulunmayan gönül aynalarında yüz gösterir."

Lâkin mânâların esrârını bulmak gerektir.
Ki ebedî nur ile mânâlar âşikâr olur

Bu Kur'ân ve muhtevâsı, bir beşer tarafından *"uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdîk eden"* yani daha önceden peygamberlere indirilen semâvî kitapları doğrulayan ve doğru olduklarına delâlet eden bir kitaptır. Çünkü Kur'ân mûcizedir. Ötekiler ise mûcize değillerdir. Onun için onlar muhtevâlarının doğruluğuna Kur'ân'ın şehâdet etmesine muhtaçtırlar. Bu üzerinde icmâ bulunan bir hükmün delile muhtaç olmasına benzer.

"Her şeyi açıklayan", Dîne âid bütün konuları açıklayan bir kitaptır. Çünkü bütün bu konular icmâlî veya tafsîlî olarak Kur'an'a dayanmaktadır. Kitab, sünnet, icmâ ve kıyas üzerine binâ edilmeyen hiçbir dînî mesele yoktur. Son üç esas, dolaylı ya da dolaysız olarak ona dayanır.

Kesin bir inançla *"îman eden toplum için"* dalâletten kurtaran *"bir hidâyet ve"* azabdan kurtaran bir *"rahmettir."*

Bilesin ki Kur'an, bütün mertebeleri kendinde toplamıştır. Dînin zâhirinin ve bâtınının açıklaması ondadır. Dînin zâhiri, burhânlara dayalı şeklî bir îmanla inanan mü'minlere âiddir. Dînin bâtını ise görmeye dayalı (ıyânî) hakîkî bir îmanla inanan mü'minlere âiddir.

Yine o, hem avâma hem de havâssa yol göstericidir. O, cehennem azâbından, Allah'tan ayrı olma ve O'ndan kopma azâbından kurtaran bir rahmettir. Çünkü O'nun nurlarına yönelen ve O'nun esrârına muttali olan kimse, zevk, huzur ve şuhûd cennetine girer. Beşerlik ve varlık belâlarından emin olur. Allah Teâla'nın öyle kulları vardır ki onlara önce âfâkın dış âlemin hakîkatleri tecellî eder. Sonra enfüsün; yani kendi iç âlemlerinin hakîkatleri tecellî eder. Sonra da Kur'ân'ın hakîkatleri tecellî eder. İşte bunlar, vâsıl olan kimsenin mutlaka âyetlerini okuması gereken üç nüshadır. Bu üç nüshanın aslı ve başlangıç yeri ise Rahman'ın hakîkatlerinin nüshasıdır. Dört ilâhî kitapla bu dört nüshaya işaret edilmektedir.

Akıllıya düşen, Kur'ân'ın öğütlerinden ibret almak, hakîkatleri ile hidâyet bulmak, ahlâkıyla da ahlâklanmaktır. Yoksa sadece nazmını okumakla yetinmemektir.

Zünnûn Mısrî der ki:

Vaad ve tehdîdiyle menetti Kur'ân,
Gözlerin geceleri güzelce uyuyup dalmasını

Melik ve Azıym'den anlayıp öğrenmişler kelâmını
Öyle ki önünde başlar eğilip selâm durmalı.

Allah'ım! Kur'an'ı kalblerimizin ve diğer âzâlarımızın ahlâkı kıl![100]

---

[99]. *Buhârî,* el-Edebü'l-müfred, s. 175; *Münâvî,* IV, 401; *Aclûnî,* II, 477
[100]. Yûsuf sûresi, Allah'ın ayı olan Receb'in ortalarında, 1103h. (Nisan 1692) senesinde bitti.

سُورَةُ الرَّعْدِ

13- RA‘D SÛRESİ

Ra'd sûresi, 43 âyet olup Mekke'de mi, Medine'de mi indiği hakkında ihtilâf vardır. Sûrenin muhtevâsı göz önüne alınırsa Mekke'de indiğini söyleyenlerin görüşü biraz daha ağırlık kazanır.
Sûrenin onüçüncü âyetinde gök gürültüsü mânâsına gelen «er-Ra'd» kelimesi zikredildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

O ALLAH Kİ…

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِؕ وَالَّذ۪يٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ
عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَؕ
كُلٌّ يَجْر۪ي لِاَجَلٍ مُسَمًّىؕ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَٓاءِ
رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ ف۪يهَا رَوَاسِيَ
وَاَنْهَاراًؕ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ ف۪يهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي الَّيْلَ
النَّهَارَؕ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْاَرْضِ
قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخ۪يلٌ صِنْوَانٌ
وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَٓاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ
فِي الْاُكُلِؕ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Mîm. Râ. Bunlar, Kitab'ın âyetleridir. Rabbinden sana indirilen haktır, fakat insanların çoğu inanmazlar.

2. Gökleri görebileceğiniz bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır. *(Bunların)* her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır.

3. Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

4. Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. *(Böyle iken)* yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.

❀

"***Biz ona şiir öğretmedik. Zâten ona yaraşmazdı da.***" (Yâsin, 36/69) âyetiyle ilgili olarak Şeyh **Muhyiddin İbnü'l-Arabî** (k.s.) şöyle der:

Şiirde icmal, lügaz (bilmece) ve tevriye bulunur. Yâni âyet: “Biz, Muhammed (s.a.)’e hiçbir şeyi remzetmedik, bilmece şeklinde bildirmedik, bir şeyi murâd ettiğimiz halde başka bir şekilde hitâb etmedik, mânâsını anlayamayacağı şekilde icmâlde bulunmadık” demektir.

Bu konudan uzun uzun bahseden İbnü’l-Arabî’nin bu sözleri, sûre başlarındaki hurûf-i mukataa bakımından bir problem doğurur mu? Muhtemelen o, bu harfleri müteşâbihlerden saymıyor; ya da ona göre müteşâbihler Allah’ın bilgisini sadece kendisine has kıldığı şeylerden değildir. *İnsânü’l-uyûn*’da böyle geçmektedir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: “*Elif. Lâm. Mim. Râ.”*nın mânâsı “Ben, hiçbir kimsenin bilmediği şeyleri bilen ve Arş’ın üstüyle toprağın altı arasında olup da kimsenin görmediği her şeyi gören Allah’ım!” Bu mânâya göre *“elif”* ile *“lâm”,* zât-ı ilâhîye delâlet eden “أنَا الله: Ben Allah’ım” ifadesinin kısaltmasıdır. *“Mîm”* ile *“râ”* ise ilâhî sıfata delâlet eden “ أَعْلَمُ وَأرَى(bilirim ve görürüm)” ifadesinin kısaltmasıdır.

Kâşifî ise şöyle der: *“Elif”* O’nun nimetleri, *“lâm”* O’nun sınırsız lütfu, *“mim”* zevâli olmayan mülkü, *“râ”* ise kemâl üzere olan re’feti, esirgemesidir.” Buna göre, her harf ilâhî sıfatlara delâlet eden kelimelerin kısaltması olmuş oluyor.

et-Tibyân’da da şöyle der: *“Elif”* Allah, *“lâm”* Cebrâil, *“mim”* Muhammed, *“râ”* rasûller demektir. Mânâ şöyledir: ‘Ben, Cebrâil vâsıtasıyla Kur’an’ı Muhammed’e, başka ilâhî kitapları ve rabbânî sahîfeleri de peygamberlere gönderen Allah’ım!’

Şeyhzâde ise şöyle diyor: “Öyle görünüyor ki *“Elif lâm mim râ”* ifadesi, müstakil bir söz olup takdîri şöyledir: “Bu sûre, *“Eif lâm mim râ”* adlı sûredir.”

“Bunlar” yâni bu sûrenin âyetleri *“Kitab’ın”* yani Kur’an’ın *“âyetleridir.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: *“Bunlar”* yani *“Elif lâm mîm râ”* harfleri Kur’an’ın âyetleridir. *“Elif”* ile “ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ***Allah ki O’ndan başka tanrı yoktur; O, hayydir, kayyûmdur.***” (el-Bakara, 2/255) âyetine, *“lâm”* ile “ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ***Göklerin ve yerin anahtarları (mutlak hükümranlığı) O’nundur***.” (ez-Zümer, 39/63) âyetine, *“mim”* ile “ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ***Ceza gününün mâlikidir***.” (el-Fatiha, 1/3) âyetine, *“râ”* ile de “ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ***O, göklerin ve yerin Rabbidir.***” (es-Sâffât, 37/5) âyetine işâret edilmektedir.

Nitekim “*kaf*” harfi, “ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ***De ki: O, Allah birdir.***” (el-İhlâs, 112/1) âyetine işârettir. Bu, taayyün-i evvelden ibâret olan ahadiyyet mertebesidir. *“Sad”* harfi “ اَللّٰهُ الصَّمَدُ***Allah Samed’dir.***” (el-İhlas, 112/2) âyetine işârettir. Bu ise, taayyün-i sânîden ibâret olan samediyyet mertebesidir. **“*Saf saf dizilenlere yemin ederim.*”** (es-Sâffât, 32/1) âyeti ise ona tâbi olan taayyünlere işâret etmektedir.”

“Rabbinden sana indirilen” Kur’an, müşriklerin dediği gibi senin tarafından bâtıl bir şey olarak ortaya konmuş olmayıp *“haktır”* Dolayısıyla ona inanmak ve ahkâmıyla amel etmek gerekir. Allah’ın ipi olan bu Kur’ân’a kim sarılırsa, Kur’ân o kimseyi

“*cennetten çıkın*” âyeti (el-Bakara, 2/38) gereğince cennetten çıkarak indiği o en aşağı tabakadan kurtarır.

Bilesin ki “Allah tarafından indirilen” tâbiri, Kur’ân-ı Kerîm’in sarih nassı ile sâbit olan hükümlerde olduğu gibi hem açıkça indirilmiş bulunan hükümleri hem de sünnet, icmâ ve kıyas ile sâbit olan hükümlerde olduğu gibi zımnen indirilmiş olan hükümleri içine alır. Bu bakımdan bu hükümlerin hepsi haktır.

“Fakat insanların çoğu” aşırı derecede inatçı oldukları, doğru yoldan çıktıkları, mânâları üzerinde iyice düşünmedikleri, muhtevâsını tam olarak kavrayamadıkları için Kur’ân’a *“inanmazlar”* Onun hak olduğunu ve kendisine sarılanları Allah’a ulaştıracak bir ilâhî ip olduğunu inkâr ederler. Ancak onların inkâr edip onu görmemesi, Allah katından indirilmiş bir hak olmasına ters düşmez. Çünkü körler görmese de güneş yine güneştir. Tat alma duygusunu kaybedenler tadına varamasa da bal yine baldır. Zâten terbiye, inkâr edene ve bâtıl peşinde koşana değil, istîdadlı ve kabiliyetli olana fayda sağlar.

Molla Câmî der ki:

Kabiliyetsiz olana terbiyenin hiç faydası olmaz,
Onu bütün mahlûkattan daha kıymetli ve nazlı tutsan da.
Yağmurun neminden asla yeşillik ve hoşluk olmaz,
Duvarın başına diktiğin kuru dikenden.

Cenab-ı Hak daha sonra rubûbiyyet ve ahadiyyetin delillerini açıklamaya başlayarak şöyle buyurur:

❀

اَللّٰهُ الَّذٖى رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرٖى لِاَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْاَمْرَ
يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾

2. Gökleri görebileceğiniz bir direk olmadan yükselten, sonra Arş’a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah’tır. *(Bunların)* her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır.

“Gökleri görebileceğiniz bir direk” ve sütun *“olmadan.”* “Görülen direk olmaması”nın birkaç ihtimali vardır:

1- Direklerin de görme fiilinin de olmaması muhtemeldir. Yâni, direk yoktur ki görülebilsin.

2- Göklerin görülemeyen direkleri -ki bu ilâhî kudrettir- olması, fakat sâdece görme

fiilinin olmaması da muhtemeldir. Çünkü Allah Teâlâ gökleri kudreti ile yüksekte tutmaktadır. Sanki O'nun kudreti göklerin direkleri gibi olmaktadır. Ya da gökleri yüksekte tutan adâlettir. Çünkü gökler, yâni ulviyyât ve süfliyyât adâletle ayakta durur.

Gök ve yer adâletle ayaktadır
Adâletsiz şahlar yüzünden yerle bir olur
Eğer çadırın direği yerinde olmazsa
Nasıl çadır direksiz ayakta durur

"yükselten," Allah gökleri öyle yüksek yaratmıştır ki göklerle yer arasında beş yüz senelik yürüme mesafesi vardır. Yoksa bu ifade, 'gökler yerin üzerindeydi de sonra Allah yükseltti' anlamında değildir.

" تَرَوْنَهَا (Görebileceğiniz)" ifadesinin, yeni başlayan bir cümle olması da câizdir. O zaman sanki "Göklerin direksiz olarak yükseltilmesinin delili nedir?" diye sorulmuş ve cevâben "İşte siz göklerin direksiz olduğunu görüyorsunuz!" denilmiştir.

"Sonra Arş'a istivâ eden," Buradaki "*sonra"* kelimesi, bu iki yaratılış arasındaki üstünlük ve farklılığı açıklamak içindir: Çünkü arş göklerden daha üstündür. Yoksa âyetteki "*sonra*" kelimesi, zaman bakımından bir sonralık ifade etmek için değildir. Çünkü arş göklerden önce yaratılmıştır.

Arş, pâdişahın tahtı demektir. Buradaki mânâsı ise var olan en büyük mahlûktur. Mahlûkâtın en büyüğüdür, altında tatlı su vardır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"O'nun Arş'ı su üzerindeydi."*** (Hûd 11/7) buyurmuştur. Bu su, büyük bir okyanustur ki ne kadar büyük olduğunu Allah'tan başkası bilmez.

Bahru'l-ulûm'da belirtildiğine göre *"istivâ etti"* üstten ona muttali oldu demektir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Allah Teâlâ Firdevs cennetinin arsasını kudret eliyle sıktı. Sonra onu saf altından kerpiç ve hoş kokulu miskten kerpiçle inşâ etti. Sonra orada her tür hoş kokulu, güzel tatlı meyveyi yetiştirdi. Bu meyve ağaçlarının arasından nehirler fışkırtıp akıttı. Sonra da Rabbimiz arşına istivâ edip bu güzelliğe nazar ederek şöyle buyurdu: "İzzet ve celâlime yemin ederim ki sana; şarap içenler, zinâda ısrar edenler, deyyûslar, koğucular, başkasını kötüleyenler, kefen soyucular ve hâinler giremez*."[101]

"Sonra Arş'a istivâ etti" ifadesini, **Beyzâvî** şöyle açıklıyor: Allah arşına koruma ve tedbiriyle istivâ etti. Buna göre Allah'ın arşa istivâsı, direksiz olarak yüksek yarattığı şeylerde hükümdarlık ve tasarruf hakkını tamamen eline almaktan ibârettir. Bir sultan tahtına hiç oturmamış olsa da sultan olduğu zaman "Tahta oturdu" denir.

Şeyhzâde ise şöyle der: "Öyle görünüyor ki, *"sonra"* kelimesi, herhangi bir sonralık mânâsı düşünülmeksizin sırf atıf ve sıralama mânâsı ifade ediyor. Çünkü Allah Teâlâ'nın yükselttiği bu göklerde tasarrufu elinde bulundurması, bunları yükseltmesinden sonra değildir.

Aslında buradaki istivâdan maksad, nefsi ve zâtı îtibariyle olmaksızın yüce Allah'ın

istivâsıdır. O, zâlimlerin söylediklerinden son derece münezzehtir. Aksine bu, O'nun yaratmaya dâir emri ve sevgiyle ilgili ehadî tecellîsi itibarıyladır. Arş'ın böyle bir istivâya mahal olmasının sebebi şudur:

Kevn ve fesad (oluş ve bozuluş) âleminden olan göklerde, yerde ve bunların arasında ilâhî emir ve ezelî yaratma ile taayyün eden tecellîlerin, zâhir olan hükümlerin, ortaya çıkan hususların ve gerçekleşen işlerin şartı olan tecellîler, ancak onların ayrılmaz parçalarının (levâzım) tamamlanması ve tüm yönlerinin kemâle ermesi; ruhu, sûreti ve devrî hareketiyle arşın zuhûrunda karar kılan dört rüknün bir araya gelmesiyle tamam olur. Çünkü Hakk'ın bu âlemlerde sevgiden kaynaklanan tecellîsi ve yaratmaya dâir emri ile tecellîlerinin istivâsı için dört hususa ihtiyaç vardır. Onlar da bu sevgiden kaynaklanan yaratmaya dâir hissî tecellîlerden ortaya çıkar. O da arşın hareketidir. Bu, hadd-i ekber (önermede yüklem, büyük terim) mesâbesindedir.

O asırda yaşayanların istîdâdları muktezâsınca, her gün hatta her an yaşayanların kabiliyetleri gereğince yedi gök ile yedi yer arasında tenezzül eden emir ve yaratmaya dâir tecellîlere bağlı olan dört rüknün husûlünün tamam olması emri, -Allah'ın muvaffak kılmasıyla- arşta istivâ eder. Nitekim ***"Göklerle yerler arasında emir inip durur."*** (et-Talâk, 65/12) âyeti ile ***"O, her gün (her an) yeni bir iştedir."*** (er-Rahmân, 55/29) âyetinde buna işâret edilmektedir.

İşte arşta bahsedilen istivâ meydana gelince, arş bu îtibarla Hakk'ın istivâ mahalli (müstevâsı) olur. Yaratmaya dâir emrin arşa istivâsı, mükellefiyet ve irşâdla ilgili emrin şerîata istivâsı mesâbesindedir. Bunlardan her biri, diğerinin ters çevirilmiş (maklûb) hâlidir. Şeyhimiz Osman Fazlî Efendi'nin *el-Lâihâtü'l-berkıyyât* adlı eserinde böyle geçmektedir.

"Güneşi ve ayı emrine" yâni onlarla murâd edilen şeye *"boyun eğdiren Allah'tır."* Onlardan istenen şey ise mahlûkâtın onlardan faydalanmasıdır. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: "Güneş ile Ay'ın boyun eğdirilmesinin mânâsı, onların insanlara faydalı kılınmasıdır. Çünkü onların hareketi sâyesinde yılların sayısı ve hesâbı bilinmektedir. Onlar gece ve gündüz kendilerini aydınlatmakta, karanlığı yok etmekte, yeryüzünü, bedenleri, ağaç ve bitkileri ıslah etmektedirler.

Onların *"her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir."* Yani dünyanın fânî olma zamanından yahut devrini tamamladığı süreden ibâret bulunan muayyen bir vakte kadar, demektir. Güneş ve ayın bir takım menzilleri vardır. En uzak menzile varana dek her akşam bir menzilde batar, bir menzilde doğarlar.

"O, Rabbinize kavuşacağınıza" kıyâmet gününde Cenâb-ı Hakk'ın karşılık olarak size cemâlini, dîdârını ihsân etmek istediğine *"kesin olarak inanmanız için"* hiç şüphe etmeyin ve bilin ki bu eşyayı yaratmaya ve var etmeye kâdir olan onları tekrar yaratmaya ve var etmeye de kâdirdir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Yâni Allah Teâlâ bu âyet ve delilleri, üzerinde iyice düşünüp tefekkür ederek onlar sâyesinde Allah'ı, O'nun birliğini, kudret ve hikmetini istidlâl edesiniz. Gökleri ve arşı yaratmaya, o kadar büyük olmalarına rağmen güneş ile

ayı boyun eğdirmeye ve bütün işleri idâre etmeye muktedir olan, yaratılması gâyet kolay olan insanoğlunu yaratmaya, tekrar diriltmeye ve ona yaptıklarının karşılığını vermeye elbette daha da muktedir olur.”

“Her işi düzenleyip” yani melekûtundaki verme-alıkoyma, diriltme-öldürme, günahları bağışlama, sıkıntıları giderme, bir milleti yüceltip başka bir milleti alçaltma ve diğer hususları idâre edip onlar hakkında hükmeder.

et-Te’vîlât’ta şöyle der: *“İşi”* âlemin işini yalnız başına O *“düzenler.”* Bu da istivânın, yani Allah’ın arşına kudretiyle istivâsının bir benzetme (teşbih) ifade etmek için değil mükevvenâtı idâre etmek için olduğuna delâlet eder.

Tevhîde, öldükten sonra dirilmeye, kudretin ve hikmetin kemâline delâlet eden *“âyetleri”* delilleri *“açıklamaktadır”* beyân etmektedir.

Bilesin ki imkân âleminin var edilmesi konusunda ne yapılıp edilmişse, insanların müşâhede, itmi’nân ve kesin îman elde etmeleri içindir.

Molla Câmî şöyle der:

Yakîn denizinden susuz canını sula
Şüphe serabında kuru dudakla oturma

Hz. Ali (r.a.)’ın: “Perde kaldırılsa yakînim artmazdı.” dediği rivâyet edilmiştir. Çünkü mükâşefe ehli, ilme’l-yakînden ayne’l-yakîne ulaşmışlardır. Ayne’l-yakîn ise hicâb ehline ancak kıyamet günü hâsıl olur. Perde, yani dünya hayatı ortadan kaldırılsa ve âhiret hayatı ortaya çıksa bile yakînleri artmaz. Aksine dünyadaki hâlleri üzere devam ederler. Ancak hicâb ehli böyle değildir. Çünkü onların bilgisi, ancak kıyamet günü ilme’l-yakîn olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.)’in şu hadisi de buna delâlet eder: “*İnsanlar uyumaktadır, öldüklerinde uyanırlar*.”[102] Yani kendi istekleri ile ya da mecbûren öldüklerinde uyanıklık (yakaza) hâsıl olur.

Şu halde aklı başında olana düşen, yakîni elde etmeye çalışmak ve Rabbu’l-âlemînin âyetleri üzerinde ibretle düşünmektir.

Mü’min şu altı hasletten müstağnî olamaz:

1- Âhiret konusunda kendisine rehberlik edecek bir ilim,

2- Allah’a itâat konusunda kendisine yardımcı olacak ve O’na karşı gelmekten alıkoyacak bir arkadaş,

3- Düşmanını tanıyıp ondan sakınmak,

4- Allah’ın âyetleri ile gece ve gündüzün değişip durması üzerinde düşünüp ibret almak,

5- Kıyamet günü kendisine hasım olmasınlar diye mahlûkata adâletli ve insaflı davranmak,

6- Kıyamet günü rüsvây olmamak için ölüm gelip çatmadan önce hem ölüme hem de Rabb’ine kavuşmaya hazırlıklı olmak.

❀

وَهُوَ الَّذٖى مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فٖيهَا رَوَاسِىَ وَاَنْهَارًاۜ وَمِنْ
كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فٖيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَۜ اِنَّ فٖى

ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾

3. Yeri döşeyen, onda sâbit dağlar ve ırmaklar yaratan, orada bütün meyvelerden çifter çifter yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

"Yeri döşeyen" uzunluk ve genişlik vererek yeri yaydı ki ayaklar yere sağlam bassın, canlılar bir bölgeden diğerine gidebilsin. Yâni, Allah yeri daha baştan uzatılmış olarak yaratmıştır, yoksa arz bir yerde toplu, kesif bir haldeydi de Allah onu buradan yaydı, mânâsında değildir.

Yeryüzünün böyle yayılmış olması, küre şeklinde olmadığını göstermez. Çünkü yeryüzünün tamamı çok büyük bir cisimdir. Böylesine büyük olan bir kürede ise her bölümü bir satıh gibi görülür.

Bazıları şöyle demiştir: Yeryüzü bizim yatağımızdır. Bizim anamız olmuştur. Geçimimiz ondadır ve oraya defnediliriz.

"Onda sâbit dağlar" var etti. Yâni Allah yeryüzünün hareket edip kımıldamaması ve üzerinde karar kılınması için kazık gibi sâbit dağlar var etti. Yeryüzünün sarsılması ise Allah'ın azametinden kaynaklanıyordu.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Yer üzerinde var edilen ilk dağ, Ebû Kubeys'tir."

el-Kamus'ta şöyle diyor: "Ebû Kubeys, Mekke'de bir dağdır. Mezhicli bir demirciye izâfeten bu adı almıştır. Çünkü bu bölgede bina yapan ilk kişi oydu. Bu dağa "el-Emîn" de denir. Çünkü rükn-i haceru'l-esved ona emânet edilmişti."

İnsânü'l-uyûn'da der ki: "Yer üzerinde var edilen ilk dağ Ebû Kubeys'tir." Buna göre ebü'l-cibâl/dağların atası diye adlandırılması, ve en üstün dağ olması gerekir. Oysa Süyûtî'nin Hz. Peygamber (s.a.)'in: "*Uhud bizi sever, biz de Uhud'u*."[103] hadîsine dayanarak söylediği gibi dağların en üstünü Medine'deki Uhud dağıdır.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Zülkarneyn Kaf dağı tarafına gitti.
Dağın zümrüt gibi saf olduğunu gördü.
O dağ, bütün dünyayı çepçevre kuşatmıştı.
Dağın büyüklüğüne, benzeri olmayışına şaştı kaldı.
Dedi ki: Sen dağsan, öbür dağlar ne?
Senin büyüklüğünün yanında onlar birer oyuncak.
Kaf dağı dedi ki: "O dağlar benim damarlarımdır.
Güzellikte, büyüklükte hiç biri benim gibi olamaz.

Her şehirde benim gizli bir damarım vardır.
Dünyanın her tarafı benim damarlarıma bağlıdır.
Cenâb-ı Hakk bir şehire deprem vermek isteyince bana
Emreder de ben oradaki damarımı oynatırım.
Şehirdeki zelzelenin korkunç oluşu,
Kahırla oynattığım o damara bağlıdır.
Cenâb-ı Hak yeter deyince damarım durur.
Duruyor görünürüm ama, ben dâimâ işte güçteyim.
Merhem gibi dururum ama hayli iş görürüm
Akıl gibi ki o da durur, ama söz ondan doğar
Fakat aklı bunu kavrayamayan kimseye göre
Zelzele yerdeki buharlardan meydana gelir

Ve akıp giden *"ırmaklar yaratan"* Irmakların doğuşuna dağların sebep olmasından ötürü, Allah Teâlâ ırmakları dağlara ilâve ederek her ikisini tek bir fiile bağladı. Şöyle ki taş sert bir cisimdir. Yerkürenin merkezinden buharlar yükselip de dağa varınca, orada mahbus kalır. Orada yoğunlaşa yoğunlaşa, sıkışa sıkışa dağ sayesinde çok büyük miktarda sular meydana gelir. Sonra çok büyük miktarda ve çok güçlü olması sebebiyle o dağı delip dışarı çıkar ve yer yüzeyinde akmaya başlar.

el-Melekût'ta der ki: Allah Teâla, yeryüzüne kar ve yağmur yağdırdığı zaman yer onları emer. Sonunda hem tabiat hem de özelliği yönünden birbirlerine denk hale gelen bu sular, yeraltındaki damarlarda pınar hâline gelir. Sonra da yeryüzü, yarılması emredilen bir bölgede çatlayıp yarılır. Böylece mahlûkatın istifade etmesi için yeryüzünde ortaya çıkar. Bu işle görevli melek, Mikâil (a.s.) ve yardımcılarıdır.

Büyük ırmaklardan bazıları şunlardır: Kûfe'nin ırmağı olan *Fırat*, Bağdad'ın ırmağı olan *Dicle,* Tarsus yakınlarındaki Missîsa'nın ırmağı *Seyhan,* bir Hind ırmağı olan *Seyhûn,* Güney Anadolu'nun Adana kentindeki *Ceyhan,* Belh'in ırmağı olan *Ceyhûn* ve Mısır'ın ırmağı olan *Nil.*

Büyük ırmaklardan birisi de *Aras*'tır. Nitekim bir şâir şöyle der:

Aras sahralarda, ovalarda coşar hareket eder
Deryâya ulaştığı zaman susar, sâkinleşir

"orada bütün meyvelerden çifter çifter yaratan" orada tatlı-ekşi, siyah-beyaz, sarı-kırmızı ve küçük-büyük tüm meyve türlerinden iki çift yaratan *"O'dur."* O kâdir-i mutlaktır.

"Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor." Yani O, gece karanlığı ile gündüzü kaplayarak geceyi gündüzün aydınlığını gideren bir örtü kılar. Dolayısıyla gündüzü de gece ile örtülen bir şey kılar ve gecenin karanlığıyla onu örter. Ancak âyet iki zıddın birinden bahsetmekle yetinerek verdiğimiz ikinci mânâyı zikretmemektedir.

Beyzâvî bu ifadeyi şöyle açıklıyor: Geceyi gündüzün yerine giydirir. Böylece aydınlık olan hava kararmış olur. Yâni " اغشى(örtmek)", bir şeyi bir şeye giydirmek demektir. Ancak gecenin gündüze giydirilmesi ve bu yüzden gündüzün örtülmesi, mâkul değildir. Çünkü gece ile gündüz, aynı anda birlikte olamayacak iki zıt şeydir. Oysa elbisenin onu giyenle aynı anda bir arada olması zorunludur. Onun için burada "gecenin ve gündüzün bulunduğu yere" şeklinde bir muzâf takdir edilir. Gündüzün bulunduğu yer hava boşluğudur ve gecenin karanlığını giyen şey esâsen budur.

Böylece bu ifadede aydınlığın bulunduğu yer olan hava boşluğundan karanlığın ihdâs edilmesi, karanlığın bu havaya giydirilmesine ve havanın onunla kaplanmasına teşbih edilmiştir. Bu fiil için "*iğşâ* (giydirme)" ve "*ilbâs* (örtme) fiilleri kullanılmış onlardan "*yuğşî*" türetilmiş, böylece istiâre-i tebeiyye yapılmıştır.

"Şüphesiz bütün bunlarda" yani bütün bu yer, dağlar, ırmaklar, meyveler ve gece ile gündüzde "*düşünen"* düşünüp deliller çıkaran *"bir toplum için ibretler vardır."* Bunları Yaratan'a, bu Yaratıcı'nın kudret, hikmet ve idâresine delâlet eden alâmetler vardır.

❀

Tefekkür, kalbin varlıkların manâlarını elde etme tasarrufudur. Nasıl şu büyük âlemde yeryüzü, dağlar, mâdenler, denizler, ırmaklar, dereler ve su kanalları varsa küçük âlem olan insanoğlunda da bunların benzerleri vardır.

İnsanın cesedi, yeryüzüne benzer. Kemikleri dağlara, ilikleri mâdenlere, karın boşluğu denizlere, bağırsakları nehirlere, damarları derelere, içyağları toprağa, saçları bitkilere, saçlarının bittiği yerler tertemiz bir toprağa, ünsiyet ve yakınlığı mamur bölgelere, sırtı ıssız yerlere, vahşet ve uzaklığı harap bölgelere, nefes alıp vermesi rüzgarlara, konuşması gök gürültüsüne, sesi şimşeğe, ağlaması yağmura, sevinmesi gündüz aydınlığına, üzülmesi gece karanlığına, uykusu ölüme, uyanıklığı hayata, doğumu yeryüzünün ilk hareketine, çocukluk dönemi ilkbahara, gençliği yaza, olgunluk çağı sonbahara, ihtiyarlığı kışa, ölümü yeryüzünün hareketinin sona ermesine, geçirdiği seneler şehirlere, aylar yeryüzünün menzillerine, haftalar fersahlara, günler millere, alıp verdiği nefesler adımlara benzer. Alıp verdiği her nefeste eceline bir adım daha yaklaşmaktadır. Bu bakımdan bütün bu konular üzerinde tefekkür etmesi gerekir.

❀

Denir ki abdâlin ahlâkı ondur: Kalp temizliği, mâlda cömertlik, doğru sözlülük, alçak gönüllülük, sıkıntılara sabretme, yalnız iken gözyaşı dökme, insanlara nasîhat etme, mü'minlere acıma, eşyâyı tefekkür etme ve eşyâdan ibret alma.

❀

Tefekkür etmekte olan bir topluluğun yanından geçen Peygamber Efendimiz'in şöyle buyurduğu rivâyet edilir: "*Yaratılanlar hakkında tefekkür edin, Yaratıcı konusunda*

tefekkür etmeyin."[104] *Tenbîhü'l-gâfilîn*'de böyle geçmektedir.
Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

O'nunla alâkası olmayan hiç bir mahlûk yoktur,
Ey amca, bu alâka anlatılamaz, keyfiyetsizdir.
Akıl bu alâkaya nasıl yol bulsun, onu nasıl kavrasın?!
Çünkü o, ayrılığa ve buluşmaya bağlıdır.
Bu sebepledir Hz. Mustafa bize vasiyette bulundu:
"Allah'ın zâtından pek bahsetmeyin." diye.
Esasen Allah'ın zâtını düşünmek,
Hakîkatte zâtı düşünmek değildir.
Çünkü düşünenin zannı ve düşüncesi ancak yola bağlıdır.
O zan ve düşünce ile Allah arasında ise yüz binlerce perde vardır.
Herkes bir perde ile örtülmüş, ulaştım sanmıştır,
"Hakk'ın hakîkatine ulaştım." diyen vehme kapılmıştır.
Hz. Peygamber (s.a.) bu yüzden bu vehmi giderdi.
Yanlışa düşmemizi önledi.

Yeryüzünün Allah'ın varlığına, kudret, hikmet ve idâresine delil teşkil etmesi şöyledir: Yeryüzü üzerindekiler için tıpkı bir yaygı gibi yuvarlağımsı şekilde uzatılmış olması, çeşitli bölgelerinde yürüyenler için yol ve geçitlerin olması, içinde meselâ mâdenlerin, pınarların ve hayvanların bulunmasıdır.
Dağların delil olması, son derece sağlam, sâbit, sert, yüksek ve ağır olmaları yönüyledir. Bir evin direklerle sağlama alınması gibi yeryüzü de dağlarla sâbitleştirilmiştir.
Irmakların delil olması ise onların bazı dağlarda oluşurken bazı dağlarda oluşmamasının mutlaka hakîm ve hür irâdesiyle hareket eden bir fâile dayanmasını zorunlu kılar.
Meyvelerin delil oluşu da şöyledir:
Bir tohum toprağa düşüp de toprağın nemi tohuma tesir edince, büyüyüp gelişir ve bu gelişme sonucu üst ve alt kısımları çatlar. Üst kısmından toprağın üzerinde yükselecek olan ağaç çıkarken, alt kısmından toprağın derinliklerine doğru yayılan kökler çıkar. Bu, şaşılacak şeylerdendir. Çünkü bu tohumun özelliği (tabiatı) tek olduğu; tabiat, felek ve yıldızların bu tohuma yaptığı tesîri de tek olduğu halde bu tohumun iki tarafından birinden havaya yükselen bir madde, diğerinden ise toprağa giren bir madde çıkmaktadır.
Tek bir tabîattan birbirine zıt iki şeyin doğması muhaldir. Anlıyoruz ki bu, kesinlikle hakîm bir idârecinin idâresiyle olmaktadır.
Sonra bu tohumdan biten ağacın bir kısmı odun, bir kısmı yaprak bir kısmı ise meyve olmaktadır.

Ayrıca bu meyvede, çeşitli tabiatlara sahip bir takım cisimler meydana gelmektedir.

Meselâ cevizin dört çeşit kabuğu vardır. En üst kabuk, bunun altındaki odunumsu kabuk, bunun altında bulunan cevizin öz kısmını kuşatan kabuk ve bu kabuktan ayrı son derece ince bir başka kabuk. Elbette bu dört kabuk ceviz ve badem henüz taze olduğu hallerde görülebilir.

Yine tek bir meyvede çeşitli tabiatlar da hâsıl olabilir. Meselâ, üzüm ile çekirdeği soğuk ve kuru iken, etli kısmı ile suyu sıcak ve yaştır.

İşte yıldızlarla gezegenler aynı tesiri yapmasına rağmen tek bir tohumdan çeşitli tabiatların doğması mutlaka son derece güçlü ve hikmet sahibi bir varlığın çekip çevirmesinden dolayı olmalıdır.

Gece ile gündüze gelince, bunların değişmesinde ve var oluşunda bulunan alâmet, gâyet âşikârdır.

❀

وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ
صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى
بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

4. Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. *(Böyle iken)* yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.

"Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar," yani bitişik bölgeler vardır. Bu bölgelerden bazısı verimli olup bir takım bitkiler bitirirken bazı bölgeler çorak olup bir şey bitirmez. Bazı bölgelerin ürünü azdır. Bâzısı serttir. Bazı bölgelerin ürünü boldur. Bazısı yumuşaktır. Bazı bölgeler ağaç yetiştirmeye değil ziraata elverişli iken, bazı bölgeler tersinedir. Şâyet fiillerini mutlaka gerçekleştiren, son derece güçlü bir varlığın bunları öyle değil de böyle yapması tahsis olmamış olsaydı, bütün bu bölgeler, toprak olmak hasebiyle aynı oldukları için böyle ayrı özelliklerde olmazlardı.

"Üzüm bağları," Arapların üzüme "*el-Kerm* (cömert)" demeleri, üzümün meyvesinin çok oluşu, koparılmak için gâyet aşağıda olması, dikeni olmaması, üzerine çıkmanın kolay olması, yaş ve kuru olarak yenebilmesi sebebiyledir.

el-Kerm kelimesinde asıl olarak çokluk ve hayrı câmî olma mânâları vardır. İnsanlarda da çok sayıda hayırlı haslet bulunduğu zaman "kerem sâhibi" diye adlandırılır.

Bilesin ki mü'minin kalbi, içerisinde imân nûru olması hasebiyle bu ismi almaya daha lâyıktır. Bu sebeple Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Sizden biriniz (üzüme) "kerm" demesin. Çünkü kerm mü'minin kalbidir*."[105]

İbnü'l-Melek şöyle diyor: "Bu yasaklamanın sebebi şudur: Üzümden yapılan şarap insanı cömertliğe (kerem) sevk ettiğinden Araplar hem üzüme hem de üzümün ağacına "kerm" derlerdi. Ancak Hz. Peygamber (a.s.) bu kullanım yüzünden birbirlerine şarabı hatırlatmasınlar ve bu güzel isim onları şarap içmeye sevk etmesin diye bunu yasakladı. Mü'minin kalbini arınmış ve temiz olduğundan bu ismi almaya daha lâyık buldu. Hadisin maksadı, mü'mini takvâlı olmaya ve kerem adıyla adlandırılmaya teşvîk etmektir.

"Ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Halanız hurmaya ikram edin. Çünkü hurma Âdem'in yaratıldığı çamurun artakalanından yaratılmıştır. Allah'a göre hiçbir ağaç İmran kızı Meryem'in altında doğum yaptığı ağaçtan daha değerli değildir. Doğum yapan hanımlarınıza taze hurma yedirin. Taze hurma yoksa kuru hurma yedirin*."[106]

Mes'ûdî'nin anlattığına göre Âdem (a.s.) cennetten, üzerinde çeşitli meyveler bulunan otuz dalla beraber çıkmıştır. Bu meyvelerden on tanesi kabukludur. Bunlar ceviz, badem, fıstık, fındık, çam fıstığı, nar, turunçgiller, muz, haşhaş ve kestanedir. On tanesi kabuksuz fakat çekirdeklidir. Bunlar taze hurma, zeytin, kayısı, şeftali, erik, yaş üzüm, yaban eriği, kızılcık, köknar veya sedir ağacının meyvesi ve kirazdır. On tanesi ise hem kabuksuz hem de çekirdeksizdir. Bunlar elma, armut, ayva, incir, üzüm, turunç, harnûp (keçi boynuzu), kavun, karpuz, hıyar ve acurdur.

Âşikardır ki bu rivâyet, bütün bu yemişlerin yeryüzünde yaratılmış olmasına ters düşmez.

"Bunların hepsi" yani yeryüzünün bölgeleri, bahçeler, ekinler ve hurmalar, *"bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde"* şekil, mikdar, tat ve koku açısından *"onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız."* O yemişlerden siyah-beyaz, büyük-küçük, acı-tatlı-ekşi, kaliteli-kalitesiz olanlar vardır. İşte bu da hikmet sahibi bir Yaratıcının varlığına ve kudretine dâir delillerdendir. Çünkü kökleri ve büyümelerine tesir eden sebepler aynı olduğu halde ağaçların farklı tür, şekil, renk, tat ve kokuda ürünler vermesi; ancak kâdir, hür irâdesiyle hareket eden bir zâtın tahsîsi ile olur. Çünkü ürünler su ve toprak sâyesinde meydana gelmiş olsaydı, renk ve tat bakımından farklı olmamaları, aynı yerde ve aynı suyla yetişen aynı cins ürünler arasında üstünlük olmaması gerekirdi.

Kâşifî der ki: *Tibyân*'da şöyle denilir: Bu mesel, Âdemoğullarının meseli gibidir. Hepsinin babası bir olduğu halde renkleri, şekilleri, görünümleri ve sesleri farklıdır.

Medârik'te ise şöyle denilir: Bu, kalblerin farklı farklı olması gibidir, ona benzer. Kalbler eserler, nurlar ve sırlar konusunda birbirinden farklıdır. Her gönülde bir sıfat, her sıfatta bir nefesin neticesi olur. İnkâr etme ve büyüklenmekle mevsuf olanlar ki "***onların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenen kimselerdir.***" (en-Nahl, 16/22) tekrar bir nefes Cenâb-ı Hakk'ın zikriyle karâr ve râhat etmiştir. "***Onların gönülleri Allah'ın zikri ile itmi'nân bulur, sükûnete erer***." (er-Ra'd, 13/28)

Gör yolun farkını ki tâ nereden nereye kadardır

Büyüklerden biri şöyle der: Ehlüllah'ın ilmi, su gibidir. Çünkü su, cesedin hayatını sağladığı gibi ilim de ruhun hayatını sağlar. Tek bir hakîkati olan ilmin, organlara ve kişilere göre farklılık arz etmesi tıpkı tek bir hakikati olan suyun bölge farklılıkları sebebiyle tadının değişmesine benzer. Ârif-i billah olan muvahhidin ilmi gibi tatlı ve susuzluğu gideren sular vardır. Mâsivâ ile perdelenmiş câhillerin ilmi gibi tuzlu ve boğazı yakan sular da vardır. Çünkü latîfe-i ilmiyye mâsivânın yanından geçerken mâsivânın onu değiştirmesi ve tabiî yumuşaklığını bozması sebebiyle karışarak aslî özelliğini kaybetmiştir.

Hâfız şöyle der:

Pâk ve sâf ol, tabîat kuyusundan dışarı çık
Çünkü toprağa karışan su safâ vermez

Molla Câmî de şöyle der:

Zihni bulanık olanlardan irfan nüktesi isteme
Maksûd cevherine gönülleri saf olanlardan sedef gelir

"İşte bunlarda" bütün bu anlatılanlarda *"akıllarını kullanan"* ve onun verdiği hükümlere göre amel eden *"bir toplum için ibretler"* apaçık delâletler *"vardır."*

Toprakla su arasında münâsebet olmadığı halde topraktan ve sudan çeşitli şekil, renk, tat ve kokularda meyveler yaratmaya güç yetiren, yeryüzünü su ile dirilten, yeryüzünü birbirine komşu kıtalar ve son derece güzel bahçeler şeklinde düzenleyen, ilk defa kendisinin yarattığı bu şeyleri elbette yeniden yaratmaya muktedirdir. Hattâ tekrar yaratması ilk defa yaratmaya kıyasla çok daha basit ve kolaydır.

❀

Âyetin işâreti şöyledir: İnsanlık arzında komşuluk açısından birbirlerine yakın, fakat hakîkat itibariyle birbirlerinden farklı nefis, kalb, ruh, sır ve hafî kıtaları vardır. Bunlardan bazısı hayvânî, bazısı melekûtî, bazısı rûhânî, bazısı ceberûtî bazısı da azamûtî; yani azamete mensûbdur.

Âyetteki *"bağlar*" bahçeler, ifadesi feyzi kabûle istîdâdlı olan bu aynlara işaret etmektedir. *"Üzüm"* ise nefsin semeresi, meyvesidir. Sıfatlardan gaflet, hamâkat, yanılma ve boş işlerle uğraşmaya delâlet eder. Çünkü üzüm sarhoşluğun kaynağıdır.

*"Ekinler"*den maksad, kalbin meyvesidir. Çünkü kalb, nefsânî ve rûhânî sıfatların tohumlarının ekimine elverişli güzel bir toprak mesâbesindedir. Bu sebeple kalbe hangi sıfatın tohumu ekilirse kalb o sıfatın cevheriyle aynı mâhiyeti kazanır. Bazen nefsin karanlıklarıyla zulmânîleşir. Bazen ruhun nûruyla nûrânîleşir. Bazen de Rabbinin nûruyla rabbânîleşir. Nitekim ***"Yeryüzü, Rabbinin nûruyla aydınlandı"*** (ez-Zümer, 39/69) buyrulmaktadır.

İnsanlık arzında hurmalar da vardır ki bundan maksad da lütufkârlık, cömertlik,

yardımseverlik, şecâat, kanâat, yumuşak huyluluk, hayâ, tevâzu ve şefkat gibi güzel ahlâk türlerinin sâhibi olan ruhtur.

"Bir kökten" ceberûtî sır demektir. Rab ile kul arasında var olan ceberût sırları onun sayesinde keşfolunur. Onun bir örneği, temsil ve hikâye edilme özelliği vardır.

"Farklı köklerden" ise azametin hakîkatlerini keşf eden hafîdir. Onun bir örneği, temsil ve hikâye edilme özelliği yoktur. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ve kuluna vahyettiklerini vahyetti."*** (en-Necm, 53/10) buyurarak buna işâret etmiştir. Yine şöyle derler: "İki sevgili arasında öyle bir sır vardır ki, o sırrı ikisi de ifşâ etmez."

"Bunların hepsi bir su ile" yani kudret ve hikmet suyu ile *"sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde"* semere ve neticelerinde *"onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız."* İnsan sülûkü sırasında ihtiyaç duyduğu için onlardan her birinin kendi yerinde bir şerefi ve değeri olsa da, yine de bir kısmı diğerinden daha şereflidir.

"İşte bunlarda akıllarını kullanan" Kur'an'ın esrârını ve kendilerine seyr konusunda kılavuzluk eden, Allah'a götüren doğru yola ileten âyetleri araştıran *"bir toplum için ibretler vardır."*

Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

---

[101]. Bk. *Terğib*, V, 473

[102]. *Aclûnî*, II, 414

[103]. *Buhârî*, Cihâd, 71, 74, Etıme, 28; *Müslim*, Hac 462, 462, 503-504; *İbn Mâce*, Menasik, 104; *Muvatta*, Medine, 10; *Müsned*, II, 337, 387; III, 140, 149

[104]. *Münâvî*, III, 262

[105]. *Buhârî*, Edeb, 101; *Müslim*, Elfaz, 6-10, 12; *Ebû Dâvud*, Edeb, 74; *Dârimî*, Eşribe, 16; *Müsned*, II, 239, 259, 272, 316

[106]. *Sehâvî*, s. 98

ASIL ŞAŞILACAK ŞEY

وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَاِنَّا لَفٖى خَلْقٍ جَدٖيدٍ
اُولٰٓئِكَ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ الْاَغْلَالُ فٖٓى اَعْنَاقِهِمْ
وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ وَاِنَّ رَبَّكَ
لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰى ظُلْمِهِمْ وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدٖيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾
وَيَقُولُ الَّذٖينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرٌ

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

5. *(Rasûlüm! Kâfirlerin seni yalanlamalarına)* şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey onların: “Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?” demeleridir. İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir; işte onlar *(kıyamet gününde)* boyunlarında tasmalar bulunanlardır. Ve onlar ateş ehlidir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır!

6. *(Müşrikler)* senden iyilikten önce kötülüğü acele istiyorlar. Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir. Doğrusu insanlar zulmettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. *(Bununla beraber)* Rabbinin azâbı da çok şiddetlidir.

7. Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mûcize indirilseydi ya! *(Halbuki)* sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.

❀

Ey Muhammed ya da ey dinleyici! Herhangi bir şeye *“şaşıyorsan asıl şaşılacak şey onların:”* Yani bu şaşkınlığın, müşriklerin şu sözlerinden olsun: *“Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?”* Acaba biz toprak olduktan, yâni öldükten sonra yeniden yaratılır mıyız? Toprak olduğumuz zaman diriltilip yeniden mi yaratılacağız? *“demeleridir”* Şaşkınlıkla böyle söylemeleridir.

Bazıları bu ifadeyi şöyle açıklıyor: Cenab-ı Hakk’ın ilk defa yaratmaya kâdir olduğunu kabul etmiş olmalarına rağmen müşriklerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmelerine ve putlara tapınmalarına şaşıyorsan bu gerçekten şaşmayı hak eden bir durumdur. Yani onların bu tutumları şaşılmaya lâyık bir durum olduğu için şaşma fiilini yerli yerinde yapmış bulunuyorsun. Çünkü bütün mahlûkatı ilk defa yaratmaya kâdir olan, tekrar yaratmaya elbette kâdir olacaktır!

O ki yoktan var etmek O’nun işidir,

Tekrar hayat vermek O'na neden zor olsun?

Şaşmak, nefsin sebebini bilmediği bir şeyi idrâk ettiği zaman kendisine ârız olan etkilenme hâlidir. Böyle bir hal, Allah Teâlâ için muhaldir. O zaman maksad 'eğer şaşacaksan bu şaşma senin tarafındandır' şeklinde düşünülmelidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Şaşıyorsan"* yani ey Muhammed, sen hiçbir şeye şaşılmayacağını bilirsin. Çünkü sen eşyânın bizim tarafımızdan ve bizim kudretimizden olduğunu görürsün. Benim her şeye kâdir olduğumu da bilirsin. Fakat tabîat ehlinin kendilerine alışılmamış gelen ya da kendi akıllarına ters bir şey gördükleri zaman âdetleri olduğu üzere şaşacak olursan, "*asıl şaşılacak şey onların: "Biz toprak olduğumuz"* ölümden sonra topraklaştığımız *"zaman yeniden mi yaratılacağız?"* yani cesedlerimizin toprağı eskisi gibi bir cesed olacak ve ruhlarımız bu cesedlere girerek ikinci kez bir daha mı dirileceğiz?!" İşte onların bu sözüne şaşmak lâzım, yani onların bu sözüne şaş.

Âyetin anlatmak istediği, müşriklerin Allah'ın kudretine şaşmakta oluşlarıdır. Çünkü başlangıçta onları hiçbir şey yokken yaratan Allah'tır. Çünkü başlangıçta ne cesed, ne toprak, ne de ruh vardı. Bu bakımdan Allah'ın insanları bir şeyden, yani topraktan ve ruhlardan yaratması O'nun için çok daha basittir. Fakat asıl şaşılması gereken, Allah'ın kendilerini hiçbir şey yokken yarattığını kabul etmelerine rağmen ikinci defa, hem de var olan bir şeyden yaratmasına şaşmalarıdır.

"İşte onlar" o inkâr eden topluluk *"Rablerini inkâr edenlerdir."* Çünkü Rablerinin öldükten sonra tekrar diriltmeye kâdir olduğunu inkar etmektedirler.

et-Te'vîlât'ta şöyle denilir: *"Rablerini inkâr edenlerdir."* Allah'ın, kendilerini bir şeyden yaratacağını inkar ettikleri için dolaylı olarak hiçbir şey yokken yarattığını da inkâr etmiş olmaktadırlar.

"İşte onlar (kıyamet gününde) boyunlarında tasmalar bulunanlardır." Yani inkâr ve dalâletle bağlanmışlardır, kurtulmaları için bir ümit yoktur. Yaptığı kötü bir şey için insana: "Bu, senin boynunda bir halkadır." denir. Bunun mânâsı "Bu iş senin ayrılmaz bir parçan olmuştur, artık ondan kurtulman beklenemez" demektir.

et-Te'vîlât'a göre ise şöyle denilir: "Bu halkalar, ezelî takdîrin bunların boyunlarına bağladığı şakavet halkalarıdır. Nitekim ***"Her insanın kaderini boynuna bağladık."*** (el-İsrâ, 17/13) buyrulmaktadır. Ancak buradaki halkaların hakîkî mânâda olması da câizdir. O zaman kıyâmet günü bağlanacaklar, demek olur. Yâni kıyâmet gününde onların gerdanlarına ateşten bukağı konur. Kâfirlerin cehennemdeki alâmetleri bu olur.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Allah siyah karanlık bir bulut yaratır ve cehennemliklere: "Ne arzu edersiniz?" diye sorulur. Bulutu görünce dünyadaki bulutu hatırlarlar. "Ey Rabbimiz! Su içmek isteriz!" derler. Bulut, onların üzerine üstlerindeki halkaları daha da artıran halkalar, üstlerindeki zincirleri daha da artıran zincirler ve kendilerini yakıp kavuracak ateş parçaları yağdırır.*"[107]

"Ve onlar ateş ehlidir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır!" Yani ateşte sürekli

kalmakla tavsîf edilenler başkaları değil, sadece onlardır. Onların sürekli kalacakları yer de başka bir yer değil, sadece ateştir. Böylece büyük günah işleyenlerin cehennemde sürekli kalmayacakları sâbit olmuştur.

et-Te'vîlât'ta şöyle der: "*Allah Teâlâ'nın kendileri hakkında ezelde "İşte bunlar cehennemliklerdir, ama ben buna aldırmam!*" buyurduğu kişiler bunlardır. Böylece ilelebed cehennemlik olmuşlardır."

Şirk ve inkâr, mâsıyetlerin ve günahların en büyüklerindendir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın Allah Teâlâ'dan naklen şöyle dediği rivâyet edilir:

"*Allah Teâlâ buyurur ki: "Kulum! Bana kulluk etmedin, ama bana hiçbir şeyi de ortak koşmayarak dâimâ benden ümitdvar oldun. Böyle yaptığın için seni bağışladım. Benim karşıma yeryüzü dolusu hatayla bile gelmiş olsaydın seni yeryüzü dolusu mağfiretle karşılardım. Seni bağışlıyorum ve yaptıklarına aldırmıyorum.*"[108] Yani, eğer bana ortak koşmazsan, her tür şirkten uzak durmandan dolayı seni bağışlarım. Her tür şirkten korunmak ise ancak nefsin ıslahından sonra olabilir.

Şu halde kişi, nefsinin esîridir. İnsanın hevâsı boynundaki bukağı gibidir. Dünyada kendisinden hiç ayrılmayan bu bukağı, mânevîdir ve ancak kıyamet günü görülebilir olacaktır. Çünkü burada bâtın olan orada zâhir olacaktır.

❀

Hikâye edildiğine göre isyankârlardan birisi öldü. Adamın kabrini kazdıklarında çukurda büyük bir yılan gördüler. Başka bir yer kazdılar, fakat aynı yılanı orada da gördüler. Sonra bir daha bir daha derken otuza yakın kabir kazdılar, fakat yılanın her kabirde karşılarına çıktığını gördüler. Hiç kimsenin Allah'tan kaçamayacağını ve hiç kimsenin O'na galip gelemeceğini anlayınca adamı yılanla birlikte gömdüler. İşti bu yılan, adamın amelidir.

Sa'dî (k.s.) der ki:

Ey birader, kötülerin işlerinden utan,
Ki iyilerin yüzünde sevgili olasın.
Sana ârdan başını öne eğmekten başka bir şey kalmaz,
Kendi amellerin etrafına geldiği vakit.

❀

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ
الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

6. *(Müşrikler)* senden iyilikten önce kötülüğü acele istiyorlar. Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir. Doğrusu insanlar

zulmettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret sahibidir. ***(Bununla beraber)*** **Rabbinin azâbı da çok şiddetlidir.**

“(Müşrikler) *senden iyilikten önce kötülüğü”* yani helâk edici bir cezâ getirmeni *“acele istiyorlar.”* Burada cezâya, “seyyie (kötülük)” denmesi, onları kötü duruma düşürür.

“Acele istemek”, bir şeyi daha vakti gelmemişken acele olmasını istemek demektir. Yani Mekke müşrikleri senden acele olarak iyilikten önce kötülüğü istiyorlar. Şöyle ki mühlet tanıyarak onlara verdiğimiz iyilik ve âfiyetten önce kötülüğü acele istiyorlar. ‘Âfiyetten önce’ demek, müşriklerin âfiyeti için takdir edilmiş zamanın bitmesinden önce demektir.

Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), Mekkeli müşrikleri gâh âhiret azâbıyla, gâh dünya azâbıyla tehdid ederdi. Âhiret azâbıyla tehdid ettiğinde, kıyâmeti ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederler; dünya azâbıyla tehdîd ettiğinde ise: “Ne zaman onu bize getireceksin!” diyerek onu hemen isterlerdi.

Bu sözleriyle müşrikler, Peygamber (a.s.)’ın söylediklerinin aslı olmadığını ortaya çıkarmak ve alay etmek için âfiyet, rahmet ve hayır yerine cezâ, azâb ve şer isterlerdi. Bu sebeple şöyle demişlerdir:

“Ey Allah’ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir!” (el-Enfal, 9/32)

Oysa Allah Teâlâ kökten yok etme şeklindeki azâbı bu ümmetten kaldırmış ve yalanlayıcılara azâb etmeyi kıyâmet gününe te’hir etmiştir.

İşte müşrikler hakkındaki iyilik, bu tehirdir. Fakat müşrikler hakkında iyilik olan bu te’hire rızâ göstermeyip cezâ ve azâb meleğinin inmesini istemişlerdir.

Bilesin ki Mekke müşriklerinin iyilikten önce kötülüğü acele istemeleri, îman ve tâatten önce küfür ve mâsıyet istemekte acele davranmaları demektir. Çünkü her türlü saâdet ve rahmetin kaynağı kâmil îman ve sâlih amel, her türlü şakâvet ve azâbın menşei ise küfür, şirk ve bozuk ameldir.

“Halbuki onlardan önce” kendilerine benzer yalanlayıcılara verilen yerin dibine geçirme, sûretini değiştirme, korkunç ses gibi *“ibret alınacak nice azâb örnekleri gelip geçmiştir.”* Bunlara ne oluyor da ibret alıp alay etmeyi bırakmıyorlar!

Kuş yem tarafına aşağı inmez
Diğer kuşu bağlı görünce
Başkalarına gelen musîbetlerden öğüt al
Ta ki başkaları senden öğüt almasın

et-Tibyân’da buradaki “azab örnekleri”nden maksadın birbirine benzeyen helâk edici cezâlar olduğu söylenir.

“Doğrusu insanlar” işledikleri günahlar yüzünden nefislerine *“zulmettikleri halde Rabbin onlar için mağfiret”* örtme ve bağışlama *“sahibidir.”* Böyle olmasaydı

yeryüzünde tek bir varlık bile kalmazdı.

Perde arkasından kötü amelleri görür
Dahası O kendi nimetinden perde örter
Eğer cefâkarlıktan kendini uzak tutarsan
Dâimâ Cenâb-ı Hakk'ın kahrından emân bulursun

"Zulmettikleri halde" sözü, zulümle meşgul oldukları halde anlamındadır. Bu durumda âyet, büyük günah işleyen muvahhidlerin tevbe etmedikleri takdirde cezâya dûçâr olabileceklerine delâlet etmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle diyor: "Bunlar Allah Teâlâ'nın kendileriyle ilgili olarak: "Bunlar cennetliklerdir, fakat bu, benim için önemli değildir" buyurduğu kişilerdir."

"(Bununla beraber) *Rabbinin"* âsîlerden dilediği kimselere *"azâbı da çok şiddetlidir."*

et-Te'vîlât'ta şöyle der: "Bunların da Allah'ın haklarında: Bunlar cehennemliktir, fakat ben buna aldırmam!" buyurduğu kimselerdir."

❀

Rivâyet edilir ki bu âyet nâzil olduğu zaman Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın affı ve bağışlaması olmasaydı kimse hayattan tat alamazdı. Yine O'nun tehdid ve azâbı olmasaydı herkes Hakk'ın affına güvenip amelden geri kalırdı*."[109]

Hak'tan kork ki gâfil olmayasın
Hak'tan ümidsiz olma ki kötü gönüllü olmayasın

Muhakkıklar, havf ve recânın kurallarının esâsının bu âyette olduğunu belirtmişlerdir. Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki: Hakk'ın rahmetinden ümidsiz olmamaları için onları bağışlarım. Cezâ ve azâb görenler ise Cenâb-ı Hakk'ın heybet ve azametinden emin olmayalar.

Bu âyetin benzeri şu âyetlerdir: ***"Kullarıma benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azâbımın elem verici bir azâb olduğunu da bildir."*** (el-Hicr, 15/49-50)

❀

Yahyâ (a.s.), Îsâ (a.s.) ile karşılaştı. Îsâ (a.s.), Yahyâ (a.s.)'ın yüzüne karşı tebessüm etti. Yahyâ (a.s.) ona:

–"Bakıyorum da âkıbetinden eminmiş gibi pek neşelisin!" dedi.

O da:

–"Ben de bakıyorum da her şeyden ümid kesmiş gibi yüzün asık!" diye cevap verdi.

Bunun üzerine: –"Öyleyse bize vahiy inene kadar bekleyelim." dediler. Bir müddet sonra Allah Teâlâ şöyle vahyetti:

–“İkinizden Bana daha sevgili olan, benim hakkımda daha fazla hüsn-i zan besleyendir.”

İnsan sağlam olduğu müddetçe havfın, hastalandığı zaman ise recânın efdal olduğu söylenir. Yâni tâatlere çalışıp gayret etmesi ve günahlardan uzaklaşması için insan sağlıklı olduğu zaman onun için havf daha fazîletlidir. Hastalanıp da amel etmekten âciz kalınca ise onun için recâ daha fazîletlidir.

❀

Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)’a vahyederek şöyle buyurdu:

–“Günahkârları müjdele, sıddîkları ise korkut.”

Bunun üzerine Dâvud (a.s.):

–“Ya Rab, nasıl günahkârları müjdeler, sıddîkları korkuturum?!” dedi.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

–“Günahkârlara müjdele ki bana karşı işlenen her günahı bağışlarım. Sıddîkları da korkut ve uyar ki amellerini beğenmesinler. Çünkü kime adâletimle muâmele eder ve hesâba çekersem mutlaka helâk olur.”

Eğer mahşerde kahr ile hitâb ederse
Peygamberler bile özür beyan edemezler
Lütuf yüzünden perdeyi kaldırırsa
Bedbahtlara mağfiret ümidi olur

Bilesin ki Allah Teâlâ insanda cemâl ve celâli birleştirmiştir. İnsanın recâsı cemâle, havfi ise celâle dâirdir. Cisim ve ruh da bu iki sıfata işârettir. Ancak Allah’ın rahmeti - yâni ruh ve onun hâli- gazabını - yani cesed ve ona tâbi olan şeyleri- geçmiştir. Hüküm de sonra gelene değil, önde gidene göredir.

Şu hâlde sana düşen, ecel gelene dek amel işleyerek ümitvar olmaktır.

❀

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۜ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرٌ

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

7. Kâfirler diyorlar ki: “Ona Rabbinden bir mûcize indirilseydi ya!” *(Halbuki)* sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.

“Kâfirler diyorlar ki: “Ona” Muhammed’e *“Rabbinden”* idrâk edenin daha ilk bakışta büyük olduğunu anlayabileceği apaçık, Muhammed’in gerçekten peygamber olduğuna delâlet edecek zâhir *“bir mûcize”* bir alâmet *“indirilseydi ya!”*

Böyle bir mûcizeyi Rasûlullah (s.a.)’e inen âyetlere önem vermedikleri ve basît gördükleri için istiyorlardı. Onlar hak yolu bulmak için değil, sırf inâd ettiklerinden

dolayı böyle bir teklifte bulundular. Aksi halde tıpkı Mûsâ, Îsâ ve Sâlih (a.s.)'a verilen asânın yılana dönmesi, ölüleri diriltme ve kayadan deve çıkması mûcizelerinde olduğu gibi onların isteklerine de cevap verilirdi.

Hz. Peygamber'e şöyle denildi: *"Sen ancak bir uyarıcısın"* öteki peygamberler gibi sen de kavmini kötü âkıbetten korkutmak ve uyarmak için gönderildin. Sana düşen, onların teklif ettiği mûcizeleri değil sadece peygamberliğinin doğruluğunu ortaya koyan mûcizeleri göstermektir. Peygamberliğinin doğruluğu ise herhangi bir âyetle meydana çıkar. Her tekliflerine cevap verilecek olsa bu, sonsuz sayıda mûcize getirilmesini gerektirir. Çünkü her mûcize gösterildiğinde başka biri gelip diğer bir mûcize ister ki bu durum peygamberlerin aslî görevleri olan dâveti yapamamalarına yol açar.

"Ve her toplumun bir rehberi vardır." Yani her kavmin, o kavimde yaygın olan özellikle aynı cinsten bir mûcizeyle desteklenmiş bir peygamberi vardır. Bu peygamber onlara hakkı gösterir ve onları doğruya dâvet eder.

Mûsâ (a.s.) zamanında sihir yaygın olduğu için onun mûcizesi onların bu özelliğine en yakın bir şey kılınmıştır.

Îsâ (a.s.) zamanında tıp yaygın olduğundan onun mûcizeleri de tıb ile ilgili olmuştur. Bunlar ölüleri diriltmek, kör ve alacalı olanları iyileştirmektir.

Bizim Peygamberimiz'in zamanında fesâhat ve belâgat yaygın olduğundan O'nun mûcizesi, insan kudretinin hâricinde olarak Kur'an'ın fesâhat ve belâgati olmuştur. Onların gittiği yola çok yakın ve tabîatlarına çok uygun olduğu halde bu mûcizeye inanmadıklarına göre, başka mûcizeler gösterildiğinde inanmayacak olmaları daha fazla muhtemeldir.

Âyetteki *" هَادٍ(rehber)"*den maksad, Allah Teâlâ'dır. Yâni, Sen sadece bir uyarıcısın, onları hidâyete erdirme görevin yoktur. İki (mü'min-kâfir) gruptan olan her kavme yol gösteren biri vardır. O, îman edip sâlih amel işleyen ehl-i inâyeti cennete iletir. İnkâr edip mâsiyet işleyen yardımsız kalmışları da cehenneme götürür. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Gazzâlî, *Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ*'da şöyle der: "اَلْهَادِى, odur ki seçkin kullarını evvelâ kendi zâtını ma'rifete hidâyet eder ki eşyâya O'nun zâtını delil getirsinler. Kullarının avâmını da mahlûkatına hidâyet eder ki onun zâtına mahlûkatı delil getirsinler. Her mahlûku ihtiyaçlarını giderme hususunda kendisine lâzım olan şeylere hidâyet eder. Meselâ annesinden yeni doğan çocuğu annesinin memesini ağzına almaya, yuvasından yeni ayrılan bir yavru kuşu dâne bulmaya, arıyı evini bedenine en uygun olan altıgen şeklinde yapmaya hidâyet eder.

Kullardan hidâyet edenler peygamberler, sonra insanları uhrevî saâdete irşâd eden ve dosdoğru yola ileten âlimlerdir. Bilakis onları, bunların diliyle hidâyet eden Allah'tır. Bunlar O'nun kudret ve tedbîrine boyun eğmişlerdir."

Tefsîru'l-Kevâşî'de şöyle der: "Ya da *"uyaran (münzir)"* Muhammed (a.s.), *"hidâyet eden"* ise Ali (r.a.)'dır. Nitekim şu hadis buna delildir: "*Allah'a yemin olsun ki Allah'ın senin sâyende bir adama hidâyet bahşetmesi senin için kızıl develere sâhip*

olmaktan daha hayırlıdır."[110]

İrşâdın gayesi, Hz. Muhammed'e tâbi olan kâmil insan sayısını artırarak Onun makamını ayakta tutmaktır. Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Evlenin, çoğalın. Çünkü ben diğer ümmetlere sizin çokluğunuzla övüneceğim*."[111]

Buradaki evlenme ve çoğalma, zâhirî evlenmeyi içine aldığı gibi, mânevî olanları da içine alır. Çünkü her iki tarafın silsilesi de âhir zamana dek uzayacaktır. Hz. Muhammed ümmetinin arasından bir mehdî çıkacak, O'nun şeriâtıyla hükmedecek, yoldan çıkanların tahrîfâtını ve halîfeliği sırasında O'nun dininden kayanların kaymalarını ortadan kaldıracaktır.

Taberânî'nin tahrîc ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Fâtıma'ya şöyle demiştir: "*Peygamberimiz peygamberlerin en hayırlısı olan senin babandır. Şehidimiz şehidlerin en hayırlısı olan babanın amcası Hamza'dır. Cennette iki kanadıyla istediği yere uçan, babanın amcasının oğlu Ca'fer'dir. Bu ümmetin gözde iki torunu senin oğulların Hasan ile Hüseyin'dir bizdendir. Mehdî de bizdendir*."[112]

❀

Ebû Dâvud, *Sünen*'inde Mehdi'nin Hasan'ın torunlarından olacağını rivâyet ediyor.[113] **Hz. Hasan**'ın ümmete şefkatinden dolayı halifeliği Allah için terk etmesinin sırrı bu olsa gerektir. O'nun bu davranışı sayesinde Allah da gerçek halîfeliği, hem de insanların en muhtaç olduğu bir zamanda tüm yeryüzünü adâletle doldursun diye onun çocuklarından birine verecektir.

Mehdî'nin zuhur zamânı ise bir Ramazan'ın ilk gecesi ayın ve yine o Ramazan'ın ortalarında güneşin tutulmasından sonra olacaktır. Çünkü böyle bir tutulma, Allah Teâlâ yerleri ve gökleri yarattığından beri gerçekleşmemiştir.

Mehdî yirmi yaşında, bir görüşe göre ise kırk yaşında olacaktır. Yüzü, inci misâli bir yıldız kadar parlak, sağ yanağında siyah bir ben olacak.

Medine-i Münevvere'de doğacak, deccâlden yedi sene önce çıkacaktır. Deccâl ise güneşin batıdan doğmasından on sene önce çıkacaktır. Mehdînin zuhûrundan önce bazı kıyamet alâmetleri belirecek ve fitneler olacaktır.

Hâfız der ki:

Sen ömür ve sabır iste ki hokkabaz felek,
Bundan daha acâib bin oyun koparır

Allah bizi ve sizi kederlerden muhafaza buyursun, bize hayırlı yurtta güzel komşuluklar nasip eylesin.

---

[107]. *Süyûtî*, ed-Dürrü'l-mensûr, V, 357

[108]. *Tirmizî*, Deavât, 98, *Dârimî*, Rikak, 72; *Müsned*, V, 154
[109]. *Kurtubî*, IX, 285
[110]. *Buhârî*, Fezâilü's-sahâbe, 9; *Müslim*, Fezâliü's-sahâbe, 34
[111]. *Müsned*, II, 172
[112]. *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 253; IX, 166
[113]. Bk. *Ebû Dâvud*, Mehdî.

ALLAH HER ŞEYİ BİLİR

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغٖيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبٖيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَٓاءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

8. Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını bilir. O'nun katında her şey bir ölçü iledir.

9. O, görülmeyeni de görüleni de bilir; büyüktür, yücedir.

10. Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen *(onun ilminde)* eşittir.

❀

Sadece *"Allah, her dişinin neye gebe olduğunu,"* Yani taşıdığı şeyi ya da rahmin yüklendiği, çocukların erkek-dişi, tam-eksik, güzel-çirkin, uzun-kısa, saîd-şakî, Allah dostu-Allah düşmanı, cömert-cimri, âlim-câhil, akıllı-akılsız, değerli-alçak, iyi huylu-kötü huylu ve diğer şu anda mevcud bulunan ve ileride olması muhtemel özelliklere sahip olduklarını *"ve rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını bilir."* Yani bütün rahimlerdeki eksik ve fazlayı ya da rahimlerin eksilttiği ve artırdığı şeyleri bilir.

Rahim, çocuğun ana karnında oluşup büyüdüğü yuvadır. Bilesin ki, kadın rahmi birtakım kaslarından, damar ve sinir tellerinden meydana gelmiş olup sinir tellerinin başı beyindedir. Rahim bir kese şeklindedir.

Müfessirler, rahmin eksiltip artırdığı şeyin ne olduğu konusunda ihtilâf etmiştir. Bunun çocuğun bedeni olduğu söylenmiştir. Çünkü rahimdeki çocuk bazen büyük bazen küçük, bazen tüm organları yerinde bazen eksik olur.

Yine rahmin eksiltip artırdığı şeyin çocuğun doğum müddeti olduğu söylenmiştir. Çünkü herkesçe kabul edildiği üzere en az doğum süresi altı aydır. Genellikle bu dokuz ay olur. **Ebû Hanîfe**'ye göre iki seneye, **Şâfiî**'ye göre dört seneye, **Mâlik**'e göre ise beş seneye kadar uzar

Hasan Basrî'den rivâyet edildiğine göre âyetteki *"azaltma"* kadının sekiz ayda veya daha az bir zamanda, *"artırma"* ise dokuz aydan daha fazla sürede doğum yapmasıdır. Yine ondan rivâyet edildiğine göre *"azaltma"* vakti gelmediği için düşük doğan cenin için, *"artırma"* ise vakti tamamlandığında doğan çocuk için kullanılmıştır.

Artırma ve azaltma ifadelerinin, çocuk sayısıyla ilgili olduğu da söylenir. Çünkü rahim, bir, iki, üç ve dört çocuğu içine alabilir.

Rivâyete göre Medine fukahâsından olan tâbiî Şüreyk, anne karnında dördüzlerin

dördüncüsü olarak dünyaya gelmiştir.

İmam Şafiî şöyle der: “Yemenli bir ihtiyar bana hanımının her batında beş çocuk olmak üzere birkaç doğum yaptığını haber verdi.”

Artıp azalan şeyin hayız kanı olduğu da söylenmiştir. Çünkü hayız kanı bazen az, bazen çok gelir.

Rahmin azaltmasından maksadın, hâmilelik devresinde hayız hâli olduğu da söylenmiştir. Hâmile bir kadın hayız görmesi durumunda çocukta eksiklik olur. Çünkü hayız kanı rahimdeki çocuğun gıdasıdır. Bu kan aktığı zaman, gıdası eksilmiş, dolayısıyla çocuk da eksik olmuş olur. Hâmile kadının hayız görmemesi durumunda ise çocuk artıp tamamlanır. Bu mânâya göre âyetteki *“azaltma”* hayız kanının akması sebebiyle çocuğun yaratılışında meydana gelen eksiklik, *“artırma”* ise kanın tutulması sâyesinde çocuğun tam bir yaratılışa sahip olması mânâsına gelmiş olur.

“Onun katında her şey bir ölçü iledir.” O ölçüden fazla ve eksik olmaz.

Bahru’l-ulûm da şöyle denilir: “Her şey, takdîr edilmiş, levh-i mahfûzda yazılmış ve varlık sahnesine çıkmadan önce mâlûmdur. Hâli, zamanı ve ilgili olacağı şeyler bilinmiştir.”

et-Tibyân’da ise şöyle denilir: “O’nun katında her şey, rızk ve ecel konusunda aşamayacağı bir sınır iledir.”

❀

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

9. O, görülmeyeni de görüleni de bilir; büyüktür, yücedir.

“O, görülmeyeni de” yâni Allah Teâlâ gayb adı verilebilecek her şeyi *“görüleni de”* yani şehâdet adı verilebilecek her şeyi *“bilir.”*

Gayb, duyu organlarından gizli olan şeydir. Gizli sırlar ve bilgiler ile âhiret bu kabildendir. Şehâdet ise duyu organlarından gizli olmayan şeydir. İdrâk edilebilen ve âşikâr olan varlıklar ile dünya bu kabildendir.

Bazısı der ki: “Kur’ân’da gaybı bilmenin Allah Teâlâ’ya isnâd eden bütün ifadelerde gayb, bize göredir. Çünkü Allah Teâlâ’ya göre gayb yoktur.”

İleri gelen sûfîlerden birisi şöyle der: “Zât-ı baht ve hüviyyet-i sırfe mertebesinde bütün nisbet ve izâfetler ortadan kalktığı zaman, ilmî nisbet de yok olur. Böylece bu mertebe îtibarıyla gayb ilmi de ortadan kalkar. Ancak sıfatlar, yâni zât-ı vâhidiyyet mertebesinde taayyünât ve mevcûdâtın varlıklarını isbât îtibâriyle ilim olduğu hâl üzeredir, anla!”

O’na bir zerrenin ilmi örtülü değildir
Ki açık da gizli de O’nun yanında birdir

O, *“büyüktür,”* hiçbir şey ilminin dışında olmayan şanı yüce bir varlıktır, *“yücedir,”*

kudretiyle her şeyin üstünde ve üzerindedir.

el-Kevâşî'de belirtildiği üzere yaratılmışların sıfatlarından ve müşriklerin sözlerinden yüce ve münezzehtir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Allah her dişinin neye gebe olduğunu"* bilir. Yani şu varlık âlemini oluşturan zerrelerden her birinin taşıdığı vahdâniyyet delillerini bilir. Çünkü bu delilleri onların tabîatına yerleştiren ve şöyle buyuran O'dur: ***"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz."*** (Fussılet, 41/53)

Şâir şöyle der:

Âyet çıkarırsınız her bir şeyden
Allah'ın birliğine delâlet eden

Bir şâir de der ki:

Cihan bizim sevgilimizin güzelliğinin aynasıdır
Her zerrede sen de O'nu görme zevkini tat

Yine O, bu zerrelere yerleştirmiş olduğu özellikleri ve tabîatları bilir.

"Ve rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını bilir." Yani mevcûdâtın rahîmlerinin de yok olanların (ma'dûmât) rahimlerinin de neyi eksiltip neyi artırdığını bilir. Mevcûdâtın rahimlerinde bulunan mukadderâtın rahimlerde kalıp dışarı çıkmayacaklarını da, çıkanlarını da bilir.

"O'nun katında her şey bir ölçü iledir." Yani gerek var ve yok olan şeylerin rahimlerinden çıkan, gerekse bunlardan çıkmayan her şey O'nun ilim ve hikmetinde muayyen bir miktar iledir. Öyle ki bu rahimlerden çıkanın çıkışı da kalanın kalışı da O'nun hikmetine uygundur. Çünkü *"O, görülmeyeni de görüleni de bilir."* Yani O, hikmeti gereği varlıktan olma ve rahimlerden çıkmaktan gâib olanları da varlıkta ve rahimlerden çıkışta şâhid olanları da bilir.

O, var ve yok olanlar ile bunların rahimlerinde bulunanları kuşatmış olması ve zâtı itirabiyle *"büyüktür"*; kendisinden başka hiçbir varlığın sahip olmadığı sıfatları îtibariyle de *"yücedir."*

Şerhu'l-esmâi'l-hüsnâ'da der ki: "el-Kebîr, Kibriyâ büyüklük, azamet sahibi demektir. Kibriyâ ise zâtın kemâlinden ibarettir. Zatın kemâli ile varlığının kemâlini kasdediyorum. Varlığın kemâli ise iki şeye bağlıdır:

1- Ezelî ve ebedî olarak devam etmesi. Önceden veya sonradan yok olan her varlık devamlı değildir, dolayısıyla da eksiktir. Bu yüzden var olma süresi uzayan insana "büyük" denir. Bu, yaşı büyüktür ve baka süresi uzundur, demektir. Ancak bu insana: " عَظِيمُ السِّنِّ (yaşı azametli) denmez. Şu halde *"el-kebir"* kelimesi, *"el-azîm"* kelimesinin kullanılmadığı yerlerde kullanılır. Baka süresi sınırlı olduğu halde var olma müddeti

uzun olan kimse “kebîr (büyük)” diye adlandırılırsa, yokluğu muhal olan, ezelî ve ebedî olarak devam edenin büyük olması daha uygundur.

2- O’nun varlığı, her mevcûdun varlığının kendisinden meydana geldiği bir varlıktır. Varlığı kendi nefsi itibariyle tam olan, kâmil ve büyük oluyorsa, bütün mevcûdatın varlığı kendisinden olan varlık, kâmil ve büyük olmaya elbette daha lâyıktır.

Kullardan büyük olan ise kemâl sıfatları sadece kendisinde kalmayıp başkalarına da ulaşan ve meclislerinde bulunanların mutlaka kemâllerinden feyizyâb olduğu kimselerdir. Kulun kemâli aklında, vera ve ilminde olur. Buna göre büyük, insanları irşad eden, nurlarından ve ilimlerinden istifâde edilen bir önder olmaya elverişli, takvâ sâhibi âlimlerden başkası değildir. Bu sebeple **Hz. Îsâ** şöyle buyurmuştur: “Kim bilgi sahibi olur, bilgisiyle amel eder ve bunları öğretirse, işte o semanın melekûtunda ‘büyük’ diye çağırılır.”

“el-Müteâl” ise yüce mânâsınadır. Ancak bu kelimenin anlamında biraz mübâlağa vardır. *“el-Müteâl”*, kendi rütbesinin üstünde hiçbir rütbe bulunmayan demektir. Bir kulun, mutlak mânâda yüce olması düşünülemez. Çünkü nâil olduğu her derecenin üstünde, şu varlık âleminde mutlaka bir derece vardır ki bu derece peygamberlerin ve meleklerin derecesidir. Evet, kulun hiçbir insanın kendisinin üstünde olamayacağı bir rütbeye nâil olması düşünülebilir. Bu, Peygamber Efendimiz (a.s.)’ın rütbesidir. Ne var ki bu rütbe de mutlak yüceliğe nazaran eksiktir. Çünkü O’nun yüceliği, bâzı mevcûdâta nisbetledir. Allah’ın yüceliği ise bütün mevcûdâta nisbetledir. Mutlak olmayan yücelik vâcib/zorunlu değildir, aksine kendisinden daha üstün bir insan olması da imkân dâhilindedir. Mutlak olarak yüce olan ise başkasına izâfeten değil zorunlu olarak üstünlük kendisine âid olandır. Yine onun üstünlüğü, zıddı imkan dâhilinde olan varlığa göre değildir.”

❀

سَوَآءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ

وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

10. Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen *(onun ilminde)* eşittir.

“Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran,” Yâni ey insanlar, Allah Teâlâ’nın ilminde sizden sözü içinde gizli tutan da diliyle açığa vuran da eşittir.

“Geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen” onun ilminde *“eşittir.”* Aranızda karanlıklarda gizlenen bir insan da, yollarda görünen bir insan da birdir.

Kâşifî de şöyle der: “Kim ki gizli olmak ister ve amelini kimse görmesin diye gece gizli yapıp örtmek ister, kim de açık ve âşikâre olarak amelini gündüz yapar, yâni mutlak olarak söz, fiil, gizli ve âşikâre hiçbir şey O’ndan örtülü değildir.

GÖK GÜRÜLTÜSÜ DE O’NU TESBİH EDER

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُٓوءًا
فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ ﴿١١﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ
الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ
بِحَمْدِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَٓاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللّٰهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

11. Onun önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu koruyan takipçiler *(melekler)* vardır. Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi, artık onun geri çevrilmesine imkan yoktur. Onların Allah’tan başka yardımcıları da yoktur.
12. Size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren ve *(yağmur dolu)* ağır bulutları meydana getiren O’dur.
13. Gök gürültüsü O’nu hamd ile tesbih eder. Melekler de O’nun heybetinden dolayı tesbih ederler. Onlar, Allah hakkında mücâdele edip dururken O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. Ve O, azâbı pek şiddetli olandır.

❀

“Onun” yani Allah’ın veya zikredilen sıfatlara sâhip insanın *“önünde ve arkasında”* günah işlediğinde kendisi için duâ ederek, günahından tevbe edip Allah’a yönelir ümidiyle Rablerinden ona mühlet vermesini isteyerek *“onu Allah’ın emrinden”* belâ ve cezâsından ya da Allah’ın kendilerine korumalarını emrettiği zararlı şeylerden *“koruyan takipçiler (melekler) vardır.”* Yâni, Allah’ın öyle melekleri vardır ki onlar insanoğlunun önünde ve arkasında bulunur, insanoğlunu tamamen kuşatır ve bir kısmı diğer bir kısmını takip eder.
“مُعَقِّبَاتٌ/tâkipçiler *el-Kamus*’ta belirtildiği üzere gece ve gündüz melekleridir. Bazısı gece bazısı da gündüz olmak üzere yeryüzüne birbirlerinin peşi sıra indikleri için hafaza meleklerine ‘muakkıbât’ denir. Bu meleklerden bir grup gidince arkasından başka bir grup gelir. Yani gece melekleri gündüz meleklerinin arkasından, gündüz melekleri de gece meleklerinin arkasından gelir. Sabah ve ikindi namazlarında bir araya gelirler.

❀

Mücâhid der ki: “Hiçbir kul yoktur ki gerek uyurken, gerekse uyanıkken kendisini insanlardan, cinlerden ve zararlı hayvanlardan koruyan, sırf kendisiyle görevli bir

melek bulunmasın. Onlardan herhangi bir şey kendisini kasdederek geldiğinde bu melek: “Dikkat et!” diye uyarır. Ancak Allah’ın izin verdiği gelir isabet eder.”

❀

Amr b. Ebû Cündeb’den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Sıffîn’de Saîd b. Kays’ın yanında oturuyorduk. Karanlığın yeni bastığı bir sırada Hz. Ali (r.a.) asâsına dayanmış bir halde yanımıza geldi. Bu durumu gören Saîd:

–“Gelen mü’minlerin emîri midir?” diye sordu.

Hz. Ali:

–“Evet.” diye cevab verince:

–“Birinin sana suikast yapmasından korkmuyor musun?’ dedi.

Hz. Ali şöyle cevap verdi:

–“Hiç kimse yoktur ki kuyuya düşmek, dağdan aşağı yuvarlanmak, taş isâbet etmesi ya da bir hayvanın zarar vermesi gibi durumlardan koruması için yanında Allah’ın görevlendirdiği bir melek olmasın. Ancak kader geldiği zaman, onu kendi kaderiyle baş başa bırakırlar.”

❀

Es’iletü’-hikem’de der ki: “Âlimler, her insanın yanında görevlendirilmiş bulunan meleklerin sayısında farklı görüşlere sahiptirler. Bu meleklerin yirmi tane olduğu da söylenir, daha fazla olduğu da. Fakat birinci görüş daha doğrudur. Çünkü Hz. Osman bu konuyu Hz. Peygamber’e sorduğunda, O, yirmi melekten bahisle şöyle buyurmuştur:

–“Sağında iyiliklerini yazan bir melek vardır. O, solundaki meleğin emîridir. Nitekim Allah Teâlâ:

“İki melek sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar.” (Kaf, 50/17) buyurmuştur.

“Onun önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır” âyeti gereğince biri insanın önünde, biri de arkasında olmak üzere iki melek vardır.

İnsanın alnında bulunan bir melek de Allah için tevâzu ettiğinde insanı yükseltir. Allah’a karşı büyüklük tasladığında ise burnunu sürter.

Dudaklarında bulunan iki melek, peygamberine salât getirmeye teşvik eder.

Ağzında bulunan melek ağzına yılan girmesini engeller.

Gözlerinde de iki melek bulunmaktadır. Böylece her insanın yanında on melek bulunmaktadır.

Gece melekleri de gündüz melekleri üzerine inince, her insanın yanında yirmi melek olur. Şunu da belirteyim ki İblis gündüz, çocukları ise gece faâliyet gösterir.”

❀

İmamlardan biri der ki: Şâyed, “Kulun amelini semaya yükselten melekler, bu gelenler midir, yoksa başkaları mıdır?” diye sorarsan şöyle cevap veririm: Öyle görünüyor ki

bunlar onlardır. Ancak insanın iki meleği vardır ki yaşadığı sürece devamlı onunla birliktedirler. O insan öldüğünde ise:

–"Ya Rab, kulunun ruhunu kabzettin, şimdi biz nereye gideceğiz?' derler.

Allah Teâlâ şöyle cevap verir:

–"Göklerim meleklerimle dolu, arzım ise yaratıklarımla dolu. Hepsi bana itâat ederler. Gidin o kulumun kabrine orada beni tesbih edin, bana hamdedin, tehlîl edin (Lâ ilâhe illallah, deyin), tâzimde bulunun, tekbir getirin, beni yüceltin ve büyük tanıyın. Kıyamet gününe kadar bütün bunları kulumun defterine yazın."

*"Muakkıbât"*ın sultanın yardımcıları olduğu da söylenmiştir. Buna göre bu ifade, devamlı aldanma hâlinde bulunan gafiller için bir kınama ve bazı hükümdar ve sultanlarda görüldüğü üzere kendilerini Allah'ın emir ve kazasından koruyacakları düşüncesiyle muhâfız edindiklerinden dolayı onlarla alay etmektedir.

Akıllı olan, ilâhî hükümler ile takdîr edilen belâlardan korunmanın mümkün olmadığını bilir. Onların düşüncelerine ve görüşlerine bir bakınız.

Kaza yayından kader oku
Çıkınca siper fayda vermez

❀

Denilir ki: Mü'mini ölüm esnasında, kabirde ve kıyamet günü Allah'ın azâbından koruyan bir takım tâat ve sadakaları vardır. Seleften birisi şöyle der:

–"Mü'minin ölüm ânı geldiği vakit meleğe: "Şunun başını kokla." denir.

Melek:

–"Başında Kur'ân olduğunu görüyorum" der.

–"Kalbini kokla" denir.

–"Kalbinde oruç bulunduğunu görüyorum" der.

–"Ayaklarını da kokla" denir.

Melek:

–"Ayaklarında (namaz için) kıyam bulunduğunu görüyorum" der. Bunun üzerine:

–"O kendisini muhâfaza etmiş, Allah da onu korusun" denir.

❀

"Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar" yani şükrü terkedip güzel hâllerden kötü ve çirkin hâllere düşmedikçe *"Allah, onlarda bulunanı"* sahip olduğu âfiyet ve nimeti *"değiştirmez."*

Mâşûkun senden kesilmesin istersen
İpin ucunu sıkı tut ki o da sıkı tutsun

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Bir toplum,* Allah'ın hikmeti gereğince ve meşîetine uygun olarak var ve yok olmaya (vücud ve adem) hak kazanma lisânıyla var

veya yok olmayı isteyerek *“kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar Allah, onlarda bulunanı”* var ve yok olmayı *“değiştirmez.”*

Âyette bütün insanların Allah’ın kendilerine bahşettiği nimetlerin kadrini bilerek, onları kaybetmemek için O’na şükretmeleri gerektiğine dikkat çekilmektedir. Dilin zikir ile, kalbin de tefekkür ile meşgul olması güzel şeylerdendir. Ancak kişi Allah’ı zikretme durumundan O’nu unutma durumuna geçecek olursa kötü bir duruma geçmiş olur. Böyle olduğu için de daha önce bulduğu ilâhî feyzi bulamaz.

Allah Teâlâ, mâsıyetin kötülüğü sebebiyle pek çok şeyi değiştirmiştir. Meselâ İblis’i değiştirmiştir. Daha önce ismi Azâzil iken Allah onu İblis diye adlandırmıştır.

❀

İbrahim b. Edhem diyor ki: Birinin tarlasında yürürken tarla sahibi bana: “Heey öküz herif!” diye seslendi. Bunun üzerine şöyle dedim: “Bu adam basit bir hatamdan dolayı adımı değiştirdi. Şâyet çok hata yaparsam, Allah da irfânımı değiştirir.”

❀

Hârut ve Mârut’un adlarını da değiştirmiştir. O günahı işlemeden önce adları Azâ ve Azâyâ idi.

Tek bir zelle yüzünden Dâvud (a.s.)’ın sûreti değiştirilmiştir. Mûsâ (a.s.)’ın kavmi de yasak balıkları tuttukları için sûretleri değiştirilerek maymuna çevrilmiştir. Allah Teâlâ, Îsâ (a.s.)’ın kavmini domuza çevirirken, Kutrus sülâlesinin mallarını ve bahçelerini değiştirivermiştir. Çünkü onlar, insanlara hiçbir şey vermiyorlardı. Bu yüzden bir ateş gelip bunları yakıvermiştir.

Mûsâ (a.s.)’ın: ***“Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver…”*** (Yunus, 10/88) şeklindeki duâsıyla Kıptîlerin mallarının helak olması da böyledir. Suları kan, malları da taş olmuştur.

Allah Teâlâ **Ümeyye b. Ebi’s-Salt**’ın da ilmini değiştirmiştir. Uyurken bir kuş gelip gagasını Ümeyye’nin ağzına soktu. Ümeyye uyandığında bütün bildiklerini unuttu. Ümeyye Kureyş’in beliğ konuşanlarındandı. Âhir zaman peygamberinin kendisi olacağını umuyordu, ya da âhir zaman peygamberi geldiğinde ona îman etmeyi vaadetmişti. Fakat ne zaman ki peygamber olarak Hz. Muhammed (s.a.) görevlendirildi, işte o zaman onu inkar etti.

Allah, tek bir zellesi yüzünden Hz. Âdem’in yerini değiştirdi. Zekat vermeyi reddettiği için Karun’u da yerin dibine batırdı.

Hâfız der ki:

Karun’un hazînesi düşün ki şimdi yerin altına gidiyor
Bu gidiş bilmiş ol ki fakirlerin gayretindendir

Allah Teâlâ, anasına isyanı sebebiyle bir adamın da dilini değiştirmiştir. Anası ona

seslendiği halde bu çağrıya icâbet etmediği için dilsiz olmuştur.

Allah'a hiç karşı gelmeden iki yüz yirmi sene ibâdet eden Bersisa'nın da îmânı değiştirilmiştir. Çünkü Bersisa İslâm nimeti için bir gün bile şükretmemişti.

Nimete şükür nimeti artırır
Nimeti inkâr etmek nimeti elinden çıkarır

"Allah bir topluma kötülük" azâb ve helak *"diledi mi, artık onun geri çevrilmesine imkan yoktur. Onların"* Allah'ın helak etmek istediği kimselerin *"O'ndan"* Allah Teâlâ'dan *"başka yardımcıları da"* yani işlerini deruhte edip başlarından kötülüğü savacak kimseleri de *"yoktur."*

el-Vâlî, Allah Teâlâ'nın isimlerindendir. İşleri deruhte eden ve herkesin sâhibi demektir. Velâyet, başkası istese de istemese de hükmünü ona uygulattırmaktır.

Burada Allah Teâlâ'nın murâd ettiğinin tersine bir şey olmasının muhâl olduğuna delil vardır. Çünkü O, eşyayı tek olarak planlayan ve planını uygulayandır. O'nun hükmünü değiştirecek kimse yoktur.

❀

هُوَ الَّذِى يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾

12. Size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren ve *(yağmur dolu)* ağır bulutları meydana getiren O'dur.

"Size korku ve ümid içinde" yâni korkmanızı murâd ederek yahut şimşekten ve evlerin harap olmasından korkutarak; ümid murad ederek ya da bereket ümidine ve meşakkatin kalkacağına ve yağmura ümid besleterek *"şimşeği gösteren"* yani, bulutların arasından parlaklık gösteren sadece O'dur.

Yağmur bazı varlıklar için zararlı iken, bazı varlıklar için rahmettir. Mesela yolcu, deposunda hurma ve hurma şırası bulunan ve yağmura dayanıksız evi olan kimseler yağmurdan korkarlar. Mukim olanlar ile tarla ve bahçe sahipleri yağmuru arzu ederler. Mısırlılar gibi yağmurdan fayda görmeyen bölgeler de vardır. Onlar sadece Nil'den fayda görürler. Yağmur ise onlar için birtakım sıkıntılar meydana getirir.

Âyette Allah Teâlâ'nın cemâlinin bâtınında celâl, celâlinin bâtınında cemâl bulunduğuna işâret vardır.

Allah Teâlâ, gösterme fiilini kendi zâtına isnâd etmiştir. Çünkü gözlerde mahlûkâtı görmeyi sağlayan bir nûr yaratan O'dur. Bu gösterme ya mülk âlemiyle ilgilidir -ki bu zâhirdir- ya da melekût âlemiyle ilgilidir. Melekût âleminde göstermenin mânâsı ise şudur: Allah Teâlâ, seyr ehline celâl nurlarının parıldayışından bir şimşek gösterdiği zaman yolda kalma korkusu ve ümitsizlik gâlib gelir. Cemâl nurlarının parıldamasından bir şimşek gösterdiği zaman ise ümit (recâ) ve ünsiyet hâli gâlib gelir.

Yağmur dolu *“ağır bulutları”* yani su ile ağırlaşmış bulutları ilk olarak *“meydana getiren O’dur.”* Burada Allah’ın bulutu yok edip yeniden yarattığına delâlet vardır.

Suyun gökten mi buluta indiği yoksa Allah’ın suyu bulutta yaratmasından sonra bulutun mu yağdırdığı konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Şeyhzâde Hâşiyesi’nde şöyle denilir: “Bulut, nemli mâî parçalarla hava parçalarından oluşmuş bir cisimdir. Hava parçacıkları ile karışık vaziyette bulunan su parçacıkları, dilediğini yapmaya kâdir Yaratıcı’nın kudretiyle hava boşluğunda meydana gelmekte, oluşmaktadır.

Yağmurlar çeşit çeşittir. Bazen damlaları büyük, bazen küçük olur. Bazıları birbirine yakın, bazıları ise uzak olur. Bazen uzun süreli yağar, bazen kısa süreli yağar. Yeryüzünün tabîatı ile buharları ısıtan Güneş’in tabîatı bir olduğu halde yağmurların bu sıfatlarda birbirinden ayrı olması, mutlak hür irâdesiyle hareket eden bir fâilinin öyle olmalarını istemesiyle gerçekleşmiştir.”

Tecrübe, duâ ve yakarışın yağmur yağmasında büyük te’siri olduğunu göstermektedir. İstiska (yağmur) namazı bu sebeple meşru olmuştur. Bundan anlıyoruz ki duâ, yağmur yağmasına te’sir eder. Bu yerin tabiat ve özelliği değil, fâilin kudretidir.

Fakir (**Bursevî**) de der ki: Burada reddedilmesi gereken hâdiselerin, Allah’ın te’siri dikkate alınmadan kâinâta isnâd edilmesidir. Müsebbib gözetilerek hâdiselerin sebeplere isnâdı ise kabul edilebilir. Çünkü bu âlem sebepler ve hikmet âlemidir. İlâhî kudreti daha fazla gösteren bir açıklama kabul edilmeye daha lâyıktır.

❀

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَٓاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِى اللّٰهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

13. Gök gürültüsü O’nu hamd ile tesbih eder. Melekler de O’nun heybetinden dolayı tesbih ederler. Onlar, Allah hakkında mücâdele edip dururken O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. Ve O, azâbı pek şiddetli olandır.

“Gök gürültüsü O’nu hamd ile” O’na hamd ederek *“tesbih eder.”* Yani “Sübhânellah ve el-Hamdü lillâh” diye haykırır.

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Yıldırım ve gök gürültüsü, yeryüzündekiler için tehdîddir. Onu gördüğünüz zaman konuşmayı bırakın ve istiğfar etmeye bakın*.”[114]

Gök gürültüsü şiddetlendiği zaman Hz. Peygamber (a.s.) duâ etmiştir:

اَللّٰهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَ لَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَ عَافِنَا قَبْلَ ذٰلِكَ

“*Öfkenle bizi öldürme, azâbınla helâk eyleme.Bundan önce bize âfiyet ihsân et*.”[115]

Âlimler, “*er-Ra‘d* (gök gürültüsü)” hakkında ihtilâf ettiler. Bu konuda mûteber olan görüş, *“Ra‘d”*ın Allah’ın celâlî heybetinin nûrundan yarattığı bir meleğin adı olduğudur. *“Ra‘d”*, yine bu meleğin son derece şiddetli olan sesidir. Deve sâhibinin çıkardığı bir sesle deve sürüsünü yönlendirmesi gibi bu melek de sesiyle bulutları yönlendirir. Bu melek tesbih ettiği zaman melekler de dahil olmak üzere bütün yaratılmışların içini bir korku kaplar.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Herhalde ra‘d mezkûr meleğin sesidir. Tesbihin onun sesine isnad edilmesi, onda bulunan kemâl sebebiyledir.

“Melekler de O’nun heybetinden dolayı tesbih ederler.” Bu ifade, genel (âm) bir ifadenin özel (hâs) bir ifadeye atfı kabîlindendir. Yâni melekler de Allah’ın korkusundan ve haşyetinden, heybet ve celâlinden ötürü tesbih ederler. Gök gürültüsünün tesbîhi, duyulan sesinden ibarettir. İşte o Allah’ı tesbih ettiği zaman tesbih ederek sesini yükseltmeyen hiçbir melek kalmaz. Ardından yağmur damlaları yağmaya başlar.

Melekler de Allah’tan korkarlar. Ancak onların korkusu, insanoğlunun korkusuna benzemez. Çünkü onlar ne sağlarındakini ne de sollarındakini tanırlar. Ne yemek ne içmek ne de bir şey onları Allah’a ibâdetten alıkoyar.

İbn Abbas (r.anhümâ)’nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Gök gürültüsünü işitip de: “ سُبْحَانَ الَّذِى يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ الْمَلٰئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ *Gök gürültüsünün kendisini hamd ile, meleklerin de heybetinden tesbih ettikleri Allah her türlü eksiklikten münezzehtir, O her şeye kâdirdir!*” diyen ve bu esnâda kendisini yıldırım çarpan herkesin diyeti üzerime borç olsun.”

“Onlar,” o kâfirler, bunca delil de ortadayken *“Allah hakkında mücâdele edip dururken.”* Buradaki mücâdele, ayrılıp uzaklaşma mânâsındaki cedele dayalı hasımlıkta gösterilen ısrarcılıktır. Allah Teâlâ’yı büyük, tek ve son derece güçlü olmakla tavsif eden O’nun peygamberini yalancı sayıp dururken *“O, yıldırımlar gönderip onlarla”* çarpmasını *“dilediğini çarpar”* ve helak eder.

صَاعِقَةٌ (yıldırım), bulutta oluşarak gökten düşen dumansız bir ateştir. Yıldırım bu âlemdeki ateşlerin en güçlüsüdür. Çünkü bulutlardan yeryüzüne düştüğünde bazen denizin içine kadar sirâyet eder ve suyun altındaki balıkları bile yakar.

❀

İbn Abbas (r.anhümâ)’dan rivâyet edildiğine göre yahûdiler Hz. Peygamber (a.s.)’a ra‘d’ın ne olduğunu sordular. O da şöyle cevap verdi:

–“*Ra‘d, meleklerden bir melek olup yanında bulutları Allah’ın dilediği yere götürmesine yarayan ateşten kamçılar vardır*.”

Yahûdiler:

–“Peki, duyulan o ses nedir?” diye sorunca şöyle buyurdu:

–“*Ses, meleğin bulutları başka yöne gitmekten alıkoyan sesidir. Bu sesle melek,*

başka bir yöne sapan bulutu öbürlerinin arasına katar. Öfkesi iyice arttığı zaman ise ağzından ateş fışkırır. Yıldırım, işte bu ateştir."[116]

Yıldırım, müslüman olana da olmayana da çarpar. Fakat Allah'ı zikredene çarpmaz.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Herhalde bu şöyle açıklanabilir: Yıldırım, dünyada hemen verilmiş bir azap olup sadece gâfile isabet eder. Zâkir ise Allah ile ve O'nun rahmetiyle beraberdir. Rahmet ile gadab arasında da bir uzaklık vardır.

"Yıldırım müslümana da çarpar" sözü yıldırım çarpan kişinin -bir kısım avâmın inandığının aksine- çarpıldığı sırada îman ve İslâm hâli üzere olduğu, yıldırımın bunlara tesiri olmadığı konusunda bir müjdedir.

"Ve O, azâbı pek şiddetli olandır." Yani, düşmanlarına hazırladığı tuzağı ve mekri şiddetlidir. Hiç ummadıkları bir şekilde onları helak eder.

❀

Esbâbü'n-nüzûl'de der ki: "Hz. Peygamber, Arapların önde gelen azgınlarından birine bir adamı gönderirken:

–"*Git onu bana çağır!*" buyurdu.

Adam:

–"Ya Rasûlallah! O bu emre karşı gelir" dediyse de Hz. Peygamber:

–"*Git onu bana çağır*." buyurdu.

Bu zat diyor ki:

O kimseye gidip: –"Allah'ın Rasulü seni çağırıyor." deyince, adam:

–"Allah da nedir? Altın mıdır, gümüş müdür, yoksa bakır mıdır?" diye cevap verdi.

Hadîsin râvîsi **Enes** (r.a.) şöyle diyor: "Bu zat, bu cevabı alarak Hz. Peygamber'in huzuruna döndü ve: "Ben size onun emrinize karşı geleceğini söylemiştim. İşte bana şöyle şöyle dedi." dedi.

Hz. Peygamber:

–"*Tekrar dön ve o adamı bana çağır.*" buyurdu.

Elçi, adama tekrar gitti, fakat adam bu çağrıya da ilk söylediğinin benzeriyle cevap verdi. Elçi dönüp durumu Hz. Peygamber (a.s.)'a bildirince, Hz. Peygamber:

–"*Tekrar onun yanına git.*" buyurdu.

Adamcağız üçüncü kez gitti, fakat adam yine benzer bir sözle cevap verdi. Tam bu şekilde konuşurken Allah Teâlâ adamın başının üstüne bir bulut gönderdi. Bulutun çıkardığı korkunç gürültünün ardından adama yıldırım isabet etti ve adamın başını götürüverdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: **"Onlar, Allah hakkında mücâdele edip dururken O, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar."** âyetini indirdi.[117]

❀

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: Bu ve bundan önceki âyet, Âmir b. Tufeyl ile şâir Lebid b. Rebîa'nın ana bir kardeşi olan Erbed b. Kays hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki:

Bu iki şahıs Hz. Peygamber (s.a.)'e doğru yönelince sahâbîlerden birisi:

–“Yâ Rasûlallah! Bu Âmir b. Tufeyl’dir ve size doğru geliyor!” dedi.
Hz. Peygamber (a.s.):
–“*Bırak gelsin, eğer Allah onun hakkında hayır dilediyse ona hidâyet verir*” buyurdu.
Âmir de gelip Hz. Peygamber (s.a.)’in önünde dikildi.
–“Ey Muhammed, müslüman olduğum takdirde ne elde etmiş olacağım?” diye sordu.
Hz. Peygamber (a.s.):
–“*Müslümanlar neler elde ediyor ve ne gibi vazifeler yükleniyorsa, sen de onları elde edip yükleneceksin*.” buyurdu.
Âmir:
–“Kendinden sonra devlet idâresini bana verebilir misin?’ deyince Hz. Peygamber (a.s.):
–“*Hayır, bu bana düşmez! Bu, Allah’a âid bir iştir. O, kimi isterse idâreyi ona verir*.” buyurdu.
Âmir:
–“O halde kasaba ve şehirlerin idâresi sende, çöl ve vâhaların idâresi bende olması şartıyla müslüman olurum.” dedi.
Efendimiz:
–“*Hayır.*” buyurdu.
Âmir:
–“Peki bana nasıl bir görev vermeyi düşünüyorsun?” diye sordu.
Efendimiz:
–“*Sana koşumlu bir at tahsis edeceğim sen de onun üzerine binip savaşacaksın*.” buyurdu.
Âmir:
–“Bugüne dek yaptığım zaten bundan ibâret değil mi?” dedi.
Hz. Peygamber (a.s.)’ın huzûruna girmeden Erbed’e: “Benim onunla konuştuğumu görünce yavaşça arkasına geç ve kılıçla boynunu vur.” diye tenbih etmişti. Âmir, Hz. Peygamber (s.a.)’le münâkaşa etmeye, tekrar tekrar tartışmaya başladı. Bu arada Erbed, Hz. Peygamber (a.s.)’ın boynunu vurmak için arkasına dolandı. Kılıcını bir karış sıyırdı. Fakat Allah izin vermediği için gerisini kınından çıkaramadı. Âmir ise ona işâret edip duruyordu.
Rasûlullah (s.a.) geri dönüp eli kılıcının kabzasında duran Erbed’i gördü ve:
“*Allah’ım! Beni bunların elinden, kendi dilediğin bir yolla kurtar*” diye duâ etti.
Bunun üzerine son derece sıcak, kupkuru bir gün olmasına rağmen Allah Teâlâ, Erbed’in üzerine bir şimşek gönderdi. Şimşek Erbed’i yakınca Âmir kaçarak dönüp gitti. Bir yandan da:
“Ey Muhammed! Rabbine duâ ettin, Erbed’i katletti. Ama yemin ederim ki, ben de bu toprakları bini saçlı sakallı bini de tüysüz gençlerden iki bin adamla dolduracağım.” diyordu.

Hz. Peygamber Evs ile Hazrec'i kasdederek: "*Bunu yapmana ne Allah müsâade eder ne de bu bu kabilenin evlatları*." buyurdu.

Âmir daha sonra Selül oğullarından bir kadının evine misafir oldu. Sabahleyin de silahını kuşandı ve: "Lât'a yemin ederim ki eğer Muhammed veya arkadaşı -yani ölüm meleği- çölde karşıma çıkacak olursa şu mızrağımla ikisini de delik-deşik edeceğim" diyerek evden ayrıldı.

Kırlangıç kuşu bir vakit kartal ile cenk eder,
Aslında kendi kanadını kendi kanıyla boyar.

Allah Teâlâ onun bu durumunu görünce üzerine bir melek gönderdi. Melek kanadıyla ona bir çarptı ve onu yere yapıştırdı. Derhal Âmir'in dizinde büyük bir gudde/yumru ortaya çıktı. Bunun üzerine Âmir, o Selüloğulları'ndan olan kadının evine döndü. Dönerken de şöyle sızlanıyordu:

"Deve guddesi gibi bir gudde ve Selüloğulları'ndan bir kadının evinde gelen ölüm!" Sonra da atının üzerindeyken öldü.[118]

❀

İşte Allah Teâlâ: *"Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran"* âyetinden *"İşte kâfirlerin duâsı böyle boşa gitmektedir."* âyetine kadar 10-14 âyetleri bu kıssa ile ilgili olarak indirmiştir. Buna göre *"Onlar, Allah hakkında mücâdele edip dururken"* ifadesi durum bildirmektedir. Yani Allah Teâlâ dilediği şahıslara, Allah hakkında mücâdele hâlindeyken bir şimşek gönderiverir. Çünkü yıldırım gerek Erbed'i, gerekse ilk rivâyette geçen Arap Fir'avnunu Allah hakkında mücâdele ederken çarpmıştır.

Âmir, 'Deve guddesi gibi bir gudde' derken, bana böyle bir gudde isâbet etti, demek istiyordu. Selüloğulları'ndan bir kadının evinde ölecek olmasına hayıflanması ise Selüloğulları kabilesinin çok aşağılık bir Arap kabilesi olması yüzündendir. Hatta bir şâir onlar hakkında şöyle demiştir:

Allah'a şikâyet ediyorum ki ben temiz iken,
Geldi bir Selüllü ayakkabımın üstüne işedi.
Dedim ki: "Kesin şunu Allah hayrınızı versin,
Çünkü ben onu bir daha giymeyecek kadar kerimim."

Âmir, yukarıdaki sözleriyle bir bakıma şöyle demiş olmaktadır: 'Öyle iki şeye mübtelâ oldum ki ikisi de birbirinden beter! Hem deve guddesi gibi bir guddem oldu hem de en aşağılık birinin evinde öleceğim.' Gudde, deve için bir vebâdır. Ondan nâdiren kurtulunur.

Âyette peygamberlere tâbi olmayan ve onlara inanmayan, sem'î (naklî) delilleri bir yana bırakıp akla uyan Yunan filozofları ile hevâ ve bid'at ehli olan bazı kelâmcılar gibi Allah'ın zâtı ve sıfatları hakkında mücâdele eden kimselere işâret vardır.

İşte ilâhî kahır şimşekleri onlara isâbet etti. Îmanı kabul etme istîdadları yanıp kül oldu da Allah'ın zâtı hakkında:

"Allah, fâil-i muhtar mıdır yoksa ihtiyarıyla değil de zâtı gereği mi var etmektedir?" diyerek;

Allah'ın sıfatları hususunda da:

"Allah'ın, zâtıyla kaim bir takım sıfatları mı vardır, yoksa hiçbir sıfatı yoktur da zatıyla mı kâdirdir?' diyerek Allah hakkında mücâdele edip durdular.

İnsanı küfre düşüren ve dosdoğru yoldan saptıran işte böyle şüphelerdir. Çünkü Allah Teâlâ, kendisi hakkında böyle boş tartışmalara girenleri yakalayıp cezalandırması çok şiddetli olandır. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

---

[114]. *Deylemî*, hadis no: 2214
[115]. *Tirmizî*, Deavât, 50; *Müsned*, II, 100, 101
[116]. *Tirmizî*, Tefsir (13), 1; *Müsned*, I, 274
[117]. *Süyûtî*, ed-Dürrü'l-mensûr, IV, 625
[118]. *İbn Kesîr*, Tefsir, II, 506

GERÇEK DUÂ
ANCAK O’NA YAPILIR

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ
بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا
دُعَاءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾

14. Gerçek duâ ancak O’na yapılır. O’ndan başka duâ ettikleri şeyler onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki *(suyu ağzına götürmedikçe)* su onun ağzına girecek değildir. İşte kâfirlerin duâsı hep bir sapıklık içindedir.

15. Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah’a secde ederler.

❀

“Gerçek duâ ancak O’na yapılır.” Bu ifade, gerçek duânın ancak Allah’a âid olduğu anlamında tahsis ifade etmektedir.

“ اَلدَّعْوَةُ (duâ)”, ibadet mânâsınadır. *“ اَلْحَقُّ (gerçek)”* ise bâtıl yere değil, gerçekten yaraşır olan mânâsınadır. Buna göre cümlenin mânâsı şöyle olmaktadır: Gerek yakarıp duâ etmek mânâsındaki gerekse kulluk ve ibâdet mânâsındaki duâ, gerçek-doğru ve bâtıl-yanlış olmak üzere ikiye ayrılır. İşte bu iki kısımdan gerçek olanı sadece Allah Teâlâ’ya aiddir. Bu konuda başka hiçbir varlık O’na ortak olamaz.

Bu ifadedeki *“el-Hakk (gerçek)”* lâfzı, zâyi ve bâtıl olmayan, sâbit mânâsına alındığında mânâ: “Kabûl edilen duâ O’nadır, O’na yapılır.” şeklinde olur. Çünkü kendisine duâ edene başkası değil, sadece O icâbet eder.

el-Medârik’de şöyle der: “Bu ifadenin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ’ya duâ edilir, O da bu duâyı kabul buyurarak duâcıya istediklerini verir. Kendisine duâ etmenin faydasız olduğu varlıkların aksine Cenâb-ı Hak kendisine duâ edilmeye lâyık ve müstehak olduğu için bu duâ samimi ve kabule yakın bir duâ olmuş olur.”

Âcizlere ilâhî rahmet yakındır
Tazarru ve niyaz edenlerin duâlarına icâbet eder

“O’ndan başka duâ ettikleri şeyler…” Yani kâfirlerin Allah’ı bırakıp duâ ettikleri putlar ya da Allah’la birlikte putlara da duâ eden kâfirlere putlar *“onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar.”* Burada putlar hakkında akıllı varlıklar için kullanılan zamirin kullanılması, kâfirlerin onlara akıllı varlıklarmış gibi davranmaları sebebiyledir.

“Onlar” onlara yalvaranların durumu, *“ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir.”* Yani putlar onların hiçbir isteklerini karşılayamaz. Sadece ellerini su gelsin diye uzatan birinin karşılanmasına benzer. Yani onlara sadece suyun avuçlarını kendisine uzatan kimseye karşılık vermesi gibi bir karşılık verilir, demektir.

Kâşifî bu ifade hakkında şöyle diyor: “Onların durumu ancak her iki avucunu suya doğru açan kimseye icâbet edilmesi gibidir. Yani susamış bir adam kuyunun başına ulaşır, fakat kovası ve ipi yoktur. Adam her iki elini kuyuya doğru açar ve feryad ederek suyu taleb eder.”

Putlara duâ eden kimse, âdetâ ağzına gelsin diye diliyle suyu çağırmakta, eliyle suya işâret etmektedir.

“Halbuki” şuursuz, cansız bir madde olan *“su,”* sırf ellerini uzattığı, susadığı ve suya ihtiyacı olduğu için *“onun ağzına girecek değildir.”* Zâten ağzına gelmek suretiyle çağrısına icâbet etmesi de mümkün değildir.

“İşte kâfirlerin duâsı hep bir sapıklık içindedir.” Çünkü duâ ettikleri varlıklar da cansız maddelerdir. Ne kendilerine duâ edildiğini hissederler ne de bu duâlara karşılık verebilirler. Kendilerine duâ edenlere de hiçbir faydaları olmaz.

Buradaki benzetme, temsîlî mürekkeb kabilinden bir benzetmedir. Şöyle ki: Putlar ve kendilerine duâ eden müşriklerin, yani putların müşriklerin duâsına icâbet edememesi durumu, ayrıca müşriklerin yaptıkları bu duâlar neticesinde hiçbir şey kazanamamaları, ciğeri kavrulduğu için kendisine ulaşmak ve ağzına gelmesini sağlamak amacıyla ellerini suya uzatan susamış bir adamın gözlerinin önünde duran suyun durumuna benzetilmektedir. İki ‘durum’ arasındaki benzerlik yönü, (vechü’ş-şebeh) kendisinden bir şeyler istenen varlığın bu duâya icâbet etmemesi, istekte bulunanın ise son derece muhtaç olduğu şeyi elde edememesidir. Gördüğün gibi buradaki benzetme yönü (vechü’ş-şebeh), birçok şeyden çıkarılmıştır.

İşte kâfirlerin putlarına ettikleri duâlar da böyle boşa gitmekte, yerini bulamamakta ve zâyi olmaktadır. Çünkü, tanrıları kendilerine karşılık verememektedir. Allah Teâlâ’ya yapacakları duâlara gelince kelâm ve fetvâ kitaplarında geçtiği üzere makbul olan görüşe göre Allah, kâfirlerin yapacağı duâları kabul buyurabilir. Nitekim İblis ve benzerlerinin duâsını kabul buyurmuştur.

Bilindiği üzere Fir’avn Nil nehrinin suyunun eksildiği sırada kimsenin olmadığı tenha bir yerde Allah’a duâ etmiş, Allah da ona yardım ederek duâsını kabul buyurmuştur. Allah Teâlâ, kâfirlerin duâsını bile boşa çıkarmadığına göre kendisine inanan mü’minin duâsını kabul etmez olur mu?

Suyun tabîatında aşağıya gitmek temâyülü varsa da, Allah Teâla istediği zaman suyun tabîatına aykırı da olsa -normal kuralların aksine- suyu merkezinden kenarlara doğru harekete geçirir. Nitekim böyle şeyler, evliyâullahın başından geçmiştir. Çünkü onlar Müsebbibe, sebepleri var edene erdiklerinden sebeplere ihtiyaç duymazlar.

Şeyh Ebû Abdullah b. Hafif (r.a.)’ın şöyle anlattığı hikâye edilir:

Hac maksadıyla giderken Bağdad'a yolum düştü. O zaman sûfîliğin gereklerini sıkı sıkıya yerine getiriyordum. Yâni irâdeyi keskin, mücâhedeyi sıkı tutuyor, mâsivâyı bertaraf etmeye çalışıyordum. Kırk gündür doğru dürüst bir şey yememiş, Cüneyd'in yanına gitmemiştim. Tahâret üzere bulunduğum sırada çölde bir kuyunun başında su içen bir ceylan gördüm. Ben de çok susamıştım. Kuyuya yaklaşır yaklaşmaz ceylan kaçtı. Bir de baktım ki su, kuyunun tâ dibinde! Yürüdüm gittim. Bir yandan da: 'Efendim! Senin yanında şu ceylan kadar değerim yokmuş.' diyordum. Arkamdan şöyle bir ses duydum:

'Biz seni denedik, ama sen sabredemedin! Geri dön ve suyunu al. O ceylan kuyuya gelirken beraberinde ne matara ne de ip vardı. Ama sen matara ve iple geldin!' Bunu duyunca geri döndüm bir de ne göreyim kuyu ağzına kadar dolu. Hemen mataramı doldurdum.

Medine'ye varıncaya kadar içip abdest aldığım halde suyu bitiremedim. Hacdan dönünce câmiye gittim. Cüneyd'in gözü bana ilişti ve şöyle dedi: 'Biraz sabretmiş olsaydın, su ayağının altından kaynayacaktı.'

❀

Âyetteki işâret şudur: Allah Teâlâ'nın dâvetçileri vardır. Onlar halkı Hakk'a hak ile dâvet ederler. Hak'tan başkasına dâvet edenler, gâfil bir kalbden sâdır olan nasihatleri kabul etmez ve etkilenmezler. Onlar insanlara kendilerinin su içmek istediğini göstermek arzusuyla ellerini suya uzatan, fakat ağzına yaklaştıramayan kimseye benzerler. İnsanlar o kimsenin su içtiğini zannetseler bile gerçekten su içme meydana gelmez.

Bu temsil, Allah Teâlâ'nın hevâ ve bid'at ehli olan dâvetçilerin durumunu anlatmak için getirilmiştir. Böyle dâvetçiler insanları Allah'a Allah'tan başka gayeler güderek çağırdıkları için dâvetleri zâhiren kabul ediliyorsa da hakîkatte kabul edilmez. Çünkü onların dâvetlerini kabul edenler, dalâlet üzere kabul etmişlerdir. Nitekim âyetin sonu buna delâlet etmektedir: *"İşte kâfirlerin duâsı hep bir sapıklık içindedir."* yani sadece halkı Hak'tan saptırmak içindir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Ey bedevî, korkarım Kâbe'ye ulaşamazsın
Zira gittiğin bu yol Türkistan'a çıkar

❀

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً وَظِلَالُهُمْ

بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾

15. Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler.

"Göklerde" bulunan melekler, peygamberlerin, velîlerin ve derece sahibi

mü'minlerin rûhları *"ve yerde bulunanlar da"* melekler ve mü'min insanlar ile cinler de *"onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez"* hem sıkıntı hem de bolluk zamanında gönüllü olarak ve sıkıntı ve zarûret zamanında istemeye istemeye *"sadece Allah'a secde ederler."* Buradaki secde hakîkî mânâda, yani alnın yere konması mânâsında kullanılmıştır.

" اَلْغُدُوُّ " sabah demektir. " اَلْاٰصِيلُ " ise güneşin zevâlinden batışına kadarki zamandır. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle denilmektedir. *el-Kevâşî*'de ve diğer bazı eserlerde şöyle denilir: "el-Asîl" İkindi ile Güneş'in batması arasındaki zamandır.

" بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ " daki *"be"* harfi *"fî"* mânâsınadır. Yâni "Bu iki vakitte secde ederler" demek olur. Bu iki vakitten maksad, devamlı secde etmektir. Çünkü ister hakîkî mânâsı kasdedilmiş olsun, ister boyun eğme ve teslim olma mânâsı kasdedilmiş olsun secde, mutlaka bu iki vakte has değildir. Gölgelerin bir yerden başka bir yere doğru eğilerek güneşin düşmesiyle uzaması, güneşin yükselmesiyle de kısalmak suretiyle boyun eğmesi, bazen olup bazen olmayan bir şey değildir. Aksine gölgeler, Allah Teâlâ'ya bütün vakitlerde boyun eğmekte ve teslim olmaktadır. İşte böyle olmasına rağmen sadece iki vaktin zikredilmesi, gölgelerin bu iki vakitte daha büyük ve çok olması hasebiyledir.

İstemeden yapılan secde, kâfir, münâfik ve şeytanların yaptığı secdedir. Gönüllü olarak yapılan secdenin müslüman olarak doğanların yaptığı secde olduğu, istemeden yapılanın ise, dâru'l-harbden esir alınanların isteksizce yaptıkları secde olduğu da söylenir.

Bir hadiste: "*Rabbin, cennete zincirlerle çekilip götürülen bir topluluğa hayret eder*."[119] buyrulmuştur. Burada işâret vardır ki muhabbet ve vefâ ehli bazı mü'minlerin cennete girmeleri taleb edilir. Onlar ise hizmete devam etmek gâyesiyle bunu istemezler. Bu yüzden onların ayaklarına altın zincirler vurularak cennete götürülürler.

Kemâl Hocendî der ki:

Bize tûbâ gamı ve cennet temennîsi yoktur
Ehil olmayan insanın himmeti alçak olur

Göklerde ve yerde bulunanların gölgeleri de gölge sahiplerine tâbî olarak secde ederler. Bu secde ile secdenin mecâzî mânâsının kasdedilmiş olması da mümkündür. Bu ise bütün varlıklar isteseler de istemeseler de Allah Teâlâ'nın kendileri hakkında irâde ettiğine boyun eğmeleridir. Buna göre gölgelerinin secde etmesi, uzayıp kısalarak ve bir yerden başka bir yere intikal ederek Allah Teâlâ'nın tasarruflarına boyun eğmesi mânâsına gelmiş olur. Hâsılı, bütün varlıklar Allah'ın hüküm ve takdirine râm olmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Gölgeleri de secde eder.*", nefisleri de secde eder, demektir. Çünkü nefisler, ruhların gölgeleridir. İsteyerek secde etmek ise nefislerin harcı değildir. Çünkü isteyerek secde etmelerini Rab Teâlâ'nın merhameten

sağladıkları hâriç nefisler, dâima kötülüğü emreder. Nitekim nefislerin secdeye zorlanmaları ruhlara tâbi olmaları hasebiyledir. Ayrıca göklerde, yani kalb semâlarında bulunan kalb, ruh ve akıl sıfatları isteyerek yerde, yâni nefis yerlerinde bulunan nefis, hayvanlık, şeytanlık, yırtıcılık sıfatları da istemeye istemeye Allah'a secde ederler. Çünkü secde etmek ve boyun eğmek onların tabîatlarında yoktur."

Büyüklerden biri der ki: Bu âlemin sırlarından birisi de şudur: Her hâdis varlığın Allah Teâlâ'ya secde eden bir gölgesi vardır. Bu yaratık ister itâatkâr olsun ister isyankâr olsun fark etmez. Eğer muvâfakat ehlinden ise gölgeleriyle beraber o da secde eder. Muhâlefet ehlinden ise onun yerine gölgesi itâat eder.

İşin hakîkati şudur: İtâat ve rağbet etmek o kimselerin sıfatıdır ki Cenâb-ı Hakk'ın ezelî lütfu, îman fidanını onların gönlüne dikmiştir. Nefret ve istememek o kimselerin özelliklerindendir ki Cenâb-ı Hakk'ın ebedî kahrı yardımsız kalma ve hüsran tohumunu onların ferman kabul etmez nefislerinin tarlasına saçmıştır.

Hakk kime yara verdiyse o duâsız ve niyazsızdır.
Kime de merhem verdiyse onun gönlünü hoş etmiştir

Kâşifi şöyle der: Bu âyet Kur'an'daki secde âyetlerinin ikincisidir. **Hz. Şeyh** (rh.) *Fütûhât*'ın yedinci faslında (sifrinde) Kur'an'da olan secde âyetlerini zikreder. Bu âyete "gölgelerin secdesi (sücûd-i zılâl) ve genel secde (secde-i âmm)" demiş ve "Kula bu âyetin haber verdiği hususta Cenâb-ı Hakk'ı tasdîk etmek ve secde etmek lâzımdır." buyurmuştur.

Tilâvet secdesi ile ilgili hususlar A'raf sûresinin sonunda geçti. Oraya mürâcaat ediniz.

Şükür secdesine gelince bu secde, kıbleye yönelerek tekbir getirmek, secdeye kapanmak hamd, şükür ve tesbihten sonra tekbir getirerek başını secdeden kaldırmaktan ibârettir.

İmam Şâfiî, çocuğu olmak, düşmanlara karşı zafer kazanmak ve benzeri bir nimete nâil olunduğunda, düşmandan veya boğulmaktan kurtulmak gibi bir belâ savuşturulduğunda şükür secdesi yapmanın müstehab olduğunu söylemiştir. **Ebû Hanîfe** ve **Mâlik**'in ise şükür secdesini mekrûh gördükleri rivâyet edilmiştir.

Nevevî der ki: "Birçok câhil ve sapığın meşâyıh önünde yaptıkları secde de bu kabildendir. Böyle bir şey ne niyetle yapılmış olursa olsun kesinlikle haramdır. Kıbleye veya başka bir yöne yönelmiş olmak, Allah'a secde etmek maksadıyla yahut başka bir maksadla yapmış olmak arasında hiçbir fark yoktur. Böyle secdelerin bazı şekilleri küfrü gerektirir. Nitekim *el-Fethu'l-karîb*'de böyle geçmektedir.

---

[119]. *Buhârî*, Cihâd, 144; *Ebû Dâvud*, Cihâd, 114; *Müsned*, II, 302, 406, 448, 457

GÖKLERİN VE YERİN RABBİ

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ قُلِ اللّٰهُۜ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِه۪ٓ
اَوْلِيَٓاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَلَا ضَراًّۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى
وَالْبَص۪يرُۙ اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُۚ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ
خَلَقُوا كَخَلْقِه۪ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْۜ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ
الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا
فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَداً رَابِياًۜ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَٓاءَ حِلْيَةٍ
اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَۜ فَاَمَّا الزَّبَدُ
فَيَذْهَبُ جُفَٓاءًۚ وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْاَرْضِۜ كَذٰلِكَ
يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَۜ ﴿١٧﴾ لِلَّذ۪ينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰىۜ وَالَّذ۪ينَ
لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَم۪يعاً وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا
بِه۪ۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ سُٓوءُ الْحِسَابِۙ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

16. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” De ki: “Allah’tır.” O halde de ki: “O’nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar veremeyen dostlar mı edindiniz?” De ki: “Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?” Yoksa O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? De ki: “Allah her şeyi yaratandır. Ve O birdir, karşı durulamaz güç sahibidir.”**

17. O, gökten su indirdi de vâdiler kendi ölçülerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya ***(diğer)*** **eşya yapmak için ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.**

18. İşte Rablerinin emrine uyanlar için en güzel ***(mükâfat)*** **vardır. Ona uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa,** ***(kurtulmak için)*** **onu mutlaka feda ederlerdi. İşte hesabın en kötüsü onlaradır. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır!**

❀

Ey Muhammed! Müşriklere *“de ki: “Göklerin ve yerin Rabbi”* yaratıcısı, sahibi ve işlerini düzenleyen *“kimdir?”* Cevap olarak *“de ki Allah’tır.”* Çünkü O, tartışma

konusu yapılamayacak kadar âşikâr bir varlık olduğundan dolayı verebilecekleri başka bir cevap yoktur. Bu cevab bir nevi müşriklerin Allah'ın Rab olduğunu îtirâf etmelerini hikâye etmiş oluyor.

"O halde" müşrikleri ilzâm edip susturmak için *"de ki: "O'nu bırakıp da kendilerine fayda ya da zarar veremeyen"* yani onlara bir fayda sağlayamayan, bir zararı da savuşturamayan *"dostlar mı edindiniz?"* Bunlar kendilerine bile bir yarar sağlayamıyor, kendilerinden bir zararı savuşturamıyorlarsa, başkalarına yarar sağlamaktan, başkalarına gelebilecek zararları savuşturmaktan elbette daha âcizdirler! Peki bu durumda olan bir varlığa nasıl tapınılır, böyle bir varlık nasıl dost edinilir?

Göklerin ve yerin Rabbinin Allah olduğunu kabul ettiğiniz ve O'nun kâinâtın yaratıcısı ve sahibi olduğunu bildiğiniz hâlde O'ndan başka (ve onunla birlikte) bir takım putları dost ve veliler mi ediniyorsunuz?! Böyle bir tutum, dînen kabûl olunmayan ve aklın gereklerinden de oldukça uzak bir husustur.

Bu ifade, müşriklerin cehâletini ortaya koymakta ve daha fazlası düşünülemeyecek olan aptallık ve sapıklıklarına şâhidlik etmektedir.

Âyetin işârî yorumu ise şöyledir: *"De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?"* kalb göklerinin ve nefis yerinin Rabbi kimdir? Yine kalb ile nefse, güzel huylara karşılık cennet derecelerini, kötü huylara karşılık da cehennem derekelerini hazırlayan; kalblerin müşâhedesini (Allah'a yakınlık) kurb makamları ve Hakk'ın şâhidleri, nefislerin otlaklarını da dünyanın şehvetleri ve Allah'tan uzaklık (bu'd) menzilleri kılan kimdir? *"De ki: Allah'tır."* Yani, bu suâle bizzat sen cevap ver. Çünkü yabancılar, O'ndan uzaktırlar. "*O hâlde"* bu yabancılara sor ve *"de ki: "O'nu bırakıp da"* ne dünyada ne de âhirette *"kendilerine"* ne de size *"fayda ya da zarar veremeyen"* şeytanları, dünyayı ve hevâyı *"dostlar mı edindiniz?"* Çünkü onlar başkasının mülkü, kölesidirler. Başkasının mülkü olan ise hiçbir şeye sahip olamaz."

"De ki: "Körle gören bir olur mu hiç?" Teşbih yoluyla sorulmuş olan bu sorunun mânâsı şöyledir: Nasıl ki his bakımından kör ile gören bir değilse Allah'ın büyüklüğünü, sevâbını, azâbını ve gücünü bilmeyen bir müşrikle bunları bilen bir muvahhid de bir değildir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Buradaki "*kör"* varlık âleminde Allah'tan başka bir mâlik ve mutasarrıf olduğuna inanandır. *"Gören"* ise varlık âleminde Allah'tan başka ne bir mâlik ne de bir mutasarrıf olduğuna inanandır. Yine *"kör"* nefislerdir. Çünkü nefisler Allah'tan başkasına bağlanır ve Allah'tan başkasını sever. *"Gören* ise kalblerdir. Çünkü onlar Allah'a bağlanır ve O'nu sever. *"Kör"* hakkı görmeyip bâtılı görendir. *"Gören"* hakkı görüp bâtılı görmeyenlerdir. Yine *"kör"* hevânın zulümâtını, *"gören"* ise Mevlâ'nın nurlarını görendir."

"Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?" Bu ifade de teşbih yoluyla sorulmuş bir soru olup mânâsı şöyledir: Karanlıklarla aydınlık bir olmadığı gibi şirk ve inkâr ile tevhîd ve ma'rifet bir değildir.

Hristiyanların şirki, yahudilerin şirki, mecûsilerin şirki ve putperestlerin şirki gibi

türlü şirklere mukabil bir tane tevhîd vardır. Onun için âyette şirkin benzetildiği karanlık çoğul sıygasıyla ifade edilmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Tabîat ve hevâsının karanlıklarında yaşayan ile, Mevlâ'nın cemâl nurlarının denizine gark olan bir olur mu? Birincisi kör gibidir. Çünkü mülkün zulümâtı yüzünden melekûtu göremez. İkincisi ise gören gibidir. Denize dalıp gark olan, sudan başka bir şey görmediği gibi basîret ehli de Allah'tan başka bir şey görmez."

Molla Câmî der ki:

Âşık zâhir ve bâtında Dost'tan başkasını görmez
Söylediğim bu mânâ ehl-i bâtın katında zâhirdir

"Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular" yani, Allah'ın yarattığı gibi yaratan varlıkları mı O'na ortak koştular *"da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü?"* Allah'ın yaratması ile o ortakların yaratması birbirine benzedi de kafaları mı karıştı? Sonra da kalkıp "Allah yaratabildiği gibi bunlar da yaratabilir. Dolayısıyla O kulluk edilmeye lâyık olduğu gibi bunlar da lâyıktır!" mı dediler? Fakat onlar, Allah'ın kâdir olduğu şeyleri yapmaktan âciz olmak bir tarafa Allah'ın yarattığı en zavallı, hakir ve küçük varlıkları bile yaratmaktan âciz olanları Allah'a ortak ediniyorlar.

'O'nun yarattığı gibi yaratan' ifadesi, 'ortaklar'ın sıfatı olup kötü görülen duruma bu da dahildir.

"De ki: "Allah" ister cisim olsun ister araz olsun *"her şeyi yaratandır."* O'ndan başka bir yaratıcı yoktur ki ibâdet konusunda O'na ortak olabilsin.

Burada yaratma fiili, ibadeti gerekli kılan ve ibâdete müstehak olmanın olmazsa olmaz şartı kılınmıştır. Sonra da *"Ve O birdir, karşı durulamaz güç sahibidir."* ifadesi delâlet etsin diye Allah'tan başka hiçbir varlığın yaratma fiiline sahip olmadığı ifade edilmiştir.

Bu ifadenin *"De ki:"* emriyle söylenmesi emredilenlere dâhil olması da, Allah Teâlâ'nın bu iki vasfı taşıdığını haber veren bir başlangıç cümlesi olması da muhtemeldir.

Yâni, O her şeyden üstün, ulûhiyyet vasfına sahip, her şeye gâlib yegâne varlıktır. O'ndan başkası O'nun karşısında güçsüz ve mağlubdur.

Âyetteki *"her şey"* ifadesinin şümûlüne onların ilahları da dâhildir. Allah onlardan da üstün olduğuna göre nasıl olur da bu ilahların Allah'ın dostu ve ortağı olduğu düşünülür?!

Satrançta taş, yerinden başkasında oynanınca
Bedbaht adam taştan aslanı gerçek zannetti

Molla Câmî der ki:

Ey Câmî, sûretin işve ve cilvesine gönül dizginini verme
Çünkü bu perde arkasında sûret bezeyici vardır

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Ve O"* zâtında ve sıfatlarında *"birdir,"* tektir *"karşı durulamaz güç sahibidir."* Kendisi dışındaki tüm varlıkların üstündedir. Yani O, varlıkları yaratma ve onlara üstün gelme hususunda tektir. Bu konuda, taleb edilme ve sevilme konusunda ortağı yoktur. Şu halde ârif Allah'tan başkasını taleb etmez ve varlık aynasında Allah'tan gayrısını görmez.

Ağyârda Yâr'ı görmek, meşrebidir Câmi'nin,
O'ndan başkası zâten yoksa nedir ki gayr dediğin?

Bu âyet, hayrın da şerrin de Allah Teâlâ tarafından yaratıldığına işaret etmektedir.

Amr b. Şuayb babasından, o da kendi babasından şöyle dediğini rivâyet etmiştir:

"Rasûlullah (s.a.)'in huzûrunda iken bir grup insanla birlikte Ebû Bekir ve Ömer çıkageldi. İyice yaklaşınca selam verdiler. Topluluktan birisi:

"Ya Rasûlallah, Ebû Bekir; 'İyilikler Allah'tandır, kötülükler ise bizdendir.' diyor. Ömer ise: 'İyiliklerin de kötülüklerin de hepsi Allah'tandır.' diyor.

İnsanlardan kimi Ebû Bekir'e, kimi de Ömer'e tâbi olmuş durumda." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu:

"*Ben ikinizin arasında hükmederken Cebrâîl ile Mîkâîl'in arasında hükmeden İsrâfîl gibi hükmedeceğim:*

Ey Ömer, Cebrâîl de senin gibi diyordu. Ey Ebû Bekir, Mikâîl de senin gibi diyordu. Cebrâîl dedi ki:

'Göktekiler bir konuda ihtilafa düştükleri zaman yerdekiler de düşer. Haydi İsrâfîl'den aramızda hüküm vermesini isteyelim! Bunun üzerine Cebrâîl ile Mîkâîl İsrâfîl'e gidip meseleyi anlattılar. O da: 'Hayır da olsa şer de olsa kaderin Allah'tan olduğunu' söyleyerek aralarında hükmünü verdi." Sonra Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu:

"İşte aranızda benim vereceğim hüküm de budur. Ey Ebû Bekir! Eğer Allah yeryüzünde isyan edilmemesini dileseydi İblis'i yaratmazdı."[120]

Hâfız der ki:

Aşk dükkânında küfür lâzımdır
Ebû Leheb olmasa ateş kimi yakar

Allah'dan bizi hayra, kurtuluşa ve doğru yolda yürümeye muvaffak kılmasını niyaz ederiz.

❀

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًاۜ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى النَّارِ ابْتِغَٓاءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَۜ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَٓاءًۚ وَاَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى الْاَرْضِۜ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَۜ ﴿١٧﴾

17. O, gökten su indirdi de vâdiler kendi ölçülerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya *(diğer)* eşya yapmak için ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.

"O" Allah Teâlâ *"gökten"* buluta süzülen, buluttan da yeryüzüne inen *"su indirdi de…"*

Bu sudan, *"vâdîler kendi ölçülerince sel olup aktı."* Vâdî, suyun çok aktığı yerdir. Burada mahal zikredilip o mahalde bulunan şeyin kasdedilmesi kabîlinden olarak nehirler murâd edilmiştir. " اَوْدِيَةٌ (vâdiler)" kelimesinin nekre olarak zikredilmesi, suyun vâdîlerde münâvebeli olarak kalmasından ve bu sebeple bazı vâdîler çağlayıp akarken bazılarının akmamasından ileri gelmiştir.

Vâdîlerin kendi ölçülerince akması, mecâzî mânâdadır. Allah'ın bildirdiği miktarda yağmurun üzerlerine yağdığı şeylere zarar vermeden, onlara faydalı olacak kadar, yani insanların zarar görmeyecekleri kadar demektir.

Başka bir ifade ile Cenâb-ı Hak o yağmurun fayda eriştirmesini ve ziyân eylememesini takdîr etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ burada yağmuru hakka mesel kılmış, örnek getirmiştir. Bu yağmurun zararsız ve tamamen faydalı olması, mahsûlü, evi-barkı götüren yağmurlar ve seller gibi olmaması gerekir.

Vâdîlerin kendi ölçülerince akmasının gerçek mânâda olması da mümkündür. O zaman bunun mânâsı 'vâdîlerin büyüklük ve küçüklüğü bakımından kendi ölçülerine göre' demek olur. Yâni vâdî küçükse su az, vâdi genişse su da fazla olur. Her vâdî ufaklıkta, büyüklükte, darlıkta, genişlikte kendi miktarınca yağmur suyunu taşır.

"Bu sel, üste çıkan" suyun üstüne çıkan *"bir köpüğü yüklenip götürdü."* Buradaki " زَبَدٌ (köpük)", suyun üstüne çıkan köpük ve benzerlerine verilen addır. Su üstüne çıkan şey ister suyun azgınca akmasından ister başka bir sebepten meydana gelsin fark etmez. Bu kelimenin asıl mânâsı, bir şeyden oluşan ve ona benzeyen demektir. Köpük de böyledir.

"Süs veya (diğer) eşya yapmak için" yani süs eşyası elde etmek için… Çünkü süsler,

genellikle altın ve gümüşten yapılır. Buradaki *"eşya"* istifâde edilen, yani bakır, demir ve kurşun gibi eritilip zirâat ve savaş âletleri ile kapların yapımında faydalanılan mâdenlerdir.

"Ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur." Eritildiklerinde onlardan da suyun köpüğü gibi bir köpük neş'et eder. Buradaki köpükten maksad mâdenin pas ve cürûfu olmuş olur.

Bu cümlenin mânâsının "Bu madenlerin bir bölümü de suda olduğu gibi bir köpüktür' şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Ateşte yakılıp eritilen mâdenler, insanların ateş üzerinde, yani ateşin içinde sâbit olarak yaktıkları şeylerdir. Bu ifade, mâden filizlerini/cevherlerini de içine almış olur. Bunlar eritilebilen altın, gümüş, demir, bakır, kurşun, civa ve tunçtan ibâret yedi mâdenî cisimdir.

"İşte Allah hak ile bâtıla böyle misâl verir." Yani aralarında böyle benzetmeler yapar. Allah Teâlâ burada devamlılık, sebat ve fayda verme konularında hakkı faydalı suya, gerek kuyumculuk gerekse çeşitli eşyaların yapımında faydalanılan filizlere (mâdenlere) benzetirken; çabucak yok olma ve az fayda sağlama hususunda da bâtılı, yok olan köpüğe, yani sel tarafından götürülen köpük ile eritildiği zaman mâdenin üstüne çıkan cürûfa, pasa benzetmektedir. İşte sel köpüğü ne kadar suyun üzerine çıkarsa çıksın yok olup gittiği gibi bâtıl da her ne kadar bazı durumlarda hakkın üzerine çıksa da Cenab-ı Hak, âkıbeti hakka ve hak ehline vererek bâtılı boşa çıkarıp yok edecektir. Nitekim "Hakkın devleti (gücü kuvveti), bâtılın savleti (saldırganlığı) vardır." denmiştir.

Hâfız şöyle der:

Sihir mûcizeye karşı koyamaz, emin ol,
Sâmirî kimdir ki beyaz ele el uzatsın

Daha sonra Cenab-ı Hak, "boş ve atılmış olarak gitmek" ve "makbûl ve faydalı olarak kalmak"tan ibâret bulunan benzetme yönünü (vechü'ş-şebeh) şöyle açıklıyor:

Su yüzündeki *"köpük"* ile mâdenin üzerindeki cürûfât *"atılıp gider."*

Daha sonra olmasına rağmen önce köpükle başlanmıştır. Çünkü köpüğü oluşturan su veya maden köpüğün gitmesinden sonra da kalır. Böylece onun devam eden mevcûdiyeti köpükten sonraya kalır.

"İnsanlara fayda veren şeye" su ve madenlere *"gelince o yeryüzünde kalır"* gitmez. Böyle olunca da insanlar ondan faydalanır. Suyun bir kısmı fayda olarak kalırken, bir kısmı da yeryüzünün damarlarından kuyulara, pınarlara ve kaynaklara girer. Mâdenler ise çok uzun süre kalır.

"İşte Allah böyle" geride zikir buyurduğu şekilde *"misâller getirir"* ve akılları karıştıran şeyleri böyle açıklar.

Mesel, insanlar arasında dolaşan yaygın sözlere denir. Misâl vermek, câhil ve

anlayışsız kimseye bir şeyi anlatmanın en iyi yoludur. Alışılmadık bir durumu alışılmış bir durumla ortaya koymaktır.

Kâşifî der ki: Bazıları âyetteki “*su*”dan maksadın Kur’an olduğu görüşündedirler ki Kur’an îman ehlinin gönlünün hayatıdır. “*Vâdîler*”den maksad gönüldür ki kendi istîdâd ve kabiliyeti kadar Kur’an’dan feyiz alır. “*Köpük*”ten maksad nefsin boş düşünceleri ve şeytanın vesveseleridir.

Ebü’l-Leys ise *Tefsir*’inde şöyle der: “Burada bâtıl, köpüğe benzetilmiştir. Yâni, kalbler kendi hevâları ölçüsünde birçok bâtılı yüklenmiştir. Nasıl ki sel her türlü çerçöpü toplarsa, hevâ da bâtılı yüklenir. Köpüğün ağırlığı olmadığı gibi bâtılın da hiçbir sevâbı yoktur. Oysa îman ve yakin ehli, tıpkı dünyada saf bir sudan faydalandıkları gibi âhirette îmanlarından faydalanacaklardır. Küfür ve şüphenin ise ne dünyada ne de âhirette bir faydası vardır.”

❀

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“O, gökten”* kalb semâsından *“su”* muhabbet suyu *“indirdi de vâdîler”* nefis vâdileri *“kendi ölçülerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü”* yerilen nefsânî ahlâk ve behîmî hayvânî sıfatları *“yüklenip götürdü.”*

“O, gökten” ruh semâsından cemâl nurlarının müşâhedelerinin *“su”*yunu *“indirdi de”* kalblerin *“vâdiler”*i *“kendi ölçülerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü”* rûhânî benliği *“yüklenip götürdü.”*

“O, gökten” ceberût semâsından ülûhiyyet sıfatının tecellîsi *“su”*yunu *“indirdi de”* sırların *“vâdîler”*i *“kendi ölçülerince sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü”* mecâzîî varlık köpüğünü *“yüklenip götürdü.”*

Mesnevî’de şöyle diyor:

Kadîm’in sıfatları tecellî edince
Hâdisin sıfatlarını yakar, mahveder

❀

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى ۜ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ
لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۜ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ
سُٓوءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ۜ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

18. İşte Rablerinin emrine uyanlar için en güzel *(mükâfat)* vardır. Ona uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, *(kurtulmak için)* onu mutlaka feda ederlerdi. İşte hesabın en kötüsü onlaradır. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır!

“İşte Rablerinin emrine uyanlar için en güzel (mükâfât) *vardır.”* Dünyada Allah’ın kendilerini dâvet ettiği tevhîd ve tâate icâbet eden mü’minlere, âhirette en güzel karşılık, yani cennet vardır. Sıfâtî cemâlin eserlerinden olması hasebiyle güzelliğin zirvesinde olduğu için cennete “≈اَلْحُسْنٰى(en güzel)” adı verilmiştir. “ اَلْاَحْسَنُ(en güzel varlık)” ise Allah Teâlâ’dır. O’nun ezelî güzelliği başka bir varlıktan değil bizzat kendisindendir.

Böylece anlaşıldı ki *“en güzel*”’e dâvet eden Allah Teâlâ’dır. Bu ilâhî dâvete icâbet edenler ise mü’minlerdir. Cennet ve nimetleri de misafirlere ikram edilen en büyük ziyafettir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْئَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَاقَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَ عَمَلٍ. وَأَعُوذُ

بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَ عَمَلٍ.

Allah’ım! Senden cenneti ve ona yaklaştıracak söz ve davranışlar da bulunmamı sağlamanı niyâz ediyorum. Cehennemden
ve ona yaklaştıracak söz ve davranışlarda bulunmaktan sana sığınıyorum.”[121]

Büyüklerden biri de şöyle demiştir: “Allah’ı görmeyi arzu eden, cenneti de arzu eder. Çünkü Allah cennette görülecektir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu ifade cennetin Allah’ın mahalli değil, Allah’ı görmenin mahalli olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu bakımdan Allah’a mekân isnad edilmiş olmamaktadır. Ayrıca cennetin Allah’ı görme mahalli olmasından bizzat Allah’ın mahalli olması lâzım gelmez. Çünkü, mekânla sınırlanma, görülenin hâli değil görenin hâlidir. Dünya da âhiret de görülene nisbetle aynı olduğu gibi görene nisbetle de aynıdır. Çünkü, Allah Teâlâ mâniaların kalkmasıyla dünyada görülecek olsa O’nun mutlaklığına ve münezzehliğine halel gelmez. Cennette görüldüğü takdirde de durum aynıdır.

“O’na uymayanlara” yani Allah’ı inkâr edenlere ve tâatten ayrılanlara *“gelince, eğer yeryüzünde olanların tümü”* bütün nakit eşya ve akarlar *“ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa,”* yani, dünyada ne kadar para ve kumaş varsa, onlara tüm dünya malını ilave etseler ve bunların hepsi kâfirlerin tasarrufunda olsa kendilerini azâbdan kurtarmak için *“onu mutlaka fedâ ederlerdi.”* Ama verseler de yine kabul edilmezdi.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bunun sırrı şudur: Onlar dünya yüzünden Allah Teâlâ’dan gâfil oldular. Ölüp tekrar diriltildikten sonra bu gafletten uyandıkları zaman gözlerinde dünyanın da dünyalıkların da hiçbir değeri kalmaz. Güçleri yetse onların tamamını verip onların yerine Allah Teâlâ’nın rızâsını almak isterler. Ancak onlar kabul vaktinde kusurlu davranmışlar, artık dînar ve dirhemin olmadığı zamanda bulundukları boş temennîlerde bulunmuşlardır.

Fânî rahatı bâkî hayat ile değişme
Üç günlük meşakkat ile ebedî gam ve gussadan kaç

"İşte hesabın en kötüsü onlaradır." Kötü hesap, kişinin hiçbir günahının bağışlanmayarak bütün günahlarından ötürü tek tek hesaba çekilmesidir.

Âişe (r.a.)'dan Hz. Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

–"*Kıyamet günü hesaba çekilen kimse mutlaka helâk olacaktır!*"

Ben: 'Allah Teâlâ**: "*Kolay bir hesapla hesâba çekilecek.*"** (el-İnşikâk, 84/8) buyurmuyor mu?' dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

–"*Buradaki kolay hesab sadece amellerin arz edilmesidir. Fakat amelleri inceden inceye hesaba çekilen helâk olacaktır*."[122]

Hadisteki "münâkaşa", hiçbir amel bırakılmadan her şeyin tek tek hesâb edilmesi demektir. Birisi birini çok zorlu bir hesâba tâbi tutarak küçük-büyük yaptığı her şeyi mutlaka gündeme getirdiğinde "Hesâbını münâkaşa etti" denir.

Bu hadisin mânâsı şudur: Amellerin hiç müsâmaha gösterilmeden tek tek incelenmesi kişiyi helâk edip cehenneme sokar. Fakat Allah Teâlâ dilediği kullarının şirk dışındaki günahlarını bağışlayıp affedebilir.

Nevevî şöyle diyor: "Bu, dünyada iken kendisini hesaba çekmeyerek, gerek küçük gerekse büyük günahlarını tek tek ele almayanlarla ilgilidir. Tevbe edip kendisini hesaba çeken kimsenin amelleri ise böyle tek tek ele alınmayacaktır." *el-Fethu'l-karib*'te böyle geçmektedir.

Cenâb-ı Hak o kimsenin yüzünün suyunu dökmez
Zâten o kimsenin göz yaşları çok günahları dökmüştür

Hesaplarının bu şekilde inceden inceye görülmesinden sonra *"varacakları yer de cehennemdir."*

Şâyed: "Varacakları yer de ateştir" denmeli değil miydi?" dersen, şöyle cevap veririm: Cehennem adının geçmesi insanı daha fazla korkutup ürküttüğü için böyle buyrulmuştur. Ayrıca cehennemin ateşin en derin yeri olması da muhtemeldir.

"O ne kötü yataktır!" Cehennem ne kötü yerdir. Buradaki yatak, mutlak olarak karar kılınan yer anlamında kullanılmıştır. Yâni cehennem bir karar kılma yeri olarak ne kötüdür.

Ahmed b.Hanbel'in rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) Cebrâil (a.s.)'a: –"*Niçin Mîkâîl'i gülerken göremiyorum?*" diye sordu. Cebrâîl (a.s.) şöyle cevap verdi: –"O, ateş yaratıldığından beri gülmemiştir."[123]

❀

Mûsâ (a.s.)'ın Rabbine münâcât ederek şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Ya Rab! Şu mahlûkatını yaratıp nimetlerinle büyütüyorsun, sonra da kıyâmet günü ateşine

atıyorsun!”

Mesnevî’de şöyle denilir:

Kelîm, istifâde için kendisini acemi yaptı
Tâ ki acemilere bu sırrı bildirsin

Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a şöyle vahyetti: “Ey Mûsâ! şimdi kalkıp bir yeri sür ve ek.” Mûsâ (a.s.) da gidip bir yeri sürüp ekti, suladı. Sonra da ürününü toplayıp ayağıyla çiğnedi.

Allah Teâlâ:

–“Ekinini ne yaptın ey Mûsâ?” diye sorunca:

–“Onu kaldırdım.” dedi.

–“Ama geriye bir şey bırakmadın?” buyurunca da:

–“Ya Rab! Geriye işe yaramayanları bıraktım.” cevabını verdi. Cenab-ı Hak da Mûsâ (a.s.)’ a şöyle buyurdu:

–“Ey Mûsâ! Ben de ateşe işe yaramayanları girdiriyorum.” Onlar ise ‘Lâ ilâhe illallah’ demekten imtinâ edenlerdir.

❀

Mesnevî’de şöyle denilir:

Mûsâ (a.s.) ekin ekti. Ekin bitti, yeşerdi,
Başaklandı, güzel, düzgün bir hâle geldi.
Orağı aldı, ekini biçmeye başladı.
O sırada gaybdan kulağına bir ses geldi.
“Ey Mûsâ! Niçin ekin ekiyor, yetiştiriyorsun?
Olgunlaşınca, onu biçiyorsun?”
Mûsâ dedi ki: “Yâ Rabbi! Şunun için biçiyorum;
Burada buğday da var saman da.
Buğday saman ambarına lâyık değildir.
Saman da buğday ambarında çürür, yok olur.
Bu ikisini birbirine karıştırmak hikmete uymaz,
Mutlaka onları eleyip ayırmak gerek.”
(Allah) buyurdu ki: “Ey Mûsâ, sen bu bilgiyi kimden öğrendin,
Ki onunla harman meydana getirdin?”
Hz. Mûsâ dedi ki: “Yâ Rabbi! Bu ayırt etmeyi bana sen verdin.”
(Allah) buyurdu ki: “O halde nasıl bende ayırt etme bulunmaz?
Allah’ın yarattığı kullar arasında tertemiz rûhlar da var,
Günah tozlarına bulanmış rûhlar da.
Sedef durumunda olan bedenlerin de hepsi bir değildir,
Birinde inci var, öbüründe boncuk.

Buğdayları nasıl samandan ayırmak lâzımsa,
Bu iyi ve kötü rûhları da birbirinden ayırt etmek gerek.

---

[120]. İbn Kesîr, Tefsir, I, 529
[121]. *Deylemî*, hadis no: 1851
[122]. *Buhârî*, İlim, 35, Tefsir (84), 1; *Müslim*, Cennet, 79-80; *Ebû Dâvud*, Cenâiz, 8; *Tirmizî*, Kıyamet, 5; *Müsned*, VI, 47, 48, 91
[123]. *İbn Hacer*, Fethu'l-bâri, VI, 307

BİLEN KİMSE
KÖR GİBİ OLUR MU?

اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰى اِنَّمَا
يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ
الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهِٓ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُٓوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَٓاءَ
وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ
عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا
صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

19. Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, *(inkâr eden)* kör kimse gibi olur mu? Fakat ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar.

20. Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır.

21. Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir.

22. Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak *(Allah yolunda)* harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun güzel sonu sadece onlarındır.

23. *(O yurt)* Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır.

24. *(Melekler:)* Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu *(cennet)* ne güzeldir! *(derler)*.

❀

"Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse" yani Allah Teâlâ'nın sana indirdiği Kur'ân'ın hak olduğunu bilen Hamza b. Abdülmuttalib ya da Ammâr, *"kör kimse gibi olur mu?"* Yani, kalbi kör olduğu için Kur'ân'ı inkâr eden Ebû Cehil gibi olur mu? Hakk'ı görerek ona uyanla onu görmeyip ona uymayan elbette bir olmaz.

Buradaki hüküm, aynı durumda bulunan herkes hakkında geneldir.
Mesnevî'de şöyle denilir:

Başını, yüzünü bir örtü ile örtmüş de,
Senin gözünden gizlemiş bir dilber.
Şehname yâhut Kelîle ve Dimne sana göre ne ise
Ahmakça inadından ötürü Kur'ân da öyle gibi gelir.
Hakîkat ile mecâzı ayırt edebilirsin,
Eğer inâyet sürmesi gözünü açacak olursa.
Yoksa misk de fışkı da birdir,
Burnu koku almayan kişiye.
Cenâb-ı Hak buyurdu ki: ***"Onlar sana bakarlar."*** *Fakat*
Hamam duvarındaki resimler gibi ***"bakarlar da görmezler."*** (Bk. el-A'râf, 7/198)

"Fakat ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar." Yani Kur'ân'ın nasîhatlerini ancak vehimlerinin karşı koymasından arınmış bir akla sahip olanlar kabul edip onlarla amel ederler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Onlar akıllarını, hislerinin, vehim ve hayallerinin sebep olduğu âfetlerin kabuğundan çıkarmış, cemâl ve celâl nurlarının kendilerine tecellî etmesiyle desteklenmiş olanlardır."

Bilesin ki Hak tâlibine nefsini arındırırken (tezkiye) tefekkür, sonra da tezekkür gereklidir. Bu ikisi arasında fark vardır. Tezekkür tefekkürden üstündür. Çünkü tefekkür talebdir, tezekkür ise vücûddur, var olmaktır. Yâni tefekkür, ancak kalbin nefsânî sıfatlarla perdelenmesinden ötürü matlûb kaybedildiği zaman olur. Tefekkürle basîret matlûbunu arar. Tezekkür ise perdenin kalkıp insanın nefsin sıfatlarının kabuklarından tam anlamıyla kurtulduğu ve ilk fıtratına döndüğü zaman olur. Tezekkür ile insan ezelde nefsinin tabîatına yerleştirilmiş olan tevîid ve ma'rifetleri unuttuktan sonra tezekkür eder ve hatırlar.

Hayâtü'l-ervâh'ta der ki: "Tezekkürü, ancak yaratılış perdelerinin kabuğundan sıyrılabilmiş olan akl-ı selim (lüb) sahipleri yapabilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar."*** (Âl-i İmran, 3/7) Unutma ancak perdeler yüzünden meydana gelir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Andolsun biz daha önce Âdem'e de ahid vermiştik, ne var ki o unuttu."*** (Tâhâ, 20/115) Allah Teâlâ, şerîat hükümlerini bu perde ve örtüleri ortadan kaldırmak için emir buyurmuştur.

Mükellef tutulan sekiz organ vardır. Bunlar; göz, kulak, dil, el, karın, cinsî organ, ayak ve kalbdir. Bu organlardan her biri için kendisine mahsus bir şer'î hüküm veya Allah katından övülmüş bir fiil bulunmaktadır. Namaz, oruç ve benzeri fiiller övülmüş fiillerdir.

Yerilmiş fiiller ise öldürmek amacıyla kendisini bıçaklamak gibi fiillerdir.

Bu organlara mahsus fiillerden bazıları ise ne övgüye ne de yergiye konu olan, mübah

sınıfına giren fiillerdir.

Ancak böyle bir fiili kendine yapman câiz iken başkasına yapman ancak birtakım şartlarla câiz olabilir. Kendine yapman mübâh olan fiil, kendi avret yerine bakmandır. Başkalarıyla ilgili fiillerin ise sekiz sınıfı ilgilendirir. Bunlar mal, çocuk, hanım, köle-câriye, hayvan, komşu, işçi, îman kardeşin ve toprak kardeşindir.

❀

اَلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَۙ ﴿٢٠﴾

20. Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır.

"Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler" Yani, ***"Elbette Rabbimizsin, buna şâhid olduk."*** (el-A'râf, 7/172) diyerek Allah'ın rubûbiyyetine şâhidlik ve bunu itiraf etmekle kendilerini bağladıkları sözleri yerine getirenler. Mîsak gününde Hak Teâlâ'ya verdikleri sözde vefâ gösterenler.

"Ve verdikleri sözü bozmayanlardır." Yani, gerek Allah'la aralarında yaptıkları andlaşmayı, gerekse kendileri ile insanlar arasındaki andlaşmaları bozmazlar. Bu ifade ile tahsisten sonra genelleme yapılmıştır.

❀

وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ

سُٓوءَ الْحِسَابِۜ ﴿٢١﴾

21. Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir.

"Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten,"

Bu âyette birkaç önemli husus vardır:

1- Akraba hukukuna riâyet (sıla-i rahim). Hukûkuna riâyet edilecek akrabanın kimler olduğu ihtilaflıdır. Bunların; birinin erkek, diğerinin kadın olması durumunda evlenmeleri haram olan akrabalar olduğu söylenmiştir. Buna göre amca, hala, dayı ve teyzelerin çocukları sıla-i rahime dâhil değildir.

Bunların; mahrem olsun olmasın, vâris olsun olmasın bütün yakınlara şâmil olduğu da söylenmiştir. Doğru olan görüş de budur.

Nevevî şöyle der: "En doğrusu budur. Mahrem muhterem olduğu için evlenilmesi ebediyyen helâl olmayacak olanlardır. "Ebediyyen" sözümüz, hanımın kardeşi (baldız) için geçerli değildir. 'Muhterem olduğu için' ifademiz ise lânetleşme (mülâane) sebebiyle meydana gelen haramlık için geçerli değildir. Çünkü mülâaneden kaynaklanan haramlık, muhterem olduğu için değil ağır yemin sebebiyledir."

Bilesin ki akraba ile münâsebeti kesmek haramdır. Akraba hukukuna riâyet etmek ise vâcibdir. Sıla-i rahim akrabayı ziyâret etmek, onlara hediye vermek ve gerek sözle gerekse fiilî olarak yardım ederek onları unutmamak ve arayıp sormak mânâsına gelir. Sıla-i rahimin en azı, selâm vermek, birisiyle selâm ve mektup göndermektir. Şerîatta bunun özel bir zamanı yoktur. Bu hususta örf ve âdet esastır. *Şerhu't-Tarîka*'da böyle denilmektedir.

Sıla-i rahim, hem rızkın hem de ömrün artmasına sebep olur. Bu da tıpkı anne baba hukûkuna riâyetsizlik durumunda olduğu gibi çok çabuk netice verir. Çünkü anne babasına saygısızlık edene genellikle mühlet verilmez. Aralarında akrabalık bağını koparanların bulunduğu bir kavme melekler (rahmetle) inmez.

2- Bütün peygamberlere îman. Bu bakımdan, ***"Bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz."*** (Nisa, 4/150) şeklindeki sözler, Allah Teâlâ'nın bir tutulmasını emrettiği bir şeyin arasını ayırmaktır.

3- Mü'minleri dost edinmek. Çünkü kardeşleri, sâlihleri, komşuları, dostları ve yakınları ziyâret etmek, onlara ikrâmda ve iyilikte bulunmak, haklarına riâyet etmek gerçekten son derece müstehabdır. Onlarla ilişkilerin ayarlanması hallerine, mertebelerine ve boş zamanlarına göre değişir. Ziyâret edenin ziyâreti, ziyâret ettiklerini bıktırmayacak şekilde ve uygun zamanda olmalıdır. Kardeşinin ziyâretinden hoşlandığını gören kimse, onu daha fazla ziyâret edip yanında daha uzun süre kalır. İbâdet ve benzeri bir şeyle meşgul olduğunu yahut yalnız kalmayı yeğlediğini gördüğü takdirde ise onu amelinden alıkoymamak için ziyâretini kısa kesmelidir. Hasta ziyâreti yapan için de durum aynıdır. Ancak hastanın kendisinden rahatsız olmaması, onunla beraber oturmayı istemesi durumunda yanında daha uzun süre kalabilir.

Karşılıklı olarak hukuka riâyeti, tamamlayan bir unsur da karşılaşma esnâsında musâfaha etmektir. Musâfaha esnasında güler yüzlü olmak, bağışlanması için duâ etmek ve benzeri şeyler güzel görülmüştür.

Hâfız der ki:

Hiç kimsede yârlik görmeyiz, yârâna ne oldu?
Dostluk ne zaman son buldu, dostlara ne oldu?
Kimse 'Bir yar dostluk hakkını yerine getirdi' demez.
Hakşinasların başına ne geldi, yârâna ne oldu?

4- Bütün mahlûkatın haklarına riâyet etmek. Kedi ve tavukların haklarına bile.

Fudayl'dan rivâyet edilir ki Mekke'de bir grup insan onun yanına geldiler. Onlara:

"Nerelisiniz?" diye sordu. Onlar da:

"Biz Horasanlılardanız." dediler.

Onlara şöyle dedi:

"Allah'tan korkun da nereden olursanız olun. Şunu bilin ki bir kul her türlü iyiliği yapmış olsa da sahip olduğu bir tavuğa kötü davransa muhsinlerden olamaz!"

Rivâyet edilir ki bir kadın, bir kediyi hapsedip ölünceye kadar yiyecek vermediği için azâba uğramıştır. Bir kadın da susuz bir köpeğe ayakkabısıyla su vermesi sebebiyle Allah ona merhamet etmiş ve bağışlamıştır.[124]

Bir rivâyette "*Nice hayvan vardır ki üzerine binenden daha hayırlıdır*."[125] denilmiştir. Ehl-i Hak bu ilmi, bütün canlıların haklarına riâyet etmekle kazanmışlardır.

Genel mânâda *"Rablerinden"* O'nun tehdidinden *"sakınan ve"* özel mânâda da *"kötü hesaptan korkan kimselerdir."* Dolayısıyla hesaba çekilmeden önce kendilerini hesâba çekerler.

Ebû Hilâl Askerî şöyle der: " اَلْخَوْفُ(korku)", istenmeyen şeylerle ve istenmeyen şeylerin başa gelmesiyle ilgilidir. 'Zeyd'den korktum' dendiği gibi 'hastalıktan korktum' da denir. Nitekim Allah Teâlâ hem ***"Üstlerindeki Rablerinden korkarlar"*** (en-Nahl, 16/50); hem de *"kötü hesaptan korkarlar"* buyurmuştur.

"اَلْخَشْيَةُ (çekinme, sakınma)" ise istenmeyen durumların başa gelmesiyle ilgili bir kelimedir. İstenmeyen durumun bizzat kendisinden korkmaya haşyet denmez. Bu sebeple Allah: "*Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir."* buyurmuştur."

Kötü hesabın mahiyeti biraz önce geçmişti.

Korku (havf), kalbin en büyük ve en faydalı menzillerindendir ve herkese farzdır.

Her kim ki korkar, onu emin ederler
Gerçekten korkan gönlü sâkin ederler

❀

وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾

22. Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak *(Allah yolunda)* harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun *(güzel)* sonu sadece onlarındır.

"Yine onlar," ne mahlûkatın görüp duymasına ne de nefislerinin kendilerini beğenmesine önem vererek; sadece *"Rablerinin rızâsını isteyerek"* nefislerinin hoşuna gitmeyen çeşitli musîbetlere ve ilâhî tekliflerin zorlukları karşısında hevâ ve heveslerine karşı *"sabreden"* kimselerdir.

Bilesin ki sabra konu olan birçok husus vardır: Bunlardan birisi, körlüğe sabretmektir. Kudsî bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kulumu iki sevgilisiyle -yani gözleriyle- imtihan ettiğimde Allah'ın kazâsına râzı olarak buna sabredecek olursa onların yerine kendisine cenneti veririm.*"[126] Bir insanın en değerli, en çok sevdiği varlığı gözleri olduğundan bu hadiste 'sevgili' lâfzıyla zikredilmiştir.

Sıtmaya, baş ağrısına, çocukların ve dostların ölmesine ve benzeri belâlara sabretmek de bunlardandır.

Oruç da sabırla ilgilidir. Çünkü oruçta nefsin istemediği şeylere sabretmek söz konusudur. Çünkü nefis yemeye ve içmeye alışmıştır. Hz. Peygamber (a.s.)'ın: "*Oruç sabrın yarısıdır. Sabır da îmânın yarısıdır.*"[127] hadisi gereğince oruç îmânın dörtte biridir.

Hâfız der ki:

Korkarım ki bu çemenden yenini gül ile doldurup iletmeyesin
Çünkü onun gülşeninden bir dikene tahammül etmezsin.

❀

Anlatılır ki **Şakîk Belhî**, kimliğini gizleyerek Abdullah b. Mübârek'in huzuruna vardı.

Abdullah b. Mübârek ona:

–"Nereden geldin?" diye sordu. O da:

–"Belh'ten" dedi.

–"Şakîk'i tanıyor musun?" dedi. O da:

–"Tanıyorum" diye cevap verdi. Abdullah ibni Mübârek tekrar:

–"Şakîk'in müridlerinin usûlü nasıldır?' diye sordu.

Şakîk:

–"Kendilerine bir şey verilmediği zaman sabrederler, verildiği zaman da şükrederler" dedi.

Bunun üzerine Abdullah:

–"Bizim köpeklerimizin usûlü de böyledir." dedi.

Şakîk:

–"Bu işin nasıl olması gerekir?" diye sordu.

Abdullah b. Mübârek:

–"Kâmiller o kimselerdir ki kendilerine bir şey verilmediği zaman şükrederler, verildiği zaman ise başkalarını kendilerine tercih ederler" cevabını verdi.

❀

Şeyhim **Osman Fazlî Efendi** bir münâcâtında şöyle der:

"Allah'ım! Sana hem darlıkta hem de bollukta hamd ederim. Bollukta, âşikâr olan atıyyeleri ve görünürdeki nimetleri göz önünde bulundurarak: "Nimet veren ve ihsanda bulunan Allah'a hamdolsun!" derim. Darlık zamanlarımda ise gizlenmiş bulunan atıyyeleri ve gizli nimetleri göz önünde bulundurarak: "Her halde hamd Allah'a mahsustur." derim. Fakat bolluk zamanlarında sana şükredip: "***Eğer şükrederseniz nimetlerimi artırırım.***" (İbrahim, 14/7) şeklindeki vaadin gereğince nimet ve atıyyelerinin daha da artmasını arzu ederek "Allah'a şükür!" derim. Üzerimden bir belâ ve mihneti bertaraf ettiğinde ise sana kayıtsız-şartsız şükrederim. Tıpkı "el-hamdü

lillah!' diyerek kayıtsız-şartsız hamd ettiğim gibi "kayıtsız-şartsız sana şükrolsun!" derim." Bu, benzerini öncekilerde görmediğim, kabul edilip ezberlenmeye lâyık bir sözdür. Allah bu sözü söyleyenden râzı olsun!

"Namazı" yani farz namazları *"dosdoğru kılan,"* yani namazlarını dosdoğru kılmaya devam eden *"kendilerine verdiğimiz rızklardan,"* infak edilmesi gereken bölümünü *"gizli ve açık olarak"* Allah yolunda *"harcayan."* İnfak edilmesi gereken bölüm, farz olan zekâttır. Çünkü zekâtın kardeşi ve diğer yarısı olan namazla birlikte zikredilmiştir. İfadenin özel bir karîne olmadan mutlak olarak zikredilmesine nazaran mutlak olarak Allah yolunda infak edilen şeylerin kasdedilmiş olması da mümkündür.

Malı olduğu bilinmeyenlerin gizli vermesi uygundur. Gizli vermek nâfile sadakaları içine alır. Malı olduğu bilinenlerin açıktan vermesi uygundur. Açıktan vermek farzlara (zekatlara) şâmildir. Çünkü töhmet altında kalmamak için farz olan zekâtı açıktan vermek gerekir.

"Gizli ve açık olarak" sözünden maksadın 'gizleyerek ve açık olarak' anlamında olması câiz olduğu gibi 'gizli ve açık verilmesi gereken zamanlarda' yahut 'gizli ve açık bir harcamayla' şeklinde olması da câizdir. Âyetin mânâsı, nafile sadakaların gizlice, farz sadakaların ise açıktan verilmesidir.

Ana-babanın fakir olması durumunda onlar için yapılacak harcamalar da vâcib harcamalara dâhildir. Fakihler der ki: Evlâdın ebeveyninden sadece birine bakabilecek durumda olması halinde nafaka hususunda ana, babadan önce gelir. Çünkü bir ana, evlâdı için çektiği yorgunluk, beslediği şefkat, yaptığı hizmet; hâmilelik, doğurma, emzirme, yetiştirip büyütme, hastalık ve sıkıntı, anlarında rahatını fedâ etme bakımlarından babadan öndedir. Nitekim *el-Fethu'l-karîb*'de böyle geçmektedir.

Şeyh İzzeddin der ki: "Vâcibler ikiye ayrılır: Şerîatin vâcip kıldığı şeyler ile mertliğin (mürüvvet)'in vâcip kıldığı şeyler. Cömerd odur ki ne şerîatin vacibini men eder, ne de mertliğin vacibini. Bunlardan birini men edip vermeyen cimridir. Fakat şerîatın vâcibini men eden daha cimridir. Mesela, zekatı veya vâcib bir nafakayı ödemeyen ya da zar zor ödeyen tabiatı îcâbı cimridir. Yaptığı infâka zorlanma pisliğini bulaştırmaktadır. Ya da malının en değerli veya orta değerli kısmından gönüllü olarak veremiyor demektir. Bu tutumların tamamı cimriliktir.

Mertliğin vâcibine gelince bu da elini sıkı tutmak ve değersiz şeylerde ince eleyip sık dokumaktır. Çünkü bu, çirkin sayılır. Bu çirkin sayma, durumlara ve şahıslara göre değişiklik arz eder. Mesela bir fakirin elini sıkı tutması yüzünden kınanmayacağı bir durumda çok malı olan biri elini sıkı tuttuğu için kınanır. Yine kişinin uzaktan tanıdığı birisi hakkında elini sıkı tutması çirkin görülmezken âilesi, akrabası ve emri altındakiler hakkında elini sıkı tutması çirkin görülür. Yine alış veriş ve muâmelede bir miktar eli sıkı olmak kınanmazken ziyafet ve misafir ağırlama konusunda elini sıkı tutmak kınanır.

Hasılı kişinin kınanacağı durum, ziyafet veya muâmele, yemek veya giyim gibi eli sıkı olunan hususlar bakımından değişiklik arzeder. Öyleyse cimri, ya şerîat hükmünce ya da

mürüvvet hükmünce verilmesi gereken durumlarda elini sıkı tutan kimsedir. Cimrileri anlatan şiirlerden birisi şöyledir:

Okyanusu baştan başa geçse
Kapkaranlık soğuk bir gecede
Avucu dolu olarak hardal ile
Düşmez avucundan bir tanesi bile.

Yine cimrilerle ilgili olarak şöyle denilmiştir:

Efendi mehtabda ekmek yerdi,
Sarayında hiç kimse yoktu,
Kendi gölgesini bir adam zannetti,
Ekmek kabını önünden kapıp kaldırdı.

Bilesin ki Allah Teâlâ harcama fiilini îman edenlere isnâd ederken, rızık vermeyi kendi zâtına isnâd etmişti. Bu, onların kendilerine verilen mallarda Allah'ın eminleri ve vekilleri olduğuna dikkat çekmek içindir. Vekil ise malda tasarruf hakkına asâleten değil, vekâleten sâhiptir. Bu bakımdan kendisinin veya başkasının durumunu değil, sadece müvekkilin durumunu dikkate almalıdır.

Derler ki: Teşekküre veya övgüye tamah ederek iyilik yapan cömert değil, tüccardır. Çünkü malıyla medh u senâ satın almıştır. Medhedilmek ise lezzetli ve bizzat kastedilen bir şeydir. Cömertlik ise bir şeyin hiçbir kasıt güdülmeden sarf edilmesidir.

Kerem ve lütuf garazsız olmak gerektir,
Ta ki kişi o konuda töhmet altında olmaya.
Mâdem ki kereminden karşılık beklersin,
O ticâret olur, kerem olmaz.

Ramazan ayında din kardeşlerini ağırlamak da cömertliktendir. Bir hadiste şöyle buyrulur:

"*Ey ashabım! Ölülerinizi kabirlerinde unutmayın. Özellikle de Ramazan ayında. Çünkü onların ruhları evlerine gelir. Kadın olsun-erkek olsun her biri bin kere şöyle bağırır: "Bir dirhem, bir buğday ekmeği, bir parça ekmek tasadduk ederek, bir duâ ile, bir âyet okuyarak yahut bir elbise ile bizlere acıyın ki Allah da size cennet elbisesi giydirsin!*" *Rebiu'l-ebrâr*'da böyle geçmektedir.

Şâyet bir ekmek ya da ekmek parçası bile Allah katında makbul oluyorsa, bunlardan üstün lezzetli yiyecekler nasıl olur? düşünün.

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: "*Kardeşine tatlı bir lokma yediren kimseden, Allah da kıyamet günündeki mevkıfın (bekleme sırasındaki) sıkıntısını giderir*."[128]

"Ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir." Yani kötülüğe iyilikle, zulmü af ile, akraba

hukukuna riâyetsizliği riâyet ile, mahrum etmeyi de vermekle karşılayan kimselerdir.

Gölge salan ağaçtan eksik kalma
Sana taş vurana sen meyve bahşeyle
Sedeften hilim nüktesini hatırla
Sedef başını yarana cevher bahşeder

Ya da mânâ şöyledir: Kötülüğün peşinden iyilik yaparlar ve iyilikleri kötülükleri yok eder.

İyiliklerin en güzeli ise Lâ ilâhe illallah kelimesidir. Çünkü baş organların en üstünü olduğu gibi tevhid de dînin başı olduğundan ondan daha üstün iyilik yoktur.

İbn Keysan'dan nakledilmiştir: "Onlar günah işlediklerinde tevbe ederler." Bu durumda *'iyilik'*ten maksad tevbe, kötülükten maksad ise mâsıyettir.

Abdullah b. Mübarek der ki: "Burada bahsedilen iyilikler, cennetin sekiz kapısına götürecek sekiz haslettir."

"İşte onlar" bu sıfatları taşıyan kimseler *"var ya, dünya yurdunun güzel sonu"* dünyanın âkıbeti ve dünya ehlinin döneceği güzel yer *"sadece onlarındır."* Bu ise mutlak âkıbet, yani cennettir. Cehennem ise kötü seçimlerinden ötürü kâfirlerin elde edeceği sonuçtur. Cennetin aksine cehennemin dünya hayatına sonuç olarak verilmesi, bizzat istenen bir şey değildir.

❀

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَٓائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ
وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍۚ ﴿٢٣﴾

23. ***(O yurt)*** **Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır.**

"(O yurt) Adn cennetleridir" Bu ifade, bir önceki âyette geçen *"*عُقْبَى الدَّارِ *dünya yurdunun güzel sonu"* ifadesinden bedeldir. Yâni, yukarıda vasfı geçenler, cennetlerde ikamet edecekler ve girdikten sonra bir daha oradan çıkmayacaklardır.

"اَلْعَدْنُ (ikamet etmek)" mânâsınadır. Altın ve diğer cevherlerin çıktığı yere, orada bulundukları, ya da insanlar yaz-kış orada ikamet ettiklerinden dolayı "مَعْدِنٌ" denir.

Adn cennetlerinin cennetlerin ortasında en üstün ve en yüce cennet olduğu söylenir. Adn cenneti, ilâhî tecellî ve ilâhî inkişâf makamıdır. Allah onu vâsıtasız olarak kendi eliyle yaratmıştır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İkinci yorum bana göre daha uygundur. Çünkü cennette ikamet etmek, kâmil olsun nâkıs olsun her mü'minin nâil olacağı bir şeydir. Adn cennetinde

ikamet etmek ise sâdece kâmil mü'minlerin ereceği bir mazhariyettir. Kâmillik de ancak yukarıdaki âyetlerde bahsedilen sekiz hasleti yerine getirmekle mümkündür. Allah'ın seçkin kullarından hidâyet ettikleri dışında kimse bu hasletlerin altından kalkamaz ve onlarla bezenemez.

"Oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla" onlar kendilerinin ulaştığı dereceye ulaşamasalar da kendilerine tâbi olarak sevinçlerini tamamlamak, şanlarını yüceltmek maksadıyla aralarına katılarak *"beraber girecekler"*

Bahru'l-ulûm'da der ki: "آبَائِهِمْ (babalarından)" sözünden maksad babaları ve analarıdır.

Eşlere hem "zevc" hem de "zevce" denir. Fakat zevc daha fasihtir.

Denilir ki: Cennetliklerin en büyük sevinçlerinden biri de bir araya gelip dünyadaki durumlarını yâd ederek bu durumlardan kurtuldukları ve cenneti kazandıkları için Allah'a şükretmeleridir.

Bu âyet, âhiretteki derecelerin şefâat ile yükselebileceğine delildir. Çünkü, kâmillere sırf îman bakımından tâbî olmaları sayesinde kâmillerin şanının yüceltmekten dolayı derecenin yükselmesi câiz olursa kâmillerin şefaati sayesinde yükselmesi daha uygundur.

Yine kâmillerle beraber cennete girmenin sâlih olma şartına bağlanması da sâdece neseb bağının fayda vermeyeceğine delâlet eder. Denmiştir ki:

Sidiğin aslı da tertemiz bir su iken,
Nesebim Ali'ye dayanıyor diye mi bunca iftihar?
Bizzat kendi çirkin davranışlarınla kirlettiğin
Tertemiz bir neseb sana ne fayda sağlar?
Asla nesle o kadar îtibar yoktur
Gülün yüzünün gülmesi dikenden değildir
Şarab koruktan ve şeker kamışından olur
Bal, arının kusmasından hâsıl olur

"Melekler de" köşklerinin kapılarından *"her kapıdan onların yanına varacaklardır."* Çünkü hepsinin makam ve menzillerinin kapıları olacak. Her kapıdan bir melek onların huzûruna girecek:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

24. *(Melekler:)* "Sabretmenize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu *(cennet)* ne güzeldir!" *(derler)*.

Melekler: *"Sabretmenize karşılık"* yâni bu büyük makama, bu yüce değere; dünyada

fakirliğe ve tâate sarılmaya sabretmeniz sayesinde nâil oldunuz. Hulâsa, dünyada yoruldunuz, burada rahata erdiniz. *"size selam olsun!"* diyerek, yâni Allah Teâlâ sizi azâbdan ve bütün endişelerinizden kurtardı, diyerek girerler.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Cennetlik bir kulun yetmiş bin hizmetçisi vardır. Melekler onu severler, selamlarlar ve Allah Teâlâ'nın kendisine hazırladığı şeyleri haber verirler*."[129]

Mukâtil der ki: "Melekler, Allah tarafından gönderilen hediye ve armağanlarla cennetliklerin huzuruna dünya günleriyle bir gün ve bir gece kadar üç kez girerler. Bu selamet ve kurtuluşun devamlı olduğu müjdesiyle onlara "Size selam olsun" derler."

Haberde gelmiştir ki Hz. Risâlet (a.s.) Bilâl (r.a.)'a "*Öyle fakir ol ki Cenâb-ı Hakk'a ulaşasın, zengin değil*."[130]

Zira o yerde fakirler herkesten daha makbuldür

❀

Enes (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre fakirler, Rasûlullah (s.a.)'e bir elçi gönderdiler. Elçi:

–"Ey Allah'ın Rasûlü! Ben fakirlerin elçisiyim." diyerek kendisini tanıttı.

Rasûlullah (s.a.):

–"*Merhaba! Demek sen bana çok sevgili olan bir topluluğun yanından geliyorsun.*" buyurdu.

Elçi:

–"Ey Allah'ın Rasûlü! Fakirler: "Zenginler her türlü hayrı alıp gittiler. Onlar haccediyor, biz edemiyoruz. Onlar sadaka veriyor, biz veremiyoruz. Onlar köle âzâd ediyor, biz edemiyoruz. Hastalandıklarında mallarının fazlasını kendileri için âhiret azığı olarak (infâk edip) gönderiyorlar" dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (a.s.) şöyle buyurdu:

"*Benden fakirlere şunu ilet: Onlardan kim Allah rızâsı için sabrederse, bu kişiler zenginlerde asla bulunmayan üç haslete sâhib olur:*

1- Cennette kızıl yakuttan yapılmış odalar vardır. Cennetlikler bu odalara tıpkı dünyadakilerin yıldızlara baktığı gibi bakarlar. Bu odalara sadece fakir peygamberler, fakir şehidler ve fakir mü'minler girebilir.

2- Fakirler cennete zenginlerden yarım gün önce gireceklerdir. Bu ise beş yüz (dünya) senesi eder.

3- Fakir ihlaslı bir şekilde "سُبْحَانَ اللهِ وَ الْحَمْدُ لِلهِ وَلَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَ اللهُ اَكْبَرُ (Allah'ı tenzih ederim, hamd Allah'a âiddir, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve Allah en büyüktür)" dese, aynı sözü bir de zengin söylese, zengin fakirin fazîletine ve ona verilen kat kat sevâba ulaşamaz. Bu sözü söylemenin yanı sıra, on bin dirhem bağışlamış olsa bile yine ona ulaşamaz. Ayrıca bütün iyi davranışlar için durum böyledir."

Bu cevabı alan elçi fakirlerin yanına döndü. Hz. Peygamber (a.s.)'ın sözlerini onlara

haber verdi. Hepsi birden: “Râzı ve hoşnut olduk yâ Rab!” dediler.[131]

❀

“Dünya yurdunun sonu ne güzeldir! (derler).” Bu övgüyle kasdedilen şey mahzûftur. Yâni, Adn cennetleri ne güzel sondur, demektir.

Allah onlara bu âyette üç şey vaad etmiştir:

1- Cennet,

2- Kendileri gibi bir amele sâhip olmasalar bile âilelerinin de kendilerine katılması,

3- Meleklerin, selâmetin devamlı olduğunu müjdeleyerek bütün kapılardan onların huzuruna girmeleri.

Abdülvâhid b. Zeyd’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bir gemi yolculuğum esnâsında fırtına bizi bir adaya sürükledi. Bir de baktık orada puta tapan bir adam var. Adama:

–“Ey adam! Sen kime tapıyorsun öyle?!” dedik. Adam oradaki putu gösterdi. Adama:

–“Senin şu ilâhın bize göre birileri tarafından yapılmış bir şeydir. Bunun tapılmasını haklı gösterecek nesi var?!” dedik. Adam:

–“Peki siz kime ibâdet ediyorsunuz?” dedi.

–“Biz öyle bir varlığa ibâdet ediyoruz ki arşı semâda, batşı (gücü, kuvveti) arzdadır. Hükmü dirilere de ölülere de geçer” deyince adam:

–“Bunu size kim öğretti” diye sordu.

Onlar da: –“Allah bize çok değerli bir elçi gönderdi, bize bunları o haber verdi” dediler.

Adam:

–“Bu elçi sizin aranızda neler yaptı?” diye sordu.

Biz de:

–“Peygamberlik vazîfesini edâ edince Allah onu kendi katına aldı. Aramızdan ayrıldığında bize bir kitap bıraktı.” diye cevap verdik.

Mushaf’ı getirdik ve bir sûre okuduk. Adam hüngür hüngür ağlamaya başladı. Sûreyi bitirinceye kadar da ağladı. Sonra: “Böyle bir kelâmın sahibine isyân etmemek gerekir” dedi ve müslüman oldu. Biz de kendisine dinin esaslarını ve Kur’ân’dan birkaç sûreyi öğrettik.

Gece olunca yatsı namazını kılıp yataklarımıza çekildik. Bunu gören adam:

–“Bana anlattığınız bu ilâh, geceleyin uyur mu?” diye sordu.

–“Hayır” dedik.

–“O zaman siz ne kötü kullarsınız?! Efendiniz uyamazken siz uyuyorsunuz!” dedi. Adamın sözü hoşumuza gitti.

Abadan’a varınca arkadaşlarıma: “Bu zat henüz yeni müslüman oldu” dedim ve adama vermek için bir miktar para topladık. Adam:

–“Bu ne?” diye sordu.

–“Harcaman için bir miktar para.” dedim.

Bunun üzerine: “Lâ ilâhe illallah! Kendi gitmediğiniz yolu bana gösteriyorsunuz! Ben ıssız bir adada O’ndan başka bir puta tapıyorken ve kendisini tanımazken bile O beni zâyî etmedi. Şimdi kendisini tanırken mi beni zâyî edecek?!” dedi.

Aradan üç gün geçtikten sonra bu zâtın ölüm döşeğinde olduğu bana söylendi. Yanına vardım ve bir ihtiyacının olup olmadığını surdum.

–“Benim ihtiyaçlarımı, sizi o adaya getiren giderdi.” diye cevap verdi.” dedi.

Abdülvâhid söze devamla şöyle diyor: Onun yanındayken bir ara göz kapaklarım ağırlaşmış ve uyuyuvermişim. Rüyâmda ortasında bir kubbe bulunan yemyeşil bir bahçe gördüm. Kubbenin içinde bir taht ve üzerinde daha güzeli görülmemiş bir genç kız vardı. Bana şöyle diyordu:

“N’olur, ona hemen kavuşmama mâni olmayın. Çünkü kendisine karşı duyduğum arzu şiddetlenmiş bulunuyor!” Uyandığımda bir de ne göreyim adamcağız dünyadan göçmüş. Hemen yıkayıp kefenleyerek gömdüm.

Geceleyin rüyamda yine o bahçeyi gördüm. Bahçenin ortasında o kubbe vardı. Kubbenin içinde de o taht ve üstünde de o genç kız... O zat ise kızın hemen yanı başında şu âyetleri okuyordu: (Melekler:) *“Sabretmenize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu* (cennet) *ne güzeldir!”* (derler).

❀

Bilesin ki dünyada meleklerin selâmını duymak ve onları görmek, lâtif cevherleri sebebiyle sadece beşerin havâssına mahsustur. Nitekim **İmam Gazzâlî** *el-Münkızü mine’d-dalâl*’de şöyle der: “Sûfîler, uyanıkken de melekleri görürler.” Yâni bu, nefislerinin temizliği, kalblerinin arınmışlığı, çeşitli alâkalarla bağlarını koparmış olmaları, mal-mevki gibi maddî dünya sebeplerinden tamamen kopmuş, Allah’a dâimî bir bilgiyle ve sürekli bir amel ile tam olarak yönelmiş olmaları sebebiyledir. Sûfilerin dışındakiler ise melekleri ancak misal âleminde veya açıkça bilindiği gibi öteki yaratılışta görebilirler.

---

[124]. *Buhârî*, Bed’ül-Halk, 16; *Müslim*, Tevbe, 25; *İbn Mâce*, Zühd, 30; *Müsned*, II, 261, 269

[125]. *Süyûtî*, ed-Dürrü’l-mensûr, IV, 111

[126]. *Buhârî*, Merda, 7; *Müsned*, III, 144

[127]. *Münâvî*, IV, 251

[128]. *Aclûnî*, II, 147, 576

[129]. *Deylemî*, Firdevs, hadis no: 790

[130]. Ebû Nuaym, Hılye, I, 149

[131]. Bk. *Terğib*, III, 89

KÂLBLER ANCAK ALLAH’I ANMAKLA HUZUR BULUR

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهِٓ اَنْ
يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِۙ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُٓوءُ الدَّارِ
﴿٢٥﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِٓي
اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿٢٧﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِۜ
اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُۜ ﴿٢٨﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾

25. Allah’a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah’ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri *(akrabalık bağlarını)* gözetmeyenler ve yeryüzünde fesad çıkaranlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt *(cehennem)* onlarındır.

26. Allah dilediğine rızkı bollaştırır da daraltır da. Onlar dünya hayatıyla şımardılar. Oysa âhiretin yanında dünya hayâtı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.

27. İnkâr edenler diyorlar ki: “Rabbinden ona bir mûcize indirilmeli değil miydi?” De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidâyete erdirir.

28. Onlar, îman eden ve Allah’ı anmakla kalbleri huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki, kalbler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.

29. İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir.

❀

“Allah’a” tâat ve îman edeceklerine dâir *“verdikleri sözü”* ikrâr ve kabul ederek *“kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar,”* ki onlar kâfirlerdir.

Buradaki söz, Cenab-ı Hakk’ın kendilerini Âdem’in sırtından çıkartarak tevhid ve ubûdiyyet hususunda ahid aldığı sırada Allah’la aralarında vâkî olan antlaşmadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Ey Âdem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır” diye and vermedim mi?”*** (Yâsin, 36/60)

İki tane sözleşme vardır: Biri muhabbet üzere verilen söz, öteki de kulluk üzere

verilen söz. Birincisi havâssa, ikincisi avâma âiddir.

Muhabbet üzere söz verenler, sözlerini ebediyyen bozmazlar. Kulluk üzere söz verenlerden sözlerini muhabbetle pekiştirenler de sözlerini bozmadılar. Ama sözleri muhabbetle pekiştirilmiş olmayanlar hevâ ve heveslerine uyarak Allah'dan başkasına kulluk ettiler ve birçok şeyi O'na ortak koşup onları sevdiler.

Bilesin ki, bu sözü ancak kâmil mânâda bir uyanıklığa sahip olup her türlü örtü ve perdeden sıyrılanlar hatırlayabilir. Nitekim **Zünnûn Mısrî**'ye: ***"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*** (el-A'râf, 7/172) şeklindeki mîsâkın sırrı sorularak, 'Bu mîsâkı hatırlıyor musun?" denildi. O da şöyle cevab verdi:

"Evet, sanki şimdi kulaklarımdaymış gibi hatırlıyorum."

Yine sâlihlerden birisi yakın görerek, yani elest mîsâkını yakında olmuş sayarak:

"Mîsâk, sanki dün olmuş gibi" demiştir. Bu sebeple onlar bu mîsâkı unutmadılar. Başkaları ise onu uzak gördüler ve onunla ilgili hiçbir şey hatırlamadılar.

"Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri gözetmeyenler" yani, akrabalık bağlarını, mü'minlerle aralarındaki karşılıklı dostluğu, peygamberlerle aralarında bulunan 'hak üzere toplanma, birleşme ve yek vücûd olma' bağlarını, bâzılarına inanıp bazılarını inkâr etmek sûretiyle koparanlar *"ve"* insanları Allah'tan başka varlıklara ibâdet etmeye çağırarak, zulümler yaparak, savaşlar ve fitneler çıkartarak *"yeryüzünde fesâd çıkaranlar;"*

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Fitne uyumaktadır, Allah onu uyandırana lânet etsin!*"[132]

Fitne, dînî bir fayda olmaksızın insanları rahatsızlığa, karışıklığa, anlaşmazlık, sıkıntı ve belâya dûçâr etmektir. Böyle bir şey haramdır. Çünkü yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, müslümanlara zarar vermek, kalbî bir eğrilik ve dînde sapıklık demektir.

Sa'dî (k.s.) şöyle der:

O beraber olduğun kimseden kaçabilirsen kaç
Ki o uyuyan fitneye kalk dedi.

İnsanları sultana karşı ayaklanmaya teşvîk etmek de fitneye girer. Sultan zâlim de olsa bu hareket, bir fitne ve yeryüzünde bozgunculuk olduğu için câiz olmaz. Sultana karşı ayaklanmak isteyen mazlûmlara yardım etmek de, onlara karşı sultana yardım etmek de câiz değildir. Çünkü bu zulme yardım olduğu için câiz olmaz.

İnsanlarla akıllarının ermeyeceği konuları konuşmak da fitneye dâhildir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Biz insanlarla akılları kadar konuşmakla emrolunduk*."[133]

İnsanlara künhüne vâkıf olamayacakları, bir netice çıkaramayacakları şeyleri söyleyip onları anlaşmazlığa, karışıklığa fitne ve belâya düşürmek de bu tür fitneye dahildir. Zamanımızdaki bazı vâizlerin durumu böyledir.

Terk edilmiş, zayıf ya da güçlü, ama insanların gereğince amel etmeyip inkâr edeceği yahut da onun yüzünden başka bir tâati terk edeceği bir fetvâ veya hüküm vermek de bir

fitnedir. Nitekim kasabalılara, köylülere, yaşlılara, köle ve câriyelere: ‘Tecvidsiz (okunan Kur’an’la) namaz câiz olmaz.’ diyenler böyle yapmaktadır. Oysa bu insanlar Kur’an’ı tecvidle okuyamayacaklar ve namazı tamamen bırakabileceklerdir.

Halbûki bâzı âlimlere göre zayıf da olsa tecvidsiz okuyarak namaz kılmak câizdir. Dolayısıyla bu cevaz fetvasıyla amel etmek vâcibdir.

Yine insanlara ‘Gümüş ve altın paralarla alış-veriş yapmak, borç alıp-vermek ancak ağırlıkları tam olarak belirlendikten sonra câizdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bu paraların ağırlıklarını esas almıştır. İnsanlar onlar hakkında ağırlığı terk etse bile bunlarda ebedî olarak geçerli olan şey, ağırlıktır.” şeklinde bir fetvâ vermek de fitnedir. Bu söz, kendi içinde tutarlı ve güçlü bir görüş olup İmam Ebû Hanîfe ile Muhammed’in görüşü bu şekildedir.

Ebû Yûsuf’un zâhirü’r-rivâye kitapları dışında yer alan görüşüne göre ise insanların sayısal (nominal) değeri esas alması durumunda bu paralar, ağırlık esasına dayanmaktan çıkar. Her ne kadar zayıf olsa da fitneden uzak durmak için bu rivâyete göre fetvâ vermek vâcib ve lâzımdır.

Şu halde kadı, müftü ve vâizlerin sözlerinin insanları fitneye düşürmemesi için onların neyi kabul, neyi reddedecekleri, neye çalışıp nede tembellik gösterecekleri hususundaki alışkanlık ve hâllerini bilmeleri, insanlar için en uygun ve en yararlı olacak şekilde konuşmaları gerekir.

İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak da böyledir. Çünkü, emredenlerin de yasaklayanların da insanları fitneye düşürmemek, şerri harekete geçirmemek, kötülüğün artmasına ve istenmeyen durumların yayılmasına sebep olmamak için insanların hallerini, alışkanlık, tabîat ve gidişatlarını bilerek bunları göz önünde bulundurmaları gerekir.

“İşte” âhiretteki *“lânet onlar içindir. Ve kötü yurt”* dünyanın kötü âkıbeti, yâni cehennem *“onlarındır.”* Lânet ve kötü sonuç başkasına değil, sadece onlara ulaşır.

❀

Bu ifade ile müslümanlar âyette belirtilen üç özellikten ve himmetlerini bu tehlikeli alana yöneltmekten sakındırılmaktadır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

“*Bir toplum ahidlerini bozmaya başladı mı mutlaka birbirlerini öldürmeye başlarlar; bir toplumda fuhuş/hayâsızlık ortaya çıktı mı mutlaka Allah başlarına ölümü musallat eder. Bir toplum da zekât vermeye yanaşmadı mı mutlaka Allah yağmurlarını keser!*”[134]

❀

Bir hadiste de şöyle buyrulur:

“*Kim bir müslümana verdiği sözde durmaz onunla yaptığı anlaşmaya sâdık kalmazsa Allah’ın, meleklerin ve insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah, kıyamet*

günü onun ne farzını ne de nâfilesini kabul eder.”[135] Bu rivâyet *el-Esrâru’l-Muhammediyye*’de geçmektedir.

Vefâ ve ahd iyi olur eğer öğrenirsen
Aksi halde kimi görsen cevr ve zulmetmeyi bilir

❀

Bilesin ki iki türlü lânet vardır. Biri cennetten kovulma, öbürü yakınlık ve vuslat sahasından kovulmaktır. İlki kâfirler içindir. İkincisi ise nâkıs mü’minler içindir.

Bu bakımdan kim ubûdiyyette eksiklik gösterir ve istîdad arzında fesâd çıkarmaya çalışırsa, görünüşte cennetlerde bile olsa ayrılık ve hicran yurdundadır. Görünüşte nice kâmil vardır ki mânâda nâkıstır. Bunun aksi de geçerlidir.

Molla Câmî der ki:

Sûretin noksanlığından mânâ ehline ne gam!
Canı rum/beyaz olanın, teni Habeş/siyah olsa ne zarar

Görmez misin ki İbrahim (a.s.) ateşe atılınca ateş serin ve esenlik hâline geldi. Onun görünüşte ateşte, Nemrud’un ise görünüşte nimette olması, ne İbrahim’e zarar verdi ne de Nemrud’a fayda sağladı. Aksine Nemrud nimet içinde cezâ; yani nikmet buldu.

Allah Teâlâ’dan bizi cennet, kurbet (Hakk’a yakınlık) ve vuslat ehlinden kılmasını niyaz ederiz.

❀

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ
وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾

26. Allah dilediğine rızkı bollaştırır da daraltır da. Onlar dünya hayatıyla şımardılar. Oysa âhiretin yanında dünya hayâtı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.

Sadece *“Allah”* açıp genişletmeyi *“dilediğine rızkı bollaştırır da”* dünyada rızkı genişletir de *“daraltır da.”* Yani, dilediklerine rızkı daraltıp sadece yetecek kadar rızık verir, fazlasını vermez.

Sanki şöyle denilmiştir: “Eğer Allah’a verdikleri sözü bozanlar dünyada lânetlenmiş ve âhirette azâba dûçâr edilmiş olsalardı, dünyada Allah onlara nimetlerin ve lezzetlerin kapılarını açmazdı.” Buna şöyle cevap verilmiştir:

“Dünyada rızk kapısını açıp-kapamanın küfür ve îmanla alâkası yoktur. Aksine bu, sadece Allah’ın dilemesiyle ilgilidir. Bu bakımdan Allah sırf sabrını denemek, günahlarını bağışlamak ve derecesini yükseltmek için mü’minin rızkını kısabilir. Nitekim ashabın çoğunun mârûz kaldığı darlık bu kabildendir. Allah, istidrac/yavaş yavaş helâke götürmek yani istidrâc için kâfire de bol rızk verebilir. Kureyş kâfirlerinin çoğunun içinde yaşadığı bolluk da bu kabildendir.

Sonra Allah Teâlâ, bazısı için zenginliği, bâzısı için fakirliği iyilik kılmıştır. Bazılarının zenginliğinde -fakirlik gibi- fesad yaratmıştır. Bunların tamamında bir hikmet ve maslahat vardır.

Hâfız şöyle der:

Bu iki kapılı kervansaraydan mâdem ki ayrılmak zarûrîdir
Maîşetin kemeri yüksek olmuş alçak olmuş ne farkı var
Vara yoğa hatırını incitme, gönlü hoş ol
Zira var olan her kemâlin âkıbeti yokluktur
Kol kanat sebebiyle yoldan çıkma
Çünkü uzağa atılan ok bir müddet yukarı gider

"Onlar" Mekke müşrikleri *"dünya hayatıyla"* yani, dünya hayatında kendilerine bol bol verilen şeylerle *"şımardılar."* Ama Allah'ın fazl u in'âmından sevinç duyup şükretmek tarzında değil, aksine şımarıp böbürlenme tarzında sevindiler.

"الْفَرَحُ/sevinç", arzu edilen bir şeye ulaşmaktan dolayı kalbde hâsıl olan tattır.

Bu âyette dünyalıklarla böbürlenip sevinmenin haram olduğuna delil vardır.

Renk, koku ve mekân ile övünmekte
Çocukları sevindirip aldatmak vardır

"De ki: "Ancak Allah'ın lütuf ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler." (Yunus, 10/58) âyetinin açıklaması sadedinde *Şerhu'l-Hikem*'de şöyle der: Kulun sevinmesi tamamen yasaklanmamıştır. Çünkü sevinç ortadan kaldırılması imkânsız olan ve uygun bir tarafa yönlendirilmesi gereken beşerin ayrılmaz özelliklerindendir. Tamah, hırs, cimrilik, şehvet, öfke ve buna benzer tüm insana âid huylar da böyledir. Bunların değişmesi mümkün olmayıp sadece uygun bir yöne çevirilmesi doğru olur. Bu sâyede ancak uygun olan yerde kullanılmış olurlar.

"Oysa âhiretin yanında dünya hayâtı," çobanın azığı ve süvârîlerin alelacele atıştırdıkları birkaç hurma veya kurutulmuş un çorbası ve benzerleri gibi kendisinden çok az faydalanılan *"geçici bir faydadan başka bir şey değildir."*

"Âhirette" ifadesi ne hayatın ne de dünyanın zarfıdır. Çünkü bunlar âhirette vuku bulmazlar. Aksine hâl olup ibârenin takdîri şöyledir: 'Şu yaşanmakta olan hayat, âhiret hayatının yanında, ona kıyasla çok az geçici bir faydadan ibârettir.'

Sâhib b. Abbâd der ki: Bir kabîleye mensup bir kadının: "Metâ' nerede!?" diye sorduğunu duydum. Küçük oğlu da bu soruya şöyle cevap vermişti:

"Köpek geldi ve onu aldı."

Burada metâ' su ile ıslatılan ve kendisi ile tas tabak silinen bez mânâsındadır. Metâ'ın bu mânâsına göre âyette dünyanın durumu kınanmaktadır.

Kâşifî der ki: *"Metâ"* tas, tencere ve bardak gibi biraz kullanıldıktan sonra eskiyip

giden ev âletlerine benzer.

Akıllı olan, az bir müddet sonra kendisini bırakarak büyük üzüntülere gark edecek şeylerle sevinmez. Nefisleri kendilerine bunlarla sevinmeyi telkin etse de onlar nefislerini yalanlarlar.

Kendisini kötü edecek şeyleri görmemek kimi sevindirirse
Kaybolup gitmesinden korktuğu şeyi dost edinmesin

❀

Hikâye edilir ki bir hükümdara mücevherlerle bezenmiş eşi benzeri görülmemiş firûze bir kadeh hediye edildi. Hükümdar buna çok sevinerek yanındaki bilgelerden birine bu kadeh hakkında düşüncesini sordu. Bilge, hükümdara:

"Bana göre bu kadeh ileride gelecek bir ihtiyaç ve yakın bir musîbettir." diye cevap verdi.

"Bu nasıl olur? diyen hükümdara ikinci cevabı şöyle oldu:

"Bu kadeh kırıldığı zaman dayanılmaz bir musîbet olacak, çalındığı zaman ise ona muhtaç olacaksın. Oysa bu size hediye edilmeden evvel, hem bu musîbetten hem de bu ihtiyaçtan emindiniz.."

Olacak bu ya kadeh bir gün kırıldı. Bu musîbet hükümdara ağır geldi. "Bilge gerçekten doğru söylemiş, şu kadeh keşke hiç bana hediye edilmemiş olsaydı!" dedi.

❀

el-Hikemü'l-Atâiyye'de şöyle der: Azledilmek istemiyorsan senin için sürekli olmayacak bir me'mûriyeti kabul etme. Zaten dünyadaki bütün memûriyetler devamlı değildir. Sen onlardan yaşarken ayrılmazsan ölürken mutlaka ayrılacaksın!.. Allah dünyayı ağyârın yeri olarak yaratmış, onu keder ve tasaların varlığı için kaynak kılmıştır. Bu seni dünyadan uzaklaştırmak içindir. Tâ ki senin için dünyâya dayanma ve onun üzerinde yükselme söz konusu olmasın."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "*Allah dilediğine"* kendisini seven ve kendisi tarafından sevilen kullarına *"rızkı"* keşfleri ve müşâhedeleri *"bollaştırır da"* kendilerine dünyanın ve lezzetlerinin kapılarını açtığı ve bunların içinde boğduğu kimselere *"daraltır da. Onlar dünya hayatıyla"* yani lezzet ve şehvetlerini tam olarak elde etmiş olmakla *"şımardılar. Oysa âhiretin yanında dünya hayâtı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.*" Ona hiç iltifat etmeden geçip giden ve âhiretteki kazançlarını elde edenlere göre son derece değersiz bir bahâ karşılığında geçirilen bir kaç günden ibârettir."

Kemâl Hocendî der ki:

Cihân ve onun bütün lezzetleri arı ile bala benzer
Tadı çoktur, lâkin şerri ve sıkıntısı daha fazladır

Molla Câmî de der ki:

Câhil insan dünyanın mansıbına devlet lâkabını verir
Çocuğun elini ayağını şişmiş görür, semiz ve şişman zanneder

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۜ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ
مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدٖٓى اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ۚ﴿٢٧﴾

27. İnkâr edenler diyorlar ki: “Ona Rabbinden bir mûcize indirilmeli değil miydi?” De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidâyete erdirir.”

“İnkâr edenler” inatlarını ve küfürlerini ısrarla sürdüren Mekke kâfirleri *“diyorlar ki: “Ona”* ‘Muhammed’e *“Rabbinden”* doğruluğuna dâir bir alâmet ve delil olarak Mûsâ ve Îsâ’ya (a.s.) verilen asâ, ölü diriltme ve benzeri âyetler gibi *“bir mûcize indirilmeli değil miydi?”*

“De ki: “Şüphesiz Allah” gerçek âşikâr olup mûcizeler ortaya çıktığı halde hâlâ mûcize istemeleri yüzünden saptırmayı *“dilediğini saptırır,”* ve O hidâyet etmedikten sonra mûcizelerin çokluğunun hiçbir faydası olmaz. O, *“kendisine yöneleni”* inadını bırakıp hakka yöneleni *“de hidâyete erdirir.”*

el-Kamûs’ta der ki: “ نَابَ اِلَى اللّٰهِ ” Allah’a döndü, tevbe etti, mânâsındadır.

“اِضْلَالٌ (saptırma)” kulda sapma fiilini yaratmak, hidâyet etme ise hidâyete erme fiilini yaratmak ve ne olursa olsun istenen bir şeye ulaştıran yola kılavuzluk etmek demektir. Her iki kelime de Allah’tan başkasına sebep olması yoluyla isnâd edilebilir. Kur’an her iki mânâyı da ifade etmiştir. Saptırma fiili şerîat mertebesinde şeytana, tarikat mertebesinde nefse ve hakîkat mertebesinde ise Allah’a isnad edilir.

❀

اَلَّذٖينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ۜ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ
تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ۜ﴿٢٨﴾

28. Onlar, îman eden ve Allah’ı anmakla kalbleri huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki, kalbler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.

“Onlar, îman eden ve Allah’ı anmakla kalbleri huzur bulan” Allah’ın anıldığını duydukları zaman onu seven ve ona ünsiyet eden *“kimselerdir.”*

Buradaki zikir (Allah’ı anmak), Kur’ân’ı da içine alır. O zaman Kur’ân’a ve ism-i azam olan ‘Allah’ zikrine ancak mü’minler ünsiyet eder ve onu dinlemekten hoşlanırlar. Kâfirler ise dünya ile sevinirler Allah’tan başka şeyler anıldığı zaman yüzleri güler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Allah tek olarak anıldığı zaman, âhirete***

inanmayanların içlerini sıkıntı basar. Allah'tan başkası anıldığı zaman ise hemen yüzleri güler." (ez-Zümer, 39/45)

"İyi bilin ki kalbler" mü'minlerin gönülleri *"ancak Allah'ı anmakla huzur bulur"* ve gönüllerinde yakîn hasıl olur. Hâsılı, avâmın gönlü tesbîh ve senâ ile, havâssın gönlü Esmü'l-hüsnâ'nın hakîkatleri ile ahassın/seçilmişlerin gönülleri ise Allah Teâlâ'yı müşahede etmekle huzur bulur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: *"İnkâr edenler"* yani hakkı bâtılla örtenler, insanları hakka dâvet eden kimseye, iddiâsında doğru olduğuna delil getirmesi için *"diyorlar ki: "Rabbinden ona"* bâzılarına inen apaçık bir mûcize veya kerâmet gibi *"bir âyet indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Şüphesiz Allah"* ezelde bizzat görmek istedikleri bir âyetle saptırmayı *"dilediğini saptırır"* da o âyeti bir sihir olarak görürler ve boş bir şey zannederler. "*Kendisine yöneleni de hidâyete erdirir."* Allah, kendi cemâlini büyük bir şevkle isteyerek kendisine yönelenleri celâl hazretine (makamına) iletir."

Burada talebinde sâdık olan tâlibin Allah'ın ezelde saptırmayı dilediği kimselerden değil, hidâyet konusunda hidâyet ehlinden olduğuna işâret vardır. Onlar îman eden ve gönülleri başkasını değil, Allah'ı anmakla huzur bulan kimseler olduğuna işaret vardır. Yani buraya göre, ehl-i hidâyet inananlardan ibârettir.

Bilesin ki, dört çeşit kalb vardır:

1- *Katılaşmış kalb.* Kâfirlerle münafıkların kalbidir. Dünya ve şehvetleriyle huzur bulur. Nitekim ***"Onlar dünya hayatından hoşnut kalıp onunla huzur buldular."*** (Yunus, 10/7) buyrulmuştur.

2- *Unutkan kalb.* Günahkâr müslümanların kalbidir: Tevbeyle ve cennet nîmetleriyle huzur bulur. "***Ne var ki o unuttu, fakat onda bir kasıt bulmadık."*** (Tâhâ, 20/115) buyrulmuştur. Nitekim şu âyet de bunu göstermektedir: *"(Sonra Rabbi...)* ***tevbesini kabul buyurup doğru yola iletti."*** (Tâhâ, 20/122)

3- *Şevk dolu kalb.* İtâatkâr mü'minin kalbidir. Böyle kalpler de Allah'ı anmakla huzur bulur Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Onlar, îman eden ve Allah'ı anmakla kalbleri huzur bulan kimselerdir."*** (Ra'd, 13/28)

4- *Vahdânî kalb.* Peygamberlerle seçkin velîlerin kalbleridir. Bu kalb de Allah'la ve sıfatlarıyla huzur bulur. Nitekim ***"İbrahim bir zaman Rabbine: "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster." demişti. Rabbi ona: "Yoksa inanmadın mı?" dedi. İbrahim: İnandım, fakat"*** ölülerin nasıl diriltildiğini bana göstermen sâyesinde ***"kalbimin mutmain olması için (görmek istedim)." dedi."*** (el-Bakara, 2/260) O zaman sen kalbime muhyî (diriltici) sıfatınla tecellî edersin, ben de senin sâyende ölüleri dirilten biri olurum.' dedi.

İşte bu yüzden Allah kulun kalbine tecellî edince mutmain olur, itmi'nânın nûru kalbinin aynasından nefsine akseder. Onunla nefis de mutmain olur. İnâyet cezbelerine müstehak olur. Bu ise ***"Rabbine dön!"*** (el-Fecr, 89/28) hitabından ibarettir; iyi anla!

Nefâisü'l-mecâlis'te şöyle der: "Zikir, kalblerin cilâsı ve sevgilinin sevinmesine sebeptir. Kim Allah'ı anarsa Allah da onu anar. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Siz beni zikredin ben de sizi anayım."*** (el-Bakara, 2/152) buyurmuştur. Hak'tan perdeli (mahcûb) olanların kalbleri Allah'ı zikretmekle mutmain olur. Vâsılların kalbleri ise Allah'ın kendilerini anması ile mutmain olur.

❀

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.) Necd taraflarına bir birlik gönderdi. Onlar da bir miktar ganîmet elde ettiler ve geri döndüler. Adamın biri "Bu birlikten daha çabuk dönen ve daha fazla ganimet elde eden başka bir birlik görmedik." dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (a.s.) şöyle buyurdu:

"*Ben size bunlardan daha hızlı ve daha fazla ganimet alan bir topluluk göstereyim mi? Sabah namazında hazır bulunan, namazdan sonra oturup güneş doğana dek Allah'ı zikreden kimselerdir*."[136]

❀

Ebû Saîd (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.) bir gün ashâbından halka olmuş bir grubun üzerine çıkageldi. Yanlarına varıp:

–"*Sizi buraya oturtan ne?*" diye sordu.

Onlar da:

–"Bizi İslâm'a ilettiği için Cenab-ı Hakk'ı zikretmek ve O'na hamdetmek maksadıyla oturuyoruz." cevabını verdiler.

Hz. Peygamber (a.s.):

–"*Allah için sizi buraya oturtan sadece bu mudur?*" diye tekrar sordu.

Onlar da:

–"Allah'a yemin olsun, bizi burada oturtan sadece budur." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu:

–"*Size inanmadığım için yemin ettirmedim. Fakat Cebrail gelip Allah Teâlâ'nın sizinle meleklere övündüğünü bana haber verdi*."[137]

❀

Eğer: "**Abdullah b. Mes'ûd** (r.a.) bir grubun mescidde toplanarak yüksek sesle âşikâre bir şekilde tehlîl ve Nebî (a.s.)'a salevât getirdiklerini duyunca yanlarına varıp:

"Allah Rasûlü'nün devrinde biz böyle bir şey görmedik. Sizin sadece birer bid'atçı olduğunuzu düşünüyorum." diye onları mescidden çıkardı" rivâyeti hakkında ne dersin?" diye sorarsan şöyle derim:

er-Risâletü't-Tahkîkıyye fi tarîkı's-sûfiyye adlı eserin yazarı **Şeyh Sünbül Halvetî** (k.s.) bu soruya, bu rivâyetin Kur'ân âyetlerine, hadislere ve meleklerin fiilerine muhâlif olduğu için **İbn Mes'ud** hakkında söylenmiş bir yalan ve iftirâ olduğunu söylemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah'ın mescidlerinde O'nun adının***

anılmasına mâni olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zâlim kim olabilir?” (el-Bakara, 2/114)

Gerçekten böyle bir şey meydana geldiğini kabul etsek bile bu, mezkûr delillerle çatışmaz. Çünkü nihâyet bir eserdir (sahâbi sözüdür). Eser ise hadis ile çatışmaz. Delillerin geçersiz olması ise onların delâlet ettiği şeylerin de bâtıl olduğunu gösterir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Allah’ı sevmenin alâmeti, Allah’ı zikretmeyi sevmektir. Allah’dan nefret etmenin alâmeti ise Allah’ı zikretmekten nefret etmektir*.”[138]

Bilesin ki zikrin nûru, zâkirin hâli kadardır. Bu ise fenâ fillah ile olur. Zâkirler dört sınıftır:

1- *Halvet ehli*. Bunların bir gün ve gecede nefy ü isbat ve şiddetli hareket ile güçlü hafî zikirden vazîfeleri yetmiş bin kere Lâ ilâhe illallah demektir. Bunlar başkasıyla değil Hak ile meşguldürler.

2- *Uzlet ehli*. Bunların bir gün ve gecede gizli zikirden vazîfeleri otuz bin kere Lâ ilâhe illallah demektir. Bunlar, bazen Hak ile bazen de kendi nefisleriyle meşguldürler.

3- *Vakitlerin sâhibi olanlar*. Bunların cehrî ve hafî zikirden vazifeleri on iki bindir. Bunlar, bazen Hak ile bazen kendi maslahatları ile, bazen de insanlarla meşguldürler.

4- *Hizmet sâhibi olanlar*. Bunların vazifeleri ise devamlı abdestli bulunarak gece-gündüz her hâl ü kârda cehrî zikirdir.

Büyüklerden birisi şöyle der: “Salı gecesinin son üçte birinde himmetini toplayarak ve kalb huzûru ile bin kere Lâ ilâhe illallah dese ve bir zâlim için bedduâ etse, Allah Teâlâ o zâlimin başına hemen musîbetler getirip çeşitli âfetlerle helâk eder, yurdunu harâbeye çevirir ve çok yakın bir zamanda kökünü kazır.

Ebû’l-Abbas Ahmed Bûnî (k.s.) der ki: “Kim her sabah abdestli olarak bin kere Lâ ilâhe illallah derse durumuna göre Allah Teâlâ ona rızık yollarını kolaylaştırır. Aynı şekilde kim uyuyacağı zaman mezkûr sayıda Lâ ilâhe illallah derse ruhu arşın altında kendi gücüne göre o âlemden gıdalanır.

Molla Câmî der ki:

Senin gönlün Cenâb-ı Hakk’ı gösteren bir aynadır.
Senin aynanın yüzü neden bulanıktır?
Cilâcı gibi sen de cilâ vur.
Senin aynan da parlak olur.
Eğer bilmiyorsan onun aynası,
Lâ ilâhe illallah’tan başkası değildir.

Zikrin şartlarından biri de zikreden kimsenin zikri, zikir ehlinin telkîniyle almasıdır. Nitekim sahâbe zikri telkîn ile Rasûlullah (s.a.)’den almışlardır. Sahâbe, tabiîlere; tabiîler de meşâyıha telkin etmiş ve böylece günümüze kadar şeyhten şeyhe telkin edilegelmiştir. Kıyamete kadar da böyle devam edecektir. **Abdurrahman Bistamî** (k.s.)’un *Tervîhu’l-kulûb bi-letâifi’l-guyûb* adlı eserinde böyle geçmektedir.

❀

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا ٱلصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَـَٔابٍ ﴿٢٩﴾

29. İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir.

"İman edip iyi işler yapanlara" kalb ile îman ve organlarla amel-i sâlih işlemeyi birlikte yapanlara *"ne mutlu!"* onların hayatları hoş ve güzeldir. *et-Tibyân*'da belirtildiğine göre mutluluk ve sevinç onlaradır ve onlara gıpta edilir. Mânânın onların hâli ne güzeldir, demek olduğu da söylenmiştir.

"Varılacak güzel yurt da onlar içindir" yani bu vasıftakilere âhirette varacakları çok güzel bir gelecek vardır ki o da cennettir.

Bâzıları ise Tûbâ kelimesinin özel isim olduğunu söylemiştir. **Kâ'bu'l-ahbâr** der ki: Allah Rasûlü'ne cennetin ağaçlarını sordum. Şöyle buyurdu:

"*Cennetteki en büyük ağaç Tûbâ ağacıdır. Benim çadırım da bu ağacın altında olacaktır. Bu ağacın kökü inciden, dalları zebercedden, yaprakları da ipektendir. Yetmiş bin dalı vardır. En üstteki dalı arşın gövdesine, en alttaki dalı ise dünya semâsına bitişiktir. Cennette hiçbir yurt, ev, köşk, kubbe, oda, hücre ve taht yoktur ki onda bu ağacın bir dalı olmasın. Her yerde mutlaka bir dalı vardır ve oradakilerin üstüne gölgelik yapar. Bu dallarda nefislerin iştâhını kabartan, gözlere lezzet veren meyveler vardır*."[139]

el-Fethu'l-karîb'de şöyle der: Tûbâ ağacının kökü, Hz. Peygamber'in (cennetteki) evindedir. Dalları bütün cennetliklerin evlerinin üzerine ayrılır. Nitekim bütün dünyadakilere ilim ve îman da O'ndan yayılmıştır. Kökünden kâfûr ve selsebil pınarları kaynar. Bu ağaçta bütün meyveler, çiçekler ve siyah hariç bütün renkler vardır. Ağacın her yaprağı bir ümmeti gölgeler. Yapraklarından her birinde Allah'ı türlü türlü tesbihlerle tesbih eden bir melek vardır. Tûbâ ağacı öylesine büyüktür ki gölgesinde yüz sene bir görüşe göre de bin sene giden azimli biri sonuna ulaşamaz, gölgesini kat'edemez.

Büyüklerden birisi der ki: "Buradaki sâlih amelden maksad nefsi tezkiyedir, arındırmaktır. İşte aslî fıtrata; kalb cennetine, yani sıfatların cennetine girerek varılacak güzel yurda ulaşanlara ne mutlu!"

Harîrî şöyle der: "Ömründe bir an olsun kalbi Allah'la birlikte bulunmaktan hoşnut olan ve herhangi bir vakitte kalbiyle Rabbine dönüp yönelene ne mutlu!"

Cüneyd şöyle der: "Âriflerin vakitleri, mârifetleri sayesinde hoş geçer. Sâlih amel, yaparken Allah'ın rızası kastedilen semereli ve faydalı ameldir, başkası değil.

Meyvesiz ağaç dalları Tûbâ ağacı gibi güzel olsa
O dalları kes, aşıla ki onlarda meyve hâsıl olsun

Cennet amaçlanarak yapılan amel, Allah rızâsı için yapılmış olmaz. Çünkü (böyle

amel edenlere göre) şâyet Allah cenneti de cehennemi de yaratmamış olsaydı, ibadet edilmeye müstehak olmayacaktı.

Meyvesiz ağaç gibi olan kuru zâhid cennete lâyık değildir.
Onları böylece ateşe lâyık hesab eyle

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"İman edip iyi işler yapanlara"* ifadesi, kalb toprağına îman bitkisi olan Lâ ilâhe illallah kelimesini diken ve bu bitkiyi sâlih amellerden ibâret olan şerîat suyuyla ve tarikat ile hoş bir ağaç olana kadar büyütenlere işaret ediyor. Nitekim Cenab-ı Hak bunu temsil ile anlatarak şöyle buyuruyor: ***"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü kökü yerde sâbit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti)."*** (İbrâhim, 14/24). İşte bu ağaç olgunlaşıp hakîkat meyvesini verince, inanıp amel-i sâlih işleyenlere *"ne mutlu!"*

"Varılacak güzel yurt da onlar içindir." Varılacak güzel yer de mâsivâya değil, Allah Teâlâ'ya yönelip dönmekten ibarettir. Gerçek meyve budur. ***"Dileyen Rabbine giden bir yol bulur."*** (en-Nebe', 78/39) âyeti buna delâlet eder. Bu mânâya göre Tûbâ kelimesi, Hz. Peygamber'in kalbinde olan ve her müminin kalbinde bir dalı bulunan Lâ ilâhe illallah ağacının hakîkatine işaret etmektedir, iyi anla!"

Şeyh **Feridüddin Attar** der ki:

Her iki âlem O'nun terkisine bağlanmış
Arş ve kürsî O'nun toprağını kıble eylemiştir
Bu cihânın ve o cihânın önderidir
Âşikâr ve gizli olanların uyduğu kimsedir

---

[132]. *Aclûnî*, II, 108
[133]. *Deylemî*, hadis no: 1611, *Aclûnî*, I, 225
[134]. *Beyhakî*, Sünen, III, 346, IX, 231; *Kenzü'l-ummâl*, XVI, 61
[135]. *Buhârî*, Cizye, 10, Feraiz, 21; *Müslim*, Hac, 468, 470; *Ebû Dâvud*, Menâsik, 95; *Müsned*, I, 126, 151
[136]. Tirmizî, Deavât, 198
[137]. *Münzirî*, Terğib, III, 63
[138]. *Kenzü'l-ummâl*, I, 417
[139]. Bk. *Münzirî*, Terğib, V, 482

ALLAH DİLESEYDİ BÜTÜN İNSANLARI HİDÂYETE ERDİRİRDİ

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ ف۪ٓي اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَٓا اُمَمٌ لِتَتْلُوَا۬ عَلَيْهِمُ الَّذ۪ٓي
اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِۜ قُلْ هُوَ رَبّ۪ي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ
عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ
قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰىۜ بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ جَم۪يعاًۜ اَفَلَمْ
يَا۪يْـَٔسِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَم۪يعاًۜ وَلَا يَزَالُ
الَّذ۪ينَ كَفَرُوا تُص۪يبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَر۪يباً مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْم۪يعَادَ ﴿٣١﴾

30. ***(Ey Muhammed!)*** **Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Oysa onlar Rahman'ı inkâr ediyorlar. De ki: "O benim Rabbimdir. O'ndan başka tanrı yoktur. Sadece O'na tevekkül ettim ve dönüşüm sadece O'nadır."**

31. Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı, yahut onunla ölüler konuşturulsaydı ***(o Kitap yine bu Kur'an olacaktı).*** **Fakat bütün işler Allah'a aittir. İman edenler hâlâ bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidâyete erdirirdi? Allah'ın vâdi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir belâ gelmeye devam edecek veya o belâ evlerinin yakınına inecek. Allah, vâdinden asla dönmez.**

❀

Ey Muhammed! Peygamberleri kendi ümmetlerine gönderdiğimiz gibi *"böylece seni, kendilerinden önce"* peygamber gönderilen *"nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik."* Dolayısıyla senin gönderilişin yeni bir şey değildir. Yani seni ümmetine göndermemiz, öncesi olmayan bir hâdise değildir.

Sonra gönderilmenin sebebi şöyle ifade ediliyor *"ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın."* Yani sana vahyettiğimiz yüce kitab olan Kur'ân'ı ve ihtivâ ettiği İslâm'ın hüküm ve esaslarını onlara okuyasın ve onları îman süsü ile bezeyip süsleyesin. Çünkü Kur'ân'ın inmesinden maksad, sırf okumak ya da sadece dinlemek değil, içinde bulunanlarla amel edilmesi ve güzel bir hayat tarzının elde edilmesidir. Bu bakımdan avamdan olan bir ibâdet ehli yaya olarak yürüyen kimse gibidir. Gevşek bir âlim ise binitinin üstünde uyuyan kimse gibidir.

Sa'dî der ki:

İrâdesiz şâkird, altını olmayan âşık gibidir.
Bilgisiz seyyâh ve kanatsız kuş gibidir.
Ameli olmayan âlim yemişsiz ağaç gibidir.
Bilgisiz zâhid kapısız ev gibidir.

"Oysa onlar Rahman'ı inkâr ediyorlar." Yani onların durumu şudur: Onlar rahmeti geniş olan Allah'ı inkâr ediyorlar. Allah'ın seni göndermekle ve yüce Kur'ân'ı indirmekle kendilerine ne kadar acıyıp ihsânda bulunduğunu bilmiyorlar.

Rivâyet edilir ki Ebû Cehil, Nebî (a.s.)'ın Hicr'de "Yâ Allah! Yâ Rahmân!" diye duâ ettiğini işitti. Müşriklerin yanına dönüp şöyle dedi: "Muhammed iki ilâha duâ ediyor. Bir Allah'a duâ ediyor, bir de Rahmân adını verdiği bir başka ilâha duâ ediyor. Oysa bizim bildiğimiz bir tane Rahman var. O da Yemâme'nin Rahmân'ıdır. O bu sözüyle Müseylemetü'l-kezzâb'ı kastediyordu." Yemâme, çölde bulunan bir şehrin adıdır. Ebu Cehil'in bu sözü üzerine Şu âyet nazil olmuştur.

Ey Muhammed onlara *"de ki: "O"* kendisini inkâr ettiğiniz, tanıdığınızı reddettiğiniz Rahmân *"benim Rabbimdir"* benim yaratıcımdır, benim işlerimi üstlenendir. *"O'ndan başka tanrı yoktur."* Yani Rahman, hem rablik hem de ilahlık vasıflarını kendisinde toplamıştır. Bu bakımdan O'ndan başka ibâdet edilmeye müstehak olan yoktur. *"O'ndan başka ilah yoktur."* demek ilahlığın sâdece kendisine has olduğu yegâne varlık O'dur, demektir.

"Sadece O'na tevekkül ettim" sizin şerrinizden korunma ve size galip gelme husûsunda işlerimi O'na havâle ettim. *"ve dönüşüm"* başkasına değil *"sadece O'nadır."* Yani, hem benim hem de sizin dönüşünüz O'nadır. O bana merhamet edecek, sizden ise intikamımı alacaktır. Rahmân'ın, yâni çok merhametli olanın intikamı da çok şiddetli olur. Bu sebeple "Yumuşak huylu birinin öfkesinden Allah'a sığınırız." denilmiştir.

Hâfız şöyle der:

Felek sana bir mühlet ki verir yoldan çıkma
Sana bu kocakarı dünyanın hileyi terk ettiğini kim söyledi?!

Âyetin işâreti şöyledir: Ümmetler Allah'ı inkâr ettiklerinde Rahman'ı inkâr etmiş olmaktadırlar. Çünkü Allah'ın Rahmân olması mahlûkatın yaratılmasını gerektirmiştir. Kahhâr olması, Allah'la birlikte hiçbir varlık bulunmayacak şekilde O'nun tek olmasını gerektirir. Ancak Rahmânlık Kahhârlık'tan önce gelerek mahlûkatın yoktan var edilmesini sağlamıştır. Bu sırdan dolayıdır ki Allah Teâlâ: **"*Göklerde ve yerde olan her şey istisnasız Rahmân'a kul olarak gelir.*"** (Meryem, 19/93) buyurmuştur.

İşte Allah Teâlâ peygamberler göndermiş, beraberlerinde kitaplar indirmiştir ki, insanlara sadece Allah'ın var olduğu ve O'nunla beraber başka bir varlığın olmadığını anlatsınlar. Sonra Allah'ın kendilerini yokluktan varlığa çıkararak var ettiği devreleri

okuyup hatırlatsınlar. Her şeyin yaratıcısının ve Rabbinin Allah olduğunu ve O'ndan başka hiçbir ilah bulunmadığını, sadece O'na dönüleceğini bildirsinler. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: *"Seni gönderdik"* ifadesindeki hitap ibaresi, Hz. Peygamber (s.a.)'e olduğundan gerek lügat gerekse ıstılah bakımdan gönderilen (mürsel) O'dur, vahyin ve dâvetin sahibi kendisidir. Bu ifade işâret yoluyla Hz. Peygamber'in mîrâsına mazhar olmaları bakımından kıyamet gününe kadar meşrebi üzere olan bütün vârisleri için de geçerlidir.

Ancak bu vârisler, ıstılâhî bakımdan değil, lügavî bakımdan 'gönderilmişlerdir, ilhâm ve irşâd sâhibidirler. Ayrıca nasıl her zaman bir devlet ve zuhûr sâhibi bulunuyorsa, rahmet ve mânevî tasarruf sâhibi biri de bulunmaktadır. Hz. Peygamber (a.s.)'ın; "*Ümmetimin âlimleri İsrâiloğulları'nın peygamberleri gibidir.*"[140] buyurması da bundan dolayıdır. Bu ifadesiyle Hz. Peygamber ümmetinin âlimleri için ilhâm yoluyla Allah'tan haber getirme mânâsını ispat etmiştir.

"Oysa onlar Rahmân'ı inkâr ediyorlar" ifadesinde de kendilerine nimet verilenlerin bunları verene nankörlük etmeyip aksine O'na îman ve itikada şükretmesi gerektiğine işâret vardır. Nitekim bu ifadenin öncesi de buna delâlet etmektedir.

Îman ve ikrâr güzelliklerin en güzeli olduğu gibi küfür ve inkâr da çirkinliklerin en çirkinidir. Hüsn-i zan ve güzel inancın çok büyük bir tesiri vardır.

Rivâyete göre bir grup harâmî bir hana misâfir oldu. Han sahibi kim olduklarını sorunca utanarak gâzî olduklarını söylediler. Bunun üzerine han sahibi kendilerine yemek hazırladı. O sırada bir kadın geldi ve yemekten önce ellerini yıkasınlar diye önlerine bir leğen koydu ve şöyle niyet ederek: "Benim kör bir kızım var, şu gâzîlerin ellerini yıkadıkları suyla teberrüken onun yüzünü yıkayayım." Adamlar ellerini leğende yıkadılar, kadın da bu suyla yavrusunun yüzünü yıkadı. Yıkar yıkamaz çocuğun gözleri görmeye başladı.

❀

وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ
الْمَوْتٰى ۜ بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيعًا ۜ اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ لَوْ يَشَاءُ
اللّٰهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۜ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا
صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ ۜ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

31. Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalansaydı, yahut onunla ölüler konuşturulsaydı *(o Kitap yine bu Kur'an olacaktı)*. Fakat bütün

işler Allah'a aittir. İman edenler hâlâ bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidâyete erdirirdi? Allah'ın vâdi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir belâ gelmeye devam edecek veya o belâ evlerinin yakınına inecek. Allah, vâdinden asla dönmez.

Rivâyet edilir ki aralarında Ebû Cehil, (Amr) b. Hişâm ve Abdullah b. Ümeyye'nin de bulunduğu Mekke müşriklerinden bir grup Hz. Peygamber'e şöyle bir teklifte bulundular: "Ey Muhammed! Eğer sana tâbi olmamız seni sevindirecekse Kur'ân'ınla Mekke'nin etrafındaki dağları yürüt. Çünkü bu bölge oldukça dardır. Böylece toprağımız genişlesin, bostanlar ve bahçeler edinelim. Toprağı yar ve Şam bölgesinde olduğu gibi içinden nehirler ve pınarlar akıt. Ölen atalarımızdan aralarında Kusay b. Kilâb'ın da bulunduğu iki ya da üç kişiyi dirilt de bizimle konuşsunlar ve kendilerine senin söylediğin şeylerin hak mı yoksa bâtıl mı olduğunu soralım." Müşrikler, Hz. Peygamber (s.a.)'den bütün bu mûcizeleri göstermesini istemeleri üzerine bu âyet nâzil oldu.

"Eğer okunan bir kitapla dağlar yürütülseydi" Yani, eğer bu âlemde bir kitap olsaydı da o okunduğu zaman dağlar sürülüp götürülseydi, yerlerinden taşınarak yerin yüzeyinde götürülseydi *"veya onunla yer parçalansaydı,"* yer yarılsa içinden nehir ve pınarlar fışkırsaydı, *"yahut onunla ölüler konuşturulsaydı"* yani onun okunmasının berekâtıyla ölüler dile gelseydi *(o Kitap yine bu Kur'an olacaktı).* Yani, i'câzın zirvesinde ve öğüt vermenin son noktasında olduğu için o kitap bu olurdu.

Bu ifadeden maksad, Kur'ân'ın şânının ne kadar yüce olduğunu göstermek ve Kur'ân'ın bir mûcize olduğu hususunda hâlâ inat ederek başka mûcizeler göstermesini teklif eden müşrikleri reddetmektir. Yine kendilerine dînî bakımdan fayda sağlayan bir şeyin, dünyevî bakımdan fayda sağlayan ziraat ve benzeri şeylerden çok daha hayırlı olduğuna dikkat çekmektir. Bununla birlikte Kur'ân'da şaşılacak enfüsî tesirler ve özellikler mevcuttur. Bu tesirlerin kendilerinde zuhûr etmesine istîdadları olsaydı, onların nefis dağları bu Kur'ân'la yürütülüp yok edilir, beşeriyyet arzları onunla parçalanır ve ölü kalbleri onunla diriltilirdi.

"Fakat" öylece değildir ki kâfirlerin senin Kur'an'ın yâhut senin fermânın hakkında söyledikleri olacak şeyler değildir. Yarattıklarıyla alâkalı *"bütün işler Allah'a aittir."* Her şeyde tasarruf O'na aittir. O'nun dilediği her şeyi yapabilecek gücü vardır. Müşriklerin teklif ettiği mûcizeleri yapmaya da kâdir olmakla birlikte bu mûcizelerin onlara fayda vermeyeceğini bildiği için kudreti bu âyetlere taalluk etmez.

Rivâyet edildiğine göre bu âyet nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "*Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki O sizin istediklerinizi (yapabilme gücünü) bana verdi. İstesem gerçekleşir. Fakat beni şu iki tercih arasında muhayyer bıraktı: Ya rahmet kapısından girerek inananlarınız inanacak ya da sizi kendiniz için tercih ettiğiniz şeyle baş başa bırakacak ve rahmet kapısından sapacaksınız. Ben rahmet kapısını seçtim. Allah Teâlâ bana bildirdi ki eğer bu mûcizeleri de size gösterdiği halde yine inkâr edecek olursanız, size âlemlerde hiç*

kimseye etmediği azâbı edecektir.”[141] **İmam Vâhidî**’nin *Esbâbü’n-nüzûl*’ünde bu şekildedir.

Bilesin ki kâfirler Kur’an’ın nûrunu görmedikleri için burhânı/delili görmekten de kör kaldılar. Ehl-i inkâr da Kur’an’ın sırrından gâfil kalarak hem müşâhededen hem de ıyândan mahrum oldular.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Ey oğul! Sen Kur’ân’ın görünen, zâhir mânâsına bakma.
Şeytan da Âdem’i çamurdan ibâret gördü, hakîkatini göremedi.
Kur’ân’ın dış yüzü, zâhiri insana benzer,
İnsanın şekli, yüzü, boyu, posu görünür ama, rûhu gizlidir.

Şüphesiz Allah Teâlâ’nın bir sıfatı olan Kur’ân’la ahlâklanan, başkalarının kâdir olamadığı şeylere kâdir olur. Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Şâyet Kur’ân bir deriye konulsa ateş o deriye dokunmaz.*”[142] Yani Kur’ân yazılıp bir deri mahfazaya konulsa, bu mahfaza da ateşe atılsa Kur’an’ın bereketiyle ateş bu mahfazaya dokunmaz ve onu yakmaz. Şu halde devamlı Kur’ân hâfızı, onun tilâvetine devam eden bir kimseyi nasıl yakar?!

❀

Nükteli hikayelerdendir: Hz. Ali bir gün hastalandı. Bunu haber alan Hz. Ebû Bekir (r.a.) da Hz. Ömer ve Osman (r.anhümâ)’ya:

–“Ali hastalanmış, gidip ziyâret edelim.” dedi.

Hz. Ali’nin kapısına geldiklerinde onun hastalığı bir miktar hafiflemişti. Geldiklerini görünce çok sevindi. Evinde ikram etmek üzere tasta bulunan ve sadece bir kişiye yetecek kadar baldan başka hiçbir şey bulamadı.

Beyaz ve parıldayan bu kabın içerisinde de siyah bir saç kılı vardı. Hz. Ebû Bekir:

–“Söz söylemeden yemek doğru olmaz.” dedi.

Ona: –“En değerlimiz, üstünümüz ve efendimiz sensin. Önce sen bir şeyler söyle.” dediler.

Hz. Ebû Bekir şöyle dedi:

“Din, şu kaptan daha parlak,
Allah’ı zikretmek şu baldan daha tatlı,
Şerîat şu kıldan daha incedir.”

Hz. Ömer de dedi ki:

“Cennet bu kaptan daha parlak,
Cennet nimetleri bu baldan daha tatlı,
Sırat da bu kıldan daha incedir.”

Hz. Osman ise şöyle dedi:

“Kur’ân şu kaptan daha parlak,

Kur'ân okumak şu baldan daha tatlı,
Kur'ân'ı tefsir etmek ise şu kıldan daha incedir."

Hz. Ali de şöyle dedi:
"Misafir şu kaptan daha parlak,
Misafirin sözleri şu baldan daha tatlı,
Misâfirin kalbi şu kıldan daha incedir."

Allah Teâlâ kalblerimizi irfân nûruyla nurlandırsın. Bizi ve sizi Kur'ân'ın sırrına erdirsin. Âmîn, yâ Allah, yâ Rahmân.

❀

"İman edenler hâlâ bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidâyete erdirirdi?" ve hepsi îman ederdi.

Ye's, bir şeye tamah etmeği bırakmak ve ondan ümîd kesmek demektir. Ancak bazen mecâzî olarak 'bilmek' mânâsında kullanılır. Çünkü yeis o şeyin artık olamayacağını bilmekten dolayı oluşur.

Mânâ şu şekildedir: Îman edenler hâlâ bilmediler mi ki Allah Teâlâ, insanların hepsini hidâyet etmez. Çünkü meşîeti/irâdesi herkesin hidâyete ermesine taalluk etmemiştir. Cemâl ve celâli gereği dilediğine hidâyet ederken, dilediğini de saptırır.

Hâfız şöyle der:

Aşk dükkânında küfür lâzımdır
Ebû Leheb olmasa ateş kimi yakar

Rivâyete göre mü'minlerden bir topluluk: "Yâ Rasûlallah, şu kâfirlere cevap ver" dediler. Belki inanırlar diye Mekke kâfirlerinin istediği mûcizeleri göstermesini kastediyorlardı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ: Mûcizeleri gördükten sonra bu kadar çok inat ettiklerini gördükleri halde bu kâfirlerin îman edeceklerinden ümitlerini kesmediler mi?!" buyurmuş oluyor." buyurdu.

"Allah'ın vaadi" olan ölümleri yahut kıyamet günü ya da Mekke'nin fethi *"gelinceye kadar inkâr edenlere,"* Rahman'ı inkar eden Mekke kâfirlerine *"yaptıklarından dolayı"* yani inkârları ve habis amelleri yüzünden *"ya ansızın büyük bir belâ"* yani, hiç ummadıkları bir zamanda burunlarını sürtecek esâret, savaş, ölüm, kıtlık gibi bir belâ *"gelmeye devam edecek"* Hulâsa Mekke kâfirleri birtakım belâlarla azâba duçar olmaya devam edeceklerdir.

"Veya o belâ evlerinin" Mekke'nin *"yakınına inecek"* isâbet edecek ve bu sebeple korkuya kapılacaklar, yurtlarından sökülüp atılacaklar, bu belânın kıvılcımları hepsini birden yakacak, kötülükleri hepsini kaplayacak.

"تَحُلُّ (inecek)" fiilinin Hz. Peygamber (a.s.)'a hitâb olması da câizdir. Buna göre mânâ 'Sen onların evlerinin yakınına ineceksin.' olur. Çünkü O, ordusuyla beraber Hudeybiye senesinde müşriklerin yurtlarının yakınında konaklamış ve mallarını ve

hayvanlarını yağmalatmıştı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Ezelî hükümlerden *"bir belâ"*, şakî olmalarını gerektirecek şekilde onlardan sâdır olan çeşitli davranışlarda başlarına gelip kapılarını çalar *"veya o belâ evlerinin yakınına inecek"* ifadesi ise, ezeli hükümlerin bazen kendilerinden sâdır olurken, bazen de yakınlarında bulunanlardan sâdır olduğuna ve böylece şakâvetlerini gerektiren sebeplerde birbirlerine uyduklarına, ayrıca Allah Teâlâ'nın kendilerine vaad ettiği şakâvet derekesinde birbirlerine dost olacaklarına işâret ediyor."

"Allah, vaadinden aslâ dönmez." Allah'ın vaadinden dönmesi imkansızdır. Çünkü, ulûhiyete ve bir şeyin kemâline ters düşecek bir eksikliktir.

---

[140]. *Aclûnî*, II, 83
[141]. *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 85
[142]. *Dârimî*, Fedâilü'l-Kur'an, 1; *Müsned*, IV, 151-155

PEYGAMBERLERLE ALAY EDENLER

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ اَفَمَنْ هُوَ قَٓائِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَٓاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ تُنَبِّؤُنَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اُكُلُهَا دَٓائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

32. Andolsun senden önceki peygamberlerle de alay edildi de ben inkâr edenlere mühlet verdim, sonra da onları yakaladım. *(Görseydin ki)* azâbım nasılmış!

33. Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden, *(hiç böyle yapamayan gibi olur mu?)*. Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onlara ad verin (onlar necidir?). Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut boş laf mı ediyorsunuz?" Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkonuldular. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur.

34. Dünya hayatında onlara sadece bir azap vardır. Âhiret azâbı ise daha şiddetlidir. Onları Allah'tan *(onun azâbından)* koruyacak kimse de yoktur.

35. Takvâ sahiplerine vadedilen cennetin özelliği *(şudur):* Onun zemininden ırmaklar akar. Yemişleri ve gölgesi süreklidir. İşte bu, takvâ sâhiplerinin sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir.

❀

"Andolsun" kavmin seninle alay ettiği gibi *"senden önceki peygamberlerle de alay edildi."*

Peygamberler kelimesi, çok sayıda peygamber olduğunu göstermek için nekre (belirsiz) kılınmıştır. Yani senden önceki peygamberlerin hepsiyle alay edilmişti, denilmektedir. Şu âyet de buna delâlet eder: ***"Kendilerine gelen bütün peygamberlerle***

mutlaka alay ederlerdi. (Yasin, 36/30)

Alay etmek hafife almak, hakîr görmek, eziyet etmek ve yalanlamak demektir.

"Ben inkar edenlere" inkar eden alaycılara *"mühlet verdim,"* yani, mâsıyete devam etsinler diye cezalarını geciktirmek sûretiyle emniyet ve bolluk içersinde uzunca bir zaman tanıdım. Mühlet tanıdıktan ve imkân verdikten *"sonra da onları"* cezamla *"yakaladım."*

Görseydin ki peygamberlerimle alay edenleri dûçâr ettiğim *"azâbım nasılmış!"*

Esâsen Nebî (a.s.) onların nasıl cezâlandırıldığını görmemiştir. Ancak kesin bir bilgiyle bilmiş, sanki âşikar olarak görmüş gibi olmuştur.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilir: "Çünkü siz onların beldelerinden ve yerleştikleri yerlerden geçiyor ve bu azâbın neticelerini görüyorsunuz." Bu ifade, Cenab-ı Hakk'ın kâfirleri nasıl şiddetle yakaladığı konusunda muhâtabı hayrete sevketmek içindir. Onların kendisi ile alay etmeleri, eziyet etmeleri, yalanlamaları ve mûcizeler istemeleri konusunda Rasûlullah (s.a.) tesellî edilmiştir. Bu konularda O'nun için diğer peygamberlerde örnek vardır. O'na Peygamberlerle alay edenlerin yaptıklarına karşılık başlarına gelen azâb gibi onların da O'na yaptıklarının karşılığı başlarına gelecektir.

Bu âyette, şakî, bedbaht olmanın bir belirtisinin de peygamberlerle ve velîlerle alay etmek olduğuna işaret edilmektedir. Bir kudsî hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Benim bir dostumu hafife alan*"[143] başka bir rivâyete göre "*Benim bir dostuma düşmanlık eden bana savaş açmış demektir*."[144] Yani, Benim dostlarımdan birini öfkelendiren ve eziyet eden benimle savaşmış olur. Allah Teâlâ, dostlarına çok süratle yardım eder. Çünkü Allah dostu, Allah'a yardım eder; (O'nun dînini yaşar ve yaşatır) Allah da onun yardımcısı olur.

❀

Rivâyet edilir ki Allah Teâlâ, dostlarından birine şöyle buyurmuştur:

"Dünyada zâhidâne yaşadın ve karşılığında dünyevî meşgalelerden uzak rahat bir hayat sürdün. Beni zikrettin, bunun karşılığında ise Benimle birlikte olma şerefine nâil oldun. Peki sen bir kimseyi sırf Benim için dost ve bir kimseyi sırf Benim için düşman edindin mi?"

Şu halde Allah dostlarının muhabbeti ve onları dost edinmek Allah katında en çok fayda sağlayan amellerdendir. Onlara buğzetmek, düşmanlıkta bulunmak, onları hakîr görmek ve onlar hakkında kem söz söylemek ise Allah katında en çok zarar veren amellerden ve büyük günahların en büyüklerindendir.

❀

Anlatılır ki zâlim bir kumandan vardı. Adamlarıyla birlikte büyük meşâyıhtan birisinin evine indi. Hâne sâhibi şeyh:

–"Benim menşûrum var. Benim hâneme inme!" dedi.

Kumandan ona:

–“Menşûru getir.” dedi.
Şeyh evine gitti ve Mushaf’ı getirdi. Kumandanın önüne koydu ve açtı.
“Ey îman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farkettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin.” (en-Nûr, 24/27) âyeti rast geldi.
Kumandan:
–“Ben padişahın menşûruna sâhip olduğunu zannettim.” dedi. Mushaf’a iltifat etmedi ve şeyhin hânesine indi. O gece onu kulunç tuttu ve helâk oldu.
Sâib der ki:

Bülbüllerin sıcak nefesinin netîcesinde
Ki arsız şebnemin ömrü bir zaman olur

Şüphe yok ki bu tür çirkin davranışlarda bulunmak, nefsin sıfatlarının galebe çalmasından ileri gelir. Şu halde akıl sâhibine düşen, nefsini kötü ahlâktan arındırmak ve böylece Kahhâr olan Yaratıcı’nın kahrından kurtulmaktır.
Görmez misin ki mü’minler Nebî (a.s.)’a tâzim gözüyle baktılar, kibirlerini tevâzu ve fenâya çevirdiler, teslîmiyyet dâiresine girdiler, böylece iki cihân saâdetine erdiler. Kâfirler ise büyük bir kibir gösterdiler. Allah da bu yüzden beklemedikleri bir zamanda köklerini kazıyıverdi. Böylece ebediyyen cehennemlik oldular. İşte kıyamete kadar bütün mü’minlerle münkirlerin durumu böyledir. Çünkü velîler Allah Rasûlü’nün vârisleridir. Onlara yapılan muâmele O’na yapılan muâmele gibidir.
Kemal Hocendî der ki:

Rasûl’ün vârisleri Cenâb-ı Hakk’a yakın kılınanlardır
Senin Cenâb-ı Hak’dan ve Rasûlü’nden böyle uzak olman nedir?!

❀

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ
قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ
مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ
يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

33. Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden, *(hiç böyle yapamayan gibi olur mu?).* Onlar Allah’a ortaklar koştular. De ki: “Onlara ad verin *(onlar necidir?).* Yoksa siz Allah’a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut boş laf mı ediyorsunuz?” Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkonuldular. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur.

Sâlih olsun yaramaz olsun *“herkesin”* hayır ve şerden *“kazandığını gözetleyip muhâfaza eden,”* kimin ne yaptığını kaydederek karşılığını verecek olan Allah, hiç böyle yapamayan gibi olur mu? Yani bağışlamayıp da cezâlandırmak istediği takdirde yaptığının karşılığını veren Allah, bu sıfata sâhip olmayan, ne zarar ne de fayda verebilen putlar gibi olur mu?

Bu ifade **“*Hiç yaratan yaratmayan gibi olur mu?*”** (en-Nahl, 16/17) âyetine benzer. Yâni, bütün nefislerin hayırlı ve şerli davranışlarını bilen ve nefislere bu davranışlarının karşılığını verecek olan birisi, elbette hiçbir şeyden haberi olmayan, son derece âciz, zayıf ve bilgisiz biri gibi olmaz!

Âyette geçen “قَآئِمٌ” kelimesinin cemisi olan “اَلْقِيَامُ”ın buradaki mânâsı, yarattığı varlıkların işlerini üstlenmek, gerek rızıklarını gerekse ecellerini planlamak ve karşılıklarını vermek üzere amellerini sayıp dökmek demektir.

“Onlar” putları *“Allah’a ortaklar koştular.”* Bu ifade, yeni başlayan bir cümle olup şu mânâdadır: Kâfirler Allah’la putları bir tutarak ibâdet konusunda putları Allah’a ortak koştular. Oysa başında durup onları gözetme hususunda Allah’la bir ve O’na ortak olabilselerdi, işte o zaman hakîkaten O’na denk ve ortak olabilirlerdi. Allah’la putlar arasındaki bu büyük farklılığı bildikleri halde bu putları O’na denk ve ortak görmeleri, Allah’ı inkar etmeleri, ne şaşılacak bir şeydir!

“De ki: “Onlara ad verin (onlar necidir?).” Yani koştuğunuz bu ortakların ismini açıklayın. Ne gibi özellikleri varsa ortaya koyun. Sonra da hiç bu putlar kulluk edilmeye ve Allah’a ortak koşulmaya lâyık şeyler midir düşünün!

Bu ifade isimlerin sıfatlardan alındığına işaret ediyor.

Şâyet bu putlarda Allah’ın herhangi bir sıfatını bulamadıysanız, bunlara nasıl isim vereceksiniz? Nitekim **Kâşifî** şöyle der: “Murad şudur: Cenâb-ı Hakk’a *Hay* (diri), *Kâdir* (kudred sâhibi), *Hâlık* (yaratan), *Razzâk* (bol rızık veren), *Semî‘* (işiten), *Basîr* (gören), *Alîm* (bilen), *Hakîm* (hikmet sâhibi) gibi isimler verilir. Bu isimlerden hiçbirini putlara vermek mümkün değildir.”

Bahru’l-ulûm’da der ki: *“Onlara ad verin”* ifadesinde kinâye sanatı kullanılmıştır. Çünkü *“ad verin”* demek, isimlerini belirleyin demektir. Bir şeyi ismiyle belirlemek o şeyin var oluşunun gereklerinden olduğundan o putların adlarının belirlenememesi, var olmadıklarına kinâye yapılmıştır.

Yani, ‘bu putların bizim katımızda kulluk edilmeye hak kazanacak bir isimleri yoktur. Sizin katınızda bir isimleri varsa bu isimlerini ortaya koyun ve bu verdiğiniz isimlerle ibâdete lâyık olup olmadıklarını da düşünün.’ Fakat putperestlerin yanında da onların kulluk edilmeyi gerektirecek bir isimleri olmadığından onlar kulluk edilmeyi hak etmemişlerdir. Müşriklerin de ibâdetleri ve ortak koşmaları gerçekleşmemiştir.”

“Yoksa siz Allah’a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi” yani varlığı olmayan, var olduğu Allah’ın ilminde yer almayan, ibâdet edilmeye lâyık ortaklar olduğunu mu *“haber veriyorsunuz?”*

Bu ifade, kinâye yoluyla lâzımı nefyederek melzûmu (bir şeyin îcâbı olanı) da nefyetmektedir. Yani Allah'ın ne ortağı, ne de bu ortakla ilgili bilgisi vardır. Çünkü eğer ortağı olsaydı, Allah tarafından biliniyor olması gerekirdi. Çünkü Allah'ın bilmesi bir şeyin var oluşunun lâzımıdır, zorunlu şartıdır. Aksi durum Allah'ın onun hakkında bilgisiz olmasını gerektirir. Bu bakımdan onun var olduğu Allah tarafından bilinmediğine göre onun var olmaması zorunludur. Çünkü lâzımın olmaması melzûmunun da olmamasını gerektirir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: *"Yoksa siz Allah'a… mı haber veriyorsunuz?"* ifadesi, putların isimlerini anmayı ve belirlemeyi bırakıp müşriklerin haber vermesine geçmektedir. Bu ifade, böyle bir şeyin olması düşünülemez, böyle bir şey olamaz mânâsında red ve inkâr ifadesidir.

et-Tibyân'da şöyle denilir: "Âyetin te'vili şöyledir: Eğer o putları Allah'ın sıfatlarıyla isimlendirirlerse de ki: *"Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?"*

"Yahut boş laf mı ediyorsunuz?" Bilakis tıpkı bir zenciye kâfûr adının verilmesi gibi bu putları aslı olmayan bir sözle 'Allah'ın ortakları' diye isimlendiriyorsunuz.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilir: Bu ifadede müşriklerin haber vermesi ve bildirmesi bırakılıp onların boş bir sözle, hiçbir muteber mânâsı olmayan gerçek dışı sözlerle adlandırmalarına geçilmektedir. Bu ifadede inkâr ve hayret mânâsı vardır. Sanki şöyle buyrulmuştur: 'Bu zikredileni bırak da onların kabul edilemez, hayret şu sözlerine bir kulak ver." Çünkü onların Allah'ın ortakları olduğu ile ilgili sözleri, hiçbir delilin desteklemediği sözlerdir. Bu sözler, tıpkı akıl sâhibi bir kimsenin çirkin bulup nefret ederek konuşmadığı, hiçbir mânâya delâlet etmeyen seslerden ibâret bulunan boş ve mânâsız sözlerdir.

"Doğrusu inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi" yani nefisleri onlara bâtıl şeyleri hayal ettirdi. Sonra onlara bunların gerçek olduğu zannını verdi. Bu ise Allah'ın kendilerini yüzüstü bırakması sebebiyle onların Allah'a ortak koşmalarıdır.

Burada "ٱلْمَكْرُ (tuzak)", hîlelere başvurarak başkasını maksadından vazgeçirmek demektir.

Bunları ya şeytan vesvesesi ile süslü göstermiştir. Nitekim Allah Teâlâ: "***Şeytan onlara amellerini süslü gösterdi.***" (en-Neml, 27/24) buyurmuştur. Ya da süslü gösteren Allah Teâlâ'dır. Nitekim O: ***"Onlara amellerini süslü gösterdik."*** (en-Neml, 27/4) buyurmuştur.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Ben sadece bir dâvetçi ve tebliğci olarak gönderildim. Hidâyet etme konusunda elimden bir şey gelmez. İblis de sadece (kötü amelleri) süslü gösterici olarak yaratılmıştır. Onun da yoldan çıkarma konusunda elinde bir şey yoktur*."[145]

Hak fâildir, Hak'dan başka ne varsa onun âletleri
Te'sirin âletten olması ise imkânsız şeylerdendir.

“Ve onlar doğru yoldan” Hakk’ın yolundan *“alıkonuldular. Allah kimi saptırırsa”* yoluna girip girmeme konusunda yüzüstü bırakırsa *“artık onu doğru yola iletecek yoktur.”* Artık ona yol gösterebilecek başarıya ulaştırabilecek bir kimse yoktur.

Müfti Sa‘dî şöyle der: “Ehl-i sünnet’e göre saptırma (ıdlâl) fiilinin dalâleti yaratma olarak, aynı şekilde hidâyeti de ‘hidâyete ermeyi yaratmak’ olarak tefsir edilmesine mâni yoktur.”

❀

لَهُمْ عَذَابٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ وَمَا لَهُمْ
مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾

34. Dünya hayatında onlara sadece bir azap vardır. Âhiret azâbı ise daha şiddetlidir. Onları Allah’tan *(O’nun azâbından)* koruyacak kimse de yoktur.

“Dünya hayatında onlara sadece” ölüm, esaret ve başlarına gelecek başka bir takım musîbet ve mihnetler gibi *“azap vardır.”* Bunlar ancak onların inkârlarına verilmiş bir cezâ olarak kendilerine ulaştığı için azap diye isimlendirilmiştir.

(اَلْعَذَابُ) kelimesi Arapça’da kök itibariyle mâni olmak mânâsındaki (اَلْعَذْبُ)’den gelmektedir. Tatlı suya ‘el-azb’ denmesi, susuzluğa mâni olduğu içindir. Cezâya azâb denmesi ise hem cezalandırılan kişinin hem de başkalarının benzer bir fiili işlemesine mâni olmasından ileri gelmektedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: “Buradaki azâb, Allah’tan uzaklık, perdelenmişlik, gaflet, cehâlet, nefse, hevâya, dünyaya, cin ve insan şeytanlarına kulluk etme azâbıdır.”

“Âhiret azâbı ise” dâimî olduğu için *“daha şiddetlidir”* ve daha zordur. Bu azâb, cehennem azâbıdır. Allah’tan kopma ateşinin azâbıdır. O’ndan uzak olmanın verdiği elemdir. O’na itâat etmede gösterilen tembelliğin verdiği acıdır. Çok günah ve masıyet işlemenin ve büyük kayıplara uğramanın getirdiği pişmanlıktır. Derecelerden düşüp derekelere inmenin verdiği azaptır.

“Onları Allah’tan” O’nun azâbından *“koruyacak kimse”* koruyucu ve mâni *“de yoktur”* ki azaptan kurtulabilsinler.

et-Te’vîlât’ta şöyle denilir: *“Onları Allah’tan”* yani, Allah’ın dünyada yüzüstü yardımsız bırakmasından, âhirette de azâb etmesinden *“koruyacak kimse de yoktur”* ki onları yüzüstü kalmaktan ve azâba dûçâr olmaktan koruyabilsin.”

Mîrâc hadisinde şöyle bir ifade vardır:

“*Hz. Peygamber daha sonra bir vâdîye geldi. Orada garip bir ses duydu ve “Ey Cebrâil, bu ses de nedir?” diye sordu. Cebrâil (a.s.) şöyle cevap verdi: “Bu ses, cehennemin sesidir. Şöyle diyor:*

Ya Rab! Bana âid olanları, bana vaad ettiklerini getir. Çünkü zincirlerim, bukağılarım, kavurucu ateşim, kaynamış suyum, irinim ve kanlı irinim fazlalaştı.

Çukurum iyice derinleşti, sıcaklığım arttı. Vaad ettiğin varlıkları bana getir.”

Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Bütün erkek ve kadın müşrikler, bütün erkek ve kadın habisler ve hesap gününe inanmayan tüm zorbalar senindir.” buyurunca cehennem: “Tamam râzıyım.” dedi. Nitekim *et-Terğîb ve’t-terhîb*’de böyle geçmektedir.[146]

❀

İbn Mersed’in gözlerinin yaşı hiç eksik olmaz, devamlı ağlardı. Bunun sebebi sorulunca şöyle cevap verirdi: “Şâyet Allah, günah işlediğim takdirde beni ebediyyen bir hamama hapsetmekle tehdit etmiş olsaydı bu bile gözyaşlarımın hiç dinmemesi için yeterli bir sebep olurdu. Oysa O, beni tam üç bin sene tutuşturduğu bir ateşe hapsetmekle tehdit ediyor. Öyle ki bu ateş bin sene yakılınca kıpkızıl kesilmiş, bin sene daha yakılınca bembeyaz kesilmiş, bin sene daha yakılınca simsiyah kesilmiştir. Şimdi karanlık bir gece gibi simsiyah ve kapkaranlıktır.”

Küçük ateşle azâba duçar edilenin hali böyledir. Büyük azâba, yâni Allah’tan mahrum ve uzak olma azâbına dûçar olanın durumu ise çok daha sıkıntılı ve korkunçtur. **Câmî** der ki:

Hakk’ı görmeyince yanağımda cehennemden bir kapı olur
Cennetin hâzini, kapıcısı kabrime pencere açsa bile

Allah Teâlâ’dan bizi korumasını, hak ve tahkik yoluna muvaffak kılmasını niyaz ederiz.

❀

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا
دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

35. Takvâ sahiplerine vadedilen cennetin özelliği *(şudur):* Onun zemininden ırmaklar akar. Yemişleri ve gölgesi süreklidir. İşte bu, takvâ sâhiplerinin sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir.

“Takvâ sahiplerine” şirk koşmaktan ve mâsıyetlerden sakınanlara *“vaadedilen cennetin özelliği (şudur):”*

Bu cümlenin haberi hazfedilmiştir: ‘Yâni sana anlattıklarımız arasında cennetin özelliği de vardır. Yani hayret verici olma konusunda mesel olabilecek özelliği de vardır.’

“Onun zemininden ırmaklar akar.” Ağaçlarının altından dört mertebeye, yâni şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkat mertebelerine karşılık dört nehir akar. Bunlar takvâ sâhiplerine vâdedilmiştir. Bu nehirler tam olarak sadece bu dört mertebeyi kendisinde toplayan kimselere, yani mukarreblere verilir. Bunların dışındaki ebrâra (iyiler) ve

berzah erbâbına gelince, onlar da bu nehirden içseler bile Allah'ı tanıma dereceleri arasında fark bulunduğu için mukarreblerin vardıkları tada varamayacaklardır.

Herkes kendi yüksek himmetinden
Kendisine lâyık kumaş ve metâdan fayda görür

"Yemişleri" o bostanın meyvesi, *el-Kevâşî*'de belirtildiğine göre orada yenilecek şeyler, dünya meyvelerinin aksine devamlıdır, kesintisizdir, hiç kimsenin bunlardan istifade etmesi engellenmez *"ve gölgesi süreklidir."* Yani gölgesi daimîdir, dünyadaki gölgelerin güneş tarafından izâle edildiği gibi zâil olmaz. Çünkü cennette ne güneş, ne sıcak, ne de soğuk vardır. Gölgenin sürekli olmasından maksad, istirahatın sürekliliğidir.

Arapların yaşadığı bölgelerde gölge nâdir bulunduğundan ve genellikle gölgelerde istirahat ettiklerinden istirahatın sürekliliği gölgenin sürekliliği ile ifade edilmiştir. Yemişin sürekliliğinden maksad ise tür olarak sürekli olmasıdır. Yoksa yemişin bizzat kendisi ve parçası bakımından değil. Çünkü yemişin bir kısmı tükendiği zaman yerine bedeli getirilecektir. Bu durum bir anlık helak oluşa mâni değildir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: ***"O'nun zatından başka her şey helak olacaktır."*** (el-Kasas, 28/88) Yine sözün akışından anlaşılacağı üzere cennet yemişinin sürekliliği, cennete girilmesinden sonraki zaman itibariyledir. Böyle olunca oraya girilmeden her şeyin helak olmasıyla birlikte bu yemişin de bir an helak olması, daha sonra var ve sürekli olmasına ters düşmez.

Âyette cennet nimetlerinin fânî olduğunu ileri süren Cehmiyye'ye red vardır.

Lebîd'in müslüman olmadan önce söylediği sözlerden biri şöyledir:

İyi bilin ki Allah dışında her şey bâtıldır
Şüphesiz tüm nimetler yok olup gidecektir.

İşte Lebîd bir grup Kureyşli'nin bulunduğu bir mecliste "*İyi bilin ki Allah dışında her şey bâtıldır*" mısraını okuyunca Osman b. Maz'un (r.a.) "Doğru söyledin." dedi. Fakat "*Şüphesiz tüm nimetler yok olup gidecektir.*" mısraını okuyunca onun yok olacak nimetlerle âhiret nimetlerini de kastettiğini anlayınca "Şimdi yalan söyledin." dedi.

İmam Kuşeyrî buyurmuştur ki: "Îman ehli bugün Hakk'ın riâyet gölgesindedir. Yarın (mahşerde) himâye gölgesindedir. Ârifler ise dünyâda da âhirette de ilâhî inâyet gölgesindedir."

Âriflerin sâye-i devleti her iki cihanda bâkîdir
Bu gölge başına düşen kul ne hoştur

"İşte bu," özellikleri sana ulaşan ve zikrini işittiğin cennet *"takvâ sâhiplerinin sonudur."* Varacakları yer ve işlerinin âkıbeti, sonudur. *"Kâfirlerin sonu ise"* başka bir şey değil *"ateştir."* Bu bakımdan takvâ, cennete götüren yoldur. Küfür ise cehenneme

götüren yoldur.

Âyetin işârî yorumu şöyledir: Allah Teâlâ, takvâ sâhiplerine vaad ettiği cennetin durumunun hakîkatine işâret ediyor ve onları zemininden nehirler akmakla vasfediyor. Bu nehirler lütuf ve kerem ırmakları ile inâyet ve tevfik sularıdır. *“Yemişleri”* cemâl müşâhedeleri ile celâl mükâşefeleri *“ve gölgeleri süreklidir.”* Yani onlar, kendi varlıklarının güneşinden değil, Allah’ın varlığından kaynaklanan bu makamların ve hallerin gölgelerinde devamlı olarak kalırlar. Öyle ki bu gölgeler, hiç zevâl bulmaz. İşte Allah dışındaki varlıklardan Allah ile korunanların âkıbetleri bu hâller ve makamlardır. Bu hâl ve makamlardan yüz çevirenlerin akıbeti ise, Allah’tan kopma ve hasret ateşidir. Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Dünyanın cevri, cefâsı, bütün ızdıraplar, eziyetler,
Hakk’a uzak düşmekten ve gafletten daha kolaydır.
Çünkü cefâlar, ızdıraplar, eziyetler, belâlar, musîbetler geçip gider
Hak’tan uzaklık ve gaflet ise geçmez gitmez.

Şiblî bir kadının ağladığını ve “Oğlumun ayrılığından vah bana yazık bana.” dediğini gördü. Şiblî de ağladı ve:

“Tek olanın ayrılığından vah bana yazık bana.” dedi.

Kadın ona:

“Niçin böyle söylersin?” diye sordu.

Şiblî:

“Sen mutlaka fânî olacak bir mahlûkun firâkından ağlarsın, ben bâkî olan Hâlık’ın firâkından niçin ağlamayayım?” diye cevap verdi.

Madem ki evlâd ve dost sonunda ölürler
Ey dost, Ölmeyen Diri’den başkasına gönül bağlama

Allah bizi ve sizi kendisinden uzak olma ateşinden ve elem verici azâbdan korusun. Bizi dâimî zevklerle ve ebedî nimetlerle müşerref kılsın, âmin!

---

[143]. *Mecmeu’z-zevâid*, II, 248
[144]. *Buhârî*, Rikak, 38, *Mecmeu’z-zevâid*, II, 248
[145]. *Kenzu’l-Ummâl*, I, 417
[146]. *Münzirî*, Terğib, V, 416-417

KUR'AN'A SEVİNENLER VE ONUN BİR KISMINI İNKÂR EDENLER

وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُۜ قُلْ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ وَلَٓا اُشْرِكَ بِهٖۜ اِلَيْهِ اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْماً عَرَبِياًّۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ۟ ﴿٣٧﴾

36. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene *(Kur'an'a)* sevinirler. Fakat *(senin aleyhinde birleşen)* guruplardan onun bir kısmını inkâr eden de vardır. De ki: "Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emredildi. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüşüm de yalnız O'nadır."

37. İşte böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların arzularına uyarsan, *(işte o zaman)* Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun olur.

❀

"Kendilerine kitap" Tevrât ve İncil'i *"verdiğimiz kimseler,"* yani gerek **Abdullah b. Selâm** ve arkadaşları gibi yahudilerden olan müslümanlar; gerekse kırkı Necranlı, otuz ikisi Habeşistanlı sekizi de Yemenli hristiyanlardan oluşan seksen müslüman *"sana indirilene"* indirilenin hepsine, Kur'ân'ın tamamına *"sevinirler."* Çünkü Kur'ân Allah'ın kullarına acımasının ve fazl u kereminin eseridir. Şüphe yok ki kesin olarak inanan, yakîn sâhibi mü'min kendisine böyle bir fazl u ihsan kapısından gelen şeylere mutlaka sevinir.

"Fakat (senin aleyhinde birleşen) *guruplardan"* onların kabilelerinden **Ka'b b. Eşref** ve adamları ile Necrân piskoposları Seyyid ve Âkıb ile bu ikisine tâbi olanlar gibi Hz. Peygamber'e düşmanlık hususunda hizip oluşturan kâfirlerden, yani küfür ve dalâlet askerlerinden *"onun"* kendi şerîatlarına uygun olmayan *"bir kısmını inkâr eden de vardır."*

el-Kevâşî'de der ki: Çünkü bunlar Kur'an'ın kıssalarına muvâfakat ederken, öteki kısımları inkâr ederlerdi.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre yahudiler Yûsuf sûresine îman etmişlerdi, müşrikler ise tamamını inkâr ettiler.

Bilesin ki Kur'an bir takım mükellefiyetler, hükümler, sırlar ve hakîkatler ihtivâ eder.

Ruh, kalb ve sır Kur'ân'ın bütününden ferahlanır, hoşlanır. Nefis, hevâ ve kuvveler, mükellefiyetleri zor buldukları ve bunların faydalarını bilmedikleri için Kur'an'ın bir kısmını inkâr ederler.

Allah'ım, mükellefiyetlerin zorluklarını üzerimizden kaldır. Kur'an'a hayırla ülfet edenlerden kıl. Bizi muhâlefet ve inkârdan muhafaza eyle. Kabul ve ikrâr edenlerle birlikte haşr eyle.

Nasıl ve niçinden dem vurma ki makbul olan kul
Cânânın söylediği sözü can ile kabul eder

Ey Muhammed, bu münkirlere cevâben *"de ki: "Bana"* indirilen prensiplerde *"sâdece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emredildi."* Dînin esası budur, sizin bunu inkâr etmeniz mümkün değildir. Kendi şerîatlarınıza muhalif olduğu için inkâr ettiğiniz esaslara gelince, cüz'î hükümlerde şerîatlar ile kitaplara muhâlif bulunmak da yeni ortaya çıkan bir şey değildir. Çünkü Allah Teâlâ, tıpkı hastasının mîzâcına münasip düşen tedavî ve ilaçları kullandıran bir doktor gibi dünyadakilerin maslahatına olacak hükümler inzâl buyurur.

"Ben" kulları başka bir şeye değil *"yalnız O'na"* Allah'a ve O'nu birlemeye *"çağırıyorum"* Ya da tüm mühim işlerimde yalnızca O'na el açıp duâ ediyorum. *"ve"* yaptıklarımın karşılığını almak için benim *"dönüşüm de"* sizin dönüşünüz de başkasına değil *"yalnız O'nadır."*

İşte bütün peygamberler arasında ittifak sağlanmış husus budur. Bunun dışındaki teferruata gelince asırlara ve milletlere göre değişen şeylerdendir. Şu halde bu muhalif olan hususları inkâr etmenin mânâsı yoktur.

❀

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّاۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ۟ ﴿٣٧﴾

37. İşte böylece biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların arzularına uyarsan, *(işte o zaman)* Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun olur.

"İşte böylece" *"**Böylece seni … bir ümmete gönderdik.**"* (er-Ra'd, 13/30) ifadesinde buyrulduğu üzere diğer kitapları peygamberlere kendi milletlerinin diliyle gönderdiğimiz gibi ya da buna benzer âyetlerdeki meşhur yoruma göre dinlerde ittifakla sâbit olan esasları içine alacak bir indirişle *"biz onu"* yâni Kur'an'ı *"Arapça bir hüküm olarak"* kavmine kolaylık olsun ve kolayca ezberleyebilsinler diye Arapça olarak *"indirdik."*

Kur'ân, kulların muhtaç oldukları her hususta hikmet ve doğrunun gerektirdiği şekilde hükmeder. Buna göre âyetteki "hüküm" kelimesi, hükmeden mânâsında bir masdar

olmaktadır. Şer'î mükellefiyetlerin tamamı Kur'an'dan istinbât edildiği için Kur'an, hükmün sebebi olmaktadır. Bu sebeple hüküm mecâzî bir isnâd ile Kur'an'a isnâd edilmekte, sonra da mübâlağa yoluyla hükmün bizzat kendisi olarak takdim edilmektedir.

Buradaki "*hüküm olarak*" ifadesinin, nesh ve değişik kabul etmeyen muhkem bir kitab mânâsında olduğu da söylenir.

Rivâyete göre müşrikler Hz. Peygamber (a.s.)'ı müşrik atalarının dinine tâbi olmaya çağırıyorlardı. Yahudiler de kıblenin Beytü'l-makdis'ten Kâbe'ye çevrilmesinden sonra kendi kıbleleri olan Beytü'l-makdis'e yönelmeye çağırıyorlardı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Eğer sana gelen" doğruluğu delillerle bilinen din hakkındaki *"bu ilimden sonra, onların"* kendi dinlerini yerleştirmek maksadıyla seni çağırdıkları *"arzularına uyarsan"* o zaman *"Allah tarafından"* O'nun azâbı konusunda *"senin ne"* yardım edecek *"bir dostun ne de"* seni koruyacak bir *"koruyucun olur."*

Müşriklerin ve yahudilerin Hz. Peygamber'i çağırdıkları bâtıl dinleri ile eğri yolları hevâ olarak ifade edilmiştir. Çünkü bunların dinleri, keyif ve hevesten başka bir şey değildir. Hevâ, insan tabîatıyla nefsinin hiçbir makbûl senede dayanmaksızın, sırf nefsin arzu ve isteğiyle meyil ve heves ettiği şeydir.

Burada hitap Hz. Peygamber (a.s.)'adır. Maksad ise ümmetini dine iyice sarılmaya teşvik ve ayaklarının kaymasından sakındırmaktır. Çünkü herkesten mertebesi yüksek olan birisi böyle sakındırılırsa başkaları buna daha lâyıktır. Her makamda Allah sana da bana da yardım etsin.

Şu halde aklı başında olana düşen rubûbiyyet âlemine doğru giden kulluk yoluna girmek, dünyadan ve âhiretten hiçbir şeyi ortak koşmamak, aksine talebinde ihlâslı olmaktır. Kendisine ilim, (enâniyyeti ayaklar altına alarak vahdâniyyet talebi) geldikten sonra şirke tâbi olanlar için kendilerini ikilik karanlıklarından vahdâniyyet nûruna çıkaracak Allah tarafından ne bir dost ne de Allah'tan uzak olma azâbından ve Allah'ın varlığına kendi varlığını ortak koşma perdesinden kurtaracak bir koruyucu olur. Öyleyse kurtulmanın yegâne yolu, ubûdiyyettir.

İmam **Fahreddîn Râzî** *Tefsir-i Kebîr*'de şöyle der: "Ubûdiyyet şerefi öyle bir dereceye ulaşmıştır ki âlimler peygamberlerde bulunan kulluk ile peygamberlik sıfatlarından hangisinin daha üstün olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları kulluk sıfatının daha üstün olduğuna hükmetmiştir. Buna da peygamberliğin Hak'tan halka gelmesine mukabil kulluğun halktan Hakk'a gitmesini delil göstermiştir. Kulluk, kulun işlerini Efendisine bırakması, böylece kulun işlerini düzenlemeyi O'nun üstlenmesi demektir. Peygamberlik ise ümmetin işlerini üstlenmektir. Dolayısıyla aralarında oldukça büyük bir fark vardır." **Fahreddin Râzi**'nin sözü burada sona eriyor.

Ubûdiyyet, cem' makamıdır. Peygamberlik ise fark makamıdır. Bir bak ki Nebî (s.a.) sırf bir kul olduğu zaman Rabbiyle beraber olup "*Rabbimin katında gecelerim, O beni yedirir ve içirir.*"[147] buyururken peygamberlik hâlinde ise Hak'tan ayrılıp halka

geçmek maksadıyla "*Konuş benimle ey Humeyra*!"[148] buyururdu.

أَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şâhitlik ederim ifadesinde 'kul' kelimesinin 'peygamber' kelimesinden önce getirilmesi de bir şeref olarak yeter. Ubûdiyyette değer ve şereflendirme mânâsı da vardır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Şurası muhakkak ki kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur."*** (el-Hicr, 15/42) buyurmuştur.

Hâfız şöyle der:

Cânân kapısının köleliğini saltanata satma
Kişi bu kapının gölgesinden güneşe erer

Hz. Ali (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Ya Rab! Sen'in benim Rabbim olman şeref olarak bana yeter. Yine benim Sen'in kulun olmam bana izzet olarak yeter."

Allah Teâlâ kulunun Yaratıcısıdır. Kezâ O'ndan başka kulun hevâsını ortadan kaldırmak suretiyle onu kul yapacak kimse de yoktur. Şu âyetleri görmez misin?: ***"Şâyet üzerinizde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiç kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır (temizler)."*** (en-Nur, 24/21) ***"Hayır, dilediğini arındıran sadece Allah'tır."*** (en-Nisa, 4/49), ***"Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir."*** (el-Vâkıa, 56/79) Çünkü gerçekte temizleyip arındıran sadece Allah Teâlâ'dır, O'nun dışındakiler ise birtakım sebep ve vâsıtalardır.

---

[147]. *Buhârî*, Savm, 20, 48, 49; *Müslim*, Sıyam, 57-58; *Muvatta*, Sıyam, 58; *Müsned*, III, 8; VI, 126

[148]. *Aclûnî*, I, 450

ALLAH DİLEDİĞİNİ SİLER, DİLEDİĞİNİ SÂBİT BIRAKIR

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ
﴿٣٨﴾ يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَاِنْ
مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ
وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

38. Andolsun biz senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber mûcize getiremez. Her müddetin yazıldığı bir *(kitap)* vardır.

39. Allah dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır. Bütün kitapların aslı O'nun yanındadır.

40. Biz onlara vâdettiğimizin *(azâbın)* bir kısmını sana göstersek de veya *(ondan önce)* senin canını alsak da sana ancak *(Allah'ın emirlerini)* tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir.

❀

Ey Muhammed! *"Andolsun biz senden önce de"* senin gibi birer insan olan *"peygamberler gönderdik."*

Bu ifade, peygamberin mutlaka melek olması gerektiğini söyleyen müşriklere verilmiş bir cevaptır.

Senin hanımların ve çocukların olduğu gibi *"onlara da eşler ve çocuklar verdik."* Bu, onlar hakkında câiz oluyor da senin hakkında niye câiz olmasın?

Bu ifade ise "Bu adamın kadından ve evlenmeden başka işi gücü yok! Peygamber olsaydı, sadece zühd ve ibadetle meşgul olurdu." diyen yahudilere verilmiş bir cevaptır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Peygamberleri daha başlangıçta ilâhî bir inâyet cezbedince onları beşerî-hayvânî derekelerden rûhânî velâyet mertebesine yükseltir. Daha sonra da bu derecelerden alıp son olarak rabbânî risâlet ve nübüvvet mîrâclarına yükseltir. Böylece onlarda tabîat îcâbı eşler istemeye, canlı olmanın gereklerinden olarak çocuklarına meyletmeye zorlayan beşerî bir istek ve nefsânî hüküm kalmamıştır. Bilakis Allah yaratıcılık sıfatını ortaya çıkarma konusunda halîfelik özelliği ile şerîata uygun olarak onlarda hanımlara ve çocuklara rağbet var etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa Yaratıcı olan biz miyiz?"*** (el-Vâkıa, 56/59)

Hakîm Tirmizî *Nevâdiru'l-usûl*'de şöyle der: "Peygamberler, peygamberliğin

getirdiği üstünlük sâyesinde çok güçlü yaratılmışlardır."

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Dört konuda insanlardan üstün kılındım: Cömertlik, cesurluk, güçlü kuvvetli olmak ve fazla cinsî münâsebette bulunabilmek*."[149]

Hz. Peygamber (a.s.)'a cennet ehlinden kırk kişinin gücü verilmiştir. Cennet ehlinden bir kimsenin gücü, dünya erkeklerinden yüzünün gücüne eşittir. Buna göre Hz. Peygamber (a.s.)'a dört bin erkeğin gücü verilmiş oluyor. Süleyman (a.s.)'a ise dünya erkeklerinden yüzünün, bir başka görüşe göre de bininin gücü verilmiştir.

İnsânü'l-uyûn'da şöyle der: "Hz. Peygamber'in bilfiil bulunduğu kadınların sayısı, on ikisi nikahlı, dördü cariye olmak üzere on altıdır."[150]

Süfyan b. Uyeyne der ki: "Çok sayıda kadın almak, dünyadan sayılmaz. Çünkü Hz. Ali (r.a.) ashâbın en zâhidi olduğu halde dört hanımı ve on yedi cariyesi vardı. Muğîre b. Şu'be de ömrü boyunca seksen kadınla evlenmişti."

Hasan b. Ali (r.anhümâ) çok evlenen bir zattı. Öyle ki ömrü boyunca iki yüzden fazla kadınla evlenmişti. Hz. Peygamber (a.s.) (Hz. Hasan'a): "*Bana hem yaratılış hem de ahlâk bakımından benziyorsun.*"[151] buyurmuştur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim ve senedim -Allah ruhunu rahatlatsın- de yirmi kadar kadınla evlenmişti. Mehrini verdiklerinden dördünü aynı anda nikahında tutarken, on beş de cariyesi bulunuyordu. Avamdan niçin bu kadar fazla kadın aldığını soranlara: "Şu dünyada herkesin mübtelâ olduğu bir şey vardır. İşte ben de çok kadın nikahlamaya mübtelâ kılındım." diye cevap verirdi. Baş başa kaldığımız zamanlarda bu fakîre ise:

"Bu, peygamberliğin ve bu ümmetin seçkinlerinin özelliklerindendir." derdi. Bu sözüyle şu meşhûr hadise işaret ederdi: "*Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nûru namaz*."[152]

Böyle bir aşk ve muhabbet, sadece kudsî nefis sahiplerinde bulunur. Onlar, her varlıkta başkalarının mütâlaa edemediği şeyleri mütâlaa ederler.

Ne güzel söylenmiş:

Ey zamanın müftüsü, beni onun aşkından men edersin
Onu görmediğin için ben seni mâzûr sayıyorum

"Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber mûcize getiremez." Hiçbir peygamberin O'nun emri olmaksızın kendi ihtiyarıyla ve kendi görüşüyle bir mûcize ortaya koyması mümkün olmaz. Hiçbirinin böyle bir gücü yoktur. Çünkü onlar da itâat eden, bir rableri olan kullardır.

Bu ifade, "Şâyet Muhammed Allah katından gönderilmiş olsaydı, bizim kendisinden istediğimiz tüm mûcizeleri, hiç duraksamadan getirmesi gerekirdi." diyen müşriklere bir cevaptır. Ayrıca burada bütün mahlukatın hareket ve sükûnetlerinin Allah'ın irâde ve meşîetiyle gerçekleştiğine, peygamberlerin hareket ve sükûnetlerinin de O'nun izin ve rızasına bağlı olduğuna işaret edilmektedir.

"Her müddetin" her zamanın, sahibinin maslahatına uygun biçimde kesinleştirilerek

yazılmış *“yazıldığı bir”* hükmü, kitap *“vardır.”* Çünkü hikmet, asırların ve milletlerin değişmesine uygun olarak hükümlerin de değişmesini gerektirir.

Bu ifade, ‘Muhammed peygamber olmuş olsaydı birçok Tevrat ve İncil hükmünü ilgâ etmemesi gerekirdi.’ diyenlere verilmiş bir cevaptır.

Şeyh ise tefsîrinde şöyle der: “Yâni Allah Teâlâ’nın takdir ettiği her şey için bilinen, yazılı bir zaman vardır. Bu zaman ne artar, ne de eksilir. Yâhut da öne alınır ne de geciktirilir.

Mahlûkatın ecellerinden her bir ecelin kitabı Hak Teâlâ’nın nezdindedir. Cenâb-ı Hak’dan başka kimse, mahlûkatın ecellerine muttalî değildir.

❀

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ ۚ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

39. Allah dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır. Bütün kitapların aslı O’nun yanındadır.

“Allah” silmeyi *“dilediğini siler,”* sâbit bırakmayı *“dilediğini sâbit bırakır.”* Bu ifadeden maksad şu mânâlardan birisi olabilir:

1- Nesh etmeyi doğru bulduğu şeyi nesh eder ve yerine daha hayırlısını veya benzerini getirir. Hikmetinin gereği olan şeyi nesh edilmemiş olarak olduğu gibi bırakır.

2- Tevbe edenlerin günahlarını siler, onların yerine sevabları sâbit kılar.

3- İyilik ve kötülük olmayan amelleri hafaza (kirâmen kâtibîn) meleklerinin dîvanlarından siler. Çünki hafaza melekleri insanoğlunun söylediği ve yaptığı her şeyi kaydetmeye memurdur. Pazartesi ve Perşembe günleri bu meleklerin kaydettikleri levh-i mahfûzdakilerle karşılaştırılır. Sevab ve azâb bakımından karşılığı olmayanlar silinir, sevab ve azâb bakımından karşılığı olan ise olduğu gibi bırakılır. Şâyet divanın (amel defterinin) başı ve sonu hayırlı ise aradaki günahlar da silinir. Başında ve sonunda iyilik bulunmayan divanlardaki günahlar ise olduğu gibi bırakılır.

❀

Meleklerin kalbin zikrini de yazıp yazmadıkları ihtilaflıdır. **Süfyan b. Uyeyne**’ye: “Bu iki melek gaybı bilirler mi?” diye sorulunca “Hayır.” dedi. Bunun üzerine:

“Peki kalbin amelinden olup da meydana gelmeyen şeyleri nasıl yazıyorlar?” diye sorulunca da şöyle cevap verdi:

Tıpkı mücrimler simâlarından tanındığı gibi (bk. er-Rahman, 55/41).

Her amelin tanındığı bir sîmâsı vardır. Bir kul, güzel bir amel işlemek isteyince ağzından misk kokusu çıkar ve bu sayede kalbinin amelini kaydederler. Kötü bir amel işlemek isteyip de bu kalbinde yerleşince ağzından leş gibi çirkin bir koku çıkar.

Nevevî, meleklerin kalbin amellerini de yazdığı şeklindeki görüşü daha doğru kabul eder. **İzzeddin b. Abdüsselâm** ise “Âlimlerin çoğunun görüşüne göre meleğin kulun

bâtınını, iç dünyasını bilme imkânı yoktur.” der.

Rayhânü’l-kulûb’daki şu ifade de bu görüşü desteklemektedir: “Gizli zikir, hafaza meleklerine gizli kalan zikirdir. Yoksa ses kısılarak yapılan zikir değildir. Gizli zikir, Hz. Peygamber (a.s.) ile O’na güzel bir şekilde tâbi olanlara mahsustur.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: İnsân-ı kâmil Allah Teâlâ’nın emânetinin taşıyıcısı, O’nun sırlarının mazharı ve mahlûkatın en hayırlısı olduğu için meleklerin ona muttalî olmaması muhtemeldir. Ancak melekler, onun dışındakilerin durumlarına insanlara gizli kalan birtakım özellikleri sâyesinde hesap günü onları susturmak ve amellerini sayıp dökmek için muttalî olabilirler. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: **“*Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!*”** (el-Kehf, 18/49)

4- Allah Teâlâ, saâdet ve şakâvet, yani cennetlik-cehennemlik olma, rızk ve ecel hususlarında dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır.

Hz. Ömer’in Beytullah’ı tavaf ederken ağlayarak şöyle niyaz ettiği rivâyet edilir:

“Allah’ım! Eğer beni cennetliklerden yazdıysan öylece bırak. Cehennemliklerden yazdıysan oradan silip cennetliklere, mağfiret edilenlerin arasına yaz. Çünkü Sen dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakırsın. Bütün kitapların aslı Sen’in yanındadır.”

Bir rivâyette şöyle denilir: “Bir adamın otuz senelik bir ömrü varken akrabalık bağlarını kopardığı için ömrü üç güne düşürülür. Üç senelik ömrü olan bir adam da sıla-i rahme dikkat ettiği için ömrü otuz seneye çıkarılır.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle diyor: “Hareketlerini meşîet (istek) ve irâdeye bağlı olarak yapanların eceli için, fiillerinin meydana geldiği muayyen bir vakit vardır. İzin ve rızâ ehlinin durumu da böyledir. Sonra Allah Teâlâ cennetliklerin, dilediği cehennemliklere mahsus fiillerini siler ve cennetliklere mahsus fiillerini bırakır. Cehennemliklerin de, dilediği cennetliklere mahsus fiillerini silip cehennemliklere mahsus fiillerini bırakır. Her iki grubun nihâî durumlarının ve âkıbetlerinin takdir edildiği bütün kitapların aslı (ümmü’l-kitab) O’nun yanında olduğu için ne bir fazla ne de bir eksik meydana gelir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Değişme, başkalaşma, silme ve isbât kavramları, sadece ârızî saâdet ve şakâvete göredir. Çünkü aslî saâdet ve şakâvetin aksine bu ikisi değişme kabul ederler. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.)’ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*Nutfenin üzerinden kırk beş gece geçince melek bu nutfeye girerek: “Ya Rab! Bu şakî mi, yoksa saîd mi?” diye sorar. Allah onun hakkında hükmünü verir, melek de bunu yazar. Yine melek: “Yâ Rab! Bu erkek mi, dişi mi?” diye sorar. Allah onun hakkında hükmünü verir, melek de yazar. Sonra amelini ve rızkını sorar. Allah bunlarla ilgili hükmünü verir, melek de yazar. Sonra sayfa dürülür, artık ne bir fazlalık ne de bir eksilme meydana gelir*.”[153]

Buradan anlaşılıyor ki; anne karnı levh-i ezelle alâkalıdır. (ezel levhi) asla değişmez. His âlemi ise levh-i mahfûzla alâkalıdır. Dolayısıyla bazı âlimlerin: “Allah Teâlâ, şakîlik, saîdlik ölüm, hayat, rızk, ömür, ecel, yaratılış ve ahlâk dışında dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır” şeklinde sözleri bu mânâya hamledilmelidir.

Nitekim **Şeyh Sa‘dî** şöyle demiştir:

Bir insanın tabîatında kötü huy yerleştiyse
O kötü huydan ecel gününden başka günde kurtulunmaz.

Şu halde sıla-i rahim ile ömrün uzamasının mânâsı, öldükten sonra amelinin yazılmaya devam etmesidir. Böylece sanki ömrü uzamış olur. Ya da şarta bağlama veya farz ve takdir etme kabîlindendir.

5- Allah bazı hâlleri siler ve onların zıtlarını sâbit kılar. Meselâ, nutfeyi alâkaya, sonra bir çiğnem ete ilâ âhirih çevirmesinde olduğu gibi.

6- Allah bir takım amelleri siler. Meselâ bir kâfir, âhir ömründe müslüman olduğu takdirde kâfirken işlediği ameller silinip güzel amele çevrilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Ancak tevbe ve îman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir."*** (el-Furkan, 25/70) Müslümanken âhir ömründe kâfir olan birinin de sâlih amelleri silinir ve onlardan faydalanamaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Dünyada yaptıkları da boşa gitmiştir, yapmakta oldukları şeyler zâten bâtıldır."*** (Hûd, 11/16)

Allah Teâlâ küfrü siler ve îmânı sâbit kılar. Cehâleti siler, ilim ve ma‘rifeti sâbit kılar. Gaflet ve nisyânı siler, huzur ve zikri sâbit kılar. Buğzu siler, muhabbeti sâbit kılar. Zaafı siler, gücü sâbit kılar. Şekki siler, yakîni sâbit kılar. Hevâyı siler, aklı sâbit kılar. Riyâyı siler, ihlâsı sâbit kılar. Cimriliği siler, cömertliği sâbit kılar. Hasedi siler, şefkati sâbit kılar. Tefrikayı siler, birliği sâbit kılar. Böylece devam eder gider. Bunun delîli de ***"O"*** silmek ve sâbit kılmak suretiyle ***"her gün bir iştedir."*** âyetidir. (er-Rahmân, 55/29)

Kâşifî der ki: Ebû'd-Derdâ (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.)'den şöyle rivâyet etmiştir: "*Gecenin son üçte biri kalınca Hak Teâlâ kendisinden başka kimsenin vâkıf olmadığı bir kitaba nazar eder. Her neyi isterse o kitaptan mahv eder, siler. Her neyi isterse o kitaba yazar, isbât eder*." *Fusûl* kitabında rivâyet edilir ki: "Cenâb-ı Hak ebrârın kalblerinde yazılmış olan inkârı mahveder. Onun yerine remizleri ve sırları isbât eder."

7- **Şiblî** (r.h.) ise şöyle diyor: "Allah dilediği kimsenin ubûdiyyetini ve vasıflarını müşâhedeyi siler, onun yerine rubûbiyyeti ve delillerini müşâhedeyi isbât eder."

8- **İbn Atâ** der ki: "Allah onların vasıflarını siler, sırlarını sâbit kılar. Çünkü orası müşâhede mekânıdır.

9- *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: Avâm için dilediği yerilmiş nefsânî ahlâkı siler ve övülmüş ruhânî ahlâkı sâbit kılar. Havâs için rûhânî ahlâkı siler, rabbânî ahlâkı sâbit kılar. Ahassu'l-havâs için ise varlığın izlerini siler, cömertliğin eserlerini sâbit kılar. ***"O'nun zâtından başka her şey helâk olacaktır."*** (el-Kasas, 28/88)

10- **İmam Kuşeyrî** der ki: "Nefsânî hazları mahveder, rabbânî hakları isbât eder. Ya da mahlûkatı müşâhedeyi giderir, Hakk'ı müşâhedeyi getirir. Beşeriyetin izlerini mahv eder, ahadiyyetin nurlarını sâbit kılar. Kula âid olan şeyleri eksiltir, Cenâb-ı Hakk'a âid

olan şeyleri artırır. Böylece ezelde ne ise sonunda da o olur.”

Şeyhülislâm şöyle demiştir: “İlâhî, senin celâl ve izzetin işâret mahalli bırakmadı, senin celâl ve izzetine kimse vâkıf olmadı. Sen nisbet ve izâfet yolunu yukarı tuttun, kimsenin buna ilmi ermedi. Ona vukufta ben noksanım, sen ziyâdesin. Ezelde ne olmuş ise sonunda da o oldu.”

Mihnet ve meşakkatin hepsi su ve çamurdan olan tabîatımızdandır:
Gönülden önce o kil ve çamur yoktu, o ancak bizden hâsıl oldu.
Cihanda sâhib olduğumuz yoktur bir evimiz
Gideriz o eve ki, esas menzilimizdir.

“Bütün kitapların aslı O’nun yanındadır.” Araplar, asıl yerine geçen her şeye “ana” derler. Beyine “أُمُّ الرَّأْسِ (başın anası)”, Mekke’ye “أُمُّ الْقُرَى (şehirlerin anası)” denmesi böyledir.

Yâni, kendisinden hiçbir şeyin değişmeyeceği asıl kitab Allah Teâlâ’nın yanındadır. Bu kitab, Allah’ın ezelde yazmış olduğu kitap olup kendi zâtıyla kâim, ezelî, ebedî ve sonsuz ilminden ibârettir. O, her şeyi eksiksiz-fazlasız tam olarak ilmen kuşatmıştır. O’nun katında her şey bir ölçüye göredir. O, kesinleşmiş hüküm levhası (levh-i kazâ)dır.

Dört tane levh vardır:

1- Mahv ve isbâttan hâlî olan kesinleşmiş hükümlerin yer aldığı levh-i sâbıktır. Bu akl-ı evvelin levhidir.

2- Kader levhi, yani birinci levhin külliyâtının tafsîl edilip sebeplerine bağlandığı küllî nefs-i nâtıkaların levhidir. Levh-i mahfûz denen levha budur.

3- Bu âlemde bulunan tüm varlıkların şekil hey’et ve miktarlarının nakşedildiği cüz’î semâvî nefislerin levhidir. Dünya semâsı denilen şey budur. Birinci levh bu âlemin ruhu, ikinci levh kalbi olduğu gibi bu levh de hayâlidir.

4- Şehâdet âleminde sûretleri kabûl eden heyûlâların levhidir.

el-Vâkıâtü’l-Mahmûdiyye’de şöyle der: “Bilesin ki biri mânevî diğeri de sûrî olan iki levh vardır. Sûrî levh, on sekiz bin adettir. Bunların en küçüğü bu taayyün mertebesinde olanıdır. Bu levh değişme ve başkalaşmayı kabul eder. *“Allah dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır”* âyeti de bununla alâkalıdır. Mânevî levh ise değişme ve başkalaşmayı kabul etmez. Zamanı ve hacmi de yoktur. ‘Çevresi zebercedden olan kızıl yakut olduğu söylenen levh, sûrî levhdir. Mânevî levha gelince o, Allah’ın ezelî ilmindedir. Kesinlikle değişmez. Ancak bunların hepsi tek bir irâde ile meydana gelmiştir.”

İnsan varlığında da mânevî ve sûrî iki adet cüz’î levh vardır. Cüz’î-mânevî levh, küllî olan mânevî levhin kapısıdır. Cüz’î-sûrî levh ise (küllî olan) sûrî levhin kapısıdır. Bu bakımdan surî levh, evliyâullahın çoğuna keşfolunur. Mânevî levha gelince bu ancak bir

kişiye ondan sonra başka bir kişiye (teker teker) hâsıl olur.

Bu levhin başka bir yerinde Allah Teâlâ dışında, tek ve ezelî bir irâde ile olmuş ve olacak olanların tamamı da mevcuttur. Bunlarda çoğalma, değişim ve başkalaşma söz konusu değildir. ***"Benim nezdimde söz değişmez!"*** (Kaf, 50/29) ifadesinden maksad budur. *"Allah dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır."* ifadesi ise bu ezelî irâdenin taalluklarıyla ilgilidir.

Bu taalluklar, O'nun hikmeti gereğince ortaya çıkan (hakîkî) ilâhî sıfatlardan ibârettir. İşte kulluk fiilleri de bu taalluklardandır.

Bunlar, kullardan kendi hâdis iradeleri ile ve kendi cüz'i ihtiyarları ile sâdır olmaktadır. Yani onlar, hür tercihlerini fiilleri tarafına yöneltiyorlar, Allah Teâlâ da bunları yaratıyor. O zaman bu fiillerin yaratılması Allah'tan, kazanılması (kesb) ise kullardandır. Dolayısıyla bundan cebr lâzım gelmez.

Ameller birer alâmettir. Cennetlik (saîd) olması takdir edilmiş birinin cennetlik olması kesinleşip mühürlenmiştir. Cehennemlik (şakî) olacağı takdir edilmiş birinin cehennemlik oluşu da kesinleşip mühürlenmiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulur: "*Sizden biri cennetliklerin amellerini işlemeye devam eder. O kadar ki kendisiyle cennet arasında sadece bir arşın mesafe kalır. Fakat ezelî hüküm galip gelir, cehennemliklerin amellerini yapmaya başlar ve cehenneme girer. Yine biriniz kendisiyle cehennem arasında bir karışlık mesâfe kalıncaya dek cehennemliklerin amelini işler durur, fakat ezelî hüküm galip gelerek cennetliklerin amellerini yapmaya başlar ve cennete girer.*"[154]

Hz. Peygamber'in buradaki "*cehennemliklerin amelini yapmaya başlar ve cehenneme girer*" ifadesiyle "*cennetliklerin amelini yapmaya başlar ve cennete girer*" ifadesi, amelin her iki durumda da sebep olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü; 'ezelî hüküm galip gelerek cehenneme ve cennete girer' buyurmuyor, aksine ameli de zikrediyor. Nitekim zekî birine bu gizli değildir.

Bilesin ki Allah Teâlâ birçok atıyyeyi sâlih amellere bağlamış, kullarına bu amelleri emretmiştir. Bir hadiste: "*Duâ, başa gelen ve gelmeyen musîbetler açısından fayda sağlar.*"[155] buyrulmuştur.

İhyâ'da der ki: "Eğer: 'Kazâ ve kaderin geri çevrilmesi mümkün olmadığı halde duâ etmenin faydası nedir?" denirse şöyle cevap veririz: Rahmetin celb edilip belânın geri çevrilmesi husûsunda duânın bir sebep teşkil etmesi de kazâ ve kadere dâhildir. Bu bakımdan duâ bir kalkana benzer. Gelecek okları bertaraf etmek için kalkan taşımak da kaderi kabul etmiş olmakla çelişmez. İşte duâ da böyledir. Allah Teâlâ bir şeyin olmasını takdir buyurduğu gibi o şeyin sebebini de takdir buyurmuştur."

Hasan Basrî şöyle diyor: "Hiç amel yapmadan cenneti istemek günahlardan bir günahtır." Yine o şöyle diyor: "Hakikate ermiş olmanın alâmeti, ameli terk etmek değil, amelini görmeyi terk etmektir."

Şu halde akıllıya düşen ecel gelene kadar nefsin hevâsından el etek çektirip iyi amellerde bulunmaya çalışmaktır.

Kemâl Hocendî der ki:

Çalış, gayret et ki vücûd hazînesini elde edesin
Ki taleb etmeden maksûd cevherini bulmak mümkün değildir

❀

وَاِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذ۪ي نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ

وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾

40. Biz onlara vâdettiğimizin *(azâbın)* bir kısmını sana göstersek de veya *(ondan önce)* senin canını alsak da sana ancak *(Allah'ın emirlerini)* tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir.

Ey peygamberlerin en üstünü! *"Biz onlara"* Mekke müşriklerine *"vaadettiğimizin"* azâb, deprem ve musîbetlerin *"bir kısmını sana"* hayatında *"göstersek de"* ki bu durum senin düşmanlarından intikamını alır.

Düşmanının ölümünden sonra sana ağlamak gerekmez
Ki düşmanın ölümünden sonra artık sen yaşadın

"Veya" bunları göstermezden önce temiz ruhunu kabzederek *"senin canını alsak da"* sen üzülme! *"sana ancak* (Allah'ın emirlerini) *tebliğ etmek düşer"* Yani sana düşen, risâleti tebliğ ve emâneti yerine teslim etmektir, başka değil. *"Hesap"* yani kıyamet günü yaptıklarının karşılığını vermek de sana değil *"yalnız bize âiddir."* Onlardan şiddetli bir şekilde intikam alacağız! Onların yüz çevirmesi seni üzmesin, azâba duçâr edilmeleri konusunda acele etme.

Bu ifadenin benzeri şu âyettir: **"*Biz seni onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız.*"** (ez-Zuhruf, 43/41) Yani sen ölsen de hayatta kalsan da onlar Allah'ın azâbından kurtulamazlar.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Biz onlara vaadettiğimizin" azâb* ve sevabın *"bir kısmını"* vefâtından önce keşif ve müşâhede ile *"sana göstersek de"*

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) aşere-i mübeşşerenin ve başkalarının cennete gireceğini haber vermiştir. Yine:

"Babam nerede? diyerek babasının nerede olduğunu soran kimseye:

"*Benim babam da senin baban de cehennemliktir.*"[156] diye haber vermiştir.

Yine O (s.a.):

"*Cenneti gördüm, içinde falan kimse vardı. Cehennemi gördüm orada falan kimse vardı*." buyurmuştur.

"Veya" onların hallerini sana göstermeden önce *"senin canını alsak da sana ancak"*

tebliğ etmeni emrettiğimiz şeyleri *"tebliğ etmek düşer"* Söylediklerini kabul ettirmek sana düşmez. Red ve kabul konusunda "*hesap yalnız bize aiddir."*

---

[149]. *Münâvî*, IV, 439

[150]. Bazı araştırmacılara göre Peygamberimizin ömründe onbir zevcesi, iki câriyesi olmuştur. (Bk. Hz. Peygamber ve Aile Hayatı) ISAV Neşriyat, s. 203-208.

[151]. *Buhârî*, Fedailu ashabi'n-Nebi, 10; *Tirmizî*, Menâkıb, 29; *Müsned*, I, 98, 108, 115

[152]. *Nesâî*, İşretü'n-nisa, 1; *Müsned*, III, 128, 199, 285

[153]. *Kenzu'l-Ummâl*, I, 120

[154]. *Buhârî*, Bed'ül-Halk, 6; Kader 1; *Müslim* Kader 1

[155]. *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 146

[156]. *Ebû Dâvud*, Sünnet, 17; *Aclûnî*, I, 61

ALLAH'IN HÜKMÜNÜ BOZACAK KİMSE YOKTUR

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا
مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ
الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ
قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

41. Bizim, yeryüzüne gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah *(dilediği gibi)* hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur. Ve O hesabı çabuk görendir.

42. Onlardan öncekiler de *(peygamberlerine)* tuzak kurmuşlardı; halbuki bütün tuzaklar Allah'a aittir. Çünkü O, herkesin ne kazandığını bilir. kâfirler de bu yurdun *(dünyanın)* sonunun kimin olduğunu yakında bileceklerdir.

43. Kâfir olanlar: "Sen rasûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin." diyorlar. De ki: "Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi olan *(peygamber)* yeter."

❀

Sanki kâfirler: "Rabbinin sana göstermeyi vaadettiği şey nerede?!" diye sormuşlar, bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bizim"* emrimizin *"yeryüzüne"* kâfirlerin yurduna *"gelip onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi?"* Yani, müşriklerin yurtlarını Muhammed (s.a.) ve O'na inananlar vasıtasıyla fethettiğimizi görmediler mi? Müslümanların müşriklerin yurtlarını istîlâ etmesi sâyesinde İslâm yurdunun genişlemesi kâfir yurtlarının eksilmesi demektir. Allah Teâlâ kâfir yurtlarından bir bölümünü müslümanlara vermeye kâdir olduğuna göre tamamını da verebilir. Onlar hâlâ ibret almayacaklar mı?

"Allah (dilediği gibi) *hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur."* Yani, hiçbir karşı çıkanı ve nakzedeni olmaksızın hükmü geçerli olacak şekilde hüküm verir. Allah, İslâm'ın galip geleceği, izzet ve ikbâle ereceğine, küfrün ise geri çekilip çökeceğine hükmetmiştir. Bu hüküm kesinlikle vukû bulacaktır, değişmesi mümkün değildir.

"Ve O, hesâbı çabuk görendir." Onları dünyadaki öldürülme ve sürülmeden hemen sonra âhirette de hesâba çekecektir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kâfir yurdunun eksilmesi ancak cihâd emrine bağlı olan

fetihlerle gerçekleşebilir. Cihâd ise Medine'de farz kılınmıştır. Bu bakımdan gâyet açık olduğu üzere kuvvetli görüş, bu âyetin Mekke'de değil, Medine'de nâzil olduğudur. Sûrenin Mekke'de nâzil olduğuna hükmedenler de iki âyeti istisnâ etmişlerdir. Sûrenin başında bunlara işâret edilmişti. Ancak bu âyet orada istisnâ edilmemişti. Doğrusu bizim burada söylediğimizdir.

Bazı âlimler 'yurdun eksilmesi'nin, bereketin kalkması, yerleşim yerlerinin harâb olması, insanların veya âlimlerin, fakihlerin ve iyi kimselerin vefât etmesi olduğunu söylemiştir.

Bir hadiste buyrulur ki: "*Allah Teâlâ ilmi kullardan çekip almaz. Ancak ilmi âlimlerin ruhunu kabzetmek sûretiyle alır. Nihâyet âlim kalmayıp insanlar câhil önderler edinirler. Onlar da bilgisiz olarak fetvâ verirler. Hem kendileri dalâlete düşer hem de başkalarını düşürürler*."[157]

Hadis bütün bunların peyderpey meydana geleceğine, bu konuda şüphe olmadığına işâret etmektedir.

Selman (r.a.) der ki: "Önce gelen, sonraki öğreninceye kadar kaldığı sürece insanlar hayır içinde yaşamaya devam ederler. Ancak sonra gelen önce gelenden öğrenmeden helak olursa bütün insanlar helâk olur."

İbnü'l-Mübârek şöyle der: "Bu ümmet, ancak seçkinleri yüzünden bozulacaktır. Seçkinler (havas) de âlimler, gâzîler, zâhidler, tâcirler ve vâliler olmak üzere beş gruptur.

Âlimler, peygamberlerin vârisleridir.

Zâhidler yeryüzünün temel direğidir.

Gâziler, Allah'ın yeryüzündeki askerleridir.

Tâcirler Allah'ın bu ümmet içerisindeki eminleridir.

Vâlîler ise ümmetin idarecileridir.

İmdi, bir âlim dini alçaltır ve mala fazla değer verirse câhiller kime uyar?

Dünyaya iltifat etmemesi gereken bir zâhid dünyanın peşinde koşarsa, tevbe edenler kime uyar?

Gâziler tamahkâr olursa düşmana karşı nasıl zafer kazanır?

Tüccar, güvenilmez (hâin) olursa, güven nasıl tesis edilir?

Çoban kurt olursa koyunlar nasıl güdülür?"

Sanatı zulüm olan sultanlık edemez
Çünkü kurttan çoban olmaz

Âyetin işâreti şöyledir: "*Bizim,*" beşeriyyet *"yeryüzüne gelip onu uçlarından"* rûhâniyyet vasıflarını artırarak bâzı vasıflarını *"eksilttiğimizi görmediler mi?"* Rûhâniyyet arzının ahlâkını rabbânî ahlâkla değiştirerek eksiltiriz. Ubûdiyyet arzının yaratılmışlık izlerini rubûbiyyet nurlarını ortaya çıkararak eksiltiriz. Ezelden ebede dek *"Allah"* dilediği gibi *hükmeder, O'nun hükmünü bozacak"* öne alacak, geciktirecek ve değiştirecek *"kimse yoktur. Ve O"* takdir etme, planlama ve hüküm verme hususunda *"hesabı çabuk görendir."* Bu bakımdan O'nun hükümlerinden herhangi birini

değiştirmek hiç kimse için mümkün değildir.

❀

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلّٰهِ الْمَكْرُ جَمِيعاًۜ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ

نَفْسٍۜ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

42. Onlardan öncekiler de *(peygamberlerine)* tuzak kurmuşlardı; halbuki bütün tuzaklar Allah'a aittir. Çünkü O, herkesin ne kazandığını bilir. kâfirler de bu yurdun *(dünyanın)* sonunun kimin olduğunu yakında bileceklerdir.

"Onlardan öncekiler de (peygamberlerine) *tuzak kurmuşlardı;"* Bu söz, Hz. Peygamber'i teselli etmek içindir. Yani, Mekkeliler Hz. Muhammed (a.s.)'a tuzak kurdukları gibi onlardan öncekiler de peygamberlerine ve onlara inananlara tuzak kurmuşlardı. Öncekilerin kurduğu tuzak, peygamberlerini gizlice öldürmeyi ve onlara inananlara işkence etmeyi planlamalarıdır. Mesela Nemrud, İbrahim (a.s.)'ın rabbini öldürmek (!) amacıyla bir kule inşâ ederek İbrahim'e tuzak kurmuştu. Fir'avn Mûsâ (a.s.)' a, yahudiler Hz. Îsâ (a.s.)'a, Semudlular Sâlih (a.s.)'a tuzak kurdu. Nitekim bunlar: ***"Onu ve âilesini geceleyin öldürelim."*** (en-Neml, 27/49) diyorlardı. Mekke kâfirleri de Hz. Peygamber'i öldürmeye karar verdiklerinde Daru'n-nedve'de tuzak kurmuşlardı.

"Halbuki bütün tuzaklar Allah'a aiddir." Allah'ın tuzağı, onları ne olduğunu bile anlayamadan helak etmesidir.

Allah'ın kâfirleri böyle helak edivermesi, istiâre yolu ile tuzak kuranın tuzağına benzetilmiştir.

el-Kevâşî'de şöyle denilir: Tuzakların sebepleri ve karşılığı Allah'ın elindedir. Kimse, murad ettiği bir hususta O'na galip gelemez. Bu sebeple O, kâfirlerin tuzaklarını boşa çıkartıp peygamberlerine de zafer ihsan ederek kâfirlerin tuzaklarının karşılığını vermiş olur. Tuzağı yaratan da Allah olduğuna göre onların kurduğu bütün tuzaklar da O'nun olmaktadır. Bu bakımdan Allah'ın izin verdikleri dışında hiçbir tuzak zarar veremez.

Sonra Allah kendi tuzağının ne kadar güçlü ve mükemmel olduğunu şöyle ifade ediyor: *"Çünkü O, herkesin"* hayır ve şer olarak *"ne kazandığını bilir"* ve bunların karşılığını hazırlar.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de diyor ki: "Her zaman ve devirde insanların kurdukları tuzaklar mutlaka olmuştur. Fakat bütün tuzaklar esasen Allah'ındır. Çünkü O, ehl-i Hakk'ı insanların kurduğu tuzaklarla denemek ve Allah'a güvenerek insanların tuzaklarına sabretmeleri için insanlara, kendi tuzaklarıyla tuzak kurdurarak aslında tuzakçılara tuzak kurmuş olmaktadır. Çünkü O, tuzak kuranların en hayırlısıdır."

Mesnevî'de şöyle denilir:

Zayıfları sen yardımcısız sanma,
*Kur'ân'dan "**Allah'ın yardımı gelince**" (Nasr sûresini) oku.*
İpek böceği gibi, kendi etrafını örme,
Kendin için bir kuyu kazacaksan bâri, boyuna göre kaz.
Sen bir filsen, düşmanın senden ürkmüşse,
Sana cezâ olarak ebâbil kuşları gelip çatar.
Yeryüzünde bir zayıf emân dilerse,
Gökyüzü ordusu birbirine karışır.
Sen birisini dişinle ısırıp kan içinde bırakırsan
Diş ağrısına tutulunca ne yaparsın?

"kâfirler de" kendileri için hazırlanan azâb onlar gafil iken gelip çattığı zaman *"bu yurdun"* dünya yurdunun *"sonunun"* övgüye lâyık âkıbetin bu iki gruptan "*kimin olduğunu bileceklerdir."* Bu yurdun sonu kulun son nefesini Allah'ın rahmet ve rızâsına nâil olmuş olarak, meleklerin müjdelerini alarak vermesi ve cennete girmesi demektir.

Müfti Sa'dî der ki: "En iyisini Allah bilir, ama bu ifadenin, 'Kâfirler de dünyaya en son kimin sâhip olacağını bilecekler' şeklinde anlaşılması da uzak bir ihtimal değildir."

Şu halde mü'minin Mevlâsına tevekkül etmesi, O'nun vaadine güvenmesi ve âcilen yapılmasını istediği şeyleri âcilen, daha sonra yapılmasını istediği şeyleri de daha sonra yapmak sûretiyle O'na muvafakat etmesi gerekir. Allah Teâlâ nasıl peygamberine yardım etmiş ve olanlar olmuşsa aynı şekilde her asır ve zamanda peygamberine yardım edenlere de yardım eder ve onları görünen ve görünmeyen düşmanlarına gâlip kılar.

❀

Rivâyet edilir ki Peygamber (a.s.) Efendimiz, Bedir savaşında kâfir ölülerinin oradaki kör bir kuyuya atılmasını emretti. Hz. Peygamber bir topluluğa gâlip geldikten sonra savaş meydanında üç gece kalırdı. İşte savaştan üç gün sonra bineğinin hazırlanmasını emretti. Bineğine yükü yüklenip hazırlanınca peşinde ashâbı olduğu halde o kör kuyunun ağzına gelinceye kadar yürüdü ve:

"*Ey falan oğlu falan! Allah'ın ve Rasûlü'nün vaadettiklerinin gerçekleştiğini gördün mü? Ben Allah'ın bana vaad ettiğinin hak olduğunu gördüm!*" diye seslendi.

Bunun üzerine Ömer (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Şu ruhsuz cesetlerle mi konuşuyorsun?' diye sorunca şöyle cevap verdi:

"*Onlar benim söylediklerimi sizden daha iyi duyuyorlar*." Bir rivâyete göre ise, "*Benim söylediklerimi kesinlikle duydular, fakat cevap verebilecek güçleri yok*." buyurdu.[158]

❀

Katâde (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Allah Teâlâ, onları azarlamak, küçük düşürmek, pişmanlık duymalarını sağlamak ve azâb çektirmek için Rasulullah

(s.a.)’in sözlerini duyacak kadar diriltmiştir.

Ebû Leheb Mekke’de kalmıştı. Kureyş’in Bedir’de uğradığı hezîmetin haberi kendisine geldikten sonra birkaç gün yaşadı.

Ebû Leheb’e bir çeşit veba olan adese ârız olmuş ve ölümüne sebebiyet vermişti. Ancak yakınları onun için bir mezar kazmayıp cesedini bir duvara yaslamışlar ve duvarın arkasından üzerine taşlar atarak o şekilde gömmüşlerdi. Çünkü adese, Arapların uğursuz saydığı ve son derece bulaşıcı bir hastalık olarak gördükleri bir çıbandı.

İşte Ebû Leheb’e bu illet ârız olunca çocukları bile ondan uzaklaştı. Ölümünden sonra cenâzesine gömmek için kimse el sürmedi. Öylece üç gün bekledi. Fakat iyice kokunca insanların kendileri hakkında ileri geri konuşacağından endişe ederek zikredilen şekilde gömmek zorunda kaldılar.

Bir rivâyete göre ise bir çukur kazıp sopalarla iterek oraya attılar. Sonra da üzerine gömünceye dek uzaktan taş attılar.

O da böylece Hz. Peygamber’e kurduğu tuzakların karşılığını görmüş oldu. Âişe (r.anhâ), onun gömülü olduğu yerden geçerken yüzünü kapatmıştır.

en-Nûr’da der ki: “Bugün Bâb-ı Şebîke’nin dışındaki taşlanan kabir, Ebû Leheb’in kabri değildir. Kâbe’ye pislik süren iki adamın kabridir. Bu hâdise Abbâsîler zamanında cereyân etmiştir. Sabahleyin insanlar geldiklerinde Kâbe’ye pislik bulaştırılmış olduğunu görünce kimin yaptığını araştırmışlar ve birkaç gün sonra bu iki adamı yakalamışlardır. Adamlar yakalanmalarının ardından orada asılmışlar ve günümüze dek taşlanagelmişlerdir. İşte bu, onların dünyadaki cezâsıdır. Cenab-ı Hak bunlara böyle bir tuzak kurmuştur. Sen Allah’ın dinini ve o dinin ehli hayırlı âlimleri ve muttakîleri alaya alanların cezâsını buna kıyâs et.

Ömrünün sonlarında şeyhim senedim **Osman Fazlî Efendi** hazretlerine de bir vezir bir tuzak kurdu. Ancak Allah Teâlâ bu vezîri şeyhimden birkaç gün önce vefat ettirdi. O vezîr rüyada başı eğik olarak görüldü, şeyh hazretlerine yaptıklarından utandığından başını kaldıramıyordu.

Allah’ım, bizi kötü hâlden ve kötü amellerden koru, muhâfaza buyur.

❀

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي

وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

43. Kâfir olanlar: “Sen rasûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin.” diyorlar. De ki: “Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah ve yanında Kitab’ın bilgisi olan *(peygamber)* yeter.”

“Kâfir olanlar:” Yani, Mekke müşrikleri veya âyetin Medîne’de inmiş olması

durumunda ileri gelen yahudiler: “Ey Muhammed *“Sen rasûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin.” diyorlar.”*

Burada, Hz. Peygamber (s.a.)’in Allah tarafından gönderilmiş olmadığını söyleyenlerin kâfir olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim bazı filozoflar onun bir peygamber değil, sadece hikmet ehli biri olduğunu söylemişlerdir.

Hediyyetü’l-mehdiyyîn’de şöyle der: “Hz. Muhammed (s.a.)’e îman, O’nun şimdi bizim peygamberimiz olduğuna, hem nebîlerin hem de rasullerin sonuncusu olduğuna inanmaktır. O’nun peygamber olduğuna inandığı halde son peygamber olduğuna ve dîninin kıyâmete kadar nesh edilmeyeceğine inanmayan kimse mü’min olmuş olmaz.”

Dokuz felek ve yedi yıldızın güneşi,
Rasullerin hâtemi ve peygamberlerin efendisi!

“De ki: “Benimle sizin aranızda” yani benim size peygamber olduğum hususunda *“şâhid olarak Allah ve yanında Kitab’ın bilgisi olan yeter.”*

Allah’ın şâhidlik etmesinden maksad, peygamberlik iddiâsında doğru olduğuna delâlet edecek mûcizeler göstermesidir.

Yanlarında Kitab’ın bilgisi olan, Allah’ın kendisine Kur’ân’ı öğrettiği, beyan gücü verdiği ve Kur’an âyetlerini ve mûcizelerini gösterdiği kişilerdir. İşte böylece onlar Hz. Muhammed (s.a.)’in gerçekten peygamber olduğunu bilir ve buna şahidlik ederler. Bunlar, mü’minlerdir. Buradaki kitab ile kasdedilen de Kur’an’dır.

Abdullah b. Selâm (r.a.)’ın: “Bu âyet benim hakkımda nâzil oluştur.” dediği de rivâyet edilmiştir. Bu takdirde kitapla kasdedilen Tevrat olur. Çünkü Abdullah b. Selam ve benzerleri kitaplarında Hz. Peygamber (s.a.)’in özelliklerini gördüler ve O’nun peygamberliğinin hak olduğuna şâhidlik ettiler. Onların yaptığı şâhidlik de hasımların sözünü kesecek, susturacak mâhiyettedir.

Bilesin ki Hz. Peygamber (s.a.) bütün insanlara, cinlere, meleklere, hayvanlara, bitkilere ve cansız varlıklara gönderilmiştir. **Attâr** şöyle der:

Zerreleri dâvet ederdi o pâk olan zât,
O yüzden avucundaki taşlar tesbih ederdi

Mesnevî’de şöyle denilir:

Ebû Cehil’in elinde ufak taş parçaları vardı,
“Ey Ahmed, çabuk söyle şu avucumdaki nedir?” dedi.
“Peygambersen bil bakalım, avucumda ne saklı?
Mâdem ki göklerin sırrından haberin var!
O buyurdu ki: “Elindekilerin ne olduğunu, ben mi söyleyeyim?
Yoksa benim gerçek peygamber olduğumu onlar mı söylesin?”
Ebû Cehil: “Bu ikincisi imkânsızdır, olamaz.” dedi.

Rasûlullah: "Evet, Hak bundan daha fazlasına da kâdirdir" dedi.
Ebû Cehil'in avucundaki her bir taş parçası
Derhal şehâdet getirmeye başladı.
Taşlardan her biri: "Lâ ilâhe illallah" dedi
"Muhammedü'r-Rasûlullah." incisini deldi.
Ebû Cehil taşlardan bu sözleri duyunca,
Öfke ile onları yere çarptı.

Allah Teâlâ, dilediği seçkin (havas) kulları hâriç cansız varlıkların hayatını idrâki, insanların ve cinlerin gözlerinden almıştır. Şâyet hayat sırrı bu âlemin tüm unsurlarında mevcud olmasaydı, o çakıl taşları tesbih eder miydi?

Bir hadiste "*Müezzinin sesini duyan yaş-kuru her şey onun için şâhidlik eder*."[159] buyrulmuştur. Ancak hayat sâhibi bilgili varlıklar şâhidlik edebilir. Yine ancak bu özelliklere sâhip varlıklar sevebilir. Nitekim Uhud dağı hakkında Hz. Peygamber (a.s.)'ın: "*Uhud bizi sever, biz onu...*"[160] şeklinde bir sözü vârid olmuştur.

❀

Sonra tüm varlıklar, risâletin alâmetleri ve nübüvvetin şâhidleriyle doludur. Allah Teâlâ cisimlerin ilki ve en büyüğü olan arşı yaratmış ve her şeyden önce kelime-i tayyibeyi (kelime-i tevhîdi) yazmıştır. Nitekim rivâyet edilir ki:

"*Âdem (a.s.) hatâyı işlediğinde şöyle dedi: "Ya Rab! Muhammed hakkı için beni bağışla."*

Cenab-ı Hak:

–"Muhammed'i nereden biliyorsun?" buyurdu.

Âdem (a.s.):

–"Beni yarattığın ve ruhundan üflediğin zaman başımı kaldırdığımda arşın sütunları üzerinde: "Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullah" yazdığını gördüm. Sen'in ismine ancak yarattıklarından sana en sevgili olanın adını eklediğini anladım." diye cevap verdi.

Cenab-ı Hak:

–"Ey Adem, doğru söyledin. O, senin zürriyetinden gelecek peygamberlerin sonuncusudur. O olmasaydı seni de yaratmazdım. Arşı su üzerinde yarattığımda sarsıldı. Ben de üzerine "Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullah" yazdım da sâkinleşti."[161]

❀

Bir zâtın şöyle anlattığı rivâyet edilir: Bir adada çok büyük yapraklı, güzel kokulu büyük bir ağaç gördüm. Ağacın üzerinde kırmızı, beyaz ve yeşil olarak gâyet açık bir şekilde Allah'ın kudretiyle eşsiz bir şekilde yarattığı üç satırlık bir yazı vardı:

Birinci satırda: " لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ "

İkinci satırda: “ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ ”

Üçüncü satırda ise: “ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْإِسْلَامُ ”

“Allah katında din İslâm’dır” ibâresi mevcûddu. (Âl-i İmran 3/19)

el-Vâkıâtü’l-Mahmûdiyye’de şöyle der: “Müslümanlar arasında “Lâ ilâhi illallah” kelimesi dışında her söz ihtilâf kabûl eder. Ancak bu kelime, ihtilaf kabûl etmez. Kimse söylememiş olsa bile onun mânâsı kesindir.[162]

---

[157]. *Buhârî*, İlim, 34; *Müslim*, İlim, 13

[158]. *Beyhakî*, Delâil, III, 92

[159]. Buhârî, Ezan, 5

[160]. Buhârî, Cihâd, 71, 74, Etıme, 28; Müslim, Hac 462, 462, 503-504; İbn Mâce, Menasik, 104; Muvatta, Medine, 10; Müsned, II, 337, 387; III, 140, 149

[161]. Beyhakî, Delâil, V, 489

[162]. Ra‘d sûresi, 21 Şevval 1103 hicri (6 Temmuz 1692) tarihinde tamam oldu.